

G. CALINESCU

O P E R E

12

OPERA
LUI MIHAI EMINESCU (I)

118584

/

1969

EDITURA PENTRU LITERATURA

CONTRADIȚIILE EREI BURGHEZE OGINDITE
ÎN IDEOLOGIA LUI EMINESCU •

Pesimismul este fructul cel mai negru al idealismului și a dat în copt îndeosebi în secolul trecut, când știința și tehnica au atins o dezvoltare necunoscută veacurilor anterioare, provocând un salt al industriei capitaliste și implicând un antagonism între clasa exploatatoare și proletariat. El reprezintă o metafizică ieșită din contradicțiile erei burgheze. Către deceniul mai târziu, idealismul se va fortifica pe pozițiile scepticismului și se va formula în teza «falimentul științei».

Se poate face ușor confuzie între două concepții despre lume, aparținând pentru ochiul superficial «pesimismului», dar care, teoretic cel puțin, sînt distincte. Una este un rezultat al examenului științific al lumii fenomenale și se numește «sentimentul caducității». Acesta tinde la descurajarea oricărei lupte sociale și la ancorarea în absoluturi transcendente, admise pe cale mistică. A doua concepție neagă chiar existența spiritului absolut și se traduce emotiv prin mîhnire sau, literar vorbind, printr-un «tău al veacului». Efectiv pesimism nihilist nu există și Schopenhauer, budist și platonist, ocolind punctul de vedere istoric în interpretarea fenomenologiei materiei, își sprijină filozofia pe abstinența odihnitoare pentru clerul oricărei religii.

De netăgăduit este că pesimismul a produs o neliniște în sufletele predispuse la anxietate, că Schopenhauer însuși este un mizantrop și un intelectual de umoare sumbră, care, ieșit din clasa burgheză, a întîmpinat mari dificultăți și

" Publicat în [1] / a romântistă, 1)64, nr. 4-5 (n. red.).

Opera în Mibai Fimiseis, apărută în anii 1934 – 1936, se reproduce pentru întâia dată după o versiune nouă, modificată structural de autor în 1947 și aflată sub formă de șpalte cu corecturi autografe în arhiva an. Capitolele *Cultura, Fioteșt, Ioretică, Temi romantice* și *Cadrul jstii* au fost colaționate și cu textul publicat de G. Călinescu în *Studii tertetari de istorie literară și fotelor* (n-rele 1-2/1956, 3-4/1956, 1-2/1957) și s-au introdus cele citrate note și modificări de aici. S-a recurs și la ediția publicară, rolul fiind-o pentru eliminarea greșelilor strecurate în tipnțele culese în 1948, pe care însuși autorul le-a corectat la definitivarea pentru tipar. Cu deosebire în cap. I (*Deitritra operei*), G. Călinescu publică, cele mai multe pentru prima dată, manuscrisele lui Eminescu, în lecțiune proprie. Am păstrat această lecțiune, și numai pentru cazurile flagrante, care cereau și sugerarea altei lecțiuni, am recurs la edițiile curente (ed. Perpessicius pentru vtrturi, ed. Eugen Stoiion – Flora Șuteu pentru proză) și am adăugat, în continuarea lecțiunii lui G. Călinescu, între paranteze ascuțite (parantezele drepte aparțin autorului), sugestia împrumutată. Alre mici intervenții ce mi s-au părut necesare s-au semnalat în subsol cu mențiunea (n. red.). Am adăugat un indice, pe care însuși autorul intenționa să-l alcătuiască în prefața), și, ca introducere, articolul lui G. Călinescu *Conîradieșik ertt burgheze ogindite la ideoiogiti iui LminestH*, publicat în 1904.

Ediția a fost îngrijită în redacție, de Andrei Husu.

dezamăgiri în cariera lui. Ideologia creștină a fost la începuturile ei un proces al deșteptării de clasă a lumii mai mult sau mai puțin sclave, o organizare celulară împotriva cultului păgîn administrativ și opresiv. Pesimismul modern e una din crizele premergătoare unei prefaceri totale a structurii societății.

Născut în 1850, M. Eminescu își desfășoară copilăria într-o epocă a privilegiilor și a dominației feudal-moșierești, nu fără ecoul revoluției de la 1848. Un om nou ca Gheorghe Eminovici, fără avere și prestigiu social, precum și fără viziunea clară a viitorului, nu vede altă soluție imediată, spre a scăpa de subiecțiunea față de un mare boier-moșier decît a-și cumpăra un titlu de boierie mărunță și a se arunca în afaceri de exploatare agricolă, devenind însuși LUI mic proprietar. Etimologic, el este un proletar, un prolific, care va ajunge la situația de a nu-și putea căpătui progenitura prin diviziunea pămîntului. Primind o educație superioară, copiii acestor oameni noi au nevoi spirituale mai înalte, ce nu se pot satisface cu precarele venituri ale unui mic cultivator de pămînc. Ei intră în mod rătăcit în pătura administrativă a noului stat burghezo-moșieresc, یرitîmpinind toate mizeriile instabilității. Cînd dar Eminescu se duce la Viena și la Berlin să asculte cursurile filozofice, plin de incertitudinea viitorului, e foarte dispus, deși jovial din fire, să fie sedus de stilul amar al pesimismului, el care către sfîrșitul vieții, bolnav și nenorocit, va face profesie francă de anti-pesimism. Examenul sumar al filozofiei idealiste post-kantiene, cu tonurile ei depressive, ne ajută să înțelegem cum filozofia teoretică aplicată la realitățile vremii se convertește la M. Eminescu în critică socială.

Ed, von Hartmann, pesimistul pe care Eminescu îl va dezavua, vorbea de pesimismul lui Im. Kant și nu fără dreptate. Idealiștii sînt Analîști, avînd despre univers o concepție teleologică. Pe ei ti interesează nu cauzele, ca pe noi, ci cauzele finale, scopul către care merge lumea. Iar acest scop, în spaima absurdă de neant, nu-l concep decît în termeni spiritualiști. Finalitatea consolantă ar fi spiritul, conștiința sublimată de calitatea de funcție a materiei organice, imaterialul, necontingentul, supra-istoricul, invariabilul, absolutul. Cu regret, Kant e silit să admită că absoluturile, obiect al rațiunii pure, scapă capacității noastre de analiză, dînd naștere, cînd le înfruntăm, la propoziții anti-

nomice. Cunoașterea noastră pozitivă se reduce la cîmpul relațiilor fenomenale, care ue este dat în intuiție și prelucrat prin facultatea generalizatoare ce se cheamă Înțelegere (Verstand). Spre a explica obiectivitatea percepției și caracterul de necesitate al judecăților, Kant vine cu teoria cadrelor transcendente, sau apriori ale subiectului, care la nivelul percepției sînt spațiul și timpul. Cu toate acestea, obsedat de nespațial și atemporal, continuă a admite un *an stih*, un *etwas* pe care îl constată, teoretic, inaccesibil. Într-asta constă pesimismul său, mai bine zis melancolia lui metafizică. Pe drept cuvînt, materialismul științific neagă existența unui *etwas* absolut. Obiectul oglîndit în subiect nu este decît lumea fenomenală, cu desfășurare istorică și dialectică, supusă în condiționarea reciprocă a fenomenelor legilor cauzale. Rațiunea pură și obiectul pur opus impurității materiei sînt himere.

Kant caută totuși să deschidă o fereastră spre obiectul «în sine», prin critica judecăților de valoare, estetice și etice, aplicabile în spațiul activității spiritului. Imperativul categoric («poartă-te astfel încît conduita ta să devină o regulă universală») i separe o afirmare a spiritului absolut. Scoasă de sub regimul empirici, pusă sub semnul iraționalității sentimentului, speculația lui Kant duce la o incertitudine asemănătoare cu pariul lui Pascal, considerat și acela de materialistii științifici un pesimist. Traducîndu-l cu metafora noastră, pariul lui Pascal ar suna astfel: Te afli în plin ocean pe o corabie în flăcări. Dacă rămii pe ea, vei pieri carbonizat, dacă te atunci în valuri, te vei îneca, nu fătă o vagă șansă de a fi salvat. Și-ntr-un caz și altul vei muri, dar oricum sărînd în apă ai o slabă speranță.

J. G. Fichte, persiflat de Eminescu după exemplul lui Schopenhauer, este creatorul idealismului transcendental sau subiectiv, enormă fantazie catedratică. Distincția kantiană între subiect și obiect, între eu și non-eu este o tautologie, fiindcă obiectul nu este dat în subiect, fiind o condiție a definirii lui. Proprie subiectului este fapta, libertatea creatoare. Acel *etwas* nu este inabordabil, obiectul nu există dincolo, ci se oferă nemijlocit și intuitiv în noi sub antinomia libertate-natura. înseamnă oare că universul fenomenal este opera mea, ca subiect? Nu, zice Fichte, însă adaugă: este efectul reflecțiunii în timp și spațiu a unui Eu absolut, care creează, mai degrabă visează, un univers

concret cu coparticiparea unei sume de euri, printre care Eu, Fichte, moment tangibil dintr-un focar absolut. Avem de a face cu teoria omenirii ca esență înlăuntrul unui Eu transcendental, nu însă și transcendent, cteînd lumea liber și ascensiv. Totul e o mașinărie speculativă romantică, de un idealism nebun și impeturbabil, Cînd ne dăm seama că n-avem pe calea măcar a unei oricît de vagi reminiscențe intuiția de a fi participat la crearea soarelui și lunci, sistemul se prăbușește și cădem în *WeStschmer* \.

Nu trebuie să ignorăm o mică latură pozitivă. Fichte reedita sistemele panteistice umaniste, de tipul aceluia al lui Giordano Bruno, Aceste sisteme de inspirație magică încercau să umanizeze universul, presupunîndu-l creație a unui macroantrop sau «animal unic» în corespondență ierarhică cu microantropii constituind tot atîtea microcosmuri. Leibniz – mai tîrziu – refăcea această filozofie pan-umanistă în Monadologia lui. Monadele erau niște atomi spirituali, oglindind sincron activitatea unui sistem de monade inspirate de un arhitect cosmic absolut. Acești gînditori voiau să afirme demnitatea omului, capacitatea lui de a construi. Umanistul de azi e preocupat și el de demnitatea omului. Dar se știe că natura se supune legilor lumii fenomenale, că spiritul nostru e o funcție superioară a materiei care nu a creat lumea, dar poate, prin teorie și practică, să precipite unele ptocese și să modifice aspectele circumstanțe ale naturii, conform legilor ei înseși. Voința de construcție nu se confundă cu infatuarea idealistă. Cît despre «șarlatanul», «frazologul» Hegel, atît de execrat de Schopenhauer, acesta e un finalist notoriu, deci un spiritualist care prevede cariera spiritului de la formele lui cele mai obtuze pînă la treapta de spirit pur. Meritul său stă în a fi introdus conceptul de istorie în fenomenologia spiritului și a fi profesat raționalismul în epica acestuia, aplicînd dialectica la procesul istoric. K. Marx a păstrat istoricitatea și dialectica, a înlocuit fenomenologia iluzorie a spiritului cu fenomenologia materiei și finalismul cu raportul de la cauză la efect verificabil experimental.

Schopenhauer a exercitat asupra lui Eminescu un puternic prestigiu, fie și numai de stil filozofic și polemic și multe fantezii cerebrale ce par a veni de la alți gînditori provin de la filozoful amar, al cărui sistem se înrudește mult cu construcțiile umaniste, cu singura deosebire că e din mar-

mură neagră funerara. Ca și Fichte, Schopenhauer pornește direct de la dualitatea subiect-obiect, exprimată în reprezentare. *Die Welt ist meine Vorstellung*, lumea este reprezentarea mea. Ce este *das Ding an sich*, putem intui retrospectiv, aproape somatic, nu în aspectul contemplativ al subiectului, ci în acela practic. Este voința oarbă de a trăi, care exacerbată de conștiința devine dureroasă. Prin analogie ne dăm seama că elementul identic al tuturor existențelor și în fine absolut realul, mototul universal inexplorabil pentru Kant este aceeași voință. Lupta pentru existență a ființelor conștiente apare ca o dramă și Schopenhauer caută în chip paradoxal mijloace de apărare împotriva exultantei vieții spre a limita durerea. Fericirea devine o negație și o mișcare de regresie spre regnul vegetal și cel mineral. Psihologicește, chiar și fără un studiu amănunțit al societății burgheze în mijlocul căreia trăia, rezultă că filozoful era speriat de egoismul indivizilor, de lipsa lor de scrupule, precum și de lupta de clasă din ce în ce mai acută. Inapt de a combate, Schopenhauer ocolea baricadele și construia sarcastic un sistem platonician sub raport teoretic, ascetic sub acela practic.

Platonismul constă în adoptarea teoriei prototipurilor, adică a formelor eterne în care se obiectivează voința și care în limbaj naturalistic sînt regnurile și speciile. La rîndul lor acestea se individualizează fenomenal. Scandalul idealistic stă în faptul că Schopenhauer încearcă a salva din istorie individul însuși proiectîndu-l pe un prototip etern. Individul empiric este realitatea la infinit a unui caracter metafizic. Termenul *aeon* și *archoius* ce apar în proiectele eminesciene sînt în tradiția concepțiilor magic-panteistice ale Renașterii, a lui Van Helmont de asemeni, și capătă la poet accepția caracterului individual inteligibil, adică metafizic, în secolul în care orice concepție despre lume e obligată să țină seama de concluziile pozitive ale științelor, pesimistul german se pierde în reverii hoffmanniene, prinzîndu-se de ipoteza reîncarnării. Palingenția este pentru el reintocmirea eternă a individului sfărîmat în zona fenomenală prin reimprimarea caracterului metafizic, comunicarea subiectivă între etapele istorice făcîndu-se în virtutea unei reminiscențe a identității oricît de obscure. Consolat de a se reintocmi întru veșnicie, Schopenhauer spera și-și păstreze palingenctic și dînele, un pudel pîrînd a fi mereu

același, dai care, cîinii fiind muritori, era din cînd în cînd altul, filozoful considerîndu-1 totuși prototipistic identic.

Caracteristică este concepția despre artă a lui Schopenhauer. Viața fiind suferință, filozoful caută un ouietiv, o zonă calmă în care voința să fie negată. Artistul contemplă neconceptual ideea eternă dincolo de orice determinație, atingînd astfel starea de indiferență pe care o dă cunoașterea obiectului pur. Genialitatea este tocmai deplina obiectivitate a artistului nepăsător și rece. Contemporan cu V. Hugo, care se proclamă ca poet uti conducător al luptei de stradă, Schopenhauer repudia polemica.

Și sub raport etic, filozoful pesimist deconsilia orice mișcare de construcție fiindcă implica adversitate, luptă, și deci durere, și recomanda în fond somnolența și starea vegetativă a plantelor prin asceză.

Dacă Eminescu, spirit impetuos și combatant, n-a adoptat ataraxia schopenhaueriană, a împrumutat totuși, mai mult decît se crede, stilul și tematica idealistului încruntat. *Sărmanul Dionis* e o nuvelă fantastică în maniera Theophile Gautier. A-i face proces ideologic este fată sens, conținutul adevărat fiind dincolo de fabulosul filozofic. Indus în eroare de poetul însuși, care crede a face o aplicare a teoriei kantiene a transcendențialității formelor intuiției, mulți au luat în serios acest unghi de vedere care prezintă serioase absurdități. Timpul și spațiul fiind «numai în sufletul nostru», își zice Dionis, mă pot deplasa în lună, dacă vreau, în trecut și în viitor. Kant se limitează a afirma că tot ce face obiectul percepției noastre se așează în chip necesar în determinațiunile spațiale și temporale. De nu întîmpinăm nici un obstacol fizic putem face ascensiunea în lună. Dar să ne ntoarcem în trecut, în epoca lui Alexandru cel Bun, este cu neputință, pentru că ordinea fenomenelor temporale scapă oricărui amestec al conștiinței. Totuși Eminescu nu face o eroare așa de grosolană. Eroii săi Dan – Dionis, Măria Mesteacăn – Măria, Ruben – Rivcn sînt indivizi metafizici arhei, care se deplasează prin reminiscență în toate ipostazele palîngenezei lor. Tot deodată, monade spirituale dintr-un univers spiritual concentric, oglindesc printr-o armonie prestabilită toate momentele creației orizontal și perpendicular. Toți termenii, unii de-a dreptul fichteeni, sînt în Schopenhauer.

Merită citeva cuvinte și pesimismul lui Ed. von Hartmann. Acesta era mai mult kantian și hegelian criticînd concepția anistorică a lui Schopenhauer, quietismul, asceza și caracterul inteligibil. Fără a spune un lucru totuși nou, Hartmann pune accentul asupra instinctului, care ar fi o faptă finalizată fără conștiința scopului. Cuvîntul «instinct» va ieși des din gura lui Eminescu.

În 1888, constatînd că în Germania pesimismul lui Schopenhauer și al lui Hartmann sînt la modă, deplîngea aspectul lui întunecos și disperat. Recunoștea lui Schopenhauer meritul de a fi denunțat frazeologia idealistilor postkantieni și explica prea bine cauzele sociale ale pesimismului, recunoscînd că sensul vieții stă în bucuria de a trăi și în luptă.

«...această critică meritoasă a frazeologiei deșarte a descoperit și formele civilizației, ne-au descoperit necesitatea de a trăi în mijlocul unor instituții ce ni se par mincinoase și ne-a făcut pesimiști. În acest conflict pierdem adeseori bucuria de a trăi și dorința de a lupta...»

Din ceea ce am putea numi «filozofia practică» a poetului, care ar merge de la idei asupra moralei și dreptului pînă la probleme de artă și educație, să reținem concepțiile despre stat, clase, economic. Eminescu combătînd pe liberali în presa conservatoare, vom admite că suferă o anumită constîngere, deși uneori se așează într-o poziție atît de utopică și violentă încît stînjenește chiar pe ai săi. În general, poetul exprimă convingeri personale întemeiate pe o concepție coerentă, încheată treptat și care e meritoasă în orice caz prin aceea că examinează onest toate contradicțiile vieții sociale. La momentul său istoric, el vede ordinea statală cu ochii unui burghez constituțional, admițînd lupta de clasă în formă parlamentară prin exponenții partidelor politice. Scandalizarea lui e de a constata că sub ideologia partidelor nu se ascund decît interese personale, că liberali și conservatori sînt o apă, dialectica parlamentară fiind o mască acoperind oportunismul.

«Familii ultra-liberale s-au deprins și cu treaba asta. Au tras la sorți să vadă care dintre ei să fie „conservator”, și apoi acela face treaba celorlalți cîndu-s conservatorii la putere, iar restul roșu face treaba celui umil, cînd sînt liberalii la putere» (*Opere*, ed. I. Orețu, II, p. 192–193).

în fond, Eminescu nu e convins de necesitatea imperioasă a statului parlamentar de origine liberală, pe care-l socotește dedus pe cale speculativă dintr-un principiu transcendent. Lui Eminescu îi repugna «contractul social» de tip J.-J. Rousseau pe care îl adopta Schopenhauer, pentru care numai indivizii există realmente, fiindcă în ei lucrează voința, masele neadăugînd nimic peste suma lor. Statul, prin urmare, după Schopenhauer, se naște din convenție (*Die Welt als W.u.V.*, I). Eminescu dimpotrivă îl declară produs al naturii, «organizarea cea mai simplă posibilă a nevoilor omenești» (ed. I. Crețu, II, p. 167) fără deciziunea contractuală «a mult lăudatei minți omenești» (II, p. 430). În privința asta se întemeia pe Montesquieu; «Legile, în semnificația lor cea mai largă, sînt raportări necesare, derivînd din natura lucrurilor...» (*Oeuvres*) de M. de Montesquieu, I. A. Londres, 1787, p. 1–2). Antiparlamentarismul eminescian în care trebuie să vedem în mare măsură o exagerare voit polemică e în concordanță cu filozofia lui Schopenhauer, după care conștiința e un fapt adăugat ce nu intră în lanțul determinărilor. I s-ar fi putut replica lui Eminescu că ideologia însăși ca expresie a unei clase poate intra în nexul causal. Sub acest raport, poetul e confuz și se mulțumește a constata că atunci cînd o lege a devenit practic o realitate, intervine sancționarea ei ca o pură, ineluctabilă formalitate. Sentimentul intim al poetului este ca natura implică o anume inerție, că lucrurile ar merge mai încet și mai sănătos dacă nu le-am stimula noi. Etica lui, de aspect junimist, e ca formele să nu depășească conținuturile.

Tot ce spune Eminescu despre statul automat al albilnelor, luîndu-l ca pildă pentru statul natural, sună în sensul teoriei instinctelor, profesată și de pesimiști ca Ed. V. Hartmann și e valabil pentru sociologia zoologică a organizațiilor umane primitive, nu însă pentru societatea în care cerebralizarea a făcut cu puțință o adaptare superioară la natură. Aceste idei naturaliste erau destul de vechi și datau din secolul al XVIII-lea, cînd Physiocrații au aruncat primele gânduri ale unei științe sociale cu care prezintă înrudiri și Montesquieu. Eminescu își recunoaște pe față adevărul:

«...Ideile conservatoare sînt fiziocratice, am putea zice nu în sensul unilateral dat de d-ru Quesnay, ci în toate direcțiile vieții publice» (*Op.*, I. Cr., IV, p. 401).

Physiocrații (Quesnay, Pont de Nemours, Mercier de la Riviere, Pabbé Baudeau, Le Trosne) credeau și ci într-o *ordine naturală*, adică în legi naturale imanente constituțiilor umane, și pe care conștiința urmează să le descopere. Cuvîntul de ordine era: «Lumea merge singură», iar imaginile curente furnicarul și stupul.

Cu antipatia lui pentru liberali, pe care îi socotește rupți de realitatea geografică și istorică, Eminescu atunci în luptă ideii acceptabile și altele curioase utopice. Astfel considerațiile asupra teritoriului ca deteminind în bună măsură forma statului, ceea ce azi am exprima prin noțiunea de specific, pot fi reținute și discutate, și ele nu erau străine de ceea ce H. Th. Buckle spune în *Istoria civilizației în Anglia*, operă rezumată de V. Pogor și Al. Xenopol. Acela susținea și el că nu guvernele sînt cauza istoriei, ci averea provenită din climat și fertilitatea pămîntului, admițînd că natura modifica omul, dar că și omul modifica natura. În privința raportului între geografie și om, sînt caracteristice observațiile asupra Indiei. Urieșenia și maiestatea naturii asiatică produc asupra individului un sentiment de teroare și nimicnicie, de unde tendința înspre infinit și monstuos. Dimpotrivă, dimensiunile Greciei îndreaptă spiritul spre finit și geometric. De felul acesta sînt considerațiile lui Eminescu asupra raselor mongolice care, din cauza peisajului monoton de stepă întinsă, capătă ideii «de-o vagă măreție» (*Op.*, I. Cr., II, p. 295). Utopia începe cînd Eminescu afirmă că teritoriul nostru îngăduie în primul rînd un stat de ciobani și numai în al doilea rînd unul de plugari, poporul nostru devenind plugăresc abia după 1830. În avîntul polemic, Eminescu împingea poporul la munte, unde sînt oile, zimbrii, căprioarele, albinele, acotdîndu-i o viață patriarhală și lăsa încă pentru multă vreme spațiul agricol pe seama latifundiarilor.

Totuși, întrucît admitea că statul e un fenomen istoric, Eminescu nu putea să susțină regresivitatea și să nege progresul. Partidul conservator însuși prin gura lui Barbu Katargi, teoreticianul lui, profesa un conservatorism progresist de tip englez. Deci Eminescu, regretînd discontinuitatea, încuviințează progresul ca fiind forma însăși de mișcare a organismului ce se cheamă Stat, în vreme ce starea pe loc e dezaprobată ca un semn de osificare. Condiția pusă e doar ca progresul să fie «treptat».

Xin

«... Căci cine zice „progres” nu-l poate admite decât cu legile lui natutillc, cu continuitatea lui treptată. A îmbrătrîni în mod artificial fără rădăcină pentru a avea grădina gata în două ceasuri nu e progres, ci devastare» (*Op.*, I. Cr., III, p. 289). Mersul progresist al unui Stat natura) trebuie «să lie încet» și să sc facă iu baza «tradițiilor istorice ii.

Sofismul în argumentarea conservatorismului progresist pe care îl îmbrățișează Eminescu printr-o optică falsă sau la sugestia cercurilor conservator-junimiste stă în faptul că natura este invitată să-și schimbe cursul la dorința clasei posedante, care vrea să cîștige timp. însă revoluția de la 1848 a fost ea însăși un fapt istoric natural intrînd în nexul causal și provocînd reacțiunea clasei feudal-moșierești și în fine chiar a burgheziei liberale staționare și pactizante cu rnoșierimea. Eminescu, cel puțin în aceste teorii cu substrat de fapt polemic progresist, nu cunoștea încă noțiunea de salt. E adevărat că revoluțiile claselor oprimate nu se întîmplă, ținînd seama de specificul istoric și geografic, decil în anume momente, însă a întocmi un orar apriori conjurînd revoluția și încetinînd artificial progresul reprezintă o metodă de gîndire curat metafizica. N-am fost niciodată un Stat curat pastoral, întiielec mișcări sociale sînt ale țărănimii, apoi ale acesteia instruite de muncitorime, și azi sîntem un stat industrial cu o puternică agricultură.

Teoriile lui Eminescu despre misiunea Statului, despre istoricitatca lui, ce au fost inietpretate de unii abuziv în sens reacționar, nu sînt decil efectul unei minii personale, în meditațiile calme, poetul nu cerea de la orice cetățean de pc solul patriei decât să adopte limba națională și să-ji îndreptățească pre2ența piintr-o muncă productivă.

Evident, Eminescu înregistra lupta de clasă ca și conservatorii înșiși. Exprimînd punctul acesta dc vedere, nu fără amărăciune secretă, reducea lupta la o simplă contradicție supravieghetă. Așa cum dreptul stabilește un echilibru între voințele în permanentă luptă, Statul este expresia, zicea, unui armistițiu între clase. Căci interesele potrivnice ale indivizilor și-au găsit încă înainte de conceptul de Stat un cpnciliant în ideea de strat social. Urmînd însăși schema universului, am putea afirma că numai clasa are o realitate propriu-zisă, individul fiind doar o aparență a ei. La rîndul

lor clasele se află în conflict de interese, cate în Statele moderne sînt formulate în partide. Aceste interese antinomice se conciliază pe o treaptă mai înaintată în ideea de Stat. Teoria «armoniei intereselor» în virtutea căreia clasele contradictorii trebuiesc respectate îl înverșunează pe poet împotriva individualiffiJor, pe care ii găstfie îndeosebi în partidul liberal și i-ar fi aflat și în cel conservator de i-ar fi fost îngăduit să le spună pe nume.

Acum putem face o primă diseriminație între Statul liberal și cel conservator. Statul liberal dă prea multă importanță «drepturilor omului», cel conservator se ocup» de «armonia intereselor», individul fiind un mijloc iar nu un scop.

Astfel de idei erau curenre mai ales la economiștii germani din epoca bismarckiană, cunoscută poetului în primul rînd prin mijlocirea lui Duhring-, Gustav Schmoller cerea aplicarea studiului istoric al fenomenelor economice iar Rodbertus profesa un socialism de Stat după care interesele claselor erau armonizabile (*G. C. St. și cm. âe istovit literară si fotelor*, V, 1—2, p. 256).

Este dovedit că Eminescu urmarea cu atenție în ultimii ani ai vieții marxismul, iudreptățîndu-i în parre existența în măsura în care încerca o ocrotire a clasei proletare, motiv pentru care prețuia încercările lui Const. Miile. Marxismul intrase printre cunoștințele Ini încă din universitate și pare învederat că în doctrina politică a poetului intri o nuanță de materialism istoric.

Dacă observăm societățile naturale, constatăm că armonia desăvîrșită ce domnește în ele e întemeiată pe alt factor al luptei, compensate, pentru existență și anume pe muncă. Numai elementele individuale și clasele care contribuiesc cu adevărat la promovarea speciei sînt *pozitive* și au o îndreptățire socială, celelalte sînt eliminare, sau, rămînînd, provoacă dezagregarea corpului. Explicația economică alcătuiește nodul vital al politicii economice: «Materia vieții de Stat e munca, scopul muncii bunul trai, averea — deci acestea sînt esențiale. De aceea se și vede care e răut ce(mare: sărăcia» (*Op.*, I. Cr., II, p. 202—203).

Munca înseamnă producția de bunuri materiale, de unde conceptul de clasă pozitivă prin rapon la gradul de productivitate. Cultura e un fenomen care-ți trage pozirivitatea din condițiile economice. Cit privește acum valoarea claselor

productive, Eminescu împreună cu Physiocrații și pînă la un punct cu Adam Smith pune pe întiiul plan clasa agricultorilor, a țăranimii, ca fiind producătoarea bunurilor materiale esențiale (II, p. 69). Fără să nege valoarea productivă a industriei, Eminescu gîndea că pe vremea lui nu ajunsesem, ceea ce era și adevărat, la stadiul industrial, nu fără a crede că n-aveam să-l realizăm niciodată, ca națiune agricolă, în chip desăvîrșit (II, p. 174).

Dacă însă agricultura și mica industrie casnică sînt fofmele cele mai pozitive de producție, fiind oarecum schema însăși a vieții sociale primitive, industria mare și cea de rafinament sînt mai bogate în rezultate economice. Un tăietor de lemne muncește din greu abia ținîndu-și Zilele de azi pe mîine, un zugrav de icoane lucrează cu plăcere și risigă mult (II, p. 174).

De aci Eminescu trage încheierea că Statele industriale sînt bogate iar cele agricole sărace, de unde necesitatea de a nu pune în spinarea acestuia din urmă o « plebs scribax », O pătură neproductivă de impiegați, dascăli, avocați. Nici vorbă că poetul avea în vedere cu deosebire clientela politică a partidelor, printre care avocații constituiau un procent notabil.

înriurit de Quesnay care, într-un dialog *Du commerce*, categorisea comerțul printre activitățile « sterile », Eminescu vede și el în negustor un parazit care scumpește în chip dăunător produsele claselor pozitive, ajungînd chiar să admire schimbul în natură profesat de moși, Osîndînd comerțul de produse, cu atît mai mult Eminescu ataca « banca de fițuici » bazată pe speculațiuni de bursă, adică concret Banca Națională întemeiată pe liberali. Odată însă (III, p. 321) poetul arată o față mai benignă față de negustor, recunoscînd că, deși cu primejdie pentru alte clase, el sporește valoarea producției naționale desfăcînd-o pe piețe îndepărtate.

Numele lui Eminescu a fost foarte legat de teoria « păturii superpuse », interpretată injust ca o atitudine xenofobă. De fapt, folosînd un stil polemic violent și plastic, poetul nu ieșea din pozițiile sale economice. În « pătura superpusă » intră și « plebea de sus », alcătuită din proletari ai condeului. Am văzut că, după Eminescu, îndreptățite la existență sînt numai păturile care participă prin muncă la promovarea speței națiune. În acest înțeles clasa țăra-

nească e cea mai pozitivă. Să fi desconsiderat el rolul intelectualului în viața națiunii, el care cu atîta amărăciune saluta întiiul mic onorariu pentru lucrări literare ce-i fusese oferit de Vulcan? Desigur că nu. Alături de ideea de muncă, și prin aceeași trebuie să înțelegem efortul mușchiular, apare și ideea de cultură. Muncă și cultură, aceștia sînt factorii civilizației unui stat. Prin cultură poetul înțelegea creația, expresia unui produs real al minții, literatura, știința. Orice individ care nu poate intra în categoria întiia, a producătorilor manuali, sau într-a doua, a creatorilor intelectuali, rămîne în clasa nepozitivă a proletariatului condeului. Aceștia sînt indivizii sterpi, cultivatorii frazeologiei goale, viuătorii de slujbe și politicienii. Calitatea socială sub care apar de obicei este avocatura și funcționarismul. În genere – zice poetul – avocații sînt inteligențele cele mai stricate din lume. « Căci, într-adevăr, ce credință poate avea un om care azi susține, mîini combate unul și același lucru, un om a cărui meserie este să dovedească că negru-i alb și albu-i negru? » (II, p. 166). (Și Titu Maiorescu era avocat!) Și cum politicienii liberali vin mai toți din sînul corpului avocătesc, viața politică însăși ia forma unei ciocniri sterpe de idei, în care nu cred nici susținătorii lor, de circiocuri și apucături avocătești, de căutare de noduri în papură, de vorbe înșirate și fire încurcate (II, p. 166).

Aceeași rațiune a improducivității face pe Eminescu să considere funcționarismul drept o plagă. Desigur, un stat are nevoie de administrație, însă pentru aceasta se cere în primul rînd cunoștințe temeinice și muncă de specialitate; ceea ce ne duce în domeniul creator al culturii. « Excepție făcînd țara noastră, administratorul pretutindena e un adevărat părinte al populației rurale » (II, p. 190).

Eminescu, punîndu-sc, de nevoie, de nevoie, din punctul de vedere al conservatorilor și fără să vrea și al liberalilor, așteaptă ridicarea țării de la munca țăranului și de la « cultura intensivă a moșiilor mari particulare ». Capitalul bancar, nu cel provenit din specula fițuicilor, și capitalul funciar sînt jii ele un aspect al muncii și anume « munca acumulată ». Din nefericire, observăm noi, munca acumulată de nînj este a altora, meniți să rămîie în veci săraci. Conservatorii consimțau la o împroprietărire a țăranilor, însă nu

din «munca acumulată», ci numai din moșiile statului. Eminescu apără proiectul de lege al maioratului aplicat la proprietatea rurală, în virtutea căreia bunurile imobiliare s-ar fi transmis numai către întiiul născut, înlăturându-se astfel fărâmițarea pământului dc cultură. Obiecția diviziunii pînă la neant a proprietății rurale a fost rezolvată azi prin colectivizare.

Cît de sinceră era simpatia poetului pentru marele proprietar rural nu s-ar putea decide. Fără îndoială, în opiniile lui intră motive logice și instrucții de partid și poate și un anume bovarism cu gîndul că prin mamă și pușintel prin tată va fi aparținînd și el clasei boierești. Din cînd în cînd îi scapă de sub condei că numai țătănimea duce tot greul statului.

« . . .Toate [dările], în linia din urmă se percep din pungea țăranului, de vreme ce el formează singura clasă productivă în România» (II, p. 381).

Așa stînd lucrurile, nu trebuie să dăm prea mare importanță radicalismului progresisto-moșieresc al poetului, de altfel prea tînăr cînd își desfășoară această activitate jurnalistică.

Trecînd în cîmpul problemelor sociale iscate de factorul economic s-ar părea că Eminescu are pe rînd o atitudine capitalistă și una de-a dreptul socialistă. În fond e vorba de una și aceeași atitudine de conciliație, privită fragmentar. Adevărul este că în anume compuneri ca *împărat și proletar* sau *Viața*, poetul face critica societății burgheze capitaliste. Iată definiția capitalului ca uzurpațic (după Proudhon: «la propriei, c'cst le voi»):

Spuneți-mi ce-i dreptatea? — Cei tari se
 îngrădără
Cu-averea și mărirea în cercul lot de legi;
Plin bunuri ce furară, în Tecii vezi cum
 conspiră.. .

Iată osîndirea inegalității economice;

Unii plini de plăcere petrec a lor viața...

Aluzia la salariul de mizerie al proletariatului este evidentă:

De ce să fiți voi sclavii milioanei nefaste.
Voi, ce din munca voastră abia puteți trăi?

în *Viața* nu se poate tăgădui simpatia pentru proletar, simbolizat în mica cusătoreasă:

Colo lingă lampă. într-un mic ietac
Vezi o fată care pune ață-n ac.

Sinceritatea teoretică a poeziei e susținută de o însemnare ce cuprinde originea motivului și critica unei laturi a capitalismului (*Smeri pol.*, p. 5). O fată lucrează zi și noapte într-o mansardă, mîncînd piine goală, spre a procura negustorului, pe o plată de nimic, o confecțiune pe care acesta o va revinde scump. Dacă vrei, intră aci noțiunea de plus-valoare, dar intră cu siguranță oroarea physiocratică față de traficantul care face o manipulație sterilă. Interesul crescînd pentru clasa muncitoare se străvede în versurile de prin manuscrise, între care unele vorbesc de înmormînrarea unui intelectual care trăia din scris și din tradus și evocă aspecte ale unui oraș burghez:

într-n răspintie uzată
Și-nfînde-un orb mîna uscați,
Hamalul trece încărcai
Și orologiile bat.

în definitiv trebuie să căutăm la Eminescu circumferința conștiinței sale, în care se oglindesc genial contradicțiile epocii în care a trăit.

G. CALINESCU

OPERA LUI MIHAI EMINESCU

PREFAȚA

Cînd am pornit a studia opera lui Eminescu eram într-o condiție mai grea decît aceea în care mă găsesc acum. în general, cum am mai zis, criticul român nu se află în împrejurările uimi francez, care, voind a da judecăți asupra lui Moliere ori a lui Racine, are la îndemîna sa un material cules și analizat de alții și propoziții critice făcute, încît lui nu-i mai rămîne decît să aplice un ochi odihnit și acut. Criticul român e obligat să facă și operă de isroric literar.

întîi de toate am avut de citit manuscrisele lui Eminescu, spre a defini proiectele, și, fără a urmări să întocmesc vreo ediție, am fost nevoit, pentru uzul propriu, a-mi pierde vremea cu copierea de lungi extrase. Apoi trebuia, firește, să judec pe Eminescu în cuprinsul literaturii române și al literaturii universale, și pentru aceasta aveam nevoie de o istorie a literaturii române din unghiul de vedere strict estetic. O astfel de istorie însă nu exista decît pentru o mică porțiune modernă, deci în afara cercului meu de preocupări, așa fel că am pornit însumi să mă documentez, fapt care a dus la scrierea unei *Istории a literaturii române*. Pentru a înțelege pe Eminescu aveam trebuința de o istorie literară, și pentru a scrie o istorie trebuia neapărat a avea monografia celui mai de seamă poet român. Un adevărat cerc vițios pe care î-am rezolvat pornind simultan din centru și de la periferie. Evident, nici monografia, nici istoria nu erau perfecte, dar eran fundate, și astfel puteam acum cu ajutorul istoriei literaturii să-mi rotunjesc monografia, și cu sprijinul acesteia din urma să adîncesc pe cea dinții. E de la sine înțeles că, și pentru una și

pentru-alta, am înotat în cercuri concentrice tot mai largi în literatura universală.

Revizind *Opera lui Eminescu* am căpătat convingerea că, cel puțin intrucit mă privește, esențialul îl spusese. Dar lucrarea în rotai avea unele cusururi care mi-o făceau mie însumi dezagreabilă, deși îmi fusese cu neputință a proceda altfel. Eu voisem a scrie un studiu de critică de natură • așița gândirea, o compunere ritmică, cu cap și cu coadă. Scrierea avea o înfățișare oareșicum haotică, deși fundamental nu era, și unele capitole arătau a ti ceea ce nu sînt. Cutări determinări de idei poetice, cu citate, păreau unora publicare de texte, cutare anatomie a poeziei deștepta noțiunea unei exegeze, piesă cu piesă, fără vreun program general. Programul exista totuși, iar o minte perspicace și căutătoare de emoții l-at fi gasic, însă trebuie să recunosc că nu strică de loc ca o lucrare critică să forțeze puțin priceperea curentă printr-o împărțire clară. Cusurul consta în lipsa diviziunilor necesare sugcrînd înlănțuirea ideilor critice.

Am luat dar lucrurile dc la capăt și, după meditații noi și o experiență mai bogată, am refăcut studiul, scriindu-l din nou. Să nu se mite cineva că l-am scris în bună parte cu aceleași fraze, altfel distribuite și curățite. Ceea ce fusese spus bine o dată n-avea de ce să fie desfiițat a doua oară și băgăm de seamă că fără a privi pe ediția veche formulam judecățile la fel. Munca n-a fost prin aceasta mai ușoară. Căci mi-am cules din nou citatele, arătînd noile locuri de consultare, și am citit din *nou* pe toți autorii din care extrăsesem idei și fraze. împărțită în 211 paragrafe și 9 capitole, lucrarea are acum acest plan: *Descrierea operei; Cultura; Emitiescu în limp și spațiu; Filozofia ieoretică; Filozofia practică; Teme romantice; Cadrul psihic; Cadrul fi^ic; Tehnica interioară; Tehnica exterioară.*

Descrierea operei revelă cititorului schema organică a operei lui Eminescu. Ea nu înșiră și nu rezuma opere și proiecte, ci demonstrează că poetul tindea să creeze un univers în semicerc. Pe acest semicerc, avînd ca orizonturi nașterea și moartea lumii, între care sc întinde arcul istoriei universale, am inseriat ptoiectele, care nu mi-au fost oferite de-a gata, ci sînt în bună parte rodul ipotezei. Am dat extrasele strict necesare și am ușurat textul de paranteze și comentarii, pe care le-am udlizat în alt loc. în puține cazuri am scurtat citatele, fără nici un neajuns chiar pentru

specialist, cate poate consulta ediția veche sau de-a dreptul izvoarele, în cazul cînd socotește aceasta de cuviință.

La *Cultura am reportat* tot cc fusese risipit în comentarii si am tras sfera de cultură în care trăia Eminescu, așezîndu-l cu adevărat în timp și spațiu.

Capitolele *Filozofia iiontică și Filozofia practică* erau fundamentale, și esența o spusese înainte. Cu toată strîmbătura de suficiență a unui așa-zis specialist, care el însuși nu putuse scrie în această materie decit niște lamentabile platitudini, calea cea justă e aceea indicată de mine. Dar prima redacție suferea de vina unui entuziasm încereînd a scoate cu orice preț un sistem eminescian original, cînd în realitate scopul acestei părți din studiu, care el cheia întregii critice, e de a arăta perspectiva din care Eminescu își construiește lumea. Chestiunea originalității materiale stă aci pe plan secundar. Am folosit un stil mai stringent și am urmărit pas cu pas pe Eminescu în trecerile lui pe drumurile idealismului postkantian. Pc Schopenhauer l-am recitit cu atenție, sau mai bine zis l-am urmărit în toată opera lui cu probabilitate consultată dc poet, și am constatat că Eminescu este mai schopenhauerian decît se bănuiește. Aparatul critic al capitolelor filozofice Îndeosebi a fost cu băgare de seamă supravegheat, folnsîndu-se cele mai bune texte originale.

Cu această pregătite, mai răminea, înainte de a analiza opera, să definesc pe poet în mijlocul literaturii universale, să-j descopăr legăturile sanguine. Eminescu este, firește, un romantic. A repeta notele romantismului mi s-a părut de prisos, și de altfel lucrul nu-i așa de simplu și pretinde o anume filozofie stilistică. în *Impresii asupra literaturii spaniole* am dat cîteva sugestii în direcția aceasta, f n schimb, am înșirat cîteva teme romantice ce se găsesc și la Eminescu, și care de altfel sînt în strînsă legătură cu o viziune istorică a lumii, fiind niște aplicații necesare ale filozofiei dc felul celei îmbrățișate de Eminescu. Am ilustrat temele cu pilde suficiente, nu exauriente, scoase prin cercetare proprie din cei mai de seamă romantici.

în *Cadrul psihic* am înlăturat un aspect supărător de scientism psihologic. Fiînd vorba de structura onirică proprie operei lui Eminescu (lucru firesc la un romantic), cu toate că am repudiat pe Freud, dădusem unor pagini un aer echivoc (în prima redacție) de psihanaliză, fapt ce

mi sa părut apoi de un mare, trebuie să recunosc, prost-gust, tiindcă sint de părere că critica na trebuie să iasă din lumea himericului spre a legifera în cîmpul pozitivului. Am spălat textul de astfel de impuritate.

Ceea ce numisem altădată impropriu *Analize*, împărțit în paragrafe, pus în lumina concepției poetice a lui Eminescu, a căpătat în *Tehnica interioară* înfățișarea unui studiu structural, după care urmează *Tehnica exterioară*, revăzută, amendată de cîteva erori, și pe care și acum. ca și întia oară, nu pun accent.

Formal, în afară de haosul expozitiv, redacția intii avea vina, din intenția lăudabilă de a sugera prin expresie, dc a fi nu puțin bombastică. însă cînd vrei să spui în critică mai mult decît poetul însuși sfîrșești prin a dăuna obiectului, ca o ramă excesivă în jurul unui tablou. Am plivit curajos.

Studiul folosea numeroase citate. Intrucit e vorba de cele din partea analitică, ele mi s-au părut abuzive, Pagina critică era congestionată și firul roșu nu se zărea. Am redus citarea la minimum urii. în partea de documentare, am revăzut pretutîndeni manuscrisele, căutînd a atinge cea mat perfectă stricteță, și am făcut corectura cu manuscrisele înainte, obținînd texte ce merită toată încrederea. Am recurs la ms. chiar și pentru textele editate de alții sub formă de «postume», eliminînd multe inexactități.

în studiul vechi mișunau erorile de tipar precum și uncie greșeli (și mărturisesc în toată sinceritatea că nu puține) datorate scăpării mele din vedere. Volumului despre filozofia lui Eminescu nu-i făcusem, personal, nici o corectură. Toate tepetarele *errata* nu purificau în înttegime textul, care acum a fost examinat cu mare atenție.

în fine, pe lingă Tabla de materie, care, consultară dintr-o ochire, sugerează scheletul studiului, am întocmit un mult necesat indice, folositor chiar mie.

Astfel studiul își capătă forma lui consolidată, ceea ce nu înseamnă că nu s-ar mai putea adăuga cu vremea multe chestiuni de amănunt. De asemeni, nimic nu mă împiedică pe mine însumi să scriu un eseu critic cu totul nou, fără nici o contingentă cu paginile acestea. Vreau să spun doar atît că pentru mine, cel puțin, sentimentul geografic al poeziei eminesciene este o realitate si că nu mai am superstiții și temeri de necunoscut.

Murind cu spiritul la treizeci și trei de ani, Eminescu a lăsat o operă alcătuită dintr-un volum de poezii și puțină proză, făcând impresia a fi voit să cultive îndeosebi poemul scurt. Dar răsfoirea manuscriselor sale ne dezvăluie un Eminescu plănuiind mari compoziții lirice și dramatice, un poet cu năzuința grandiosului și a organicului ca și Goethe. Multe din motivele și detaliile operelor publicate sînt transportate din proiecte vaste abandonate. Pentru a înțelege ce reprezintă opera publicată față de programul original eminescian sînt două căi posibile: a raporta opera editată în viață la proiectele manuscrise, sau a urmări peste tot și în una și în altele firul tematic, ca să refacem arhitectura ipotetică a operei. Natura lucrurilor cerc să împerechem aceste două metode, renunțînd la ordinea cronologică. În chipul acesta, în locul unui catalog de opere și proiecte vom aduce o refacere anatomică a tabloului spiritului creator eminescian și vom insufla duri foilor risipite, unind cu linii, ca în restaurațiile pompelene, figurile mozaicurilor sparte.

1. Rugăciunea unui dac. Scrisoarea I

Cum orice gînd omenesc adînc pornește de la cauza primă, precum spune Herder («Vom Himmel muss die Philosophie der Geschichte des menschlichen Gesch-

Ichts anfangen » *), opera lui Eminescu izvodește și ea din fiorul cosmogonic. Poemele lui se înviresc toate mai aproape sau mai departe de simbutele de întuneric al golului primar, dar momentul însuși al genezei l-a formulat în două compuneri, în *Rugăciunea unui dai*: (C. -L., 1 sept. 1879) și *Scrisoarea 1* (C. L, 1 febr. 1881). În cea din urmă, în care un dac își exprimă, cu accentele biblicului Iov, scîrba de viață și dorința de a dispărea fără urma în «stingerea eternă», definirea genezei e mai scurtă și are forma unei teogonii politeiste, căci se admite existența în acternum a unui părinte (aci Zamolse), care la rîndu-i a dat naștere zeilor:

Pe cînd nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici simburul luminii de viaia dătător,
Nu era tei, nici mine, nici ieri, nici totdeauna.
Căci unul erau toate și totul era una;
Pe cînd pămîntul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rîndul celor ce n-au fost niciodată,
Pe-atund crai Tu singur, încît mă-ntreb în sine-mi:
Au cine-i acul cărui plecăm a noastre inemi?

El singur zeu stătut-a nainte de-a fi Zeii
Și din noian de ape puieri au dat scinteir,
El zeilor di suflet și lumii fericire,
El este-al omenirii izvor de minuire.

Scrisoarea 1 cuprinde o cosmogonie cu o mult mai mare spaime a golurilor și de nuanța agnostică a brahmanismului;

La-nteput, pe cînd ființa nu era, nici ne-ființă,
Pe cînd totul era lipsă de viață și voință,
Cînd au s-ascundea nimica, desi tot era ascuns,
Cînd parcurs de sine însuși odihnea cel nepătruns,
Fu prăpastie? genune? etc.

2. Fata în grădina de aur. Demonism

O scurtă definiție teogonică aflăm în poemul *Fata în grădina de aur*. Aci imaginile sînt împrumutate de la gnos-

¹ Hecker's *Alteuropäische Werke*, III, p. 13, Leipzig, Reclam.

* ^i *Mai aur urt lirtgor Jar* at fi trebui să se întituleze. *Io prîrui întentje, Derrnfa urna dai* (ras. 2276, f, 40).

² M. Eminescu, *Opere complete*, I— *Litraltră populară*. Buc., Mînerva, 1902.

tki, deoarece e vorba de Adonai, de eoni, în sfîrșit de intervenția unui factor intelectual în creație:

Și tu ca ei voiești a fi, demoa,
Tu, care nici nu ești a mea făptură,
Tu ce sfințești a cerului colone
Cu glasul miridru de eternă gură,
Cuvînt curat ce-a existat, Eonc,
Cînd Universul era ceață sută!

Proiectul de poem *Dimonism*, din epoca studențească, e o curioasă suprapunere de motive cosmo-teogonice și de filozofic antiraționalistă spre a explica viața

... întemeiată

Pe rău și pe nedrept și pe minciuna ...

La temelie stau două principii; Ormuz, «bătrînul zeu cu barba de ninsoare», bînd aură în sunetul harfelor îngerești, zeul autoritar, tronînd «în mărirea-i solitară», însuflețit de dorința de putere, și Titanul răzvrătit. Demonul, prin urmare, Ahriman, care, căutîndu-și «aliași între Titanii ce brăzdau caosul», înarmează Pămîntul, titan și el, împotriva lui Ormuz. Conflictul între cele două clemente mazdeiste devine la Eminescu Gigantomachie elenică, în care Deva (demonii) s-au prefăcut în Titani. Ormuz stă în «nălțimile cerești», Demonul și cu uneltele sale vin din Caos, din «adîncuți». Aruncat în gol, Pămîntul mort e începutul naturii terestre și a omului, din ordinul punitiv al zeului. Natura telurică nu este așadar opera bună a lui Ormuz, cum ar trebui, ci a lui Ahriman, concepție oarecum bogomilică, deși nici de bogomilism nu-i propriu-zis vorba, căci nu Demonul simbolizează răul, ci Ormuz. Acesta din urmă e tiranul universului, un Jupiter, în vreme ce Ahriman, ca un soi de Prometeu, prieten al oamenilor, Juptă pentru dreptate:

O, Demon, Demon! AVia acum pîncep
De ce-ai urcat adîncurile tale
Contra nălțimilor cerești:
El a fost rău și fiindcă răul
Puterea are de-a învinge... 'nvine.

³ 2290, f. 19 unu.; M, Eminescu, *Potul postsine*, ediție nouă, Buc, Mînerva, 1908, în ms. 2259, f, 255, e amintit, într-o poezie veche, antiteja Sar...j Gabriel.

Tu ai fost drept, de-aceia ai căzut.
 Tu ai voit s-aduci dreptate-n lume;
 El e monjrc și nu vrea a cunoaște
 Decît voința-ți proprie ș-aceta
 E rea. Tu ai crezut, o. Demon,
 Ci in dreptate e putere. — Nu,
 Dreptatea nu-i nimic făr' de putere.
 Citat-ai aliași între Tiranii
 Ce brăzdau caosul in a lor [sis],
 Kt înzestrat pămîntul cu giadsri.
 L-ai inarnat cu argumente mari
 Contra lui Ormuz.

Cart sint ptopriu-zis «gîndiriie» Demonului și ce com-
 bate el in Ormuz aflăm tiumaidecît. Precum vom vedea,
 dîn schopenhaueriana *Wille*, Eminescu va scoate primatul
 naturii. Sint versuri in acest poem care par versificarea
 lui J.-J. Rousscau. Ca divinitățile din singele lui Uranus
 cel ucis cu coasa de către Saturn¹, natura geologică și
 umană iese din singele și carnea Pămtotului aruncat de
 Ormuz in haos.

... Singele său
 Se prefăcu in aut, iară mușchii
 Se prefăcură in argint și fier.
 Din carne*! putrezită, din noroi
 Sau născut vierini negrului «davtu:
 Oamenii.
 Spic a-I batjocori pină si-n moarte
 Ne-am născut noi, după ordin divin.
 Făcuți ea țz-și petreacă Dumnezeu!
 Bătrin cu comica-ne neputință,
 Să ridă-n tunet de desenăciunea
 Viermilor cruzi, cc s-asamăn cu el,
 Să poată liec-n crunta ironie;
 Pimint rebel, iată copiii tăi I

Născut dar din *ura* divini, omul e combătut de două
 tendințe: una este aceea de a imita pe Ormuz, care e numai
 orgoliu și război, de a făptui asemeni lui, dar fără puterea
 lui, de a forma lumea după idei, sau de a o crede de ori-

¹ Hesiode, *Les Irataux el Ies fauri. La Ibeogaitk* etc, trad. du grec par
 A. Bignan, Paris, Antiqua, 1928.

gine inteligibilă. într-adevăr, Ormuz dă oamenilor trufia
 rațiunii, a absolutului, dorința de a fi in lume ca și Zeul,
 « unici»:

... Viața, sufletul, rațiunea,
 Scintei» cuie o numim divină
 Ne face a nc înșela asupra Stei
 Ș-a n-o-nțelege.. .

A doua tendință este, într-un sens nobil, telurică. Titanul
 mort din care a răsărit umanitatea și care e principiul binelui
 încearcă a realiza fericirea prin «întoarcerea la *fire si drep-*
tate»:

in flori, in riuri, in glasul naturei
 Ce-i glasui lui, consilii vrea a da.

Din această vrajbă între factorul rațional, principiu al
 răului,

După asemănarea acelu mare
 Puternic egoist. ,

și între cel instinctual, natural, principiu al binelui,
 Se naște vecinica nefericire.

De alrfel, omul lui Eminescu din acest poem sc naște,
 cum zice Rousseau, bun, și societatea «vană, zgomotoasă»,
 cu pretenția de a-! face să trăiască după rațiune, in spiritul
 lui Ormuz, il nefericește:

Noi suntem *haa* \ — pină suntem copii.
 O binefacere ne dă pămîntul,
 Neprețuită-n duioșia ei.
 El ne permite ca să ne întoarcem
 Dup-o viață vană, zgomotoasă,
 in sinul lui — in sinul lui — ș-Jl păcii.

3. Moarte... Eu nu cred nici *in* Iehova. In metrii amic

in fragmentul *Moarte. . .*¹, de o factură mai matură
 (ep. Berlin — Iași), exprimînd sentimente legate de contem-

¹ *Pierii fostuat*, p. 15U- 183.

plajia metafizica mai proprii lui Eminescu. se enunță însă un agnosticism deplin. Principiul universului e moartea, iar viața, aparența aceleia. Acesta va fi de altfel și înțelesul cunoscutei imagini «vis al neștiinței» (vis = aparență, iluzie; neștiință = moarte):

În trăiește, iar nu lumea. Părind astfel totdeauna
Și hind ia veci acciși, ca-i nigrin, ca e runa
Cea obscur-a istoriei, a naturii și a tot.

Procesul lumii se petrece «fără ca să știe nime», de o cunoaștere prin revelație nu poate fi vorba, iar altceva decît constatarea acestei alergări spre «întuneric», rațiunea nu e în stare să dea. învățații, adică filozofii dogmatici, sînt și ei «neam de popă-nchipuit și îngimfat».

Cu imagini eleate poetul pune desăvîrșirca totul în nemișcare, în «echilibrul linișrei întocmite». Lumea, care e învîrtire, «i virtelniță i», o șir chimeric de ființe «închippuite» (se pare așadar că devenirea e o iluzie, ca la Patmenide), constituie o pată. Creația este, cum s-ar zice creștinește, un păcat, o cădere, sau, cum va spune Schopenhauer, «utwas, das nicht seyn solite»:

O gtesală universul i comis. Din nemișcarea
Cea etemii în trecutu-i yiermii un punct, din care
își srinti tot infinitul paralicul lui somn,
Și-eEprarea < espiarea > lungă, cruntă a pornirii lui reUele
E via; a. ^prc-e-hilibru] liniștitei inoicmele
Realeargă tot ce este cu dor lung, neatins, insomn.

Teoria inutilității gîndului se înfățișează altă dată în expresii pyrrhoniene și totdeodată epicureice. Poetul refuză să primească dogmatismul oricărei religii (*Eu nu cred nici în lebova*):

Eu nu cred nici în Iehov],
Nici în Buddha-Sakya-Mum,
Mici în vinț, i, nici în moime,
Nici în stingere, ca unii.

Nepăsător îl lasă și Jupiter Ammon și nordicul ft-'otan, și încearcă, practic, să imite epicuriană fericire a zeilor

¹ Dic Tell ah Wilk u. Votiuilmg, ed. Fraucnstidt, II, p. 581.

² Poisii pusimrr, p. 56; ms. 226f, f. 106. Totuși, în ms. 2275 bis, f. 80: «Eu sunt budist. Nefiind creștin simplu, ci creștin ridicat ia puterea a 10» ttc.

căutînd mulțumirea în absoluta apatie (*în metru aulic*), cum de altcum atată reminiscențele horatiene («N-admiram nimic» < Nil admirari).

4, Terține asupra Trinității

Dar dacă gîndirea proprie a lui Eminescu stă prin preajma pancosmismului și a acestui urit universal, poezicele el își caută mereu motive cosmogonice, unele, dintre cele mai neașteptate. Astfel, bunăoară, îl surprindem versificînd în terține și sub înriurirea directă a *Divinei Comedii* (încît ar avea aerul că traduce) o creație mecanică, pe temeiul unei noi interpretări a Trinității :

Astfel rotund se-nvut în jur în soare
Pe cînd el însuși cu cle-mpteună
O altă clină-n veci o să coboare,

Din trei mișcări mișcarea lor s-adun],
Cu toți în jos, toți împrejur de soațe,
Toți împrejurul altoi fac cununa.

Ș-astfel din noapte s-a-nchegat lumina.
Căci prin mișcare s-au aprins cu tuaie.
Prin ncodihnă ceiu-nreg se ține.

Și cine țtii cînd ceasul lor va bate
Și cele trei inele s-or desface
Din a mișcării sfîntă rinitate.

O scurtă analiză ne lămurește însă depărtarea de *Ditiina Comedie*, de unde în orice caz s-a acceptat caracterul luminos al divinității (*Lucentej*), de la cate, pe calea Verbului (*I.nre*) și Spiritului Sfînt (*Amore*), emană făpturile eterne și coruptibile. Dante este, după Aristotel, geocentrist și împreună cu acela pune cele nouă ceruri să se invirreasca în jurul axei pămîntului sub atșița primului motor, care e

¹ *Potii poslumt*, p. 119 – 121.

- Horațiu, *hpisfclr*, I, 6.

* Mi 227U, f. 65 v.

⁴ *l'aradiso*, c. XXVIII, 16: «un punto vidi che raggiava lume».

imobil și transcendent, și nu comunică lumilor rotația decît prin mijlocirea Amozului (*Idorința* lui Aristot). La Eminescu Sfînta Trinitate se confundă cu un sistem planetar helio-centrist și e foarte cu puțință să fie aci vorba de revoluțiile cerești, de pămînt, de lună și soare, întîiul mișeîndu-se în jurul propriului ax, a doua în jurul pămîntului și amîndouă împrejurul soarelui, realizînd ca arare cele «trei mișcări», deși expresia «trei inele», amintind empireiclc ternare, rămîne obscură, soarele neputînd fi inel, după cum obscură devine și socoteala din terțina a doua, unde se poate înțelege mișcarea «în jos» a soarelui (de notat așadar că Eminescu admite deplasarea întregului sistem), dar nu rezultă și a treia mișcare [*toți* împrejurul altor fac cunună)], decît dacă interpretăm că unele planete sînt la rîndu-le satelite altora și împreună soarelui, dar atunci vorba *toți* include și soarele, și învîrtirea acestuia elimină din enume-rație translația «în jos» și agravează înțelegerea testului. Oricum, fragmentul lui Eminescu nu e pur cosmografie, ci cosmogonic, fiindcă e vorba de facere și desfacere, fiindcă mișcarea e numită «sfîntă», ceea ce înseamnă că e o funcție divină,

5. Genaia

Mai putem aminti, sub raportul poeziei Genezei, ca o simplă curiozitate, un proiect din epoca prestudențească, destul de naiv și de emfatic, cu vădite intenții patriotice de soiul poemelor lui Bolintineanu, ce urma să se intituleze *Genaia*. El avea să trateze «Creațiunea pămîntului după o mitologic proprie română», pămîntul fiind «gînd al poetului Rom» în 20 de cînturi. Cîntul I trebuia să cuprindă această idee: «Orbul poet Rom care a învățat să cînte amorul de la filomelă, disperarea de la vijeliile înfiorătoare ale cerului, durerea din mirosul florilor mormîntului de sfinți, își paște oile de aur ale gîndurilor sale...» își aveau rostul aci diferite «mume»:

Muma vîntului e movibilitatea (neconstanța).

Muma munților suflă vînt de primăvară.

Muma mării MFFLI vijelia prin turliidde valuri.

Muma iemei de?jîbc-Jiă [alipele] crivățul din șuncile
de (theaiă.

Mumii (lorilor, [li.iuthi] respiră jelița plina de mir.*.

Muma pustiei Sirocrj arzător.

E foarte îndoielnic că Eminescu s-ar fi putut gîndi, ia acea virstă, la o creație după idei eterne, la goetheenele *MiUler*. Iată și specimene de versuri:

în fundul pămîntului
1 mte muma vîntului
Tiijrce firul pîndiilni
în Hlivei mormîntului.

6. Muream. Ondina

Deși idei filozofice se pot întilni în multe din compunerile în versuri ale lui Eminescu, totuși e vorba în ele mai mult de o atitudine, care poate oscila între gnomism și meditație. *Luceafărul*, de pildă, are un fond moral, fiind la drept vorbind un catehism al geniului. Sînt însă și poeme pe care, prin intenția lor de a defini esența universului și de a descrie destinele omului, k-am putea numi metafizice. Ele sînt concepute pe spații mari, vaste chiar, și aparțin epocii tinereții.

Mnre/an a fost așternut pe hîrtie, după însăși însemnarea poetului, în 1869, într-o vreme de mare încredere în viață: «Am scris-o întt-un timp cînd sufletul meu era pătruns de curățenia idealelor, cînd nu eram rănit de-n-dnială». Lucru curios, poemul e de un sarcasm pesimist

Ms. 2283, f. 138 Y.-113 v.; ms. 2254, f. 74 urm. în acest din urmă ms., *Andrei Murtsanu. Ttthha dramatic într-un ari*, avea drept personaje: «Mureș.inu, [Mors] Indiffcrtñialul (Nirvana), [Geniul Luminei] Iris.i. Mors e setis ca *Mi,pi. Iris* e înlocuită în cursul ms. (f. 77 v.) cu *his*.

* «De drama mea n-arc să fie nimica, pentru că nu știu ce formă să-i dau, pentru că *mi t* dramă. S-ar potrivi poate mai mult pentt-un epos, dar atunci aș prînde [*Jc!*] vioiciunea scenelor și a caracterelor ce-mi trec prin minte. Cum vâ spun, n-arc să fie nimic din ea; simț cum se desparte între>ul ci în părți constitutive, din cari fiecare își pretinde independența sa. De-ar fi fost să lie, apoi ar fi fost cam în maniera lui *Fant*, deși nu totuși» (Scris, c. I. Negruzzi, Viena, "i ii" "i 1^... apud Torouțiu, *Studii și dec. 1:1., I, p. 317*.
tj iltjif-

bătător la ochi, și o variantă a lui: arc în ritmul ei ceva din efervescența ideologică a epocii studențești celei mai tirzii. Dar poate, dacă nu e încă o dovadă a unui pesimism cu totul livresc, Eminescu se gîndea la o epocă și mai veche. Invocația din *Ondina*, care trebuie socotită ca un episod lateral, introdus mai apoi în *Mureșan* sau scos din el, datează din octombrie 1866. E cam greu de crezut că la 16 ani poetul putea să privească pe Ondină ca pe o idee plătimită, ce intrase în planul genezei:

Idee,
Pierdută-ntr-o palidă fee]
Din planul Genezei ce-aleatgă
Nentreagă I

De fapt poezia aceasta fusese copiată pe curat mai tirziu, în epoca vieneză, și de aceea sîntem îndreptățiți să presupunem că orice compunere exprimînd «răul» în lume datează din epoca studențească, de cînd poetul putuse citi pe Schopenhauer.

Deși titlul indică o inspirație patriotică, *Mureșan* este un poem faustian. Că poetul s-a gîndit la Andrei Mureșanu este de la întîia vedere un lucru în afară de discuție. Și îngrijorarea de viața viitoare a «gîinții mele», care face loc însă mai apoi unei întrebări universale, justifică alegerea numelui, și așezarea acțiunii în 1848, anul *Răsunetului*. Însă atitudinile meditative care să îndreptățească definiția lui Andrei Mureșanu ca tovarăș al lui Faust sau al lui Twardowski nu sînt în opera aceluia. O singură compunere (*O privire peste lume*) aduce, cu citate, tînguirea Ecliziasului, și o definiție a deșertăciunii:

Un rege-a stat în lume, a cărui rară soartă
La altul în natură cu greu a mai zjmblt;

Și lată că el singur a scris cu-amărăciune,
Tîrît de-a lumii valuri, ce turbă nencetat:

¹ Ms. 2259, f. 28 urm.; v. *Feerii postume*.

^{*} Ms. 2259, f. 3; v. și *Foesii postume*.

¹ *Pensii postume*, p. 265, n. I.

^{*} *Pensii postume: Muresienii (variantă)*. De altfel, în proiectul vechi drama s-ar fi încheiat, în chip naționalist, așa (ms. 2254, f. 80 v.): «Muzica melodramisă încet ariea lui Desceptă-te Române. — El o declama încet și espresiv.»

& Nimic supt cer statornic, ci tot deșertăciune,
Deplinii fericire supt soare n-am aflat! >• . . .

Deșert c dîr ce vede semețul ochi sub soare,
Și nu c fericire deplină pe pămînt;
Un vis e cc-amăgește ființa muritoare,
Dm oara cînd se naște și plnă la momiint I

Acesta e așadar tot faustianismul lui Andrei Mureșanu, al cărui nume bine sunător e tot ce ar fi putut atrage pe poet.

Poemul dramatic se deschide cu un lung monolog al lui Mureșan, care se află nu la pupitru de magistru cabalist ca Faust, ci, tot noaptea, într-o pădure. Orologiul bise-ricii de pe muchea unui deal bate miezul nopții:

în tunul vechi de piatra cu inima de-aramă
Se zbare miazănoaptea... iar prin a lumii vamă
Nici suflete nu intra, nici suflete nu ies —
Si somnul, frate-al morții, cu ochii plini d-eres.
Prin regia gîndirct nenființate trece
Și moaie-n lac dc visuri aripa lui cea rece.
Cu gînd făr' de ființă a lumii frunte-atinge —
în minte fericirea, mizeria i-o stinge.

Lipsit de alinarea somnului și a visurilor, singuraticul erou e învălmășit de probleme:

Cînd totul doarme-n zvonul izvorului de pace,
L'n ochi c trea/ în noapte, o inimă nu race.
Și azi îndrept aceleași crud-întrebări la foarte
Ș-asamăn întreolaltă viață și cu moarte —
Și-n cumpăna gîinții tii-mi nimica nu se schimbă.
Căci între amindouă stă neclintita limbă.

Deși Mureșan arată, ca și Faust, dispreț față de știința oficială, pentru acele roase cărți

Ce spun c-a vierii file au vecinie două părți.
Că făr' de lacrimi nu e nici ochiul cel mai vesel —

¹ Din *poesiek lui Andrtiu Murtsanu*, Hrașov, I. Gotr, 1H62.

- în ms. 2254, f. 74: «... un peisagiu de-o romanticitate sălbatcă în munți», «brazi acățaji de virfuri de smei, unii frinți și răsturnați de vijelii și torente».

deprimarea sa nu c de ordin teoretic, ci practic. Mecanica vieții îi c cunoscută:

Viitorul un trecut mi-i ne care-! văd întors –
Același -îc de patimi sa rors și sa retors
De mînilc uscate a vremii-mbătîni te, ..

întrebarea pe care ți-o pune c doar aceasti:

Vința tuiastra in sa oncit de nealtă Ge
Ea împlinește oare in lume vo solie?
E scop in viața noastră – vun scop al mîntuirei?

Este evident că Mureșan c un patriot, pe care-l preocupă întrebarea dacă Se cade să-ți jertfești viața pentru un popor, dacă ridicarea unei ginți asupra alteia are vreo rațiune, dacă, in sfîrșir, viața viitoare a nației lui va fi mai fericită.

Afameșitul invocării subpămîntcanului Geist din *Faust* își află corespunzătorul în conjurarea «pirghiei» lumii, adică n principiului cosmic:

O, pirghie a iumci, cc torci al vremei (ir,
Tc cletn cu disperarea in picptu-mi – cu delit,
Răspunde-mi cine-i suflet a lomeș? Dumnezeul-
Orbirca? nepăsarea- e binele– c răul?

«Pirghia» nu răspunde însă și Mureșan face singur filozofia vieții, care e aceea pesimistă, avînd la temelie egoismul, răul, lupta oarbă pentru existență, caracterizată ironic:

Cît dc frumos ș-anume tocmit-a a lui fire I
Creat-a mielul aprig el pentru lupul blind,
<Creat-a lupul aprig el pentru mirlul biind,>
Came cu ochi creai-i el pentru cel fiămînd.

El are accente amare pentru « popi și cărțile lot vechi», pentru legenda care mai susține că «virtutea găsește-a ei răsplată»), pentru istorica nerecunoștința a omenirii față de exponenții adevărului:

... Să te ferească ceriul
Ca-nr-un moment dc-uitare să îi spui adevărul.
Te-or răstigni pc cruce, te-or huidui cu pietre.
Vor risipi cenușa iubitei tale vetre
Si re vei stînge mizer. . , dc nimenea jelit.

' Varianta din *Pttiii pui/tmi*

încheierea este;

Că simbutlc lumii e – eterna răutate!

Elementul zendic din *Demonism* reapare aci aproape cu aceleași versuri, ceea ce dovedește înrudirea dintre cele două compuneri. Ormuz a devenit lehova, iar Titanul răzvrătit, pe care-l elogiază Mureșan, Satan:

O, Satan! geniu mîndru, etern, al desperați;
Cu gemetul tău aspru ea mut mutele mirii –
Pricep acum zimbîrca ta tristă, votb-aniată:

Ci tot ce c in lume e vrednic ca să *puxi*.
Tu al smuncit infernul ca să-l arunci in țtele,
Cu cirduri uriașe te-ai înălțat, rebele.
Ai scos din rădăcine marea s-o-mproști in soare,
j\i vrut i-arunci in Chios siieemele sobre • - -
Știai ci răutatea eternă-n ceruri ironă,
Ca secole nătinge cu spaimă o-ncoronă.

în timpul acestei declamații, se iscă, întocmai ca în vechiul *Faust* al lui Widmann, o furtună haotică și cerul se brăzdează cu fulgere. Mureșan, care blestemase pe Dumnezeu pentru viața ce-i fusese dată, il înfruntă cu sarcasm, fiind incredințat dc indestructibilitatea și migrația sufletului:

O, fulgetă-mă numai . . . o. joacă comedie,
Comediant baltice cu glas Je vijeliei
Nu veit că nu poți face tu vun mji m,rc bine
Decît pe vecinicie să mă omori pe mine? . . •
Dir, vai, tu știi prea bine că n-am să mor pc veci.
Că vis e a ia moarte cu slabe mini si ieci,
sorji va pune iarăși pin lumile din cer
Durerea mea cumplită – un vecinie Ahasver,
CJ CU acelaș suflet din nou sa reapară
Mijțtație: cteme unealtă dc ocări –
Putemice bătrine, gigante - un pitic,
Căci tu nu ești in stare să nimicești nimic.

Obosit, închinătorul Satanei se așează pc un trunchi vechi de copac, cînd deodată sc aude o muzică dulce. Sint Somnul, Visele, Vintul și Izvorul, simbolizări ale regresivității spre asceza contemplativă și natură. Indicarea pentru fiecare a glasului (sopran, basso, bariton, tenor) e un semn

că lucrarea avea caracterul unei drame muzicale. Mureșan intri acum în noul stadiu de uifrinatc a răului, în schopen-haucriamil anaborL-tism. Somnul conjură luna:

Lună! 'jori! pe-a lui frunte
și-i farmecă gfindirea,
Sa trăiască-n vremi cărunte
și să-ți uite roată firea.

Du-1 pe rămul vechi al mării,
Fă-1 călugăr trist și slab,
Il închină lin uitării,
Di vieții alt prohab.

Du-tel Du-te!

Va sa zică e de ohserv.it că în afară de cremitism se mai pomenești' .ici de trăire în vremi cărunte, ceea ce înseamnă ca, întocmai ci Faust în epoca miticeii Ielene, Mureșan se va coboii în trecut, cu ajutorul viselor. Anticipind, putem să ne înrrcdințăm că vremea adusă în prezent este aceea a «zinei Dochii».

În noua ipostază, Mureșan, devenit anahoret, se află lingă o mare cu stînci pe țătmuri și insule risipite. Un castel pe jumătate năruit se vede în fund. Izbirea mării, furtuna pe-nscrat, codrii înconjurători dau o priveliște de sălbăticie cosmică:

Cum norii JLnij] jalnic și marca sparge piatra
Si tunete bitrine pe-a ceriurilor vatră
Pocnesc cu-n lor ci'cane, moșnegi și falnici fauri,
fcj făuicsc furtunei coroana ei de aur. . .
St ivircole în valuri marca cea sură-n veci
Ș] ia de sihlei schelete, bătrine, slabe, seci.
Ea aiurind lovește.

La fereastra castelului cu bolțile sparte apare, fapt ce se întâmplase adese, « un inger», «, cu păru-n flori albastre», cu «o stea de foc» pe frunte. Mureșan călugărul, pătruns de o ciudată iubire pentru chipul enigmatic ca o lună printre «coloșii rîlc de muri», care, chemat, dispare, hotărît să se lase sfătîmat, înghițit de a «valurilor larmă», se urcă într-o luntre și-și dă drumul pe mare.

Mureșan se avînră în larg, cu gîndul de a-și amăgi mintea cu larma valurilor, în vreme ce apare Regele Somn, care privește acel templu în ruină înecat în apă în scorburile

de petete ale căruia trăiește călugărul. Sititctn într-o regiune exotică, deși prin apropierea zinei Dochia:

Se legăn visătorii copaci de chiparos
(u frunza lor cea neagră uitîndu-se în jos
În ape... Iar pin crenge d-un verde-adin de jlc
S-ogîndă-n ap-albastră de aut portocale.

Somnul cheamă sunînd din corn geniile naturii, duhurile apelor și ale codrului:

Răsună corn de aur și imple noaptea dată
Cu chipuri rătăcite din lumea solitară
A codrilor ... în cîrduri veniți, genii șăgalnici,
Ce-icutn impleți pămîntul cu sunetele jalnici,
Acum ascunși în umbră sau cupilați sub foaie.
Piteați picioarele-albe a fetelor bălaie,
Și zimbrii zinei Dochii pe frunți cu stemă mare.
Și voi, cai alhi ai mării cu coame de ninsoare. .
învie codru! Duhuri cu suflet de miresme.
Zburați prin ctenge negre ca străvezie iesme,
Cu sunetul de păsuri s-aducă pasul marea
[Sandalele prin aer abia să tteacă numa]
Pe corpuri albe haină de diamantină brumă
Să scinteie în umbră, să spini ure feeric.
Treceți încet prin aer căteînd pe Întuneric.

La început poetul s-a gîndit la un geniu al luminii, la silfi de lumină', dar s-a oprit la Delfin, Ondină și Sirenă, și poate că dragostea Ondinei scandinave pentru Delfinul mediteranean să fie și ea un simbol al unității geologice. Oricum, episodul în care tînăiul Delfin strînge în brațe pe Undină, în cîntecul Sirenei, are un rost didactic. El trebuie să puie sub ochii călugărului icoana veșnic tinerei naturi, ca un quietiv al durerii. Mureșan se ivește în zare într-o barcă purtată de lebede, ca aceea a lui Lohengrin:

. . .Acuma văd luntrea de departe

Cum cu-a ei plisc în bmdc pe unde le impartc.
Călugăru-î ... în manta-î infijurai visazi,
Al valurilor zgomot țișnînd ii wlutează
Și lebede-argintoase pe planul mării-1 trag,
Pe frunte-i e-mpletita o ramură de fag. . .

^c p'rc rum tj cte al IU-IMI noom/ni.
Hnd mi^nat dc 3eb'f m p-indi'i usul sju ..

î 1 <n-l j'it de Muixşim tine csie, IUGele Somn răspunde:
Tiu'... IML sunt teriurca vicni pJmmicnt

În t-hip învederat, această fericire constă pe dc o parte în imiutea Nimicului, pe de alta în acele vise cu care se sfărîmă voinţa de \ iată activă, pricinuitoare de durere, fi dintre care cel mai îmbietor e Chipul din Castel, ce vine la chemarea ascetului, asemeni Luceafărului:

Suflau-mi ui vccic-i atras de j, tj cliemarc,
Dm uoapiei nefiinţei jnlintat-apare. . .

iMui'cş.in si Chipul se urcă în luntre şi, traşi K de IebezU, se pierd « pe undele oceanici», chemaţi de un şipăt jalnic « din noaptea străvechiului Egipt/t». Năluca strălucitoare nu poate ti, după definiţia de încheiere a chiar Regelui Somn, decît puterea de ficţiune:

Nu şiii cine t dinsa? – un cipil e de ai3
Din suflitul naturii care ne dă liiii.
[n orice fiinţa este, deşi nu ştii, ascete,
Nu poţi să ştergi viaţa cu-a gîndului burete. . .
Renunţi la fericire? – dar ca-i un tecmic \is,
De fuge ziua – \ine cind ochii ti-ti inclus.

Numai ficţiunea se desface dc condiţiile dc timp şi spaţiu şi poate duce suflitul în orice parte, chiar si înapoi spre Egipt. Cu Schopenhauer, aşadar, Eminescu dă problemei fericirii o soluţie estetică.

7. Povestea magului

Schiţa dc basm filozofic căreia t-am dat numirea de *Povestea Magului călător în stele*¹ e foarte înrudită prin concepţie cu *Mureşan* şi se poate aşeza în aceeaşi epocă,² Mult

¹ 22S-). f. 32-81; fra.m. şi în ms. 2276, II, f. 27-29; publicată de ni, în întregime, însă nu ciiir, în 1 mfr *romăntaită*, 1932, nr. 9-12, p. 128 - 1AS.

² În fragment de poem în circ întilnim de asemeni un prinţ, un mag, un călugăr, în ms. 2285, f. 114 urii. Imr-un foarte vechi proiect

mal stingace, aruncată tn învălmăşeala inspiraţiei, ca arc informitatea unui bronz tacit şi părăsit înainte dc a i sc ti dat o formă hotântă. Precede făta indoială *Venert si Madona*, deoarece versul cunoscut din acest din urmă poem, Lume ce jindca jn basme şi votbea în poezii

se găseşte anticipat, în noţiunea lui, în strofa de deschidere:

în vremi de mult tieceute, cind stelele din ecriuri
Erau copile albe cu părul blond şi des
Şt coborînd pe rază ţara lot de uiisteruti
în matca cea sltwstră se cufundau ades,
Cind bismcic iubite ct.iu înc-adevăruri,
Cind jindul cia pază de vis şi de etes,
Iirj pe lumea asta o mindri-uirpătătîc
Cc-!vca popiMrc mindie, mindre cetiţi o mie.

Eminescu nc aşează închipuirea în faţa unui rigă fabulos, chinuit de probleme dc stat, în mijlocul boierilor săi:

în sala cu muri netezi [de-o] ca marmora de ceară,
Pe jos covoare mindre, cu stîlpi dc aut blond,
Cu arcuri ce-si ridică boltirea temerară.
Cu stele, cu fiori roşii pe-albastrul ei plafond,
Cu arbori ce dm iarnă fac blinda primăvară
Şi-ntind umbre cu miros pe-a salei întins tond.
Acolo stampată tul . . . boierii lui de sfat –
Pe tronu-i de-aut roşu aa mut ;i nemişcat.

Ca anpe de lebeii inati, albe, undoioase.
Pletele-at^in o.i se pe imieih-i cădea
Şi baiba lui cej lungă pe [umerij piept cădea deasă,
Dar ochii, [lui puternici ca stelele] stele negre,
întunecaţi sclipea.
Sprincene)c-i bătrine se-ntunecau stufoase,
în mină sceptru dc-aur, povara lui te a şrea.
Pe fruntea lui ce i ninsă de aur diadem –
Părea c-ajteapti-a morţii întunecos problem.

Problemul împăratului este însă acela esenţial pentru monarhul de stat natural, şi anume: buna creditate. înainte trestudenţesc, caracterizat prin cea simbolistică naivă pc cjre am televit-o mai sus (« Dimineţa sora juneţii. . . Lesinatuln împregiuru . . . Vana făclia Tecci. . . Timpul griji tiranilor») apare « Magul de curie al punctului Animu» (ms. 2258, f. 222 v.).

de a «urni» domnia pe umerii finalului voievod, împăratul vrea să-l facă să citească în «cartea lumii», și, spre a-l feri de primejdia plăcerilor, să-i pună înaintea priveliștea zădărniciilor ei. Atunci îți aduce aminte de un bărrin mag, cu care fusese în tinerețe ca Pilad cu Orest, și care trăiește sihăstrit pe gigantul Pion, la umbra codrilor de fag. Muntele Pion nu este decât Ceahlăul, așa cum îl numește Gh, Asachr. Bătrîntil sihastru e un necromant și un astrolog:

în fruntea lui c strînsa un *ev* de-nțelepciune.
Viața lumii toate [din al ei început] în minte-ar
a-ncăput.

Trecutul. . . viitorul el poate-n fi le spune;
Bătrînu-i ci și vremea cea iăra de-nceput
Si soarele din ceruri *is* glaiu-i (sc) supune,
Al aștrilor mers vecinie urmează ochiu-i mut.
De-aceea voi ca dinsul pe fiul meu să-nvețe
Cari cărări a vieții-s deșarte, caii mărețe.

Dar el din a lui munte Jn veci nu se coboară.
Căci nu vrea ca să piardă din ochi a lumii [cim] cai.
Ca nu cumva măsura, cu caic Ic <eI> măsoară,
ta lipsa-i să se schimbe. . . și el, Întors din văi,
Silit ca *ii* începă din începutu-i iară
Să nu poată s-oprească gîndirea celor răi.
Și etne-enigma vieții [voiește] s-o descuie.
Acela acel munte pe jos trebui să-l suie.

Pustnicul va cerceta ca și Faust semnele macrocosmului:

El caitea-țt deschide, la ceruri privește
Și zodii descurcă în lungul lor neam <meis>,
E-o carte ce nimeni io veci n-o citește,
Cu semne strălucite Întoarse – vorbește <arabește>:
Sint legile-n semne din ăst univers. . .

și va citi în carte sfîrșitul apropiat al împăratului și călătoria voievodului. Dint-un soliloc întrerupt de Scraf reiese concepția originii îngerești a sufletelor al căror sediu veșnic este în stele:

Spun mite – zice singur – că otice om în lume
Pe-a cerului nemargini ci are-o blinda stea,
Cc-n cartea vecinicii e-unită cu-a lui nume,
Că pentru el s-aprînde lumina ei de nea.

De-aceea-ntreb gîndirea-mi ca să-mi răspund-anume
Din marea ct.i albastră, care e stua mea.

Cînd magul e indoit asupra rațiunii divine a coborîrii îngerilor pe pămînt în trapul omenesc, Seraful îi răspunde cu glas de harpe în bătaia lunii, expunîndu-i o filozofie abstrusă, din care rămîne lămurită numai dragostea platonice a sufletelor și imaginea, frecventă la Eminescu în această vreme, a «îngerului de pază»:

Cînd Dumnezeu creează de geniuri o ccjij
Sa cerce vrea p-orcare de-î rău or de e bun.
Căci nu vrea să mai vadă cum a văzut odată
Că cete rele d-ingen la glas nu se supun,
Că cerul îl răscoală cu mintea turburată
Pin" ce trăsniți se privii în caosul străbun.
Ue-aceea în om ce naște, doi <din > îngerî orticare
Udală-n vecinicia-i Coboară spre cercare.

Cînd sună-n viața lumii a miezenoptii oră
Atunci pin ceruri îmbla zimbind amorul orb,
De îngerî suflete-albe vâiindu-i se coloră
Și ochii lor albaștri privirea lui o sorb.
Plecînd spre pămînt ochu ei timizi se-namoră
În pămîntești ființe cu fragedul lor cotp
Și prin a luneî vamă cobor bolnavi de-amor
în corpurile de-oameni ce-aștept venirea lor.

Dat pin' ce cotpu-n lume un înger îl coprinde.
Deasupra vâwir lumii pc iuminobu-i (drum) căi
Imperiul lui cel mare, o stea [t'npopulat] în cer aprinde –
Acolo el domnește, lăsînd a lumii văi.
Dar de viața-i bună¹ <lumească> domnia-n el
<cer> depinde:

De-î rea, steaua s-aruncă în noaptea celor răi
Si lumile creme [nesînse] pe-a cerului cununii
Imperii sunt întinse a îngerilor buni.

Abia părăsesc² unii a domei mari pilaștri.
Abia părăsesc cerul și infloritu-i cort.
Abia au vrenic-n pilde <vreme-a pierdo puternicii lor aatri.

¹ în ms. este aici clar: *lumi*; mai jos însă: *luwj*.

² Cu vin tu) e serii f. lung ca *iiatcoasă*, însă, judecînd după altă scriere asemănătoare de mai jos, trebuie citit; *bună*.

³ ta mj.; *părăsind*.

Coboară-n lume. află amorul lor că-i mort
Atunci il bu in biȝ(e și lumininj ilb,isfn
In luncea lor bogata cu Licramt ei il port.
Slut ingeri blinzi și timizi, aȝa ncorocaȝi <ncvinovati>
Incit iu astă lume nu trebuiesc cercaȝi.

9

Seratul face deopotrivă teoria geniului singuratic, fără
inger de pază și fără stea, a cărui naștere este grcșc.jlă
în planul eternității, dar pe care Dumnezeu il ia sub ocrotirea sa:

Deȝi rari și puȝini-s, lumea nu va să-i vază.
Viaȝa lor e luptă cind mor se duc neplinși.
Ei n-au avut la leagăn un blind inger de pază
Și-a lor [ochi] de durere sint turbure șr ,tinsi.
Dar deși <blinzi> ingeri își <nu-și> varsă a lor raze
în sunetul lor totuși ei mari is ȝt destinși,
Căci Dumnezeu in lume le (ine loc de tată
Și pune pe-a' lor frunte gindirea lui bogată.

Un astfel de geniu «fără stea», al cărui semn prin urmare
nu stă în carte, este și voievodul care sosește curind pe
culmea muntelui Pion. Tot ce urmează de aci încolo pare
a avea un înțeles pedagogic. Ca să-i arate primejdiile vieții,
necromanȝul, care cu puȝin mai înainte prinsese cu o vrajă
o furtună scăpată din fundurile muntelui, duce pe tinăt
în peșteri de marmură neagră;

El zice ș-alene coboară la vale,
La porȝi uriașe ce duc in spelunci.
De stinci prăbușite gigjnrnici pottalc
Descuie si intră in mindrele hale
De marmură neagră, inimic și lungi

Pilaștri de aur pe muri se coboară,
Pe jos sint covoare țesute-n flori vii
Și ste e in candeli dulci raze presată
Și atiu-i dulce ca-n noaptea de vită
Și razete-s calde și 'r.indafiri'.

Trec apoi prin boite «săpate-n granit», intră într-o
sală cu muri de marmură ebetiină lucind ca oglinzi de tuci,
plină de dulci miresme. Bătrinu.l închide poatta, aprinde
potirul albastru al unei viorele și așează pe linărn l împărat
pe un tron de mătasă roșie. El însuși cu o varga vrăjește

o oglindă neagră din caic se desprinde o umbtă de argint,
vinătă la fată ca mărgăritarul, cu aripi desfăcute șt talar
lucii .s, cu flori de mac pe frunte și în mină cu paharul Som-
niei. Hătrînul ia o cupa pe care sint săpate versuri in «cifră»
arabă, toarnă în ea un sînge roș ca de taur și o întinde
voievodului. După cum putem bănui din prezența florilor
de mac (simbol al narcozei), este, ca și in *Mureșan*, vorba
de întâia treaptă a ridicării din contingent prin resttîngerea
conștiinței, și anume de somn, ce ia înfățișarea unui inger
carnal, michelangioloese, cu o aripă «umflată» «ce-n sus
a pornit». O erotică grea se încinge între cele două genii:

El ochn-și deschide, dcasupr* Ud vede
Doi ochi maȝi aibaș(ri [adme visăfon\
A lui fericire el mai că no crede.
El gura și-apasă pe blondele-i plete
Și faȝa cea pală i-o mngiie-n dor.

E beat de a >isu)ui lungă nugie,
In braȝe-i pe inger mai tare-a cuprins
Si umbra *UTide, cu-aripe-1 mîngiic
Și gura-și apleacă ia dulce beȝie,
I-ipasă [Și-i pune] pe buze-i sărutu-i aprins.

ingerul cu ochi albaștri dă tinăruīwi o viziune haotica
a lumii, ciifundindu-1 de bună scamă in vis, rupindu-1 din
zona telurică:

Vezi tu, zise umbra, pe-a hăului vale
Pămintul ca munȝii ce fumegă stins.
Cu mări adormite ce murmură-n jale;
Jinrni populii, țări ti cetățile safe.
Deasupra-ȝi oceanul de stele întins.

Pămintu[l]l departe-rur-un punct se contrage.
Căci lumi de departe in puncte se jchimb,
liispar a pămîntufui viziune vage,
A stelelor țară curată <se :> trage.
Aleargă, ttăjçste i aștrilor timp.

O stea, un imperiu întins e și mare,
Cu sute de țări ji cu mii de fiinȝi.
Cetățile mari tăspindire-s in soare –
Pilaie de-atȝiml ic ridic ginditoart
>i regii sunt ingeri cu aripi de-arginȝi.

Din această panoramă a universului stelar se desprind două idei esențiale: că civilizațiile umane au o formă rotativă prin raport la întregul Cosm, o lume urmîndu-și existența de-a lungul astrilor:

Si sufletul liber piivirea-i sințită
O nalți pe itelnicul. nuiele- plai:
O patrie nouă sublimă, iubită.
De cintece plină din veacuri fugite –
Aici lumea-antică urmează-a ci trai. . .

și că măsura vremii este relativă fiecărui sistem solar în parte, și mai neted (ceea ce sună foarte științific) relativă fiecărei planete după amplitudinea revoluției în junii unui soare:

Vezi steaua eă mantii și [mitilc-Otrurcc] -ntoirse și marea
Umhlind neclintită în >ecinicu-i mers.
A inilor [număr] spațiu le destină un soare:
La una-i mai mic, la alta mai mute
Căii sorii scriu [legi] timpul in acest univers.

Voievodul va fi călăuzit în curînd de Somn în planeta acestuia din urmă, iu lună prin urmare, fiindcă aceea stăpînește umbra și visul;

Curînd vom ajunge pe steua senină
Pe caic in ceruri numesc-o a mea;
Dc visuri, de umbre, dc cintec e plină.
Curînd vom ictra in cimpia ei lină
Și-n nrmă-ți pămîntul ramine o stea.

în aceasta vreme, magul rămas în urmă, care va fi hăut și el din cupa Somniei, e pe cale de a întreprinde și el o nebună călătorie în stele. Făcîndu-șica! dintr-o stea desprinsă de pe cer, el zboară în infinit, salutat de ingerii siderali:

Și resfirați in jpațru ingeri duceau in poale
A lumilor adincc și Wlnde rugăciuni
Și iuînzind in vinturi ariple regale
L-a lumii trepte-albaste le duc și le depun.

Ajuns în calea lactee, pustnicul dă drumul pegasului de lumină și se aruncă în hău într-o rostogolire uriașă:

Deasupra ardea stele și dedesuptu-i srele.
Ei iboata fără preget ca tunetul rânit;
în sus, in. dreapia,-n stingă luminile de stele
Dispar – El cade-un iitru in caw [prevălit] <ivirlit.

Sensul cădetii lui e luna, de pe un munte al căreia pri-
vește steaua natală îndepărtată:

Din ce in ce s-iprope de lumea depărtată,
O ii mai are inca ș-aiunge-n luna lui.
Acolo ei răsufila de calea-i depărtată –
De pe un munte-a lunci aruncă ochii lui.

Cu ochii plini de lacrimi la acea stea privește
Ce lumina albastră mergîndu-șL drumul 33^
– Ce liniștită-i dinsa, tn pace ea pășite,
O, cum iubesc eu steua, unde m-ain născut eu.

Cate este această stea unde s-a născut bătrînul rămîne
cum obscur. Cum în ea e liniște, pare puțin probabil să fie
pămîntul, de pe care de altfel abia plecase. Ar fi deci o stea
în care își va fi avut sediul veșnic. Magul contemplă deci
o altă stea pașnică, pe care trăiește un om nefericit:

Mai e-n tot uniiersul o stea plină de pace,
Netwbutafă vecinie de ură, de război;
în toată Creațiunea gura ei vecinie tace,
N-o bîntnie griji rele, n-o bintute nevoi,

<E->r? om, care pe dinsa nefericit se (ine.
Dac nu-i nefericirea in stea, ci c in cl.
Dar soateat lui schimba-voi, rîn ràu oi face bine –
Cobor acum in astru-mi sa-] mingii și pe el.>*

Deoarece bătrînul nu s-ar fi putut cobori pentru a vedea
pe omul nefericit chiar pe pămînt, pentru că n-ar fi avut
nevoie de un asemenea ocol prin stele, și cum steaua necu-
noscutului e chiar astrul natal al hătrînului, presupunem
că Eminescu se gîndește la un astru oarecare și că expresia
«Mai e-ti tot universul o stea» e numai o confirmare a
placidității uneia și aceleiași stele. Oricum va fi, în alei stea
sau din nou pe pămînt, bătrînul se aruncă «din vîrf de
munte-n lună» în gol și ajunge într-o clipă în norii « astrului
natal». Din neguri își face (prin lungi priviri) funii, din
acestea scară, coboară pe mare, dintr-un rest de nour își

* Această strofă nu este citată în original, repetîndu-se o strofă an-
terioară (s Cu ochii plini de lacrimi»), deși comentariul ce urmează se
referă la ea. Dc aceea am omis strofa repetată și am întrodus-o pe aceasta
(n. red).

alcătuiește o barcă, la care se înhamă iarăși lohengriniencie lebede:

Din insule bogate cu fluniri | mari grădini de hmi.
Lebede argintoapice aripice-minzind
\eneru sfîșind apa la luntrea lui de auct
Și se-nbătau lă dînsa și o trăgeau cîniind.

Ceea ce urmează tratează întocmai concepția salvării prin asceză din *Mureșan*. Călugărul, un tânăr frumos, sră în ruina unui templu arab. Doarme pe un pat de seînduri acoperit cu trențe și bea apă sărată de mare, în scopul de a-și scurta viața. Pe o arfă de aramă cu strune ruginite cheamă și el o umbra, ce apare noaptea printre arcuri sparte:

Cine-ar fi <oare"- umbra aceea argintie
Ce vine lă mimarea-îni cînd eu o tog-o-nvoc 'cu o ru^o-nvjc >
Cînd provocați de arfă-mi răspund valuri o mie,
în nopți cînd pricep scrisul al stelelor de foc*. . .
Tot ce-am gîndit mai tînăr, tot ce-am cîntat mai dulce.
Tot ce a fost n contra-mi cîniu-iui;_* mai put și mai copil
S-a-mpreunat în marea acruului steril
Ca rarele a Junei ce-n nori stă să se culce
Și a format un înger frumos și juvenil.

Magul combate de astă dată himera prin însăși definiția ei:

– Nebun ori ești lunatic – bătrînul murmurează, . .
E visul tinereții, e sete de ainot.
îngerul tău e-o rașă și trupul el un nor. . .

Acest tînăr cu comanac negru și rasă de șiac, care doarme acum cu capul pe un țol, voise să fie domn al lumii și să împartă coroane la regi și regine, fiind, pe cit se înțelege, stăpînitor de țară sau numai bogat. Ros deodată de viermele zădărniceii, el se retrage între zidurile unei mînăstiri, nu fără a fi mereu ispitit de gîndul mării:

în van pune pe suflet gro(a)șile cătușe
De gînduri uriașe, de nalte rugăciuni.
In van în a lui urmă a-nchis a lunei usă
La visele ei turburi, cu mari deșertăciuni;
Pe focul cugetării a presurat cenușă.
Ci sub cenușă-aid încă consumatori tăibuni.
Atunci visul mării se-o jretge-n a lui gînd
Cînd peste spuză sură se va turna pătînt.

Ascetul fuge atunci din mînăstire și se așează pe acel țol de mare unde-l găsim și unde-l chinuie visarea chipului de femeie. Aci formularea simbolurilor nu mai e așa netedă ca în *Mureșan*. Chipul poate fi acoperămîntul năzuinței spre desăvîrșire, spre marea Erotică, sau poate fi, cum am zice în termeni banali, Idealul. Magul știe cum se poate prinde năluca, ce nu e de aci «din lume», ceea ce ne întărește în ipoteza de mal sus, și c pregătit să întreprindă o nouă călătorie:

Dar nu aici. Aicea de viață n-ate parte.
Vom merge-n lumea unde trăiește mai departe.

Poemul însă n-a mai fost sfîrsit.

8. Cassiodor

în modul acesta dulceag platonizant compunea Eminescu din cea mai fragedă tinerețe și e interesant să ne întoarcem acum la o schiță mai veche, *Cassiodor*, spre a vedea aceeași metafizică uranică a sufletului, mai copilărească și mai exaltată:

« Diodor, vezi tu zenitul asupra ia? Este sufletul tău , . . ce este sufletul? este [ființa] un înger înamorat într-o formă (într-un corp de om)? Ești tu. [Zenitul tău o stea, cine știi ce lume nemărginită purta vuietul destinelor tale asupra capului tău.] Cît ești de mare în nouri, cît ești de fericit jos, simți că ești lumină din lumină, Dumnezeu din Dumnezeu.

Zenitul, umbra destinului, dovadă că sunt; aud murmurînd prin coardele lirei sufletului meu, dovadă că am un suflet. Cît de mare sunt cu l Zenitul meu o stea, cine știi Ce lume, care poartă vuietul destinelor sale asupra capului meu, lira mea o lume cu tremurări simțirilor ei. Simț, gîndesc, inima mea un ocean cu valuri nenumărate, creierii mei un palladiu tănuț de-nțelepciune și cu toate [acestea] ființa mea singură c un Rege fără tron, un zeu fără templu. Sufletele oamenilor sunt ființe de îngeri înamorate în forme

¹ Ms, 2255, f. 204 și v. în general Eminescu scrie: *nit, este, s'ent*. *im* renunțat la aceste grafii pentru a nu îngreua lectura.

de lut; tu cate ești ingerul corpului meu, răspunde, de ce nu-s mulțumit, de ce zbor pe aripele tale, ca un cîntec fără înțeles, înțeles! destin! . . Prin acest gigantic labirint de lumi, unde voi găsi în acest mare vis ce se numește viață, firul de aur al scopului?»

Sînt și versuri, realizări ale ideilor de mai sus, adică ale teoriei « tu cu eu », sau, ca în altă parte, « eu și cu mine »:

Cînd ființele se-mbină,
Cînd confund pe tu eu eu
E lumina din lumină.
Dumnezeu din Dumnezeu.

Cunoști umbra cea nebună
Cu aripi de dulci flori
Care sunete cunună.
Al ei nume e amor.

Ție [Ea] scopul vieții talc
Și cu glasul-î Îngereșc,
Printre oarele de jale,
Cînte-ți dulce: te iubesc.

Lira-n sunete de jale,
Cu glas blind tînguitor.
Spune ecoului din vale
Că-i e sete de amor. . . etc.

Pe verso dăm de o invocație către liră:

« Existența mea o iluziune, viața mea un vis. Instrument care conțiii în tu toată existența mea, din 18 ani a copilăriei, te atîrn d-o marmură, fie marmura uitărei, voi să uit că am trăit, căci n-am trăit, voi trăi » etc.

Lira e provocată să răspundă dacă ea nu e un suflet, o ființă vie, și el, cîntărețul, un Dumnezeu, creator, punînd în ea o parte de duh. Avea să intervîie și o eroină, Oivia: « . . tu m-ai iubit, dulce inger. Olvia mea, numai tu mi-ai rămas, »

E de reținut, într-un cuvînt, că pentru Eminescu adolescent sufletul este un inger, deci un eu deosebit de care se îndrăgostește trupul, că, prin urmare, în fond, individul se iubește pe sine însuși, într-un adevărat narcisism.

9. Egipetul, Memento mori

Din filozofia răului în lume, Eminescu trebuia neapărat să scoată o documentare istorică a zădărniceii. Derivația este inevitabilă și toți romanticii, roși de melancolie, au întocmit tabloul civilizațiilor. Ideea trecerii de la geneză la mișcarea lumilor îi germinează lui Eminescu din vremea primei studenții, căci *Egipetul*, care infățișează un moment al cronologiei, e tipărit la 1 octombrie 1872. O legătură dar cu cursul lui Lepsius din sem. 1872/73 (*Istoria Egiptului (i monumentele Egiptului)*) nu este, mai ales că poetul se înscriesese la facultate abia la 12 decembrie. Episodul fusese conceput prin urmare la Viena, unde, după o amintire glumeață¹, un profesor ținea curs de istorie antică, descriînd « pe craiul Rhamses » și « pe nevasta lui, Rhodope ».

Lunga cronologie, ce avea să îmbrățișeze istoria omenirii pînă în prezent, nu-și căpătase în mintea lui Eminescu un titlu definitiv. Manuscrisul poartă deosebite intenții de titluri, unele înlăturate: *Memento mori (Tempora murian tur)* (*Vanitas vanitatum vanitos*) (*Skepsis*) (*Cugetări*) *Panorama deșertăciunilor*. În cercul « junimei » o intitulase *Diorama** Cu toate acestea, înțelesul demonstrativ al poemului rămîne același, căci un titlu ne duce la biblicul Ecliziast (*Vanitas tanitalum, et omnia vanitas*).

începutul vastului poem readuce formularea stării onirice selenice și a mitului ca soluție a fericirii:

Turma visurilor mele eu le pasc ca oi de aur,
Cînd a nopții întunerec, îns reiatul rege maur.
Lasă norii lui molateci infoiați în pat ceresc,
însă <lară> luna argintie, ca un palid dulce soare,
Vrăji aduce peste lume printr-a stelelor ninsoare,
Cînd în straturi luminoase basmele copite <copiie> cresc.

Mergi, tu, luntre-a vieții mele, pe-a visării lucii valuri
Pini unde-n ape sfînte se ridică mindre maluri.

¹ G. Călinescu, *Vkța lui M. Em.*, ed. a III-a p. 192.

² Ms. 2259, f. 86-104; ms. 2257, f. 73 urm.

³ Publicat în întregime de noi în *România liUn-ă*, 1932, nt. 13, 15, 19 și 21.

* Totouțiu, *Simt. ji dot. tir.*, IV, p. 457.

Cu dumbrăvi de laur verde fi cu lunci de chiparos,
Unde-n ramurile negre o cântare-n veci suspină.
Unde sfinții se preimblă în lungi haine de lumină,
Unde-i moartea eu-aripei negre și cu chipul ei frumos.

Așezat la roata uriașă a istoriei, poetul întoarce vremea
înapoi și o oprește când Trea:

Cind posomoritul basmu, veche» sceolilor strajă,
îmi deschide cu chei de-aur și eu-a vorbelor lui vrajă
Poarta naltă de la templul unde secolii se torc,
Eu sub arcurile negre, cu stâlpi nalți suiți în stele,
Ascultînd cu adîncime glasul glodurilor mele,
Uriașă roat-a vremii înapoi eu o întorc.

Și privesc. . . Codrii de secol, oceane de popoare
Se întorc cu repejune ca gândirile ce zboară
Și icoanele-s în luptă — eu privesc și tot privesc
La vo piatră ce însămnă a istoriei boiată.
Unde lumea în răi nouă, după nou cîntar măsoară —
Acolo îmi place roata cîte-o clipă s-o opresc¹

Întîia oprire a roții se face în era preistorică, în care se
vede pășind și omul paleolitic (de culoare):

Colo stau sălbatici negri cu topoarele de piatră.
în pustiu aleargă vecinie, fără casă, fără vatră,
Cap de lup ca lor căciulă, pe-a lor umeri piei de urs;
Colo-nchină idolatrul nențelesul foc de lemne.
Colo Magul lui îi scrie pe o piatră strimbe semne
Să nu poat-a le-nțelege lungul secoiilor curs.

Chaldeicul Babylon e descris în cîteva linii ce dovedesc
informația istorică. Dacă, după naivul Granda, grădinile
sînt «suspendate în aier», aci murii înconjurători ai cetății,
terasele, marea de palate duc spre Herodotunde casele
sînt arătate a avea trei sau patru caturi:

Babilon, cetate mîndră cit o țară, o cetate
Cu muri lungi cit patru zile, cu o mare de palate,
Și pe ziduri uriașe mari grădini suite-n nori;
Cînd poporul geme-n piețe la gradinei lungă poală
Cum a mare se frimintă, pe cînd vinturi o răscoală,
Cugeta Semiramidic prin dumbrăvile răcori.

¹ I, CLXXIX - CLXXXVI.

Urmează și miticul Sardanapal, în felul primit de
legendă:

Și la mese-n veci întinse e culcat Sardanapal.

Apoi vine «ruina» volneyană a acestei civilizații,
în chipul assiriceii Ninive (altă dată Eminescu pune
Babei):

Azi? Vei rătăci degeaba în pustia nisipoasă;
Numai actul sc-nebeagă în tablouri mîncinoase,
Numai munții, gărzi de piatră stau si azi în a lor loc <post>;
Ca o umbră Adiatul prin pustiu cal u-fi alungă,
Del întrebi: unde-i Ninive? el ridică mina-i lungă,
— Unde este? nu știu — zice — mai nu știu nici unde-a fost.

Palestina, cu al său Iordan și cu Cedron, cu templul
Iehovei pe Sion, cu cetatea Ierusalimului, e descrisă în tonul
idilic și agricol al *Cînlării tintărilor*:

Și în Libanon văiut-am rătăcite căprioare
Și pe lanuri secerate am văzut mîndre fecioare,
Purtînd pe-umerele albe auritul snop de griu;
Altt vrînd ta tresei apa cu picioarele lor goale
Ridicără rușinoase și limbînd albele poale,
Turburînd cu pulpe netezi Fața limpedelui riu.

După arătarea regilor, a lui David, rupîndu-și în lacrimi
haina și zdrobîndu-și harfa (aluzie la jălăinicii psalmi), a
lui Solomon, cîntînd cu «degete de profet» pe împăratul
de lumină (aluzie aceasta la *Pildele*, gnomice dar și teologice),
urmează iarăși «ruina»;

Dar venit-a judecata și de sălcii plîngitoare
Cîntărețul își anină arfa lui tremurătoare;
în zădar rugați peirea — muri se năruie și cad!
Cad și *târî*, ș-aurite arcuri, grinzi de cedru, porți de-aramă.
Soaiele plivește galben peste-a morții lungă diamă
Și s-ascunde în nori rotii, de spectacol speriat.

Și popor și regi și preoți îngropați-j sub ruine.
Pe Sion templul se sparge — roci un arc nu se mîi ține,
Azi grămezi mai sunt de piatră în <din> cetatea cea de ieri.
Cedrii cad din virf de munte și Livanul pustiește,
Jidovime» risipită pîntre secolii rătăcește —
În puttiu ae nalți-n soare desfrunziți! palmieri. . .

Partea cu Egiptul, care este aceea publicată de poet și cunoscută, a trebuit să pară pînă acum oareșicum obscură, într-adevăr, după ce ni se dezvelește tabloul nocturn al Nilului și a! piramidelor, zărim umbra regelui strecurindu-se într-o piramidă'.

Se-nseriază. Nilul doame și ies stelele din strunga.
Luna-o mare își aruncă chipul și pin nori le-alungă.
Cine-a deschis piramida și-năuntru a intrata
Este regele. în haină de-aur roș și pietre scumpe.
El intră să vad-acolo tot trecutul. — I se rumpe
A lui suflet cînd privește peste-al vremurilor vad.

Mai încolo un mag urmărește cu varga o oglindă de aur cu concavitatea întoarsă spre cer, spre a afia «simburii lumii »:

Tu zidirea cea amică, sus în frunte-i turnul maur.
Magul priivea pe ginduri în oglinda lui de aur,
Unde-a cerului mii stele ca-ntr-un centru se adun.
El în mic privește-acolo căile lor tănuite
Și [c-un ac el] cu bățul zugrăvește cărămșile găsite —
A aflat simburii lumii, tot ce-i drept, frumos și bun.

Acî se află, degenerată în observație astronomică, o ade-vărată și taustiană chemare a «pirghiei», a duhului cosmic, căci într-o încercare de nuelă stil Th. Gautier, pe care am numit-o *Avatarii faraonului Tlă*, găsim dezlegarea celor două momente. Regele Tlă, întristat de moartea soției sale Rodope, după ce a făcut unele fermece divinatorii, «intră într-o sală a cărei podea era o unică oglindă de aur. . . sală fără acoperămînt. . . deasupra cerul cu toate oceanele de stele . . . în oglindă cerul cu toate oceanele de stele». Acolo cheamă pe Isis, care apare simbolic pe tabla îndată înne-grită și acoperită cu semne albe. în urmă faraonul se îndreaptă spre o piramidă, a cărei ușă o deschide, cu ajutorul unei chei de aur, spre a dispărea înăuntru pentru totdeauna.

«Ruina» este și aici soluția episodului:

Uragsnu-acum aleargă pin'ce căi) lui îi clapă —
Și ic Nil numai pustiu nisipișul și-l adapă,
Aștemindu-] peste cimpii [cei odată] înfloriți.
Memphii, Theba, Jara-ntreagă coperilă-i de ruine,
Pin pustiu străbat sălbatec mari familii beduine.
Sorind viața lor de basme pin cimple nisipiji.

Și din episodul «Grecia» Eminescu voise a scoate tratări deosebite, precum arată copiile izolate.¹ Elementul mitologic și venerația pentru clasicitate sint, văzute într-un spirit cam gotic, motivele acestei părți, care începe cu evocarea peninsulei și a Atenei, și a unei văi care poate fi — după Goethe sau Barthelemy — a Peneului:

O văd Grecia ferice verde răsărind din mare
Cu-a ei munți frîngind lumina pe-a lor creștet de ninsoare
Cu cer nalt, adine-albastru, transparent, nemărginit. . .
Din colanul cel de dealuri se întinde-o vale verde
Ce purtînd dumbrăvi de laur se încuiba și se pierde
Ici în mare, colo-[n] regii cu diadem [de] granit.

Și din cuibul cel de stînce colo sterp — ici plin de pini
Veii ieșind din lunci de tîtute, drumuri fese și grădini
Un oraș cu dome albe strălucind ca alb metal.
Lin cutremuiindu-ți fa [a marea scutură-a ei spume
Repezind pe-alunecuşul undelor de raze-o lume
Se spârgea c-un dulce sunet între scorbure de mal.

Vin semidivinitățile, « Satyr chel, barbă de țap, urechi lungi și gură strîmbă, nas coroi», storeindu-și în gură «poama neagră», apoi șagalnicele nimfe:

Lunca ride, griul crește, miroasă umbra de frunză.
Nimfele ia ochi de codru vor în stof să se ascunză.
Una-si spinzuri-a ei brațe de-un copac, ce și-a întins
Peste lan verzile-i crengi. Un-aleargă dup-un pește.
Făt-Frumos, Amor-copilul, ramuri verzi lin despărtește
Și privea zîmbînd la ele c-ochisorul lui aprins.

Ele-I văd. El semn Ic face să-I urmeze în tăcere —
Abia apa sfișîind-o ele-I urmă, cu plăcere —
Intr-o tufă, sub un brustur, doame Satyr, beat de must —
Chicotînd, a lui ureche cu flori roșii o-nnună —
Și dispar. .. florile tremur, iarba fâșie, codrul suni —
Fug rîzînd l-albașta mare pe-un drum verde și îngust,

¹ O variantă scrisă cu creionul, din care a citat Cbendi în ed. *Li/ pop.*, se găsește în același ms. acad. nt. 2259, f. 188 urm. Ordinea strofelor e schimbată aci, dar nu mai concludentă. O altă redacțiune, dintre mss. lui I. Negruzzi, mi-a fost arătată de C. Botez.

² în text: *cu*; mai jos, în strofa următoare, în text: *gridim*.

•-. Apare și Gratia cu plete bogate «c-aripi de vulturi»,
precum și Oreada :

- Oreada trece dmpul – ca aripi de corb bogate
Pe-umeri albi îi cade paiul.

Mai departe Joe, pteschibat în tinăr, pîndește «o
mîndră tată» din pădure. E mai puțin așadar Grecia civi-
lizației, cît aceea a sălbăticiei olimpice:

- Pittre cremenea crăpată, din basaltul rupt de ploaie
Ridica stejarul falnic trunchiul ce de vînt se-ndoaic
Scoțînd vechea-i rădăcină din pietrișul sfărîmat.
Vulturul s-acață mindru de un pisc cu fruntea ninsă,
Nouri luneca pe ceruri oastea lor de vînt împinsă
- Și răsuna-n noaptea lunii cîntul mării blind și mat.

Cînd vine vorba și de cultura elenică, revin meditațiile
asupra labilității. Statura sculptorului orb e o încercare de
a prinde «eterna fire, stabilă-n a ei mișcare», la care, în
chilia lui, cu alte mijloace, cugetă filozoful:

[Iar] Dar în camera îngustă lingă lampa cea de oliu
Palid stă cugetătorul, căci gîndirea-i e de doliu –
în zădar el grămădește lumea într-un singur semn:
Acel semn ce îl propagă el în taină nu îl crede,
Adîncit vorbește noaptea cu-a lui umbră din părete –
Umbră-și ride – noaptea tace, mută-i masa cea de lemn.

în sfîrșit, simbol al durerii universale, Orfeu privește
întunecat marea aparențelor:

Iar pe piatra prăvălită lingă marea-ntunecată
Stă Orfeu, cotul de razim pe-a lui arfă sfărîmată,
Ochiu-ntunecat și-ntoarce și-1 arunci aiurind
Cînd Ia stelele eterne, cînd la jocul blind al mării –
Glasu-i cc-nviază stînce stîns de-aripea desperării –
Asculta cum vîntu-nșală și cum undele îl mint.

Din infinitatea mijloacelor ei, a veciniei cea bătrînă»
se pune acum «să zidească-un uriaș popor de regi»:

Și atunci apare Roma în uimita omenire,
Gînduri mari ca sori-n caos e puternica-i gîndire,
Și ce îi ce-i zis pe veacuri, e etern, nemuritor;

Iar popoarele-și îndreaptă a lor sunete mărețe,
A lor fapte seculare, uriașele lor viețe,
După căi prescrise-odată de gîndirea-ăstui popor.

Poetul amintește în treacăt de «Senatul cel de regi»,
de cuceririle Cesarilor, de triumfuri, apoi deodată de «cra-
niana incendiere a Romei, privită de împărat din Domus
aurea (palatul cu «arcuri de aur»):

Norii sint [spuză-n] cenușă-n ceruri și pin ei topite stefe.
Și, ca oceanul negru răscolit de visuri grele.
Urbea își frămîntă falnic valuri maci de fum și jar;
Din diluviul de flăcări, lung întins ca o genune,
Vezi neatîns cu arcuri de-aur un palat ca o minune
Și din frunte-i cîntă Neron. . . cîntul Troiei funerar.

însă ceea ce trebuia să frămînte pe Eminescu era fără
îndoială episodul dac. Ia început așternut în cîteva strofe
deschise cu evocarea Dunării:

Colo Dunărea bătrînă, liberă-ndrăineată, mate,
C-un murmur rostogolește a ei valuri gînditoare. . .

Urmează zidirea și trecerea podului lui Apollodor din
Damasc:

Dar pe-arcade negre-nalte, ce molatec sc-nmormintă
În a Dunărei lungi valuri ce vuiesc și se frămîntă,
Trecc-un pod, un gînd de piatră ridicat din arc în arc,
Valurile-nfuriate ridică fmnțîlc răsțite
Și izbînd cu repejune arcurile neclintite
Și picioarele le scaldă la stîncosul lor monarc,

Peste pod cu mii de coifuri trece-a Romei grea mărîre.
Soarele orbește-n ceruri de a armelor lucire,
Scuturi ard, carăle treier și vuiesc asurzitor;
Iar Saturn cu fruntea-i ninsă stă pe steua-i alburie
Și-aruncînd ochii lui turburi peste-a vremii-mpărăție
Aiurînd întrebă lumea: – Și acie-a muritorî?

Carpații privesc înfiorați această năvală, presimțînd
nimicirea țării, în vreme ce Decebal și ai săi își așteaptă
moartea în mijlocul Sarmiscgetuzei aprinse:

Și-n cetatea cea zidită din a stîncei coaste sure
Ce se vede – un vis de piatră ridicat dintr-o pădure –
Decebal și-adună capii în castelul lui domnesc

Și se pun la masa morții. . . C-o privire crunta, bravă,
Toarnă-n țestele de dușman vin și peste el otravă,
Au dat foc cetății mindre și din crane ci ciocnesc.

Arderea în stâlpi de flăcări mai cu cerul se unește.
Grinzi se sparg, murii se clatin', fumu-n muri negru izbește,
Focul prin ferești pătrunde. . . Ochii lor vorbesc, ei tac:
Voi mai bine-o moarte cruntă deeft o viață sclavă.
Muntele și-aruncă-n nouri singele-i de fum și lavă. . .
Frînt stejarul cade-n vale după cel din urmă dac.

Iar acum, simbol al colonizării provinciei, Traian urmărește pe muntele Pion (Ceahlău) pe frumoasa păstorită Dacia cu germanic păr blond:

Și-n pădurile umbroase, unde stinca stă să cadă.
Unde riul se atuncă în spumoasa lui cascadă,
în vetdeța-ntunecoasă a copacilor de fag,
Unde podul cel de lemne pietrele stă să răstoarne,
Fuge Dacia cu turme, cu berbeci cu-aurite coarne,
Păru-i blond, ochi mari albaștri, chipu-i gingaș, blind și drag.

Iar Traian o urmărește prin potice năruite,
Arbori rupți îi [stau în cale] ațin calea, stînci și pietre prăvălitate.
El aleargă-atras de clopot și de-a buciului zvon.
O ajunge... Ea îl vede. . . L-arzătoarea lui privire
împietrește... O vezi s-astăzi într-a codrilor umbrine,
A-mpăratului mari urme le vezi ș-astăzi pe Pion.

Atîta întindere avea episodul la început. Apoi: Eminescu l-a dezvoltat, aducînd în luptă miraculos păgîn, olimpic și dacic și făcînd un pas de înfrățire între mitologia getică și germanică. Deocamdată națiile barbare se războiesc deosebit. Din apele Mării Negre iese Zamolxe cu zeii săi:

Nu. Din fundul Mării Negre, din înalte-adince hale.
Dintre stînce arcuite în gigantice pottale
Oastea zeilor Daciei în lungi șiruri au ieșit -
Și Zamolxi cu uraganul cel bătrîn, pin drum de nouri.
Mișcă caii lui de fulger și-a lui car. Calări pe bouri,
A lui oaste luminoasă îi urma din răsărit.

* Ms. 2259, f. 93-5+ v., 27-36.

* F, 123 urm.

Vin acum și divinitățile Olimpului în frunte cu Zevs, tras de vulturi, care a slobozit pe Titani, și Marte își încoarcă arcul împotriva lui Zamolxe. După o luptă crîncenă, Joc înfige fulgerul în coastele zeului dac și celelalte divinități spăimîntate fug înapoi spre mare:

Zeii daci ajung la marea, ce deschide-a ei partale,
Se reped pe trepte nalte și cobor în sute hale.
Cu lumina, ei îngroapă a lor freamăt dureros.
Dară ea înfiorată de adinca ei durere,
în imagini de talazuri dnt-a Daciei cădere
Și cu-albastrele ei brațe țermii-i mingie duios.

De departe privesc întunecați ridicarea Romei zeii Valhalei, Odin și soția sa Freia:

Pe un arc de cer albastru în senină depărtare,
Rezimați pe lănci și scuturi, zeii nordici stau în soare,
O eternă auroră rumenește [recorește] lumea Iot;
Iar în fruntea-acelei boite, pe un tron cu spata mare,
Odin adîncit în gînduri vede-a luptei lungi grandoare
Și corona-î de-aur luce pe-a lui frunte arzător.

Pletele-albe cad c-argintul pe-umere-n fir îmbrăcate.
Lin își netezește barba și priviri întunecate
Ochii lui cei mari albaștri spre luptași au îndreptat;
Freia albă ca zăpada, zveltă, în albastra haină.
Capul ei muiat în aurul pletelor, și dulce ca o taină
Razimă de-umerii aspri l-al Valhalei împăcat.

Se înnoptează. Lupta a încetat și Traian stă culcat pe paie, privind stelele. Împlîntată pe o margine de prăpastie, sclîpește la lumina torțelor de rășină Sarmisegetuza, în care ducii daci s-au strîns să moară în sumbru și cam germanic decor:

. . . Făclii de smoală sunt înfipite-n stâlpi și-n muri,
Luminînd halele negre, armuri albe și curate
Atîrnate de colonne, lănci și arcuri rezimate
De păreți — pavezi albastre strălucind pe stîlpii suri.

Războinicii sint așezați în jurul unei lungi mese de granit. Pe umeri au piei de tigru și de leu. Ei își toarnă otravă în cupe-țeste și cad unul după altul pe lespezile sălii. Singurul rămas, Decebal, într-o lungă declamație,

prevestește înainte de moarte ruina imperiului, prin barbari:

Va «ni. Stirniți din pat* Ipin » barziol| de-a pirocilor țintare,
Din păduri eterne, haic verzi, vor curge mari popoare
și gândiri de predominare vor purta pe fruntea lor.
Constelații singeroase aic boitelor albaste
Zugrăvi-vor a lor calc spre imperiile voastre,
Fluvii cu de pavezi valuri inspte Roma curgători.

La căderea Imperiului roman, poetul însuși, printre obișnuitele meditații asupra zădărniceii, face unele considerații despre romanitatea noastră:

Strănepoții? . . . Ruși din trunchiul ce-mi dă -ce ni da> viață fertil». Pe noi singuri ne uitaram printre secolii fir' de milă.
Ei purtau coroane de-aure, noi ducem juguri de lemn. . .
Exilați în sfinci bătrine au implut ei cu noi lumea.
Am uitat mărirea veche, cu rușine chiar de nume,
Multe semne de peire și de viață nici un semn. . .

Și deși-n inima noastră sune semințe de mărte.
Noi nu vrem a le cunoaște; căci *sirăna-m* gândire
Au zdrobit a vierii veche uriaș, puternic lanț.
Secoli lungi ce-au rămas văduvi de * Romei spirit marc
L-au cieat... în noi *d este*; noi i) stingem. Dacă moare.
Noi murim. . . ramul din urmă din Irupina de giganti.

NăvăHrea barbarilor e simbolizată tot mitologic. Zeii nordici hotărâsc ruina Romei:

Acolo în fundul mării, în înalte-albaste hale,
Șed la mese lungi de piatră zeii falnicei Valhale;
Odin stă-n frunte – cu părul de msoare încărcat;
Acolo decid ei moartea Romei și o scriu în rutie,
Prețurj, de argint și zale pun pe cai ca furtune –
Astfel se găsesc de ducă pentru drumu-ndelungat.

Ca și zeii dacici, ei ies călări pe porțile mării, în frunte cu Odin, și apar pe un dimb al Romei. Zeul aruncă sulia, dar aceasta se prefăce în cruce. Odin, învins de noua credință, moare. Se pomenește apoi de evul mediu, de « secolii de-n-tunic», ce țin spiritul «in lanțuri d-umilire». Revoluția

' F. 95 urm.

franceză vine cu căderea Bastiliei și cu Teroarea:

Tricolorul plin de linge e-implintat în baricade.
Clopotele url-aiată pe Rasilia ce cade
Și poporul merge falnic ca un ocean trezit.
Sfarmă tot și pe-a lui valuri ce le urcă cu mindrie
El înalță firi cumplite, cari-l duc, o vijelie,
Să îngroape sub ruine ce-n picioare a strivit.

E citat Robespierre:

Și pin negrele icoane unor zile fără friuri,
Unde viața e-o icintie, unde singe curge-n riuri,
Palid, adâncit, sinistru, trece tigrul Robespierre:
Și privirea-i singercasă s-așinlează ca spre pindă.
Căci ce serie e-o sclin|ă, ce gindește e-o osindă -
într-un cran săpat ca-n piatră fierb gândirile-i de fier.

Napoleon I e privit ca exponentul revoltei și al ideii kantiene de *pace eternă*, ceea ce explică supunerea oștilor:

Către țelul care-n noapte le lucește ca un soare,
Ei se duc pin zeci de lupte, urmărindu-l cu atdoare.
Zeci de mii rad, pe-a lor urme răsar alte zeci de mii, . .

O strofă rezumă campania din Rusia:

Ș-atunci Nordul se stămeste din ruinele-i de gheață.
Munții plutitori și-i sfarmă și pe-a cimpurilor rață
El ridică visuri nalte. • . volburi mari de frig se văd
Și trecind peste oștire a îngroapă . . . Și cu fală
El ardică drept făclie aurora-i boreală
Peste-oștirea -nt roienită tu pustiu. . . de omăt.

tn sfiršk, Bonaparc se stinge la Sfânta Elena:

Esilat în stince sure și-n iitanica-i gândire,
Ca Prometeu ce-a adus lumea a luminei fericire,
De pe-o piatră el privește linguşirea mării-adinei;
Acolo gonit de soarte și de gânduri el adoarme.
Cu duretc-adincă marca vrea pămînru să-l răstoarne –
Și izbea mugind de doliu în mormintui lui de stiad.

Meditațiile cu care se încheie lungul poem nu sînt deosebite în substanță de cele proprii lui Eminescu asupra istorici. Reapar agnosticismul (« Cum ești tu nimeni n-o știe . . . »),

ideea lumii mecanice:

Dar la ce să beau din lacul ce dă viață nesfârșită,
Ca să văd istoria lumii din carte-mi repe|ită,
Cu aceleași lungi mizerii s-obosesc sufletu-mi mur?
Și să văd cum nasc popoare, cum trăiesc, cum mor, și toate
Cu virtuți, vicii aceleași, cu mizerii repetate?
Viei viitorul a-l cunoaște, te întoarce spre trecut.

Soluția este, și aci ca și în *Mure/an*, refugiul in mit:

Și de mai beau paharul poeziei înfocate.
Nu-mi mai chinui cugetarea cu-ntrcbări nedelegate
Să citesc din cartea lumii semne ce noi nu le-am acria.
La nimic reduce moartea cifra vieții cea obscura,
în zădar o măsurăm noi cu-a gândirilor măsură.
Căci gândirile-s fantomă, cind viața este vis.

1D. împărat și proletar

Deși in alt metru și în altă strofă, poemul *împărat și proletar* trebuie socotit ca o continuare și o derivație a *Panoramaei*, în spiritul și sub principiul căreia se dezvoltă (« Zidiți din dărmSture gigantici piramide /Ca un *memento mori* pe al istoriei plana). Tipărit mai târziu (1 dec. 1874), el e compus sub impresia evenimentelor de la 1870–1871 și probabil a lecturilor din Victor Hugo (din *Les châtiments*, Livre IV-e, Eminescu își copia în epoca berlineză *Sacer esto*), Pate mai mult decât evident că acțiunea poemului e pusă sub a doua Comună, întrucât în mss. dăm de această strofă:

Versallia itivinc – și flamura cea roșă
Filfiic tremurîndă pe frînte baricade.
De aburii de singe a barbarei parade
E umedă a zilei lumină cruntă roșă.
Vetsallia învinge – iară Comuna cade.

Aci nu poate fi vorba decât de insurecția comunardă din primăvara anului 1871, înăbușită de guvernul lui Thiers,

† Ms. 2257, f. 16 v.

* Ms. 2290, f. 56.

de la Versailles. Incendierea Parisului (amintim *Paris incendii* din *L'annee terrible* a lui Victor Hugo) e un element doveditor:

Parisul arde-n valuri, furtuna-n el se scaldă,
Tumuli ca facile negre trăsesc știind în vtnt.

Totuși, trecerea cezarului (astfel numea și Hugo pe Napoleon IU) în faeton de gală « pe malurile Seinei » apare anacronică, deoarece împăratul căzuse și nu era la Paris. Să punem întâmplarea la 1848, atunci multe lucruri își pierd înțelesul și de altfel Napoleon nu apărea pe acea vreme ca cezar. Louis-Philippe putea fi cu atit mai puțin un cititor « în suflute-omenești ». Abstrăgînd de la caracterul anti-capitalist al răscoalei, episodul s-ar potrivi și marii revoluții, din întiia fază monarhică. Cezarul ar fi atunci, și cu mai multă asemănare, Ludovic al XVI-lea:

Pe malurile Seinei, în faeton de gală,
Cezarul trece palid, în gînduri adîncit;
Al undclot greu vuiet, vuirea în granit
A sute de echipajuri, gîndirca-i n-o itișală;
Poporul loc îi face tăcut și umilit.

Scoțînd strofa cu « Comuna », Eminescu a ridicat cu voință poemul la modul abstract, făcînd din el exemplificarea dreptății relative a claselor. Oratorul care vorbește într-o tavernă plebei proletare, cu accente babuviste, e un egalitar:

Zdrobiți orinduiala cea crudă și nedreaptă.
Ce lumea o împarte în mizeri și bogați !
Atunci cînd după moarte răsplată nu v-așteaptă,
Faceți ca-n astă lume să aibă parte dreaptă,
Egală fiecare, și să trăim ca frați!

El nu critică numai regimul politic, ci și cel economic, făcînd aluzie la originea uzurpatorie a averilor (« prin bunuri ce furară ») și la salariul de mizerie (« Voi, ce din munca voastră abia puteți trăi »). Cezarul e un filozof schoopenhauerian, incredințat de univetsalitatca « principiului rău ». Privitor sumbru al acestui act de *fortuna labilis*, el nu mai încearcă nici un quietiv, ci se lasă în voia unui nihilism

filozofic desăvârșit:

Cînd știi că visu-acesta cu moarte se sfîrșește,
Că-n urmă-ți rămin toate astfel cum sunt, de dregi
Oricît ai drege-n lume — atunci te oboșește
Eterna alergare. . . ș-un gînd te-ademeneste:
<Că tis al mor/ii-eterne t viata lumii-nlreg>».

Aceasta este, de fapt, încheierea inevitabilă a *Panoramei deșertăciunilor*, dată fiind premisa ei pesimistă.

11. Aaia budistă. Descripția Indiei

Lista civilizațiilor a mărit fără îndoială circumferența istorică și geografică a poetului. Din vremea sau după părăsirea lungii panorame, găsim fragmente descriptive sau narative, care, deși singuratic și în alte moduri poetice, tebuie socotite ca piese de *imago mundi*. Astfel e priveștiștea Asiei budiste, cc pare a face aluzie la grota cu simulacre ale lui Buddha din Yiln-Kand:

Prin codrii Asiei, prin șesuri crețe
De-a vintului sunare îmbălsămată.
Prin munți in nori și pin pustii mărețe.

Cetăți antice strălucind s-arată.
Și albe par și mitici — și cu basme
Pierdute-n codii pate semănată.

Și peșteri nalte s-adîncesc in munte,
Stinci de bazalt țin bolțile-n coloane,
Se mișcă-ncet pădurea de pe frunte.

Izvoare curg din negrele icoane
D-idoli pagini ce ca și stîlpi se-nșiră
In depărtări adinei din caravane. . .

in stele nalță murii Himalaia
Și de pe virfuj-il alb păfind răsare
O lună caldă, sfintă și bălaie.

Și-n văi umbroase [adince] ce se pierd in mate
Munții băttini din st le se coboară
Și-ntind in jos stîncosele picioare:

întilnim și descripția Indiei în evul în care un mag vestește nașterea lui Isus:

Unde Gangele in cîmpuri undele își desfășoară
Și păduri îngrop bătrîne munții mai presus dc noui.
Marea răspunea la lumii mîndre înmiite-ecouri,
Tresărind întunecată lingă stîncă temerară.

Colo unde vezi <verzi> portale derarbori mati cu frunze late
își deschid a lor intrare spre-a se pierde-n codri adinei,
Unde prin cărări de codru, prin risipele de stinci
Intri-n hale mari de arbori, bolți de frunze-nrucate.

in pădurile antice ale Indiei cea mare,
Pintre cari, ca oa?e, sunt cetăți fără de fine,
Regii duc in pace-eternă a popoarelor destine
închinînd înțelepciunii viața lor cea trecătoare.

înțelepți ei sunt ca zcii și-n palatele amice
Aurul sc grămădește spre a curge în isvoare
Iar in mini <mări> pline de lucru a-mpăcatclor popoare,
Mulțămîți sunt regii mindri de popoarele ferice.

Dar un mag bătrîn ca lutua îi adună și le spune
C-un nou gînd se naște-n oameni mai puternic și mai mare
Decît toate pin-acurna. Și o stea strălucitoare
Arde-n cer arătînd calea la a evului minune.

Fi-va oare dezlegarea cclora nedezlegate?
Fi-va visul omenirci grămădit intr-o ființă?
Fi-va brațul care stînge-a omenirci neființă
Or izvorul cel dc taină a luminei-adevurate?

¹ Slavici (*Amintiri*, p. 19) spune că Eminescu citea în *L'Orient piliwisquit* dări de seamă despre budism și confucianism. D. i. M. Rașcu presupune că această publicație este sau *IJI min at t'Orient*, sau *La mut pittasque* (*S'CBIBI*, 25 sept. 1932).

* *Ms.* 2290, f. 57-59,

¹ Ms. 2255, f. 198 v. (Berlin?). O schiță de basm (ms. 2259, f. 272 urm.) e localizată tot in India: «Demult, demult a fost un împărat in țara^epinată a Indiei si avea o fată frumoasă cum nu se mai povestește, bălaie ca o lacrimă a soarelui, dacă soarele a plîns vodată».

Va putea si risipească cea neliniște eternă.
Cea durere ce-i născută din puterea mărginită
Și dorința fă/ de margini? Lăsați vorba-vă pripită.
Mergeți, regi, spre închinare la născutul în cavernă.

în cavernă? 'n umilință s-a născut dar Adevărul?
Și în fașe de-ntunerice s-a născut eternul rege?
Din durerea unui secol, din marliriul lumii-ntrege
Răsări o «ea de fală luminind lumea și cerul.

Sarcini de-aur și de miruri ci încarcă pe cămile
Și pomesc în caravană după steaua plutitoare.
Ce în aerul cel umed parc-o așchie de soare
Luneecind pe bolta-albastră la culcușu-eternei mile.

12. Sarmis

Încă de când își redacta poemul deșertăciunilor, Eminescu fusese fulgerat de ideea unei epopei dacice. Episodul cuceririi Daciei, care la început avea numai câteva strofe, luă pe dată, în dauna întregului, proporții considerabile. Lira patriotică, din ce în ce mai sonoră, înăbuși curînd intențiile hronografice, și lungul poem se sfărîmă în fragmente pe care poetul fie le publică deosebit (ca *Egiptul*), fie le folosi în noi compuneri. Proiectul unei epopei sau drame daco-romane e mai vechi, din chiar epoca studenției, dar, spre a păstra cronologia faptelor istorice, vom trece ia un poem meditat, după arătările poetului, între «1875 dec. – iulie 1877»¹, și anume la *Sarmis*, care totuși soarbe în el materia din mai vechiul *Mureșan*. Sub deosebite titluri (*Gemenii*, *Nunta lui Brig-Beju*, *Sarmis*²), se cuprinde cam aceeași poveste a doi frați gemeni, Brigbeiu

¹ Strofe din acest fragment se găsesc într-o compunere *Donneau fi om*, care e o variantă din *Cbrist* cf. *Ptusii postume*, p. 268 – 269).

² Ms. 2250, f. 287 urm.

³ Ms. 2261, f. 1 urm., publ. în *Poezii pettume*; ms. 2278, f. 23 urm.

⁴ Ms. 2256, f. 12-13, ms. 2259 f. 287 utm., ms. 2240, f. 222 urai-, ms. 2283, f. 151 urm.

⁵ Ms. 2286 încep. caiet., ms. 226\$ (invers).

și nebunul Sarmis, cu deosebirea că o dată⁶ geamănul nebun este Boerebist.

În sala cea înalta a domniei, în care în firide de-a lungu! pereților se văd chipurile tăiate «în marmur» ale regilor daci, intră Brigbeiu cu o faclă de rășină în mâini. Tronul cu chipul fratelui său Sarmis, care lipsește de un an, e acoperit de un văl negru, semn că regele c socotit mort. Un ceas de nisip arată vremea. Din monologul lui Brigbeiu reiese că Sarmis a fost înlăturat («L-am dat deci Ia o parte»), poate pus "în lanțuri» († Pe cînd c-un om în lanțuri de-i frate chiar, ce-mi pasă I»), și că peste o oră fratele cel vînzător va avea coroana. într-o redacție mai lungă⁷, regele Sarmis apărea la început plimbîndu-se în barcă cu logodnica sa Tomiris, căreia îi spunea cuvinte de dragoste ce-au trecut apoi în parte în *Scrisoarea IV*. Lucru curios – dovadă că Eminescu voia cu orice chip să folosească un material mai vechi – 'întunecatul Brigbel e un pesimist cu vorbele înșeși ale lui Mureșan. Mureșan ironiza creația⁸;

Dar nu – ce sic? Tu bkstemi, poete. . . Cală bine.

Căci lumea e creată anume pentru bine.

N-o spun aceasta popii și cariile lor vtthi.

De mii de ani nu sună legenda în urechi?

Nu vezi tu că virtutea găsește-a ei răsplată,

Răsplată ce de oameni și cer e-nvidiată?

Răsplată prea frumoasă: un giulgi și patru scinduii.

Ți-e îndemină-n numtu, te scapi de multe ginduri.

De ginduri fără noimă. . . ? Pentru așa comoară

'treci însetat pe lingă a vieții dulci isvoată. . .

Cu aceleași vorbe aproape o ironizează și Brigbel:

Un ceas mai am și iată că voi ajunge-n fine

Atit de sus în lumea creată pentru bine.

Creată pentru bine, ne spun cărțile vechi.

De mii de ani ni sună legenda în urechi. . .

Și am văzut virtutea găsind a ei răsplată,

Ce nu numai de oameni. – de zei e-nvidiar,

Răsplată prea frumoasă; un giulgi și patru scinduti.

De cînd văzui aceasta, am stat mereu pe ginduri;

⁶ Ms. 225/, f. 12-13; ms. 2262, f. 166 utm, (aci nebunul se cheamă Alboin: «OI Alboin nebune, război e între noilu).

⁷ Ms. 2259.

⁸ Ms. 22B3, f. 138 v. - 111 v.

Să-mi stimpăc lăcomia? Pe lingă dulci isvoară
Să trec murind de «te penttu așa comoara?

Morala firească a unei asemenea filozofii urma să fie
asceza lui Mureșan. însă poetului îi trebuia aci altă fabulă.
Mureșan renunța la viața activă, constatînd inutilitatea
virtuții și victoria universală a răului în istorie:

. . „Disprcțuește viața,
Incбина-te de sară și pină dimineța,
Trutașulc obscure — rc crede sfînt s-ales.
Un om din altă carne făcut — și cu eres
Poporul se-ncliina-va chiar la a talc oase.
învie, măgulește tu patimi dușmănoase,
Invidia și ura botează-le virtuți.
Numește brav pe gide, isteți pe cei astuți,
Uin patimi a mulțimei fă scati de mărire
Și te-or urma cu toții in veunică orbire.
C-o fraza" linguşește deșertăciunea lor.
Din risipite roiuri atunci faci un popor.
Fii dinainte sigur, la rele el urma-va,
f.u singe si cenușă pămîntul presăra-va.

Aceeași zădărnice a virtuții o exprimă și Brigbeiu:

Ca să fii domn, sc cade s.l-i iei adine pe oameni.
Voiești ca să se-nchine cu toți i-a tale oase.
Atunci învie-ntr-înșii pomirea dușmănoasă,
Invidia și ura botează-le virtuți.
Mumește-erou pe-un gide ca fierul să-i astup.
Pe cel viclean și neted numește-l înțelept,
Nehun zi-i celui nohil și simplu celui drept.
Din patima mulțimii fă scară la mărire
Și te-or urma cu toții in vecinică orbire.
Cu laude mingiie deșertăciunea lor.
Din roiuri risipite vei face un popor
Și sigur fii la rele de-a pururea urm-n-vor.
Cu singe și cenușă pămîntul presura-vor. . .

Așadar, pesimismul lui Mureșan a devenit, în chip cam
silnic, la Brigbeiu, machiavelism. Dar a rămas concepția
lui Iehova-Ormuz (aci Zamolxe), ca principiu al răului,
adică al vieții. S-a zis că Sarmis, căruia i se răpise tronul

și iubita, avea temei propriu să blesteme pe Zamolxe, și
ca de aceea nu se poate apăsa asupra pesimismului. în
realitate, amindoi frații sint pesimiști cu frazele furate lui
Mureșan, cu deosebire că unul își face o politică bizuită
pe rău, Apariția lui Zamolxe de partea lui Brigbeiu a putut
însemna în conștiința lui Eminescu exemplificarea ideii
știute că Dumnezeu, «comediantul bătrîn», și exponenții
săi, «popii», parroncază această lume a minciunii.

Cînd Brigbeiu își sfirșește monologul, năvălesc în sală
«voievozii dc țări și de olaturi», în frunte c-un preot bătrîn
cu toiag «de aur». Timpul dc un an, prescris așteptării
lui Sarmis. trecuse. Se aduce o cățuie «aurită», preotul
aprinde mirodenii, și pe cînd toți cad în genunchi cu facele
stînse, cheamă dc trei ori pe regele pierit:

În numele Celuia, al cărui vecinie nume
De a-l rosti nu-i vrednic *!!!* muritor pe lume,
Cînd limba-i neclintită la cumpenile vremii,
Toiagul meu s-atinge încet de virful stemii
Hegești, și penttu dînsa te chem—dacă trăiești,
O, Sarmis, Satmis, Satniis! răsai de unde ești!

Sarmis nu tăspundc, toți își aprind făcliile la focul sacru
și preotul smulge vâlul negru dc pe statuia de marmoră.
Sarmis, așadar, murise. Brigbeiu privește pe fereastră
poporul și soldații cu facle și suliiți, carc-1 aclamă rege.
Rămas singur în sala pustie, în fața clepsidrei cu nisipul
scurs, el e întimpinat de o femeie «mai albă ca omătul»,
care-i zice «rac și rece»: «Ești mulțumit acum?» Esre
Tomtris, fosta logodnică a lui Sarmis, de astă dată iubită
dc Brigbeiu, pe care ea la rîndu-i il iubește hipnotic, ca pe
un demon, cu suflare care «arde» și ochi care «ingheață».
Vorbele Tomirei prevestesc pe acelea ale Cătălinei:

— Da, simt că in puterea la sint, că tu mi-eșu Domn —
Și te umez ca umbra, dar te umez ca-n somn.
Mm: că la ta privire voințele-mi sint sterpe,
M-atragi precum m-arage un rece ochi de șetpe.

în curînd se săvirșește nunta, la care tinărul cheamă
pe toți «zeii vechii Dacii». în capul mesei șade Zamolxe,
zeul getic, avînd, element de mitologie populară acesta,
soarele în dreapta și luna în stingă. Voievozii și boierit
stau «după treaptă» în jurul mesei, la mijlocul căreia șade

pe tron întunecosul, cu plete lungi, Brigbel. Un cîntăreț
(un soi de scald scandinav, prin urmare) spune

. . . povești din alte vremuri,
De regi de-a căror fapte te mihi și te cutremuri.

E și un fel de măscărici, un *fon*, un ghiduș în chip de
Faun cu « mutră . . . de capră », care face pe toți să rida,
chiar și pe regii de piatră din firide. În varianta în care
fratele pierit c Bocrcbist¹, se face un danț al tinerilor în
sunsetul cimpoaielor skytice. Nunta aceasta, în care mitologia
populară se împletește cu cea pagină, anticipează
nunta din *Călin*, care, tipărit încă din 1 noiembrie 1876,
a zădărnicit dezvoltarea acestei părți din poem.

Deodată apare sub un arc, rezemat de spada-i de rege,
nebulul Sarmis, cu care Tbnittis idilizase ia început în
barcă, pe lac. Brigbeiu se scoală înfuriat, cu mina pe pumnar,
dar nu cutează să lovească. Galbenul la față Sarmis, treein-
du-și mîna ia ochi ca spre a-și aduce aminte « o veche pove-
stire », nu face altceva decît să enunțe geneza:

El noaptea cea eternă din evii o recheamă,
Arată cum din neguri cu umeri ca de munte
Zamolie, zeul vecinie, ridică a si frunte
Și decît toată lumea de două ori mai mare.
Îți pierde-n ceruri capul, în jos a lui picioare.
Cura sufletul lui trece venind din <vuind prin > neagra ceață,
Cum din adine ridică el univertu-n hrață,
Cum cerul sui se-ndoaie și atelde-și așterne,
CJ boltă răsărită din negure eterne,
Și decît toată lumea de două ori mai mare
în propria lui umbră Zamolie rediapare.

Către acest Zamolxe, care se află la nuntă, « pe naltu-i
jeț », se ridică cu duh de răzvrătire Sarmis. De la zeu a avut
el pe cea mai frumoasă femeie, dar și nectedincioasă (e o
scurtă aci notă de misoginism: « S-unește-atita farmec
cu-atita necredință »). Tot darul i-1 zvîrle acum la picioare.

¹ Ms. 2256, f. 12—13: « În fund cimpoiul sfeytic, ce mornăie intr-una, / Adună tineretul dorit de voie buni / Curînd... și tactul dulce al monotonei lame / Trezi greoiul ropot de danț și zvon de arme, / Căci oaspeții |ceji mai tineri purtînd pe spate glugă / Izlesc în tact pămîntul lovînd balta-gu-n fugă, / Femeile frumoase cu ci juclod de-a valma / Se-nvîrt și se îndoaie, ușor plesnînd cu palma. »

Nu mai vrea nici coroana « plină de pete », nici femeia.
Cu grozave vorbe blestemă pe frate;

Și-acum la tine, frate, cuvîntul o să-ndrept,
Căci voi să-ngălbenească și sufletu-ți din piept
Și ochii-n cap să-ți sece, pe tron să te usuci,
Să sameni unei slabe și străvezii năluci,
Cuvîntul gurii proptii, auzi-1 tu pe dos
Și spaima morții între-ți în fiecare os. . .
De propria ta față, rebel, să-ți fie teamă.
Și somnul – vameș vieții – să nu-ți mai ieie vamă.
Te mită de gîndirca-ți, tresai la al tui glas,
încremenește galben la propriul tău pas.
Și propria ta umbră urmînd prin ziduri vechi.
Cu minele-ți astupă sperioasele urechi,
Și strigă după dînsa plitigînd, mușcînd din unghii
Și cînd vei vrea să-njunghii, pe tine să te-njunghii.

Blestemul lui Sarmis se ridică, nefolositor, și spre zeu:

Te-aș blăstema pe tine, Zamolie, dară, vai!
De tronul tău se sfarmă blăstămii ce visai.
Durerile-mpreună a lumii uriașe
Te-atîng ca și suspinul copilului din fașe.
Invați-mă dar vorba de care tu tă tremuri.
Semănător de stele și-ncepător de vremuri.

Mitologic, aci se face aluzie la invulnerabilitatea zeului,
la nemurirea în care, după Herodot, credeau toți geții.
Dar dacă ne întoarcem la *Mureșan*, vedem pe dată că e vorba
de impasibilitatea divinității, precum și de eternitatea circula-
ră a Totului, care, pieritor în formele sale, rămîne veșnic
întreg (« Puternice bătrîne, gigante – un pitic, / Căci tu
nu ești în stare să nimicești nimic »).

Blestemul lui Sarmis se împlinește întocmai. Brigbeiu
umblă prin sălile pustii, cu pumnalul, spre a-1 ucide, și cînd,
avîndu-1 în față, lovește, cade el însuși:

Lovește crud o dată și cade moit – Brigbel.

13. Nirvana (Rugăciunea unui dac)

într-unui din manuscrise apare alături de *Sarmis* și *Rugăciunea unui dac*. Pe accasa din urmă poetul a publicat-o abia la 1 sept. 1879. Dar legătura dintre ele este incontestabilă. *Rugăciunea* nefiind decât o dezvoltare a blestemului lui Sarmis față de Zamolxe, așa cum se vede din alt ms. mai întins¹. Cu toate astea, blestemul regelui dac depășise cu mult logica epică a poemului, devenind un adevărat elogiul al neantului, așa încît poetul însuși se gîndește o clipă să-1 intituleze *Nirvana*². În forma aceasta el e cu totul sublimat de fabulă și păstrarea legăturii cu mitul getic nu mai are nici un rost. Dacul cere aici zeului:

Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos I

precum Moise al lui Vigny cerca moartea:

Laissez-moi m'endormir du sommeil de la terre.

Dacul vrea să poată să moară, să dispară fără urmă în stingerea eternă. De aici reiese că Dacul-Sarmis, care nu e un geniu ca Moise sau ca Luceafărul, nu poate să moară, ceea ce, evident, ne duce și la credința geților în nemurirea sufletului în cerul lui Zamolxe (v. Herodot), dar readeuce concepția panteistică a eternelor forme din lume, a migrației sufletului individual din *Mureșan*:

La sorți va pune iarăși prin lumile din ceti
Durerea mea cumplită – un vecinie Ahasvet –
Ce cu același suflec din nou să reapară
Migrației eteme unealtă de ocări . . .
Puternice, hătrine, gigante – un pitic.
Căci tu nu ești în stare să nimicești nimic.

Dacul cere așadar extincția totală, pe care Zamolxe nu o poate da, în amărăciunea sa e ceva din sufletul ebraic al Cărții lui Iov:

Să blesteme pe-oricine de mine-o avea milă.
Să binecuvînteze pe cel ce mă împîră . . .

¹ Ms. 2260, f. 222 urm.

² Ms. 2259, f. 302 urm.

³ Ms. 2260, f. 229.

Gonii de toată lumea prin anii mei să trec,
Pin'ce-oi simți că ochiu-mi de lacrimi e sec.

Ci pot să-mi blestem mama, pe care am iubit-o. . .

După cum Eminescu sfărîmase *Panorama*, publicînd *Egiptul* (alt clement, cum e acela al «cugetătorului», a intrat în *Scrisoarea Ij*, după cum dezarticulase *Mureșan* spic a scoate *Gemenii*, tot astfel desfăcu și această din urmă compunere, din care, după scoaterea *Rugăciunii unui dac*, a transportat pietre în *Scrisorile I, III, IV* și în *S-a dus amorul*.

14. Horiadele

Unul din proiectele cele mai dragi lui Eminescu, pe care însă n-a avut răgazul de a-l duce la bun sfîrșit, a fost acela al unei mari epopei sau drame daco-romane. Ideea poetizării genezei poporului nostru datează de la începuturile sale poetice, cînd, sub numele lui Horia (*V.ăsumel, Horiadele, la'icu*), plănua, după aruncarea cîtorva versuri naționaliste:

Huria pe-un munte falnic sta calate:
O coroană suri munților se pate. . .

Eu am, zice-un tunet, suflet [negru] marc, greu,
Dar mai mare suflet bate-n pieptul seu.

Fruntea-mi este albă ca dc am o mie,
Dară a lui nume mai mult o să fie. . .

o genealogie năstrușnică a României:

«Italia lumea schimbată la față, pămîntul în delir, soarele beat. Limba e muzica celui mai mare maestru a ei, muzica nu e decât limba română pusă-n muzică. Limba română născută pe note, limba română cîntată în ape, țeara unei feerii.

Vulturul Gloriei romane a smuls inima din Roma murîndă, spre a o rei[a]duce la Dumnezeu de unde venise.

¹ Vezi C. Botez, ediția *Paesiilor lui Eminescu*, p. 346 –347.

² Ms. 2262, f. 4.

Dat setos de victorii el se repezi asupra unui gigantic Faur, il rupse in bucăți, il omori, dar lăsă sa cază inima Romei in pămentul (Faurului] Bourului. Acel păment era Dacia.»

Aci, în legătură cu această exaltare pentru Italia, este însemnarea: «*Io amo ia linitta italiana*» etc.

15. Decebal, epopee

Forme hotărâte de închegare a proiectului nu apar decit in epoca studențească. Materia nu era nouă¹ altfel pentru literatura română și totul îl împingea spre ea. Eminescu a voit la început să trateze episodul într-o epopee în patru cînturi, după cum reiese dintt-o însemnare în care se străvede intenția dc a solidariza și pe zeii nordici, a căror reședință sc afla, ca de obicei, in fundul mirii înghețate. Descrierea halelor zeilor ar li urmat, pe cit se vede, icoana Valhallei, după *Vdda*:

«Planul lui Dcccbal

Cixtul I

Zei Dacici – Dochia vrăjitoare tinără apare la ei. Ogur cîntărețul espus de o fată de-mpărat în codri, care-a învețat de la paserile codrilor să cinte și delectează orb fiind mesele zeilor c luat de soare în carul său, fără teamă că va orbi, pentru a se cobori în poporul Dacic și a-i însufleși la luptă.

Ciutul ai doilea

Roma. Pregătiri de rezboiu. Podul peste Dunăre – Ogur însufleștește poporul. Descrierea popoarelor aliate cu Dacii. Corbul Munin vestește pcire. Nemijlocit înaintea luptelor. Ogur se-ntoarce în țara zeilor.

¹ M». 2286, f. 72 (epoca Berlin).

Cinttd al)

Lupta ultimei cetăți. Lupta zeilor. Fuga celor Daci. Pc Ogur cel orb il tîrăsc caii și el cade-n marea-nghețati. (Descrierea halelor albastre și a zeilor. Scuturi de stilpi.) Episod: Traian și Dochia.

Ciutul al i

Ogur povestește zeilor nordici nenorocirea Dacici. Soarele apune într-adins in marca înghețată. Luminarea feerică [a] halelor mării. Ei li povestește asemenea. Nordul vrea să [se] răsbune. Pornirea popoarelor barbare.»

Astfel concepută, lucrarea a părut, se vede, lui Eminescu prea vapoasă, prea mitologică, de aceea în alte studii¹ il vedem împărțind matetia după etapele istorice ale războaielor dacoromâne și introducînd în acțiune persoane cu însemnătate psihologică, Acțiunea se deschide printr-un «Trecut vechi – zilele regelui Borivist, Bocrebist». Aceste vremuri contemporane lui Octaviu trebuiau, credem, numai evocate. Urmează apoi însemnați fugare de acestea: « Decebal, Prima bătaie, 86 intră-n Moesia. Omoară pe Oppius Sabinus. Prefectul guardianilor Cornelius Fuseus întii învingător – in urmă ucis. In retragere se pierd insignele Romei. – Tertius Iulianus. învinge. Oprit dc vestea că Domițian a avut nenorocirea cu Quazii și Matcomanii. Prin retagrea lut Iulian prin pădurile germanice Decebal capăt-o pace nouă ca învingător. – 90. Domițian serbează triumf fals in Roma. – (Sub același an Șincai înseamnă același lucru.) 95–99. Freja vizitează țările dunărene» (este germanica zeiță Frouwa, Frcya, soția lui Wotan, cate arată va să zică interesul Walhallei pentru treburile getice). Eminescu își mai notează aci în nemțește, ceea ce arată izvorul știrilor, cîteva date militare, ca : « 8 Legioncn dec Donau-provinze, I Minervia, Pia Fidelia etc». Apoi utmează: « 102. Bătut la Tapac. Sora lui Decebal e prinsă. Vulturii legiunilor lui Fuscus luate. Pace. Tarabostii. Triumf. Dacicus. II La « *Al doilea război* » e vorba de Traian, de cunos-

¹ M«. 2288, f 3S și 37 v.

cutu] pod al lui Apollodor din Damasc, 6e-o luptă, mat înainte, a lui Decebal cu iasigii (de care vorbește și Dton Cassius), cărora le ia o bucată de țară, de o unite cu vecinii și de Pacorus II, regele părților (care într-adevăr a fost aliatul lui Decebal). Ca personaj principal roman apare Longin, caracter nobil, căruia i se cere de către Decebal țara pînă în Dunăre și cheltuielile războiului. Longin « se-nvenină». în luptă aveau să ia parte și germani, sarmați, mauretani *din* Lybia liberă. Episodul Duchiei este astfel schițat: « Duras. Diutparcu – fost rege – acum orb – capul preoților daci. Dochia, fiica lui cea tinăre – iubind [pe] Dacio – urînd și iubind pe Traian. La căderea Daciei, ea adună restele poporului spre emigrare. Ei emigrează și cînd de departe s-aud încă cînteccele lor de jale – Dochia li rămînc în urmă – nu poate să se despartă de pămîntul ei, icoana lui Traian tot mereu era în năimea [ei], – ci apare – ea încremenește – O Niobe, conform povesteii.»

16. Decebal, ciclu

Constructor pe temelii vaste, Eminescu nu e mulțumit nici cu această formă a proiectului. Alături de cîteva însemnări cu creionul, cu greu descifrabile, dăm de o înșiruire de nume, ciudată în intia vedere: « 1. *Grachtu Bab&eitf* [ultimul cuvînt a fost adaos în urmă]. 2. *Decebal*. 3. *Solomon*. 4. *Ntro*. 5. *An/or pierdut – viață pierdută*. 6. *Ștefan cel tinăr*. 7. *Issbarl*. 8. *Histria*. 9. *Napoleon*. 10. *Leul murind*.» Numele 5 și 8 cuprind titlurile a două piese ale poetului, una originală, alta tradusă; din Ștefan cel tinăr a încercat să facă erou faustian de tragedie, Leul murind e Napoleon la Sfînra Elena. Acestea nu sînt decît nume ce au oprit imaginația poetului, dar sînt nume cu o legătură între ele, și însemnări următoare pe alte file arată tilcul lor. Poetul era încă sub impresia teoriei metempsihozei, pe care o iuase ca teme a povestirii denumite de noi *Avatarii faraonului* T/ii. în scrie el subînțelegea o continuitate, și într-a-

¹ Ms. 2286, f. 33 v.

² Ms. 2286, f. 34-36.

devăr îl vedem pornind mai încolo de la cîteva personaje antice elementare: Gracchus, Decebal, Catilina, Cicero, cărora țintește să le urmărească migrația sufletului (reîncarnările lui Vișnu), rind pe rind, în personaje istorice cu miez sufletesc asemănător. Astfel, de pildă, romanul Gracchus avea să devină francezul demagog Babeuf, supranumit și Gracchus, și profet, plătit cu eșafodul, al Societății Egalilor, în acest stadiu proiectul luase intenția piesei de teatru. Scena lui Decebal avea să fie mult asemănătoare aceleia a faraonului Tlâ:

« Decebal – actul din urmă – a albit așa de tare încît seamănă cu predecesorul său. După ce și-a aruncat coroana-n abis – se uită-urr-o oglindă de metal – Sunt cu sau nu sunt eu? – Ideea metempsihozei. Același corp, același suflet, reprezentant al aceleiași idei ca bătrînul Decebal.

Ș-acum n'erg deimosienit de tronuri,
L'n biet bîtrîn sărac, necunoscut I
L'nde-i murirea lumii? Unde-i?
Oare este?

E o mărîte sau e un vis negru și strălucit ce-nvîngă-n existența, ca să arate-n utmă că-i minciună? Negațiune a vieții. Furtună, fulger, trăsnete, codri prăvăliți, riuri umflate – sunt zeii Daciei ce se luptă cu ostile romane. Apostrof către ei.»

Al doilea personaj este « Zina Dochia – blondă», în care se întrupa mitologia dacă. Gracchus, Cicero și Catilina nebuiau să înfățișeze trei unități morale deosebite: Gracchus (și totodată Babeuf) era negatorul nedreptății, susținînd interesele societății, dorind îndreptarea ei pentru ea însăși. în antiteză cu ci, Catilina își însușește cauza poporului din ambiție personală, afirmîndu-și cu deosebire individualitatea. E un pesimist machiavelic în felul lui Sarmis (« E-un viernie-n planul lumii»). Cicero «se face că e ade-menit de virtuțile lui Catilina pentru a-l fulgera în urmă». Ei e, pe cît se pare, un politic. In sfîrșit, mai avea să apară un tip de *amantă*, care în înrtia formă avea să se numească Preia, o sclava din Germania, cu «puritate și dulceață germanică», cu care prilej poetul trebuia să pună «o lume nordică în capul unei blonde fete». Morala personajului t aceasta: « Salută cu mîndrie moartea și c-un fel de sălbatic entuziasm ».

No mai este îndoială că, schițând caracterul lui Gracchus Babeuf o singură dată, Eminescu avea în vedere dubla lor întrupare. În antiteză, în epoca modernă, îl pune pe Morny, care nume evoacă pe un ilustru sfetnic al lui Napoleon III și care se poate să fie un avatar al lui Cicero. Cum avea să acorde Eminescu persoanele cronologice (Gracchus–Cicero, Babeuf–Morny I) nu știm, fiindcă firul de cusătură s-a rupt. Morny « cunoaște legile istoriei. A pătruns taina devenirii ce o urmează. » E « cinic, ambițios, pozitiv », cu « un fond mare de nobleță personală ». O *amantă* a lui, care probabil corespunde antiteticii Freciei și al cărei nume pare că trebuie citit Cezara, urmează să adeverească lui Morny că, deznăscut de lupta politică, nu poate fi fericit nici în dragoste, în virtutea filozofiei dure a vieții, pe care o îmbrățișează. Spre a-i încerca afecțiunea, Morny îmbrățeie femeia să moară împreună cu el, prin otrăvire. De va regreta, în clipa ultimă îi va da antidotul:

« – Vrei tu să mori cu mine?

– Da.

– inveniează-te și de-ți va pare rău în ultimul minut îți dau antidotul.»

La apropierea morții, pe care poetul își propunea s-o descrie, femeia se-nspăimintă și cere leacul. Ceea ce luase nu fusese însă otrăvire. Deznăscut, Morny se aruncă pe fereastră, adevărind prezicerea că viața politică și particulară îl vor înșela cu aparențele lor.

17. Decebal, dramă

Întrebuințind o dată ideea de metempsihoză în *Sărmanul Dionis*, Eminescu renunță la acest proiect, dar nu părăsește planul unei piese de teatru *Decebal*, pe care în epoca *berii-neză* (caligrafia și pomenirea lui Kretzuiescu ne-o spun) începuse s-o scrie de-a binelea. În ms. 2254¹ este partea cea mai coerentă a acestei încercări, scrisă cu cerneală și cu creionul, pe foi risipite și greu de descurcat. Unele versuri sînt însă foarte interesante și foarte frumoase chiar,

¹ F. 148 -180.

prin părerile asupra poporului roman. Decebal a învins de curînd pe iasigi, cărora le-a luat ca ostatec pe Iaromir, și așteaptă cu îndrăjire lupta cu romanii:

Auziți, auziți *cum* inima d-afel

A Daciei se zbate cu putere.

În van mă-nvingeți, în zadar infipt-ați

Vulturul de-aur ia pămîntul negru

Și sînt al Daciei vechi – victoria voastră

Din ce în ce trai mari pâliri îmi dă

O, zîmbu al Moldovei – capul crunt

în noaptea] – istoriei îl ridici cu fală

Și-nfricoșat îl scuturi – vie ! vie !

Se bucură de

Victoria de-nții după cădere.

Ziua de-nții după adinca noapte.

Azi oastea noastră a învins iazigii, - .

Face elogiul învinsului:

.. . învinsul

Desfășură puteri atît de maci

Incit povestea numelui de dac

Pătrunde cartea, filele ei vechi. . .

... La moartea noastră

Popoare -ntregi privesc ca la o stea.

Prevede ridicarea popoarelor împotriva Romei:

Matea întregă s-a mișcat în mine.

Din codrii antici și din pustii de gheată.

De sub lumina autorea boreale

Și din dumbrăvi de lună, din pustia

Egipenului vechi, a Libiei orașe.

Porniți de constelații neguroase,

Cu mîntea aprinsă de poeți bătrini.

Popoarele pomceci în contra Romei.. .

Un preot băttin. Pater Celsus, strigă: « Vai lie, al Daciei domn 1 de trei ori vai I », apoi vorbește un B. (poate Boris, cum pare a se citi un nume ru creionul și altă dată aproape clar cu cerneala; vezi prin analogic Tomiris, Sarmis),

¹ Șters: *Invingiria*,

* R 152.

care se vede a fi pretendent la tron și un dușman ascuns al lui Decebal:

Ieri încă inamic ți-am fost, o, rege,
Și inamic ți-oi fi cil voi vedea
Genunchi plecându-ți la piciorul Romei.
Azi însă, cind decizi ca ea să cadă,
tiu fiu de rege, . . . din istoria mare
A numelui meu vechi... o umbră-apar
Și spada-mi la piciorul tău depun.
Genunchii-i plec și fruntea mea cea vastă,
Ardic-o iar și dă-mi-[o] iar în mină
Și spune-mi ce să fac cu ea: Ge vrei!

Probabil că-i răspunde acum Decebal:

— ieri încă eu credeam, vlăstar de regi,
(-a Daciei coioană-i țința ta. . .
Azi împăcat te vad și te iubesc.
Te scoală dar. . . Cine ar fi știut
Că-n capul tău, în ochii tăi adinei
Trăiesc gânditi rebele ca-ntr-al meu. . .

Ceea ce urmează, deși vine îndată după cuvintele de mai sus presupuse ale lui Decebal, prin înțeles nu se poate atribui decât lui Iaromir, ostatecul iasig, care raze elogiul Romei. Paginile sînt amestecate și scenele numai vag schițate, dar se pare că o indicație scenică de mai tîrziu, în care Iaromir cerc să vorbească lui Decebal, își are locul aci:

Murmurele se ridicau în Joe
Și tocmai cînd cîntam Salve-Imperator.
Poarta se dă în lături și Trian
Apare.
în van el în războaie haina schimbă,
în van necunoscut vrea să rămiie.
Amic și inamic îl recunosc.
Se zice cum că zeii niciodată
Deplin necunoscuți ei nu rămîn,
Întotdeauna o lumină de-aur
Imprăjmuie-a lor frunte și ființă.
Oe-aceea cred că zeii roboriră.

¹ Am citit altădată *sură*, deși Boris trebuie să fie tînăr și termenul n-are sens. Mai curînd s-ar putea citi *rusă*, și încă mai degrabă *vasă*, ceea ce ar B o scăpare din condei pentru *vasta*.

Că ci trăiesc azi între oameni
Ca ce/ari. o preoți, ca senatori.
Ieri în Olimp... de azi-s pe pămînt.

(>);

O vîtbire I

Orbire, d-i Orhiie, care vede.
O, Dcrlxl, dt-ii ști cum se trjrea^ă
În Rom.) i>r războiul dintre noi!
Copilării Ic sunt! Astfel privesc,
Cind ți-a veni ție-un legai, ..
Ți-a cere simplu si ne dai-napoi
Tot ce-ai luat, ¶1 ne despăgubești.
Sau [tot] atu <e simplu iiii vor spune
C-ai meritar dc-j fi il D.icici rege.
Te-i mima, tu vei binua— legatul
D-îtr va zirnbi. . .
Va ține togi invinită-n mini
Si re-o iniTCbi jar: puce >t război,
în van își chinui sufletul din tine,
Durerea ta, or bucuria, gloria,
Nimic, nimic pe dinșii nu-i atinge. . .
Crezi tu ci Ț<vra lor proprie-i atinge?
De e tau de nu e. . . tot una li-i, . .
Iii știu ci vin, chiu dacă n-o arată
în astă ncpasirc etem irecași. . .
într-asta îi găiesc ci <ni ca zeii,
Ei nu știu ce-i mmia ei nu știu
Ce-i bucuria pe acest pămînt.
Ce pe-allii ii rutheaz' — abia ii mișcă.
Dureri ce ne-ar udde — ei surid.
La bucurii ce ne-ar ucide — reci I
Nimic nu li-i destul do mare-n lume.
Nici bunătate nu, nici răutate.
Ce pe ne-ar mira ci nu observă,
Ce pe noi ne-a uimit găsesc firesc,
1 nde găac&c ci acea coardă mare
Ce-i pune alăhiri ru toi ce-n natură
E mai superb, m'i fără milă-fl ei? . .

Tot, tot ce vrei — poare-un roman să fie,
L'n tigru, un leu, un șerpe, un tiran,

Un vierme nu. Pe cind cei mai mufri oameni
 Nenorociți fiind își schimbă lumea,
 Simțirea lor – din mari devin ei mici.
 Din rai ei devin [bani], din buni ini răii.
 Romanul dacă-i rău născut.
 Rău a rămas până l-al lui mormim.
 Nu e schimbare în acest metal,
 Nu e schimbare în aceste inimi,
 Neron în Leagăn e Neron pe tron,
 Cum se anunță ei astfel și vin.
 Dacă e bun, e bun, de-i iau e rău
 Dat totdeauna nemodificabil.
 De-aceia nu le pasă de virtute,
 De vicii nu, de-nțelepciune. mărire,
 Ei sau le au sau nu le au – pe veci.
 De-aceia au dreptul ei de a suride
 Când văd pe-un biet german că-si pune totul,
 Persoana chiar, pe *uit arșic in joc*.
 Romanul pune globu-ntreg și-l pierde.
 Pe sine-n veci. Căci el fiind il ia.
 Ce mic trebuie să fie un om cind însuși
 Părerea ce o are despre el c astfel
 încât se pune el pe el în joc.
 Pământu-ntreg n-are valoarea
 Unui roman. De aci din ci oricare
 Zice: Or Imperator, ori nimic.
 Este ceva întunecos și mare
 Și simți că lumea toată e în el.
 Și totuși lumea toată nu-i plătește,
 Pentru că nu-l în stare de a-l schimba.
 Cu ci alături să mă lupt înii place,
 Măntu-nvingeci, îndărăt în pace.

Decebal găsește că vorbitorul își face idol din tirani
 și că adoră în ei slăbiciunea proprie:

Tc înșeli.
 îți place-a te-nșela – sau nu-i cunoști.
 Știi tu cine a fost Hanibal? – un zeu.

M în m». se mai află aci un cuvint indescifrabil pus în paranteză: *apei**.

Cind armile lui corbeau Alpii,
 O rid oaste după oast-era bătăuă,
 Cind Roma singură – o Niobe –
 Plîngem copiii ei – pe piețe, strade
 L'ilau femeile, strigau copiii,
 Cind tot era pierdut... ce făceau ei?
 Ce făceau arunci acei moșnegi, senairi,
 Prea vechi pentru j merite în război,
 Ilir neschimbați prin rău și nici prin bine?
 în zgomotul a unei lumi murinde,
 În țipăt, vuiet, în muriri, m moare,
 Ei reci decid (arta^tna să moară.
 Ei erau slabi, pierduți, bătuți, învinși,
 Întreb-unde-i Cartago: urmă nu-i.

Mindria de .tlat a lui Iaromir, semeția legatului Longin
 sînt în spiritul caracterizărilor lui Montesquieu ':

!>:

T.ici, admirarea ta e o turbare , . .
 \u sunt datră să cruț turbarea ta.
 Tir *uiii* cu n korbești . . lui Decebal,
 Al Romei inamic neimpicar.
 Ntu fă să uit ce eu respect în tine.
 Pe prinsul, nu . . pe oaspetele meu.

\u.s prinsul tău. . . Căci pentru a mă prinde
 în luptă drcapt'i, ai fi trebuit
 Război ca să declari ronunilor.
 Eu sunt amicul. . . iunt supusul lor.
 Războiul tău chiar este o revoltă,
 Tu însuși la Traian ai genunchear.
 Tu i-ai jutat Amicilor, amic.
 Dușmanilor dușman să fii.
 Unde și-e /urăf intui, Decebl?

D, :

Mu întoarce sufletu-mi cu susu-n jos
 Și nu sfîrni minia mei ascunsă!
 Nu sunt supusul lor. . . nu voi s-o fiu!
 Dacă-m jurat, ce-ți pasă c-am iurat?

' G'indix n dtidrm du Rouisi.

Inromir declară că se va plinge senatului, spre a căpăta
libertatea, iar Decebal își exaltă puterea;

D.;

Nebun admirator. El uită cum că
Am omorul pe Oppius Sabinus.
Că Moesia a fost în mina mea,
Că pe Cornelius Fuscus l-am învins,
Că a Romei vulturi i-am avut în mină,

Domitian și Nerva îi plăteau tribut. Amestecându-se în
vorba preotului Celsus, Decebal se arată neînfricat de moarte:

Ce este moartei? . . . Pot să mor îndată
Fată a răsuferii războiului? Pot? Nu, nu!
Nu pot — căci nu voi. Nu voi să mor.
Pricepi tu. . . Este așa de dulce viața.
Așa de dulce este războiul . . .
Ce mă-nspăimîntă? Tu ești copil. . . bătrine.

Se înfățișează Longin, legatul Romei, care cere lui
Decebal să dea înapoi ce a luat de la iasigii. «Roma vrea
— răspunde Decebal — dar să vedem acum dacă-oi htevoi
și eu.» Longin întreabă scurt de vrea pace ori război. De
afară se aud zgomote și chiote amenințătoare de luptă,
și regele zice lui Longin: «Auzi! Auzi răspuns, romanei»
Decebal stă pe tron în fața întregii curți. Dochia e îngri-
jorată de dîrînta lui. Înainte de sosirea legatului se piin-
sesse de aceasta lui B[oris], care însă îi spusese încet:

E bine. Doamnă. . . cade Decerni,
Nu cade Dacia. . . Lasă-l să turbeze
Pe acest taur. . . îl vom moșteni
Noi doi. . . Să nu-l liniștim,
Să-l tot împungem cu-un bold ars în foc,
Doar s-o scula, pentru a cade — mort. . .

cuvinte din care Dochia înțelesese că B. e un «șarpe»,
Cînd Decebal îndeamnă poporul la luptă:

Pe cai, pe cai! Războiul este gata!

ea caută să-l înduplece la cumințenie, cu vorbele pesimiste
ale lui Dușanta din *Sakunialo* și cu o reevocare a genevei:

Sunt un copil. Am ochii de copil.
Văd lucrurile astfel precum sîni.

Ah, Dreckil — cît chin e-n Asia lume.
Viața ci este un spasim lung.
Totul e mărginit — durerea nu.
Un singur lucru e mai bun ca viața.
Pentru că nu-i nimic, nimic chiar — momea
Ah, cum nu suntem pe alunei pe cînd
Nici riintă nu era — nici neînfrîntă,
Na marea aerului, nu azurul,
Nimic cuprinzător — nici cuprins.
Nu era moarte, nemurire nu
Și fără suflet răsuflea în sine
Un ce unic ce poate nici n-a fost.
Dar, vai! un simbur în acel caos
Mișcîndu-se rebel — a nimic
Eterna pace, și de atunci durere.
Numai durere este-n astă lume.
Unde e starea cea unde zeii
Nu exista, nici oameni, nici pămînt.
Pe cînd acea ființa neînțeleasă
Nu-st aruncase umbrele în lume.
Umbrele ce sînt moartea și nemurirea.

ÎS. Dochia

Ca la atitea altele, Eminescu a renunțat și la acest proiect,
și în cele din urmă episodul erotic Traian—Dochia s-a
strîns într-o încercare de cîntec popular:

Mîndră-mi este rochia
Și mă cheamă Dochia.
Au venit, mări, au venit
împărați din răsărit
Și frumos m-au mai peti.
Au venit, mări, din sus
împărat de la apus,
Două vorbe m'au spus,
Inima mea și-au spus.

¹ în ms.: *Nimic nu m'prisăvîr.*

² În im., jters. *elja fi.*

Ms. 2276, f. 57.

Era mindru și-mpărat
Și oștean în platoșa).
Era mindru și voinic,
N-avca grijii de nimic.

15. Ovidiu în Dacia. Crucea-n Dacia sau Joc și Crist

Nu numai Dacia pagină de sub munte ci și Scitia mică și Dacia creștină intrase în sfera de preocupare artistică a poetului. Încă din epoca prestudențească și cu mult înainte de V. 'Alecsandri, visase o dramă în jurul lui *Ovidiu în Dacia*, al cărui caracter urma să fie scos din operele poetului latin. După *Poizitiu* al lui Comeille ar fi voit să facă o tragedie creștină de tip clasic, *Crucea-n Dada sau Joc și Crist*.

«Așa-numita dramă clasică s-ar putea introduce prin piese ca *Ovidiu (în Dacia)*, caracter și idei în operele sale, *Crucea-n Dacia sau Joe și Crist... (Polyeuct)*».

20. Strigoii

În evul tutbure al Dacicii creștine din vremea năvălirilor barbare trebuie pusă bizara compunere *Strigoii* (publ. 1 dec. 1876)¹, care, prin vagul istoric, trezește nedumeriri. Se vorbește aici de un Arald, stăpin peste avari, a cărui logodnică, Mitia, regină dunăreană, moare, după ce cu dragostea îi potolise clanul cotropitor și-l creștinase. Dacă ceva limpede documentar se află în această compunere, atunci este descrierea, valabilă în general, a năvălirii barbarilor. În *Strigoii* ni se trage limpede itinerariul unei invazii uralo-aitaice, căci Arald vine de peste Volga:

Eiam un copilandru. Din codri vechi de brad
Flăminzii ochi rotindu-i, eu mistuam pământul,

¹ *Mi. 2254, f. 19.*

² *Vezi și ras. 2262, f. 16* utm,*

Eu răzvrăiejm imperii, popoarele cu gindul...
Visind ci toată lumea îmi asculta cuvîncul, - -
în valurile Volgăi cercam cu spada vad.

Așa cum confirmă istoria, invaziile hunice (căci avarii sînt de aceeași rasă) au stîrnit o migrație spre Occident a celorlalte nații, precum longobarzii, care luară drumul spre Roma. Acest lucru, și Odin pare a fi aci simbolizarea națiilor germanice împinse, îl expune poetul:

Și nații călătoare, împinse de a -mea,
Umplut-au spărioase pustii pin' la poluri.

Căci Odin părăsise de gheață naltă-i domāj -
Pe zodii singeroase porneau a lui popoare.
Cu creștetele albe preoți cu pleata rară
Trezeau din codri veciniei, din pace seculară.
Mii roiuri vorbitoare, curgînd spre vechea Romă.

Ajuns la rîjstru cu gînduri de pradă, Arald, tăbărit în «corturi verzi de cetini», e întîmpinat, ca un han ce era, de o solie de sfetnici în frunte cu regina lor, «blonda» Matia, cu destulă prevedere, fiindcă îndeletnicirea craiului este

Să fumege nainte-mi orașel-n ruine.
Să se-mpin cască visu-mi din codrii cei de brad l

înlănțuit de Măria, cart vine ia ci noaptea, Arald, convertit s-ar părea la creștinism, își oprește invazia aci, ceea ce dovedește încă o dată că nu era un simplu subjugat, ci un cap de hoardă:

Pe plaiuri dunărene poporu-și opri merail.

Îtimormîntarea reginei în boltă pecetluită cu cruce se face după tipic creștin autohton:

Făclile ridică - se mișc-în line păsuri,
Duclnd la groapă trupul reginei dunărene,
Monahi, cunmcători vieții pămîntene.
Cu barbce lor albe, cu ochii stinși sub gene,
Preoți bătrini ca iarna, cu gîngavele glasuri.

Arald pornește spre munți, după steaua polară, spre locul unde un bătrîn preot al lui Zamolxe șade învechit

pe un jilț dc șunca, semn că religia getică fusese uitată. Magul acesta are multă asemănare cu cel *că/ă/ar In si*ie*:

Ajuns-a el la poala de codru-n munții vechi;
Isoare vii murmuri și saltă de sub piatră,
tofo cenușa sută în părăsita vatră,
în codri-adinei căfelul pământului lot latră,
1 ătjat cu glas dc zimbru răsună în urechi.

l'e-uu jilț tăiat în stincă stă țapăn, palid, drept,
Cu cirja lui în mină, preotul cel păgin;
De-un veac el șede astfel – de moarte-uitai, bătrîn.
În pleie-i crește mușchiul și mușchi pe ai lut sin,
Barba-n pămînt i-ajunje și genele la piept.

Arald cere bătrînului, în schimbul închinării lui la zeii daci, viața Măriei:

O, maft, de zile vecinie, la tine am venit,
Dă-mi înapoi pe-acej ce moartea mi-a răpit,
Și de astăzi a mea viață la zeii răi sc-nchină.

Ca și iu *Povestea magului călător în stele*, bătrînul îl duce într-un «dom dc marmur negru», unde cu o varga vrăjită conjură toate clementele naturii, pămînt, stea, lună, și pe Za moise:

– Din inimă-i pămîntul b morți sa dce viața,
În ochii-i sa se scurgă scintei din steaua lină,
A părului lucire s-o dce luna plină,
Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămință de lumină.
Din duhul gurii tale ce arde și îngheață.

Atunci zidul dc marmură ce corespunde oglinzii negre din *Povestea magului* pierde, de departe se vede în ninsoare și pară biserica creștină fulgerată în catape-teasmă, piatra de pe mormîntul reginei crapă în două și o întrupare de omăt se ridică. E Măria, care vine să cuprindă cu «brațe reci» gitul craiului. În a treia parte, Arald, devenit strigoi, se întilnește în fiecare noapte cu Măria:

Ei trec ca vijelia cu aripi fără număr.
Căci cai lor aleargă alătura-nspumați,
Vorbînd de-a lor iubire, iubire fără saț.

Surprinși dc zori, ei intră călări în domul din munte, pentru totdeauna. Bătrînul încremenește iarăși:

Pe jilțul lui de piatră întepenește drept
Cu cirja lui cea veche preotul cel păgin,
Și veacuri înainte el șede-uitat, bătrîn,
În plete-i crește mușchiul și mușchi pe al lui sin,
Barba-n pămînt i-ajuijje și genele în piept.

21. Arpad, regele ungarilor

Chiar și despre năvala ungarilor poetul plănuișe la Viena (februarie 1870?), de astă dată cu gînduri satirice, un *Arpad, regele ungarilor, Operetă cu cîntece în ? acte*. Compunerea arată o mare încredere în vitalitatea neamului și un dispreț desăvîrșk față dc maghiari, «Goi, ruții, feiegoși, ungurii zic că domină pămîntul»:

Dați-mi arpă dc aramă,
Dar cu strunele de fier.
Ca să cînt acuma cer
Ca un vînt ce se sfărâmă
Finire stinci de-nghet și ger. . .

¹ Ms, 2257, f. 53 și 56; *Vnesii postumi*.

² Amimaghiarismul poetului, exprimat și în scrierile politice, este atît dc puternic, încît în vremea boalei izbucnește cu furie: K Noi avem în România două institute: Mărcuța și Gulia, unde se fac acolo" atîta știință și filosofie ca și-ntr-o academie ungurească, cu unica deosebire că nebunii de la noi sora spiritali, pe cînd nebunii unguri sunt idioți» (ms. 2292, f. 1U). * Ori o academie maghiară... ori un spital de la Dobling e unul și același lucru. [și putem spune idioți] I (ms. cit., f. 11). « Ungurii sunt niște gogomani. Vor [sa] Înstrăineze liceele noastre? Facem licee proaste. Se vor alege de asta? Avem tratat cu Austria și vom crește copiii în România – în liceul *Matei batant*, cu sînge și suflet de rumâni: [u/s. cil., f. 36]. Nu e vorba aci, desigur, decît de dorința înființării unui liceu «*Matei Basarab*», cu numele unui domn care în această epocă înfățișează pentru poet culmea înțelepciunii românești. El însuși se credea a fi Matei Basarab. Tot în această epocă turbure (ms. 2257, f. 24G), visa o francmasonerie naționalistă *Matei Basarab*: «O organizate între români asemenea soc. francmasonilor și a iezuiților – ca a bisericii catolice, l'retutindene oameni anumiți, cari să ție registru de tot sufletul românesc. Cel slab ttebuie încurajat și lăudat pentru ca să devie bun; trebuie trezita deșertăciunea lui, decorat la nevoie, trezite mii de speranțe în cl, în caz de extremă nevoie ajutați chiar. Să se simtă că soc. *Matei Basarab* reprezintă o putere titornă. l'r

Citi maghiari cu cap de cine,
Citi tătari cu ochii mici,
Cite triburi de peltici [venetici]
Sau zdrobit de stinci bătrinc
Cc veghează înc-aici.

Cite ginți cu limba slavă
Au venit și-au revenit,
Dar cu loti S-JU nimicit:
O cimpie de ot.ua
Sub al coasei fier negrit.

22. Ciclul Mușatinilor: Grue-Singer

Că Eminescu a voit să facă drame istorice sau în sfârșit opere literare inspirate din trecutul țării noastre, îndeosebi al Moldovei, nimic de mirare. Duhul vremii era astfel, fiindcă toți, Asachi, Negruzzi, Alecsandri, Bolintineanu, Hasdeu ș.c. compuseseră în marginea cronicilor. Dar dacă asemenea gânduri au stătut în capul poetului oricând, încă de când sorbea, în reprezentațiile de teatru, drame patriotice, curînd ele s-au luat după apa mai mare a unor preocupări ivite în vremea studenției. Metoda reîncarnărilor, privilegiata trecătoare a civilizațiilor au statornicit la Eminescu modul ciclic, imens. Migrația sufletelor era însă anevoios de îndeplinit într-un șir de domnii scurte ca acele ale Moldovei. În aceasta privință se cer spații de timp mari, pentru a da iluzia sublimă a rotației tuturor formelor cosmice într-un ev dat. O panoramă a deșertăciunii, un memento mori nu se putea iarăși scoate (și nu s-a putut niciodată) dintr-o istorie națională în care stăpînește sentimentul egoist al păstrării și vredniciei neamului. Și apoi Eminescu era un naționalist furtunos. Totuși metoda ciclică a învins, în singurul chip în care era cu putință, în acela al unui principiu de continuitate, al unei zodii stăpînitore asupra a mai multe generații. Eminescu a împrumutat așadar fatalitatea tragediei elenice, făcînd din Mușatină o seminție de atrizi, urmărită de patima vărsării

de sînge. Destăinuirea acestui ((destin» o face chiar Alexandru cel Bun:

« De ce mă tem, o, Jurgea? De sîngele meu mă tem. Dar nu cunoști tu acest strige fierbinte, plecat spre minie și spic de bin din inima neamului Mușatin? Citi ani sunt de cînd s-a-ntemeiat Moldova? Patruzeci-cincizeci. După Bogdan-voda Dragoș a urmat Sas, după Sas, Alexandru, după Alc. andru, hunu-meu Bogdan Mușat. după Bogdan, Petru, după Petru, Ștefan, după Ștefan, Roman, apoi iar Ștefan, apoi iar Roman, apoi luga . . . și-n sfîrșit Noi. Noi am ținut treizeci de ani domnia. În treizeci de ani înaintea noastră au fost șapte domni în Moldova, umbre trecătoare, jurgea, dar timbre singeroase. Frate alunga pe frate, fii pe tată și tata pe fiu, sîngele Mușatin clocoțea de fărădelegi. De ce mă tem? Dacă-ăș avea un singur fiu și . . . unul am – căci numele celui de-al doilea nu-l rostesc nici-cînd – nu mi-ar fi teamă de nimic. Dar cum voi închide ochii, teamă mi-e că vrajba se încinge din nou, și mă cunosc pe mine, îi cunosc pe toți.»

Ar fi nechipzuit să dăm înșirării domniilor înțelesul ciclic absolut, de vreme ce poetul însuși nu l-a îndeplinit și s-a clătinat între felurite intenții. Ordinea pe care o punem are darul numai de a descoperi firul roșu cu care Eminescu voise să coasă unele file și de a arăta întinderea cimpului istoric în care s-a mișcat.

întiul proiect dramatic este următorul:

"Cjruc Singer

Trajrcdte

Priatmlt

Iu^a, voievodul Sucevei.
Măria Doamna.
Hogdan Dragoș, fiul lor.
[Dan] Mihnea-Singer.

¹ Ms. 2277, f. 4-13, și *Opere .anp/iU.*

² Ms. 2278, f. 18-20. în ms. 2254, f. 92 utm., altă creionare a acestui proiect. Mihnea-Singer c hatman, apar versuri din cunoscutele rugăciuni: «O Sfîntă Mărie, Tu maica durerilor, / Icoana-ndurării, / Regina țăriiilor. . . Isme Hristoasc, / Isvor mini ții lor, și Magdalină, Magdalină, / Floare crudă de grădină» (f. 104).

Inru.
Grue, Gul lor.
Galul, voievodul Tatrei și Cimpulungului.
Aromi*, fiul siu.
Angelica, fiica sa.
Ambrosie, episcop și egumen mofiaștii Fetraoasa.
Nunții,
Eustatie Limba-dulce [Filip Limbă-dulce].
Pepelea [Roman Dodeiu].
Craca]iu dascăl [Ca tacă] Stratu-lat, Dascălul Cracaietu].
Ptoconie Zoderiu.
Tugomir Bassaraba.

Actul I

Omorirea lui Iuga-voievod de către Mihnea-Singer. Doamna Măria și fiul său Dragoș. Scenă lângă cadavrul ucisului. Blăstemul asupra lui Mihnea ca el și vrăjitoarea sa de nevestă să aibă un fiu, care să omoare pe tatăl său și să [se] fie cu mă-sa.

Actul al II-lea

Sc. I

Doamna Măria trăiește în pădure cu fiul său viitorul frumos, care a văzut o fată în codri, ce mult îi place. Povestea cu pietre scuturate.

Sc. II

În ajunul nașterii unui fiu, în casa lui Mibna c-nfristare. Ei își zic cu spaimă menirea copilului lor. El s-a născut. Stambad Zoderiu e chemat, care prezice lucruri cumplite. Ei se decid să-l espună. Scena despărțirii mamei de copilul său. El e pus pe râul Bistriței și scapă la voievodul Galu.

Actul III

Grue crește mare la Galu și are o iubire nemărginită pentru gingașele Floribel și una sălbatecă pentru Angelica.

Scena între el și Angla. El ucide în joc pe Floribel și ia lumea în cap.

St.

Dragoș a fost în Marmația la puternicele sale tude. Acestea promit ajutorul său, el vine-n Suceava, ca să cercetă dispoziția populației. — Scena-n cr'niă. Și-aduce aminte de Angelica — că-i înamorată de un sunet de corn. — Zburătorul. El se-namorează în el. Epizod erotic. El se-ntoarce la Suceava cu armată, îl gonește pe Mihnea, dar îl cruță cum ai cruța pe Cain. Acesta și răpitoarea sa femeie Irina iau lumea-n cap.

[Nunta b craiul Galu. Nuntași din poveste/]

Act. IV

St.

Gruc-Singer — remușcările de conștiință pentru moartea lui Floribel — revoltarea sa împotriva naturii și-a lui D-zeu — nenorocitul său arc cu care lovește oriunde vrea. El merge la o vrăjitoare, care-i foarte frumoasă, să-i propuiască un amor nebun pentru o altă femeie și uitarea Angelice.

Mihnea trăiește rectas ca prisacar și numai noaptea merge-n peștera unde șade ucizetor de frumoasa sa nevestă. Iată, că vine la prisaca sa un om tânăr, care-i cere slujbă. El îl primește și-i spune să păzească prisaca de urși. Bătrînul se preface-n urs și el îl ucide. Vine femeia. Ea-i de frumusețe nemaivăzută, brunetă. Un amor demonic și bestial îi cuprinde pe amândoi. Ea-l duce în palatul ei din peșteră — care e o adevărată feerie. Traiul împretmă. Desespetatea ei că-i mumă. Dezgustul, ura, desespetatea. Oglinda și sipetul.

Actul al V-lea

Nunta la craiul Galu.

Petrecerea sălbatecă ca a lui Orcst (Shakespeare*) a lui Grue. El spune unui preot la ureche vina sa — acesta fuge, el îl împușcă. Unul tener item. El vine la mânăstirea

de preoți și cere ș-acolo dezlegare. Preoții îi spun s-aștepte și pîn-atuncea îi șade bățul cel uscat. Trei ani. BStrin, slab și giibov, au înfrunzit bățul, LI îl scutură, ramin numai două mere — c tatăl și muma ia. El cade mort.»

Acest proiect în cate stau laolaltă elemente istorice, clasice, mitologice și poporane este în cea mai mare parte o dramatizare cu totul slobodă a legendei lui V. Alecsandri, *Gruiu-Stnger*.

întoreîndu-ne asupra schiței, vedem că Eminescu a voit să dea temei o interpretate superioară de tragedie greacă. Precum în *Orestia* lui F.schyt, crimele au o origine îndepărtată, ce e o întiie revelare a aceluia destin implacabil, pe care oracolele nu pot decît să le întărească. Tatăl lui Grue, Mihnea-Singer, a ucis, ajutat de soția sa Irina «vrăjitoarea», pe Iuga, voievodul Sucevei. Prin complicitate cu bărbatul, Irina c mai mult o Lady Macbeth decît o Clytemnestră. Doamna Măria blestemă (nu ne putem gândi la această scena fără să amintim blestemul lui Sarmis) ca sa li se nască un fiu care să ucidă pe tată și să aibă legături de dragoste cu mama. Dar aceasta este ehiai prezicerea făcută de oracol regelui Laius. Irina este deci o locașă și Gruc-Singer un Oedip. Cind se naște Grue, zodiacul Simbad (de astă dată numele e împrumutat din *Halima*) prevestește lucruri ce sînt de bună seamă o întărire a blestemului. Așa precum Laius lepădase pe Oedip pe muntele Citherori, va face Mihnea punînd pruncul pe apa Bistriței, după pilda de astă dată a Bibliei, unde Moise fusese părăsit pe Nil. Copilul e cules și crescut de voievodul Galu al Cîmpulungului, dar aci se vedește nu numai puterea blestemului ci și aceea a destinului neamului. Gruc ucide fără voie pe fiul binefăcătorului său Galu, anume Floribel, pe care totuși îl iubește, cu un arc «cu care lovește oriunde vrea». Răzviătirea sa împotriva «naturii ș-a lui D-zeu» e zadarnica opunere față de destin din tragedia greacă. Singcr aparține unei familii asemănătoare celei a Atrizilor, despre care Clytemnestră (*Agamemnon*) spune că e stăpînită de un geniu «ce statornicește în ca o sete nestînsă de sînge». Iată cum se Îndeplinește, după schița de mai sus, vorbele oracolului. în vreme ce Grue fuge de la curtea lui Galu, deși iubește sălbatic pe fiica acestuia Angelica (numele c acela al eroinei din *Orlando Furioso*, pe

care poetul îl cunoștea), Mihnea, tatăl său, gonit din scaun de Dragoș, fiul ucisului, trăiește ca prisăcar, dormind noaptea cu sop'a sa jntr-o peșteră. Locurile pe care se află trebuie să fie ii) pustia Moldovă, și de altfel Mihnea ia îndeletnicirea lui Lațco de la Snyatin, singurul om aflat de Dragoș pe șiret după poemul polon al lui Miron Costin. Destinul nu întîrzie să se îplinească. Intrînd în slujba lui Mihnea, Grue își ucide mîl, pe care nu-l cunoaște ca atare fi cate se prefăcuse în urs spre a-l încerc). Apoi trăiește cu Irina-locasta. Scirbit de întîmplare și întristat și de pierderea Anglichii, care se căsătorise cu Dragoș, el încearcă o scăpare în religia ortodoxă și apoi în cea catolică, prilej acesta de alte ucideri. Apoi urmează o ispășire în felul celei din V. Alecsandri, cu amănuntul biblic al bățului înfrunzit.

Doamna Măria, văduva lui Iuga-vodă, trăiește cu fiul său Dragoș în pădure. Asta aduce mult a *Genoveva de Brabant* (după cartea populară sau după Hcbbel). Dragoș se duce mai tirziu în Marmația, la rudele sale, să ceară ajutor spre a izgoni pe uzurpatorul tatălui său. Aci se îndrăgostește de Angelica. Vorba «Zburătorul» înseamnă că analiza ivirii dragostei la față urma să fie făcută plccind de la *Zburătorul* lui Eliade Rădulcsu. înainte de a răsturna și izgoni pe Mihnea, Dragoș vine în Suceava spre a cerca «dispoziția populației». Scena din *crismă* (vorba c subliniată de poet) c un episod tipic pe care Eminescu îl avea în minte și pe care proiecta să-l pună și în altă dramă, *Nrmta lui Dragoș*, care c o derivație din *Grus-Singer*. Avea să urmeze apoi o nunță domnească (să ne amintim de nunta lui Brigbelu, de aceea a lui Călin), la care Grue ar fi petrecut sălbatic ca Orest (să fie o aluzie la furiile anticului?), dovadă că în mintea lui Eminescu erau proaspete scene din tragedia greacă și poate din *Iphige>ii(auf Tauris* a lui Goethc.

23. Nunta lui Dragoș

După tonte semnele, asternerea pe hîctie a unei drame mai curat istorice în trei acte, *Bogdan-Dracof*, trebuie să se fi făptuit după proiectul lui *Gnu-Singer*, pentru că infor-

mașia istorică c acum ceva mai harnică, dar aceasta numai întru cît privim lucrurile prin redacția mai lungă ce ne-a rămas, căci ar li hazardat să datăm fumul incert al inspirației. Pe dosuri de imprimate ministeriale din vremea revigoratului (« România, Comisiunea împărțitei premiilor pentru școalele de dincoace de Milcov. Anul școlar 1873—1874»), Eminescu arunca ideii dintr-o formă, ce trebuie să fie primitivă, a dramei, fiindcă eroina se cheamă Veroni, ceea ce este o prescurtare din Vcronica. In actul al doilea din acest proiect intitulat *Nunta lui Dragoș* (care ar li avut trei acte), Bogdan voia să intre cu arhierul de Rădăuți într-o circiumă și acolo avea să plămiească încercarea iubirii Veronel. Pepelea ar fi jucat pe vodă, iar vodă Bogdan însuși pe un scutier. La această scenă Vcroni leșina. în actul al treilea Veroni voia să sc despartă dc Bogdan, fiind ea o fată săracă. Iubirii se împăcau însă și după aceea urma nuntă domnească cu delegații din toate părțile Moldovei. Discreția a îndemnat pe Eminescu să scoată un nume prea bătător la ochi și să-l înlocuiască cu unul mai șters (Anna)

24. Bogdan-Dragoș

în proiectul *Bogdan-Dragoș*, din care o bună parte a fost înfăptuită, dăinuie contopirea lui Dragoș cu Bogdan.³

Drama se începe cu intrarea pe scenă (sală gotică a tronului în cetatea Arieșului) a lui Sas, vărul bătrînului voievod Dragul, din vorbirea căruia iese că domnul va da o (i diată», cum se vede mai încolo, dc trecere a puterii asupra hu, ca tutore al fiului Bogdan, că dc zece luni «veninul mereu îi curge-n vine bătrînului», ceea ce înseamnă că Sas otrăvește băaturile domnului, că, în sfîrșit. Sas, care se visează domn, e în voia bună a papii și a lui Tudvig (domnia e catolică) și a izbutit prin intrigile sale să-l pună rău pe Dragul cu aeeia, că toate puterile de fapt

sint în minile lui și cetatea « geme toată de oameni» de ai săi. Este în Sas un amestec de intrigant diabolic și de ambițios:

Așadar aii e ziua cînd și-a ceti diata,
De zece luni veninul mereu îi curge-n vine.
Dar tare în oșele de zece luni trăiește,
încet 50 uscă-asemeni vînjosului stejar
Pe care-l roade cariul. . . dar cariul lucră-ncet,
El trebuie să pătrundă în orice-ncheietură,
în dreapta și în stîngă, în inimă-n rărunchi,
Pin' ce-n sfîrșit. . . (*face mișcarea căderii*)
sfîrșitul prea mult, prea mult nu ține;
Nu-i vorbă, ani de zile lucrez ca un paingân
Și pînza mea ajunge la craiul și la papa.
De n-a muri degrabă tot trebuie să cadă. . .
La Roma-n cartea neagră trecut e al său nume
Ca dușman și protivnic ai legii apusene;
Sc știe ca el singur mulțimea oarb-o ține
în turma legii grece celei răsăritene.
Și Ludovic, pe care azi toată popimea
De lege apuseană îl trece pintte sfinți.
Acest sfînt îl urăște, căci tare în cerbice
£ Dragul. . . dar mai tare socot că voi fi eu.
Cetatea geme toată de oameni de ai mei,
A lui nu e nimica, nici haina dc pe dînsul.
El este ca bogatul înconjurat dc-avere,
în juru-i stau podoabe și vinuri și mincări.
Dar n-are nici picioare, nici mini să le întindă
Să ia ce-i dinainte-i. Astfel pentr-orce caz
Am prefăcur eu casa lui proprie-n capcană;
Dac-ar muri odată... ca să pot pune mîna
Pe Bogdan-Dragoș, pentru ca n-am nici un cuvînt
Să-l pun acum sub pază. Sunt domn azi, dară
Nu-mi lice încă pe nume... cu a lui iscălitură. . .
Sunt domn.

După acest monolog care definește plin un caracter, intră Bogdana, soția lui Sas. Numai decît ne dăm seama că Sas și Bogdana sint Mihnea-Singer și Irina din *Grue-SSnger*, și, ca și aceia, un soi de Macbeth cu a sa Lady. Ca și Lady Macbeth, Bogdana e cruntă și hotărîtă în ambiție și caută sa înăbușe scrupulele soțului, a cărui slăbiciune o dispre-

¹ *Opere complete.*

² Ms. 2254, f. 145.

³ Mi. 2275, f. 5 urm., și *Op. tt/apl.*

țuiește. Ea e otrăvită de domnul:

... Pe cînd tu, dragul meu,
Verși picături de vorba la craiul și la papa,
în apa lui de aur eu picuram venin.
Eu cred că e mai sigur; căci papa te iubește;
Dat este om și moare; și Ludovic asemeni
Te are lingă e l,, dar este om și moare;
In toată lumea asta arit am, un prieten,
Prieten al iubirii și-al patimilor mele
Și n-am găsit nici unul mai sigur decît moartea. . .
Moartea, iubite doamne, nu moare niciodată.

La observarea lui Sas că fiul însuși s-ar putea ridica
(« Și viața niciodată nu moare. Cade tatăl, / Trăiește însă
fiul. . . »), Bogdana (spre spaima bărbatului) dezvăluie
hotărîrea de a învenina și pe Bogdan. Această Bogdană,
ca și Irina, «ucizător de dulce», «copil de vrăjitoare»,
și care ține pe Sas în înlănțuirea unui amor sălbatic, demonic
(« Nedezlipită acum rămin de-a ta ființă, / A mele rădăcine
viața ți-o-mpresoară»), e și ea machiavelică și pesimistă,
cu versurile furate lui Mureșan și lui Brigbelu. Poetul
desfăcea așadar din nou compunerile mai vechi:

Au crezi tu cum ca lumea făcută-i pentru bine?
Ne-o spun aceasta popii și cărțile lor vechi;
De mii de ani ne sună povestea în urechi.
Nu vezi ce răsplata virtutea are-n lume?
Un giulgi și patru scinduri; pentru așa comoară
Treci însetat pe lingă a vieții vii isvoară? . . . etc.

Bogdana, în sufletul căreia se amestecă și ceva din ambiția
Vidrei lui Hasdeu, e în preajma facerii, și cu un simț de
maternitate ce-i lustruiește puțin ghearele, hrănește visul
unei dinastii.

în scena următoare intră boierii în glas de trîmbițe,
închinîndu-se înaintea lui Sas, apoi galbenul de otrăvuri
Dragul-voievod, care, așezîndu-se în scaun, scoate o cheie
din sîn și pune de î se aduce dintr-un scrin de fier coroana.
Bogdan i-o dă. Cu coroana pe cap, bătrînul vestește dorința
de a cruța copilăria de grijurile domniei, pe care deocamdată
o trece, după moarte-i, asupra vărului său Sas, ca epitrop:

E crudă încă mîntea și oasele-ncă etude
Și nedeprens cu asprul și strîntul țării scaun;

Coroana e în stare ca să-i slujească gitul
Și skiptrul brațul fraged. Gînditu-ne-am atunce
Că de va îi ea domnul din ceruri să ne ieie
Noi să lăsăm copilul pîn' ce va crește mare,
S-acoperim cu negru postav scaunul nostru,
Coroana noastră scumpă s-o incuiem în scrin,
Și să dăm minii sale o altă jucărie
Decît al țării skiptru.

Uricarul, Toader Ghimpiș, dă apoi citire hrisovului
prin care, în afară de trecerea domniei, se mai scrie și de
dăruirea unor sate mănăstirii cu hramul Sf. Mihail,

Roman Bodeiu, boier credincios dar socotit cam «prost»,
adică lipsit de tăria politică, încearcă să împiedice pe voievod
de la acest act, strecurîndu-i bănuiele asupra lui Sas:

Roman Bodeiu să fie episcopul moșiei.
Adică, cum s-ar spune, să fi fost cu acela.
Eu aș îi spus: Stăpine, deschide-ți bine ochii,
Nu-mi crede-așa orbește, ci pipăic-mă bine
Și vezi, eu sunt ca alții din carne și din oase.
Sunt o m... și e moșia și scaunul la mijloc.
Sunt om. . . și șubred este copilul vostru încă;
Sunt numai om și omul la rele e plecat.
Adică. . . vorba vine... eu — eu sunt slab din fire. . .
Eu nu vorbesc de alții, sunt alții mult mai buni, —
Să-mi firești cu iertare c-am spus și eu o vorbă.

Domnul ar fi trebuit, după Bodeiu, să adune Direptatea,
pentru ca

.. . norodul, boierii, ostășimea
Să giuruie credință copilului Bogdan.

Sas simte neîncrederea și aruncă cîteva vorbe de prefă-
cută umilință, însă Dragul, care e un om politic, socotește
că e bine ca țara să fie cîrmuită de un om plăcut papii și
lui Ludovic. încolo nici lui nu-i scapă uneltirile lui Sas,
dar ascuns, face semn lui Bodeiu să tacă și-și trimite boierii.
Rămas singur cu Bogdan, el are o purtare ciudată de om cu
mintea puțin zăpăcită. Își acoperă fața cu mantia, pune pe
Dragoș să facă cu un cărbune o cruce pe o ușă care nu e decît
perete și îi arată o ură neînțeleasă, care îndurerează pe copil:

... Dragoș,
Vederea-ți mă scîrbește. . .

Totul nu e decit încercare de a îndepărta cu orice chip pe copil de la curte, din ghearele Bogdanei, de ale cărei mirșave gânduri bătrînul aflase:

Ascultă-mă, Bogdane, umplutu-ți-au Bogdana
Paharul tău cu apă și cupa ta cu vin?

Voievodul caută atunci să trezească patima pentru rătăcirii cinegetice a băiatului, care face o măreață descriere à voi d'oiseau a Moldovei înainte de descălecare:

Adesea cu Șiretul, cu Bistrița adesea
Eu m-am tot dus la vale p-o luntre ușurică.
Alătura cu mine avind o plasă, arcul.
Găsii acolo oameni, vorbind aceeași limba
Gi și ai noștri. Aflat-am și munți cu piscuri nalte,
Așa fel de pe unul căruia-i zic Ceahlăul
în zile după ploaie cuprinzi cu ochii lumea
Tlaca-i rotești. . . Acolo privești din miezul-noptii
l'n riu puternic, mare, ciirgînd spre miazăzi,
La gura ei departe pietdută-n zarea silei
Vezi o cetate mindtă ce-i zic Cetatea-Albă;
Iar despre soare-apune vezi iar un riu puternic
Pe șapte guri, se zice, varsindu-se în mare,
E Dunărea; aproape-i, dc gurile-i Chilia;
Într-aste două riuri și între munții negri
Plivești o țară întreagă de codri și de dealuri;
Din văi și riuii line, din codri fără capăt.
Vezi turme fără număr în zare risipite.
Și buciumele sună duios, ȘL chit de fluier,
Sălbatici zboară caii mai iuți decit chiar vîntul;
Și dinii urîă jalnic. . . Ciobanii cei călări
Străbat ca și săgeata cîinpiile întinse. . .
Sa zice cum că țara se ține într-un chip
Tot de crăiti noastră și tot de craiul Ludvig,
Dar eu băgai dc scamă că nu-i a nimirui.

Bătrînul cere din nou cotoana, o pune pe capul lui Bogdan, pe care-l binecuvîntează și-l îmbrățișează cu patimă, apoi, închizînd-o la loc, îndeamnă pe băiat să plece la vînătoare, singur, fără oamenii lui Sas. Accasră scenă a transiterii coroanei, cu greutatea bătrînului de a sc despărți de ea, aduce aminte (cu deosebiri de caractere) de aceea din *King Henry II* ', part. IX, de Shakespearc (act. IV, sc. IV),

sau din *Lotus XI* de Casimir Dclavignc (act. V, sc. XIV). Acum vine și Roman Bodeiu, care face domnului muștrări aspte pentni diată, folosind din teoria răului din *Mureșan* și *Sarmis* cit mai rămăsese neluat de Bogdan:

Gindit-ai tu vrodata-n anii tăi
Că lumea asta este făcută pentru răi?
Omoară fericirea unui popor. . . alungă
A veacurilor pace pe vreme Îndelungă,
Vei fi erou. . . Viteaz și mare te-or numi toți orbii,
Pe cind pe-devărății viteji ii mincă corbii. . . etc.

Însă Dragul nu e chiar așa de fără minte. El amăgește pe Sas, care reapare, dăruindu-i hrisovul neiscălit, pînă ce aude un corn, «cornul lui Decebal», dovadă că Bogdan a fugit departe în codri. Sas devine cinic:

Și cu știu scie, doamne, știu slovele să-nnod
Frumos cu nume mindru ca Sas-voievod,
Pe mina mea acuma e dat Bogdan. . . e colo,
Nimica nu mai este al tău d-acuma încolo.

îngălbenește însă cînd află că hrisovul e fără iscălitură și fără peceți. Dragul i-l cere spre a-l semna, dar il rupe. Pe de altă parte. Ștefan, fiul lui Sas, după o noapte de beție și de joc dc table, se duce învelit de Roman în mantaua lui Dragoș să se culce în odaia tînarului voievod. în vreme ce Dragul tiage să moară, Sas e turburat. în sinul muribundului n-a aflat cheia scrinului cu semnele domniei. Spărgînd lacătul, nu găsește nici coroană, nici peceți, nici spadă. Bogdana îl ispitește drăcește să omoare pe Bogdan, înnebunit, «turbat ca lupii», Sas lovește pe tînarul dormind în patul lui Bogdan (« Ca puiul unei păsări supt miini rni sc zhătea»), dar ii c dat să afle cu groază că ucisese pe propriul fiu.

în actul al doilea (adică în fragmentele ce trebuiau să aparțină acestui act) întilnim un Bogdan îndrăgostit, descăr-cîndu-și sufletul lui Roman, devenit acum psiholog întăritător al iubirii. Povestirea idilei anticipează *Scrisoarea IV*, în alt metru:

O, fericirea mea. Roman, ține de mult. . . d-un an
Castelu-i singuratic în codrii cei de brazi,
S-oglină-adine în lacul cu repede talaz;
în vechea lui zidire mișcate tremur nurlia

Perdelele în geamuri, ce scinteie ca bruma;
 Străfulgeri în umbra-î a undelor bătaie
 Aprinse-n a lor fugă de rumena văpaie
 A lunii... ce pe dealuri frumoasă se ivește
 Și muchi și virfuri negre pe ser Ic zugrăvește,
 Muchi negre, urieje ce par ca un balaur
 Pălînd în taina serii comoara lor de aur;
 Căci luna de jărat, prin ele tind răsare.
 Comoară ort «ide vederilor K pare,
 Iar lebedele albe, porni ud din negre trestii,
 Apar dormind ușoare pe fața-apei acestii.
 Cu aripile-ntinse ele o-mpbg, o taie
 În cercuri care tremur, și-n Uratle lungi, hălaie,
 Iar papura se misri de-al uadeJor cutreier.
 În iarba cea înaltă suspină trist un greier, , ,

Iată, prin urmare, ci lacul cu lebede a ieșit ca atitea
 altele din închipuire, iar nu din vederea castelului Otere-
 leșeanu de la Măgurele, unde Eminescu nu se putea duce
 pe acea vreme. În Ana poetul a pus toată șăgalniciei
 înfiorată a întîiei dragoste, luînd ca punct de plecare *Zbură-
 torul* lui Eliade:

Mama tmi sice: – Fată, închide uși, ferești.
 Ades vin zburătorii cei falnici din povești
 Și pot să te răpească, te duc departe-n lume.

Vorbirea Anei cu chipul ci din oglindă;

Ana, riipunde-odBtă . . . Frumoasa ești, mi<)ți dragă.
 Tu l lu ești fata mentei. . . dac minte o-ai întreaga,

Ia cate se face aluzie și în *Grue-Stttgsr* (unde e vorba și de
 un sipet), are UTI iz faustian. Strofele pe care le cînlă. Cu
 păru] despletit în lumină de lună, la auzul cornului lui
 Bogdan, sint cele pe care Maiorescu le va publica mai
 tîrziu i

Peste virfuri trece lună,
 Codru-și bate frun7a lin.
 Dintre ramutide arin
 Mingiosul corn ritună

· Ideea t castelului i Otereleşeanu ca izvor literar este a lui SlaTici
 (CailM siaguratet, in Ad. IU., e. 131, an. IV, nr. 155).

Răiăcit, nemîngîiet
 Ca un suflet fără parte.
 Ma departe, mai departe.
 Mai incet, tot mai incet.

(Cornulfoct)

De ce taci, cînd fermecatã
 Eu spre tine mă întorn?
 Mni suna-vei dulce corn
 Pentru mîrte vre odară?

Bogdan sare pe fereastră ca Luceafărul, iar Ana, de
 spaimă, se ascunde țărănește după horn. Vorbele de dra-
 goste ale tînărului sînt acelea folosite mai tîrziu de poet
 în *Alii da fragedă* (1 sept. 1879), pe care Mite Krcmniti o
 credea dedicată ei, fiindcă i sc citise, desi comparația cu
 ftoacea de cireș nu putea s-o privească, de vreme ce fusese
 închipuită înainte ca poetul s-o fi cunoscut:

Tu ești ași de albă ca floarea de cneji
 Și soarta mea te puse în calea mu să ieși,
 Sa treci ca o ușoară crăiisă din povești,
 C-o singuri privire să-mi spui ce dulce ești,
 C3ci dulce ești! D-atuncea, cu re visez mereu,
 Tu gingașă miloasă a sufletului meu.

În îneîntarea unită cu spaimă a Anei eite oroarea de
 geniu a Cătălinii, dar aci (reminiscență din *Strigoii* și din
Leiiore) Ana socotește că are de-a face cu un strigoi, și se
 roagă să nu fie asa curînd omorîi:

Sărmanu! cine știe de cînd c mort. . .

Bogdane, cum se poate de tu nu ai maramă

Pe ochi? . . Rogu-te apuot-mi, iu ai murit demult? . .

Tu n-o să mă omori

Cu toiul? Mă la'i încă tă mai trăiesc o li?

Liniștită puțin, fata întreabă pe Bogdan ce veka și acesta
 îi declamă dorințele lui cu niște versuri pe care Eminescu
 lc va dezvoltă apoi deosebit în *Renunțare*:

Aș vrea să ani pătîntul inlieg în stapinire,
 De votba mea s-asculte supusa omenire;

· la varianta *Rinas/an (Panii ptiiums)* apar flamurile pesimiste din
 R'gătixnta unui dac, cu ecoul din Vigny; «Astfel a mea via|S va trece
 uniform / Și n-o să pol de somnul pimîntului s-adorm.»

Să am nutre palate, grădini, comori, cetăți,
 în aut să lucească împovăratu-mi jet;
 Tot ce Incintă ochii cu mii de frumuseți.
 Tot ce pământul are fi matca mai de preț,
 Grămadă să stea toate la mine în comoti.
 Să trec prin ele mindru, puternic, zîmbitot.
 Să fiu frumos ca ziua, stăpîn al I urnii-ntregi.
 Nemuritor ca riui și-un soare pintre regi,
 Și raze să reverse din frunte a mea comoară.
 Apoi să cad nainte-ri așa (*ingmuncbi*) ca la icoană,
 Și arătindu-ți toată averea fără seamă,
 Să-ți zic: la-le pe toate, dar și pe mine ia-mă.

Tinerii apoi se împrietenesc și se descoperă unul altuia
 într-o dulce hîrjoană.

În actul al III-lea, Bogdan a aflat de moartea tatălui
 său și cere Anei îngăduința de a o părăsi pentru puțină
 vreme. Împotrivirea fetei, amenințările patetice ale rină-
 rului de a se omori, declarațiile de ură și de patimă sînt
 toate din categoria <(toanelor)> de iubire tratate țărănește:

Mi-e așa dor de-o guri. . te rog.

Arta

Ți-o fi.

Ihsdan

Puțin.

A ta

Șezi binișor. Danii pace. Nu crede cite spun.

Ce? Nu ești tu ca alții? Nu-i altul chiar mai bun?

Trecerea de păstori, ostași și boieri dintr-un fragment
 nu poate fi decît nunta «cu delegațiuni» din *Gruesfnger*:

. . . sub arcurile acele

Treceau tunele toate a neamurilor mele.

Treceau în șiruri oameni cu albele cămăși.

Mii, mii de oi mărunte, copiii treceau deși.

Și mii de vite albe și caii mici și sprinteni.

Ostași cu chica lungă, boieri cu lungii pinteni.

Părea că însuși cerul » foit durat cu fală

Pentru întarea noastră o poartă triumfală.

Eminescu n-a dus la sfîrșit nici această dramă, fiindcă
 a desfăcut-o. Și precum făcuse și cu epopeea dacică, puse
 curînd pe Dragoș în hora măruntă a unei poezii populare :

Dragoș-vodă cel bătrîn
 Pe Moldova e stăpin.
 Și domnind cu toată slava
 Șade-n scaun la Suceava,
 La Suceava lăudată
 Cea cu zid incunjutată.
 Zid de piatră nalt fi gros
 Că pe el merg cînd pe jos
 Și au loc cu de prisos.
 Că merg trei călări alături
 Și mai au loc pe de lături
 Căii mîndii să și-i joace
 Cînd incolo, cînd incoace.

25. Proiecte cu Mușatin

Cu Bogdan-Dragoș, adică cu familia Dragoseștii or,
 începe la poet neamul Mușatin. Pentru el (cel puțin în
 vremea acestor lucrări), Bogdan I, cel care izgonise pe
 Bale și care întemeieasc de fapt țara, e un Mușat', Bogdan
 Mușat, și ceilalți domni, Petru, Roman și Ștefan Mușat,
 sînt urmași ai acestuia. Dat istoricii (împreună cu Hasdeu
 în a sa *Istorie critică a românilor, 1874*, pe care poetul putea
 s-o aibă la iculemină) presupun că Mușatinii (din neamul
 unui Costca Mușat) sînt altă familie, poate, după Hasdeu,
 Basarabi, intrați în șirul domniilor prin căsătoria Anasta-
 siei, fata lui Lațcu, fiu al lui Bogdan, cu Roman al lui Costea
 Mușat. Oricum, pentru Eminescu, dinastia tragică și moldo-
 veana e aceea a Mușatinilor, care, începînd cu Bogdan,
 deschide șirul crimelor atît deice. Atîta venerație pune el
 în acest nume, încît mai în glumă, mai în rătăcirea minții,

· Ms. 2256, f. 21, și ms. 2276, f. 171.

· Vezi în *Bogdatt-Prago'*, aci. I: a Suceava are ziduri de poți umbla
 citare / Pe ele. . . »

· Ms. 2277, f. 4-13.

întocmea un epitafor pentru mamă-sa Raluca, în care făcea din tată-său un boier din vremea Mușatinutului Alexandru cel Bun, dovadă pe de altă parte a instinctelor sale nobilitare:

« în acest moment odihnesc

Remașifele Repaosatei

Șerbei lui Dumnezeu

R a l u 1 n r a

Fiica Stolnicului

V a s i l e I u r a

Boier de neam din Moldova

Din timpul lui

Alenandtu Musat

Cel Bun

Solia lui

George Cavaler de Eraiaovici

Ci stelari ereditari

Al Regnului

Fu ionici.»

Numele îl urmărea. Compunerii nenumărate îi mișunau în minte, totul ciclic: «*Mutat si codrul. Visele unși nopți de vară, Mutat in biserică, Musat la domnie. Mutat Sn răsboi, Musat și eilitortd de șodii, Musat si vitejiile de pe cale*». După felul uneia din ele care a fost începută (*Miișatin si codrul*), haina lor ar fi fost poporană, oricât un titlu ne amintește o piesă de Shakespeare. Deși balada *Ursitoarele*, scrisă în același metru țărănesc, povestește de un voinic căruia îi sînt date viață fără moarte și tinerețe fără bătrînețe, ceea ce ne-ar face să socotim că e vorba de un erou mitic, totuși ea a fost alcătuită într-o vreme cînd poetul se gîndea harnic la Musatini, de nu va cuprinde poate chiar nașterea îrtduului Mușat. Căci «văduvioara tinerică» din pădurea nepătrunsă pare a corespunde soției lui Iuga, ucisul din *Grue-Singer* (altfel ce-ar căta în pădure?), iar pruncul, lui Dragoș. De altminteri, într-o altă compunere în tetșine, cu aceleași ursitoare și aceleași daruri, se vorbește de-a dreptul de

¹ Ms. 2292, f. 16.

² Ma. 2279, f. 103 V. (vara 1880?).

³ *Literatura populari*.

Mușatin.¹ Răsar și aci zinele:

Trei umbre albe ies din întunerice,

Șoptind ușor treceau cu pas feeric

Pe lingi leagăn dînd mereu ocoale

și-i urează fătului nu numai «tinerețe neîmbătținută și viață fără moarte», dat ca lui Miron (*Miron si frumoasa fără corp*), o veșnică insatisfacție estetică:

Da-i va • dat să simtă-ntotdeauna

Un dor neînvins și îndărătnic foarte

De-o frumusețe cum nu e nici una.

Terșinele de la început cu scurta «scară a vieșii» sînt vrednice de a fi scoase la iveală:

Tot ce e om se naște și se-ngroapă

Fie-n colibă, fie-n vechi castele,

Pe culmi de munte ori la mal de apă.

Dar e-mpărat, dar cititor de stele,

Același vis'i sună în ureche,

A lor vieși sînt pururi tot acele.

Pe cînd sînt tineri se adun pereche

La joc, la viață și la danș s-adună,

Bătrini fiind vorbesc de vreme veche.

Și lui ursit-au tot o viață bună

Și măsurată pe un pic de vreme,

Să aibă ziua soare, noaptea lună.

Căci de ar li încoronat cu steme

Sau pe pămîntul gol de și-ar așterne.

Tot viață și tot moarte-o si se cheme.

în *Mutația și codrul*² nu ne e greu să descoperim pe Bogdan-Dragoș, prefăcut în mit al permanenței Daciei. Codrul-cetate din care, la răsunetul cornului craiului Decebal (în drama istorică îl avea Bogdan), va ieși împărăteasa Dochia, este Sarmisegetuza:

Tu să știi, iubite frate,

Că nu-s codru, ci cetate,

¹ *Ut*. 2270, f. 76 v. urm.

² Ms. 2260, f. 294; *L'Hratura populară* (aci cu erori).

Dar de mult sunt fermecat
Și de soma întunecat.
Noaptea numai cind sosește,
Luna-n cer cjlătorejte,
L'mbra-mi toată mi-o petrece
Cu lumina ci cea rece.
O, atunci in corn imi sună
Toți copacii împreună.
Mișcă jalnic frunza-n lună,
Inșă brazii* mi s-adună,
Căci copac după copac
Toți deodată se desfac.
Din stejar cu frunza deasă
Iese mîndră-o-mpărăteasă.
Cu pâr lung pin' la călcii
Și cu haine aurii,
Mîndră-i este rochia
Și o cheamă Dochia I

Muntele pe cate se suie apoi Mușatin nu poate fi decît Ceahlăul, din *Bogdan-Dragoș*, și ceea ce vede e priveliștea știură a Moldovei netocmite, cu Dunărea, marea și cetățile sale:

Unde riul cela sfînt
Parcă iese din pămînt:
Colo-n zarea depărtată
Nistrul mare îi s-arată
Dinspre țările tătare
Și departe curge-n marc.
La liman ca și o salbă
Se-nșira Cctatea-Albă,
Tar în liniște de vînt
Trec departe pe pămînt
Cu-a lor pinze atîrnate
Mii corăbii încărcate.

Alte stihuri vorbesc și eie de un Mușatin tînăr cu arc și șoimi, la vînătoare în codri:

Crescu Mușatin tinerel.
Crescu frumos și tare.
El are șoimi pe Ungă el

* Mi. 2287, f. 381.

Și arcu în spinare.
Și astfel trece singurel
Pe-a codrilor cărare.

26. Dodecameron dramatic

Așezarea monografiei Musatinilor in ciclul de tragedie, în temeiul eredității vărsării de sînge, poate fi vădită și din analiza proiectelor eminesciene, dar devine sigură din anumite însemnări, cum e aceasta ¹.

<Dodecatneron dramatic>

1. Neamul Mușatin. Dragoș-vodă [Mircea-vodă, bătălia de la Nicopole].
2. Alexandru cel Bun. Cari der Grosse.
3. Ștefan și Ilie. Sarmis.
4. Ștefan cel Mare. El însuși.
5. Bogdan cel Chior. Orland*,
6. Ștefan cel tînăr. Harald [Twardowski].
7. Petru Rareș. Eginhard.
8. Alexandru și Ilieș.
9. Alexandru Lăpușneanu.
10. Despot-vodă.
11. Alexandru Lăpușneanu.»

Și altă însemnare arată intenția de a deosebi zece momente de la Dragoș și pînă la «stingerea neamului Mușatin», pomenind de Lațcu, Petru Mușat, Alexandru cel Bun și «tragica moarte a fiilor săi», Alexandru și Ilie «ș-orbirea unuia», Ștefan cel Mare, fuga lui Petru Rareș, Bogdan cel Chior, iarăși de Petru Rareș, Ștefan cel Tînăr, de Arbore și fata lui, de Petru Rareș, domnița Ruxandra «iubită de doi boieri tineri», de un stolnic Bogdan «ușor și bețiv», de Lăpușneanu și Despot-vodă.

* Ms. 2275, f. 175 v.

* Aceste două cuvinte sînt în dreapta ms, subliniate. La punctul 5, in loc de *Orfană* s-ar putea citi *Orbul*.

* Ms. 2J0fi, f. 88.

Schița *Dotdcamerunului* e fugară și nu realizează cele 12 momente. Introducerea lui Mircea, pe care Eminescu îl aduce în cunoscuta *Scrisoare*, trebuia să intre poate episodic, dar nu e cu neputință ca, aflînd de teoria lui Hasdeu a Mușafinilor-Basarabi, Eminescu să fi voit, spre a-și sătura admirația pentru domnul muntean, să vîre pe Mircea în ceata Mușatinilor. Alexandru cel Bun trebuia să fie un soi de Carol cel Mate, ura dintre Iliăș și Ștefan avea să repete pe cea dintre Satmis și Brighclu. Numai Ștefan cel Mare rămînea incomparabil, el însuși, în figura lui Ștefan cel Tânăr intra ceva din frămîntările metafizice (și într-adevăr așa a și făcut Eminescu) ale lui Arald din *Strigoii* și ale Faustului polonez, Twardowski. Ce rost avea cronicarul lui Carol cel Mare, Eginhard, în legătura cu Petru Rareș, e mai greu de știut, dat oricum e de căutat în jurul ideii de bun preceptor.

27. Alexandru cel Bun

Eminescu a început tratarea punctului 2 din *Dodecameron* într-un proiect de dramă pe care putem să-l intitulăm *Alexandru cel Bun*¹. Puținătatea știrilor pe care i le scotea înainte cronică lui Ureche, pe care firește că a folosit-o, deoarece nu mai departe numele mucenicului Ioan Novi, aflat într-un dicționar de rime², pare scos de acolo, e o explicație a largilor licențe istorice. Șirul domnilor de la Dragoș, pe care-l face chiar Alexandru, e cu totul incurcat.

Alexandru destăinuie lui Jurgea temerile pe care le are ca nu cumva destinul clocotitorului sînge al Mușatinilor să apese prin vrajbă asupra fiilor săi. Domnul își cunoaște bine neamul, și de altfel fratele său Iuga, căruia i-a urmat în scaun, e un «cap tăfat». Însă cronică nu adeverește această presupunere cu scopuri tragice a lui Eminescu, fiindcă ea zice numai că Iuga a fost luat de Mircea-vodă «la sine». Domnul a izgonit pe fiul său Ștefan, spre durerea mamei (Ringala!), deoarece l s-a părut că unelstește împotriva-t:

¹ Ms. 2277, f. 4-13. și *Opert tîmpite*.

² Ms. 2373, f. 9.

«...Dar eu știu ce știu. De ce s-a ascuns? De ce ne-a mințit? Îți aduci aminte de vinătoarea aceea, cînd eu, știind că el are un pumnar la el, m-am prefăcut că-mi trebuie să-njunghiu un cerb. „Cine are un pumnar?” întreb. Nimeni nu-mi răspunde. Dar el s-a-ngălbenit ca ceara la față. Se-nțelege. E oprit pretutindenea ca alături cu domnul să aibe cineva arme ce se pot ascunde – dar dacă mi l-ar fi întins de bună voie, nu ziceam nimic. Am pus să-l dizbrae cu sila în fața mea și în sfîrșit, din încălțăminte îi cade arma. Ce căta arma la el și de cine avea să se apere? Nu eram Noi acolo, nu erau scuturile și arcurile boierilor, nu erau oșteni? Peste trupul Nostru ar fi ajuns cine ar fi îndrăznit să se repează. Dar tocmai pentru că Noi eram acolo... fiul Nosttu... El nu-mi mai vorbește de el. De atunci stă închis într-o tainiță de la Pobrata și acolo va sta pînă vom închide ochii. Azi punem să ne dea citire diatei noastre și așa va fi.»

Un șoimar intră și vestește o minune;

«– Măria-ta, o minune s-a întîmplat. Azi adunată fiind împrejurul castelului domnesc mulțime de oameni cită frunză și iarbă, fiind zi și de Dreptate mare, un tînat împlătoșat a adormit la o parte de osteneală în arșița soarelui. Atunci ce să vezi? Un vultur mare își întinse aripele drept soare deasupra lui, de dormea tînarul în umbra lui. Oamenii făcură cerc împrejurul lui și se uitau cu mirare la frumuseța și tinereța lui, iar pe platoșe au văzut zugrăvite în aur semnele mării-tale și ale Moldovei. Nimeni nu știe cine e, nimeni nu-și aduce aminte a-l mai fi văzut.»

Vodă este însă lipsit de misticism:

«...Pune-l la răcoare și vor înceta minunile ca din senin. Viun pietde-vată, vun amăgitor, care, auzind că azi urnim domnia pe umerii fiului nostru Ilie-vodă, vrea să aducă bănuiele asupra creștetului Nostru. Vezi, Jurgea, cine-i, că-i vom face noi județ pe urmă. Dreptatea e adunată numai de-a binele, ca să mustre pe cei ce viclenesc domnia.»

Ca un adevărat monarh arhaic, Alexandru n-are prea multă încredere în femei:

«O minte de femeie nu cunoaște decît ceea ce inima-i zice. Știți voi ce gîndiți sau nu gîndiți? ce vteți sau nu vreți, și știți la toate de ce așa și nu altfel? Sunt adîncimi omenești pe cari nicicînd nu le va atinge mintea voastră.»

Voi nu știți nici ce iubiți, nici ce urîți—adesea o toană v-aruncă pe [în] brațe pe acela pe care ar trebui să-1 urîți, o toană vă face să respingeți inima cea mai lămurită. O inimă de aur — o minte de femeie !»

Pe cîmpul lui Dragoș se adună Dreptatea ca să asculte diata domnească de înscăunare a lui Ilie-vodă. într-adevăr, Ilieș a fost întovărășit la domnie în viață fiind Alexandru. Cîteva file mai încolo din ms.¹ urmează ascultarea unor pricini de către vodă. Acest fragment aparține cu siguranță piesei și e ceea ce plăcea mai mult lui Eminescu, iubitor de justiție arhaică și sănătoasă. Scena e comică și aduce un tip de «*piasideur*».

28. Bogdan-vodă

Eminescu n-a lăsat nici o urmă din care să se vadă că s-ar fi gândit să îndeplinească punctul al 3-lea al *Dodecameronului*, ciclu la care, în înțelesul absolut, trebuie să fi renunțat curînd. Totuși lupta dintre cei doi frați Iliaș și Ștefan și crunta orbire a celui dintîi puteau alcătui o puternică ilustrație a firii Mușatinilor. Că n-a început de asemeni nici o dramă despre Ștefan cel Mare este mai de înțeles, de vreme ce nici un autor n-a îndrăznit să se apropie de viața monotonă precum a unui August sau a lui Ludovic al XIV-lea a acestuia, și Delavrancea abia a găsit un motiv, aproape liric, în ultimele frămîntări pentru succesiune. De aceea poetul se va mîrgini să-i pomenească numele în poeziile sale, îndeosebi în celebra *Doină*, unde Ștefan e strigat în ajutorul țării:

Ștefane, măriata,
Tu la Putna nu mai sta.

Urmînd pilda lui Gr. Alecsandrescu, care scosese umbra lui Mircea, Eminescu va scula din mormînt, într-o *Poveste* în versuri², pe domnul moldovean, spre a prevesti noul regat și a saluta în regina Elisabeta un simbol al unirii Nordului cu Răsăritul:

¹ F. 15-16.
² Ms. 2262, f. 56 v.

«Ștefan bătrîn și-ncoronat iese lîngă o piatră risipită de mormînt — barba albă. — Pletele albe cu desăvîrșire. — Asemeni unui leu murînd.»

în ambiția apucată a lui Bogdan III cel Orb de a se încuscri cu regele Poloniei, poetul putea găsi prilej nimerit de a zugrăvi un războinic erotic. N-a încercat însă, părăsind și acest moment. Dar într-o scurtă, plină de iz patriarhal vorbire dintr-o plănuită dramă sau comedie, mai degrabă decît nuvelă, e vorba de o domniță sau doamnă, Marioara, a unui Bogdan-vodă, care a născut prunc minunat la 15 ani. Deși totul e fabulos și abstract și fără nici o substrucție istorică, e de bănuît că gîndul unui Bogdan-vodă venea mai cu seamă de la Bogdan al III-lea (și poate și de la Bogdan, tatăl lui Ștefan cel Mare), adică dintr-o vreme în care se nășteau mulți copii din flori. Iată fragmentul care ar putea aparține chiar proiectelor de dramă cu Petru Rareș³:

«S-a-ntîmplat în vremea mea ca domnița Mărioara lui Bogdan-vodă — D-zeu să-1 ierte! să facă prunc la 15 ai — și se mira lumea de așa domniță tînără să facă prunc așa frumos. Și zicea unii din nărod că să se fi coborît duhul sfînt în chip de porumb asupra ei și c-a fi născut cumva pe Mesia jidovilor, ucigă-1 toaca! Da' eu știu acu cum a fost ș-a fost, ș-o știe și șuchetul de popa Onufriu, bată-1 D-zeu, că mai bine nu i-oi zice. Altfel a fost, zic eu, dascălul Damian — și de duh sfînt nici vorbă. Eu gîndesc în mîntea mea cea proastă că duh sfînt nu se coboară așa cu una, cu două, măcar domniță fie, numai așa-i nărodul, crede cîte i se spune și nu judecă, — dar noi boierii cari sîntem din mila Domnului, cei cari trebuie s-avem mîntea mai multă, ca s-ajungă și pentru nărod — iaca s-o spun cu rușine, că și din noi mulți or crezut așa lucru fără samă și s-o făcut spaimă mare și burzuluiala la curtea lui Bogdan-vodă de Mesia jidovăsc. Da' eu am scris drept și moldovenește, ceea ce știu eu, ș-acu doi ochi am, și cit poate vedea om pămîntean cu doi ochi am văzut și eu — și m-am scotit că, Doamne, ce proastă-i lumea de crede așa lucru dișanț. Da' ce să spui, pe vremea mea, cine te-ngăduia să spui drept — că era lumea hitleșugoasă și era rău om Bogdan-vodă, D-zeu să-1 ierte. . . îmi mîncam capu de spuneam.

»• M«. 2257, f. 220.

Dar acu, venind de la tirg din Hirău – meream cu sania pe drumul de țară și luna juca prin năuri... și mi s-a făcut așa deodată parc-aș fi mers la lucru și pare-că eram tânăr și mi-or venit în minte cîte toate din tinereța cea deșartă – și cum am venit acasă mi-a deschis poarta Buzdugan mazilul, care s-a-ntîmplat să fie la mine. Ne-am pus la o vorbă la un pahar de vin și ne-am adus aminte de toate eeale. Veni vorba despre Marioara doamna și despre prunc și zise el că tot n-a fost Mesia jidovăsc.»

29. Mira (Ștefan cel Tânăr)

începutul de dramă istorică *Mira* tratează de fapt domnia lui Ștefan cel Tânăr. El este, în forma în care se află, din epoca vieneză (c. 1870). Exaltarea schilleriană, naționalismul patetic, elogiul bătrînilor și vestejirea tinerilor, stilul declamator, în sfîrșit, firea demonică a personajelor sînt semne sigure. De altfel, cuprinderea unor versuri care apoi aveau să treacă în *Melancolie*, ecouri din *Memento mori* și din *Muresan* dau întărire definitivă acestei presupuneri. Dar ideea substanțială a dramei, cuprinsă în iubirea «infernală» între un erou întunecat și un înger pal, lunatic, e mai veche, și cunoscătorul caligrafiei poetului poate recunoaște în proiecte mai risipite epoca prestudențească.¹ De altminteri, nucleul dramei îl alcătuiește episodul sentimental din jurul Mirei și foarte puțin partea propriuzis istorică, încît Eminescu a putut muta pe eroină din epoca lui Ștefăniță, unde e fata lui Arbore, în aceea a lui Minai Viteazul, pentru că trebuie să observăm că însemnările dramatice cuprinzînd pe Mira nu aparțin toate uneia și aceleiași piese. Scurtele indicații scenice din alt ms. de epocă prestudențească² ne lămuresc mai bine asupra configurației dramei:

«Act. I. Marea ce-a înecat jumătatea ruinei bisericii dace (or tătare). Un stîlp în mijloc de care-i atîrnat o liră. Petru doarme. *Scena I.* Petru dormind. *Scena II.* Majo.

¹ Ms. 2254, f. 62 urm. și 9 v. urm., *Opere compl.*

² Ms. 2254, f. 28-29.

³ Ms. 2254, f. 9 și v.

Petru. *Scena 3.* Petru singur. *Scena 4.* Petru, Mira (cu cununa de laur). *Scena 5.* Petru (singur se suie-n barcă).»

înțelesul acestor cuvinte e următorul: în apropierea ruinii unei biserici pe țărm de mare trăiește Petru Rareș, închipuit ca un ascet filozof de felul lui Mureșan sau al pustnicului din *Magul călător*. Lira atîrnată în cui arată îndeletnicirile sale contemplativ-muzicale. Toată scena repetă castelul în ruină sau templul năruit din poemele mai sus amintite. Mira, cu cunună de laur, lunatica, pe care Petru o iubește, apare din cînd în cînd în această biserică, ce corespunde în același timp celei din *Melancolie*, luînd locul fantasmai simbolice din *Muresan*. Majo, poetul de curte al lui Ștefăniță, vine fiindcă iubește și el pe Mira, pe care Arbore, în fragmentul încheșat, i-o făgăduiește. Ar fi fost un prilej aci pentru Eminescu să facă predilecta deosebire între două și chiar mai multe moduri de dragoste, între dragostea sălbatică și cea angelică. Petru se urcă în barcă, precum Mureșan, spre a se apropia de ruina în care se află Mira.¹ în altă însemnare, scena I a actului I ne înfățișează pe Ștefăniță, îndrăgostit și el (fără corespundere) de fata lui Arbore, și îndîrjit împotriva hatmanului de un boier intrigant. Acest fapt trebuia să explice răzbu-narea domnului împotriva bătrînului boier:

«Act. I, *Scena I.* [Majo]. Boier intrig, și domnul. Domnul se plînge că de cînd și-a pustit sufletul cu vicii a căzut moralmente – că simte cum se smulge inima lui cea bună din el și că îngerul păzitor și-a retras aripele de asupra capului, încît capul lui e rece dar pustiu. Viața ce-l anima a fugit. El e ca demonul ce cade dar mîndru în căderea lui – 'și aduce aminte de Mira – căci Majo-i zice: Iubește pe cineva și atunci vei fi liniștit și senin ca soarele verei. Și-aduce aminte de Mira – pe care nu vrea Arbore să i-o dea și-și desfășoară înainte-i amorul lui angelic. – Boierul care-o iubește îi spune cum să ia pe Mira cînd Arbore visează altele și-i spune fel de fel de vorbe asupra hatma-

¹ O legătură cu acest episod, măcar prin derivație, trebuie să aibă poezia datată de poet 1869, *În fereastra despre mare*, pescarul fiind Rareș: « în fereastra despre mare/ Stă copila cea de crai – /Fundul mării, fundul mării /Fură chipul ei bălai. /Iar pescarul trece-n luntre /Și în ape vecinie cată. . . /Fundul mării, fundul mării, /Ah! de mult un chip i-arată...» etc.

» Mi. 2254, f. 10 v.

JH

S

9

S

•

ffl

J

!

nului. Probe? Dă-mi pînă deseară toiagul hătmaniei și-ți dovedesc.»

Alte rînduri aduc pe Arbore, care, fără îndoială, va face muștrări acoperite domnului de viața de petrecere pe care o duce. Ștefăniță se conturează ca un erou «fatal», de soiul romantic cel mai patetic și filozofic:

«*Scena 2. Masă întinsă. Vorba lui Arbore care neliniștește pe domnitor. În scena întâi Ștefan exprimă simțemintele amorului ce-l simte actualminte pentru Mira, nu celui trecut, cum e-n poezia Statua unui înger — Amorul lui arabic — E un arab fierbinte, e-un amor de foc față cu statuia albă și castă a unui înger de marmoră. Scena comparativă cu oglindă. El își pare sieși un demon căzut venit negru pe care un înger ce n-a văzut decît pe D-zeu nu-l poate iubi niciodată.*»

Amorul arabic pentru o statuie pare a fi dragostea pentru o marmură din *Amorul unei marmure*. Și cum această poezie s-a publicat la 19/1 sept. 1868, vremea în care poetul cugeta această dramă prinde graniți. Din scurtele notări pentru actul II reiese numai că domnul cu boierii intriganți și Arbore hatmanul erau puși față în față spre a se da desfășurare conflictului:

«*Act. II. Sala domnească cu masa-ntinsă. Sc. I. Ștefan. Majo. Sc. II. Majo singur. 3. Majo. Arbore cu hîrțile de la Direptate. 4. Precedinții. Boierii. Domnul. 5. Arbore. Domnul. 6. Precedinții. Boierii. Majo.*»

Actul al III-lea e de bănuit că cuprinde conspirația lui Arbore, fiindcă totul se petrece într-o capelă:

«*Act. III. Cu ambitul unei capele, poate să fie fără mobile. 1. Mira vine lunatecă și se pune-n scaun dormind. 2. Mira. Majo îi dă scrisoarea către Arbore. 3. Mira. Arbore. 4. Precedinții. Episcopii. 5. Arbore singur. 6. Arbore. Mira. 7. Zgomot. Intră oștire cu Ștefan de răpesc pe Arbore și Mira. Tremolo — vine Majo rănit cu pachetul hîrțiilor Direptății. Tablou: Majo. Petru.*»

Așadar Arbore adună pe episcop și poate pe boieri. Scrisoarea pe care i-o dă Majo nu poate fi altceva decît o întărire a dezvoltării făcute de mitropolitul Teotist că Petru Rareș este fiul lui Ștefan cel Mare. Ștefăniță, prințind de veste urzeala, arestează pe Arbore.

Actul IV e schițat în cîteva cuvinte:

«*Act. IV. 1. Arbore singur. 2. Arbore. Majo. 3. Arbore. Mira. 4. Precedinții. Ștefan. Lume. (Supliciu). 5. Ștefan. Mira.*»

Este învederat că în acest act se produce tăierea lui Arbore în fața mulțimii. Înainte Arbore își va fi luat rămas bun de la Mira și va fi destăinuit unele lucruri lui Majo, iar în urmă domnul își va fi arătat hotărîrea de a se căsători, fie și silnic, cu Mira.

Actul al V-lea face aluzie tocmai la această nuntă:

«*Act. V. 1. Majo. Petru (se ascunde în tron). 2. Cortegiu. Cununie. Vuieț afară. Lumea iese. Mira-n rugăciune. 3. Mira. Petru. 4. Mira. Ștefan (moare). 5. Mira singură. 6. Mira. Majo. 7. Mira singură puțin. 8. Mira. Petru. Lume.*»

Prin urmare Ștefan face nuntă cu alai¹, în vreme ce Petru Rareș stă ascuns lîngă tron în așteptarea unei lovituri plănuite. Mira însă, hotărîtă să-și răzbune părintele și să nu fie a domnului, otrăvește pe Ștefan, care moare. Petru e aclamat domn de către norod. Desigur că atît Majo, pe care Eminescu îl va zugrăvi ca o fire nobilă, renunțătoare, cît și Petru caută să cîștige pe Mira. Dintr-o altă însemnare vedem însă că Mira, căreia, ca în *Faust*, i s-au deschis căi divine, voiește să rămînă «vergină» și de aceea se invennează și ea:

«*Act. V. După ce Petru a lăsat-o într-o turburare asemenea nebuniei, îi toarnă în potyurul cu comunicare veninul ce-i dădese tatăl ei într-o cruciuliță de aur, și cînd vrea să beie vine Ștefan ostenit și alungat de popor ce vine de la Direptate — setos cere vin — în momentul [acela] ei îi vine o idee teribilă — cu capul întors și privind la el pieziș cu groază îi întinde potyurul. . . Ea-i vorbește de Biblie și de-o noapte de rege; cînd el slab dar beat de venin și amor se-apropie, ea-i scoate lui pumnalul și-i spune că-i călugărită — un pas înainte și te omor cu pumnalul tău 1 — cînd el cade-n genunchi ea-l apucă de mîni cu mîinile ei și se uită cu groază în ochii lui murinzi pînă ce el cu spaima-n față încremenește mort, cînd ea-l aruncă la pămînt*

¹ Momentul «nuntă» obsedează pe Eminescu în dramă și în lirică. Prin hîrțile în care apare numele Mira sînt și versuri despre o nuntă pe lacul Brateș, așadar cu raport la Petru Rareș (ms. 2254, f. 299): «De la Brateș pîn-in poartă / Fetele cu cozi în flori / întind vesel mindre hori / Și flăcării beau Ia toartă / Chiuind în danțul lor.»

² Ms. 2254, f. 10 v.

(Sunt îngerul ommor). Cu cupa în mîna stingă ea aude strigătul poporului. — Trăiască Petru Rareș. — Ea atunci se lasă un moment pradă unui vis de fericire și de amor cu Petru. Dar din corul bisericeii s-aude cîntînd ca din cer: Voi să fii vergină sfîntă. Ea soarbe paharul pînă-n fund și Cade-n genunchi. Petru intră: Te-am căutat — el e mort tu ești a mea. Atunci cînd vrea să puie mîna pe ea s-o ia-n brațe ea scoate pumnalul, se repede la el — dar limpezită îl scapă și se repede c-un țipăt pe sînul lui. Eu nu te-am iubit pe tine. Ea cade moartă. Lira și cununa de lauri. — În momentul ce intră solii cu perina cu ornatele, el pune mîna dreaptă pe sceptor și scapă din mîna stingă cununa uscată de lauri pe cadavrul Mirei.»

Stilul acestei drame este al celei mai gălăgioase melo-drame și de bună seamă că Eminescu a cugetat-o pe cînd era sufler de teatru. O metafizică exaltată se răsfață, copilă-rește, pretutindeni. Iată cum vorbește un îndrăgostit, poate Ștefăniță, mai degrabă însă Petru, la «act. V, sc. 3»¹:

« 2. Mira. Domnia lumii ar fi încă femeia — și eu voi ca iubita sufletului meu să fie o zeităte — să domnească peste mult mai mult — adică peste inima mea. Inima mea, acest pustiu nemărginit populat de umbrele durerii — de lunile palide ale trecuturilor — tu ai înflorit-o ca zinele rizînde ale viitorurilor. îmi ești pre scumpă pentru ca să trăiești pe pămînt, pentru ca să nu te-ascunz în nemărginită inima mea — aci-ți voi zidi ție lume, palaturi de aur și cristal curate ca visurile ochilor tăi — vom lega în atot-putința noastră secol cu secol ca zi cu zi — vom pluti din îneîntec în cîntec ca un pod din univers în univers, ca Dumnezeu dintr-un plan de creare într-altul... Ce este eliseul? Ce este iadul? Inima cea nemărginită . . . Vezi dar că Eul împopulează cer, pămînt, infern. Eu acest Dumnezeu al Dumnezeului său — căci Eu este ideea unei forme, este sufletul lumii—forma fără ideea de eu nu are existență, cadavrul fără suflet nu are existență — lumea fără Eu nu are existență.»²

Versurile cu care se încheie planul (de la f. 9 și v.) au același prăpăstios sarcasm din *Amorul unei marmure*:

De ar fi cerul trîmbiță, de-aș fi eu Dumnezeu
Să trîmbiț nor și tunet în largul mare al său,

Să trîmbiț noaptea toată din sufletu-mi amar
Pe lumea spăimîntată. Al morții: crud pahar
Să plouă peste lume cu ploaie de venin,
Din gropi să iese spaima, din om să iese chin,
Să trîmbiț vijelia din sufletu-mi grozav
Peste lumea murind, peste pămîntul sclav.

Cînd mai tîrziu, în epoca vieneză, Eminescu a așternut pe hîrtie scene alcătuite în versuri de dramă, divagația filozofantă se mai domolise și dăduse pasul unui naționalism aprins. Ștefan a rămas eroul romantic «nestatornic, de o beție tristă, nobil în fundul inimii, dar abrutizat prin pasiune — un mare fond de grandoare. . . altfel meschin. Caracter melancolic. Sanguinic. Oacheș.»³ El este, cu ceva din Rolla cel dezgustat de secol, un epigon copleșit de umbra uriașă a lui Ștefan cel Mare, și, ca orice erou romantic, și un faustian, care crede a găsi o scăpare în dragostea infernală pentru Mira. Arbore este, dimpotrivă, băttînul din « zilele de-aur » ale lui Ștefan cel Mare, scîrbit de epigoni și patriot dîrz al «unirii românimii». În lupta între decepția tînărului și orientarea idealistă a bătrînului, întte căutarea amară a vreunui înțeles vieții a celui dintii și patriotismul practic al celui din urmă stă tot conflictul, ce se va rezolva prin venirea lui Petru Rareș. Acesta va ști să lege trecutul de viitor.

Cu schema de mai sus a dramei putem pricepe rostul celor cîteva scene dezvoltate de poet. Ștefăniță e descris, într-o convorbire între Majo și Arbore, ca un copil trist, delirant, prins în vârtejul desfrînărilor la care l-au dat «boierii cei tineri». Majo prevestește *Epigonii* cu vorbele: «Cei bătrîni erau altfel». Nebunia întunecată a lui Ștefăniță s-a ivit de cînd pe malurile mării a văzut «o cetățuie neagră» cu o locuitoare, ce nu este alta decît Mira, fata lui Arbore. «Palidă ca peretele», cu ochii «înfundați și plîși», ea e mistuită de un dor pe care tatăl ei însuși nu-l poate pătrunde. Bătrînul o făgăduiește lui Majo, care de asemenea o iubește, și în vederea cununiei îl cheamă la miezul nopții la castel, unde se va afla un episcop. Gîndul frămîntător al lui Arbore este însă țara: «Moldova trebuie mîntuită. Cu încetul începem a fi slugile leșilor. . . Măduva

¹ Ms. 2254, f. 13 și 13 v.

² Ms. 2254, f. 13 și 13 v.

³ în ms.: *Ai morții*.

⁴ Ms. 2254, f. 23.

se usucă pe puiul de leu și mintea se turbură în creierii săi.» Pe aproape, «în straie rupte de pescar», rătăcește Petru Rareș, făcut de poet «om învățat», cum nu era, vai, în stare de pasiuni «italiene», cu «visuri de foc». De la un stareț bătrîn care șade la el Arbore a căpătat hrisoave cu semnătura lui Ștefan cel Mare, din care iese dovada singelui bun al lui Rareș. Dacă vodă nu se îndreaptă, Arbore e hotărît să aducă hrisoavele în fața ecourii biblice în care recunoaștem fraze din *Memento mori*:

«Văzut-am rătăcind căprioarele prin codrii Livanului. . . sprintene și cu ochii lucitori. . . văzut-am fetele cu snopuri de griu aurit, chicotind prin lanurile pe jumătate secerate. . . Am ris, dar prin verdeața întunecoasă a codrilor de fag am zărit cerbul alb al doamnei. . . ochii lui erau obosiți și genunchii căzură ca frînți în iarba răcoare. . . văzutu-l-am și m-am întors la cetatea de marmură din vârful Sionului, rupt-am de pe mine hainele de aur și le-am aruncat pe ele. . . iar arfa [chitara] mea de aur am zdrobit-o de stîlpii de marmură a bisericei.»

Pe drum îl «omoară» gîndul Mirei, lunatica «blondă. . . ca Nordul. . . frumoasă ca icoana cea sfîntă a [nepătaei] Fecioarei Măriei». în convorbirea ce are loc între Arbore și Ștefăniță, acesta din urmă se arată plictisit de morala bătrînului «cu nărav», care îl muștră de legăturile cu polonii. Domnul se apără cu ideea unei ligi creștine în frunte cu regele Poloniei, pentru că el socotește că Moldova este prea mică pentru a fi de sine stătătoare. Ideea însă, cum vom vedea, nu-i de fantezie, și există un document cu un cuvînt al boierului Luca Cîrje către Sigismund 1. Din această cuvîntare a scos poetul materia pentru versurile ce urmează:

[Arh.]

(Provocator):

. . . Voi trimiteți la regele polon,
Ca el să vă unească cu toții la un loc,
Să dați la turci războaie . . . Și Cîrje cel cuminte
Cu turcii, cu maghiarii vă țese legăminte!
Și toate astea, doamne, duc țara la sicriu.
Eu . . . nu trebui s-o apăr . . . eu nu trebui s-o știu . . .

[St.]

(Supărat) :

O țară toată știe și voi să nu știți oare
Că apăr crucea sintă, crucea plină de raze!

Acum c un prilej pentru Arbore de a face teoria latinizării și unității poporului român:

. . . Moldova este mare

De unde Tisa mîndră prin stincele-i tresare
Pin-unde sparge valuri marea de țermul său.
E un popor... o limbă... un singur Dumnezeu.
Fă taurul Moldovei pe fruntea lui să poarte
Coroane trei. . . Și-n dușmani să ducă cruntă moarte.

Cu fraze rupte din *Panorama deșertăciunilor*, desfăcut mereu, și din *Decebal*, Arbore încearcă a scoate învățăminte din istorie:

«... Adeseori în sufletul meu întorc înapoi roata cea uriașă a timpului cu codrii săi de secol, cu popoarele sale . . . cu creștinătatea și păgînatatea sa . . . Într-un loc îmi place să opresc roata . . . să privesc cu tot extazul lumea ce se-ntinde-naîntea ochilor! Lumea . . . Roma! Roma coroană de marmoră a pămîntului cu împărații săi mari, cu Dumnezeii seninului 1 Pe tronuri cu trepte multe, îmbrăcați în aur, fruntea lor încinsă cu lucefieri, privesc la lumea îngenuncheată la picioarele lor. învingători mîndri altădată treceau prin stradele Romei turburi ca undele mării, trași de capete încoronate, de regii pămîntului înjuțați la carul aurit, al împăratului. Mari în virtutea lor, mari în păcatele lor ! . . . »

La tabloul gloriei străbune, Ștefăniță răspunde cu faustiana sete de viață,- scîrbit de altfel și de apăsarea veșnică a umbrei lui Ștefan cel Mare:

Nu ai de ce mă plînge... nu voi să te-nțeleg.
Teri v-ascultam. și ce cf Astăzi sunt om întreg,
Și-apoi trecut-a vremea cînd mă duceți de mină,
Voi, sfetnicii cei veștezi. . . oștirea cea băttînă
A lui Ștefan cel Mare. . . Astăzi mă încongior
Cu tineri ca și mine, voioși și zimbitori,
M-am săturat de fețe triste, posomorite,
Eu voi amici... nu sfetnici!

De altfel el a aflat ceva de adunarea pe ascuns din Țara Leșească a lui Petru Rareș, a cărui extrădare o ceruse regelui.

Adevărat este numai că la moartea lui Ștefăniță, Rareș s-a coborât din Polonia. Arbore face imprudența de a lăuda iubirea de Moldova a lui Petru. Ștefăniță simte el singur goliciunea lui suflotească, neputința de a fi altceva decât o stafie a mării umbre a lui Ștefan, și, cu versuri ce vor deveni cu oarecari schimbări poezia *Melancolie* (publ. 1 sept. 1876), își definește pustiul sufletului:

Cînd cimitirul doame și crucile veghează,
Cînd corbii printre stele țipînd poetizează
Și-n clopotnița veche de stîlpi toaca izbește,
Cînd sufletu-unui demon cu vîntul lui trezește
Arama răgușită. . . Biserica-n ruină
Stă ca o cuvioasă pustie și bătrînă
Și prin ferestre sparte, ca printre ochi de nori,
Trece-o suflare sfîntă cu aripe răcori.
Cînd intri înăuntru și în iconostas
Vezi că abia conture și umbre au rămas,
De ploaie și de vînturi s-au șters fețele sfinte,
Cari de sfinți și îngeri din cer ne-aduc aminte.

Înjosit ca domn, Ștefăniță nu are nici mîngîierea dragostei Mirei, care îl privea cu ochi fix de neună, cu zîmbet ateu. De aceea izbucnește în vaiete hiper-romantice:

Și tocmai de-asta mintea-mi seacă de turbare,
Căci n-am neci o privire fie omoritoare,
Căci n-am nici un atom din insu-i diafan,
Neci partea nopții palizi, neci partea lui Satan,
De-aceea urăsc lumea c-o patimă atee.
Ș-aș blestema pe mama, fiindc-a fost femeie,
Femeie ca și dînsa.

Majo, logodnicul Mirei, este însă un generos și un patriot. Dacă tristețea lui Ștefăniță, dăunătoare domniei, vine din dragoste, el îi va da pe Mira, ca « să fie ea geniul Moldovei », își va rupe inima ca s-o dea țării.

Acum urmează un ospăț mare a lui Ștefăniță și al boierilor tineri, la care a fost poftit și Arbore², spre a se da

¹ Ms. 2254, f. 66 v. în versul 5, pentru *răgușită* există și termenul șters: *amorțită*.

² Versuri dramatice (scriere veche) în legătură cu această scenă și în ms. 2257, f. 164: «Boieri mari, boieri de rînd, / Împleți cupele cîntînd / Și priviți prin vinu-n spume / Tot ce vi-i mai drag pe lume. / Viața-i tristă, lungă, rece, / Nesimțită-n noapte trece / Ca un vis urit și rău / Ce se strecură mereu!» etc.

putința lui Eminescu să pună față în față două generații. Boierii tineri vestesc pe domn de conjurația bătrînilor în folosul lui Rareș și cer să se ia portăria lui Arbore. Acesta, așezat în capul mesei, își dezvoltă, sub ochii ironici ai tinerimii, etica sa patriotică, în care măsura e mereu Ștefan cel Mare, și care culminează prin idealul României întregi:

Acea sublimă [stîncă] ce stă cu capu-n cer
E unirea româniei. . . E visul meu de fier
Ce l-am visat o viață făr' să-l pot ridica.
Azi sufletu-mi înceată, se stinge viața mea,
Azi sufletu-mi înceată și ochiul meu se stinge,
Dar las o moștenire ce-am scris-o cu-al meu sînge,
Las romîniei toate grozavul frumos vis
Ca-n fruntea ei senină etern să steie scris!

Ce va mai urma știm din planul dramei. După ce se va deștepta din beția în care totul i se pare deșertăciune, Ștefăniță, încunostințat de uneltirile lui Arbore, îl va ridica și tăia, se va cununa cu Mira și va fi otrăvit de aceasta în clipa în care Petru Rareș va fi aclamat domn de popor.

30. Cel din urmă Musatin

Viața acestuia din urmă s-a gîndit s-o dramatizeze chiar de la copilărie. Într-o *Scenă*¹ conținînd o convorbire între o babă Marină și un băiat zdrențăros, șezînd pe cuptor, nu e greu să ne dăm seama că băiatul e Pettu Rareș:

«Scena

O casă de țară. O vatră mare cu cuptoru plin de cenușe. Petre stă-n cenușa cuptotului, rupt, cu cămașă, negru, cu părul prin căciulă – alături un pat lung acoperit cu lăicer – în partea externă un munte de perini, puse pe o ladă în colori vie – pe pat baba Marina șade pe călcîie, toreînd fuior de lină albă. Bătrînă cu părul alb și cu catrința mohorită.

P..” Mamă, știi tu povestea ceea de unul prost-prost, care era altfel năzdrăvan, cum a scăpat el copiii Sfintei Vineri și Sfînta Vinere i-a dat un hăț.

¹ Ms. 2254, f. 27.

M.: Ce făcea cu hățu . . .
– Când și i-a scuturat de-ntîi a venit un armăsar alb și i-a adus haine împărătești de argint, și mitră de argint – și șea de . . .

M.: Dar a doua oară?

– Toate de aur – și coroană de . . .

M.: Dar a treia oară?

– Știu eu? tu nu știi? . . . Una știi . . . El ascundea straie, coroana în horn și prin [oalele] chiupurile cu cenușă. Așa-i? Eu n-aș face așa. Eu aș îmbla în cocie cu 12 armăsari ca un împărat . . . ca vodă al nostru . . .

Af. • Fus 1 fus!

– Ce e?

M.: Da' de-mi pare rău că s-apropie funia de par și așa de fus? Poate c-aș vrea să te văd cum zici tu de-aceea. Dar oricum . . . multă apă pe Dunăre și multe fuioare pe fus aș toarce să văd una ca aceea. Da' dacă Sf. Vinere ar fi ascuns straie de aur în cenușă? Știi tu de nu-s eu Sf. Vinere? Pe ce știi? Mulți oameni găsește și-i duce-n casă la ea. Și tu poți fi unul . . . Nu știi tu ursita . . .

– Ursita! Ursita-s eu! Urzești și teși o pînză și n-o știi cine-a urzit-o. Minunat. Care va să zică.

M.: *Cate* va să zică te-am găsit urzit gata . . . Bătătura dă viață și zilele . . .

• – Tu-mi dai bătaie . . . A bate pînză și a bate spete nu-i totuna. Dar ia lasă-mă-n pace, mamă, cum poți spune că m-ai găsit urzit gata? . . . parcă numai d-ta știi cum se fac copiii. Când eram mic tot îmi mai spuneai că se coc din cenușă, or că-i găsești în nisip și humă ca pe culbeci . . . acu știi că ei iese din . . .

Af.: Ochii negri de fată-i visează, inima-i năvălește. Ce năravuri are inima cînd ei sînt sub ea . . . acele năravuri le au și ca oameni mari. Mamei tale-i plăcea pește – tu ai să fii pescar.

– Tatei trebuia să-i placă sulița, că-mi place vitejia. E t pescar . . . nu vreau eu să fiu pescar – să trăiesc ca viermele-n hrean? Mai bine la minăstire. Și-apoi 'mi place rasa și cartea. Am să mă uit în carte și-am să gîndesc la lume – nu la fete.»

Intenția de a trata dramatic toată domnia lui Petru Rareș, așa cum făcuse într-o nuvelă G. Asachi, era principial irealizabilă. Eminescu a aruncat numai un plan repezit

pe hîrtie, foarte confuz, sub titlul *Cel din urmă Mușatin*, care nu se potrivește lui Rareș decît dacă luăm vorba Mușatin în înțeles etic, nu genealogic, deoarece toți domnii numai-decît următori, Cornea, Ștefan Lăcustă, Lăpușneanu, chiar Ioan Armeanul și Iancul Sasul, se pretindeau din dinastia domnitoare, și, în sfîrșit, Petru Șchiopul era prin Chiajna, mama lui și fiică a lui Rareș, urmaș al Mușatinului Ștefan cel Mare. Scris pe un caiet gros dictando din «*Librăria Leon Alcalay, București*», printre compuneri de prin anii 1880–1881, proiectul aparține unei vremi tîrzii, epocii de gazetărie bucureșteană, oricum epocii șederii în țară. Relativitatea informației istorice a proiectelor eminesciene e în legătură cu izvoarele pe care le are numai-decît la îndemînă, și e de crezut că de s-ar fi așezat cu tot dinadinsul să sfîrșească o lucrare dramatică și-ar fi cules datele trebuitoare. Dacă, bunăoară, Eminescu răsfoia *Letopisețele* ce se vor fi găsit în rafturile lui Gh. Eminovici, cînd se afla acasă, ori în verile de vacanță studențească, nu a avut totdeauna aceste cronici, pentru că la Iași le împrumuta din Biblioteca Centrală¹. Așa s-ar lămurii erorile istorice curioase, inutile, din proiect, care e acesta:

«Cel din urmă Mușatin

Actul înt' ti.

Rareș.

Mitropolitul Anthim, îmbrăcat în pustnic.

Petre Majă.

Un boier moldovean cu portretele.

Scena reprezintă lacul Brateș. Mitropolitul are mai multe portrete de femei pe care le arată. Fata Despotului Serbiei îi place mai cu seamă . . . Mitropolitul care l-a învățat carte îi spune că o prevestise nevasta lui și că va lua pe acea fiică dacă-1 va asculta. Petru fură mediatorul și fuge. Vin ambasadori din partea Serbiei și nu-1 găesc. Anthim scrie la Suceava că dacă se va arăta vrun om prost la Craquevâts îmbl[înd] după fata regelui, să nu-1 creadă pin' nu s-o ști cine-i el. Poate să fie tocmai mirele.

¹ Ms. 2276, f. 187-189 v.

² *Eminescu în fața justiției*, p. 54.

Actul al doilea. (Personaje: Despotul Serbiei, Măria, fiica sa, O povestitoare, Petre, Boieri sirbi, Un sol moldovean, Călăul.) Scutier la Despotul. Scenă de noapte. E prins. Despotul mai bine scrisoare * căutați * în pălărie. Condamnat la spânzurătoare. Fata plînge și vrea să intre în mînăstire. Deodată vine solul moldovean și-i spune regelui o vorbă – acesta se-nseninează. îi dă drumu pe drum dar fata nu încă. . .

Actul al treilea. (Personaje din actul al treilea: Rareș, Boierii din Suceava, Antim, Arbore, portar al Sucevei, Ostatici, Măria.)

Lacul Brateș. Petre trist, foarte trist. „Din valurile vremii . N-ascultă de nici o mîngiere a mitropolitului.

Scena a doua.

Direptatea din Suceava. [Testamentul lui] Se dă citire unei [mărturii] hîrtii pe care se recunoaște semnătura mitropolitului Antim. Turburare și fierbere. Candidatura. Arbore înfrînge trădarea * în cimpia * Direptății. Eu sunt stăpin aici, nu voi! Eu sunt cinele păzitor, iată un bătrîn, un mort de mitropolit. Antim un spectru. Sunt viu, fraților. Dar nu mai răsar ca mugurii frunzele pe băț. Citește testamentul, toți se prosternază la pămînt. Deodată se deschide sala. Intră un bărbat îmbrăcat țăărănește. Primește coroana. Mărie – (Se zice: Măria a murit). Ostaticii. Un ostatic recunoaște pe Măria. Tu ești, chiar tu. Cade cortina.

Actul al patrulea. (Personaje din actul al patrulea: Petruvodă, Măria Doamna, Boieri, Domnița Ruxanda, Bogdanvodă frate-său, Clanău, Stolnicul Petre din Lăpușna, turci, tătari, Ieși, Cornea-vodă, Boieri trădători ai lui, Castelanul Ciceului. O slugă credincioasă, care duce scrisoarea salvatoare pînă la tribunal). Mitropolit. . .

Turci, Ieși, tătari, fuga în Ardeal, fuga la Țarigrad. întoarcerea cu oaste. Scena avizată.

Actul al V-lea.

încheiere și moarte în liniște.

(Personaje din actul V: Petre, Măria, Bogdan, prinț de coroană, Clanău, cavaler de Malta, Petre Stolnicul din Lăpușna, Ruxanda). *Untrigue du 5-eme acte.*

Acțiunea actului întii (spre a trece la analiza proiectului) trebuie dar să se petreacă în vreme ce Ștefăniță este încă domn. Venirea de soli la petit din partea Despotului Serbiei

e ciudată, întrucît, chiar într-o piesă de teatru, nu se îngăduie ca un umblător obscur după domnie să se bucure de asemenea căutare. Mitropolitul «care 1a învățat carte» și care îi cunoaște taina nașterii trebuie să fie acel Eginhard însemnat în *Dodecameron*. Dacă Ștefan cel Bătrîn era Carol cel Mare, atunci Rareș, fiul lui, putea fi un Lothar. Fuga romantică a lui Rareș spre a merge la curtea sirbească, să vadă pe fată, e împotriva faptelor și bunului-simț. La Craquevâts, Petru, devenit scutier, încearcă a pătrunde noaptea în cămara domniței. Cercetat de aproape, e osîndit la moarte de către Despot, dar o vorbă a unui sol moldovean îl face scăpat. De bună seamă, Despotul e încunoștințat de moartea lui Ștefăniță și de identitatea scutierului, sau poate numai de acest lucru din urmă. Se pare că fata, dintr-o toană de dragoste, nu vrea să-1 urmeze pe Rareș, care se întoarce trist la lacul său Brateș. Aci, în actul al treilea, chema «din valurile vremii» pe Măria:

Din valurile vremii, iubita mea, răsai
Cu brațele de marmur, cu părul lung, bălai;
Și fața străvezie ca fața albei ceri
Slăbită e de umbra duioaselor durerii
Cu zîmbetul tău dulce tu mîngii ochii mei,
Femeie între stele și stea între femei.
Și întorcîndu-ți fața spre umărul tău sîng,
în ochii fericirii mă uit pierdut și plîng.

La Suceava se alege domn nou. A murit Ștefăniță? Voiesc boierii a-1 răsturna? O scrisoare a mitropolitului dezvăluie existența unui fiu al lui Ștefan. Testamentul ce se citește trebuie să fie tot al domnului, de vreme ce mitropolitul apare ca un spectru, semn că trebuia să fie socotit în chip greșit mort. Arbore are și aci o parte însemnată în alegerea domnului. Rareș se ivește în sfîrșit, primește coroana, și găsește și pe Măria, care venise purtată de dragoste. O recunoscuse un ostatic, prin urmare prinși, luați de Rareș de la Despot, ca o chezașie că i se va da fata.

în actul al patrulea vine răsturnarea lui Rareș prin Alexandru Cornea (de Ștefan Lăcustă nu se pomenește), fuga lui în Ciceiu, apoi întoarcerea, probabil tăierea lui Cornea și uciderea acestuia de către boieri. Stolnicul Petre din Lăpușna e Alexandru Lăpușneanu. Unele momente în legătură cu aducerea în scaun a lui Cornea au și fost

schițate de Eminescu.¹ Cum avea să lege dramatic deosebitele părți ale unei piese de structură atât de narativă nu ne putem dumiri.

31. Alexandru Lăpușneanu

Pe stolnicul Petre din Lăpușna mai sus citat poetul l-a luat ca erou principal într-un proiect de dramă, începută de-a bihelea, *Alexandru Lăpușneanu*. încă din adolescență, din epoca prestudențească, Eminescu se gândea la o astfel de dramă, din care își dădea cu părerea că s-ar fi putut scoate un soi de *Macbeth*, socotind prin urmare să analizeze conștiința criminală și remușcarea. Ideea pornește, firește, de la C. Negruzzi:

«Din Alecsandru Lăpușneanu s-ar putea face un *Macbeth* românesc cu întrebuițarea mai ales în ultimul act a novejii lui Negruzzi.

Act. IV. Scena uit. Alecsandru se roagă să-l călugărească și apoi moare.

Act. V. 1. Călugărul [Mitropolitul] sau un inamic, monolog: A căzut. Espunere.

2. Scularea lui și anunțarea că e călugăr.

i. Furia și declararea că e domn. Momentul în care vrea să omoare pe d-na și copilul.

4. Mitropolitul o consilie să puie venin.

Ea toarnă tremurînd, pe cînd unul ține pumnalul asupra ei.

5. Bea, simte moartea viind. Doamna-n spaimă.

6. Cînd moare boierii-1 țin în sus ca să-i privească murind. Clopotul sună unul.

Actele 1, 2, 3. Uzurparea tronului. Luarea în căsătorie a Rucsandei. Tăierea boierilor.»

Felul cum e dezvoltată mai firziu tema dovedește că Eminescu se depărtase mult de Negruzzi. Această formă a dramei aparține epocii de maturitate a poetului și, jude-

¹ Ms. 2276, f. 183-186.

² Ms. 2254, f. 301.

³ Ms. 2254, f. 203-206, 219-245; ms. 2282, f. 112 urm. în ultimul ms. proiectul se intitulă *Dreptăți*, și în locul lui Gruie apare

cînd după scriere, stil și anticipările din *Scrisoarea III*, putem fi încredințați că a fost scrisă la București, între 1877—1880¹.

Personajele urmau a fi:

« Alexandru Lăpușneanu.

Văscan Movilă.

Iosef Veveriță.

Motoc.

Ioan Visternic.

Bogdana.

Cracale Capotescul, uricar.»

Nepomenindu-se nimic de Doamna Ruxandra, ar urma că drama nu privește sfîrșitul lui Lăpușneanu și, întrucît e vorba de Veveriță postelnicul care a fost tăiat înainte de măcelărirea celor 47 de boieri, nici de cumplitul episod din știuta nuvelă. Bogdana trebuie să fie văduva unui boier Gruie, care nu va apărea în piesă.

Din întîile replici înțelegem că boierul Gruie, miniat că turcii au pus stăpînire pe Hotin (adevărât e că Lăpușneanu a dărîmat întăriturile cetății, pentru a mulțumi Poarta), s-a dus la pașă să-i ceară socoteală și a fost prins. Lăpușneanu l-a cerut și a pus să-l omoare:

Veveriță:

Vere, ce mai e cu Gruie?

Movila:

Pe cit știu e la Hotin;

Turcii-1 țin închis acolo pe cuvînt că e hain.

Cum au auzit că turcii de acum păzesc cetatea,

Și numai pentru oameni, să ic ție dreptatea,

E un pîrcălab acolo. . . Gruie și-a ieșit din minți. . .

Ridicînd un pumn de oameni înarmați pînă în dinți

El se duse drept k pașă . . . — Cine te-a trimis aice,

Pașo! Turcu-atuncea ride. — Domnu vostru, măi voinice!

— Domnul? zise Gruie — cine-i ala? Care domn?

Domnii legiuîți ai țării dorm de vecinicul lor somn.

Pe momîntele închise, în locaș întunecos,

Cătălin Mesteacăn, deși mai departe, de la f. 132, se reia numele Gruie. Cătălin Mesteacăn însemnat alături de Gliciorașcu Cirligu și în ms. 2285 f. 195.

¹ Probabil ca o critică a retrocedării Basarabiei de sud în schimbul Dobrogei, în strînsă legătură cu articolele pe aceeași temă din *Timpul*. în ms.: *vecinul*.

Noi boierii-am ales vodă în Moldova pe Hristos.
Pircălabi sîntem cu toții și ostași ai lui Isus,
Iar acela care vornic peste noi cu toți l-am pus
N-are drept să dea din țară loc măcar de două palme. .

Cracate:

Și astfel din vorbă-n vorbă au ajuns și la sudalme,
Și la hartă sîngeroasă. . . începură să se bată,
Pînă n-au rămas ai noștri nici c-o singură săgeată,
Apoi se luptară-n săbii, toți căzură pin' la unul,
Prins a fost la urma urmei numai Gruie, el nebulun.

Veveriță:

Ce-au făcut turcii cu dînsul?

Movilă:

Știu eu, vere? Se socoate
Că de viața-i să s-atingă după lege nu se poate,
Numai vodă e stăpînul pe viață și pe moarte.
S-auzea că Lăpușneanu au trimis la ei o carte
Cal să-i deie drumul turcii. . . Lor le place viteaz bun. .
I-at fi dat în dragă voie, oricît fie de nebun.

Mojoc:

Ce-ntrebași la deal, la vale, verișcani, ce e cu Gruie?
între voi nu este nimeni care poate să v-o spuie?
Și de bietul om vă place să mai faceți încă glume. . .
E aici, e mort sârmanul, e pe cealaltă lume,
Mort, cum mor la noi vitejii fără drept și judecată.
Ei, erau mai bune vremuri în Moldova altădată.

Jitrg Hrăhor:

Cum să nu fi fost mai bune I Ih I Cînd îmi aduc amînte
Cum i-am fost luat odată pe pagini pe dinainte. . .
Muhamet stîrnise moartea cea stăpînă peste stepe,
Dădu gînd de biruință mulgătorilor de iepe. . .
Pe mări de mulți plutite, peste țări înfloritoare
Aruncase lacom, mîndru, ochii Asiei tartare.
împăcînd cu gînd de pradă ale stolurilor certuri,
Răsărit-au dintre ele, soare roșu din deserturi.
Pe cetățile-n ruină, pe oștirile strîvite,
Peste frunți încoronate au trecut cu-a lor copite
Ca să-nfigi-u fața lumii semiluna noiei legi,

Au surpat două imperii și pe paisprezece regi.
Peste Asia și-Europa el își întinsese lanțul.
Ce mai zi înfricoșată cînd au fost luînd Bizanțul,
Cînd pe crucile-nclinate suna jalnic glasul cobii,
Și pe uliți în grămadă plîngea roabele și robii.
Cînd din Agha Sofia n-auzeai cîntări de clerici,
Țipetele de muieră răsuna doar din biserici
Prin strigări de bucurie . . . Oardele cele barbare
înadîns făcuse nunta lor păgînă în altare,
Urlete de biruință mestecate cu lung vaier
Cu-ale clopotelor glasuri se amestecau prin aer.
Numai tunurile nalte și-ale zidurilor creste
Steteau marturele mute peste singiurile-aceste.
Clocotea întreg orașul prins de ghearele pierzării
Și prin țipetul mulțimii urlau valurile mării.

Atît a transcris poetul cu scriere deslușită pe curat.
Pe foi de altă hîrtie¹ găsim cu scriere neciteață, ades ininte-
ligibilă, exercitarea și continuarea proiectului, printre care
și ciorna învîlmășită a monologului de mai sus². Refăcînd
de mai multe ori același pasaj cu versuri schimbate, Emi-
nescu descrie înaintarea otomană:

Și pe tronul cel de aur Muhamed stetea cu fală,
Curge sînge din cadavre pe podelele din sală
Și din fetele dușmane au făcut paginii cupe
Și ciocnindu-le-ntre dînșii stau ulcioare să destupe.
Acum flamura cea verde, semiluna noiei legi
Pe doi împărași surpat-au și pe șaptsprezece regi,
Pe trei mări domnea păgînul și trei sute de cetății,
Țara-i supune țarmii, marea-i supune valul
Și în Aghia Sofia cu ovăz hrănit-au calul,
Acum stă măreț și rece, între suliți, între darde,
Prin fereștile deschise vede-orașul care arde,
Urlete de biruință, ale chinurilor vaier,
Glas tremurător de clopot se amestecă în aer,
I-ajungea la lui ureche printre stîlpi înalți ai scării
Șt prin vaietul mulțimii sună mumurele mării.
Strămutatu-s-au mulțimea, sala naltă e pustie.
Muhamed cu sine însuși, și învins de grea beție,
Se preumblă singur, rece printre săbii, printre darde,

¹ F. 219-245.

² F. 219-222.

Prin ferește el privește la orașul care arde,
Căci din șapte părți deodată e Bizanțu-ntreg aprins
Și din șapte laturi, flăcări pe cetate s-a întins.
El vedea pe ienicerii cu turbane și [cu] suliiți
Și mulțimea cea robită se-mpingea vuind pe uliți,
Peste-oraș cădea o ploaie de scinte și de cenușe,
Grinzi cădeau arzînd pe drumuri și cădeau ferești și ușe,
Urlete de biruință în al chinurilor vaier.
Glas tremurător de clopot se amesteca în aer,
Trec prin fum și bălți de singe, trec prin stîlpii nalți ai scării
Și prin țipetul mulțimii sună vaietele mării.

Sînt versuri care pomenesc de o dragoste pentru o Irenă ¹:

Sufletului plin de umbre tu dai liniștea uitării
Și răsai ca un lucifer [peste valurile] pe întinderile mării,
Verși lumina ta cea dulce-n rosa*-mi singurătate-mi,
Dînd viață valurilor, furtunoasei mele paterni,
Dulce-i trupul alb ca spuma, dulce glasul de sirenă,
M-ai înnebunit cu totul, și visez veghind Irenă.

Motivul se mai repetă de cîteva ori cu alte imagini strălucite:

De pe crucile plecate se aude glasul cobii
Și grămezi-grămezi pe uliți tremur sclavele și robii. . .
Și în trei bucăți acuma stema² țării este spartă,
Răsăritul și Apusul s-au unit ca s-o împartă . . .

Mahomed biruitorul biruit fiind de vin,
Pe-un covor e-ntins și doame. Cîteodată un suspin.
Un sughit din pieptu-i iese. Sala-i mare și pustie,
Pe pămînt sînt răsturnate mese, vase aurie,
Bălți de singe pe podele, colo căpățini tăiate
Stau cu ochi deschiși în umbră și cu gîturi sîngerate.
Iar de stîlpi sînt rezimate arcuri, sulite și darde,
Prin fereastră se văd flăcări, e Bizanțul care arde,
Pentru veacuri d-azi-nainte i-au căzut-au si lui sorții³

¹ Versuri cu o Irenă găsite A. C. Cuza printre hîrțile poetului bolnav (*Kamaieva, Amintiri*, în *Neamul rom. IU*, 1909, p. 497— 501): « Eu te iubesc, a mea Irenă, / în a mea inimă te cresc, / Tu suflet gin-gaș de sirenă, / Cu al tău țimbet ingeresc... » etc.

² Sau: *stern* ?

³ Variantă ștearsă: *aruncat-ai starul sortii*.

Și de-a lungul drumurilor în grămezi zac negri morții,
Ienicerii și spahii căpăține duc în suliiți,
Iar mulțimea cea robită se-mpingea plîngînd pe uliți,
Peste crucile înclinate sună jalnic glasul cobii
Și ca vitele deodată sunt minaji în urmă robit.
Unii sînt legați cu briie și în lanțuri grele unii
Și cu miinile la spate cetluite tot cu funii.
Glas de clopot și bocire, lungul chinurilor vaiet
Cu urlări de biruință se amestecă în aer,
Plîns și gemet ce pătrunde prin urlarea desfrînării,
Și prin zgomotul mulțimii sună valurile mării.
Bolțile de la biserici ș-ale zidurilor creste
Steteau negre și tăcute peste vaietele-aceste.

Mohamed stirnit-au moartea cea stăpină peste stepe,
Le-a grăit de biruință mulgătorilor de iepe,
Peste mări călătorite și cetăți înfloritoare
Mohamed aruncă lacom ochii Asiei tartare,
împăcînd cu gîndul pradei ale triburilor certuri
El răsare peste ele, soare roșu din deserturi.
Peste munte, peste riuri, peste holdele stîrnite,
Peste frunți încoronate trece-a cailor copite,
Ard cetățile-ntre ziduri, ard corăbiile-n porturi
Cînd din loc în loc își mută el imperiul de corturi
Ce și-nfige peste lume semnul noiei sale legi.
Au supat două imperii și pe paisprezece regi.

Altă reluare a temei cuprinde o idee nouă, a fratrici-dului:

Mohamed dormea, ci visuri negre sufletu-i frămînt,
El pe frate-său îl vede. . . Vinăt iese din mormînt,
își arată gîtul: — Vino, vino de sugrumă
Un ucigător de frate și sugrumător⁴ de mumă I
Mohamed atunci răsare: — Iarăși visuri. Visuri? spume.
Cine a crezut în visuri nu-i cuceritor de lume,
Nu voi s-ascult dervișii ce din cărțile lor vechi
Cu legenda răsplătirii ne tot cîntă în urechi.

⁴ Variantă ștearsă: *lanuri pustiite*

⁵ Se poate citi și: *minglietor*.

⁶ Variantă ștearsă: *povestea*.

In felul lui Brigbelu, Sultanul face machiavellism, cultivând crima:

Cînd d-un om zvîrlit în lături. . . frate fie chiar. . . ce-mi pasă,
Se deschide înainte-mi larga cale luminoasă. . .

și folosind uluirea de mituri a mulțimii:

Ca să fii stăpîn se cade ca să-i iei adine pe oameni
De voiești să se închine toți chiar la a tale oase.

Din nou vorbește acum unul din boieri în fața cadavrului lui Gruie, slăvind credința de boier pămîntean a martirului și evocînd cu jale înmormîntarea celui din urmă Mușatin, prin urmare, după Eminescu, a lui Petru Rareș. După el, vița Mușatinilor s-a stins, deși Lăpușneanu, chiar în documentul din care poetul își scotea numele boierilor, se socotea fiu al lui Bogdan-vodă cel Chior. De observat este că boierii sînt pentru domnia ereditară și împotriva celei electiv:

Eram tineri, eram mîndri, eram singuri, eram șapte,
Era zi în toată lumea numa-n Putna era noapte,
Tocmai tremura un suflet peste-al morții negru vad,
Cel din urmă din Mușatini sta lungit pe crengi de brad,
Galben, mîndru și în moarte, înainte ni-l văzum
Coperit cu crengi de dafin și de-al cădelnițelor fum.
Se sfîrșise acele cînturi, preoții-ncheiase ruga',
Doar [suna din vreme-n vreme] jalnic și-ntr-o dungă Buga,
Clopotul lui Ștefan-vodă, ce cînd vremile se schimbă
Mișcă pururea de sine greu prorocitoarea' limbă.'
De acuma înainte e Moldova cea străbună
Ca corabia pe mare bîntuită de furtună,
în primejdie-i credința și poporul, legea-i totul,

¹ în ms. se pare că e: *ruga-i*.

² înlocuit cu un text mai confuz.

³ Variantă ștearsă: *din profeșită sa*.

⁴ « într-una din zilele anului 1777, la miezul nopții, Buga, clopotul cel mare [de la Putna], a-nceput să sune de sine, întii încet, apoi tot mai tare și mai tare. Călugării treziți din somn se uitară în ograda mănăstirii. în fioroasa tăcere, în sunetul clopotului, ce creștea treptat, biserica se lumina de sine înăuntru de o lumină stranie și nemaivăzută. Călugării coborîră într-un șir treptele chiliilor, unul deschise ușa bisericeii... în acea clipă clopotul tăcu și în biserică era întuneric des. Candelele pe mormîntul lui [Ștefan] vodă se stinseseră de sine, deși avusesse undelelemn îndestul» (*Răpirea Butovinei*).

Mîinile frîngînd ne zicem: unde-r domnu .și pilotul?

Unde cel care c-o vorbă ne înalță și ne scapă?

Unde-i steaua să răsără călătorilor pe apă?

Nu, din-trunchiul vechi și mîndru nu mai vrea un ram
să crească,

Dumnezeu n-a vrut Moldovei alt Mușatin să se nască,

Cu acesta se încheie tot trecutul pînă ieri.

Am rămas de capul nostru, ce ne facem noi, boieri?

Să alegem care vrednic dintre noi se va cunoaște. . .

Ce alegem? Vorbei Domnul nu s-alege, el se naște!

Da I cutare e viteazul sau bogatul, înțeleptul,

Să fim domni avem aicea toți puterea. . . nimeni dreptul,

Lui asemenea s-ar crede fiecare dintre noi,

Dezbinarea ar aduce peste țară mari nevoi,

De aceea frați de cruce să ne prindem, și-nșelegem .

Cum că unul dintr-ai noștri nu se poate să alegem,

Puneți mantia frumoasă și coroana în mormînt...

Și cu sceptrul lui în mină să coboare în pămînt

Și legați fiind cu toții, cei de sus și [cei] de jos

Să alegem singur rege în Moldova pe Hristos,

Nici cu toții împreună și nici unul dintre noi

Să nu dea-ndărăt naintea dușmanului în război,

Nici cu toții împreună și nici unul din citi sînt

Să nu poată da din țară vreun petec de pămînt,

Tu ziceai aceste toate. . . Ne-nvoirăm chiar așa,

Dar de-a doua zi urmat-au fiecare calea sa,

Dintre citi se adunară ca să facă jurămînt

Toți urmară altă cale... tu te-ai ținut de cuvînt.

Nu cumva vro răsplătire-n altă lume te așteaptă?

Nu cumva Hristos din ceruri o să-ți facă parte dreaptă?

Nu ne-o spun aceasta popii, ce din cărțile lor vechi

Mii de ani povestea asta ne-o chitară în urechi?

Ș-a ta inimă vitează, ș-ale tale nalte gînduri

Au găsit a lor răsplată. . . Giulgiul ăsta, patru seînduri,

Unde ajungeam, măi vere, eu cu tine să fi fost. . .

Tu ce dormi, dormite-ai vecinie fără-ntoarcere, în post,

Căci dacă spre altă viață tu acuma te-ai trezi

Tot în lumea cea de crimă, de mizerii ai trăi. . .

Tu țineai la cele bune, la străbune obiceiuri

Și voiai să vezi Moldova iar pe vechile-i temeieri,

Și voiai să vezi coroana pe o frunte legiuită

Pe cînd eu treceam adîncul din ispită în ispită,

Și gindeai că vine vremea veche, de nu azi, dar mine,
Ai ținut una și hună dreaptă inimă dc cine
Și-n zadarnica ta luptă te urma un ochi mereu. . .
Un prieten care ție-ți părea dușman . . . sunt cu.
Ai murit prin viclenie și ucis de un mișel
Tu ce ai putut ucide șapte sute cum e el.

În versurile ce urmează se desface persoana soției lui Gruie, Bogdana. Ea împrășcă de ocări amare pe vodă, că a pus la cale omorirea bărbatului ei, și mai ales pe Ioan Vistiernic, care, cu făgăduiala mincinoasă de a scăpa de la moarte pe Gruie, a rușinat-o:

în sfișit, te văd odată, Lăpușneanu, nu în fală,
Cu privirea ta vicleană, ce îndeamnă și înșeală,
Dară nu îmi plec genunchii la a tronului tău treaptă,
Tu nu ești domn pentru mine: fiară cruntă și nedreaptă.
Ceea ce-o să-ți spun acuma n-am mai spus-o nimănui,
Gide, ce-mi făcuși bărbatul, Lăpușnene, unde-i Gruie?
O, veniți, veniți aproape, ascultați și voi cu toți
Ce se-ntimplă în Moldova sub domnia ăstui hoț.
Aide! căci eu nu cer milă. . . Unde-i mila mea? Nu cer
Nici dreptate — căci dreptatea ce-mi rămîne e să pier.
Sunt pierdută, pregătisem focul strămoșeștei vetre,
Vrednică a, fi ucisă jos pe uliță cu pietre,
Sunt de rînd, ca o femeie ridicată din noroi,
Cine vrea ca să mă aibă — vie care va din voi!
Nimeni dintre voi mi-ndrăznească a zice acum
Că am fost soția dreaptă a lui Gruie, că-l sugrum.
Nu l-am înșelat cu altul, nu eu mi-am făcut de cap,
Ce-mi ajută dar acuma c-am făcut-o ca să-l scap?
Cunoșteam pe fiara asta ce nu știe ce-i iertare,
M-am plecat la toată lumea, m-am rugat la mic, la mare.
Orice rază se pierduse. . . Ce să fac? Dar ce să facă
O femeie fără sprijin, părăsită și sătacă. . .
Cînd puterea ei, viața, brațul ei și-a ei lumină
Zace-n temnița de moarte, singur, fără pic de vină?
Și atunci. . . veni ispita! Nu ți-a fost de-ajuns să moară,
Nu ai vrut să-i fie neamul de rușine și ocară.
A venit ispititorul, om de stat la cele rele,
Ce îmi suflă în ureche mincinoasele monte,
« Vodă-l osîndi [la moarte] — zise tainic omul tău —
Nimeni nu poate să-l scape de la moarte. . . numai eu.»

Scapă-l, zic! o, mintuiește-l, tot ce am, multe, puține,
Ce odoare am ia toate, ia și haina de pe mine,
Dară scapă-l... « O! nu — zise el acu —
Eu nu voi alte odoare. . . Singurul odor ești tu,
Dă-te mie trup și suflet și apoi... îl scap de moarte...»
O, cum n-am murit atunci. . . căci era cu mult mai bînt.
Tu, iubirea mea pagină, născătoare dc rușine,
M-ai împins... ca înaintea lui s-ajung a-mi ascunde fața,
De ce mi-au cerut ocară, și nu mi-au cerut viața. . .
Mintea chiar mi se pierduse, îmi arată o scrisoare
Scrisă chiar de a ra mină, Lăpușnene, de scăpare,
Și pe cînd uitam la dînsul datoră de soție,
Trup fără de vro voință și cuprins de nebulie. . .
Tot el a trimis în taină să-l ucidă... l-a ucis.
Cum mă deșteptai atunci din grozavul, negrul vis . . .
Nu i-a fost de-ajuns o moarte. . . trebuia rușine-adîncă,
Trebuia ca la mormîntu-i să umzeze-o pată încă,
Trebuia ca cu rușine să mă-mbrac în negru port
Și să nu-ndrăznesc privirea-mi s-o arunc la acel mort. . .
Trebuia ca și copiii s-aibă drept a-mi zice-odată:
Mumă! ai trăit cu omul ce-a ucis pe-al nostru tată. . .
Ei, acuma, Lăpușnene, spune drept, așa-i că-ți place
Ce adîncă mișelie izvodși în pieptu-ți, drace!
Mai rămîne încă una ca de tot să te dezminii,
Spinzură-l în ochii lumii, lasă să-l mănince cîinii.

Vodă, viclean, vrea să facă dreptate, și fiindcă legea pedepsește cu moarte pe siluitor, afară de împrejurarea că ar fi primit ca soț de jeluitoare, cunună cu sila pe Bogdana cu Ioan Vistiernicul, pe care, pe dc altă parte, pentru slujba făcută, îl dăruiește cu niște moșii:

Tacă-ți gura . . . tu odată. Ei, muiere, ai sfișit?
Crezi pe Vodă Lăpușneanu mulțumit numai cu-atîț?
Nu cunoști ce [e] în mine. Vîno-coace, vîstiere,
Sunt adevărate oare cite-au spus acea muiere?
Nu răspunde. . . n-am nevoie să răspunzi, căci toate, toate
Sunt din fir a păr aievea, pe deplin adevărate.
Dar ce ai de gînd a face? Căci eu judec după lege,
Ceea ce se zice-ntr-însă fac și eu, se înțelege. . .
Eu i-am fost dușman lui Gruie... un prieten fără treabă
Și mă scapă chiar de dînsul, deși nu mă ptea întrebă.
Dar dorind un bine mie și făcînd ce se cuvine,

Se încurcă într-a legii ițe. . . cea ce nu-i bine. . .
Ei, vlădică de Suceava — vezi la carte, ce mai zice,
Să se facă judecată, ca acea ce-avem de-aice...
« Cînd un om din starea-nția siluiește pe-o femeie... »
— Moarte, doamne, spune legea, dacă ea n-ar vrea să-1 ieie!
^ Dacă ea n-ar vrea să-1 ieie. . . Trebuie să vrea. Voi eu. . .
Dacă nu se-ncape-n lege. . . *dacă* nu-i pe placul meu.
Ia -ți tu cartea subsuoară și te du de mi-i cunună. . .
— Ura ta, o, Lăpușnene, de grozavă e nebună.
— Ia mai stați, căci înainte de-a pleca se cade-mi pare
Să-ntrebăm de e vro zestre... Eu știu că avere n-are.
Sigur pentru un prieten, dau și cite o moșie
Daruri și la nunta asta cum se cade a fi mie
Și o fac cu dragă voie. . . Pentru tine, vistiere,
N-o să rămîn eu în urmă... și-o să dărui o avere,
în sã... să ferească Sfîntul — s-ar putea ca tu să mori
Făr' ca de l-acea femeie să ai vreun moștenitor.
Tu bogat și ea săracă, cum se-ntîmplă-ades în lume,
Sigur că n-ai vrea femeia care poartă al tău nume
Să trăiască-n sărăcie. . . Uricare, vino-ncoace,
Un înscris cu-atîția martori este bine a se face. . .
Că-ntîmplîndu-se vistierul ca să moară vreodată
Văduvei [ce-o să rămînă]: va lăsa averea toată,
Judecata e-ncurcată și pe cit cred că e bine,
Asta poate îi-ncheierea, care-n urmă se cuvîne.
— Dar nu voi să-1 iau, stăpine I

— Cine oare te întrebă?

Mergi, vlădică, de-i cunună și fă slujbă mai în grabă,
Nu mai voi să port în mîntă astă pricină urită.

Vist.:

— Dacă n-avem altă cale să ne cununăm, iubită I

Ea:

— Ucigașe I

[Vist]:

— Ce vrei? Vodă îți dă tot ce cei... pe mine
Cam de voie, de nevoie, dar așa găsi de bine. . .
Mulțumescu-ți, Doamne sfînte, cu atîta că scăpai!

* Variantă: *S-ar putea, ferească Cirul, vistiere, ca să mori I Fir' ca de l-acea femeie tu să ai moștenitori.*

¹ Variantă: *care rămîne.*

3, 4 Alte variante, mai puțin acceptabile decît acestea, șterse.

¹ Altă variantă, mai puțin acceptabilă decît aceasta, ștersă.

Lăp.:

Iscălește, vistiere, cartea ceea!

[Ea]:

Haide-hai,

Mi-ai durat-o, Lăpușnene, iasă ca și-o țîn eu minte!

[Lăp.]:

— Și acum la cununie, mergi, vlădică, înainte. . .

Norodul judecă în deosebite chipuri această sinistră comedie:

— Ce mai judecată, vere! Chiar turcească fuse asta. . .
Ai ucis pe-un om în codru. . . mergi acasă, i-ai nevasta. . .
Ce și-i, măre, c-o domnie fără rost, ce nu-i de soi.
O s-ajungem ca să rîză pîn' și babele de noi. . .
Ne! și-a trebuit, muiere, să te plîngi. Ai dar ce vrei.
— Ce știi tu dacă nu este după placul dumneaei?
Ici e țarină și glod,
Ici e bărbățelul mort.
— Bine zici. . . Broaște sînt multe, e destul să fie baltă,
Tot ca una sunt cu toate, ia pe una dă în altă.

Și vistierul și femeia, aceasta din urmă desigur în chip prefăcut, se arată mulțumiți de judecată, pe cînd cei de față urmează a-i ironiza:

L:

Ei, boieri, așa-i că bine judecai. . . mergeți cu bine,
Mergeți că v-așteaptă nunta și urați-mi-i de bine,
Mergeți, la mulți ani le ziceți, să sporească,
Zile mîndre înainte pe-a lor cale să-nflorească.
— Ce mai vreți — odată nunta!
— Hop și noi în urmă, vere,
E ciudat ce se-ntîmplă-n lumea asta c-o muiere!

Vist.:

Mulțumescu-ți de isnoavă¹ pentru facerea de bine,
Eu de tron m-apropiu iarăși închinîndu-mă la tine,
Ce-ai făcut acuma este foarte înțelept,
Zice-se orice s-ar zice, aspru poate, dar ești drept.

¹ Variantă: *Doamne, mulțumesc s-acuma.*

– Drept ca gînjul.
– Și ca tufa. ...
Drept ca cirja de la moșu. . .
Judecată din poveste cum o dă-mpăratu roșu. . .

. [L*P-]:
Tu, femeie, mulțumită ești de-a noastră judecată?

[Ba]:
– Doamne, văz c-ai făcut totul ce se poate de-astă dată,
Nu mai poți să-mi dai bărbatul, mi-ai dat cinstea cea furată,
Mi-ai dat, ca să-mi cresc copiii, o avere însemnată...
Și de judec toate cele, îți e mare bunătatea. . .

Lăpușneanu vrea să facă însă dreptate și mortului. Ce gînd strîmb se mai ascunde în cuvintele sale sumbre și ocolite, nu știm, dar recunoaștem în meditațiile lui asupra morții același pesimism sarcastic ce caracterizează pe toți scelerății eminescieni:

– Mulțumiți de rău, de bine sunteți dar. . . *vai!* Dar dreptatea,
Dar acesta ce-n sicriu i e întins rece și mort,
Acestuia nici o grijă eu în lume să nu-i port?
O, aveți cuvînt cu toții. . . asta-i legea omeniei.
Morții se cuvin cu [morții], viii se cuvin cu viii, . . .
Și viteazu-acesta mîndru... să nu-l știe-acuma nime
Cit amarul lui de suflet au avut o adîncime?
Pentru acesta nu-i dreptate, nu-i în toată lumea nime
Ca mizeria-i neagră să o miște-n adîncime?
Tineri, alergați la jocuri și petreceți cum vă place,
Ce vă pasă de mormîntul unde el în umbră zace?
Ce vă pasă cum că nunta se-nvîrtește pe-un mormînt?
Mortul nu are dreptate, acel viu are cuvînt. . .
Veselie, veselie, oameni tineri și cărunți,
Zilele domniei mele ați văzut astfel de nunți.
Să trăiască Lăpușneanu, zic eu singur, ziceți voi,
Să domnească înc-o sută, cu dreptate, peste noi,
Dar nuntași, o-mpărăteasă mi-a trimis la nuntă sol
A cărei împărăție n-are margini și ocol,
Voind să serbez o nuntă cum n-a fost în lume una,

(pare-se, judecînd după liniuță, că altcineva dă o replică rimată și malițioasă:)

– Căci călău-i nunul mare, iară moartea este nuna.

Putem bănui că «nunta» lui Lăpușneanu nu e decît tăierea celor 47 de boieri. Deznodămîntul dramei s-ar desprinde atunci de la sine. Desigur, Bogdana, batjocorită în chipul acela de vodă, îl va otrăvi.

32. Doamna Chiajna

Dintre figurile domnești ale acelei epoci, Eminescu, încă din adolescență, reținuse, în vederea unei drame, și pe *Doamna Chiajna*, de altfel și ea o Mușatină.¹ Însemnarea alăturată din ms., «Scena din biserică», voiește a spune că poetul urma să pornescă de la nuvela lui A1. Odobescu, de la scena în care Chiajna, în fața sicriului răposatului ei soț, Mircea Ciobanul, înfruntă dîrză pe tinerii boieri răzvrățiți.

33. Răzvan

Sub impresia piesei lui Hasdeu, Eminescu cugetase o clipă, încă de pe cînd era, credem, sufler de teatru (scrierea e din cele mai vechi), un nou *Răzvan*, deoarece punea pe hîrtie, fără titlu², cîteva replici între Răzvan, Arhiereu și Roxjandra]. Cea din urmă era o țiuitoare a domnului și omorîse pe fiica acestuia, Mira. Totul, bineînțeles, n-avea nici un temei istoric:

«*Răzvan*: Nu sunt eu vodă?

Arh.: De ești vodă, este o mare deosebire între noi doi, voi în brațele voastre adulteriu încoronat, eu în brațele mele virtutea moartă.

Ră%: Cutezătorule (vrea să dea în Arh. care ține pe Mira înainte-i).

Arh.: Lovește.

Ră!fo. (Scapă fierul din mină).

¹ Ms. 2254, f. 301 v.

² Ms. 2255, f. 205 v.

Arh.: Vedeți, boieri, nelegiuirea pe tronul Moldovei, vodă strângînd în brațe p-o fiitoare, care a omorît pe fiica lui. . . Da, ai omorît-o, spune că nu, spune că nu dacă cutezi.

Rox.: Nu crede.»¹

34. Mira (Marcu-vodă)

Dacă pe Eminescu îl zburciua gîndul unei drame care să exprime ideea unității naționale și se străduise să aleagă ca exponent pe un Mușatin, pe Ștefăniță, cu cît mai firesc era să alege la figura lui Mihai Viteazul. Însă poetul avea de tratat dragostea angelică și cea infernală, avea o eroină lunatică la care ținea mult, pe Mira, și toate acestea stăteau rău laolaltă cu domnul muntean. De aceea, părăsind intenția unei drame *Mihai cel Mare**, Eminescu a mutat cîmpul de acțiune în Moldova, la domnia lui Ieremia Movilă, lăsînd pe Mihai departe, ca un centru ocult de răsfrîngere luminoasă, încurcatele însemnări, toate din cea mai fragedă tinerețe, pot ascunde felurite planuri, mereu schimbate, titlul *Marcu-vodă* fiind cu totul nestatornic, înlocuit aci cu *Mira*, aci cu *Anna Movilă*, dar substanța rămînînd mereu

¹ O însemnare din aceeași epocă (ms. 2258, f. 222):

«*Răzvan-vodă* nu e o dramă ci epopeea unui caracter [om] ordinar. Antitezele sunt viața.

Cea mai comică noțiune românească e moftul, antiteză neîmpăcată și-n sine atît de ridicolă dintre aparența exterioară și fondul intern. Cele mai antitetice și mai comice caractere e moftangiu. Tartuffe e moftangiu. Comica existență a postulanților din *Millo director* consistă într-aceea că sunt moftangii» etc.

E vorba de *Millo director sau mania posturilor*, comedie cu cîntece într-un act de V. Alecsandri. Millo, crezut director de ministere, e năvălit cu cereri de slujbe.

² Ms. 2254, f. 301 v. Numele *Iuliu Cesar*, pus deasupra, în apropiere, nu cred să arate intenția unei drame cu acest erou, cît gîndul că uciderea mișelească a lui Mihai trebuia condusă după aceea a lui Cesar (și avea în vedere probabil tragedia lui Shakespeare). Însemnarea, conținînd titluri de piese proiectate, este aceasta: «*Doamna Cbiajna. Scena din biserică. Doña. Horia. Mira. Mihai cel Mare [Iuliu Cesar], O comedie, Anna Movilă.*»

³ Ms. 2254, f. 17. într-un fragment vechi de proiect apare un ețou Pinte: «Fugi, Pinte, căci Moldova arde-n urmele lor» (ms. 2554, f. 298).

⁴ Ms. 2254, f. 301 v.

aceeași. Această substanță ne vom sili a o aduna laolaltă, trecînd prin feluritele însemnări.

întîiul factor comun al acestor proiecte e ideea unui instrument diabolic al politicii naționale a lui Mihai Viteazul pusă sub semnul «îngerului Unirii», instrument care e aci un Popă, aci un Hilariu, aci Toma Nour (numele ne e cunoscut din *Geniu pustiu*), și al cărui scop de seamă stă în punerea pe tronul Moldovei, în locul trădătorului Movilă, a unui om de nimic, ușor de mînuit. Acest om urma să fie chiar fiul lui Hilariu, care ar fi trebuit deci să facă sacrificiul lui Avram, și avea rostul să pregătească aducerea pe tron a lui Marcu-vodă, fiul lui Mihai. în cîte un proiect, Marcu-vodă apare de-a dreptul și joacă rolul pe care avea să-l aibă în altele Miron, fiul lui Hilariu. Iată un specimen din acest punct al proiectelor:

«Planul Mirei

Act. 1. Scena

Hilariu. Mihai

Mihai: Hilariu 1 rugăciunile mele sunt murmurul unui preot care le-neacă în răsufletul murind. Tu nu mai trăiești, vorbele tale sînt confesiune, faptele tale e ultima pocăință, fie comunicarea din sîngele lui Cristos, căci libertatea și Cristos [crucea] una sînt. Binecuvîntarea mea, gîndirea mea care totdeauna te va-nconjura fie mirul din urmă. Ilariu 1 știi tu ce ai să faci? . . . Vezi tu Moldova... un domn desfrînat, vînzător de țară. . . iată Moldova... în sufletul aceluia nimic, aceluia om beat de vin e sufletul Moldovei. . . numele lui e numele Moldovei... O, Satana! n-a făcut niciodată un aliagiu mai monstruos, prostituțiunea rînjindă n-a îmbrățișat niciodată cu mai mult foc pe-o vergină, nimicul n-a sorbit niciodată cu [mai] multă lăcomie ființa unui ceva, cum nimicul acestui vodă a sorbit în pustiurile sale plîngînda soarta a Moldovei. Ei bine, desfă aste două: smulge moartea din mormînt, smulge-un vodă de pe tron; căci mormîntul în care zace acea moarte a fost rîzătorul palat al vieții. Hilariu 1 oare creștinul va urma lumina crucei lui, oare tu mă vei urma pe mine?

¹ Ms. 2254, f. 17.

Hilari»; Jur!

– Pune pe tronul Moldovei un om . . . un om pierdut într-adevăr . . . jertfa lui Avraam . . . Oare lui Muciu Scevola îi părea rău de mina lui care și-o ardea în foc? . . . Poate că îngerul Unirei va striga: Avrame, cruță pe fiul tău, poate că surîsul Regelui Destin va-ngălbeni focul în care ți-i arde mâna ta. Adio.»

După alte asemenea sfaturi, Mihai debitează această romantică delirantă:

«*Mihai*, singur, în pădure: Am văzut un june poetic, ca viitorul el scria duioasele sunete ale inimii sale, le citea roșindu-se la față; când dodată vîntul îi smulse o foaie din mînă, am prins-o din tufiș, s-o citesc: Styxul nu mai ducea umbre, Lethe uitase a îneca durerile, căci oameni se duceau arși de vii în infern și lacrimile [erau] prea amare pentru d-a fi uitate. Tot ce era umbră, adică suflet în infern s-aduna să strige lui Joe. Străbunii Romei s-adunară unde se fierb nouri Carpaților, care ieșind prin pămînt incongiură creștetele lor. Ei se consultară asupra Daciei, nouri sorbeau gândurile lor, ca să-nsuflească creștetele Carpaților. Suindu-se ca creieri la munți ei răsufiau în fulgere și exprimau în tunete ideile furate de la străbunul Romei. Toți munții era-nviați, numai dasupra tuturor sta sura lor diademă, împăratul Carpaților mut, rece, mort ca eternitatea. Ce-a decis părinții? Să trimeată sufletul tatălui lor mort să-nvie stîncă împărat. Vorbît făcut. Luna scoase din negri nouri galbena-i față și zugrăvi în creștetul stîncei diademă de aur. Stîncă trăia. . . vulturii-ncongiurară crezînd că-i împăratul lumilor Joe cu fulgerile-n virful Olimpului. . . era Mihai Viteazul.»

Hilariu este un personaj demonic și se pare că alte rînduri sînt destăinuiri ale sale către fiul său:

«Trecutul meu, june, o, trecutul meu e înfiorător. . . e un pustiu în care nu găsești nimica decît schelete uscate de morți. De mic am învățat a blestema pe tatăl meu, precum un copil învață prima rugăciune. Căutam adevărul acolo unde nu-l găsești niciodată, și în loc să dau peste adevărul sec și ossos, am dat peste o minciună întrupată, care purta în sinul ei un rai de vise, în ochi o mie de-nșelăciuni. . .

am dat peste o femeie. . . m-am aninat de acea femeie, de acea minciună sfîntă, cum singele unui șarpe pătează o cruce de aur, cum Mesalina desfrînată pune beată de vinul venin pe fruntea ei coroana unei martire. Și din rugăciunea înecată în blestem, din sărutările ce dă Satana unui înger. . . ieși un copil. . . Angerul muri. . . Satana rămase. . . Satana-i etern. . . Sufletul ieșit din crime și virtute, din moarte și viață. . . ești tu. . . »

A doua fază a dramei o alcătuiește intriga sentimentală prin care diabolicul Popă Hilariu-Toma Nour înțelege să înfăptuiască politica lui Mihai. Aci apar două femei. Una este o dată soția domnului, Anna Movilă, altă dată, după toate arătările, numai țiitoare, Magdalina, ca să se adeverească viața desfrînată a lui Ieremia. Alta este lunatica Mira, fiică a lui Movilă, pe care o iubește fie Miron, fiul lui Toma Nour, fie Marcu, fiul lui Mihai. Dar altă dată, fără să se schimbe nimic în substanță, numele sînt altele. Instrumentul lui Mihai e Popa, cele două femei sînt Adina și Mira, iar tînărul fiu este Ștefan-nebunul. În scurt, bătrînul satanic urmărește să pună pe tron pe fiul său, să facă sacrificiul lui Avram, după ce însă încearcă să aducă pe Ieremia pe calea cea bună. Deși tînărul se îndrăgostește de Mira, fata domnului, bătrînul vede în aceasta din urmă o piedică politică și de aceea se gîndește s-o otrăvească, în acest scop el folosește pe țiitoarea domnului, care la rîndu-i iubește, fără corespundere, pe tînăr. Fie slăbiciune a țiitoarei, fie altă socoteală a bătrînului, nu se mai dă Mirei otravă adevărată, ci un narcotic. Ca în *Romeo si Julieta*, moartea aparentă a fetei stîrnește o mare durere în tînăr, așa încît tatăl e nevoit a făgădui c-o va învia. Într-un proiect, bunăoară¹, «Popa nu știe că obiectul nebuliei lui Ștefan e Mira și că Mira e lunatică, și la începutul actului are în adevăr intențiunea s-o otrăvească pe Mira cu desăvîrșire, promițîndu-i Adinei că-i va [da]² spre *Vorgeschmack* al Amоруlui pe Ștefan să-i aducă otrava, dar văzînd la urmă că Mira e nebunia fiului său, văzînd că împrejurarea asta îi vine în ajutor ca să-l poată aduce la curte — el îi dă narcotic să ducă Adinei». E și o însemnare în care femeia

¹ F. 18, 13 v.

² F. 13 v.

³ Cuvîntul *da* lipsește din ms.

îndrăgostită, departe de a fi o unealtă, e o piedică. Aci apare Marcu, fiul lui Mihai, iar femeia e Anna Movilă. Pe ea vrea s-o piardă bătrînul, Toma Nour, iar tînărul care iubește pe Mira se prefăce numai că-i primește dragostea :

« Act. I. Marcu. Act. 2. Anna Movilă. Act. V. [Angerul. Mireasa lui Dumnezeu], Noaptea de rege. Toma știe că Anna Movilă e acel monstru afurisit ce-i încurcă tot și se decide s-o piarză pe ea întii, pentru ca să-i poată reuși planurile. Marcu [fiu de domn] singur urmărește ideea d-a se prefăce înamorat de Anna pentru ca să poată stinge sufletul acestei fiară – cu toate că el e înamorat nebun de îngerul gândirei – d-acea umbră lunatecă. Urmărind lunateca el vede că intră în curtea domnească.»

E de reținut că atunci cînd tînărul, de pildă, Ștefan-nebunul¹, află de moartea (aparentă) a Mirei, el declamă cunoscutele versuri din *Mortua est*:

La ce? oare totul nu e nebulie,
Au moaftea-ți, copile, aș-a fost să fie?

cea ce dezvăluie și de astă dată originea dramatică a unor versuri.

Momentul acesta al contemplării morții și al dorinței ardente, cu orice preț, de înviere, a muncit mult pe adolescentul Eminescu. O însemnate din aceeași vreme și foarte probabil din aceeași intenție de dramă pune în chiar actul întii răzvrătirea împotriva morții²:

¹ F. 25.

² F. 18.

³ Ms. 2258, f. 219 v. în ms. 2254, f. 14, sînt versuri de epocă veche ce trebuie puse în legătură cu acest moment: «O, ridicăți capacul ca s-o văd pala față / Cu buze-nvinețite, cu ochii cei de gheață / Ce moartea turburată stîngînd adîncul lor / Fac să nu mai aibă neci raze neci isvor».

Și nici versurile săltărețe pentru o babă, care e moartea, (f. 85 v.) nu sînt străine de acest motiv: «Babă zbircită / Ce cînti pocită / Lingă pîrîu, / Vrei ca vîntul / Să-și schimbe [cîntul] gîndul / Din bun în rău, / Să se prefacă / Din cînt ce pleacă / Vuind în van / în aspru a mării / Vînt al pierzării, / în uragan? . . / Și bătrînă moarte toarce / Gîndul ei în nefînit, / Zilele din vine-ți stoarce / Și cînd capu-ți se întoarce / Bagi de seamă cai trăit.»

Crezi în misticismul sufletelor? Acea umbră e sufletul unei moarte – da! dar acel suflet îl prind vîrs într-un chip de femeie, acel ideal ăteric îl topesc într-o formă de om și acea femeie ți-o dau ție s-o privești 24 oare – căci după aceea va muri iarăși victima unei crime. Răzbună-o!

– O răzbun – d-ar trebui ca fiecare picătură din sîngele meu să devină venin – inima venin, sufletul venin, creierii venin – d-ar trebui ca apoi să mîn astfel spre pedeapsă ca blestem otrăvit ființa mea din eternitate în eternitate.

învio, învio! – de ești Satana îți dau sufletul meu, de ești Dumnezeu îți permit să stingi ființa mea să nu mai fie. Nu-ți cer nici sufletul tău – nici ființa ta – cer jurămîntul tău și-o înviez.

Regele a zis sclavului sfărămă Carpații și-i voi sfărîma – seacă Dunărea și-o vei seca.

Vezi aripa-i dreaptă pe Roma, aripa-i stîngă pe România. Vulturul român cu razele ochilor muiate-n Mediterana » etc.

Și femeia-țititoare și tînărul se socotesc instrumente oarbe ale unei voințe superioare, ale voinței lui Toma Nour. Astfel, unul din ei, care a ezitat să otrăvească pe Mira și i-a dat numai un narcotic, deși din alte însemnări narcotizarea se face chiar cu știrea bătrînului, mărturisește afirmarea sa³:

« Mizerabil instrument ce ești, odată ai vrut și tu să ieși c-o virgulă din machinațiune: el ți-a zis Mira să moară – tu ai făcut să pară moartă și astă dată scurtul tău calcul a adus moartea timpului tău, a răsturnat toate planurile. Nu știi tu că un om viu e o cifră sunătoare și un mort o nulă? că amestecînd un om viu într-un plan multiplii o cifră de valoare, și amestecînd unul mort multiplii cu o nulă? El calculase – el știa că trebuie neapărat o nulă – de ce-a ieșit din calculul său?»

Otrăvitoarea este chiar Magdalina, și Miron, care îi aduce narcoticul de la bătrîn, nu știe, după anume schiță, că moartea Mirei e numai aparentă. Altfel durerea în fața cadavrului și făgăduința bătrînului de a o învia nu ar mai avea rost. Totuși vorbele de mai sus sînt prea virile și s-ar

³ Ms. 2254, f. 15.

putea să fie spuse chiar de Miron, devenit în altă intenție, din afiț de deseale clătănări ale inspirației, complice al mistificațiunii. Dar sentimentul de dependență al amîndurora este neted exprimat prin vorbele de astă dată în chip sigur ale lui Miron :

« în actul I, scenă. Magdalina ascultă. Tu știi [că] eu te urăsc . . . tu mă urăști, o știu . . . cu toate astea noi amîndoi sintem luați la un loc aceeași ființă, noi amîndoi două roți la aceeași mașină, noi amîndoi ne confundăm într-aceeași umbră a unui om oarecare — un om mare — pe care nu-l cunoști, eu însă da. Crezi tu că ești? că ai voința ta? Nu. Crezi tu că exist eu, că am voința mea? Noi sintem nouri fără soarte alungați din orizont în orizont, dar fulgerul dintre noi știe ce țintă are. Nu poți fi cauză, nu poți fi scop . . . fii mașină.»

Avem acum elementele spre a înțelege rosturile uneia din schițele cele mai clare:

« Actul I

5 scene. Magdalina. Toma Nour vorbește aceea ce e însemnat în coală. Toma Nour are într-adevăr de gînd să omoare pe Mira și-i propune Magdalinei că-i va trimite otravă ca să i-o dea Mirei prin Miron. în fine ea se învoiește, aparte însă spune că va scăpa de omor rugînd pe domnul ca s-o dea după polon și că astfel va fi a ei fără crimă și puterea lui Nour oarecum sfărîmată. Ea iese [Accentuarea că există *un om*, sub a cărui voință toți împla].

Toma Nour singur spune aicea planul lui Mihai-vodă de-a pune pe tronul Moldovei o umbră de domn — un instrument al său — și face totodată apologia agendelor sale [cum stă în coala respectivă]. în fine îi vine ideea de-a pune pe Miron domn și să facă un sacrificiu a lui Avram. [Toma Nour: ideile după cari împla. Vulturul Romei ce-a smuls inima din Roma murindă. Incorporarea stîncei în Mihai. Credința d-a fi o umbră a lui Mihai. Națiunea — stîncă. Generații rîu — oamenii valuri.]¹

¹ F. 15.

² Ms. 2254, f. 28-29.

³ Glose marginale.

în acest timp vine și Miron. Spre a-l iniția îi propune ca să-l ducă la curte, îi deschide sălbaticului raiul amorului, atunci el îi spune că lui nu-i trebuie lumea mare — ideea lui despre lume — nu-i trebuie amor, că el are amor — îi descrie amorul lui pentru umbra unui înger. Toma e curios să știe dacă asta e nebunie. Un amic a avut și el dar acela [e] Marcu-vodă. Credința lui în destin.

Miron rămîne singur. Atunci apare și Mira. Scena dintre Tasso și Leonora în act V, o îmbrățișează. Ea fuge. Apare Toma, atunci el vorbește (*Tasso*, Act. V, Scena uit.). Apoi Toma Nour îi spune că într-adevăr acea umbră există și că el o s-o cheme din lumea cealaltă ca s-o ncorporeze pentru el într-o ființă de om. El părăsește lyra ș-o blestemă.

Liră spartă-n stîncă a lumii.

[Eu umbra rătăcită prin ruinele pămîntului — munții gîndirii se spintecă dinaintea mea d-o parte verzi și înfloriți munți de lumină de alta goi slabi arși și sufletul meu buhă trece rece și plîngător în stîncele disperării trebuie iar trebuie vai — să plîng — să plîng totdeauna. *Toma o viziune... da e o viziune . . . e reflectul unui înger &c]*¹

Actul II

Un bal la vodă. Balul se întîmplă din bucurie că a bătut pe Mihai. Ambientul curții domnești.

Miron i-duce Magdalinei veninul (narcotic) și totodată ea-l adimenește întrebîndu-l dacă el a iubit vreodată. Ea-i spune că îl iubește — el însă-i răspunde că e din acele caractere melancolice cari nu iubesc pe nimeni, însă cari iubesc cu toate astea pe toată lumea, și în fine că iubește virtutea. Ai iubi femeia care-a comis un omor? Nu, aceea poate arde — poate topi o inimă, dar nu poate să facă s-o iubească — în fine o face ca ea [Ea rămîne încîntată — îl deifică — se exaltează după acest cavaler negru care e o virtute albă]: să-și purifice caracterul, să caute a deveni o Ierta. Deificat în inima ei — el dispăre cu lira de mînă, el dispăre.

[În timpul actului acestuia Miron este foarte turburat pentru că la act. I Toma-l anunțase cum că Mira va muri

¹ Glosă marginală.

² Glosă marginală

după prima lui îmbrățișare – și de aceea el în scena întâi e scuzabil dacă vorbește cu Magdalena de moarte, virtute, pe când ea-i vorbește de amor. Ca model scena din *Cabale u. Liebe* între Ferdinand și maitressa.]

Movilă vine, și ea fiindcă a prins ideea de a nu mai omori pe Mira – îl consilie ca s-o dea după polon. El iarăși descoperă gândul lui cel vânzător de țeară, în momentul acela Toma Nour care i-a ascultat și a ghicit gândul Magdalinei intră – Scena lui Posa cu Philipp: nour de aur din marea d-amor. Ultima încercare pacifică d-a împiedeca unirea cu Polonia. Prințul iese necedînd.

Scena cu oglinda. Iese cînd vin.

Boierii cari vor a se retrage vorbesc de lunatecia Mirei ca d-un secret, de scopurile domnului, de căderea lui Mihai. Toma li spune despre un fiu al lui Mihai care-ar petrece în Moldova cu gînd de a se domni, una, și a doua li spune că îi invită la o comedie peste un ceas, care se va întîmpla în curtea domnească și ei să vie cînd or auzi clopotele ca să vadă totodată și pe fiul lui Mihai... ei se retrag. . . Mira-i urmărește cu ochii și se bucură de tăcerea nopții care crește din ce în ce, cînd deodată apare Miron. Scenă, înduplecat de rugăciunile ei. în sfîrșit am găsit în lume visul meu. El iese. [La tot focul cu care el îi dederă (*sic*) el, un accent de disperare și nebunie se strecoară prin șirul vorbelor lui știind că [ea] o să moară, că n-o să mai fie pentru el.]

Magdalena și Mira. Siluirea la omor. Toma dă semn de clopot. Clopotul s-aude.

Boierii. Domnul și Magdalena care-aleargă lingă el cu torțe. Miron care aleargă de ia pe Mira moartă-n brațele lui. Scena cunoscută.»

în altă variantă a actului II, în care Toma Nour e un popă, faptele sînt cam aceleași:

« Actul II

Boierii vorbesc de lunatecia Mirei – de scopurile domnului de-a închina țara la poloni – de căderea lui Mihai – și P. li spune că ar exista un fiu al lui Mihai venit anume

¹ Glosă marginală.

² Glosă marginală.

³ F. 11.

în Moldova pentru a căpăta domnia – că Eremia e sec – se cam conspiră fără scop și fără țintă, și iese.

Zamoisky și Movilă îi explică mai bine unirea lui cu Polonia și-și vinde fiica de metresă regelui. P. ascultă.

îl consilie pe domn – scena din *Don Carlos*. Filipp. Posa. El rîde. Mira, apoi Miron. Amor. Popa ascuns a-rată Magdalinei. Magdalena și Mira – Omorul ei.

Scena ultimă.»

Iată în sfîrșit și întiile scene din actul al treilea:

« Actul III

Scena din ultim. act. ultim [*sic*] a lui Glavigo – aș fi topit marmură . . . Urăsc pe Satan.

Toma vine și îl consilia mai întii să aibă speranță – în urmă cînd rămîne neconsolat îi descoperă că e tatăl lui și-i permite a o învia.»

în scurt, acțiunea din aceste acte ar fi următoarea: Deoarece Ieremia Movilă pactizează cu polonii, al căror cancelar Zamoisky se află în Moldova, Toma Nour uneltește să-l doboare, spre a înfăptui gîndul lui Mihai. Și fiindcă Ieremia voiește să-și vîndă pe fiica lui, Mira, drept fiitoare regelui Poloniei, pentru a împiedeca alianța, hotărăște să omoare pe fată. Pe de altă parte caută a introduce la curte pe fiul său Miron, cu gîndul de a-l face să se îndrăgostească de Magdalena, fiitoarea domnului, care iubește pe tînăr. Pe aceasta o îndeamnă Toma, punînd în joc și gelozia, să otrăvească pe Mira. Magdalena însă, consultînd sentimentele lui Miron și dîndu-și seamă că acesta n-ar putea-o iubi știind-o ucigașă, convertită în sfîrșit de înălțimea sufletului lui, căci el e poet, plănuieste să nu mai ucidă pe Mira și să îndemne pe domn de a trimite pe fată cît mai curînd la curtea polonă. Toma Nour a tras însă cu urechea și pentru a înlătura legătura cu polonul și a nu zădărnici adevărata dragoste a lui Miron, își schimbă planul și trimite Magdalinei, chiar prin tînăr, un narcotic. Cînd Toma dă un semn de clopot, Magdalena, care e un instrument fără voință, face gestul ucigaș. Miron crede de-a binelea că Mira e moartă, e dez-nădăjduit, ceea ce mișcă pe Nour și-l face să făgăduiască

¹ Ms. 2254, f. 29.

tinărului că va învia pe fată, măfturisindu-i totodată că e tatăl lui.

Versurile pe care Miron avea să le declame după fuga de îmbrățișare a Mirei, Eminescu le scrisese. Le recunoaștem în *Cîntul unei Cassandre*, compus în octombrie 1866, la șaisprezece ani:

Liră spartă-n stîncă lume,
Strigăt în pustiu de dor,
Plîns amar luat de glumă,
Huiduitul vrăjitor

E ființa-mi tremurîndă
Care fuge-n infinit
Ca un fulger fără țintă,
Ca un cap fără zenit. . .

Care-i scopul vieții mele?
De ce gîndu-mi e proroc?
De ce știu ce-i scris cu stele
Cînd în darn lumea invoc?
[întreb sufletu-mpietrit,
Ochiu-i stîns, buzele mele
De durere-a-nvinețit.]

Cum avea să se sfîrșească drama? De vreme ce Eminescu și-a schimbat de atîtea ori planul e greu de hotărît care e adevăratul deznodămînt. Însă factorul comun concludiv se poate deduce din chiar cele trei acte. întocmai ca în *Kabale und Ijebe*, din prea multă intrigă se va naște o tragedie personală. După o continuare a schiței, Mira, exaltată de gelozie, voiește să ucidă pe Miron, nu îndrăznește, și fiindcă acum tinărul o respinge, se omoară. Această întimplare pricinuieste nebunia lui Miron:

n Final act. III

Magdalina vine și-o consilie să omoare pe Miron, o obligă; o face să jure – îi descopere actul [Magdalinei]

¹ *Postumi*, p. 7; ms. 2259, f. 24.

² Ms. 2254, f. 201.

ei, că ea l-a introdus – îi recheamă toată gelozia – convinge.

– Da! îl voi omorî... îl voi omorî.

Actul IV

Palatul. Decepțiunea – fuge turburat. Spionul – care, legă cu [*sic*].

Actul V

Ea gata să-1 omoare – recade înamoroată în brațele sale. El o respinge. Ea se omoară. Finele prin nebunia lui.»

Oricum, deznodămîntul avea să fie funest și pentru aceea că toate eforturile lui Toma Nour, prin moartea lui Mihai Viteazul, deveneau sterpe. într-un alt proiect de act V¹, Nour făcea în scena penultimă reflecțiuni asupra zădărniceii politicii lui:

«Toma face reflecțiunea lui cum într-adevăr atîta amar de oameni au ținut de soarta unui singur om – unui Mihai. Rîurile au secat. Valurile s-au dus – Eu val pribeag mai rămîn încă? Nu!. . .»

Prin urmare și el avea să se omoare. Eminescu își propunea să dezvolte aci un vis în trei părți, în care punea mare temeii scenic («Aceste trei părți trebuie dezvoltate cu măiestrie casă facă efect») și de vaporozitatearomantică a căruia ne facem o idee citind numai cîteva declamații:

«Partea I a visului. Vezi acest om care abia născut să fie unul, ei bine, el e doi. . . două ființe de tot deosebite . . . vijelie și pace . . . Tron și mormînt. . . Noapte și lumină . . . Demon și angel. Una merge pe mărirea unui cezar. . . cealaltă se-ngroapă-n praful unor cărți vechi și meditează asupra ruinelor l u m e i . . .»

Pentru ca drama să merite numele de *Marcu-vodă*, ar fi trebuit să apară acest personaj. în conceptele în care episodul Mira-Miron predomină, loc pentru acest erou nu prea este, de aceea Eminescu adoptă aici titlul *Mira*.

¹ *Marcu-vodă*, ms. 2254, f. 15 v.

Cind însă schița se intitulează *Marcu-vodă*, toate stările și faptele lui Miron trec asupra lui Marcu.

Din însemnări foarte vechi, unele cu creionul, se vede că Marcu era înscăunat în Iași chiar de Mihai Viteazul. Ieremia Movilă se întoarce apoi cu ajutorul lui Zamoyiski, iar finărul domn era ucis:

« . . . Un crai uscat pe schelet de oase ce fuge prin lume încins în diademă de aur.

Peste podul Sucevei trecea Ieremia Movilă cu Zamoyiski, minînd înainte sclavia țării care rîdea nebună prin gurile unui popor (care nu știa cum se schimbă jug cu jug) ce purta pe umerii de piatră trei juguri de fier – jugul turcilor, a tătarilor și a polonilor.»¹

«Ce vrei? sunt visător. Aveam un frate. Amîndoi eram visători. . . amîndoi visam, el mărirea unui cezar, se rătăcea pe insulele necunoscute decît de imaginațiune – făcea împărății între sălbatecii Americii – a căror împărat era el – împărțea aur la locuitorii pămîntului și avea viață vecinică ca împărății din basme. într-o zi frate-meu dispăru . . . Eu îl căutam nebun și visător căci îmi lipsea o parte din sufletul meu – dodat aud un vuiet prin popor, rădic ochii și văd în cocie de aur cu 12 cai pe un domn cu barba lungă și neagră ca un codru și sub muntele frunții cu doi ochi de vultur – era Mihai cel Mare ce gonise pe Ieremia și intrase-n Iași, alături cu el Marcu-vodă. . . era fratele meu.

Fugisem amețit pe stradele ce vuiiau de gurile poporului – din partea opusă se auzea trîmbițele oștirea lui Zamoyiski și Ieremia – noaptea era galbenă ca lumina de lună și eu îmi duceam prin ea tremurul inimii mele – m-apropiai de palat – porțile deschise morții – ferestrele deschise îmi părea că așteaptă să iesă prin ele sufletul unui omorît – treptele de marmură albă părea că se-nnegrise p-alocurea de blestemul pasului d-omorîtor – intrai în palat, nimeni – intrai în odaia domnului și-mi închisei ochii de spaimă. Pe [lungul] marginea cel alb al patului sta galben ca lumina de lună ce-i cădea în față – cu capul și pieptul atîrnat în jos afară din paț, cu părul lung și zburlit, cu pumnalul înmuia în inimă – gura deschisă... pe piept și pe gît șiroia din inimă sîngele-n gură – galben

ca ceara, cu ochii vineți, cu minile-nceștate, cu ochii holbați și acesta [acel mort. . . acel mort era] era Marcu-vodă.»²

35. Dabija-vodă

Dintre domnii țării, Eminescu n-a mai pomenit în scrierile sale decît de Istratie Dabija, de astă dată pentru patriarhalitatea și pămîntenia lui, singura însușire prin care se mai putea asemăna cu Mușatinii.³ Pe zidurile cetății Sucevei se înfățișează poetului umbra bătrînului Dabija, care, ca un adevărat băutor de vin, se plînge de sete, deoarece în rai, unde l-au dus mila și dreptatea de care, pomeneste Neculce, nu se află vin. Drept vorbind, Dabija și-a avut scaunul în Iași, încît stafia lui la Suceava e o licență poetică:

Suisem noaptea la Suceava,
Pe ziduri vechi cetatea unde-i.
Cum trece-n lume toată slava
Trecuși: Sic transit gloria mundi.
Și pintre ziduri înnegrite
Suspină șoaptele incete,
încord simțirile uimite
Ș-aud un glas zicînd: – Mi-e sete.

Dabija se înfățișează ca un bun vodă chefliu:

Cind eram vodă la Moldova
Hălăduiam pe la Cotnari.
Vierii toți îmi știau slova
Ș-aveam și grivne-n buzunar.
Pe vinul greu ca untdelemnul
Am dat mulți galbeni venetici.
Aici lipsește tot îndemnul,
în lume mult, nimic aici. . .

¹ Ms. 2255, f. 183 și v. în ms. (cu creion), titlul *Descriere*. Am inversat cele două paragrafe spre a păstra cronologia narațiunii.

² Ms. 2261, f. 95-98; *Opere comp.* V. și ms. 2256, f. 26-29; ultima strofă în ms. 2260, f. 188.

Se certe ungurii și leșii. . .
Ce-mi pasă mie? La Cotnari
Eu cheuiam cu cimpoieșii,
CU măscărici și lăutari;
Și sub umbrele de cetini
Norodu-ntreg juca și bea,
Iar eu ziceam: să bem, prietini,
Să bem pîn' nu vom mai putea.

Acest soi de Tischlied de structură goetheană pare scris în epoca ieșeană, pe cînd Eminescu și Creangă sorbeau vinul din ulcele de lut, după învățătura lui Dabija-voievod.

36. Cenușotcă

Eminescu a mai voit o singură dată să înfățișeze strălucirea domniilor moldovene, amestecînd de astă dată istoria cu povestea și născocind un Dan-voievod, fecior din neamul Mușatin. Titlul *Cenușotcă* atîta că poetul voia să desfășoare povestea Cenușăresei (Cendrillon, Cenerentola)¹«Jn alai voievodal:

«Cenușotcă

Persoanele

Socol Pîrvul [Udriște].
[Lupu Cocuz] Săban Gliga.
[Toader] Lupișteanu, fost vornic de poartă
și stăpîn pe cetățuia Moara Guzganilor.
Bogdana, Crăciuna, Tudora.
Alesandra]
Oxana > fetele lui.
Zamfira]
[Irina] [Anca] Anghelina, numită Cenușotcă,
fata lui Ștefan Murgul, fost pîrcălab al
Cetății-Albe, orfană în casa lui Toader
Lupiștean.
Dan[Gelu]-voievod, fecior domnesc din neamul
Mușatin.

¹ Ms. 2254, f. 202.

[Ștefan din Vinturi, cititor de zodii.]
Isac din Bisericiani, cititor de zodii.
Pepelea, măscărici a lui vodă.
Vladislav Bzmiejnie, negustor leah.
Hagi Manuk Balamuk, negustor armean.
Leizer [Nespopolokontzer, Nespokolowtzer],
Avram Nespălat, negustor jidov.»

37. Doja, Horia, Iancu

Materia acestor compuneri cu idee națională este scoasă, precum se vede, îndeosebi din istoria Moldovei.¹ Dar în trecerea lui prin Ardeal, poetul a întrevăzut un poem al românismului cu eroi transilvani, sub titluri în stil He-liade ori Mureșan, ca *Horiadele*, *Răsunet*, *Iancu*, unde avea să cînte facerea României din inima murindă a Romei smulsă de vulturul Gloriei și căzută în pămîntul Bourului. Această geneză transcrisă de noi mai sus e aceeași pe care Toma Nour o desfășură în *Marcu-vodă*. Acolo națiunea-stîncă era încorporată în Mihai, aci va fi desigur în Horia. însă din arătarea numelor se constată că Eminescu îmbră-țișă pe toți eroii mișcărilor iobăgești de la 1514 pînă la 1848, de vreme ce pomenea și de Iancu. Iar în altă parte s-ar părea că s-ar fi gîndit și la niște drame cu subiect ardelenesc, *Doja*, *Horia*, tratînd deci mișcarea curuților și aceea a moșilor.² Toate acestea împreună cu tot ceea ce cuprinde ca personaj pe Nour au fost însă plănuite înainte de *Geniu pustiu*, în care sînt aduse și revoluția de la 1848 și numele, anulador pentru tot ce se proiectase înainte, al lui Toma Nour. încă de pe atunci ideea națională se împerechea, cum am văzut, cu atitudini decepționiste de rău al veacului, ce diforma cu totul planul inițial. Nebunia, lunatecia înfățișează la poet, în această epocă, cea mai înaltă expresie a durerii universale. Ștefăniță, Miron au mai

¹ «Cît a fost sufleur în trupa lui Iorgu Caragiale, a scris enorm. Piesa *fuior Vladimirescu* i-a atras chiar ura de moarte a lui Macedonski» (Em. C. Grigoraș, *Hm. sociolog-matematic*, în *Aăev.*, 15 noiembrie 1928). Izvorul acestei informații nu ne este cunoscut.

² Ms. 2262, f. 4.

³ Ms. 2254, f. 301 v.

mult sau mai puțin mintea rătăcită. Dacă, prin urmare, Eminescu și-a ales ca erou pe Iancu, a făcut aceasta gândindu-se și la înstrăinarea mintală a acestuia, prilej potrivit de a crea un erou romantic, cu vorbe alegorice. Însemnările aceste: «Răzbunarea română. Ariei, Faust. Un Don Juan român», alături de schița *Horiadelor*, chiar dacă n-ar avea vreo legătură cu textul propriu-zis, au cu el un raport de concepție generală. Patrioții lui Eminescu sînt toți faustieni și byronieni, muncii de gânduri mari și de îndoieli. Cînd eroul nu poate fi nebun, Eminescu îl alege poet, ca să mediteze astfel prin el asupra destinelor omenești. De aceea a fost ales Mureșan, într-un poem ce ar fi trebuit să fie patriotic și a devenit, de prea multe întrebări, metafizic.

O parte din versurile *Horiadelor* au fost scrise și sînt acele cunoscute sub titlul *Huria*:

Să priveasc-Ardealul lunei i-e rușine
C-a robii copiii-i pe sub mini streine.
Ci-ntr-un nor de abur, într-un vâl de ceață,
își ascunde tristă galbena ei față.

Horia pe-un munte falnic stă călare:
O coroană sură munților sc pare.
Iar Carpații țepeni, îngropați în nori,
își vuiau pin tunet gândurile lor. . .

Și un stol de vulturi muntele-ncongior
Cugetînd că-i Joe, Dumnezeu lor.
Cînd [încins cu fală] în miezul nopții, cununat cu nimb,
Fulgerul [Fulgerele] aruncă sus de pe Olimp.

Se recunoaște și aici obiceiul de a ridica la mit un erou istoric, de a personifica elementele naturii, lună, tunet, munți, de a amesteca pe zei în faptele oamenilor și de a da un înțeles metafizic și alegoric istoriei naționale. Alegorismul excesiv ni-l ilustrează o însemnare de prin preajma proiectului *Mira* (cu Ștefan-Nebunul) din aceeași epocă, unde ni se dau asemenea ecuații:

« Seraph: putere.
Cîntec: lege.
Colorile: legile.

¹ *Postume*; ms. 2259, f. 34.

² M«. 2254, f. 18.

Stele: lumi.

Soarele: Tot.

Inima: complexul lor.»

Mai încolo¹, o copilă își dezvoltă «*philosophia*» ei, vag platonizantă, evident în duhul acestor categorii, pentru că, punînd înțelesul vieții în iubire, intră în chiar temeiul creației:

Philosophia copilei

Glasul plăcerii dulce iubit
Cheamă gîndirea pe a mea frunte,
Ce zboară tainic ca și o luntre
în oceanu-i nemărginit.

Stelele toate angeli îi par,
Angeli cu aripi strălucitoare,
A căror inimi tremurătoare
Candele d-aur nouă ni-apar.

Falnică-i pare legea Creării,
Lumi ce ca faruri în lume-not,
Candeli aprinse lui Zebaot,
Ce ard topitei și renvierei.

Dar mai puternic, mai nalt, mai dulce
îi pare legea de a iubi,
Fără ea nu e de a trăi,
Fără ea omul ca stîns se duce. . . etc.

Oricare ar fi fost, prin urmare, liniile epice ale poemului, bănuim că ar fi trebuit neapărat să aflăm în el «*philosophii*», genealogii mitice, amoruri angelice și alegorice.

38. Poveste (Poesis, Carmen-Sylva)

Eminescu a încercat o singură dată să cînte românismul în afară de șirul domniilor pămîntene.² Era acum

¹ F. 18 v.

² Acțiunea unor nuvele de care vom vorbi mai la vale se petrece în timpul lui Mihai Sturza, dar acolo observația e cu totul socială.

sub frământarea ideilor politice monarhice, și regele Carol îi apărea ca un simbol de statornicie. Și Alecsandri glori-ficase de altfel familia domnitoare și îndeosebi pe Carmen-Sylva. Gîndită nu înainte de epoca studențească, această compunere intitulată *Poveste*¹ anticipează în unele imagini *Diamantul Nordului* și *Scrisoarea III* și e scrisă probabil în epoca berlineză, prin preajma *Panoramei*, cînd numele alegoric *Poesis* mai era proaspăt în mintea poetului, în ea Eminescu își propunea (după metoda alecsandriană) să simbolizeze în regina-poetă Elisabeta (*Poesis*) apropierea Nordului germanic de Răsăritul latin, a Rinului de Dunăre, de vreme ce Carmen-Sylva venea:

De-acolo unde-n cîmpuri bătrînul, tată Rhin
își mîină printre stînce eternul său suspin.
Acolo unde-și mișcă și Dunărea măreață
Cîmpia ei întinsă și umedă [și] crează.

în locul lui Odin, pe care totdeauna Eminescu îl va așeza cu toată Walhalla în fundul mării, era născocit un rege străbun Nord, care-și petrece lungile nopți în strălucitul adînc de mare:

Cînd peste Nord plutește superb astrul polar
Și-aruncă raze albe în marea de amar,
Atunci marea ce cîntă pin stîncele zdrobite
Și vîntul care geme pin iernele cernite
Tac toate... și descîntul al miezenopții rece
Senin pin iarnă zboară, sublim pin aer trece
Și luciul mării turburi s-aplană, se-nsenină
Și-n fundul ei sălbatec e cîntec și lumină,
Ard stele-n faclă de-aur — palate de saphir
Lucinde se răsfață și-n fundu-i se respir.

Deodată fata regelui, care e astrul polar, se mistuie fără urmă de pe cer. Ea fusese prefăcută în înger, femeie și regină și trimisă la domnul unei țări, care e desigur Carol I, îngerul-astru-Poesis nefiind decît Carmen-Sylva. Acum Eminescu, sub impresia serbării de la Putna, pune pe Ștefan cel Mare să deplîngă decăderea urmașilor și să prevadă o reînviere a țării prin unire sub o dinastie ger-

¹ Ms. 2262, f. 53-55.

² F. 55.

manlca. Expresia «România Mare» apare pentru întia oară:

înmormîntat de secolii în neagra vecinicie
S-a stîns din mîntea lunei cea rece și pustie,
Simțeam că nu trăiesc înfășurat de slava-mi
Decît numai în basmu, și-n cîntec bătrînesc,
în mîntea cea uitită [*tic*] a unor strănepoți
Ce spurii și nemernici, slăbiți și idioți
Făcea pe ciocoimea căzutului Fanar
Cu mîntea cea vicleană, cu sufletul avar.
M-am fost uitat din lume ca-nvechită veste
Despre o vreme [care] de mult, de mult nu este,
Ci amintirea-mi numai venea din cînd în cînd
Ca sunetul de clopot pribeag și aiurînd
Ce-n noaptea-ntunecată lin și melodic vine,
De unde bate însă nu pop: pricepe bine,
Trăiam la gura vetrei, în focul cel de jar
Unde-un bătrîn ca iama cu grai încet și rar
Mă spunea la nepoții ce stau cu ochii țintă
Și ascultau la vorba-i ca la o rugă sintă,
Trăiam cu lăutarul cel orb și plin de zile
Ce scrișînd din scripcă dulci sunete de jale
Cîntă la lumea care n-o vede, n-o pricepe,*
Icoanele ce-n sunetu-i ca-n paraclis trăiesc,
Trăiam în doina tristă voinicului de munte,
în visul țarei drage, în stîncele-i cărunte,
în riurile-i cari spumînde din munți gem,
într-a colibeii triste întunecos blăstem,
Pe cînd fanariotul pe tronul-i de mărire
Rînjea cu risul morții și-n oarba lui cumplire.
Ateu din nedreptate și de aur orbit,
Domnea ca ciuma stearpă în tristul Răsărit. . .
în lumea spăimîntată venit-ă îns-o zi
Cînd Dumnezeuul urei în iadu-i asurzi,
Cînd poporul puternic de jugu-i desfăcut
Și-aduse-atunci aminte ce fuse în trecut,
A dezgropat din piatră bătrînul meu schelet
Și în cîntarea dulce a unui blind poet
Popolul ochii-n lacrimi jură în ceasul sînt

¹ Var.: *inima*.

² Var.: *Care scoșînd căciula o-ntinde după milă j Si-apoi sestînd p-o piatră ce stă-n mijloc de cale] Spune la lumea ce nu vede în cîntec bătrînesc.*

Că o Românie *una* există pe pământ,
 Și au făcut Credința, Voința lor cea tare
 Din două țări mici slabe o Românie Mare. . .
 Sufletul meu de flăcări, de veacuri dezmiertat
 Zburam un basmu palid pin cerul înstelat,
 Pierdut într-a mea noapte, pin ocean de stele
 Purtam sufletu-mi palid și visurile mele,
 Dar am văzut deodată din cer o stea fugind
 Ce lumina c-al nopții alb soare de argint,
 Era o stea regală, un inger drag plăplnd
 Cu sufletul în ceriuri, cu corpul pe pământ,
 Și-am cunoscut atuncea că steua cea de fală
 E steua României iubită și regală. . . etc.

«Blindul poet» de cate pomenește Eminescu este desigur V. Alecsandri, iar «cântarea dulce»: *Imn lui Ștefan cel Mare, cântat la serbarea Junimei academice, dată în memoria acestui domn la mănăstirea Putna în 15/27 august 1871*.¹ Dezgroparea osemintelor domnului la care se face aluzie a avut loc însă mai înainte, în decembrie 1855. Faptul că Eminescu vorbește de «stea regală» nu credem că poate întemeia vreo presupunere că versurile au fost scrise în 1881. Stilul e cu totul vechi («popolul») și în maniera Alecsandri. E din partea lui Eminescu o simplă exagerare, de altfel confirmată. După profeție, «Ștefan bătrîn iese lingă o piatră risipită de mormint, barba albă, pletele albe cu desăvîrșire, asemenea unui leu murind». Poemul, în care trebuia să vorbească șt Poesis, a fost însă părăsit

39. Emmi

Cele mai multe din intențiile sale naționaliste Eminescu a încercat să le înfăptuiască în teatru. Genul era și mai potrivit materiei și de altfel trebuia să-i placă, ca unuia ce trăise printre culise. De aceea, tot plănuiind drame istorice, Eminescu găsea în mintea lui idei pentru diferite lucrări dramatice ce ieșeau din acest cadru. Iată pentru ce e nime-

* Com. I/., V, 1871, p. 185.

rit să cercetăm tot aici celelalte proiecte de dramă cu alte cuprinsuri.

Atît de mult mișcase pe Eminescu poezia lui Alecsandri *Emmi* (1860), încît punea pe Toma Nour din *Geniu pustiu* să scrie prietenului său:

«Mi-ai trimis poeziile lui Alecsandri. îți mulțumesc. Citesc pe *Emmi*, singurul lucru în lume care-mi poate stoarce lacrimi. într-adevăr, voi aștia cari trăiți în lume numai pentru ca să trăiți, aveți o idee ciudată de moarte. . . voi vă imaginați scheletul unui mort și – ziceți moarte. Pentru mine, e un inger drag, cu o cunună de spini, cu fața palidă și cu aripi negre. Un inger. . . ingerul visurilor mele. . . »

în *Emmi* este vorba tocmai de o fată «blîndă, radioasă», pe care providența a rechemat-o în ceruri și a cărei moarte poetul o deplînge în versuri asemănătoare puțin în idee cu cele din *Mortua est*:

De ce să cadă crinul în zarea dimineții?
 De ce să moară Emmi în floarea tinereții?
 Lipsea Dumnezeu oare de îngeri lucitori?
 Lipsea cerul de raze, de stele și de flori?. . .
 O, fiică a Moldovei! trecut-ai ca un vis,
 Și răul nemuririi în sinu-i te-a închis.

Eminescu a crezut că e nimerit să scrie o «dramă originală într-un act», pe care, cum nu-i era obiceiul, aproape a terminat-o: *Amor pierdut – viață pierdută. Emmi*. Epoca de facere, judecînd și după stil, trebuie pusă așadar între *Geniu pustiu* și data mergerii la Viena. în Vasile Alexandrescu, poet de 35 ani, e ușor de recunoscut Vasile Alecsandri. Și vîrsta pînă la un punct este potrivită, fiindcă în 1852, cînd se petrece acțiunea, poetul *Steluței* ar fi avut peste 30 de ani. Emmi, care e tuberculoasă, se află la Wiesbaden, în hotelul băilor, îngrijită de doctorul Alecu și de bătrîna slugă Niță, iubită de Alecu Criste, tînăr de 22 ani. Doctorul nu mai dă nici o nădejde. O bucurie mare îi poate prelungi viața, o durere i-o poate reteza. întîi vine bucuria. Poetul Vasile Alexandrescu trece pe la Wiesbaden. Emmi, care pe la 7–8 ani «ședea toată ziua pe picioarele» lui și-1 silea să născocescă basme și să-i îmbrace păpușile, mînîndu-1 afară de aceasta prin casă cu hățuri

¹ Ms. 2254, f. 30 urm.; *Op. comp.*

de ață, cuprinsă de dragoste retrospectivă, trage nădejde că Vasile o va lua de soție. Pentru Alecu, care o iubește ardent, ea are sentimente de soră. Vasile, care fusese pe vremuri îndrăgostit de mama fetei și care de altfel acum e căsătorit, abia își amintește de ea, și în convorbirea ce o au o îndeamnă blînd să arate mai multă atenție pentru tinărul Alecu. Fata nu înțelege. Ea vrea să fie socotită femeie, nu un simplu înger, cum o alintase poetul:

«... Voi să fiu o femeie. . . căci voi să iubesc. . . și să iubesc cu toată puterea sufletului meu¹ Adeseori, foarte adeseori, unchiule. . . am gîndit: n-ar fi mai bine să fiu un înger? însă îngerii. . . pot ei iubi?. . . »

Vasile îi răspunde cu imagini pe care le vom afla mai tirziu în poezia *înger de pată* (publicată 15 iunie 1871):

«Da, copila mea. . . Poate. . . Nu sînt ei îngeri de pază?. . . Nu au ei pe protejații lor?. . . Nu mișcă ei aripile lor de argint asupra capetelor muritoare?... Și tu. . . nu ești tu înger. . . poate îngerul meu de pază...»

îngenuncherea poetului în fața fetei este desigur de un mare romantism, mai ales la un om demn ca Alexandrescu, care își dă socoteală de stima pe care i-o poartă «națiunea». Caracteristic eminesciană e teoria lui asupra amorului «înfricoșat»:

«Mie nu-mi plac blondele, Emmi. . . Prea-s dulci, prea-s languroase. . . prea-s lirice. . . Mie-mi place tragedia. . . Ochii cei mari fulgerători. . . Părul negru și despletit. . . amorul înfricoșat ca de tigresă. . . Și-apoi blondele-s proaste.»

Fiindcă Alecu acceptă însă amorul angelic pentru îngeri blonzi, el va fi gata să se sacrifice, ca și Majo din *Mira* pentru Ștefăniță. îndemnat de Emmi, se va duce la Vasile să-l roage să nu plece în Italia. Poetul însă părăsise localitatea și bolnava, la știrea că era însurat, moare.

40. Demon și Înger

Dacă Eminescu ar fi scris o tragedie *Demon si înger*, plînuită poate la Berlin, aceasta n-ar fi fost decît dezvolt-

tarea temei sociale din *înger si demon* (publicată 1 aprilie 1873), ce-l preocupa în acea vreme. Ar fi fost vorba de o fiică de rege, Ea, îndrăgostită de El, un revoluționar libertar «cu idei reci, îndrăznețe», înfășurat «în stîndarul roș». Revoluționarul avea să moară cu viziunea amară a inutilității sforțărilor lui, împăcat numai cu mîngîierile ei îngerești.

41. Văduva din Ephes

întt-un manuscris găsim schițate cu creionul liniile generale ale unei comedii desigur, nu se știe în cîte acte, precum urmează:

«Văduva din Ephes

Persoane

Proconsulul.

Anaxiomenes.]

Meander. > trei conjurați.

Protagoras.]

Suphis, un tînăr de partida lor.

Telamon, bătrînul.

Telamon, tînărul mort.

Cinera, [nevasta] văduva acestuia.

Mysis, sclavă.

Arcion, ostaș roman.

Scena în Ephes.

Act. I

Sc. I

Piață publică

Proc, Anax., Meand., Protag., [Gladiatori] Lictori. Popor ephesiatic. Judecători. Suphis. Proc. condamnă pe cei

trei conjurați la spînzurătoare. Poruncă de a-i ține trei zile întregi sub gardă și spînzurătoare, spre a statua exemplu. Ordin de a păzi ca rudele să nu-i răpească. Suphis are intenția de a-l lua pe Meander, pe care o manifestă acum. Ei sînt duși – lumea iese din scenă.

Sc 11

Sufis singur.

Sc. IU

Convoiul funebru al lui Telamon. Sufis dezvoltă antiteza din asemănarea mortului cu Meander. Iese. Cînera; sclava ei. Intră în mormînt.

Scena IV

Mormîntul lui Telamon

Desperarea Cînerii în ziua întîia. Ea rămîne ncleștată asupra sicriului și pe jumătate moartă. Mysis s-ocupă cu lampa.

Act. II

Scenele cunoscute I și II

Sc. III

[Suphis intră.]

Cînd Arcion iese s-aducă merinde, Suphis intră în mormînt spre a-și pregăti fapta, el rămîne după o colonă, ascultă pe soldatul revenit povestind și iese cu semne de bucurie.

Urma cunoscută.»

Ideea de a trata această temă nu e de loc curioasă pentru cel care a compus *Dalila*. Eminescu a cugetat să facă o astfel de piesă într-o criză de misoginism și de supărare împotriva Veronicăi Miele. Dacă scrierea n-ar părea dintr-o epocă anterioară lui 1879, ne-ar veni să credem că e din timpul văduviei Veronichii și că e o aluzie răutăcioasă

150 la nestatornicia ei.

42. Verena

Pentru Veronica în chip sigur este scurtul dialog între un bărbat și o Verenă¹ care se hîrjonesc și-și spun vorbe mușcătoare ca pregustate a unei apropiate căsătorii. Și aici apare dragostea sălbatică cu « mușcături » și « sete »:

O, lasă-ți fața dulce și albă pe-al meu umăr,
Eu vreau să-ți sorb din gură cuvinte fără număr,
Și fie vorbe bune și fie vorbe rele
Totuna mi-i, totuna m-am îndrăgît în ele.
Tu leneș – visătoare cu măiestrii * cochete
Reped zimbiri și lacrimi privirile-ți șirete,
Acuma-s îndărătnici, acuma mă-nfruntează,
Acuma mă îmbată c-o clară, dreaptă rază,
Căci miere veninoasă e-n caldul tău răsuflet.
Fii rea, fii bună, oricum... eu te iubesc din suflet...
– Te las pentru o clipă... .

– Tu! Nu vrei să te duci...

Ei du-te, fugi de-aicea... nici vreau să te mai văd,
Urit ca un cărbune, posomorît, certăreț,
Cum e mai rău... O, Doamne! ce am găsit în el?
Te-ai dus... .

– Verenă...1

(apari) Doamne! Ce dulce mai vorbește.

Să văd ce-a spus acuma?

Verenă I

(apari) Doamne! Ce dulce mai vorbește.

Să văd ce-a spune acuma?

Verenă, pe o clipă...

– Eu nu joc altfel... Du-te, dar vezi să nu mai vii,
N-ai ce căta la mine... Ce cauți tu la mine?

– Doamne, fă-mi ochii-n patru ca s-o privesc mai bine I
Ce-i face tu atuncea cînd eu ți-oi fi bărbat?

– Taci, nu-ntreba!

– O, spune-mi!

– Nu vreau!

– Dar eu te rog...

¹ în postuma *Cînd te-am văzut*, *Verenă* (Post., p. 165). II. Chendi a citit greșit: *Venera*.

² Ms. 2254, f. 193-197.

– Să-ți spun?... Nu spun. ..
 – Oare ai să mă prinzi în brațe?
 Prepun* că da.
 – Nu!
 – Și-ai să mă săruți?
 – Nu.
 – Lăsa-vei să-mi culc fruntea pe umăr?
 – Nu! ah – nu!
 – Ei, ce-ai să faci dar?
 – Ah, ce-am să fac? Am să te omor.
 Am să te așez aicea pe brațul meu cel stîng,
 Cu dreapta frunții părul am să ți-1 netezesc,
 Și cată să-nchizi ochii, să-ți suflu peste față
 Pin ce-i dormi, copile?
 – Dar eu n-am să adorm,
 Am să te strîng în brațe și să te mușc de mină,
 Să te sărut cu sete, să te ridic în pat. . .
 – Taci! o! ești un obraznic.
 – Și-o să mă iubești?
 – Mm!
 – Dar să-ncepem de-acuma. .. etc.

43. Juneșea lui Mirabeau

Eminescu s-a gîndit să dramatizeze aventurile juvenile ale lui Mirabeau, și ce proporție de adevăr și ficțiune a pus în planul lui vom vedea mai tîrziu :

«Teatru. Juneșea lui Mirabeau
 Dramă în 4 acte.

Tînărul Gabriel Mirabeau e în închisoare, pentru că o damă, uzurpînd alături cu tatăl său locul mumei, împodobită cu diamantele pe care aceea le purtase, îl prigoneste de cinci ani. Tatăl său, rob de frumuseșile acestei femei, își persecută pre însuși fiul său sub pretextul că ar [fi] stricat prin înrîurirea lui Voltaire și în genere a ideilor cari aveau să îngroape vechea monarchie franceză și cu ea

* Ms. 2254, f. 304-309.

întreaga strălucire feerică a curții de la Versailles. Dar Gabriel scapă. El intră în casa tătine-său, îngenunchie înaintea chipului de marmură a mamei și-n această poziție îl află Sofia. Această femeie, măritată după un prezident de curte, moșneag de 70 de ani, ea care nu iubise niciodată și care avea sete de amor adevărat, îl îndrăgește de la cea dintîi privire pe tînărul Mirabeau. Un moment după aceasta, el intră în conflict cu favorita tatălui său, îi rupe de la gît colierul de diamante ale mamei, o insultă, aprinde prin asta mai mult mînia tatălui și e arestat din nou. Cu asta se mîntuie actul întîi.

În actul al doilea se tratează înaintea parlamentului (căci așa se chemau curțile pe atunci) procesul tînărului. Cu toate astea el îmbla liber în casa prezidentului, în care e iubita sa, îi face daruri, îi dă chiar o scrisoare. Un tînăr avocat numit... o figură cavalierească din popor, pledează procesul, animat de ochii unei frumoase «chanoinesse», judecătorii sînt aproape să-1 achite, însă prezidentul, ce simțise istoria cu femeia lui, aduce circumstanțe agravante, încît ei îl condamnă. Dar în vremea ce judecătorii se consultau, în casa prezidentului se petreceau ciudate lucruri. Sofia îi dă lui Mirabeau scrisoarea pecetluită înapoi și-i spune că nici el nu are nimic de zis, nici ea lui; deci ruptură. Cînd s-anunță însă sentința, cînd comandorul temniței, care el însuși o îndrăgise pe Sofia, hotărăște că nu-1 va mai lăsa liber, atunci Sofia îi cere scrisoarea înapoi. Mirabeau e fericit de aceasta și pleacă, ea citește singură scrisoarea, rămîne visătoare, o scapă din mîini, iar d. prezident intră atunci, o ridică și cu această scrisoare în mînă propune un modus vivendi foarte rău. Ea i-o cere înapoi, el vrea să se răzgîndească pîn-a doua zi și pleacă, ea rămîne iar singură. Intră Mirabeau, care iar a scăpat. Scenă de amor și fug amîndoi pe fereastră. Actul al doilea.

Actul al treilea se petrece-n Olanda. într-o odăiță petrec trei oameni: Mirabeau, care-și cîștigă pînea copiind . . . dînd lecții de limba franceză, Sofia de limba italiană. Ușor se poate presupune că le merge cît se poate de rău. În Franța ei au fost condamnați în contumaciam, el la moarte, ea la muncă silnică pe viață. Mandat de extrădare contra lor există asemenea. Lucrul cel greu al agentului polițienesc este să constate prin iscălituri identitatea, care o și

constată din partea lui. Ei află de aceasta și vor să fugă, iar pentru a le plăti drumul, Sofia-și vinde părul. Pentru a-1 mîntui pe el însă, ea-i propune agentului polițienesc schimbul s-o ia pe dînsa, care asemenea e urmărită. El nu știe nimic de sacrificiul Sofiei, de aceea scena de adio pretins pentru cîteva minute e și foarte frumoasă. Însă cînd agentul intră s-o ieie pe ea, el se-ntoarce și sunt arestați amîndoi.

Al patrulea act se petrece iar înaintea tribunalului. El se-nvinuiește numai pe sine, ea asemenea, și rămîne ca hotărîrea s-o deie regele. Regele pune în mîna prezidentului, a bărbatului lezaț, dreptul de-a grația, și acesta grațiază pe Mirabeau sub condiția ca ea să se-ntorcă în domiciliul conjugal. Aici urmează o scenă între Mirabeau și Sofia, în care ea propune ruptura, iarăși fără să-i spuie sub ce condiții el a fost grațiat. El voiește să se ucidă, dacă ea se va întoarce acasă, dar ea-i smulge pumnalul din mînă. Prezidentul intră s-o ieie cu dînsul, dar ea se-njunghie. Actul al patrulea și cel din urmă.»

Acest proiect, în care Eminescu ne înfățișează un Mirabeau simpatic, delicat, generos, nu tînărul dezordonat și chiar nerușinat pe care-1 știm din istorie și corespondența, pare a fi fost pus pe hîrtie, după stil și scriere, în epoca Iași, la întoarcerea din străinătate.

44. Județul Împăratului

Tot acestei epoci trebuie să-i aparțină ideea de dramătizare a basmului împăratului care n-a căpătat urmași, cu toate «dulcile ostenele» ale tînerei împărătese¹, și unde patriarhalitatea vechilor domnii era învăluită în fabulos. Cu personaje ca Strolea, Pepelea, Haplea, Baba Cassandra, Ermolachiu Chisăliță, se închipuia și aci o dreptate în care împăratul se arăta foarte chibzuit și scurt la vorbă.²

¹ Ms. 2255, f. 12-12 v.

² Fragmentul e publicat în *Întregime* mai jos.

45. Infamia, cruzimea și desperarea

O altă idee de poveste bufă, cu un tege de tipul *Pantalone*, *Infamia*, *crușmea și desperarea în peștera neagră și căfuile proaste*, sau *Elvira în disperarea amorului*, poate fi desigur o simplă glumă momentană, o parodie de care sufletul poetului s-a descărcat în taină punînd-o pe hîrtie, nu-i mai puțin adevărat însă că, așa neînsemnată și chiar plată cum e, accentuează latura burlescă a operei, în genul verde, popular:

R[egek]:

Ce e viața noastră — o ciorbă fără stele,
Papuci făr' de călcie, ciubote fără piele,
O gîscă fără rinză, un suflet fără soare,
Muscă căzută-n lapte — or șoarec în ninsoare. . .
Oh I oh I viața-i tristă... și iarăși oh, oh, oh I
Ce grijă îmi mai face cel blăstemat paroh. . .
Ce p-intrigant-1 joacă în astă piesă crudă
Și dacă n-aș fi rege... zeu mai că mi-ar face ciudă. . .
Dar lumea — eticheta . . . U! cum mă pișc-un ce,
M-aș scărpină și nu știu de bine mi-ar șede. . .
Dar cine vine acolo. . . e duioasa mea regină
Și-n urma [ei] se ține un om cu o prăjină.
Acel om crud vrea doară un atentat să facă. . .
Și dac-a mea regină nu-i proastă ca o vacă,
Se va feri din cale. . . Cite primejdii, sfinte!
Primejduiesc viața unui rege puțințe. . .
Este o carică foarte primejdioasă,
în scurt mi-a arătat-o chiar dascălul Tănasă.
Dar iată și regina. . . apare ca și steua,
Să o primesc pe scenă* și să-mi aprind luleaua.

R[egina]

(speriată):

Și nu vezi ce pericol... ce mizerii adinei,
Un om cu o prăjină cu palode boeinci
Perie. . . periclisește; perie. . . periclisează
Regala-mi inocență, de care nici că-mi pasă.

¹ Ms. 2259, f. 49—51; în ms. se repetă în titlu: *sau*.

Rfîgtlej:

Unei nu-ți pasă ție, dă mai bine, leică,
Ia dă să trag o dată din proasta ta cufbeică.
– Aud! o vorbă crudă – aud? o crudă hulă,
Mai bine voi găine-n regala mea căciulă
Ca să clocească ouă – decît suflet avan,
Să-i dau de bunăvoie o lulă de duhan,
– Duhan I duhan numești tu acea dulce aromă
Ce origina își trage chiar de la vechea Romă, . . .
Istoria cunoști tu? Cunoști geografia?
– Ești idiot, o, rege, n a ta idiotie.
– Acuși să te ia dracul! acuși să piei de-aice,
Tu furie cumplită din vremile antice.

Un om din popor, cel cu prăjina, intră, întreabă: « Aici-i șatra-n care șade împăratu », la care i se răspunde cu '< dispreț »: « Aicea, om din popor ! »

« *Omu din popor*: Sărut vârful opincilor măriei-tale . . . și ne bucurăm urît că vedem fața cea necinstită a măriei-tale.

/Regele: Ce inocență în expresie, ce naivitate, îmi pare că aud păstorii și păstoritele din pastoralele păstorești ale poeților noștri cîntînd *Ave Măria!* »

Omul din popor îi dă în dar prăjina. Regele e îneintat, se pierde în declamații și vrea în sfîrșit să cinstească pe dăruitor:

– Mi-am împlinit datoria, deci mă retrag, stăpine.
– Da' cum, mai stai oleacă, del nu fi porc-de-cine.
Mă supăr, de I ia, lasă, mai un paliciu de țuică
Ce va aduce-ndată regala noastră puică.
Ș-apoi să-mi vezi miniștrii, să vezi ce dobitoace,
Una mai decît alta or veni-ndată-ncoace.

Se aduce țuica. Vin miniștrii. Fiecare are o bortă-n pîrețe, ca regii dacici din *Gemenii*, în care se bagă. Ministrul de interne strigă « Băh, Băh », cel de finanțe, « Cucurigu ».

Regele:

Să-mi vie-acuma bardul, iubitul nostru bard.

Serp.:

E beat Pepelea, doamne, și doarme sub un gard.

Un intrigant bețiv declară că a venit să omoare pe rege:

Eu am venit aicea pe rege să-1 omor,
Așa-mi spune suferul. Și-atunci al meu picior
Se va sui pe tronul-i... Și-atunci (*zimbînd*) mi-o ține fete. . .
Care să ne-ngrijească... Și-apoi chiulhan, băiete.
(*Joacă de bucurie Inl-r-un picior.*)

46. Bedlem-Comodie

într-un carnețel cu multe însemnări din vremea de gaze-tărie ieșeană¹, găsim și această aparent ciudată însemnare:

Bedlem-Comodie, Bedlam-Comodia

în oraș de băi, albina, muzicantul – descriere – nebun.
Totu-i mic în astă țară, răutatea numa-i mare,
Totu-i mic și numai lipsa de caracter este mare.

47. Trei flori albe și alte pretinse proiecte

Ce-ar fi putut să fie drama *Trei flori albe**, la care ar fi lucrat pe cînd era bolnav la Botoșani, nu știm, dar pe proiectele din această vreme nu trebuie pus temei. Dacă, de pildă, manuscrisele vestite de o « persoană cumsecade », dar anonimă, nu sînt o mistificare, ele pot fi elucubrații de minte bolnavă, pentru că nimic din cunoscutele hîrtii ale poetului nu se acordă cu aceste: « *Amintiri despre Schiller, Ce este o iubire? Ce este Dumnezeu? Ce este femeia? Jonvil și Didina, închipuirea și nebunia, Facerea lumii, Mombehada și gelozia, 48 poezii istorice și filosofice?* », care ar arăta o stare de febră.

¹ Ms. 2289, f. 59.

² O. Pursch., *Amintiri*, în *Ramuri*, IV, 1909, p. 509-510.

³ *Familia*, XXXV, p. 333-334: [*Literatură*], și *Floare albastră*, 1899.

Aruncînd acum o privire înapoi, ne putem da seama cum intenția metafizică a lui Eminescu de a îmbrățișa destinele omului s-a sfărîmat chiar de la început. Platonizant în adolescență, dar patriot, naționalist ca student dar pesimist mai documentat, redevine curînd biograful Mușatinilor, cu ochiul deschis asupra realității etnice. În chiar *Ștefan cel Tânăr (Mira)*, întorcîndu-se asupra ideii din *Epigonii*, pusese față în față două generații, după obiceiul lui V. Alecsandri, pe bătrîni iubitori de glia strămoșească și pe tinerii decepționați și byronizanți. Acum Eminescu începușe a avea convingeri politice din ce în ce mai netede conservatoare, pornise să studieze istoricește și sociologiceste clasele sociale românești, așa încît, alături de venerația pentru trecut, a luat ființă în chip firesc la el gîndul zugrăvirii societății contemporane, din era liberală. Din acest fel de preocupare s-a născut ideea unei comedii în trei acte, *Gogu Tatii*, care trebuia să picteze mediul de țară cu vechea boierie față de noua generație a tînărului stat constituțional. Imprimarele prefecturii județului Vaslui, pe care sînt scrise cele cîteva scene, arată că piesa a fost concepută în vremea revizoratului, cam prin 1876.

Boierul Subpapuc, proprietar mare, vîdîndu-și firea prin nume, era sub înriurirea nevestei, chiar după moartea acesteia, după sfatul căreia hotărâște să-și mărite fata, Hermence, cu Gogu Tatii, adică cu fiul lui Stratomir Frige-Linte. De la sine înțeleș, moarta soție avusese fumuri nobilitare, fiindcă sărăcia acestui Frige-Linte pare răscumpărată de o veche noblețe, precum reiese din numele slav. Dr. Napoleon Pătărlăgică, subprefectul plășei Desbrăcătoreni, nu putea fi decît un cărturar de nouă burghezie intelectuală, solemn și doct ca un Rică Venturiano de mai tîrziu. Barbu Vultureanu, proprietar și el, este, ca orice tînăr, cam risipitor și versatil în dragoste, pentru Hermence se vede totuși a avea o iubire sinceră. Ca în comedii clasice, ajutat de micul său geniu al răului, care aci nu e un Scapin oarecare, ci vataful Pavel Intentionem, fost seminarist la Socola (numit astfel fiindcă, voind să scurteze

¹ Ms. 2254, f. 262 urm.; *Opere compl.*

numele la cîteva școlari, părintele îi botezase cu fragmente din *Pater noster*), Vultureanu se strecoară în casa iubitei sale Hermence, printr-o scrisoare plăsmuită ca din partea bătrînului Frige-Linte, care-și trimitea fiul într-un fel de surghiun. Într-adevăr, acesta este și neghiob, precum îl arată numele, și chefuitor, și Leizer Zolzangesind, stăpînul hotelului «La birliki de aur», la închis într-o odaie pentru neplată de consumații. Cu bacșiș de la Vultureanu el e pregătît să lungească detențiunea Gogului, pentru a înlesni căile amoroase ale tînărului cuceritor. În mișcarea intrigii, în porecle, e mult din V. Alecsandri. Proprietarul mare Subpapuc e un soi de Ghiftui din *Doi morți vii*, Frige-Linte o rudă a lui Hagi-Flutur. Desbrăcătoreni o antiteză a Ghiftuenilor. Și antisemitismul lui Eminescu, deși motivat sociologiceste, se înrudește cu acela al lui Alecsandri. Singura parte ce se poate reține este critica internaționalismului evreu defăimător (Alianța universală a evreilor) și a acțiunii sale de sărăcire prin corupție a vechilor clase adevărate, pusă în chiar gura lui Leizer Zolzangesind, care rezumă idei din *Influența austriacă*:

« *Intent.*: Măi jidane I . . . d-apoi dacă te-a bate . . .

Leifter: Să mă bată? Ei vei I Să mă bată, eu nu vrei dechit să mă bată. . . Eu sînt Untertan nimșeschi și chind mă tragi de urechi pi mini, țipi toată Europă . . . Și ce-i vide dimiata prin ghizeturi franțuzești, inghilzești, nemțesti . . . Alle wein şugen . . . Bier de pi Moldovă a tocat copilele lui Leizer în patru bucăți, o dat foc pi hotel e git hotel... 1 o luat de la Leizer o sută de mii di galbine, l-o prădat, l-o pus pi cruci, l-o botezat cu de-a silă, l-o pus s-o minince carni di pork, i-o băgat frigări pe ghît, o taiet pe Ruhla viu, și vine atunci comisie, și iar comisie și iar comisie. . . unt wusis geweizen? o tras pi Leizer de urechi.

Crez dimiata chi noi n-avem puteri? Ei vei. . . chind întreabă cine scrie Naie Freie Presse di pi Vienă? . . . Aver fin insere Lait . . . Chind întreabă cine scrie Allgemeine Zeitung di pi Berlin? . . . Aver fin insere Lait. . . Chind întreabă cine scrie jurnalele franțuzești? Aver fin insere Leit... Și la ghizetăr di pi Bikireșt nu sînt jidani?

¹ V. *Serieri politice fi literare*, p. 107 urm.

² Am lăsat *Allgemeine*, în locușinea editorului, care e totuși foarte problematică.

Adiki... vorbe se fii... Dar la Pressă... Presse di pi Bikireșt este franțuz... Vermont heisst din: Grimberg...

Și știi dimiata cine ești stăpîn în țara Moldovii? Crezi că rumună? Rumună-i bun să are, rumună-i la prașală... numai iu stăpân. Stăpân ist Leizer zoll-zan-gesind.»

49. Boierimea de altădată. Istoric miniaturală

Zugrăvirea boieriei de țară cu moravuri sănătoase, păstrătoare, încă puternice, dar și cu semne de vermină, se ispitește Eminescu s-o facă mai pe îndelete, în proză, într-o încercare de nuvelă sau poate de roman, căreia îi putem spune *Boierimea de altădată*. Compunerea datează, după scriere, din epoca ieșană, după 1875 însă, căci numele de Creangă dat eroului principal pare sugerat de prietenia cu Ion Creangă (îl folosise totuși și M. Kogălniceanu). E un tablou al vieții românești plin de toată filozofia socială a viitorului redactor de la *Timpul*, care folosește în chip învederat amintiri din copilărie și poate știri despre curtea boierului Balș-Dumbrăveanul, după spuse de-ale lui Gh. Eminovici. Pe cît de bizare sînt nuvelele cunoscute ale poetului, pe atît de plină de culoare locală e aceasta, din care se desprinde un Eminescu mai pușin romantic și mai sociolog, nu fără o rudenie cu Wilhelm de Kotzebue¹. Fragmentul începe cu geografia moșiei cuconului Vasile Creangă:

« Pe cînd țara de [sus] jos a Moldovei e semănată numai de coline, cari arate primăvara par, cu brazdele lor răsturnate în soare, niște mușuroaie mari și negre, în țara de sus colinele devin dealuri și văile, ripe. Cei dintii înalță coaste albe și neroditoare de lut, prin ripele adînci cresc ierburi mari și nepăscute, pietre grunțuroase, dar fără consistență, se văd clădite ca păreți în huma cenușie și umedă și prin adîncituri de bălți și piraie leneșe se așează

¹ Ms. 2255, f. 162-167.

² *Doă femei împotriva unui bărbat*, Iași, La Cantora Foaiei sătești 1840 (Repertoriul Teatrului Național din Iași, No. 5).

³ *LasMar Vioresku*, Leipzig, 1860.

pe grunzorii pămîntului o salitră albă și strălucitoare ca bruma. Spata dealurilor e adesea întinsă, șeasă ca palma și de o productivitate mare și regulată, de aceea adevăratul grtnar al Moldovei rămîne țara de sus. în văi și deasupra ripelor neroditoare stau risipite satele, pe planul dealurilor, arătura. O deosebire de la această regulă face însă valea Șiretului și a Sucevei, care prin perspectiva sa frumoasă, prin mîndra depărtare a dumbravelor sale și prin acea întinsoare molatecă și strălucită sub o boltă ce pare menită a fi etern albastră, pare un rai pămîntesc.

Pe valea Șiretului întinsă sub arcurile de saphir ale cerului, ale căror fluvii de aer tremurau de căldura soarelui de vară, stau risipite, cu întunecata lor umbră, păduri și dumbrave, dosind pîntre ele sate întinse, încungiuurate cu șanț, a căror căsuțe mici și acoperite cu pai și stuf dogorit par ca niște stupi scunzi, și din fumul ce le împle atmosfera biserica-și ridică turnul ei boltit și rotund, acoperit cu tinichea albă, care strălucește frumos în soare, ca o argintoasă gîndire din mijlocul satelor cufundate în tăcere și a verzii și-ntunecatei lumi a pădurilor.

Șiretul, în văratica sa lene, e oprit adesea în drumul său de iazuri mari încungiuurate cu papură ce-și înalță ciucalâii copți în soare, cu stuf cu măturile mohorite ca blana de urs și rogoz verde. Pe malurile iazurilor jur-împrejur, mătreață de un verde tînăr strălucește ca mătasa, iar în mijloc ochiul verde cel clar al apei pare negru reflectînd în el umbra lumii ce-l înconjură.

Pe cîte-un plan mai ridicat se văd curți văruite cu îngrijire, cu arătarea plăcută și liniștită. Fereștile dreptunghie strălucesc în soare, în cerdacul nalt duc scări curate — în fața curții se-ntinde o ogradă mare în semicerc, încunjurată cu zaplaz șindilit umbrit de plopi, salcîmi sau nuci. în dreapta curții, care se numește „sus”, sunt în genere grajduri și hambare, în stîngă, acarete pentru bucătărie și servitori, numită „jos”, iar dîndosul curții se întinde-n pătrat cu șanț pomătu, florăriile, via [și prisaca].

Aceasta este arătarea stereotipă a satelor și curților, fără privire la modificațiunile întîmplătoare, cari individualizează pe fiecare din ele.

Caracterul vieții de sat este liniștea și tăcerea. Ziua, oamenii fiind la lucru, numai copiii se joacă cu colbul drumului, babele de tot bătrîne șed torcînd la umbră pe prispă,

și moșnegii adunați la crîsmă își petrec restul vieții lor bind și povestind. Abia sara, cînd satul devine centrul vieții pămîntului ce-l înconjură, se începe cea duioasă armonie cîmpenească, idilică și împăciuitoare. Stelele izvorăsc umede și aurite pe jumalțul *[sic]* cel adînc și albastru al cerului, buciumul s-aude pe dealuri, un fum de un miros adormitor împlinse satul, carile vin cu boii osteniți, scîrțîind, din lanuri, oamenii vin cu coasele de-a umăr, vorbind tare în tăcerea sării, talangele turmelor, apa fîntînelor, cumpenele sună, scrînciobul scîrție-n vînt, cîinii încep a lătra și prin armonia amestecată s-aude plin și languros sunetul clopotului, care împlinse inima cu pace.

Într-un asemenea sat stătea pe deal curtea bătrînului Qleanu. Ea avea forma descrisă mai sus, înfundată în cercul curții, încunjurată de pomăt, albă și invitatoare, ea avea un cerdac încăpător, în care sta bătrînul sara, cu ciubucul în gură și cu fesul pe ceafă, uitîndu-se melancolic la privesiștea ce se întindea sub ochii lui. În această curte se născuse Iorgu.

Să ne familiarizăm cu casa întreață în simpla ei frumusețe și cu copilăria eroului nostru.»

După această introducere ni se înfățișează curtea boierului, unde eroul probabil al povestirii, Iorgu, și-a petrecut copilăria. Despre cuconul Vasile Creangă, om bogat și bun la suflet, se povestește că «are-n pivniță poloboace cu irmilici și dimerlii de galbeni». În realitate, «într-o scatulcă vechie de fier, ce era șrubuită de podelele unui ietac mic, se adunase din moși-strămoși, fără avariție, dar cu economie, mulți ochi de vulpe și mulți bani albi»:

«... Creangă era un bătrîn bun și prietinos, vesel și glumeț la petreceri, îngăduitor cu supușii lui, și unde trebuia își punea și el mîna ca să mai ușureze greul, el nu-nvățase multe-n viața lui, pe vremea aceea nici nu se cerea multe, dar avea o-nțelepciune și o isteție firească, care prețuiau mai mult decît pretențiosul semidoctism de azi.

Astfel vecinie la moșie, viața-l costa puțin, deși trăia ca un vodă – căci, dacă cunoaște cineva mai de-aproape viața din curțile boierilor mari, acela va trebui să conceedă că ei știa a cristaliza împrejurul lor un fel de curte, compusă din boierănași sărăciți, cari slujind își recîștigau pe-ncetul o avere din care să poată trăi fără grijă, din rude scăpătate, însă pline de deșertăciune, cari trăiau pe sama

vărului avut, din refugiați străini, poloni, unguri sau nemți, cari, mai la velniță, mai la gospodărie, mai în cancelaria domeniilor, formau o clasă de amplioați, din călugări, feciori de boieri, cari înconjurau minăstirea spre a trăi bine pe moșiile și la curțile cunoscuților lor, afară de aceea, un popor de servitori, țigani și străini, cari „jos” trăiau sfădîndu-se și clevetîndu-se la boieri unul pe altul. Capelmaistru curții era în genere vo cioară bătrînă și isteță, care știa cîntece bătrînești, doine, hore, cîntece de lume – ba nici poetul nu lipsea, reprezentat adesea prin persoana vrunei scriitoareș or dascăl de copii isteț, care făcea acrostihuri pentru doamna, și la zile mari fintosmosuri nimerite pentru lăutar.»

Iată și pe cucoana boierului:

«Femeia cuconului Vasile era cu mult mai tînără decît el și încă destul de frumoasă. Ea era o damă naltă și foarte albă la față, avea ochi mari și albaștri, fața lungăreață și plină, nasul foarte corect, iar gura ei roșă purta totdeauna acel suris voluptos și satisfăcut, care-l au femeile frumoase și fără de dorințe. Fruntea ei boltită sub un păr castaniu împletit cu multă măiestrie și unit dinapoia capul[ui] cu un pieptene de aur, mînele dulci și pline, cu degete lungărețe, ea se primbla totdeauna gătită cînd prin grădină, cînd prin odăi, fără a vorbi nici un cuvînt. Îmbla cu cea superbă maiestate în șalele nalte ale casei sale, ca acele regine din epopeele nordici, cari cu voința lor țîn mărirea casei și a neamului. Ea era de o blîndețe rară, însă niciodată într-afîta încît să nu rămîie mîndră, și niciodată atît de mîndră, încît în fața ei să nu rămîie urmele unei neșterse și adinci blîndețe. Cînd ședea, nu avea ținuta plecată proprie femeilor nalte – splendidul ei bust de marmură rămîinea drept și mîndru – ai fi gîndit că se simte pe tron.»

Bătrînul își iubește nevasta fără afinitate, fiindcă e frumoasă, cu simț pentru muzică și poezie, în vreme ce «el era proză, deși proză bunomă», și pentru că i-a dat un copil, p. Iorgu.

«Iorgu era încă în epoca pantalonilor cu basma, un copil frumos și plăcut. Cu ochii albaștri ai mîni-sa și cu părul cel negru al tătîni-său, cu fața albă și gingașă de ai fi tăiat-o c-un fir de păr și curios ca un motan, el îți crease multe plăceri domestice, cari altfel nu supărau pe nime-

nea. Dușmănia lui cu gînsacii și cu giștele cu pui, amicia intimă cu Șoltuz, cîinele de la stîină, pe care împla și călare, puii de gîscă mici pe care-i închidea în cușcă, ca să vadă de-or cînta cum canarii, în fine stima ce-o avea pentru moș Miron prisacarul, care-i spunea povești și-l ținea pe genunchi, sînt amănunțimi neinteresante. Adesea se ascundea în cîte-un saltar de scrin, ca să nu știe nimeni unde-i, or în vo ladă veche cu luminări de său, din care ieșea uns ca dracul. El observase că nu pe el, ci pe dădacă o batjocuresc totdeauna, ci de aceea nu ttecea zi fără comedii. Dădaca lui era roaba Maria-țiganca, dar era clar cum că ea nu putea fi fiica tătine-său. Ea era de-un boi mijlociu, dar <părea> naltă în trup, pentru că era subțire. Cu păr negru și totdeauna peptenat cu îngrijite și acoperit c-un barij verde, ochii ei mari și sprincenați aveau o nespūsă dulceață. Buzele mici și subțirele se-ncrețeau de un fel de mîndrie, rochia de lînă verde cu piepții strinși îi da un fel de mlădioasă grație, pentru că era albă ca omătul, iar mînecele totdeauna suflecate trădau niște brațe de alabastru. Pe piept cădeau șiruri de hurmuz sur ca măr-găritarul.»

Acı textul are lipsuri. Apoi vedem venind la curte pe vărul lui Creangă, Porfirie Rufă, boier de modă veche, cam scăpătat. « Antiriul era cam ros la piept, ca un cobzar.» El se plînge de ginere-său.

« . . . Este caracteristic pentru gineri că mai toți samănă cu ai regelui Lear. Și Dumnezeu îl știe că el nu era omul ca să ceară lucruri mari de la gineri-său. Un loc la masă și unul la sobă și acel cuviincios respect. El își ridicase fesul asudat de pe fruntea asudată și netedă, pe care erau urcate de din dinapoia capului vițe de păr alb ca argintul, și-și scosese din sîinii antiriului basmaua mare, neagră cu flori verzi și tabacherea de tinichea zugrăvită c-o turcoaică cu ciubucu-n gură.»

Porfirie se vaită că copiii nu mai stau sub același acoperămînt cu el, c-a rămas singur la vie cu prisacarul și vierul. După cîteva șăgalnicii între Rufă și Măria țiganca, venită cu dulceți, după declarații filozofice fataliste: «Rele zile». . . «De la D-zeu vin toate, și bune și rele», apare «dama de casă», căreia boierul Porfirie îi sărută mîna. Stau de vorbă pînă la prînz, apoi trec în sufragerie unde așteptau mai multe persoane. La masă, rinduială și «*pii-*

seance». Copiii (Iorgu, Măria și Ion al Măriei, privit ca copil de casă), neavînd loc, sînt puși la o măsută, de unde sfadă. Aproape de Rufă, în dreapta și în stîngă, ședeau Vasile cu nevastă-sa, iar de amîndouă laturile mesei feluriți oameni: vechilul moșiilor, «un om cu fața arămie și cu barba castanie», «așintind cu lăcomie ochii verzi la felurile de mîncare» și ștergîndu-și «degetele de surtuc or de vestă, nicicînd de șervetul curat ce sta-naîntea lui». Un văr al boierului, «cu părul roșu amestecat cu vițe albe, cu fruntea mică și ochi ca zarul, își răsucea mustețile de praporcic rusesc sub nasul lui roșu și privea cu plăcere la garafele de vin dinainte-i». Stalmaistrul vorbea în sine – ungurește – alături de doctorul de casă, «un neamț cu fața rasă și plină de creți» și cu ochelari verzi.

« . . . La coada mesei ședea bietul scriitorăș. Surtucul lui cel negru (el împla îmbrăcat nemțește) era periat cu multă îngrijire, părul de pe tîmple era pieptănat c-un fel de cochetătie peste urechile cam lungi – mîinile lui mici și slabe atingeau c-un fel de frică mîncarea și farfuriile, și vinul îl sugea cu vîrfurile buzelor ca femeile. Fața lui era palidă ca o mască de ceară albă. Ochii negri și desigur slabi aveau o dulceață potolită, și s-ar [fi] părut că are pînză neagră peste lumina lor.»

Alături de el ședea un frate mai mare al boierului, Iosif, care vruse să se călugărească, dar mai apoi își vinduse fraților partea lui de moșie, spre a înzestra fete sărace și a merge pe jos la Sf. Mormînt și Muntele Atos. Simpatiza pe ruși, era foarte citit în materie religioasă, ocupa la masă locul lui din urmă, mîncă numai post, bea numai apă, și era, într-un cuvînt, ascet.

« . . . Ședea într-o cămară fără încuietoare și toate mobilele lui erau lucrate din topor de mîna lui proprie. Cîteva scînduri pe două scăuieșe erau patul lui acoperit c-un mindir de paie – o masă plină cu cărți bisericești și mîrene de pe vremea lui, un scaun de lemn fără spate, niște icoane vechi lucrate de mîni călugărești pe părății albi ca omătul – atîta era totul. Fereasta lui era-n soare, ceea ce da întregului simplu o arătare plăcută. El nu se supără de nimic în lume, nimeni n-auzea vorbă slabă din gura lui. Altfel toată ziua-și făcea de lucru. Lega cărți, lucra roți foarte solide, zugrăvea icoane pe scînduri mici geluite, pe care le dăruia oamenilor din sat. Tot ce-i tre-

buia lui însuși își făcea singur. El era cusutoreasă, spălătoreasă, croitorul și ciubotarul său propriu. Nu mai pomenim cum că era și bucătarul său propriu, căci mânca foarte rar la masa frățini-său.»

Acest pustnic de felul lui Euthanasius, care a izbutit să simbolizeze înfringerea oricărei concurențe economice străine, primea cu plăcere oale nouă, spărgînd atunci pe cele vechi.

« Sigur era cum că acest om era pe deplin fericit. Cine-l vedea mîncînd adesea numai azimă albă, coaptă pe vatra sobei lui, și bînd apă curată de izvor, puînd dispune de atîta și nedispunînd de nimic, poate că se mira, dar nimănu nu i-ar fi trecut prin minte că acest om ar putea fi nefericit.»

Iosif era un fel de « Solomon al curții ». Tîlcuia vise, după o metodă de analiză psihologică a dorințelor persoanei, crezînd de altfel în visele copiilor, ca fiind « insufflarea îngerului păzitor ». în contrast cu el ne este zugrăvit boierul Ciufă:

« în fața lui ședea cuconul Drăgan Ciufă, antiteza întrupată a înțeleptului Iosif. C-o moșioară mică pînă la disparițiune și c-o închipuire de sine și-o deșertăciune pînă la disparițiune *Isic* de mare. Capul lui era un calup chelbos, nasul mare, fața slujită de vărsat și niște musteți zborșite, groase și roșii complectau arătarea acestui om uricios. Afară de-acestea, omul acesta mai era și nebun. Pustia știe cine-i pusese-n cap cum că va deveni nu vodă, ci-mpărat – și adică împăratul lumii, pe cînd nu va fi decît o turmă și un păstor. Și el nu glumea de fel, vorbea c-un fel de convingere adesea uricioasă despre planurile lui. Oameni de aceștia pe vremea aceea nu erau tocmai rari. Domnia o visa pîn' și cel din urmă mazil, după căderea fanarioșilor, mai ales cugetînd la ușurința – se-nțelege că anecdotică – a unei asemenea eventualități. îmbla vorba adică cum că turcii alesese pe Sandul Sturza, care între cei 7 trimeși era cel mai nensemnat – de domn al Moldovei, numai pentru că era om chipos și avea o barbă neagră și frumoasă, fără păreche în împărăția sultanului.»

Ciufă era de neam, nu bogat, avar, crezîndu-se darnic, crud cu supușii, mîndru și prost. « O tabachere de la Moruzvodă o purta totdeauna în sînul antiriului lui celui lung și-o arăta la toată lumea.» Uita cu ce prilej o primise, aci zicînd că i-a fost trimisă de împăratul rusesc prin domn,

ori dată în amintirea unei preumblări prin Iași sau a Unei înălțări de rang. « Avea o memorie slabă și era prost ca gardul. » Aci povestirea se oprește. Dacă boierul Ciufă cunoscuse pe Alexandru Moruzi, care-și sfîrșise ultima domnie în 1806, înseamnă că acțiunea nuvelei se petrece cel mult pînă la 1840, cînd boierul putea să uite dar să și-și aducă aminte.

Pe altă hîrtie, cu scriere pare că mai veche, de epocă berlineză, Eminescu a aruncat cîteva imagini de viață infanțilă¹, care se înrudesc cu acelea despre copilăria lui Iorgu și cu versurile din alt ms. povestînd jocuri copilărești :

Copii eram noi amîndoi,
Frate-meu și cu mine.
Din coji de nucă car cu boi
Făceam și inhămam la el
Culbeci bătrîni cu coarne.

în orice caz, toate acestea au o legătură între ele măcar în sensul că fiecare vrea să fixeze aceeași amintire. Factorul comun este construcția unei lumi la o dimensiune mai mică, în « miniatură », cum zice poetul însuși. Copilul despre care este vorba descoperă universuri minime. Convorbesc cu icoana sfîntului Nicolae: « . . . cînd rămînea singur-singurel în casă se pornea la vorbă cu moșneagul și-i povestea tot, tot ce-i trecea prin cap, și bătrînul parcă zimbea a ride ». îi pune sfîntului o muscă în barbă și « bătrînul parcă clipea din ochi ». își evoca în copacii de gheață de pe fereastră codri verzi și pitici și zîne, apoi făcea cocoși de hîrtie și-i pune să joace comedie pe masă. în fine, închipuia o nuntă în lumea gîngăniilor și a florilor:

« Sunt ochi în lumea aceasta care au deosebită plecare pentru tot ce-[i] miniatură. Dacă însă* și-ai închipui că copacii de gheață din geamul ferestrei sunt un codru verde și-n ei petrec zîne din povești, el s-apropie cu fața adîncită și zice: uite, sub tufa ceea un titirez s-a amarat foc într-o zînă, uite cum se ridică din călcie și se uită la ea. Și dacă și se pare c-auzi cîntec de bucium și fluier din

¹ Ms. 2255, f. 168-170.

² Ms. 2259, f. 279; *Viata lui M. E.*, ed. a III-a, p. 56-57.

acel codru verde, el va asculta cum îi țiuie pin ureche și-ți va spune anume aria ce s-aude. Un asemenea om face cucuși de hirtie și-i pune să joace comedie pe masă, e-n stare să-ți spuie dacă o muscă suride, ce planuri diplomatice îmbla pin capul unui painjen, ce idei asupra lumii are un gînsac. Și dacă-ți spune vo anecdotă or vo istorie ce se-ntîmplă totdeauna pe terenul naturei minime. Dacă o foaie de trandafir a căzut pe un gîndăcel smălțuit, a fost cu intenție. . . regina a aruncat batista în taină uimitului ei servitor – dacă painjeni încunjură c-un voal diamantin capul unei flori, pe care cad apoi mărgăritărel de rouă, el zice: vezi ce frumoasă mireasă. Și painjeni țes de la o tufă de flori la cealaltă un pod de diamante la mirele ce șade departe pe altă tufă, s-adună nuntași, un cîrd întreg de musculițe albastre ca oțelul. . . furnicele sunt servitori, căci aduc saci albi cu miere și făină, ba țin cite-o iarbă în gură, cu care să apere de razele soarelui capul miresei. Clopoștii albaștrii ai florilor sună de liturghie, albinele cîntă ca lăutari, bondarul în veșmînt de catifea murmură pe nas ca un popă bătrîn, fluturii, donjuanii gradinelor, vin în cîrduri la nuntă, ci ceea ce nimeni n-aude, a auzit miniaturistul meu, o nuntă în țara firei.»

Mai departe se atinge ideea, scumpă lui Eminescu, a persistenței spețelor și tipurilor:

« . . . Uite la Irimie: un Pepelea a fost tată-său, un Pepelea străbunu-său, e același Pepelea care-nainte c-o mie de ani făcea glose asupra unei străchini cu linte; uite la Veniamin, un năuc în vecii vecilor, și cu același năuc ne-om întîlni peste o mie de ani poate-n locul unde a stat odată această cafenea . . . va fi un lac aici și noi vom [fi] stalactiți.»

Nunta a trecut în *Călin*. Celelalte elemente au fost și ele fugar versificate:

Și flori de gheată din ferești
Părea-mi un codru verde
Cu «ine blînde din povești,
Cu buciom ce își pierde
A lui glas blind din soare
în văi și în ponoară.

Și cînd eu îi povesteam
Ce văd în flori de gheată

S-apropia și el de geam
C-o adincită față,
S-apropia și zise: vezi
Colo pin tufe-un titirez,
El imblă dup-o zină.

Găini și luntri eu făceam,
Cucuși mari dc hirtie,
Pe scara mesei le puneam
Să joace comedie
Și-n cas-am adus un gînsac
înamorat* și-n veci burlac
Să facă pe suflorul.

Icoanele vii îmi părea
Lui sfintu Nicolae,
O muscă-n barbă noi i-am [pus]
S-o văd de n-o sae,
Dar el sta trist și mohorit
în cadrul lui posomorit
Cu ochi rotunzi și chel.

S-uita pare că serios
Și mut n-a lui gîndire
La jocul nostru zgomotos.
Nici muștră, nici zimbește
Și ni părea așa strein
De ce sta mut și nemișcat,
Parcă temeam că într-o zi
Să-l auzim că strigă.

50. Pustnicul

Tot în această epocă ar fi fost să fie așezată și narațiunea versificată în octave sub titlul *Pustnicul* și în care sîntem introduși într-un salon romantic ieșan cu candelabre de argint, cu ofițeri «gulerăți», cu o copilă «roșie ca o garofă», care este însă un «demon crud». Compa-

rărea începe a avea acea notă misbgină caracteristică poetului mai tirziu, dar deocamdată totul se mărginește la un comentariu malițios și voluptos totdeodată în stilul mussetian, cu digresiuni din *Mardoche* și *Namouna*. Și obiceiul de a cita nume proprii, de altfel tot din romantici (Hugo, Byron), de a deplînge prostituirea unui înger e a lui Musset, la «Noaptea» căruia pare a face aluzie expresia «noapți romantice». însă pentru ca să merite titlul *Pustnicul*, înseamnă că poetul avea să ne aducă un ascet, sau avea să convertească la ascetism pe unul din eroi, spre a răspunde ușurătății vieții și a femeilor.

Iată încercarea cu toate dibuirile:

Pustnicul

f. 26. [Era în Iași.] În sale îmbrăcate
Cu-atlas mai alb ca fulgii de ninsori
Cusut cu frunze verzi întunecate,
Cu vișinii și strălucinde flori,
Pe-un nalt cămin, pe mesele bogate
Ardeau în candelabre orbitor,
Albe ca de zahăr, lumini de ceară
Cu a sale limbi diamante arzătoare.

Dc-argint e aerul bogatei sale,
Cald de miroase, strălucit de-oglinzi,
Cu părul disfaceut poetic — pale,
Copile trec pin aerul cel nins
De raze albe și de cîntul moale,
Pierdut, ceresc al danțului aprins
[Și juni în uniforme sclipitoare
Cu ochi de foc, subțiri, cu fruntea mare.]

f. 27. Sale nalte îmbrăcate cu-atlas alb ca și omătul,
Cusut cu flori vișinie și cu frunze de smarald,
Pe cînd luminări d-o ceară ca zahărul, implu, cald,
Aerul cu o lumină argintie cu încetul.

¹ într-o notiță bibliografică (ms. 2278, f. 80 v.-82) se află și «Young, *Noaptea*, Buc, 1835».

² Ms. 2286, f. 26-30.

Candelabre de-argint grele luminează-ntinse sale,
Urcînd limbi diamantine într-un aer cu miroase
Și pin aer trec copile gingașe și maieostoase,
Părul disfaceut li curge pe-umeri și pe brațe goale.

Muzica aurcște sara cu cereștile ei tonuri,
Aerul ea îl îmbată, și copilele cu sinii
Albi ca vîntul de ușoare <ca [albul] de ninsoare >,
mlădioase ca și crinii,
De-a cîntărilor suflare ele zboară ca [fantom]e păreri.

Juni în splendide-uniforme gulerăți cu aur blond,
Sau în haine negre, veste ca și neua argintoasă,
Cu mînuși ca mărgărite, cu botoane <botine > radioase.

ff. 28 — 30. Sala-mbracată cu-atlas alb ca neua,
Cusut cu foi și roze vișinii,
Și ceruită strălucea podeua
Ca și-aurită sub lumine vii,
Lumini de-o ceară ca zahăru —o steuă,
Diamant topit pe-oricare din făclii.
Argint c-n sală și d-o rază nins
E aerul pătruns de mari oglinzi.

Copile dulci ca îngerii — virgine —
Pin sală trec purtînd cununi de flori;
Ah! *vorba* înger scapă pe oricine
De lungi descrieri, dulce estatorii <cititori >,
Astfel acum ea mă scapă pe mine
Să zugrăvesc terestrele comori,
Acele dulci, frumoase, june-scule
Cu minți deșerte și cu inimi nule.

La ce-aș descrie gingașa cochetă,
Cc-abia trecută de-optsprezece ani,
Priviri trimite, timide, șirete,
Cînd unui tont, ce o privea avan,
Cînd unui ghiuj cu mîntea căpietă,
Urit ș-avar, sinistru și pleșcan,
Sau unui general cu talia naltă,
Strigau și prost ca și un bou de baltă?

Să cînt ironic cum se naște impulsul
In corp de înger, sufletul diform?
Ironiei lui Byron eu să-i simt pulsul,
Or lui Hugo, ce-a scris *Mărio*» de Lorme¹
Să descriu nopți romantice – Avulsul
Ce apele plîngînd le-aruncă – adorm
Chiar îngerii – și în azur muiete
Curg stele de-aur dulci și-mprăștiate?

Și să discos din <dar> inima femeii
Suspinsă-n nopți albastre, de amor?
Oh, a ei patimi au firea scintei:
în clipa ce le naște ele mor.
închideți ochii, cari <căci> păzească zei
L-a lor lucire să te uiți cu dor:
Abisuri sunt în sufletu[-i], Pe-o clipă
Pasiunea li lumin-a lor risipă.

La ce excursiuni? – Ce nu sunt oare
Unde v-am dus, în sala <cea> de bal,
Pe înflorite, dulci și moi covoare,
Unde mii flori mirosul lor esal.
Sub a perdelei umbră scutitoare,
Ce de trădarea mîndrului cristal
Al marilor oglinzi te scapă sigur,
Cînd vrei s-observi cum grupe se configure!

Deci după o perdeal Pe-o moale sofă
Alene șade-un înger de copil,
în păru-i negru-o roșie garofă,
în ochi-albaștri plutitori ș-agil
Și haina de-albă, strălucită stofă
Cuprinde-un mijloc mlădîiet-gentil,
Ce lin se-ndoaie parc-ar [fi] să culce
Sub evantaliu-i ce plutește dulce.

Un înger, da! Aripa dar se cade
Pe ai [ei] umeri albi ca neua, goi,
Spre-a fi un îngerăș precum se cade.

¹ în ms.: se naște-n impulsul; var.: Să cînt cum seamănă* de rău impulsul; Să cînt amoru-i* seule n-am impulsul/Cu corp de înger, sufletul diform j Romantic-ironie, care-i pulsul// simți in Byron și-n Marion de Lorme.

Ș-apoi ce bine-i ca s-o credeți voi !
Cine-ar ghici vodată cum că șade
Un demon crud in suflet de noroi?
Cu vorba înger însă eu săracul
Mă voi scuti de a descri – pe dracul.

51. Mos Iosif

Idea pustnicului nu este la Eminescu decît o continuare a eremitismului din *Muresan*, potrivit aci mediului istoric. Figura lui moș Iosif a zugrăvit-o poetul deosebit, ca sihastru călugăr, poate în marginea compunerii *Boierimea de altădată*, însă cu alt rost, într-un fragment pe care-l vom numi *Mos Iosif*. Aici a încercat poetul să îndreptățească toată cugetarea generației bătrîne cu credința religioasă, cu geocentrismul, astrologismul și primitivismul ei:

«Astfel cum ședea pe scaunul lui, plecat cu peptul înainte, fiindcă scaunul n-avea spete și sprijoane, cu minile căzute cruciș peste genunchi, fruntea lui puternic lucrată căpăta prin acea poză aplecată un fel de arătare adîncită, părul prin poziția asta era urcat în sus, parte cădea fără ordine peste tîmple – unele vițe împleau fruntea cu argintul lor mătăsos, parte se mai ținea urcat dară înfoiat în vechea lui ordine. Ochii adînciți în boltiturile lor păreau a fixa un punct sub încrețitele sprincene, buzele gurei se îmflase crețe în meditațiune, iară barba îndoită de aplecarea peptului își răstrea în sus capătul stufos și argintiu, dînd întregii fețe o arătare nemulțumită și rebelă. Luminarea subțire și incolăcită de ceară arămie, care sta lipită de masa plină de cărți deschise, întindea mucul negru și crestat și lumina roșie și turbure în cameră, abia ajungînd icoanele călugărești de pe păreți, adîncind umbrele din fața visătorului zahastru și îngălbîninînd părul său cel alb și trăsurile cele bătrîne a feței. Mina mică și păroasă întorcea cu degetul muiat paginile unse a unui

¹ Ms. 2286, f. 2-5.

² Variantă: Părul argintiu și rar al capului părea așezat fir cu fir pe feasta lpleșuvă] strălucită și netedă, fruntea era curată și naltă și pe/ța fe/ei atit de gîngășă și străvezie, incit zăreai * numai vinele minei și roșii din fa/ă.

manuscript grecesc de astrologie zugrăvit cu cercuri de figuri geometrice roșii. Literile începătoare a fiecărui capitol erau ca de tipar și roșii. . . Ce căta el în acea carte? Adesea nimerea între foi zăloage de mătase cadrilată și verde, acolo-și oprea privirea mai multă vreme, apoi iar întorcea și scria cifre pe o hîrtie însă bisericește —• adică cu slove; o tăcere adîncă era în cămară și numai pana cea veche de gîscă scîrșnea pe hîrtia vînată și grunzuroasă și suna izbite calămărilor pline c-o cerneală cleioasă și oțetită, în urmă el închise manuscriptul vechi, plin de note marginale scrise foarte mic și legat în pergament; îl aruncă cu nemulțumire peste o claie de cărți și-și netezi barba cu expresia unei profunde neîndestulări cu sine însuși.

Moș Iosif avea un defect foarte mare. Cu o măiestrie rară el știa să se înșele pe sine însuși. Toate dezlegările pe cari i le-nsufla mintea lui sănătoasă și ageră, el gîndea că porneau numai din combinările astrologice, în cari el încifra aceea ce nu era în ele. Unde mintea lui proprie nu-i da o dezlegare, acolo nici astrologia cea grecească n-o putea face nemijlocit. Ea aproba numai a posteriori ceea ce el pusese în calculele sale a priori.

Adesea-i era greu de viață, nu pentru că trăise prea mult, ci pentru că ajunsese cu capătul pîn-ntr-o vreme a cărei înțelegere-i lipsea. Nu că doar ar fi prețuit pe oamenii moderni, ori ar fi crezut în superioritatea lor spirituală. Cu drept cuvînt presupunea cum că ei nu au decît lustrul exterior a unei culturi, pe care nici n-o înțeleg, nici nu știu s-o reprezinte — toți acești oameni tineri erau atît de deșerți, atît de lipsiți de cunoștințe, încît i-ar fi fost lesne să-i rușineze pîn întrebările sale de natură mireană chiar. El era un polihistor considerabil, dar miile de cunoștințe grămădite în capul [lui] se cristalizează [sic] împrejurul unui singur sîmbure, mai presus de orice îndoială: *Biblia*. El avea destule cunoștințe astronomice spre a ști că stelele nu sînt seintei semănite pe bolta cerului numai spre plăcerea oamenilor, dar locul din *Biblie* pentru el avea un înțeles adînc. După el fiecare atom era centrul lumii întregi, adică a nemărginirii, și fiecare stă în legătură cu toate lucrurile lumii. Fiecare, după ideea lui, este

numărat de ochiul Domnului și neapărat în existența sa — și unul din lume și toată lumea se turbură și cade. De aici consecuența că [tot] omul poate fi influențat de o stea, adică că o lume întreagă, cu popoarele ei, cu viața ei, poate influența asupra unui individ omenesc — precum iarăși cine știe dacă pămîntul nu influența asupra unei persoane însemnată a unui glob depărtat. Aceasta era legătura dintre cunoștințele lui pozitive și-ntre astrologia lui.

El nu găsea nici o contradicție în *Biblie*, unde toată lumea se zice a fi creată pentru bunul plac al oamenilor. Dacă lumea-i [ne]mărginită, fiecare punct îi tot așa de bine centrul ei, ca și cele ce-l înconjură, așadar lumea-i făcută pentru plăcerea fiecărui din centrele sale și <în> aceeași măsură, fiecare zice că *numai* pentru el, și drept, căci el e tot în lume, dacă ar muri cu desăvîrșire, lumea ar fi moartă pentru vecie. Cu deosebire naturile bogate trebuiau, după părerea lui, [să fie] în legătură cu o stea. Căci de ce sunt toți oamenii înțelepți și mari, gîndea el, căci altfel sunt tot asemenea? Prin aceea se deosebesc, pentru că unii au în ei o rază cerească, care-i face să fie pătrunși de puterea [a]supra firei a unei stele, iară ceilalți, născuți din lut și nefiind în legătură decît cu coaja pămîntului, sunt robi cu duhul lor fericiti numai atunci dacă oamenii insuflați prin mișcarea stelelor de Dumnezeu însuși se pun în fruntea lor și le prescriu destinele.

Să nu creadă cineva cum că în urma explicărilor vechilor teologi el era geocentrist. Este drept cum că pămîntul a fost creat înaintea soarelui, zicea el. Tocmai așa cum un ceasornic [ar] face și pune pe rînd toate roțițele și pana ceasornicului, așa D-zeu mai întii pămîntul l-a făcut ca o roată nensemnată, și după aceea abia a făcut roata cea mare și mijlocul sistemului: soarele. Istoria veche era pentru el o pregătire la creștinism, evul mediu era plantarea lui, iară vremile viitoare vor face din pămînt grădina Domnului. Astfel *Biblia* era simburul întregii manieri de a privi lumea și a cugetărilor lui. Știința pozitivă o știa s-o împreunc cu învățăturile *Bibliei* foarte ușor și cu multă isteție — nu așa însă ideile speculative ale celor noi. Acestea erau pentru el erezii păgînești. El zicea că învățăturile a nici unei științe pozitive nu dau omului dreptul și pretextul de a se îndoi de *Biblie*. El nu afla nici o ruptură între aflările celor noi, de cîte auzea și el,

1 Pe o astfel de hîrtie scrie uneori Eminescu.

și-nre cartea cărților, dar o găsea între *Biblie* și ceea ce mulți din oameni se sileau, după el, a găsi în aceste experiențe.

Aceste fundamente a caracterului său sufletesc erau acuma la bătrânețe rădăcina unei nemulțumiri pe care el nu știa să și-o explice. Oricând venea în contact cu vun om tânăr, de care se lipea ideile Apusului, el se simțea lovit de o lume cu totul nouă în toate ale ei, o lume nu mai bună, nu mai frumoasă, dar cu totul alta. Și ceea ce-l jena mai mult era că această lume contrazicea în curentul ei curentului același pe care el și-l pusese ca țintă istoriei omenești.

El citise încă-n tinerețe scrieri de ale enciclopediștilor, dar ei îi insufla apatie. Dovezile lor îi păreau silite, căci se-ndreptau toate contra unei axiome, pe care el nu permitea nimănui s-o nege: atotputernicia lui Dumnezeu. El își închipuia că un om trebuie să fie bolnav sau foarte nenorocit pentru ca să compue cărți contra *Bibliei*.

De aceea mirarea lui era mare când vedea că, pe zi ce merge, tocmai aceste idei se lățesc, pe care el le credea ca un pas înapoi al lumii, iar nu unul înainte. De aceea el se-ndoia dacă lumea aceea înaintată, la care semenii lui își trimitea copiii, era într-adevăr înaintată. Aceste îndoieli apoi îl făceau să consulte astrologia, dar fiindcă el singur nu știa ce să-și răspundă, de aceea astrologia răspundea lucruri a căror înțeles obscur el nu-l pricepea. Dacă răspunsul ar fi fost latent în el, dacă el l-ar fi presupus înainte de a întreba cartea lui, atunci desigur că ar fi știut să puie sensul tocmai ce-l voia fără să știe, în spusele obscure a libelii lui – astfel însă, adesea în deplină nesiguranță în privința celor ce întreba, el se simțea neliniștit și se-ndoia adânc de mîntea sa proprie.»

Atît *Pustnicul* cît și *Moș Iosif* sînt scrise pe un carnet pe care poetul l-a folosit la Berlin, în timpul cînd audia prelegerile asupra istoriei Egiptului ale lui Lepsius (1873). E vremea cînd citea franțuzește cu dicționarul în mînă și făcea *Planul lui Decebal*. Teoria oamenilor însuflețiți prin mișcarea stelelor de însuși Dumnezeu am mai înțilnit-o. O făcuse alt pustnic, acela din *Magul călător*. Legătura oamenilor cu stelele e o idee scumpă îndeosebi misticismului german (Bohme), reluată și de Novalis, care vorbea de un om sideral. Dacă ne gîndim că Eminescu

publica acum (1 aprilie 1873) *Floare albastră*, am putea să presupunem că citise de curînd romanul alegoric *Hetnrich son Ofterdingen*.

52. Aur, mărire și amor

O zugrăvire mai amănunțită a societății ieșene pe la 1840 a căutat Eminescu a face tot în proză și cu oarecare ecouri din C. Negruzzi, în *Aur, mărire și amor*. Din nou se observă intențiunea de a studia mediul social al vremii și de a exalta generația bătrînilor. Încolo apare și aci un tânăr cu «răul veacului», iubind o femeie și fiind iubit de alta, întocmai ca în *Mira*. Asemenea concepție ne-ar duce mai degrabă în epoca studentească, totuși unele informații bibliografice presupun că poetul scrisese schița fiind în țară, la Iași, fie și într-o vacanță. Ca și în *Pustnicul*, totul se petrece într-un salon:

«[Era cam pe la anul 1845.] Se făcea cam în anul 1840 și cîțiva, în Iași.

Ne trezim în una din cele mai frumoase seri de iarnă [în salonul unuia]. Rece dar luminoasă ca o cugetare cerească în mijlocul unor gîndiri senine se ridică luna palidă și argintoasă ca mărgăritarul pe bolta albastră și adîncă a cerului Moldovei. Era o noapte italică amestecată cu frigul iernii, amestecul unei lumi văratece, pline de senin, cu intîmele plăceri ale iernii, cu căldura focului potolită, cu dulceața visătoare gîndiri. Afară era o vară rece – în case oamenii știu să-și facă o iarnă caldă.

Pe stradele în zadar luminate ale capitalei, flacărele din fanarele cu undelemn își întindeau limbele roase în aerul rece, trecătorii umblau iute pe stradele pavate cu trunchi de stejar, luna se resfrîngea clară și argintie pe murii nalți și albi a caselor, aruneînd pe ele umbrele urișe și ridicole ale trecătorilor. Numai din cînd în cînd se auzea zgomotul unei trăsuri, glasul unui om cu chef, șuierul trist al unui om pe gînduri.

în catul de jos a unei case mari se adunase o societate aleasă pentru joc de cărți, societatea compusă din

1 Ms. 2255, f. 85-91.

membrii unei familii din cele mai cu influința, din mai mulți, consuli străini cari-și făceau principala ocupațiune a vieții lor în jocul de hazard, al cărui cult atît de stricătios l-au introdus la noi cu deosebire risipitoarea ofițerime rusească. Pereții salonului, altfel albi, erau acoperiți cu covoare lucrate de scortări din țară, un ram de meserie care-a-nceput a se pierde cu totul. Marginile acestor covoare sau scoarțe era [de] quadrate roșii și verzi, iar în mijloc, țesut în lînă, cîte-un idil întreg. Colo o fată dă iarbă verde un[ei] capre, dincolo doi copii îmbrăcați ca-n poveștile dramatizate și cari, prin pozițiunile lor, par a afecta reciproc intențiuni subversive. *Epo' pot*. Scindurile de pe jos erau ceruite deschis în culoarea alămîiei, în opozițiune cu ceruiala întunecată ce se-ntrebuințează. Dară auroasa lor netezime se vedea numai p-ici, pe colea, căci podelele erau acoperite cu scoarțe trainice de lînă în pătrate, ce reprezentau în piezișurile lor toate colorile simple.»

Jilțurile au « sprijoane nalte boltite și negre » și scaune îmbrăcate în lînă verde, mesele de lemn de nuc lustruit îmbrăcate în postav verde se pot desface și întoarce. În sertare găseai oricînd cărți și cridă. Nu era însă un salon de paradă principal, « căci într-acelea l-ar fi uimit [pe cititor] luxul sau mai bine zis acea barbară superfluență dc mobile scumpe aduse din străinătate, ci o odaie mare destinată plăcerilor intime a băutului de ceai, a jocului de cărți și a limbuției răutăcioase asupra tuturor întimplărilor, altfel atît de corupte de pe vremea aceea. Ș-aceste lucruri se povesteau în românește, căci sunt lucruri cari nu se pot spune decît în românește.» Eminescu adaugă mai tîrziu: «Limbagiul era poate acela al cucoanei Chiriței, poate acela a filozofiei lui Gane», gîndindu-se desigur la Alecsandri și la N. Gane, zis Drăgănescu, din «Junimea». Samovare de alamă galbenă fierbeau pe mese. Urmează prezentarea societății. Pe un divan turcesc, lîngă o masă lunguiață încărcată cu cești, ședeau mai mulți bătrîni «jenați vădit de costumele moderne ce purtau», iar un arhimandrit cu barba sură și fața veselă le povestea «lucruri, pe cari un arhimandrit n-ar trebui să le știe». Se aflau acolo și mulți ofițeri tineri, «din acea clică de adiotanț domnești și de oameni fără nici o treabă», care solicitau domnului un rang în armată, «pentru ca să poată

avea dreptul de a purta o uniformă bine tăiată și încărcată cu fir», plăcută doamnelor de cînd plecase oștirea rusească. «Daniele erau frumoase, îmbrăcate după moda cea mai nouă (din Paris, se-nțlege) și, ce e mai mult, cleveveau cu mult spirit.» Interesantă este observația pe care poetul o face pe margine și verso ceva mai tîrziu:

«Din acest soi dc oameni s-a recrutat apoi în urmă acel contingent de așa-numiți oameni mari ai României, a căror cel mai mic defect era acela că nu știau carte. Aceștia apoi au încercat lumea mai <amar> de vreme, vrînd ca să-și recîștige valoarea unei vieți pierdute-n cărți. Nu creadă cineva că vorbesc din ură sau din predilecțiune pentru cele trecute. Nici prin minte nu-mi trece. Urit sau iubit, orcare obiect sau relațiune care e capabil dc a stîrni unul din aceste două afecte în sufletul nostru este în sine considerabil. Pe secături însă nu se supără omul cuminte, pentru că n-are pe ce și la ce. Te miri numai cum s-au putut naște asemenea minuni.»

în sală erau și consuli, cate lăsau diplomația pe seama subalternilor. Unul pierduse trei nopți la stos și era cam somnoros. Iată acum galeria de tablouri:

«în mijlocul acelei veselii elegante, în fond însă lipsite de cultură adevărată, priveau ca niște umbre tablourile din părăți, pe cari am uitat a le aminti. Erau litografiile institutului „Albinei românești”, binișor executate, unele copii de pe tablourile maeștrilor străini, altele originale. Așa, capul lui Crist în cunună de spini de Guido Reni, Belizar, generalul lui Iustinian, ducînd în brațe pe călăuzul său mușcat de șerpe, Arhanghelul Gabriel – și în dreptunghi, ambasadorii Constantinopolei, aducînd coroana și mantia regală lui Alexandru cel Bun, Dochia și Traian, într-un colț portretul litografic al domnului țarei, Mihail Grigore Sturza, și într-alt colț, într-un cadru aurit, lucrat în olei, bustul în mărime naturală a mitropolitului Moldovei și a Sucevei Kyrio Kyr Veniamin Kostaki, cu rasa neagră peste potcap, cu barba lungă și albă, pe piept ordinul sintei Ana cu briliante.»

Mitropolitul, observa poetul, are aer «mai mult de damă decît de prelat».

După această descriere generală a salonului, Eminescu ne prezintă cîteva personaje, menite fără îndoială să fie eroii proiectatei nuvele:

« Alături cu căminul, lungindu-și picioarele în curmezișul oblonului, ședea un bătrîn cu fața prietenoasă și senină. El era ras și rădăcinile albe ale bărbii îi pudruiau fața. [Părul mai mult alb pieptenat poate cu prea multă îngrijire. Oricine i-ar fi dat 60 de ani.] Părul alb de la frunte <tîmple> și de la ceafă era pieptenat în sus, poate cu prea multă îngrijire, spre a acoperi fruntea pleșuvă și naltă, ochii mari, suri, cu desăvîrșire limpezi, se uitau cu o cumînție bonomă în norii ciubucului din care fuma, nasul avea o tăietură corectă și gura era desemnată cu o ironică fineță. O femeie nu – dar o fată [desigur] că s-ar mai fi putut înamora în el. Dacă fusese vreodată pasiune în sufletul acesta și îndoială, ele făcuse loc unei liniști curate și bătrînești și privea c-un fel de superioritate bonomă la rătăcirile unei tinerimi nătinge și pretențioase. El privea cu multă atenție la joc, asculta clevetirile doamnelor și gogomăniile bărbaților – corigea frazele și da învățături cu multă fineță și rezervă, însă atît de clare încît ele totdeauna erau ascultate. Oricînd petrecerea ar fi stat pe loc, îndată știa să-i dea o direcțiune atît de grată și fertilă, încît ea resălta* în rizătorul ei curent. Era un gurmaș al conversațiunii.»

Rezemat cu cotul de un pian și răsfoind niște cărți, ședea « un om tînăr, care însă părea îmbătrînit de vreme. . . printr-o consumțiune prea repede a puterii firești». N-avea mai mult de douăzeci și cinci de ani, totuși părea a fi peste treizeci și cinci, « uscat și subțire, de-o statură de mijloc. Ras, cu o frunte ce se pierdea acută în colțurile laterale, încadrate de un păr roșu-închis, aspru și amestecat des cu fire de tot albe, ce contrasta cu roșăța* întunecată a părului. Nasul era uscat și buzele foarte subțiri.» îi dădeau atracție « ochii de-o expresie extraordinară». « Prin pielea minilor sale uscate vedeai toți mușchii și toate vinele. Ele erau tari de păreau de oțel. Avea un glas adînc, cam aspru, dar plăcut în rara lui precizie. Risul lui era însă supărător.»

« Înfundat după o perdea grea de mătasă verde și uitîndu-se pe fereastă în noaptea clară», sta gînditor, neparticipînd la petrecere, un tînăr, cam de 18 ani. «Fruntea lui naltă, albă, foarte netedă și rotundă se perdea sub părul lung, moale și negru strălucit, care era îmfat în vițe naturale mari, cari înmulțeau strălucirea părului. Fața lui

era vinată de albă și fiindcă răsese fulgii de barbă neagră, ce începuse a împlea părțile în jurul urechei, el părea pudrat cu brumă de pe struguri, nasul era corect și plin, părănd tăiat în marmură, ochii mari sub niște sprincene arcate cu măiestrie erau întunecoși, dar de o culoare indescriptibilă. Păreau negri, dar, privind bine sub lungele lor gene, ai fi găsit că sunt de un albastru întunecos, demonic, asemenea unui smarald topit noaptea. Poate că, neumbriți de gene atît de lungi și atît de dese, n-ar fi părut atît de întunecoși, poate că lumina, neoprită de acea mătase brună, ar fi limpezit noaptea voluptoasă a acelor ochi. Aveau albăstrimea transparentă a strugurului negru [a sinelei topite în apă].» Erau ochi «la a căror vedere se cutremură orice fibră». Tînărul era «îmbrăcat într-un surtuc de postav albastru-deschis, cu talie lungă, pantaloni negri și jiletcă de catifea neagră cu pui verzi de mătasă. Botinele de lac cuprindeau strălucit și cu fidelitate formele unui picior mai mult mic. Părul lui strălucit, căzînd pe umeri bine făcuți, contrasta cu albastrul postavului.»

Acest june fatal, de care «damele» admiratoare se sfiau a se apropia, presimțînd refuzul, privea fereastra care dădea în grădină.

« Cerul se acoperise cu nouri albi și luna învinețise și fugea cufundîndu-se în ei. . . și începuse a ninge. Copacii, a căror crengă încărcate se strecurau negre pin tufele de zăpadă și vîntul trecea ascuțit pin crăpăturile ferestrei și mișca porțița din grădină, care scîrția monoton și ascuțit în fiținele de fier.»

Gusta voluptatea solitudinii și «i-ar fi fost urît, dacă urîtul n-ar fi fost atît de dulce, un urît ca mirosul florilor de măr, cari cad scuturate de vînt».

într-acestea se anunță consulul rusesc, care intră «încărcat cu toată splendoarea decorațiunilor sale», invi-tînd pe jucători să nu se jeneze și conversînd franțuzește cu damele. Singutul om rămas nemișcat fu Iorgu, adică tînărul de mai sus. « De momentul acesta se folosi o damă tînără, cu părul negru dar undos¹, pieptenat cu multă cochetărie pe tîmple, cu ochii ca doi diamanți negri, cari se roșise ca focul de multă vorbă și rîs. Ea era-n rochie de mătasă neagră, cu o talie admirabilă.» Doamna se apro-

¹ S-ar putea citi și: *nu des*.

pie de Iorgu și-l lovi peste umăr cu evantaiul de lemn de roză. Urmează un dialog din care intriga probabilă a nuvelei iese cu un anume contur. Doamna vădește lui Iorgu iubirea ei. †

«— ... nu sunt capabil să te înșel, doamnă, zise el întoreindu-și pe jumătate capul.

— Și de ce . . . să n-o poți fi?

— Pentru că . . . pentru că nu te iubesc. Ți-o jur că nu îmi ești indiferentă, zise el, uitându-se la ea. Ea se uita într-ai lui, de gîndea că i se topesc. . . Dar, doamnă, nu te iubesc, nu pot.

— Va să zică îți sînt chiar nesuferită. . .

— De loc . . . dar iubesc. De n-aș iubi pe altcineva, desigur că te-aș iubi pe d-ta, căci ești atît de frumoasă — * și afară de aceea îi semeni ei, pușin, dar totuși. . . »

Doamna declară că e mulțumită numai să-l vadă, tînărul înveselit răspunde că o iubește, fără s-o iubească, în felul unei prietenii rămase după o iubire stinsă, și povestirea rămîne aici.

53. Falsificatorii de bani

Poate tot în acea epocă, dar ceva mai devreme, sub ocupația rusească, trebuia să se petreacă acțiunea unei narațiuni, după toate arătările, polițiste, dar în stilul lui Balzac, să-i zicem *Falsificatorii de bani*, din care Eminescu n-a schițat decît două scrisori. Șobolțof (sau Șobolțef?) scrie unui Cezar că, datorită perspicacității lui, s-a prins banda de monetari falși, că fabricatele acestora se urcă la valoarea de cîteva sute de milioane și că toată moneda e rusă. Nu poate descoperi capii și nu poate alarma publicul, spre a nu zdruncina creditul statului. Așteaptă ideile lui Cezar în această privință. Cezar răspunde lui Șobolțof că bănuiește a fi amestecate în afacere persoane din lumea așa-zisă mare. Îl sfătuiește să se ferească de a trece pe listele complicilor nume de oameni influenți. « Amicul meu I lumea-i o pînză de păianjen, muștile mari trec prin ea, muștile mici se-ncurcă vrînd a trece *drept* prin ea. Suntem muști mici. »

* Ms. 2255, f. 194 și v.

54. Părintele Ermolachie Ghisăliță

După ce făcuse tabloul boierimii de țară, Eminescu se gîndea să-l facă și pe acela al satului, cu intelectualitatea lui întrupată în popă și dascăl. Desigur, el voia să petreacă, și adesea îl surprindem glumind pentru el însuși, cu expresii ce n-ar fi putut fi date la iveală, totuși comicul de parodie era una din năzuințele lui. Citirea sau recitirea proaspătă a *Iliadei* (precum și a lui Slavici, din care sînt scoase numele proprii) poate lămuri tonul homeric al glumei căreia îi putem spune *Părintele Ermolachie Ghisăliță*. E vorba de un popă de țară a cărui înfățișare iat-o:

«Părintele era cam nalt de boiul [lui], nu-i vorbă, dar i-se și ședea — ca popă, vezi Doamne. Trecea stînjenu și mai-bine, îmbla țapăn, din care cauză reaua omenire îi pusese numele: popa Melesteu. Avea părul și barba roșie și arăta mai mult a țilhar decît a popă, dar ce-are a face? Ce]e:mai [mari] merite ale părintelui erau că se deprinsese a fi prost și bețiv. Tată-său fusese porcar la sat, și fiindcă băietul lui era lenes, rău și tîrziu la mînte, a găsit că-i bun de popă. Apoi pe lîngă toate astea îl mai chema și Ermolachie Ghisăliță. Evangheliile le știa pe de rost, unde nu știa ce să zică, zicea Doamne miruiește, or punea pe palamar să zic-un „tatăl nostru”, și el îl secunda cu gagagaga! Foarte frumos îi ședea potcapul părintelui Ermolachie, cam pe ceafă, pentru că era lung <larg>, da-i ședea, nu glumă. Gîndea că-i un rus cu coadă. Cînd cetea, potcapu-i cădea peste ochi și popa suduia urît. În biserică, ne-n biserică, pușin îi păsa. . . Dec I nu șade l. . . potcapul dracului l»

Al doilea erou e dascălul Pintilie Buchilat:

" «Cu totul deosebit în felul său, om cu duh și cu multă cunoștință de ale lumii era dascălul Pintilie Buchilat. El era foarte *enrage* pe popă pentru că-l suduia-n biserică așa cum nu se cuvine nici în crîșmă, afară de aceea el zicea că popa nu știe carte. Și popa, aceeași vorbă despre el — și amîndoi aveau drept. E drept că pe lîngă părintele, ce s-atinge de-ale trupului, dascălul nu era nimica. Pune-țt

† Ms. 2255, f. 188-194.

pe genunchi o pălărie și vezi pe dacălul aievea. Dar de-n-vățat apoi să te păzească Dumnezeu. Pîn-a nu sloveni vorba n-o citea, măcar să-1 tai. Unde nu putea descurca, apoi încurca de-i mergea petecele.

Cîteodată Buchilat greșea la glasuri.

– Buchilat 1 striga popa din altar.

– Aud, părinte.

– Paritimia, glas al șaptelea . . . »

Urmează o ocară gravă. Al treilea personaj este palamarul:

« Însă postul onorific de palamar îl ocupa onorabilul domn Nicodim Parpalac. Băiet cu multă ambiție, fecior de popă, cam prostuț, nu-i vorbă, da-ți știa crezul pe de rost de de de . . . nu altceva. Altfel, trăgea clopotele tot îhtr-o dungă, de gîndei că arde satu, or că s-o aprins pădurea, și căpătase și bătaie de la oameni pentru scandalul ce-1 făcea . . . s-ar fi și lăsat bucuroș de palamarie, dar de colaci nu. În taină o putem comunica că-i plăcea și coliva . . . »

Doi admiratori:

« Dar ceea ce făcea ca părintele să fie idolul pădurului, moș Iftimie Fedeleș, era glasul său ca și care nu se mai pomenește – de ferească Dumnezeu. Asta era și era și ideea văcarului din sat și acești doi oameni găsiră într-adevăr un punct, în care cugetările, de altminterlea eterogene, să fie aceleași.

– Hii, mă, da' grozav mai urlă popa nostru – îl aud tocma-n pădure.

– Ie, răspundea cu sînge rece văcarul.»

Apoi ni se povestește o șotie a părintelui la o utrenie. Popa se afla în altar, Buchilat în strană, « Nicodim cu lacata de la biserică-n mîină adormise într-o strană și cînta prin somn Doamne, miluiește 1 » « în fund, lîngă pridvor, erau mai mulți oameni din curtea boierească, cari vorbeau încet între ei mai una, mai alta.» O mîinecă de la anteriorul lui Buchilat luă foc. « Puțin <Puțea> a ars, dar el gîndea că miroase-a tămîie.»

« Popa mormăia încet în altar fără să se uite măcar pe carte. Cine avea să priceapă? Deodată începu mai tare:

– Gaga gagaga!

– Beh I s-auzi pe fereasta bisericii.

– Iacă dracul, mă 1 zic oamenii-n fundul bisericii ș-o tulesc la fugă.

Nicodim, cum deschide ochii, miroase putoarea din anteriorul lui Buchilat, gîndește că s-a aprins biserică, urlă groaznic și fuge.

Buchilat dă peste sfeșnic, îl răstoarnă. . . întuneric – Beh, pe fereasta. Nicodim urlă, Buchilat simte cum îl frige cineva de mîină ș-o rupe de fugă.»

De spaimă, popa își acoperă capul cu poalele anteriorului și dă să iasă. La ușă Nicodim, crezînd că-i dracul, strigă: « Uite-1, mă! » și-1 închide cu lacătul. Popa scutură ușa, oamenii țin virtos ca să nu fugă:

« – Vezi, mă! Trăsni-te-at crucea lui Dumnezeu, Necurat, cum mi-o fript mînica, zice cu spaimă Buchilat.

– D-apoi cum putea în biserică, zice Nicodim, gîndei c-o dat cineva foc bisericii.

– Necuratul! Putoarea iadului!

– Chiu ! popa-n biserică.

– Țineți, mă, nu lăsați ușa.

în fereasta bisericii: Beh!»

Pintilie e trimis să tragă clopotele, unul merge la crîșmă să cheme oamenii să dea foc bisericii, spre a arde pe necuratul. Eminescu face aci o invocație către muză, parodie homerică, ce amintește pe Budai-Deleanu și indirect pe toți autorii de epopei burlești (Puici, Tassoni, Lippi, Boileau):

« O, muză! învață-mă să cînt tragicu acestei scene, vedeți-1 pe micul Buchilat sîrînd să ajungă funia de la clopot și trăgîndu-1 tot în sărituri, vedeți pe boarul alarmînd satul și trăgîndu-1 cu toaca ca la mînăstire. Popa urla în biserică de cădea tencuiala de pe păreți.

Și cine, o, muză, [nu] cunoaște numele acele ilustre a acelora cari, pentru ca să deie foc bisericii, se adunase în țintirim? înainte merge cu o prăjină viteazul Mitruță Buruiană. Lui îi urmează cu parii strașnicii și înțelepții Ftoma lui Culbeciu și mărinosul Toader Zurgălău. Și pe cine mai zărește ochiul meu în strălucitele șiruri? Oare nu-i acela teribilul Damian Cușmă-lungă? Și oare cine te întrece în fapte strălucite pe tine, de berbeci adunătorule, Curcă? Și v-am văzut și pe voi pe calea mării, pre tine între toți isteții cel mai cu cap Văsălie Cotcodac, și pe tine, Neagule a lui Șolomon!»

¹ în ms.: *biserica*.

în urmă apare și un tânăr viteaz a cărui nume nu trebuie divulgat și care număra numai «douăsprezece roze»; și se prezenta într-un neglijeu ce-i sta foarte frumos. Aci ms. are lipsuri. Din câteva rînduri mai jos reiese că părintele a scăpat de foc, a bătut pe dascăl pentru întîmplare și avea de gînd să pedepsească și satul, blestemîndu-l cu blestemele Sf. Vasile. Din păcate însă el nu știa să citească. Ceva despre ignoranța sa:

«Aducerile sale aminte istorice se rezumau în persoana lui Mavrocordat. Ori de cîte ori vinea cineva din Iași, el întreba: — Da ce mai face măriia-sa vodă Mavrocordat? Hehehe, frunte!... Pe atunci trimisese poruncă de la mitropolie să-l radă, pentru că făcuse leturghie cu spirit în loc de vin.»

Părintele făcea și stihuri. De pildă:

Căci la preotească casă
Nici tu popă, nici tu masă,
Ș-apoi eu nu-mi dau mălaiul
Să-I mănince parpagaiul.

șau, în .sfîrșit:

La un parpagăi
Pasăre cu mindre glasuri,
Nu ești tu dea noastre nasuri,
Cî de nasuri boierești,
Parpagai, te potrivești.

55. Avatarii faraonului Tlâ

Cea mai de seamă derivație a panoramei omenirii este la Eminescu năzuința de a găsi principiul vieții, de a scrie cu alte cuvinte o literatură filozofică. Dacă, prin urmare, pe de o parte, îmbrățișînd metoda cronologică și ciclică, se îndrepta spre istoria țării, pe de alta, în proiecte de nuvele, se încerca să se uite în dosul aparențelor și să dea o soluție existenței. Una din cele dintîi schițe cu aer metafizic este aceea pe care am găsit potrivit a o intitula *Avatarii faraonului Tlâ*.

¹ în ms. șters: *Nu de naturi preotești*.

tarii faraonului Tlâ. În ea este pe scurt vorba de metempsihoză, și anume de reîncarnările unui faraon. Pomenindu-se de Egipt în primul rînd, cu momente și imagini din cunoscutul *Egipt*, publicat în octombrie 1872, nuvela a fost scrisă cu toată probabilitatea la Viena, dar nicidecum mai înainte, fiindcă puterea de abstracție filozofică are forma academică a vremilor de studenție. Nu ne gîndim aici să arătăm izvoarele la ceea ce poate avea un punct de plecare nebănuț, întrucît Eminescu mărturisește a fi avut obiceiul să strîngă vechituri de pe la anticari, din care traducea într-un *Fragmentarium* (și există într-adevăr o parte din acesta), dezvoltînd apoi ideile pe socoteală proprie;

«Cînd eram încă la universitate, aveam o ciudată petrecere, împlam adesea ziua pe uliți, stînd numai pe ici, pe colo la cîte un antiqvar și, răscolindu-i vechiturile, luam din cărțile lui tot ce-mi părea mai bizar și mai fantastic și veneam apoi acasă, citeam și însemnam într-un caiet numit *fragmentarium* toate uvrajele cîte-mi plăceau. Locuiam într-un sat aproape de orașul universitar, împrejurul locuinței mele foarte liniștită. Căci printr-un hazard locuiau în acea casă numai moșnegi bătrîni. Acolo noaptea, după ce astupam soba, citeam și traduceam spre propria mea plăcere ceea ce-am spus mai sus. Apoi deodată pare că mi se lumina visele. Intram în labirintele acelor mii de povești ce le citisem, un tablou cerea pe altul, o întîmplare pe alta. Atuncea stîngeam lumina ca să [nu] mă supere în umbrele mele viziuni, eu scriam întîi prin întuneric în *fragmentarium* tablourile sau versurile ce-mi treceau prin minte. Astăzi, răscolind prin hîrtii găsec acel *fragmentarium*. Citesc, citesc și, ciudat... mă trezeam pare că-n aceeași casă în care locuisem, era noapte... afară vijîia vîntul prin copacii seculari ai parcului, gîndire cu gîndire se-nșiră și văd că aceste fragmente ciudate și rupte din toate părțile sînt o istorie frumoasă, deși, cam ciudată. Iată c-o scenă...»¹

¹ Ms. 2255, f. 92-161.

² Ms. 2278, f. 14.

³ Vezi și *Geniu pustiu*, p. 1-2: «Printr-o clăie prăfuită de cărți vechi (am o predilecție pentru vechituri), am dat peste un volum mai nou: Nuvele cu șase gravuri. Deschid și dau de istoria unui rege al Scoției, care are <era> și devină prada morții <din cauza> unui cap de mOat îmbălsămat» etc.

Orașul universitar e probabil Berlin, însă la Eminescu toate compunerile aceste într-adevăr bizare și fantastice de care ne vom ocupa sînt, după toate semnele, sctise la Viena. De altfel, însemnarea de mai sus, fiind pate-se o introducere de îndreptățire a unei povestiri, nu trebuie luată într-un înțeles cronologic strict. Ceea ce rămîne bine stabilit, și toată opera poetului ne sprijină în această privință, este predilecția pentru modelele mărunte și obscure. Dar literatura aceea de duzină pe care o citea poetul ca să-și scoată idei răsfrîngea ea însăși teme oficiale.

Spre a trece la subiectul nuvelei, Rodope murise și fusese dusă în piramidă. Regele, bolnav de tristeță, după o preumblare în barcă pe Nil, intră în palat și acolo, într-o oglindă magică ce răsfrînge cerul, cheamă pe Isis. Scena este aceeași din *Egiptul*, cu deosebire că acolo Magul e acela care consultă oglinda de aur. Conjurația catoptromantică am mai întilnit-o de altfel în *Povestea magului*. Răspunsul zeiței Isis cuprinde filozofia veșnicei migrații a tipurilor eterne prin pulbere, adică panteismul budistochopenhauerian. într-un pahar de apă în care a turnat o licoare, faraonul vede reîncarnările lui viitoare, apoi se coboară în piramidă și moare lîngă sicriul Rodopei:

« Sara . . . sara . . . sfînta și limpedea mare își întinde pînzăriile transparente de azur sub luna care-n nălțimea depărtată a cerului trece ca un mare măr de aur neținut de nimic în eternul albastru. . . pustiile Nubiei lucesc verzui-sure ca cîmpii de gheață pe care a căzut o ninsoare ușoară, și Memphis, divina Memphis își ridică colosalele ei ziduri <zidiri> ninse de lună în depărtarea țării. . . pare că-ntr-o noapte de vară ar fi nins deodată o pulbere de diamant peste toată lumea și urmele acelei străluciri ar fi muiat și-ndulcit aerul cel dulce al Egiptului, și numai Nilul își leagănă mișcătoarele și lungele lui maluri de papură printre cari curg oglinzile lui mari, cari reflectă lumea cerului și pare că apele lui mișcîndu-se una peste alta ca liņțoliu de cristal mișcător sună în adînc cîntarea cîntărilor. Ușor zboară luntrea mică și neagră asemenea unei cugetări pîntre tablourile mărețe desfășurate de o parte și de alta a rîului. . . orașe vechi ce-și construiesc zidurile lor sure și colonadele lor infinite în lumina nopților, piramidele – morminte de regi, crînguri de palmieri, și numai pasări călătoare străbat cu aripele-ntinse într-un

lung triunghi adîncimile fără de margine. . . unde merg? unde?

în luntrea neagră e culcat, și capul lui mare în perini de matasă, bolnavul rege Tlâ; în jurul naltei sale frunți, o cunună de flori de mac... de floarea uitărei și a somnului . . .

Peste vecinicia undelor zboară luntrea lui pînă ce dintr-o parte și dintr-alta a Nilului se ridică gradinele pendente . . . Două pe maluri, deasupra lor, ca pe umeri de munte, iarăși două, și-n nălțimile scărilor iarăși două. . . Erau scări urieșești ridicate la soare, și fiecare treaptă era o grădină lungă, întinsă și toată lumea lor repezită pas [cu] pas la cer s-adîncea ca-ntr-o oglindă pas cu pas în infinitul Nilului. . . Gradinele pendente întoarse strălucirea adînc-adînc în riu și pîntre ele părea că trece luna ca o comoară în fundul apelor. Luntrea se opri la mal. . . Regele se dete jos palid și adîncit și se pierdu în umbra naltelor bolți de frunze a gradinelor, trecu în lumina lunii și umbra lui se zugrăvea pe nisipul cărărilor ca un chip scris cu cărbune pe un liņțoliu alb. în fruntea grădinei cei mai nalte era palatul lui, cu cupolă rotundă, cu șiruri de coloane sure, cu bolți urieșești.

Erau atît de mari acele zidiri, încît regele părea un gîndac negru ieșit în lumina nopții care suia scările și trecea pîntre bolțile palatului.

El intră într-o sală mare. Memfis era la picioarele lui. . . orașul infinit cu cupolele albe... a cărui ocean de palate urieșești, a cărui strade largi pavate cu pietre lungi și albe, a cărui grădini de palmieri forma un tablou, la care se uita uimit și adînc... I se părea că spiritul Universului visează... el, căruia un pămînt cu imperii i-e un grăunte, și că visul său măreț e pentru ăst moment Memfis. . . Bolțile ferestrelor i se arcau înalte deasupra frunței. . . bolta salei era scrisă de jur împrejur cu zodiile cerului. . . pe murii nalți erau chipurile zugrăvite a regilor Egiptului.

El gîndea... Ce umbre urieșești treceau în închipuirea sărmanului muritor, care-ntr-o lume atît de măreață se simțea atît de mic, ca o furnică ce plutește pe o frunză tremurătoare pe suprafața Nilului. Deodată peste fereștile înalte căzură lungi perdele roze... și el rămase în sala întinsă într-un întuneric trandafiriu îngreuiat de lumina

lunei, ce plutea asupra Egiptului. Memfis dispăruse de sub picioarele lui. . . el rămase singur, cu gândurile lui negre. . . Noaptea făcea. . . El se primbla prin umbra trandafirilor a salei în talarul lui negru-strălucit. . . apoi scoase din sin o fiolă de [. . .] dintr-un singur ametist, luă o cupă săpată dintr-un corail* mare, pe care o umplu cu apă sintă a Nilului. . . Destupă fiola și turnă trei picături ca cerneala din ea peste apa din cupă și [apa] deveni încet-încet întâi galbenă ca un aur diafan, apoi roză ca cerul aurorei, apoi albastră și adîncă ca albăstrimea cerului. .

El se uită încet în pahar și părea că vedea lucruri ciudate în metamorfozele colorilor lui. . . într-adevăr i se păru că vede în aurul diafan din fund o muscuță de om, c-o cîrjă în mină, bătrîn și pleșuv, dormind cu picioarele-n soare și cu capul în umbra tinzii unei biserici. . . în apa roză văzu parcă un peștișor vioriu, care semăna cu un tînăr fumos. . . în apa viorie văzu un om sinistru și rece, cu fața de bronz. . .

— Peste cinci mii de ani — șopti el surîzînd. . . O, Rodope, Rodope!

Deschise o ușă mare și intră într-o sală a cărei podea era o unică oglindă de aur. . . sală fără acoperămînt. . . deasupra, cerul cu toate oceanele de stele. . . în oglindă, cerul cu toate oceanele de stele. . . I se părea că e un greier amărît, suspendat în nemărginire. . .

— Isis, strigă el spre oglindă. . . Isis, apari!

Tabla se-nnegri și deasupra apărură scrisori albe. . . chipuri de oameni și animale. . . Palatul întreg se cutremură lin. . .

— A sosit ora morții mele. . . zise regele, ca și cînd ar fi vorbit cu el singur. . . aștept să-mi spui adevărul. . . Nu-mi zugrăvi chipuri trecătoare. . . care să-mi facă a crede că suntem numai pulbere. . .

Un rîs clocoti pin toată sala. . .

— Ce rîzi, zise regele întunecos. . . mie nu mi-e a ride, demone — voi adevăr, nu batjocură. . .

— Pulbere? . . . răspunse un glas din oglindă cu o rece și cruntă expresie de ironie. . . pulbere? . . . te-nșeli. . . ce ești tu, rege Tlă? Un nume ești. . . o umbră! Ce numești tu pulbere? Pulberea e ceea ce există întotdeauna. . . tu nu ești decît o formă prin care pulberea trece. . . Ceea

ce-nainte de doi ani se numea regele Tlă este atom cu atom altceva decît ceea ce azi se numește tot cu același nume. . .

— Chipul tău, Isis. . .

Pe tabla neagră se zugrăvi un cerc mare roșu. . . de acest cerc erau aninate ființe ca o scară. . . Jos minerale, în care plantele își duceau rădăcinile. . . animalele își duceau rădăcinile în plante, omul în animale, minerale în om, plante în minerale, animale în plante, omul în animale, și pin toate aceste forme tremura cercul roșu și făcea să joace formele negre pe firul ei roșu. . .

— Am înțeles. . .

Oglinda se auri. . . și cerul se adînci în infinitul ei. . .

Regele se văzu iar. . . o clipă suspendată. . .

— O, Rodope! Rodope! murmură el trist. . . Ce am numit eu Rodope. . . o umbră.

Regele ieși și trînti ușa după sine. . .

Oglinda singură se-ncreți ca suprafața unui lac. . . glasuri se certau în fundul ei ca sfada valurilor. . . Chocit <Chicot> și plîns. . . țîrîit <țuiit> . . . urlet. . . suspin și un glas mare începu să ridă pin tot caosul de glasuri mii. . .

— O, inamicul meu cel mare. . . spunea un glas ce îmbla pin sală. . . Piramide și temple, orașe și grădini suspendate puneți contra privirilor mele. . . Rid de voi, regi ai pămîntului, rid de voi. . . Ce căutați a prinde eternitatea în niște coji de piatră, care pentru mine sînt coji de alună. . . în mine, în peire și renaștere este eternitatea. . . Voi. . . o umbră ce mi-a plăcut a zugrăvi în aer. . . voi vreți să mă prindeți pe mine. . . Nebuni!

Apoi se limpezi oglinda și eternitatea din cer se uită în ea însăși. . . și se miră de frumuseța ei.

în singurătatea pustiilor se nălță piramida sură cu fruntea ajungînd nourii. . . Luna o ninge, încît părțile lovite de ea păreau de zăpadă, părțile umbrite păreau de cărbune, și lungă, țuguieată, gigantică se-ntindea pe nisip umbra piramidei. Regele își făcea drumul pe dunga umbrei, un punct negru mișcător, pin' ce veni în apropierea ei. Deschise o ușă c-o cheie de aur, o închise iar după sine. . . și cu asta închisese porțile lumii după el. . . era singur, singur într-un mare mormînt. . . El aprinse o faclă. . . înăuntru se-ntindeau colonade, chipuri de zei, abia lovite de lumina roșie a făcliei a cărei raze treceau fulgerătoare pe chipurile urieșești și negre de zei în umbra umedă a

columnelor, încît părea că după fiecare piatră, din fiecare umbră sclipesc ochi siniștri, izvoare subțiri roiau de sub picioarele zeilor și se pierdeau în pămînt. . . din cînd în cînd flacăra roșie a făcliei, izbucnind mai tare, zvîrlea dungi de lumină în deșertele hale, prin arcadele sumbre și sure, prîn columnele reci... și nimeni, nimeni în acest lăcaș al morții. . .

Deodată apăru Tlâ... El zvîrlise ușa mormîntului după sine între el și lume. . . fața sa mare și palidă, ochii lui adinei și seînteietori, mersul său mîndru, talarul negru ce-i curgea în cuți splendizi de umeri în jos. . . astfel sta aspru zugrăvit în lumina cea roșie a făcliei. Ți-era frică să privești în fața lui. . . al acestui singur muritor în halele mari și deșerte a morții. . . Dar mai era el viu? . . . Puțin era și avea să-și rezime capul greu de cuțetările unui imperiu pe perina păcei eterne. . . Eterne? Ah, nu cuteza s-o sperie.

El îmbla ca-n vis. . . îmbla pe o generație de oameni. . . un sărman visător sfărîmat de durere, doritor de moarte. . . El deschise repede ușa de la o treaptă ce ducea sub piramidă, luă făclia... și adînc departe sub piramidă se vedea strălucind <stîcind> un plan negru și strălucit. . . Părea un ocean ce mișca mut sub piramidă... El privi în jos. . .

— O, lac 1 în curînd vei cînta la capul meu — cîntările. . .

El coborî scările jos, mai jos, ca și cînd s-ar fi coborît în fundul unei mine. . . și-n adînc departe îl vedeai lîngă lac. Razele făcliei n-ajungeau departe... O parte a apei se roși de lumină și-n mijlocul lui se desemnau formele negre și fantastice ale unei insule acoperite de o dumbravă. . .

Regele sui scările unei urne de piatră înaltă cit un palat. . . El aruncă făclia-n urmă... Ca și cînd o domă s-ar fi aprins deodată în mijlocul nopții adînc negre, astfel s-aprinse fluidul din vas și ilumina toată hala mare ca o boltă a cerului de sub piramidă, lacul ce strălucea, insula cu boschete verzi, cu straturi de flori palide și înalte, cu cărările acoperite cu nisip de argint. . . era o grădină frumoasă în mijlocul unui lac suteran. . . Numai fumul gros se nălță din văpaia vasului și se spârgea sus, sus de bolta suteranei.

Regele coborî iar la malul lacului... un podiș de prund, peste care apa trecuse, ducea la insulă... El mer-

gea pe cărare. . . apa-i ajungea pînă la genunchi. . . mișcările lui nășteau cercuri murinde pe suprafața apei și poalele mantei ajungea în apă. Ajunse la insulă... în lumina roșie. . . pîn umbra neagră a arborilor, pe lîngă lungile straturi de flori, el merse pînă ajunse în mijlocul insulei. . .

Pe un piedestal scund erau două sicriuri... în unul era întinsă o femeie cu chipul de ceară. . . rozele roșii împletite în jurul frunței contrastau cu fața palidă și moartă. . . Ochii cei mari închiși, fața trasă și slăbită, pleoapele-ncrețite peste ochi[i] înfundați. Haina ei trecea din toate părțile peste marginile sicriului și ajungea la pămînt. . . Mînile reci, transparente de albe, cu degetele lungi și subțiri încleștate peste piept. . . Era un cadavru d-o spăimîntătoare frumuseță...

— O, Rodope, zise el îngenunchind la sicriu și plecîndu-și fața plină de lacrimi la pieptul. . . Cum te iubesc! . . . De ce-ai murit? . . . Nu ți-am spus să nu mori. . . nu te-am rugat. . . copilă? Vezi tu flacăra lampei urieșești. . . vezi tu grădina ce-nconjură sicriul tău. . . vezi tu coroanele regilor atîrnate de crengile acestor arbori? . . . O, de le-ai vedea. . . de ai putea să deschizi ochii tăi cei mari, să mă privești pînă ce voi muri lîngă tine. . . căci voi muri-n curînd. . . Rodope! Te urmez în noaptea de unde nu-i reîntoarcere. . . Cerul cu stelele lui, Nilul cu eternele-i unde. . . divina Memfis. . . generații vor plînge. . . șt eu mor. . . mor, căci ai murit tu, palidul meu copil. . . copilul meu. . . al meu. . .

El apăsă fruntea de mînile ei unite. . . întuneric, o negură rece cuprinse creierii lui. . . i se părea că Rodope îl cheamă din departare, făcîndu-i semne c-un ramur de finic. . . el simțea că bătăile inimii i se răresc. . . simțea storeîndu-i-se viața din sin. . . simțea că. . . nimic. . . nimic.

El murise cu fruntea plecată pe pieptul ei.

Flacăra urieșească mai pîlpîia în aer de fum și părea în razele-i roșii că dispăre și reapare fantastic toată lumea suterană. . . apoi se stinse, și un întuneric adînc, fără întîndere, mut, domni peste sfîrșitul unui om.

Era ca și cînd toată marea trecuse ca un vis iluminat de-un fulger pe dinaintea ochilor, și nu mai rămăsese decît un întuneric, asemenea celui din somnul fără vis, un întuneric, fără spațiu și fără timp.»

Peste cîteva mii de ani, la Sevilla, cîțiva copii desculți fugeau de le pîriiau călcîiele după un cerșetor bătrîn, trențuros, cu fața speriată și cu barba zburlită, numit Baltazar, și care, lovit cu pietre[^] striga din toate puterile: «Cucurigu!» Un franciscan tînăr trece pe acolo, bătrînul se aruncă la picioarele lui și-i sărută poalele rasei, călugărul muștră pe copii, aceștia o iau la goană, în vreme ce bătrînul speriat strigă mereu «Cucurigu!» Franciscanul duce pe nebun în fînda unei zidiri, îl culcă, punîndu-i căpătii sacul, și stă pînă ce-l vede adormit. îi lasă totdeodată o pîine albă. E ușor de înțeles că bătrînul «idiot» nu e decît faraonul Tlâ în întîia lui reîncarnație, precum se vede și din croncănitul cioatei, care sună: «Tlâ! tlâ! tlâ!» Baltazar nu e un nume rar în literatura fantastică. îl poartă de pildă studentul din *Klein Zaches genanni Zimober* al lui Hoffmann și doctorul Cherbonneau din *Avatar* de Th. Gautier. Visul bătrînului cu germinația oului simbolizează dibuirea din nou a unei forme pentru eul lui veșnic și e o explicație a nebuniei sale metafizice. Toată această parte este impregnată de magnetismul și spiritismul romantic, pe teme de panteism și spiritualism, așa cum le-au formulat poeticeste Edgar Poe și Th. Gautier:

«Era vechea zidire de piatră cubică a sfatului orășnesc din Sevilla, unde-l depusese pe bietul cerșitor. Cerul cu întunecatul lui azur și cu soarele-i arzător se destindea asupra orașului vechi, stradele cele strimte erau mai deșerte, o căldură moleșitoare și nesuferită, care-nfierbînta pietrele pavagiului, nisipul și murii, și care făcuse ca la orice fereasta să fie lăsată perdeaua . . . astfel încît părea un oraș orb și nelocuit, așa nu se vedea nici o ființă pe strade și pe piețe...

Bietul cerșetor adormise . . . Ce vise ciudate avea . . . I se părea că corpul lui întreg e ceva ce se poate întinde și conține și poate lua orice formă din lume... I se părea mai întîi că i se îmflă capul din ce în ce și el devine un bătrîn ghebos, gras și glumeț . . . or că acuși se usucă ca tirul și devine un om lung, cu ochii lipitori <clipitori> și mici, îmbrăcat în straie lungi negre . . . or că i se îmflă corpul și i se subțiază picioarele, de pare un sac de făină pus pe două fuse subțiri . . . Apoi simți că se conține repede; repede și devine un grăunte mic în mijlocul unui gălbenuș de ou . . . Prin albuș el vede numai de jur împre-

jur coaja oului și [se] zvîrcolește ca o furnicuță în centrul lui . . . și tot crește, crește, pare că-i înghimpă ceva umerii . . . „Aha! gîndi el, îmi cresc tullei . . .

Apoi se simți din ce în ce crescînd, acu aripele-i erau mari . . . era cucuș. Cucurigu 1 strigă el, primblîndu-se într-o ogradă deșartă sub un gard, peste niște bulgări de piatră și pin glod, în care-i rămase urmele labelor ca o scrisoare de zodii . . . Cucurigu . . . Dar nu-i era bine . . . îi era greu capul . . . creasta-i atirna în jos, ochii lui cei rotunzi ca două altițe de oțel erau pînjenți... el își plecă capul și-l ascunse sub aripi... își ridică un picior și adormi . . . Dar într-un par era o cioară, care tot striga: crrr! tlâ! tlâ! tlâ! crrr! . . . Sunetele astea-l urmăreau-n somn . . . pînă ce simți că nu simte nimic . . . pînă ce o tablă roză se-ntinde naintea ochilor lui, apoi încetă și asta . . . apoi i se părea lui că e un punct negru, mic, care tot mai se conține mereu, pînă ce n-a rămas din el nimic. înspre sară orașul începu să-nvie . . . Treceau oameni cu pasul încet pe lîngă el și i se uitau curioși în față . . . „A murit Baltazar!” gîndeau ei . . . Veni un consol al orașului, gîndi și el c-a murit . . . Nu se găsi nici un popă să-l îngroape . . . „El fusese îndrăcit, ziceau ei, cum să binecuvîntăm cadavrul unui îndrăcit? . . .»

Doi săraci, pentru cîțiva *reis* din casa comunală, îl îngroapă într-un colț de cimitir.

«Ajunseră curînd afară de oraș, la țințirul cu murii lui albi și lungi, ce păreau unși cu var de lumina lunei . . . trecură peste pragul porțiței negre, s-apropiară de mormînt, lîngă care fumega încă lutul proaspăt... în fundul mormîntului umed erau așezate paie... Ei îl resturnară pe bătrîn de pe scîndură cu fața în jos, pe paie . . . aruncară înc-un braț de paie peste el . . . și începură a arunca pămînt peste el . . .

– E tîrziu, Boromeo, zise unul . . . hai și ne-om duce acasă . . . Mîne om veni de om împli mormîntul . . . Am aruncat destul pentru ca să nu fie descoperit . . .

– Hai dar!

Luară lopețile de-a umere și în noaptea cea clară ieșiră șoptînd și povestînd încet din cimitir . . . Crucile albite se uitau în lună, florile de pe morminte foșneau mișcate de suflarea lînă, murii cei albi, ce se ridicau peste cîmpia crucilor și a mormintelor, luna, ce trecea atît de palidă și dureroasă . . .

și de departe, orașul, cu contururile lui fantastice, cu case și turnuri, cu ferestele-i mute ce ascundeau mistere, și peste toate un lînțoliu transparent de lumină albă. . . Numai un brotăcel lungit în iarbă sărea cu piciorușele destinse. . . „ Tlâ, tlâ , țipa el în lună șt țipa <trezi> un țintar ce odinea* pe pelița lui cu: „ Bzzz! Tlâ l" Acest duo urlător nu era întîmplător <întrerupt de> nimic. . . numai în mintea <urechea> mortului suna un greier pare-că... El auzea parcă acel greier, dar nu gîndea n i m i c... Și greierul subția glasul de părea tremuratul glas a unei coarde de aur mișcate și tremurînde, și lui îi veni acum clar ideea *aur* în minte. . . Aur, aur. . . sunetul creștea nu în minte, ci în inima lui.»

Pe măsură ce mintea lui Baltazar se luminează, el se vizează «într-o sală frumoasă plină de flori și de oglinzi, dar fără lumină în c ă... o muzică ciudată trece <inceată trecu> prin sală, ciudată și dulce, și el simțea ființe trecînd prin sală, fete în haine a l b e... cu suflarea lor caldă și cu peptul plin, și bărbați strîngîndu-le de mîni și șoptindu-le de amor. . . Era o lume de semiîntunec și mezzavoce. O candelă ardea în mijlocul salei a cărei lumină creștea din ce în ce, din un punct ca vîrfului unui ac într-un licurici, din licurici într-o flăcără subțire și albastră, și cu cît flăcără creștea, cu atît vocile s-auzeau mai tare, tot mai tare. . . pînă ce deodată sala [este] iluminată și plină de un aer de diamant.» Se aud rîsete, zgomote, ca într-o sală de bal.

« . . . Și visa că toate sunt propriile lui închipuiri, clare ca-ntr-un vis limpede. El se simțea apăsător. . . dete paiele și lutul de pe față și se trezi într-o groapă adîncă – fără să știe cum, fără să știe cine-i el, și deasupra frunței lui cu închipuiri senine plutea sus, sus în cer, luna cea plină.

„ Cine sunt eu? fu cea întîi cugetare ce-i veni în minte. Mintea lui era clară, închipuirile erau ca formele concrete, vii și pline de viață. . . el avea o lume gata în capul lui de a cărei izvoare nu-și putea da socoteală... Se găsea cuminte . . . și. . . memoria, memoria era ceea ce-i lipsea. El închise ochii ca să rămîie în întuneric și ca neinfluențat de lumea de dinafară să cutreiere cîmpul aducerii lui aminte. . . Era ca un orizont negru și fără de sfîrșit. . . nimic, nimic. . . numai prezent avea. . . trecut de fel. . . sau unul atît de tenebros, încît nu vedea nimic pe el. . . departe, departe. . . ca și cînd într-o noapte neagră ca lumina din sticla cu cerneală . . . ai vedea undeva un foc arzînd . . .

Cer înnorat și negru. . . pămîntul și noaptea de nu-ți poți vedea mîna cu degetele ridicate <rășchiete> dinaintea ochilor. . . departe pare-că vedea în noaptea plană a sufletului lui o antică coroană de rege.»

Temîndu-se să nu înnebunească iar, Baltazar iese din mormînt. întrebarea ce și-o pune oricine în chip firesc este: cine-i acest nou personaj ? Este o nouă incarnație a faraonului Tlâ? Este tot bătrînul nebun vindecat de amnezie și redevenit ceea ce fusese înainte, adică marchizul de Alvarez? Oricum, aici intră un nou element romantic, și anume bilateralitatea și migrația «magnetică » a eului pe spațiu de timp scurt, a cărui cea mai tipică expresie o găsim în *Amintirile d-lui August Bedloe* de Edgar Poe. Că acțiunea se petrece în Spania este și acesta un element romantic, însă de calitate senzațională, deoarece acțiunea în genere a scrierii romantice germane (în afară de teatru și poezie) se întîmplă, cînd se alege un teritoriu exotic, mai ales în Italia sau în Franța. *Novela suedică* pe care o tradusese în adolescență Eminescu după Onkel Adam avea și ea un erou spaniol, pe Don Caldero. Descrierea castelului are o notă halucinantă vădit hoffmanniană, totuși se simte înrîurirea senzaționalului de a doua mînă. Iată interiorul putred al castelului Lejonsnäs, spre a fi comparat cu cel ce va urma în scrierea noastră:

« Cînd intrarăm pe pragul mare și boltit, un aer rece și stricat ni veni înainte. Ici și colo căzuse părți din ornamentele de gyps de pe pereți, și mai multe cadre mari, zugrăvite cu olei, ce reprezentau vînători de urși, se pătase de mușgai. . . Vîrrii cheia în broasca greoaie și cu ornamente nenumărate, care ducea în apartamentul consilierului de stat. Venirăm într-un antesalon, ornat cu multe portrete și picturi de școală olandeză . . . »

Numele eroului, Alvarez, este și de astă dată tipic literaturii fantastice și fatalistice, căci e între altele al eroului din *Le diable amoureux* de Cazotte, scriere cu mari înrîuriri asupra romantismului german.

Eminescu a dat scenei din subterana cu comori un înțeles simbolic de deșertăciune, sau mai degrabă de mizantropie, făcînd din Alvarez un fel de Timon Atenianul:

«El ieși din mormînt după ce tocmise la loc paiele și pămîntul, ca să nu se cunoască că el a ieșit din mormînt, și-ncepu să meargă încet prin cimitir. . . Ajunse lîngă mur . . . îl sări. . . și-ncepu să meargă spre oraș . . . Ajunse

într-o ulicioară strimță, de a căreia amîndouă laturile se nălțau case negre și lungi cu ferestrele rotunde . . . Un turn de biserică lung, cu piatra lui mucigăită, acoperit cu olane negrite de vreme, cu ferești risipite și oarbe, cu o ușă masivă și veche de stejar ferecată c-o cruce de spijă lucrată în mii de podoabe de flori . . . El deschise c-o cheie mare și ruginită poarta, sui scările înguste în sus și intră într-o cămară nalt boltită, în mijlocul căreia se afla o masă de piatră sură și un scaun vechi, a cărui îmbrăcăminte de piele era toată ferfănișită . . . Numai luna se uita sperioasă prin fereasta veche, încuiată și fără obloane, care sămăna mai mult o găvăună de piatră de la o vizunie. Bătrînul sur se uită uimit la lucrurile ce-l înconjurau . . . un pas instinctiv îl duse în această vizunie . . . el găsisese cheia la sine . . . Un dulap vechi de lemn mohorit, lucrat cu fel de fel de sculpturi, era pe jumătate deschis, o candelă de sticlă roșie-închisă vărsa raze slabe de rubin în cămara pustie . . . el deschise dulapul . . . scoase un pergament vechi și-l desfășură dinaintea lui . . . Era o cartă a Spaniei. în un loc al ei era mînjită cu culoare galbenă ca aurul . . . El s-apropie de fereasta și se uită mult la locul mînjit.

— Hm ! da, da ! aici trebuie să fie visul vieții mele . . .

Și ca și cînd s-ar fi speriat de neîngrijirea în care lăsase dulapul deschis, aruncă iute pergamentul în fundul lui și-l închise iute c-o cheiță de oțel . . . Apoi începu să se primble prin cămară . . . O oală de flori numai cu pămînt era într-un colț . . . El turnă pămîntul afară . . . sub el erau monede de aur . . . C-un fel de aviditate el legă banii într-o treanță veche și-i puse în sin . . . Toate ce făcea i se păreau firești și totuși dacă s-ar fi întrebat de ce le face nu și-ar fi putut da socoteală . . . Avea instinctul neconștii a unui animal, care face tot ce-i de trebuință fără să știe spre ce scop.

El își tunse barba și părul c-un foarfece ruginit . . . deschise o ladă seculară și mohorîtă . . . scoase din ea haine frumoase de catifea și se schimbă în ele . . . Scoase o oglindă din ladă și se admiră în ea . . . găsi un șip vioriu plin de mireasmă și-și stropi hainele cu ea . . . și cînd ieși din turnul vechi cu pălăria lui cu șnur de aur . . . cu bumbii lui de petre scumpe, cu inele de diamant pe degete, părea un gentilom bătrîn și bogat . . .

Merse în fața urnii palat-vechi, zidit într-un frumos stil maur, înaintea căruia se-ntindea o grădină de pomi în floare, înconjurată de un grilagiu de fier cu vîrfuri aurite ! . . . în bolta porții sună un clopot . . . I se deschise, portarul se plecă pînă la pămînt înaintea lui . . . El trecu pe o cărare lungă în umbra unei alei de castani, ajunse la scările nalte acoperite de un baldachin suspendat pe columrte în forma lujerilor de crin, intră înăuntru . . . Sui repede scările acoperite c-un covor moale . . . intră într-o sală splendidă . . . a cărei tablouri de pe pereți se zugrăveau șters și neclar !* în semiîntunericul luminei de lună. Pe-un jeț lingă fereasta ședeo a fată naltă și palidă, care la intrarea lui își întoarse mută capul . . . El s-apropie de ea . . .

— Voi sunteți, signor? zise ea încet . . . ședeți în fața mea . . . am să vă istorisesc multe . . .

Ochii ei mari și întunecați purtau în ei o durere fără de lacrimi . . . Uscăciunea lor teribilă trăda disperarea . . .

Fata roagă pe bătrînul marchiz, căruia îi e destinată ca soție, s-o cruțe, căci iubește un cavaler tînăr și frumos. Marchizul consimte cu condiția să fie concediat chiar în acea seară, ca prezența fetei să nu-i răscolească iubirea. Cere trăsura să plece, hîrtie și condei și pe tatăl și vărul fetei (care e, pare-se, cavalerul în chestiune) drept martori la declarația de renunțare. Vine contele. Știindu-l sărac, marchizul se hotărăște să-i dea jumătate din averea sa ca zestre pentru doia Ana. Sosește notarul. Marchizul dictează actul de donație, fata și vărul ingenunchează înaintea lui, el îi binecuvîntează, iar contele vesel îi strînge mîna. Marchizul trece într-o odaie slab luminată, unde dormea într-un pat un bătrîn semănînd aidoma cu el și care visa că renunțase la mîna dofiei Ana și că-i dăruise jumătate din avere.

«Visezi ceea ce eu am făcut, zise el încet . . . Cu atît mai bine . . . cu atît mai bine.

Coborî, se sui în trăsura care ieși din curte și-ncepu să zboare pe străzile lungi, apoi ieși în cîmp pe drumul de țară . . .

Merse așa pînă la două după miezul nopții.

«Un castel vechi c-o grădină părăginită se nălța pe o coastă de deal . . . Părea mai mult o grămadă de pietre decît o zidire, cu murii ei risipiți, cu copacii morți <uscați>, pe a căror tulpină creștea generația tînere de arbori noi și subțiri' . . . Eră un parc ca o pădure verde <veche>, unde pe ruinele copacilor vechi și putrezi cresc cei noi și tineri' . . .

Trăsura intră în curtea plină de ierbărie și de huci sălbătic, ajunse la scări... el îi dete drumul și intră în înaltele și surele sale ale castelului, cu păreții reci de piatră pătrată, cu mobile antice și veștede, cu tablouri șterse și mohorite în cadruri de lemn negru... Astfel umblă bătrînul, c-o luminare de ceară într-un sfeșnic de argint, prin toate odăile lărgiși deșerte, și <cu> vise din bătrîni îl înconjurau acele portreze, care, serioase în cadrele lor, se uitau pare-că la el...

El ajunse într-o cămară naltă și fără fereastă... Afară de ușa pe care intrase, nu mai era o altă... El închise acea ușă după sine, trase pe dinăuntru un drug de fier peste ea... s-apropiă de un părete de piatră pătrată și împinse într-un loc cu mîna... Păretele de piatră se-ntoarse ca-ntr-o țîșină... el fușni iute cu luminarea pînă crăpătura deschisă și se trezi cu luminarea-n mină asupra unei scări ce ducea în jos... El întoarse păretele la loc... și coborî scările ce sunau timpit sub pași... un aer bolnav îi îngreuiă pieptul... Ajunse în o suterană mare... De jur împrejur Crau boltiri în muri, în care erau statui de piatră... chipuri de cavaleri îmbrăcați în fier... ce se uitau cu ochii lor reci de piatră la el... O manta era spînzurată-ntr-un cui... într-un colț era o bute așezată pe tălpi, de mult putrezite, și o cupă de argint alături cu ea...

El scoase cepul de la bute... Nu curgea nimic... Desigur că cămașa prinsă asupra vinului era foarte groasă. El băgă o spadă în bute și ținu cupa... Un vin ca chihli-barul transparent... mirositor curse din bute... El o astupă, își apropie buzele de acel lichid vechi... și beu paharul întreg... I se cutremură corpul de plăcere... Părea că chipurile de piatră începeau a se legăna pe pedestalele lor balanțînd cu mîinile, apoi el se culcă pe manta la pămînt ca să privească... Statuile de piatră se coborîră și-ncepură să joace în pivniță, și sub greoaiele lor tălpi de granit urla cerul suteranei... Mai stîngaci decît urșii se-nvîrteau țîpînd și strigau și se certau... Hopp I hopp, zupp, zupp! Și-și legănavu taliile lor țepene, și-ți mișcau picioarele lor, și ochii lor de piatră se-nvîrteau uscați și morți în incoifatele lor capete.

— Să trăiască Almanzor, striga unul...

— Să trăiască, răsunară suteranele...

Părea c-o mie de glasuri răspund la exclamarea lui, simțeau că eșri într-un labirint de suterane, la care aceasta era

numai tinda... Ropotul înfricoșat al cavalerilor de piatră, strigătele lor sălbatece, turbarea lor înfiorătoare îl făcu pe bătrîn să se-nfășure-n mantaua lui... El nu zicea nimic... dărei însă observase <nici observau> prezența unui om viu... Părea că el a murit, sau că nu e de fel și numai ei sunt.

Apoi vorbele lor deveniră din ce în ce mai încete, mărunte, țândărite... ei povesteau de păreai a auzi glasuri de babe noaptea pe prispă... povești în care se desfășura înaintea <sufletului> auditorului toată istoria cavalerismului Spaniei... și tot mai molcom, mai molcom auzea bătrînul glasurile lor șoptitoare, pînă ce nu mai auzi nimic... El adormise.

A doua zi se sculă, luminarea însă era un muc numai, în sfeșnicul cel de argint, ce ardea abia... El găsi pe masă o legătură de chei și topite multe [mucuri] de luminări de ceară galbenă... Aprinse unul de unul ce era să se stingă, luă cheile și deschise o ușă ce ducea într-o suterană alăturată. Ținea lumina în aer cu brațul distins... Lăzi cu grămezi de argint erau în colțurile acestei suterane fără vo răsunătoare... Argint, argint... el merse mai departe... Deschise o altă ușă... Lăzi de aur grămădit luceau slab în lumina cea roșiatică a făcliei de ceară... El s-apropie... Erau monete foarte vechi, din cele mai deosebite neamuri. Unele bătute de romani încă, altele de mai încoace, însă toate vechi... El merse înainte... deschise o altă ușă și acolo găsi mici sicrie pe polițe de fier pline de pietre scumpe. Diamante într-una, rubine și smaragde într-alta... și o ladă plină de cele mai frumoase mărgăritare... Atotputernicia omenească era strînsă-[n] suterană... Mai deschise o ușă și... și zări un sicriu acoperit c-o pînză albă... El dete pînza într-o parte... O țeastă goală cu gura rînjită se strîmba pare-că la el... „Ce te strîmbi, gîndi el mînios... Ca și cînd eu nu știau că ăsta-i sfîrșitul omnipotenței omenești?”

Simțiri întunecate îi tulbură pieptul, e cuprins de o imensitate de dorințe:

«— Ah, zise el încet, lume, am prins colțul fericirii în mîină. Am aur...

în fața țestei el declamă, făcînd elogiul aurului căruia îi datorește tot:

«... Tot, tot 1 Mărire, renume, coroane chiar... plăceri... și ceea ce plătește mai mult... dreptul și pu-

tința de-a disprețui lumea întreagă. Ce costă inocența unui copil?' pot întreba eu .. , ce, iubirea unei mame pentru copilul ei ucis, ce, onoarea unui tată ofilit prin ofilirea fiicei sale. . . mi s-ar șopti nume <sume> mari... , mari pentru ei, nu pentru mine... Ce costă absolutiuftea bisericeii pentru mine <crimă> . . . o mină <sumă> mare, dar o mină <sumă> . . . Ce este <costă> mila lui Dumnezeu . . . s-o scoatem la vânzare . . . Ce, îndulcirea diavolului, ce, iubirea poporului, ce, gloria, ce costă opera unui geniu cu care să-mi eternizez numele meu. . . Toate, toate sunt de vânzare. . . El rise crunt. Ecoul boitelor răspundea cu clocot la risul lui cumplit, și cranul cel mort parcă rînji din sicriu... Iată-mă dar în vârful lucrurilor omeneshti... Ce-aș fi eu fără tine, metal rece și mort? Un cerșitor pe ulițele Sevillei. . . Ce sunt cu tine? Tot ce voi... Ce este în tine? Nu pot afla un răspuns din mutul <sunetul> tău... Ce este în tine? Este amor? Nu... unde-i?... E amicitie, mărire, geniu? Nu... căci nu-l văd... Și totuși ești tot. . . tot... »

Acum se va preciza dedublarea marchizului. Adormitul se va scula, se va mira de fapte pe care pretind alții că le făcuse, va alerga într-un suflet la castelul său, unde se află însă celălalt, și se va lupta cu chipul său propriu în alt exemplar. Amănunțit, lucrurile se vor petrece astfel: în vreme ce unul declamă în subterană, marchizul Al-Varez de Bilbao se trezește de dimineață în casa contelui după acel vis ciudat pe care n-avea de gând să-l înfăptuiască. Intră în sala unde toată familia era adunată la masă: Contele se miră că-l vede așa de curînd întors de la țară și-i mulțumește încă o dată pentru danie. Marchizul protestează; afirmă că a visat numai ceea ce se pretinde a fi făcut' și, aducîndu-i-se pergamentul, declară semnătura falsă. Cere trăsura, i se spune că plecase cu ea. I se aduce în cele din urmă o trăsură de poștă.

«Trăsura și servitorii venise cu el de cu sară acolo. Se cruciră cînd îl văzură apărînd într-un al doilea exemplar.

- Am venit eu asară cu voi la țară?
- Venit, marchize. . .

El sui iute scările. . . intră în apartamente. . . Găsi portofoliul lui propriu pe masă, pe care știa că-l avuse în oraș. . . „D-zeu cu mine l gîndi el. . . Ce-nsemnează

asta?-. ." Căută urme de om străin pin toate odăile. . . Nimic. . . Ajunse doar la ușa apartamentului din urmă. Ah l acea ușă era închisă de o sută de ani. Broască ruginită. . . Apoi se cunoștea că nu îmblase nimenea...

Toată ziua aceste cugetări nu-i putură ieși din minte.

Sata, după ce închise ușa după sine, se pușe-n dreptul oglinzii și privi lung la el însuși... ca să vadă de-i el ori de nu mai e el. . . El începu să amenințe cu degetul chipul din oglindă rîzînd și strîmbîndu-se... „Ha l blestematule ! mă persecutezi, ai? faci sinete în locul meu . . . mă bagi în datorii, hoțule? . . ." Chipul din oglindă amenința și el cu degetul, dat pare-că se uita serios și parcă strîmbăturile lui erau de nebun . . . „Ce-i asta, gîndi marchizul speriat. . . Eu rid, și el se uită serios la mine! . . . El rise tare ca să se încredințeze că chipul din oglindă e umbra lui. . . și chipul rîdea . . . dar cum . . . D-zeul meu ! Un ris satanic, nebun . . .

– Oh l Oh ! strigă marchizul, aici e mai mult decît umbra mea. . .

Apucă o spadă lungă și-ncepu să manevreze pe lîngă oglindă. Și chipul manevra c-o spadă...

– • Ieși dar, zise el vînat de turbare, ieși, umbră, să mă lupt cu tine . . . Să vedem cine-i marchizul Bilbao, eu ori tu. . .

Oglinda se-ntoarse în țîțini și un chip uscat ce era marchizul însuși într-un al doilea exemplar se arată dintr-un gang înfundat în muri. . .

Spadele lor se încrucișară. . . amîndoi suri. . . amîndoi serioși și iuți. . . Trăsura cu trăsura același om ce se lupta cu el însuși. . . Dac-ar fi căzut unul din ei. . . * n-ar fi știut care a căzut... se părea că marchizul se luptă cu chipul lui propriu ieșit din oglindă.

El căzu străpuns drept în inimă... Și umbra din oglindă începu a ride. . . Apoi luă cadavrul... îl aruncă după oglindă... o repezi la loc ca pe-o ușă. . . șterse sabia de sînge și se puse pe jețul unde cel mort șezuse c-un cart de oră-nainte... »

A doua zi, primind muștrări de la conte și actul de donație înapoi, noul marchiz de Bilbao scrisse un bilet donei Ana, înapoindu-i pergamentul. Acum, « avea în mînă cheia voinței omeneshti, putea să producă orice mișcare i-ar fi plăcut. Bucurie, invidie, durere, iubire, ură... „Va să

zică te am în mîna, quintesență a mișcărilor istoriei. . . avere. Tu, reprezentant al puterilor omenești și al puterilor naturii. » Curînd avea cel mai frumos palat din Madrid, saloanele sale erau populate de lumea cea mai elegantă a țării, iar femeile frumoase, auzind de fabuloasa sa avere, vor să pună mîna pe ea, căutînd să intre în grațiile marchizului. între ele strălucea Ella, cea cu «fața de marmură, cu părul de aur cenușiu, cu ochii mari, în care cerul se-namorase. . . gîndeai că universul înstelat se uită asupra pămîntului numai de dragul ochilor ei. . . Și minife ei de crin și umerii ei de zăpadă... Un poem.» Numele și exaltările par a proveni din *Ella* lui A1. De-părățeanu.

Și belă, grațioasă, ca astra ttemurîndă
Ce spuntă-ntii pe ceruri, era Ella de blinda,
Din ochii ei azurul tot sufletul răpea,
Din buză-i toată vorba « amor, amor » zicea.

Bătrînul întinereste văzînd-o. Odată la un sfîrșit de bal marchizul îngenunche la picioarele ei și-o întrebă dacă îl iubește.

«— Ella! zise el¹, mă poți tu iubi. . . mă iubești tu?
— De mult, de mult! șopti ea abia auzit. . .
— ... Tu minți l
— Mint? Ce m-ar fi făcut să mint?»

Marchizul răspunde că înfrurirea magică a averii sale, pe care n-o mai are, căci s-a risipit. Din milionul ce i-a mai rămas îi dă ei jumătate, spre a o pune în libertatea de cuget de a decide asupra inimii sale. Ochii Ellei fulgeră de indignare. Ea nu-l iubește pentru bani, renunță la el, deși îl va iubi în veci. Marchizul îi lasă tot milionul într-un portofoliu, cu act de danie în regulă, și iese spre a-i da puțința să hotărască. Ella ia cu aviditate portofoliul și fuge. Cînd marchizul reîntră, constată trist că aurul nu poate orice. « Mine orașul va ști că sunt un cerșetor. . . Un cerșetor bătrîn înamorat de chipul unui angel.» A doua zi îi vin o sumedenie de scrisori. Femeile îi cer înapoi biletele de dragoste, amicii se scuză că nu mai pot avea onoarea etc., într-un cuvînt îl părăsesc toți. Cîteva nopți marchizul nu poate să doarmă, însetat de iubire și de

¹ In text: *el lui*.

fericire. Văzuse că « aurul e izvorul fățării și-a minciunii . . . »

«— ... O, aur, aur <amor, amor>, șopti el adormind . . .

Simțea iar nebulia cuprinzîndu-i sufletul. . . simțea iar sufletul constringîndu-i-se <contrăgîndu-i-se> într-un grăunte de jăratec.»

întunericul îl cuprinse și «se <nu> simți nimic. . . nimic. . . ».

Probabil cîteva veacuri mai tîrziu și în Franța, ne aflăm într-un paraclis negru și înalt, în mijlocul căruia se află un catafalc cu un sicriu. Asupra sicriului este aruncat un lințoliu de catifea neagră cusut cu stele de aur. în noaptea solitară arde o singură făclie, nici un preot nu murmură rugăciunile morților. O ușă de spijă se deschide și intră o doamnă înaltă cu un vâl de dantelă pe față, urmată de un bătrîn. Prințesa — așa i se spune — deplînge moartea celui din sicriu (« Ah! copilul meu. . . astfel se sfîrșește o viață de om. . . »), bătrînul însă îl socotește pe acela « om fără inimă, care desprețuia femeile, căruia moartea-i părea o mîntuire. . . om superstițios, mîndru, sărac. . . nebun c-un cuvînt». Femeia ridică colțul Hnțoliului și « des' coperi un frumos cap de marmură-nvinețită » cu « un suris de nespusă beatitudine » pe buze.

« — O, Angelo! zise încet, ai știut tu ce-i amorul, ca să-l desprețuiești? . . Ți-a mîngîiat vodată urechea acele dulci și întunecoase flori ale nopții, vorbele de iubire, desmierdările unei femei... a bătut vodată la fruntea ta acele bătăi line, sărutările, pe care o gură umedă de femeie să le bată spre a afla cari gîndiri sunt acasă... ale amorului, ale dorinței, ale durerii? . . Ah, sărmană frunte <ființă> solitară, te acopăr cu flori. . . dormi I dormi I

Ea pusese mîinile pe fruntea albă și moartă... El suridea în sicriul lui cu zîmbetu-i mort și sfînt...»

Se aude gălăgie afară. Cei doi ies repede pe ușa de spijă. Doctorul Dreyfuss și un ins care pretinde că Angelo nu-i mort intră discutînd cu aprindere. Paraclisul se umple de oameni. Cu toată împotrivirea doctorului Dreyfuss, celălalt dă jos lințoliul și ordonă ca mortul să fie dus acasă în patul lui. Popa își face cruce, dar nu se amestecă fiindcă luase banii pentru înmormîntare cu anticipație.

«Cui-i era ciudat în astă împrejurare. . . era mortul însuși. El auzea vorbindu-se împrejurul lui, vedea cu ochii închiși bolțile gotice ale paraclisului și făclia de ceară albă de la capul lui. . . dar i se părea că totuși nu va fi decît o închipuire... I se părea și-i plăcea de a fi mort. . . gîndea că e-ntr-o altă lume și nu pricepea cearta pentru-un cadavru . . .»

Simțea atingerea femeii, apoi «i se părea că e-ntr-o cîmpie lungă și deșartă... că sicriul stă singur sub bolta cerului, că universul se coboară și-l plouă cu stele. . . astfel încît, acoperit cu ele, el nu mai vedea cu ochii decît fîndări de aur, ce căzuse pe ochi...» Vedea pe mamă-sa plîngînd la fereastră, apoi. . . nimic.

«După acest interval de întuneric, el văzu iar cei patru păreți tapisați cu flori albastre ale odăii lui, părea că era în pat... că vechiul orologiu zingănește încet și monoton în părete . . . i se părea că vede o umbră-n fereasta împletind, și el auzea parcă ciocnirea undrelelor, și portretele din păreți se uitau la el atît de familiar... ca niște vechi cunoștințe de pinză. . . apoi gîndea să miște mina, dar nu putea... să strige, dar era peste puțință... și umbra diafană din fereasta cînta încet, cu glasul plîns, un cîntec de leagăn, pe care el îl auzise ades cînd era mic . . . îi venea să plîngă.

– Mamă 1 strigă el. . .

– O, trăiește 1 trăiește 1 auzi acum tare.»

O lipsă de cîteva pagini aduce o întrerupere a acțiunii.

Mai tîrziu, într-un salon, prindem un dialog între Angelo și o femeie care îl iubește într-un chip prietenesc și matern. Tînăra și frumoasa femeie, căreia Angelo îi zice «mamă», vrea să însoare pe fostul mort cu o fată frumoasă, dar întîmpină împotrivire.

«– Un lucru mă miră, zise ea purpurie ca o roză, de unde am luat acest rol de mentor pe lîngă tine? . . . Afară de aceea mă mir de amorul ce-l am pentru tine. Este o simțire ciudată . . . Pare c-aș fi femeia ta, dar de mult, de mult, ori pare că-s muma ta . . . în sfîrșit, e o simțire dulce și familiară. . . Amantul meu n-aș suferi să fii. . . și cu toate astea te iubesc. . .

– Să-ți explic eu această simțire?... îmi pare ades că noi am mai trăit odată și că eu te-am iubit c-un amor nebun și copilăresc. . . Visez ades și în fundul visărilor

mele văd Egiptul cu toată măreția istoriei lui și îmi pare c-am fost rege și c-am avut o femeie frumoasă, ce se numea Rodope, și că acea femeie ești tu . . .

– Și mie îmi pare c-a fost odată un om tînăr și că acest om a fost nebun și că acela ești tu . . . Adică <Adio,> copilul meu 1 Mai vrei o guriță?

– Ș-o mie, Rodope I

O, perdelele I Cîte ascund ele . . .

– Va să zică de azi înainte sunt o bătrînă matronă de patru mii de ani... o respectabilă mumă – zise ea ridicîndu-se și făcînd o mutră întunecoasă. . . Adio!.

Apoi sări ușoară ca o gazelă și se pierdu în zgomotul societății...

„ Ciudată copilă", gîndi Angelo.»

Angelo se simte bătrîn. întîlnindu-se cu doctorul de Lys, acela îl întrebă dacă crede în spirite. El e membru al societății mistice «Amicii întunericului» și, fiind om cuminte, dă oarecare greutate misticismului. Rodope roagă și ea pe doctor să-l ia pe Angelo la club, spre a-l vedea odată îndrăgostit.

« . . . Doctorul deveni grav și solemn...

– Angelo, zise el încet, te vom introduce între amicii întunericului. Mă vezi în societatea oamenilor veseli < vesel >, cu fruntea senină. . . Nu sunt astfel totdeauna. Îți voi arăta singura realitate a vieții, îți voi arăta adevărul scris în palmă. . . plăcerea. Amicii întunericului sunt amicii voluptății sufletești. . . Vei vedea cu ochii minții tale ceea ce n-ai mai văzut niciodată. . . vei bea viața ta în o mie de picături de lumină și de sălbatică simțiri. . . vei trăi. . . Este asta trăit, cum trăiește lumea? Cu sufletul gol, cu suferințele și bucuriile lor meschine, cu nimic suspendat. Dacă suntem nimic, cel puțin de acest painjenis al gîndirii noastre să se acațe toată lumina și tot întunerecul, cerul și iadul, deliriul și disperarea.»

Toată atmosfera din societatea mistică «Amicii întunericului» aduce a scriere senzațională:

«Sania zbură pe stradele mari < ninse > și largi ale orașului, în aer clipea, ca o pleavă [de] diamante, cîte un fulg de ninsoare, luna trecea ca floarea chihlibarului pin nouii vineți, închegați p-ici, pe colo în bucăți rupte și

negre, răriți și desfăcuți pe alte locuri în fișii și-n trențe de argint, deasupra cerul cu bolta lui oțelită, pe stradă în urma săniei se desemnau urme-n omăt, ca și când gelăul ar fi trecut lung, lung pe o podeală de tei. . . zurgălăii cailor de la sanie zingăneau în răstimpul tropătului cailor, și în sanie, înveliți în blane de lup cu față de post-tav măsliniu, era doctorul de Lys, cu urechile-nfundate într-o căciulă de jder, și Angelo, a cărui blană se ținea abia de umeri, încît pieptul era neacoperit de ea, așa cît asupra-i flutura o mare legătoare de gît ce flutura triumfătoare-n vînt... Pe cap, o pălărie naltă de castor șt față palidă lăsată-n voia răcelei și a fulgurărei fulgilor de ninsoare, care-i păreau o binefacere în amețea sufletului său. Ochii erau legați c-o batistă de mătăasă neagră. Unde se ducea sania el n-o știa... în fine, ea intră pe o poartă într-o ogradă solitară îngrădită c-un gard putred de mult, deasupra căruia stăruia în șiruri dese și vii, ca un val ne-străbătut, răurusca desfrunzită, neagră, ghemuită cu miile ei de ramuri încîlcite de-a lungul gardului... în mijlocul gardului era o casă cu două caturi, a cărei var era negrit de ploaie și vînturi, peste a cărei ferestre erau închise obloanele și nici pin una din ele nu se strevedea o rază de lumină... Coborîră la scara intrării. . . nimeni nu le ieși înaintea...»

Doctorul duse pe Angelo de mîină, deschise și închise după el ușa cu cheia, coborîră apoi în jos pe o scară. Atunci ridică legătura de pe ochii lui Angelo.

«Acesta se trezi sub o boltă, a cărei muri erau ca de cărbuni unși cu untdelemn, adică negri ca cerneala și străluciți, și în mijlocul bolții lucea o lampă clară ca de diamant, care da o arătare și mai păienjenită și mai aspru zugrăvită colțuroșilor muri și netezilor boite . . .

— Unde suntem? zise Angelo.

— În peștera demonului amorului, zise de Lys încet. . . Sună din acest clopoșel de metal și strigă: Abracadabra . . . » Angelo sună de trei ori.

« . . . ca din pămînt, văzură un băiet frumos, palid ca suprafața mărgăritarului, cu ochii în bolți mari, negri, cam turburi de < dar > adînci, cu părul care-i curgea în vițe negre și strălucite deasupra umerilor, cu pantalonii strimți asemenea ciorapilor de mătăasă neagră... în genere toate hainele îi erau strimț lipite de corp, încît

formele cele mai frumoase, asemenea ale unei statui, erau îmbrăcate cu acest tricot de mătăasă. Pe cap avea o pălărie de catifea viorie c-o pană roșie. . . Mîinile lui de zăpadă purtau o varga . . . »

Androginul întrebă pe Angelo ce vrea și el ceru ca încăperea să se prefacă într-un salon.

«Deodată murii se-ntoarseră ca-n țîțini și dispărură și se prezintă o sală frumoasă cu covoarele moi, cu mari candelabre de argint... cu mobile îmbrăcate-n catifea vișinie, cu mese de lemn de nuc lustruit. . . Un cămin de marmură cu focul arzînd era-ntr-un colț al salei...»

Angelo, încălzit («Misticismul era elementul lui»), întrebă pe «demon» cum se numește și acela răspunde «surizînd c-o firească equivOcitate» că Cezar sau Cezara, după voință. Angelo cere o sărutare:

«Cezar se uită rece la el. . .

— Asta nu stă în contractul ce l-om face, Angelo . . . faptele mele stau la dispoziția ta, ființa mea nu. Trebuie să-ți cîștigi afecțiunea mea . . . Vom vedea de-o vei fi în stare, frumosul meu copil...»

Angelo, vrînd să vadă puterea magică a demonului, cere schimbarea încăperii în sală de bal.

«Demonul ridică varga. . . păreții se dederă-ntr-o parte și deodată din toate laturile se văzură sale, cu păreții îmbrăcați în atlas alb ca omătul cusut cu frunze verzi întunecate și cu flori vișinii și strălucitoare... în candelabre mari ard luminări de ceară ca zahărul, cu flăcări diamantine. . . Aerul salei e argintat, cald de miroase, strălucit de oglinzi cu pervazuri de marmură neagră...»

Fete frumoase trec danșînd.

«Pintre ele, tineri în haine negre, cu veste cu floarea ca crinul <veste în floarea crinului>, cu mînușe ca mărgăritarul, cu botine radioase și cu bumbi de diamant la manșetă. Prin bolțile ce reprezentau locul ferestrelor lipsinde erau trepte cu oale de flori proaspete și înfrunzite*, care împleau c-o dulce răcoreală sala, într-un loc era un joc de ape care sticleau ca [argintul] izbucnind în sus și recăzînd în bazinul lor de marmură albă în snopuri înalte de fire de diamant...»

Angelo privea cu mirare, din jîlțul său, această primăvară în fundul pămîntului. Toți amicii întunericului purtau cîte o mică jumătate de mască de catifea, acoperind

fruntea și nasul. Unele fete tinere erau însă fără mască. Totuși Angelo se plictisește și cere Cezarei să organizeze un concert, o dramă, ceea ce aceasta înfăptuiește, făgăduindu-i și un rol.

«Un părete din fund își ridică [atlasul] zăpada sa înflorită cu roze de pustie <jeratic> și se văzu o scenă, a cărei culise reprezentau arbori și tufișe de-o tinără și mus-toasă verdeață, iar fundul <fondalul> reprezenta un deal îmbrăcat în pădure de mesteacăn, un riu curgea alene prin sălcii plângătoare și în vârful dealului se-nălța un castel vechi, acoperit cu plăci [dej fier, a cărui muri colțuroși erau însemnați de lună... Pe scena ce reprezenta grădina aceluia castel, cu straturi nalte de flori, cu boschete tainice și cu șiruri de trandafiri, ieși Cezara într-un domino negru a cărui glugă era lăsată pe spate...»

La vederea ei, Angelo e cuprins de un sentiment ce n-are nimic meschin:

«... era o simțire tare și furtunoasă ceea ce-i mișca inima... i se părea că, dac-ar fi iubit pe acel demon, n-ar fi fost în stare să-i zică o vorbă de desmierdare, un nume dulce, care s-o compare c-o floare, or să găsească plăcere în primblări romantice la lună.

„ Ah! gîndi ele în sine, asta nu-i amor, asta-i înălțare peste firea mea proprie. . . este simțirea stejarului cînd crește... a leului cînd se tologește-n soare, a calului arab cînd sforăiește-n fața inundațiunii <incendiațiunii> de care fuge. . . Pare-că dac-aș stringe[-o în] brațe aș omori-o, dac-aș săruta-o, i-aș sîngera buzele tinerei <firanei> mele... O urăsc... dar o urăsc de m o r... »

Cortina cade. De Lys cheamă pe Angelo pe scenă. Fete în tricouri de mătase, care jucau roluri de paji, se anină de gîtul tînărului, dar el se desface de îmbrățișările lor, se îmbracă în tricou negru și pourpoint de catifea neagră, cu manta aruncată pe umeri și joacă apoi rolul unui cavaler tînăr de care-i înamorată o regină. Pe regina o joacă Cezara. Regina-i vorbește cu aprindere, el răspunde rece și măsurat, ea face un gest intenționat, el o crede în pericol și o ia în brațe. Îmbrățișare și sărutări aprinse. «— OI te iubesc, șopti ea cu turbare... nu vezi tu cum turbez de amor și de dorință, frumosul meu copil I» El

in text: iar in [fund te vedea].

strigă să se lase cortina, spre a nu se face de rîs față de public, apoi se desface din îmbrățișare și înjghebează o declamație focoasă, dar mîndră, într-o poză de fier, nemișcată. Cortina cade. De Lys prinde în brațe pe Cezara aproape leșinată. «— Ce frumos e!... murmură ea zîmbind, atît de trist, atît de resignat, cu atîta amor totdeodată.» Ostenit, Angelo trece în cabina lui; atunci Cezara îl cheamă la ea și-l roagă s-o dezbrace.

«El îi descheia corsetul. Zăpada umerilor ei se ivi splendidă de sub rochia albastră... El își băgă minile între sîinii ei. . . Ea răsuflea greu și se-ntoarse c-o ochire rece la el. . .

— Aide! nu fi copil. . . Vino ici la picioarele mele. . . îngenuche. . . Scoate-mi botinele și ciorapii.

El nebunea. Lacrimi de turbare îi împlură ochii cînd simți în mîna lui acel picior gol, neted, mic... el îl apropie de gură. . .

— Mă iubești tu, Cezara, zise el încet. . .

— Nici prin gînd nu mi-a trecut. . . Aide, disprețuitorul femeilor. . .

Și bucată cu bucată el îi luă hainele. Pînă ce tremurîndă ea rămase goală, reflectată de oglinda cabinei. . . Ochii lui se -primblau și cuprindeau cu sete acel corp de marmură, ar fi voit s-o prindă-n brațe. . . dar o mișcare rece a mînilor ei îl opri.

— Sunt demonul amorului, nebunule! De ce te-njosești înaintea mea...»

Cezara se dedă față de Angelo la niște gesturi îndrăznețe de pasiune. Apoi se îmbracă iute în hainele cu care fusese el pe scenă.

«— Ce frumoasă ești astfel. . .

Era un paj frumos și melancolic, un Hamlet-femeie. . .

— • Astfel mă joc cu tine. . . ca tigresa cu prada sa. . . Căci ești prada mea, Angelo. . . fiecare sărutare a mea va fi un voluptos martiriu pentru tine. . . fiecare-mbrățișare, un gînd de întunecoasă și dulce durere. . . Asta-i voluptatea cea crudă a chinului. . . așa voi să mă iubesc.»

Femeia vampirică scoate pe Angelo din club, legat la ochi.

«... Afară aștepta o sanie, a cărei cai băteau pămîntul de nerăbdare. . . Cezara-l apucă pe Angelo-n brațe ca pe un copil, îl aruncă în sanie, într-o blană mare, sări

și ea lingă el, înfășa blana împrejurul lor amîndurora. . .
Caii începură a zbura și ei erau învăluiți ca-ntr-un cuib
pufuit de vrabie, își scoteau capul numai cînd voiau. . .
Ca și cînd ar fi fost acasă-n pat sub o plapomă de pene
trasă peste capete. . . astfel li era lor acum... Ea
se juca cu el, îl stringea-n brațe,-l desmierda ca pe-un
copil, or ca pe-o pasere, pe care ar omori-o stringînd-o
și desmierdînd-o. Și fața ei netedă, plină, dulce s-alătură
de fața lui, el simți ca și cînd i-ar fi șters fața c-o catifea,
gura ei se lipea de urechea lui. . .

– Sunt demonul amorului, zicea încet, sunt un drac,
s-o știi, s-o știi. . . Mă prind de tine ca iedera de stejar,
pînă ce corpul tău se va usca în îmbrățișările mele, cum
stejarul se usucă supt de rădăcinile iederei... Te nimesc,
voi să-ți beau sufletul, să te sorb ca pe o picătură
de rouă în inima mea însetată. . . îngere 1

Ea-1 înlănțui cu brațele și cu picioarele... îl stringea
tare la pept, ca și cînd ar fi voit să-1 sfarme... ca și cînd
n-ar fi voit ca peptul ei să se îmfle. . . Singele lor ferbea
ca mustul îngropat în pămînt... li se părea c-ar fi țîșnit
pin pori și dacă ea și el ar fi avut rane la peptul lor. . .
desigur că în acest moment de viață concentrată singele
lor ar fi comunicat reciproc și-ar fi concrecut organismele
lor ca doi trunchi de copaci...»

Angelo cade cu totul în stăpînirea Cezarei.

«El se zbătea în brațele ei ca turturica în ghearele vultu-
rului și părea asemenea mielului cate caută cu gura lui
gura lupului spre a-1 săruta, căci nu-1 cunoaște și crede
că-i cînele. Astfel el, în slăbiciunea sa copilărească, căuta
fără de voie gura ei...»

Cezara își dădea seama de «amorul» lui. «L-ar fi putut
omori acum fără ca să reziste, fără ca s-o simtă chiar, atît
era cuprins de iubire. . . așa cum fluturul s-aruncă-n foc. . .
așa cum efemeridele mor în atingerea lor amoroasă.» Ea
duce pe Angelo acasă beat de amor, îl dezbracă, îl suie în
pat, îl mîngîie, îi pune o roză pe gură și-și mărturisește
sieuși dragostea, satisfăcută că în vreme ce ceilalți bărbați
erau agresivi,,dulci, complementatori, afectați și laudăroși,
acesta se voiește iubit și-și lasă sufletul frămîntat de cuge-
tările și îmbrățișările ei, ca o bucată de ceară.. Angelo se
trezi a doua zi obosit «ca și cînd l-ar fi bătut măr și l-ar
[fi] învelit apoi într-un cerșaf ud și rece. . . Avea friguri.»

«Trebuie să fug de ea. . . trebuie să fug de ea. . .
căci dacă m-ar omori numai n-ar fi nimic. . . dar are să mă
tortureze, are să-mi omoare nerv cu nerv, gîndire cu gîn-
dire, bucată cu bucată din creierii mei s-o muia sub săru-
tările ei. . . Ah! și cum știe femeia asta a săruta... te
trec fiorii... cu fiecare sărutare mori, spre a învia și-a muri
din nou sub o alta. . . Dacă-ș fi fost îmbrăcat în cuirasă
de fier și m-aș fi luptat în turnir, corpul nu mi-ar fi atît de
zdrobit ca sub îmbrățișările. . . într-adevăr, pare că s-a
lipit de mine și mi-a supt prin toți porii ei singele din carne,
sucul din nervi, puterea din mușchi...»

Se privi în oglindă, văzîndu-se palid și mai frumos,
își încălzi miinile reci la flacăra de spirt de vioare și «ieși
în grădină să se primble pin cărările ninse, pin arbori des-
frunziți, cu ramurile-ncărcate de omăt». Hotărît să fugă
de demonica femeie, primi, către seară, invitația lui de
Lys de a merge la club, cu condiția să nu întilnească pe
Cezara. E dus iar legat la ochi, lăsat singur într-o odaie.
Cînd își scoase legătura, «se afla într-un cabinet mic, tapisat
cu negru. . . Un cămin de marmură roșie cu foc, o oglindă
în părete, covoare moi pe jos, o masă c-un sfeșnic de argint,
două jilțuri cu sprijoane nalte.»

Spre mirarea lui, intră Cezara, care, înțelegînd că dra-
gostea ei îl obosește și că vrea un mod calm, se oferă să-i
găsească ceva potrivit și cheamă «exemplarul nostru de
crkij care de ieri oftează după Angelo». Cezara părea acum
îngerul milei și al îndurării.

Vine Lilla, fată gingașă și naivă, în stare să spună multe
«nerozii dulci». în vreme ce Angelo sta în jilț, întors
spre sobă, nevăzut, Cezara vorbește cu Lilla despre el și
face pe fată să-și vădească dragostea și drăgălășenia ei.
Pretextînd apoi că se duce să cheme pe Angelo, pleacă,
încuind ușa cu cheia. Angelo iese de după jilț, ingenun-
chează înaintea fetei. Urmează o conversație plină de gin-
gășii și dulcegării. își caută unul altuia în sîn butonul de
diamant de la manșeta lui Angelo, apoi: «El stinse lumina
și un întuneric adînc acoperi suspinul lor de amor».

«Pe cînd Lilla și Angelo erau într-o stare dezordinată,
unde hainele parte căzuse de pe ei, parte atîrnau în toate
părțile și ei pe jumătate goi dormeau strins îmbrățișați pe

¹ în text: *fi în întuneric.*

sofă, gură-n gură, intră Cezara c-o lampă în mână în casă și se uita la ei. . . Ea era palidă, serioasă, tristă. . . Ținea în mână ei un cerșaf alb și mirositor și-l aruncă peste mire și mireasă, apoi se puse-n fața focului și se uită multă vreme în ultimele urme a jeraticului. Ochii ei se umplură de lacrimi. . . apoi se sculă repede, ridică colțul cerșafului, descoperi capul lui Angelo și-i sărută fruntea:

– Ai să-mi plătești tu asta, copilul meu, ai să mi-o plătești!

Apoi ieși din cabinet.

A doua zi Lilla umbla cam pe lângă pereți și nu i se uita -nimăru în față. . . Angelo era de-o paloare umedă, ochii erau turburi și suri și pierduse < turburi și moi în cap și pierdură > din demonica lor strălucire.»

Lilla îi explică cum venise în clubul «Amicii întunericultui», îl văzuse în salonul doamnei N., se îndrăgostise de el, și de Lys, bănuind aceasta, o adusese aci. Lilla își concepe fericirea dragostei în chip burghez, așa:

« . . Iată tabloul ce mi-l zugrăvesc. . . Dimineața, când vei dormi încă, te-oi săruta pe ochi și te-i scula. . . apoi ți-oi aduce cafeaua și cămeșa cu butonii puși și ciorapii, halatul, fesul, o țigară. . . te-oi îmbrăca, apoi te-i duce la treaba ta. . . și, rămasă acasă, voi șterge colbul de pe cărțile tale, voi aranja hîrțiile, voi drege penele stricate și când vei veni acasă va fi masa pusă. . . pînză albă, farfuriile curate, paharele limpezi de clare. . . după masă vom șede la cafea, vom vorbi nerozii. . . apoi, adăose încet abia mișeindu-și buzele, apoi... zic și eu, de. . . vom avea copii... un băiet frumos ca tine, icoana ta, ș-o fetiță ca mine. . . Ah! vom fi fericiți...»

Lilla pleacă apoi acasă, urmînd ca Angelo să vie să-i ceară mîna. Acesta ascultase vorbele fetei întunecat și trist.

« . . Va să zică asta-i viața mea viitoare. . . Adio visuri orbitoare... am devenit unicul bărbat al unei unice femei. . . Voi avea copii. . . mi-o aduce halatul și papucii dimineața. . . Ah! dar o dezgustătoare perspectivă de urît și monotonie. . . »

Cezara intră apoi în haina ei de Hamlet, își bate joc de Angelo, analizîndu-i și exacerbîndu-i deznădejdea, găsind ironic că el aflase adevărata cale a naturii, «reproducerea neamului omenesc».

«– . . .Te-nchipuiesc cu halatul înflorit. . . cu fes în cap, cu papuci, cu ciubuc, c-o claie de copii, c-o ocupațiune monotonă și somnoroasă; apoi vei muri și copiii tăi cei de spirit vor repeta aceeași viață spirituală. . . »

Femeia demonică pleacă după ce înrăiește pe tînăr cu o logică strînsă: de nu va lua pe Lilla o va neferici, de va lua-o, înșelînd-o, o va face iarăși nefericită.

Manuscrisul are iar lipsuri. Regăsim pe Cezara convorbind cu Angelo. Cea dintîi a lămurit Lillei și tatălui ei că Angelo n-o poate lua în căsătorie și crede că un «camarier» al ei ar putea-o face fericită. Se vede că Cezara a încercat să se sinucidă, căci are o rană la piept.

«– . . .Vino-ncoace și sugă rana asta. . . nu vezi că-mi curge sîngele pe haine?...»

El își lipi buzele de rana pieptului și supse acele picături de rubin ce păreau a curge pe zăpadă. . . Ea-i ținea capul cu minile. . . apoi-i ridică capul și sărută gura lui roșie de sînge. . . Asta drept mulțumire. . . Ea-și acoperi sinul, îl ridică pe brațele ei ca pe un copil, îl strînsese la piept, îl desmierdă...

– Cum mă faci să pătinesc, șopti el încet.

– Bine încă n-ai cunoscut tu ce voi eu ca să cunoști. . . Amicul meu, ai alegerea între două lucruri: între unul ordinar, meschin și între durere, pasiune, turbare. . . între Lilla și mine. Eu nu te-nșel, ți-o spun dinainte. Eu voi usca viața ta de m-alegi pe mine... eu te voi omorî. . . dar nu ți-oi face copii... De un singur lucru te asigur, nu ți se va urî cu mine, poate însă ca mie să mi se urască cu tine. . . atunci, se-nțelege, se sfîrșește totul...»

într-un cuvînt, iată ce oferă Cezara:

«Voluptatea cea crudă a dorinței și a durerii. . . iată ce-ți ofer. . . De un lucru să fii sigur: te iubesc. Nu te lăsa înșelat de împrejurarea că amorul seamănă așa de mult cu ura... Aș fi în stare să mă las muri pentru tine...»

Manuscrisul este fără îndoială neterminat. Căci ar trebui să vedem soluția acestei iubiri între Cezara (care înseamnă totdeauna tipul voluntar și activ) și Angelo (temperamentul pasiv, angelic), precum și a treia reîncarnare în «omul sinistru și rece, cu fața de bronz».

Metempsihoză singura e o formulă prea populară pentru ca Eminescu să fi fost mulțumit cu ea. Rămânând și mai departe la gândul de a explica literar migrația sufletului, identitatea în pluralitate în temeiul celui idealism panteistic ce este caracteristic romantismului, el umblă să aducă o documentație filozofică mai severă, să facă o nuvelă propriu-zis metafizică. Fragmentul *Archaeus*¹ este o astfel de încercare, datînd după stil și ortografie din epoca ieșană. Fiindcă se amintește acolo de regele Tlâ («Auzit-ai tu vrodată povestea regelui Tlâ?»), ne putem închipui că s-ar putea să fie o introducere, plănuită mai tîrziu, a nuvelei de mai sus. După ce va fi făcut teoria veșniciei formelor universului, bătrînul ar fi povestit ca o ilustrație *Ava/arii faraonului Tlâ*. Afirmăția că spiritul lumii se înfăptuiește «ici ca rege, colo ca cerșetor», ar fi fost foarte nimerit demonstrată prin aceea că Tlâ este o dată rege în Memfis și apoi cerșetor în Sevilla. însă așa cum se află, fragmentul este cu mult evoluat conceptual și alcătuiește un element deosebit.

Eroul nuvelei merge la crișma «Corabia lui Noe», unde se întîlnește cu un moșneag original, cu păr alb, ras cu totul la față și mirosind în chip plăcut a tabac. Acesta încearcă să lămurească tînăutului ce este Archaeus. El îi expune apriorismul în chipul acel propriu schopenhauerian pe care-l vom studia:

« — Șșut! Taci, nepoate . . . Toate celea la vremea lor. Am să-ți spun eu îndată cine-i Archaeus, numai mai întii bea și tu paharul de vin și ascultă următoarele cuvinte a moșului. Cugetări imposibile nu există, căci, îndată ce o cugetare există, nu mai e imposibilă, < și dac-ar fi imposibilă, > n-ar exista. Ce este imposibil? Am să-ți pun îndată o mulțime de probleme. Condițiile a orice posibilitate sînt în capul nostru. Aicea sunt legile ciudate, cărora natura trebuie să li se supuie. Aicea-i timpul cu regulile lui matematiche, aicea spațiul cu legile geometrice, aicea cauzalitatea cu necesitatea ei absolută, și dacă le ștergi

acestea . . . și un somn adînc le șterge pentru cîteva oare . . . ce simțemînt ni rămîne pentru acest interval al ștergerii? Nimic.»

Pare a se vorbi, precum se vede, de apriorismul lui Kant, formulat în modul lui Schopenhauer cu lumea ca reprezentare, ceea ce reiese și din teoria visului, pe care o face mai departe. Trebuie să relevăm că la Eminescu cauza lumii este spiritul universal prin coparticiparea tuturor celorlalte spirite, eterne și ele. Posibilitatea pe care o găsim în mîntea noastră este însăși posibilitatea de forme a Totului. Aceste forme, finite totuși, vor trebui să iasă odată din urnă, și în chipul acesta visul nostru va fi cîndva realitate. Una din aceste forme este și aceea a individului uman, care înfățișează, după Schopenhauer, o idee specială. Cum însă lumea este o veșnică lavă în care tipurile se înfăptuiesc mereu, Archaeus aplicat la umanitate este tocmai principiul identității de care vorbea Edgar Poe, prototipul fiecărui individ.

« — . . . E unul și același punctum saliens, care apare în mii de oameni, dizbrăcat de timp și spațiu, întreg și nedespărțit, mișcă cojile, le mîină una-n spre alta, le părăsește, formează altele nouă, pe < cînd > camea zugrăviturelor sale apare ca o materie, ca un Ahasver al formelor, care face o călătorie, ce pare vecinică.

— Și este într-adevăr vecinică.

— în fiecă om se-ncearcă spiritul universului, se opinește din nou, răsare ca o nouă rază din aceeași apă, oarecum un nou asalt spre ceruri. Dar rămîne-n drum, drept că în mod foarte deosebit, ici ca rege, colo ca cerșitor.»

Aceste idei fuseseră închise în parte în *Sărmanul Dionis*, gîndit și scris la Viena. Dar înainte, la Viena sau poate chiar în țară, Eminescu gîndise tema în chipul mai simplu al ascensiunii în lună. *Umbra mea* aduce aminte într-un fel de *Peier Scblembils wundersame Geschichte* a lui Adalbert

¹ Ms. 2269, f. 19—39; *Scrieri politice*, p. 283 urm.; fragment în ms. 216 2268, f. 22-23.

i Ms. 2255, f. 184-185.

von Chamisso, deoarece eroul se desparte de umbra sa, dar repetă dedublarea marchizului de Alvarez, întrucât umbra este un alt exemplar al eroului, care-l înlocuiește în lipsa lui. Chiar de acum Eminescu a voit să demonstreze «relativitatea adevărului», deși în fond această relativitate, ce constă în mișcarea proporțiilor la depărtare, e un loc comun. Călătoria eroului în lună, cu iubita lui, care se cheamă aici Onda, e un fapt literar cu multe antecedente. Comparînd *Umbra mea* cu *Sărmanul Dionis*, cu care coincide în bună parte, se pot vedea apropierea și deosebirea. Construcțiile fantastice făcute în lună de Dan sint proiectate aci în următorul rînd: «Apoi făcui un palat etc».

«Adeseori cînd stau înaintea fumegătoarei lumini galbene a lampei mele, cînd mă uit în ochiul ei cel roșu – cînd deschid cîte-o carte bătrînă plină de nerozii bătrîne, de credințele unei lumi cu capete îndealtfel ca și a noastre (lucru ce arată relativitatea adevărului), adeseori, zic, conversez cu lampa mea verde și veche și mă uit sub cojorocurile ei, cînd filiiie fantastică, ca și cînd i-ar fi dor de tavan. Cînd privesc vis-à-vis de mine, în părilete rău văruit, vîd onorabila mea umbră, cu nasul cam lung și căciula peste ochi, și-mi fixează ochii la ea și cuget. . . cugetarea mea e vorbă pentru ea, căci ea mă înțelege și-mi răspunde tot în gîndiri lungi și deșirate la ceea ce-o întrebam, fără ca să mă mulțumească acele răspunsuri, căci nu vorbesc în gînd decît eu cu mine. *Eu cu mine*. Ciudat! Această despărțire a individualității mele se făcu izvorul unei cugetări ciudate, care mă făcea să fixează aspra și lungă umbra mea, astfel încît ea, jenată de-atîta căutătură, prindea încet, încet conture pe părileți pînă a deveni clară ca un portret zugrăvit în ulei, apoi se-ngroșă plastic din părilete afară, astfel încît sări din cadru jos și mă salută surizînd, ridicîndu-și căciula din cap.

– Sară bună, domnul meu, zisei eu, și-i întinsei mîna, dar dădeam în vînt, căci umbra, deși îmbrăcată, deși frumoasă, nu era totuși alta decît umbră. îi oferii un scaun și ea șezu.»

Eroul se învoiește cu umbra ca ea să-i ia locul cîtăva vreme pe pămînt, făcînd într-un caiet însemnări zilnice, pentru ca el să se ducă să petreacă în acest timp în lună, fericit, fără grijă, neînconjurat de oameni. Umbra se întinde pe pat. Eroul își ia manta pe umeri și iese cînd «orologiile

zbîrnăiau răgușit 12 oare». Privește prin borta ușii la fata stăpînei din casă care tocmai se dezbrăca, trece prin bucătărie în vîrfurile picioarelor și închide ușa după el. Merge încet în lumina lunii pe străzile largi ale orașului cu ferestre și porți închise, cu ziduri albe și gălbenite de lună, cu perdelele lăsate, cu cîte-un paznic de noapte înfundat cu mustața în gulerul și gluga mantalei. Era noapte caldă de vară. Trecea fără să-i pese de fetele care dormeau visînd vise de aur, de studenții care visau ministere și de proști care nu visau nimic, făcînd să pocnească pietrele străzii. Avea pălăria trasă pe ochi și nu făcea umbră, căci umbra o lăsase acasă. «Cam la finea orașului era o casă galbenă, cu ferestrele lucii argintate de lună, cu perdelele albe. Bătu încet în ea. – Tu ești? – răspunse o voce dragă și molatecă de copil.» La fereastră ieși capul frumos și palid al unui înger blond. De sub haina de noapte se trădau «boureeii sinilor»; minulele și brațele ei albe și goale se întinseră și el le încarcă de sărutări, și i se părea «c-o să-i bea viața toată din gura ei». El îndemnă pe Onda să-și lase umbra în pat și să meargă cu el, spre a trăi acolo fericit, «neconturbați de nimeni».

«– ...Hai în lună! Lasă-ți umbra ta acasă, culc-o în pat, iar tu, vino cu mine prin ninsori de stele și prin ploie de raze, pînă ce, departe de acest pămînt nenorocit și negru, îl vom uita, pentru ca să nu ne avem în minte decît pe noi.

– Haide dar, zise ea încungiurînd gîtul meu cu brațele ei albe și punîndu-și gura pe gura mea.»

El aruncă manta peste umerii ei, o ține strîns c-o mînă de talie și cu cealaltă flutură poalele mantalei. Încet, încet, se ridică prin aerul luciu și strălucit de razele lunii, prin nouri negri ai cerului, prin roiurile de stele, prin ploaia de raze pînă ce ajunseră la lună. Călătoria nu le fu decît o lungă sărutare. El lăsă pe față pe malul mirositor al unui lac verde și strălucit și se-ntoarse spre pămînt; «îl băgai într-o nucă, iar nuca o făcui un mărgăritar stropit cu aur și mărgăritariul îl arunca în fundul unei mări. Mărimea fiind numai relativă, astfel încît ceea ce nouă ni-i mare altora li se pare mic, se-nțelege că atomii microscopici din acel mărgăritar a cărui margină li era cerul, stropii – stele și lună și soare, acei pitici aveau regii lor, purtau războaie, ce vuuau < se urau > mereu, închipuîndu-și diferite bazaconii despre închipuita lor mărime 1» El privea cu un micro-

scop prin coaja cea subțire, și oricât mărgăritarul devenea de mic, ura lor era aceeași. îl aruncă în mare și se întoarse la iubita lui. «Apoi făcui un palat» etc. Iată prin urmare descrierea unei lumi microscopice în maniera Swift.

«Iubitei mele îi făcui haine de un gaz albastru, deși streveziu ca aerul, prin care se ridica albeața cea strălucită a rotundelor sale membre. în părul ei blond așezasem o citadelă de diamante, sinul ieșea vergin, rotund și mic din haina decoltată – astfel ne primblam, eu cu mâna în jurul gâtului ei, pin umbroasele și balsamatele dumbrăvi ale lunei, pe lângă adormitele lacuri, pe lângă plingîndele izvoare, și numai privighetori cu glas de argint zburau cîntînd din creangă-n creangă și împleau aerul de note divine.

Cînd ne așezarăm în luntre, valurile ascultătoare mînu neporuncite după gîndirea noastră luntrea cea aurită, în care iubita sta culcată în mari perini de mătase, iar eu așezasem capul meu în poalele ei și visam ceea ce aveam.»

Această viață era un basm strălucit și înstelat.

«...Acolo era între dumbrăvi verzi și între stînci cenușii și un lac cu apa de aur. Cînd [ne] scăldam acolo rîzînd și sub privirea cea înamorată a lumilor < lunilor >, [ne] stropeam unul pe altul cu lungi șiroaie și stropi de stele, care, rămînînd pe sînul ei, străluceau pe albul ei corp pînă ce, uscîndu-se într-un cerșaf țesut de argint, corpul ei alb era și mai neted, și mai dulce, și mai strălucit.»

Uneori ea se prefăcea că se supără, se ascundea prin tufișurile labirinticei grădini și nu venea decît cînd el imita glasul privighetoarei. Ca să petreacă făcură un joc de cărți.

«...Regii, reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiate din basmele ce ni le spuneam, spre petrecere, serile, iar fiindcă nu aveam bani, ea se duse la un lac. Acolo fiecare frunte de val reflecta o stea. Ea intră încet în apa lacului și prinse încet, încet cu mîna din fiecare frunte de val cîte o stea, ca și cînd ar fi prins albine de aur, apoi punîndu-le în poale le aduse în casă și le vîrsă pe masă. Astfel jucam cărți pe o frumoasă masă de marmură, și jocul nostru era o poveste lungă și încurcată, căreia nu-i mai dam de capăt, pînă ce nu încetam beți de somn.

¹ în original: «capul cel», corectat după textul povestirii lui Eminescu (n. red.).

Dar somnul nostru 1 Brațe în brațe, tologiți în perini de mătase galbenă ca aurul – gura mea apăsată pe a ei, visam amîndoi unul și același vis, care nu era decît o repetare magică a vieții noastre fără dorințe. Ne visam în ceruri cu oglinzi de argint și cu sale întinse, pin care pluteau îngerii cu haine de aur și cu aripi de colorile curcubeului și-ncinși în brîu de curcubeu, iar blondele lor capete erau încadrate de lungi plete de aur, și ochii albaștri se plecau timizi și senini, și pleoapele și gene lungi. Portale cu stîlpi nalți de aur, galerii de marmură albă, stele albastre pe plafondurile de aur a șalelor mari, toate pline de un aer răcoare și mirositor; numai o poartă închisă n-am putut-o trece niciodată. Deasupra ei în triunghi era un ochi de foc, și deasupra ochiului – un proverb în literile strîmbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu – proverbul: o enigmă chiar pentru îngerii. Iată viața visurilor noastre.»

Cînd se deșteptau, aurora celor doi sori culegea mărgăritare de argint de prin grădini și, rîzînd cu glas de ciocirle, le arunca pe fereastra palatului celor doi. Roua cădea pe umerii iubitei și ea se trezea înfiorată:

«...Cînd însă își deschidea ochii, sorii răsăreau calzi și frumoși, iar [noi] ne sculam rîzînd somnoroși unul de altul, apoi, spălîndu-ne fețele în bazin de marmură, ieșeam afară în aerul cald și strălucit a fericitei noastre lumi. Și viața se-ncepea din nou fericită și lină, o eternă repetițiune a fericirii de ieri.»

Dezvoltată, iluminată de teoria apriorismului, această ascensiune în lună devine *Sărmanul Dionis* (publ. dec. 1872 – ian. 1873). Care este cuprinsul filozofic al acestei nuvele vom vedea mai tîrziu, amănunțit. Pornind de la ideea că principiul lumii este Spiritul, împărțit la rîndu-i într-un număr de prototipi individuali, și că lumea nu este decît visul acestor prototipi întru Dumnezeu, cu ajutorul formelor de percepție, care sînt timpul și spațiul, poetul își propune să urmărească un astfel de archaeu în sus și-n jos, pe drumurile timpului și ale spațiului. Ar fi greșit să se

înțelege cum că, o dată admisă aprioritatea kantiană a formelor intuitive, nuvela este o simplă demonstrație că putem să ne creăm momentul și locul pe care-l dorim. Așa înțelege de obicei manualul școlar. Gîndul central al povestirii este schopenhauerian (ca să pomenim numai pe cel care a strîns toate concepțiile asemănătoare) și constă în aceea că în afară de existența ideilor de speță, ce se încorporează veșnic, se recunoaște și o idee specială a eului, un individ metafizic ce stăruie etern prin multiplicitatea formelor prin care trece. Nu este așadar vorba de puterea pe care ar avea-o individul concret Dionis de a răsturna lumea, ci de virtutea individului metafizic Zoroastru – Dan – Dionis – o de a forma lumea după planul divin la care participă și după o armonie prestabilită cu toți indivizii metafizici ce alcătuiesc Totul spiritual. Călătoria lui Dionis este numai un vis, o reminiscență a momentelor concrete prin care a trecut eul absolut al eroului. De altfel călătoria în lună este nu atît o ilustrare a apriorității spațiului (pentru eul metafizic), ci o ieșire din contingent. În lună, adică în absolut, după ce-și lăsase jos umbra, adică o aparență pentru ochiul finit, Dionis își dă seama de mecanica universului, care e gîndire. Acolo tot ce gîndește un prototip, gîndesc prestabilit toți archaeii, și înfăptuirea vine în chip necesar. Din împrejurarea că fiecărui gînd al său îi urmează realizarea, ceea ce, vîzînd lucrurile de acolo din absolut, e foarte firesc, deoarece gîndirea individului metafizic este o ipostază a gîndirii divine necesare creatoare, Dionis trage încheierea îndrăzneată că ar fi chiar el Dumnezeu. Atunci cade prăbușit din cer, fiindcă făcuse păcatul lui Satan și confundase participarea la Tot cu atotputernicia divină.¹

Eroul nuvelei este aparența cu numele Dionis a unui individ metafizic, care a fost odată Zoroastru. Printr-o operație magică, punînd degetul în centrul unor cercuri astrologice dintr-un *Architecturae cosmicoe sive astronomie geocentricae compendium*, Dionis are revelația uneia din reîncarnările sale trecute în chipul călugărului Dan din vremea lui Alexandru cel Bun. De acolo, printr-o nouă conjurație,

¹ Dintr-o atît de limpede analiză a unui concept panteistic, din neînțelegere, un medic fără cultură filozofică a putut scoate dovada « grandomaniei » lui Eminescu, care s-ar fi crezut Dumnezeu.

se ridică în lună, prilej pentru autor de a descrie fericirea edenică selenară. Existența din lună este, cum am spus, nu atît un alt ipostaz al prototipului Zoroastru, cît o întuire a vieții pure, spirituale, în absolut. Oriunde s-ar duce însă Dionis, va fi însoțit de aceeași femeie, fata spătarului Mes-teacăn în vremea lui Alexandru cel Bun, Măria, în vremile moderne. La sfîrșit, Dionis este găsit leșinat pe podeaua odăii sale, căci, literar vorbind, totul nu fusese decît un vis delirant.

59. Ahasver. Iconostas și fragmentarium

Alături de nuvela metafizică, Eminescu a cultivat, ca toți romanticii, povestirea fantastică, întemeiată pe senzația misterului. Un amestec de scriere de colportaj, de poveste gotică și de hoffmannism se observă în aceste proiecte, între care cel mai însemnat e acela pe care îl aflăm sub titlul *Iconostas și fragmentarium* \ ceea ce dovedește că e dintre temele pe care poetul le împrumuta cîrticelelor de pe la anticari, în vremea studenției. Compunerea se inspira din viața de ghetou din Suceava medievală, și eroul de seamă, rabinul Levy Canaan, pare să fie născocit după tipul lui Ahasveros, personaj legendar care a preocupat pe Eminescu ca și pe toți romanticii, precum poate fi și un ecou îndepărtat al literaturii de zugrăvire a iudaismului de ghetou ce se scria în acele decenii. Nu e de mirare să vedem și pe Eminescu încercînd să pună în gura veșnicului Iudă idei ale sale:

E împărțită omenirea
în cei ce vor și cei ce știa.
în cei dentii trăiește firea,
Ceilalți o cumpănesc ș-o scriu.
Cînd unii țese haina vremii,
Ceilalți a vremii coji adun:
Viața unii dau problemei,
Ceilalți în cumpănă o pun [gîndite o supun].

¹ Ms. 2255, f. 1-5.

« Ms. 2268, f. 1 urm.; var. *Post.*, p. 103.

Dar pace este între dinșii:
Ce unii fac iau alți aminte,
Căci pînă azi domnește-ntr-inșii
A cărții tale graiuri sfinte.
N-a intrat viermele-ndoielii,
Copil e ochiul lor cînd vede,
Căință văd urmînd greșelii,
Căci omul tot în tine crede.

A răului geniu arate-mi
Un om din [lumea] vița pămîntească
Ce-ar fi-ncercat ale lui paterni
Năntea ta să-ndreptățească;
Căci buni și răi trăiesc în tine,
Cuvîntul tău e calea lor –
De-a lor abateri li-i rușine,
Căci tu ești ținta tuturor.

Ei nu pătrund a ta mărire –
Minune-i pentru dinșii tot.
Necercetînd nimic în fire,
Nimic nu știu, nimic nu pot;
Căci nu-i supusă luminii <lămuririi>
Gîndirea-n capul înțelept –
La toate faramecele firii
Se bat cu minile pe piept.

Abas[virus]

Virtutea nu mai e <un> merit,
Căci merit nu-i cînd nu e luptă.
Asupra ta ei nu se-ntărit
Cu vieți-n joc, cu mîntea ruptă.
Mărînd cu anii colbul școlii
Ei cred făr-a fi înțeles,
Din cărți străvechi roase de molii
își implu mîntea cu eres.

Povestirea *Iconostas și fragmentarium* începe cu descrierea unei închisori:

«Pe podelele reci de cărămidă umedă a temniței se desemna în fășii crucișate gratiile de fier din fereasta înaltă și boltită – luna-nota pe nouri fugitori, cari purtau corpul

ei de aur. Un singur stîlp alb purta boltirea înaltă a temniței, și răzimată de stîlp se vedea o figură naltă de femeie albă ca varul, cu ochii țintiți <turbați> și fixi – ea-și frîngea mînile ei în lanțuri și din cînd în cînd își netezea părul ei desfăcut, ce cădea pîn' la șolduri în vițe și-ncovoituri cumplite. La picioarele ei era cadavrul ca de var al unui copil gol pus pe paie – un cadavru slab pe care bătea luna, legat la gît cu o cordeluță roșie. Femeia răzimată de stîlp era atît de albă, încît părea o statuie și una cu stîlpul.

Apoi deodată șezu. Luă copilul în poală și buzele ei vinete suriseră – ea vorbea lui cu glasul încet, uimit și nebun:

– O, steaua mea, îngerul meu, frumosul meu înger, ascultă, ascultă. Pentru templul Sionului căzut în ruină, pentru zidurile Ierusalimului, pe cari le-au dărîmat, pentru mărirea poporului lui Israil, pentru regii lui pe cari-i disprețuiră – stau în singurătate și plîng. Dară veni-va ziua în care se va ridica un erou, care-a aduce nouă mărire și nouă putere. Și tu ești acel erou. Tu ești Messia, îngerul meu! Tatăl tău poartă coroană, mama ta e sclavă. Copil de sclavă – copil de rege să te-ncoron.

Ea-și desprinsese de la gît un cerc de aur și-l apăsă pe fruntea copilului.

– Unde este acum tatăl tău, acel om palid, frumos. . . o, preafrumos, înalt, în haina lui neagră – cu coroană scumpă pe frunte – să te vadă pe tine în leagăn – împărat al lumii întregi. Surizi, surizi cu gura ta cea mică. . . îngerii vorbesc cu tine – îngerii îți arată mantia, tronul, sceptrul tău. Visezi! visezi ce ai să fii. . . dulcele meu domn!»

De aci și din ce urmează înțelegem că femeia închisă este evreică și nebună și că a fost sedusă de un Ștefan, care e domn.

«Deodată ea se ridică. Umbra ei s-aruncă pe perete. Ea-și întinse mina slabă și fină spre umbră, cu cealaltă își răsfoi părul de pe frunte și zise cu bucurie:

– Tu ești...¹ Ștefan... Ce frumos ești tu, doamne I Dulce doamne I Adu-ți aminte de acea noapte... OI Tu știi *aceea* noapte, cînd în patul tău te-am cuprins pentru întâia oară în brațele mele – cînd mi-am mlădiat corpul de corpul tău – trăim I. . . Și vezi-o I floarea amorului

¹ Aceste trei puncte, scrise gras, se pot citi și ca:a».

nostru . . . Doamne I . . . Dormi, dormi, amorul meu» floarea amorului meu!

Luna se strecura încet și umbrele zăbrelelor și a stîlpului se muta din ce în ce pe podeaua umedă și pe murul sur.»

Din al doilea tablou aflăm că nebuna este fata rabinului Levy Canaan, că a fost făgăduită tînărului Ruben, pe care bătrînul îl numește ginere, dar că au vîndut-o creștinului pentru treizeci de galbeni venetici. Tabloul începe cu zugrăvirea unui ghetou sucevean, noaptea:

« Ciudată ca o scrisoare în ieroglife sta ulița jidovească a Sucevei în lună. Șiruri de case sărace, petecite, cînd uni-forme ca legile Pentateucului, cînd pestriți și mestecate ca hainele rupte și lucrurile vechi din desacul unui jidov. În ferești, bucăți de sticlă colorată, lipite cu hirtii sfișiate din Gemara, pe care se coc colacii de sărbătoare. Perdele de atlas roș înșirate pe-un fir de ață, și singurul spectator, luna, privea cînd într-o casă, cînd într-alta, în toate deodată și pe rînd. El văzu cărți vechi în dulapuri vechi, sfeșnice de alamă, copii ce dormeau la pămînt, caftane de atlas și caftane sărace.»

«În mijlocul mahalalei adormite» e «templul sur», «de jur împrejur proptit de birne de stejar și, naintea casei cahalului, un bou junghiat ca spre jertfă», «aspect trist ca o viziune a lui Isaia, ca o tinguire a lui Iezechil». În templu se văd «legea pe balustrada din mijloc, hainele albe pe bănci». Sub zidurile acelei «havre» se strecoară încet c-un sac în spinare un evreu tînăr, Ruben, care se apropie de o căsuță prin a cărei fereastră colbăită și afumată se vede arzînd un muc de luminare. Bate în ușă. Un bătrîn cu barba sură și lungă, Levy, apare în prag.

«— Le-ai adus, zise el încet. Ce face Hagar a mea, ginere. . .», Hagar cea frumoasă?

— Hagar? Mă numești ginere și-ntrebi ce face Hagar? întrebă cel tînăr oțărît.

— Și de ce nu ginere? Pentru c-am vîndut pe Hagar creștinului? Ți-oi plăti pentru c-am vîndut femeia ta. . . și nu este Hagar a mea în turn?. . . Sărmana Hagar!

— Și de ce nu mi-a trimis-o înapoi creștinul? zise cel tînăr și-o lacrimă îi udă ochii, aș fi primit-o înapoi. . .

· Repetat: *cu*.

· Se tepetă: *sjece el incet*.

N-aș fi fost supărat. Eu sînt un evreu sărac și îmi era dragă. . . Ce-mi pasă mie că ea cîștigă bani și altfel, numai să fie și a mea. . . Să mi-o [fi] vîndut pe jumătate preț ca o haină veche, aș fi cumpărat-o înapoi. . . De ce s-o închidă. . .»

După asemenea lamentații ale lui Ruben, bătrînul, mărturisindu-și vina (« . . .căci eu am jertfit-o pe Hagar a mea ca Ieptha din Galaad»), se înduplecă să împartă cu el cei treizeci de galbeni:

«— . . .Dar taci. . . să tăcem, zise bătrînul netezindu-și barba. . . să-mpărțim aurul ce mi l-a dat creștinul, treizeci galbeni venetici, să-i împărțim ca rude de sînge.

El își ridică poala caftanului și scoase o pungă veche de piele, o puse pe masă, trase un scaun și șezu.

— Mi-au dat treizeci. . . capeți tu cincisprezece.

— Dă-ncoace, zise Ruben pe jumătate îngenuncheat și cu capul între mîni.

Bătrînul numără pîn în cincisprezece. Ruben îi cumpăni o vreme în palmă. Apoi zise apăsător:

— Cincisprezece capăt numai? Oare fata nu era întregă a mea?

Levy băgă încet punga cu restul în buzunar.

— Nu-ți las banii ceilalți — dă-mi cei cincisprezece, căci sînt ai mei.

Levy nu răspunse un cuvînt. El se uită la mucul de luminare fix și neclintit, apoi trase saltarul de la masa veche, neagră și negeluită, se uită la lumina, pe care-n vremea numărării o-mpinsese-ntr-o parte.

— Nu-ți las banii, zise Ruben cu glas mai tare. Destul am stat și-am plîns nopți întregi, mi-am întors picioarele la căpătîi pentru Hagar — și-acum nu vrei să-mi dai prețul întreg? . . . Pîn-a nu se sînge lumina, numără-mi banii. . .»

Levy scoate atunci un cuțit din sertar, împrăștează flacăra luminării, Ruben răstoarnă sfeșnicul la pămînt, întinde mîinile peste masă și-l apucă pe bătrîn de barbă. Acesta, strîngîndu-și briul c-o mînă, străpunge cu cuțitul gîtul lui Ruben, «încît sîngele-i împrășcă obrazul. Tînărul se răsturnă cu scaun cu tot și sîngele-i curgea șiroi pe podeaua acoperită înadins cu mult năsip. Aurul lui căzuse la pămînt și se împrăștiase prin balta de sînge.» Levy culege «galben cu galben» și scoate din sacul adus de Ruben «straie purtate de domn, cari odată de mare preț or fi fost». După ce încuie ușa bine, întinde o cergă peste mort și în-

cearcă să se culce, dar, neputînd, se îmbracă în hainele domnești, care atîrnă pe corpul lui slab, și-și pune o cască veche pe cap, de care se sperie, privindu-se în oglindă. «Trebuie să mă duc la Hagar în turn . . .», șopti el monoton, Hagar! Hagar și nepotul meu Ismail, facă-i Dumnezeu izvor în pustiul temniței, căci dușmanii ei au secat apa din urcior.» El vînduse fata fiindcă voia să se ducă la «Ierusalaim», fiind bătrîn și rabin. «Acuma m-am făcut singur domn, mi-am spurcat copilul meu ca Lot în beție. Și m-am făcut domn I M-ai uns, Doamne, cu untdelemnul tronului din Șion.» Cu un urcior în mînă, bătrînul, nebun, o ia către închisoare, pe sub murii cetății Sucevei.

În scena a treia, în temniță, evreica privește pe fereastră în noapte. Cînd vede pe bătrîn, asemuindu-l cu Ștefan, începe să ridă cu chicot de bucurie. «Ai sfîrșit palatul tău cel nou? întrebă ea, cu odăi frumoase îmbrăcate-n mătasă roșie, cu oglinzi nalte de șapte coți, în care să mă văd goală din creștet pînă în călcii. . . Da, goală, albă ca omătul în acele sale îmbrăcate în purpură domnească. . . Nu-s eu floarea ta de zăpadă, Ștefane?» Nebuna, întinzînd mîna slabă, fină, prin gratii, arată copilul mort: «— Ștefane! vezi tu regele evreilor! Gătitu-i-ai scaun împărătesc și schiptru pentru mîinile lui că să judece asupra Israilului ca Samoil judecătorul.» Recunoscînd pe Levy Canaan, Hagar îl respinge și urmează a aiura cu gîndul la celălalt:

«— . . . Dar vezi tu, scumpe Ștefane, copilul amору-lui tău. Mi-ai dat să beau vin dulce și-ai lăsat să afume cu smirnă și miresme în palatul tău și mi-ai sărutat buzele mele. Dar ia-mă, ia-mă numai — palatul cel nou va fi și mai frumos decît cel vechi.»

Levy întinde urciorul, fata îl izgonește, urciorul cade pe pietre, se face hîrburi, bătrînul scutură în zadar gratiile, apoi cade fără simțire jos, în vreme ce nebuna își adoarme, îngîinînd încet, «ca și cînd ar fi vrut s-adoarmă copilu-i».

Partea ce urmează numaidecît în ms. nu are aparent nici o legătură cu povestirea de pînă aici, și, dat fiind stilul ei gotic fabulos, e cu puțință să fie cu totul deosebită și așezată acolo numai ca material de folosit, așa precum Eminescu mărturisise că făcea sub rubrica *Fragmentarium*. Însă narațiunea este de același gen fantastic și, prin ale-

gerea unui cîmp de acțiune de prin părțile noastre, Bugeagul, dovedește originalitatea măcar în parte.

«După această întimplare minunată, cavalerul meu își grăbi calul spre mîgura unui deal depărtat, ca să treacă bălțile și mlaștinele periculoase ale Bugeagului. Dar abia isprăvise jumătatea drumului și drumuri multe veneau în cruce și oriîncotro te-ntorceai nu vede[a]i în zare decît ponor, ponor pusti și sur îl înconjura și nici mai știa încotro s-o apuce, îl apucă noaptea. . . calul era obosit, lui însuși îi venea să cadă din șea. Se dădu jos de pe cal și-și puse urechea la pămînt.»

După multă vreme auzi încet un sunet dogit de clopot, își întoarse ochii de unde i se păru că auzise sunetul și văzu o lumină tulbure și pîlpitoare. Apucă calul de frîu și merse cu pas iuțit. După o bucată de loc fu oprit în cale de un șanț plin cu trestii și buruieni de apă, care înconjura o zidire veche și mare, cu cîte un turn la fiecare colț și cu o poartă uriașă în mijlocul zidului.

« . . . Era o ruină mai mult — parcă pustie — acoperă-mîntul se surpase pe alocurea, murii păreau a se înclina nepropțiți, ferestele sparte, lemnăria putredă și năruită. Un podeț mișcător, mai mult putregăit, ducea peste un șanț la curtea castelului.»

Cavalerul intră. «Lumina apăru în fereastra unuia din turnuri, apoi trecu parcă purtată prin tot castelul, pe lîngă toate ferestele și dispăru.» «Tăcere mortală.» Viteazul își legă calul de stîlpul unui fel de șură și după ce privi pe o fereastră de jos în castel, fără să vadă nimic, merse la poartă, de al cărui ușor era atîrnat cu un lanț un ciocan greu. Bătînd o dată, toată vizuina tresări. Bătu de trei ori înflorînd tăcerea, fără nici o urmare. Dîndu-se îndărăt, zări din nou lumina apărînd și dispărînd. O lovitură adîncă din turn îl înspăimîntă, dar onoarea de a sfîrși aventura îl decise. Scoase sabia cu o mînă, cu cealaltă ridică clanța porții. Ușa trosnea în țăfni și se da cu greu împinsă, el se opinti, intră înăuntru, dar, spre spaima lui, poarta recăzu în urmă-i și toate silințele de-a o mai deschide fură zadarnice. Deasupra unei scări încolăcite «asemeni cozei < coajei > unui culbeci», ardea o pară palid-albastă, ca o lumină de candelă, care fugea pe măsură ce cavalerul se apropia de ea. Urcînd, cu mîna pe perete, scara, viteazul ajunse într-un coridor larg și lung, și de aci, călăuzit de flacăra aeriană, la suișul unei alte scări, unde lumina dispăru. 229

Sunetul ca un geamăt al clopotului din turn iulemni. Pe cînd suia și pe această scară, cavalerul fu apucat și pîns de mîna stîngă de o mîna rece ca de mort. Trase spada, un « țipăt cumplit se auzi și mîna rece rămase fără putere într-a lui». O aruncă jos și merse cu hotărîre disperată pe treptele pline de găuri și tot mai înguste pînă ce dădu de un grilaj de fier. « El îl lovi cu piciorul și-l deschise. Ducea într-un coridor întortocheat și în unghiuri, abia destul de larg ca un om să poată trece cu mîinile și picioarele prin el.» Un vaiet adînc se auzea din depărtare, și în semiobscuritate cavalerul păși înainte, ieșind deodată într-o galerie mare și spațioasă, în mijlocul căreia zări un om cu fața sinistră, îmbrăcat în fier și armat, care, ridicînd c-o mîna sabia, își arătă cealaltă mîna trunchiată și sîngerîndă. Cavalerul se repezi la el, acela dispăru lăsînd să-i cadă o cheie grea de fier, în vreme ce flacăra rămase suspendată asupra aripilor unei uși mari la sfîrșitul galeriei. Cavalerul deschise cu cheia acea ușă și se pomeni într-o sală mare în care, pe un catafalc cu făclii de ceară albă în sfeșnice nalte de jur împrejur, se afla un sicriu. De-a lungul zidurilor ședeau în șiruri lungi statui de marmură neagră cu săbii în mîini. Cînd cavalerul făcu un pas, toate ridicară săbiile și puseră un picior înainte. Flacăra plutea mereu mergînd și el o urmă pînă ce mai erau șase pași departe de sicriu. În momentul acela capacul sări de pe raclă, clopotul sună, o damă în giulgiu alb și lung de moarte, c-un vâl negru pe față, se ridică și-ntinse brațele spre cavaler. În același moment statuile sunară din săbii și porniră asupra-i. El năvăli ca fulgerul asupra femeii, se aruncă de gîtul ei, ea-și dete vâlul la o parte și-l sărută pe gură. Atunci toată zidirea se cutremură și se năruî, iar cavalerul căzu la pămînt, fără simțiri.

Cînd se deșteptă, se găsi «culcat pe un pat de catifea într-o odaie, cea mai splendidă și bogată ce o văzuse în viața lui, luminată de lumini așezate în candelabre de cristal». În mijlocul odăii era o masă cu fel de fel de bunătăți și o muzică lină răsuna. Ușile se dădură în lături și o femeie de o nespasă frumusețe, în haine strălucite și podoabe scumpe, intră, urmată de alte femei. Ea veni lîngă cavaler, ingenunchie, îi sărută mîinile, în vreme ce fetele tinere îi puneau acestuia pe frunte o cunună de laur. Cavalerul, murmurînd uimit «Angela», fu condus în capul mesei, servită de numeroși slujitori. După ridicarea de la masă, toți se retraseră, afară de Angela, care duse pe cavaler pe o sofa, « i se puse pe brațe »

și, înconjurîndu-i gîtul cu brațele și sărutîndu-l, «începu să-i vorbească gură-n gură astfel...» Ce-a vorbit Angela nu știm, căci nuvela rămîne aici, neterminată.

Urmează un alt scurt fragment de roman senzațional (prințesă voalată, oameni mascați), într-o scenerie alpestră:

« Fundalul acestei scenerii sălbatece încărcate de codri și ponoară o forma ruinele unui castel, înăsprit în arătare-i de lumina palidă a cornului lunei. Chipuri înfășurate în mantale lungi și negte se furișau pe lîngă ziduri și se adunau în grupe. Fețele lor erau mascate. Deodată s-auzi un corn sunînd și trezind văile. Unul s-apropiă fugînd în virful picioarelor.

Prințesa e-aici... în depărtare s-apropiără cîțiva oameni cu făclii de rășină, în mijlocul lor o femeie voalată. . . Ei s-apropiără... se născu o pauză lungă – toți făcură cu respect loc femeii. Deodată ea dete vâlul într-o parte și-și arătă divina sa frumusețe . . . Toți și-ndreptară ochii spre ea.»

O schiță de narațiune asemănătoare, dar cu o măsură de umor și fără miraculos, și-a mai însemnat poetul, în același stil fugar, întrerupt, ce ne-a silit să povestim din nou, cu legături de ale noastre, textul de mai sus, mai aflăm într-un ms. . . Lucrurile se întîmplă cam la fel, apare însă un bătrîn cu barbă lungă:

«Noaptea era întunecoasă de tot și cîmpia se-ngîna doar a alb în tăcerea întunericului, și cavalerul își mai da zor calulfui] pe cîmpia ce trăsnea ca gheața, pieptarul de oțel îi părea greu și mantia neagră era aruncată cu ușurință și volnicie peste umărul stîng de-1 înfășa, lăsîndu-i liber[ă] numai partea de sus a pieptului. Coiful sticlea alb și calul se poticnea din cînd în cînd din genunchii lui subțiri.

Hi 1 și pare-că rabla se opintea din șele cu urechile pleoștite îndărăt să-și grăbească pașii – iar picioarele cavalerului atirnau afară de scări, ostenite, de-a lungul pîntecului calului său.

Dracu să te ia, gîndi el [în] sine, nu mai ajungem în astă noapte și m-a apucat întunericul în mijlocul drumului sub cerul gol. Cîmpia era cu desăvîrșire șeasă, cam luncă, și ninsoarea se-ntindea netedă.»

Merse astfel pînă aproape de cîntători pe un plai fără sfîrșit și fără să știe unde merge. Deodată calul se oprește. Dădu de o pată de lumină care era o fereastră. Văzu o mîna

subțire, albă. Bătu în geam, o mână mică și dulce se pune într-a lui și el se lasă dus într-o odaie în semiîntuneric. El văzu mâna umblînd de jur împrejur pe lângă pereții cu lăițe și-apoi distinsese un bătrîn cu capul aplecat peste masă deasupra unei hîrtii și a cărui barbă mai o atîngea. Simți cum mîinile mici îi umblă pe trup, îi descheie armura și îi ia coiful. Căzu apoi dezbrăcat pe patul alb și adormi. Dormi puțin. Deșteptîndu-se, văzu că era învelit bine. În casă era cald și lumină mai clară. Bătrînul umbla prin casă îmbrăcat în negru, cu ochi închiși și barba pînă-n briu. Voi să vorbească, dar își simți gura astupată.

« . . . Atunci simți abia că este cineva lângă el. Tăcu. Își întinse numai brațul stîng și cuprinse corpul mlădiosului său companion de pat. Era un corp fin și dulce. El pipăi două gHEME cu mîna și nu se mai îndoi că e o femeie.»

încă o dată, în sfîrșit, pe cartonul unui caiet mai ne apare fata galeșă, fabuloasă, în interior gotic:

« în bolta gotică afumată apare dup-un colț, de după muri greoi, fata în haina ei cusută cu flori și fir, care se lipește de piepți, cu corsetul lung, încheiată pîn' la gît și mînicile strîmte. Rumenă ca mărul și părul moale și frumos cade liber pe umeri pîn' la șolduri de sub coroana frumoasă lucrată în smaralde și zafiruri. Numai ochii ei negri plutesc, în privazul genelor lungi, ca doi diamanți negri ce ar mișca dedesuptul a două inele de aramă.»

Urmează versificări:

Și după coltul murului s-arată
În haina ei țesută-n fiori și fir,
Și rumenă-i ca mărul dulcea fată...

Textul pare a fi în legătură cu basmul *Călin*, care se și află în acel manuscris.

60. Moartea lui Ioan Vestimie

Ne aducem aminte că în *Avatar*» *faraonului Tlâ*, Angelo, mortul, deși inert, își dădea seama de tot ce se petrece în

¹ Ms. 2268.

² In text: *fi*.

jurul lui. Acest moment al sentimentului propriului deces, unit cu autoscopia, pare a fi una din obsesiile spiritului poetului. Și într-o poezie, poetul visează că a murit și că, dedublat, se vede pe sine însuși:

Prin tristul zgomot se arată,
încet, sub vâl, un chip ca-n somn,
Cu o făclie-n mîna-i slabă,
În albă mantie de domn.

Și ochii mei în cap îngheață
Și spaima-mi seacă glasul meu.
Eu îi rup vâlul de pe față...
Tresar... încremenesc... sînt eu.

În vremea gazetăriei, Eminescu a început sau a transcris o nuvelă, și aceasta rămasă nesfîrșită, căreia îi putem spune *Moartea lui Ioan Vestimie* și care e plină de interes prin analiza stărilor de conștiință de care am vorbit mai sus. Tema evidentă a compunerii este decesul lui Ioan Vestimie și existența lui spirituală în cele trei zile de veghe mortuară. Textul e citeț și coerent:

Ioan Vestimie, om cu renumele de a fi « spirit observator » și totdeodată pătîmind de reumatism « unit cu bătaie de inimă », suferă un accident ciudat.

« Vorba e de Ioan al nostru, care-n toate zilele își urma regulat drumul de la căsuța lui la cancelarie, de la cancelarie la o cafenea din colț, unde citea jurnale ilustrate, de acolo la birt, de la birt acasă, fără ca în această circulațiune a mersului său să se-ntîmple vro întrerupere sau iregularitate, pe cînd, din contra, în pulsațiunea și în bătăile inimei sale se-ntîmpla foarte des iregularități.

Fie cauza aceasta, fie altele la mijloc, dar de la [o] vreme înapoi Ioan, care avuse o memorie splendidă, începu s-o piardă încetul cu-ncetul. Astfel s-a-ntîmplat ca-ntr-o seară, voind să scrie o epistolă unei fetei blonde, pe care o iubea cu credință de 16 ani și mai bine, să-i uite cu totul numele fetei. A deschis un dicționar de nume proprii, a alăturat terminații de nume femeiești la orice literă a alfabetului, în zadar, numele ei a rămas uitat.

¹ Ms. 2255, f. 268-280.

² Publicat în întregime în *Opera lui M.E.*, IU, ed. I, p. 172-180.

Prima lui idee a fost că poate ar fi fost lovit de o afazie parțială, c-a uitat o literă din alfabet, a doua că în vasele craniului ar fi căpătat o umflătură care-i apasă creierul și multe alte idei ipocondriace îi veniră lui Ioan Vestimie. Opinia noastră este însă că Ioan închisese prea de timpuriu cahla de la sobă și că-1 durea poate capul.

Dar aceasta nu era, se vede, ideea lui. El se culcase și-ncepu a simți o stranie amorțeală în brațul drept. Deși era hotărâtor treaz, nu-i era cu puțință să miște acel braț. Apoi urmă amorțirea piciorului sting, apoi adormi în sfârșit.

Dar mult n-a ținut somnul lui. El s-a sculat foarte ușor și atât de sănătos din patul lui, precum nu se simțise nicicând; inima lui îi bătea cu vioiciune și căldură, pasul era ușor ca acela a unei ciute. Erau 10 ceasuri înaintea miezului nopții. El se-mbracă repede și plecă în oraș, intră în cafe-neaua sa obicinuită și începu să răsfoiască jurnalele.

Ceea ce i se părea ciudat din cale-afară e că stâlpii de cafelele îi luau jurnalele din mână fără ca să-1 mai întrebe, mulți din ei nici păreau a-1 vedea, numai unii, și anume aceia cari se deosebeau prin fineța palorii lor sau prin ochii prea adânciți în cap, se uitau la dînsul și suspinau. De ce acești oameni îi erau cu deosebire simpatici nu știa nici el.

La apropierea miezului nopții el simți o ușoară neli-niște. Plecînd din cafelea, unde prin excepție nu avusese nici cafeaua lui neagră, el își aruncă privirea pe unul din jurnalele de seară și văzu cu mirare următorul lucru:

„ Aflăm că astăzi, la 7 ore de seară, d. Ioan Vestimie a încetat din viață în urma unei violente bății de inimă. Nu putem decît să deplîngem moartea prematură a unui tînăr, care, pe lângă un caracter solid și demn de toată încrederea, mai avea un spirit fin de observație și multă dreaptă judecata.

El nu-și putea explica cine-i jucase festa ca să-1 anunțe drept mort prin ziare.

Ieșind pe uliță, o lună plină de toată frumusețea împînzea cu razele ei turburi-străvezii oriunde găsea loc prin întunecul ulițelor. Ici bătea într-o firmă de croitor, dincolo prin fereștile închise a unui salon deșert, într-alt loc pe zidurile lungi și albe a unei curți de biserică, curat o frumusețe de lună. El se mira și de această lumină nepomenit de dulce,

dar și de ușurința cu care îmbla el, pînă ce în sfârșit ajunse acasă și se culcă. Se vede că-ncepu a miji de ziuă, căci cucoșii cîntau și el adormi adînc, foarte adînc, de astă dată fără să-i pese de cancelaria lui de mini sau de alte treburi, în somnul lui cel adînc auzea însă mormăind prin prejurul [său] ca niște roiuri de albine, dar foarte trist, foarte melancolic. De mai multe [ori] voise să-și scuture capul, ș-atunci, încordîndu-și vederea, zărea o mulțime de lumini aprinse, dar apoi recădea repede în somnul lui adînc și nu mai pricepea nimic [din] acel murmur misterios și tînguitor de roi.»

A doua zi, trezindu-se seara tîrziu, constată că prietenii lui jucau cărți la o masă. Le dă « bună seara » și aceștia vin și privesc uimiți, iar unul mai îndrăzneț, Alexandru, îi zice: «— Măi hoțule I stai acolo și dormi, doar n-ai poftă să ne strici landsquenetul!».

«Ioan nu știa de ce, dar purtarea aceasta era atît de supărătoare pentru el, încît se sculă și ieși tăcînd din casă. Ceea ce-1 mira era însă că se culcase dezbrăcat și se trezise îmbrăcat în hainele lui cele mai bune, negre. Astfel ieși pe uliță. Căzuse cea dentii ninsoate și pe zidurile de-a lungul ulițelor el văzu pe ici, pe colo cîte un copilăș îmbrăcat bine, făcînd bulgăr de omăt și amcînd unu-ntr-altul. Erau veseli și rideau copiii.

— Măi băiete, cum te cheamă? îl întrebă el pe unul.

— N-am nume, n-am fost botezat, zise copilul rizînd.

Același răspuns i-1 dete al doilea copil.»

Aci e un amănunt obișnuit de descindere infernală, copiii sînt fără îndoială duhuri de copii morți înainte de a fi botezați. Vestimie se așează acum în portalul teatrului, după spectacol. În curînd iese, « roșie ca o roză și blondă ca un caier, c-un capușon alb-vînat în cap, princesa B., una din frumusețile marelui oraș ». Eroului îi plăcuse « acea princesă înaltă și barbată, tînără și frumoasă, puternică și dulce totodată ». Acum se urcă alături de ea în cupeu, îi pune brațul pe după gît, o sărută, fără a întîmpina proteste. Ajung la palat, descînd împreună în vîzul prințului, intră în budoarul ei, « îmbrăcat în vioriu și alb », asistă la dezbrăcarea ei, e invitat în pat: «— Haide vin, vin de dormi lîngă mine!»

«Sub candela cu lumină trandafirie, el dezveli încet acea figură cerească, de-o curăție și de-o fineță ca marmura, îi sărută picioarele ei în ciorapi à jour și se uită ceasuri

întregi la ea cum dormea atât de lin încît nu i se auzea răsuflarea de loc, și numai ridicarea regulată a sinului și o ușoară înflare a nărilor fine dovedea că ea trăiește.

Dar cum sosi miezul nopții îl apucă un frig în spate. El se plecă înc-o dat peste fața ei și-o sărută lung, lung pîn' ce i se păru că buzele sîngera, apoi se ridică repede și plecă acasă.

Ajunșind acolo, văzu pe amicii lui adormiți cu cărțile în mînă. El se culcă și adormi iarăși repede.»

A treia zi, după toate semnele, e dus, corporal, la cimitir, căci aude un murmur foarte tare împrejurul capului și i se pare că-l poartă oameni pe sus. Se trezi într-o «grădină mare și frumoasă, pe arborii căreia atirna omăt». Vreo cîțiva copii se jucau cu bulgări de zăpadă iar într-un loc era « o fată tînără îmbrăcată în alb, foarte, foarte palidă la față și cu ochii pe jumătate deschiși numai». Se apropie de ea, îi vorbește, își propun a merge amîndoi în oraș.

« — Ai dreptate, dar unde mergem?

— Ce fel? Tu nu știi încă? Dar voi să-1 mai văz o dată; el doarme acuma și visează la mine și sufletul lui mă atrage, mă atrage ca un magnet...»

Vestimie se duce acasă. Alexandru horăia în patul lui. îl sculă.

« . . . El știa prin inspirație că, dacă va șopti acum trei cuvinte magice, pe care le știa cine știe de unde, Alexandru are [să] devie ca el.

— îți ghicesc gîndul, zise Alexandru, dar te-nșeli. La soare trebuie să mă uit cu mîna la ochi, pentru ca tu să mă poți face...»

în acest moment tocmai sosește iubita, Anna, în trăsură, și-1 ia la bal, mărturisindu-i cu lacrimi sărmanului amic că a aflat ceea ce « nimeni nu știa». « Tu nu știi că eu am aflat?»

« El intră în sala de bal. Cîntece, vuet, danț. . . dar mai ciudat i se părea că orice femeie îi zimbea, că-1 lovea peste obraz cu evantaliul, chiar fetele cele mai rușinoase nu se jenau de loc de el. Dacă una ajunsese pînă a-1 ruga să-i încheie calțaveta, și cu toate acestea, deși era cea mai veselă, era însă foarte de treabă.

Cînd muzica reîncepu, el o acompania cu glasul, mai întii încet, apoi tot mai tare. Lumea era răpîtă, dănțuitoarii de vals zburau răpiți și fermecați, muzicanții își mînuiau

o demonică măiestrie instrumentele, iar el cînta, cînta, cînd încet, cînd tare, ca un glas de vînt, trecînd prin arfa lui Eol.

Și cu toate acestea nimeni nu băga de seamă că el cînta. Din contră, toată lumea se uita la un violonist bețiv și ofticos, a cărui [vioară] s-auzea într-adevăr ca un melodios țipet de durere care inspira și celelalte instrumente.»

61. Visul din 11-12 februarie 1876

Firea onirică a acestor povestiri este așa de învederată, încît e nimerit să cităm un vis adevărat, pe care poetul însuși și l-a însemnat și pe care îl putem socoti ca o pagină de jurnal interior. Să ne amintim că și ascetul Iosif profesa oniromanca și că o poezie amintită mai sus e chiar un vis:

Ce vis ciudat avui, dar visuri
Sînt ale somnului făpturi:
A nopții minte le scornește,
Le spun a nopții negre guri.

Visul lui Eminescu e un amestec de reminiscențe literare și afecțiuni de familie:

« în noaptea de la 11 spre 12 febr. 876 am avut următorul vis. Se făcea la noi acasă, la Ipotești. Soră-mea Aglaie mă cheamă ca să mă prezinte lui Don Alfons și vărului său Don Carlos, cari se aflau la noi în gazdă. într-adevăr, citisem pare-că cu puțin înainte că ei se împăcase și că Don Carlos găsise o combinație ca să scape Spania de grenadirii și brigadirii săi — anume: regina Spaniei, Isabela, înfiase pe un rege american. Acesta murind, țările sale erau de drept ale Spaniei, dar micile republici ale Americii de Sud își apropiase acele țări. Acuma Spania voia să ceară mai întii de la ele aceste țări, apoi să facă un memorandum către puterile Europei și numai dacă n-ar fi ajutat acesta să înceapă a-ntări cetății și strînge oameni ad-hoc pentru acest scop. Don Carlos ar fi plecat apoi în război cu oamenii săi. Iată, soră-mea îmi dă un surtuc negru (am gîndit îndată

și la pantalonii de o dubioasă culoare) și-am intrat pe podelele ceruite ale odăii, unde erau cei doi regi. Soră-mea-mi spune la ureche:

-- Spune-ți numele și meseria.

Eu mă închin înaintea lui Don Alfons:

– Eminescu, rumänischer Schriftsteller.

– Was fiir ein Schriftsteller ist der? întrebă Don Carlos, care era femeie.

– Verzeihen, ich bin selbst Schriftsteller im Rumänischen.

– A! So wird man wohl im Moldauschen sagen. Wahrscheinlich schreiben sie bei den *Convoorbiri literare*.

Don Carlos mă invitează să șed pe un divan sofa care ocupa amîndouă laturile unui unghi al odăiei și pe care dormeau vo trei femei îmbrăcate. Am șezut și am vorbit mai multe lucruri.»

Eminescu desenează alături planul unghiului de odaie. Femeia era brunetă, palidă, avea nasul cam în sus și din voce i se vedea o siguranță și o energie rară (Sicherer Blick, siisse Hand). Alfons era un imbecil (ein Trottel). El era galben la față. Eminescu i-aduce un paner cu mere și covrigi. Don Carlos le arată lui Alfons, « care se uita trist înaintea

« . . . el purta o coroană ca și regii de pe cărțile de joc. Acolo l-am văzut și pe frate-meu Șerban. El vorbea ca totdeauna asupra sorții sale în mod întunecat. Mi-a spus că și-a schimbat numele în U. Eminescu, căci V. E. există deja în Europa. I-am spus că trebuie să fie o eroare, căci tata se numește Gheorghe și nu Vasile, ceea ce a recunoscut și el. în urmă Don Carlos a trecut la locul însemnat cu cruce și mi-a făcut semn să vorbesc cu dînsul. Eu am spus c-aș dori să șed alături, căci de departe n-aud bine.

– Cum așa, sota d-tale mi-a spus că oamenii trebuie să vorbească încet cu d-ta, atît ești de nervos.

– Da! dar acuma-i tocmai contrariul. Aud rău și trebuie să se vorbească tare.»

Alături de Don Carlos dormea o ducesă bătrînă. Eminescu se ferește să dea vreun titlu lui Don Carlos. Să-i zică Konigl. Hoheit se teme că se supără, să-i zică Eu. Majestät se supără Don Alfons.

« . . . Cînd am ieșit din casă, am ieșit cu deplină convingere că numai D. C. este demn să fie regele Spaniei, și

că D. A. e un Trottel. Ba chiar iubeam pe această energică femeie. Dacă atunci cînd n-aveam loc alături m-ar [fi] lăsat să îngenunchi dinaintea ei, să pun coatele pe poala ei și să mă uit în sus în față [și] să zic: „Doamnă, ai avea în mine un preacredincios servitor!”, m-ar fi făcut fericit. Voiam să-i recomand pe mama ca ge-c. regierende Fiirstin auf der Moldau. Și parcă așa era. Cum va admira ea privirea blindă și liniștită a mamei I

Am recomandat mamei să tfimeată-n odaie la regi numai servitori frumoși, iar nu fețe imposibile. Era o bălăioară a maicei, grăsulie și zveltă, pe care am trimis-o să servească.»

Eminescu mai visează apoi că a ieșit în tîrg, și cu acest prilej, comparînd priveliștile, citează Cernăuții și Praga. «Am ieșit pare-că-n tîrg și am mers pe ulița largă cu bulevarde (ulița mare din Praga!).» Face aluzie la o Sofia de la Bodnărescu, cu care s-a întîlnit și i-a spus că «femei urîte sint ușor de căpătat», la Maiorescu și Polyz. Apoi «m-am suit în deal. Acolo am văzut o uliță strîmtă între case negre, vechi, hrențuite, care ținea loc de bazar, cam așa [Eminescu face schema]. Atunci m-am trezit și-am fost așa de viu atîns de acest vis, încît l-am scris. M-am trezit citind un lung articol din n. f. Presse, a cărui foi erau încă netăiate și cuprindea trei fețe asupra împăcăciunii lui D.C. cu D.A.»

Citarea orașului Praga, ca ceva cunoscut, e de natură să ne întărească în presupunerea că Eminescu vizitase acel oraș, unde de altfel familia sa fusese și se fotografiase. Fotografia din tinerețe ar fi fost făcută acolo, la fotograficul I. Tomăs.¹

62. Geniu pustiu

Celelalte scrieri în proză ce ne-au mai rămas în schiță de la Eminescu pot fi socotite pasionale, pentru că în toate miezul este dragostea, mai totdeauna «demonică», pentru un înger pal. Cea mai veche dintre ele este *Geniu pustiu*, concepută în vremea rătăcirii prin Ardeal și așezată pe hîrtie cam în preajma începuturilor studenției la Viena.

¹ O. Minat, *Cum a iubit Em.*, p. 34.

Autorul nuvelei, mai mult decît romanului, presupune a face la București cunoștință cu un tînăr Toma Nour, care e un adept al cosmopolitismului, înțeles ca uniune sacră împotriva tiranilor, și războiului pentru instaurarea unei păci eterne și a unui tribunal al popoarelor, fără ca de altfel să desconsidere națiunile, pe care le socotește « nuanțe prismatice ale Omenirei ». Toma, care dispăre între timp, îi trimite memoriile sale dintr-un orașel german. Rătăcise prin lume, trăind aci la Copenhaga, aci la Torino, și căzuse în cele din urmă în mîinile unui mic tiran german, care îl osîndise la moarte. Cuprinsul memoriilor cu viața lui Nour alcătuiește miezul nuvelei.

Toma Nour, fiul unui țaran ardelean, pietrar de meserie, face cunoștință la Cluj, unde fusese dat la școală, cu un alt tînăr neliniștit și demonic, anume Ioan, care-l duce să vadă pe iubita sa pe moarte. Aceasta, Sofia, e fata unui sărac violoncelist din orchestra unui teatru. Fata moare, spre deznădejdea lui Ioan. Toma se îndrăgostește acum de sora Sofiei, Poesis, care e « o actriță de mîna a doua de la un teatru de mîna a doua ». Ioan dispăre, spre a-și înăbuși durerea, și curînd chiar Toma Nour părăsește Clujul și se duce acasă la bătrînul lui tată, deoarece a descoperit că Poesis cea angelică este în legături de dragoste cu « doi dandy din cei mai corupți ai orașului ». Sîntem în anul 1848 și curînd izbucnește revoluția lui Iancu. Aflînd că Ioan e « pribun » în mișcare, Toma se alătură și el cauzei iobăgești. Tot ce urmează este o zugrăvire cam fantastică, voluptos de cruntă a răscoalei, nu lipsită însă de măreție, într-un orașel găsește honvezi în casa popii și pe preot spînzurat. Soldații se pregăteau să batjocorească pe fată. Un glonte trimis de Nour pe fereastră, în pieprul fetei, curmă rușinea. Toma Nour dă foc casei și arde pe toți dinăuntru. Într-un castel maghiar păzit de honvezi, Toma află pe amantul Poesisei, care e, firește, ucis prin înfigerea pumnalului în țeasta capului. Mai tîrziu, trădați de un morar sas, Ioan, Toma și ai lor sînt atacați de honvezi, și Ioan e rănit de moarte. Ca să-1 scape de chinuri pe muribund, « tribunul » cel bătrîn îi retează cu sabia capul, care « se rostogoli pe frunzele uscate ». Vine apoi și răzburarea împotriva sasului, care, legat de grinzile morii, căreia i se dădu foc, moare și de înec. După încetarea revoluției, Toma Nour se întoarce la Cluj, hotărît să ierte

pe Poesis. Aceasta murise. Dintr-o scrisoare a ei, Toma văzu că se prostituise pentru a îngriji pe bătrînul ei tată și că fata îl iubise cu adevărat. De aci încolo se subînțelege că urmează rătăcirile conspirative ale lui Nour prin Europa pînă ce cade pe mîinile tiraniei. Dintr-un fragment constatăm că, după un alt plan, Toma Nour avea să călătorească prin Rusia, să fie prins și judecat, și din închisoarea din Petersburg avea să fie pornit în Siberia, unde își va fi dus viața cu vînătoarea și cu contemplarea « regelui Nord ».

« . . . M-a dus îndărăt în închisoare, dar de astă dată mi-a dat haine proaste, dar calde. Vîntul șuiera amar împrejurul zidurilor puternice și-și scutura toată zăpada în fruntea și-n coastele murilor negri și fantastici. Neva e-nghetată, o lună vînătă-roșie trece prin mijlocul norilor creți și de culoarea plumbului și raze vinete pătrund prin zăbrelele groase. Deodată încuietoearea uriașă a ușii a început să se zvîrcole înăuntru ei întoarsă de-o cheie. Mi-am recomandat sufletul lui Dumnezeu, căci credeam că vin să mă omoare. Intră temnicerul bătrîn cu barba roșcată și lungă, cu căciula de blană, îmbrăcat el însuși în o blană, cu fața vînătă, c-o legătură de chei mari și teribile, c-un felinar. El era urmat de soldați cu săbiile scoase, cari luceau slab în lumina felinarului, îmi ordonă să mă scol.

Turnul unei biserici de pe Neva sună melancolic trei ore după miezul nopții. Ieșirăm din închisoare, în curtea ei înconjurată cu mai multe ostrețe de fier pînă la gigantica poartă de piatră. M-am uitat înapoi să văd acel negru palat de uriaș ce <se> nălța în cer asemenea unui munte în patru colțuri. Deschise poarta. Afară aștepta o trăsură neagră asemenea carelor mortuare. Credeam că mă duce la supliciu. Mă sui. în fundul trăsorii ședea un bătrîn galben ca moartea, cu capul pleșuv și-noronat de vo citeva fire de argint, cu lanțuri grele de mini și de picioare. Era companionul durerilor mele. Șezui alături cu el, dinaintea noastră ședeau soldați, dinapoia trăsorei, cazaci călări. Bătrînul plîngea. Cnutu cocișului pocni în aer și carul cel negru zbură, zdrobindu-și roțile de pietrele înghețate ale pavagiului. Luna fugea pin nori, noi fugeam duși de-o soarte de fier. Mă bucuram c-o să mor în curînd, dar, vai, decepțiune I Ieșirăm

afară de barieră la o casuță mică. Acolo ne coborîrăm din căruță, ca să ne punem într-o sanie c-un cal numai, c-un soldat cu pușcă și c-un cociș înarmat și el. Sania zbura ca o nălucă a văzduhului prin cîmpia cea albă sub cerul arămiu. Zburam mereu asemenea viselor teribile a poezilor norvegiani prin cîmpii numai de neaua, în urletul cel depărtat și flămînd al lupilor, în vijitiul geros al vîntului, zburam la Sibir, Din ce în ce mai pustiu, din ce în ce mai șes, nici lupi nu se mai auzeau, cerul era mai senin și luna era mai moartă, nimica [pe] nu se mai auzea în pustia de zăpadă decît pocnetul [șuierător] vijitiitor al cnotei plumbuite. Numai din cînd în cînd treceam pe lîngă o colibă acoperită de zăpadă, care fuma în pustiu. Acolo se schimbau caii. Am mers, am mers pînă ce am ajuns la solul <satul> sibirian unde era să mă colonizez pe mine. Era aproape de marea înghețată.

Aici vînez; mi-am cumpărat din orașul sibirian patine cu cari colind pe gheață nopți întregi, cu gîndul apriat de-a mă rătăci, de-a da în apă. . . de-a muri. Adesea zbor astfel noaptea prin cîmpiile de gheață, cu cojocul nins, încît par un om de zăpadă, zbor ca o viziune a Nordului (păream că vînez depărtatele stele înecate în Orient) ce vînează neguri și stinci de gheață ce se ridică verzi cu fruntea ninsă în razele lunei. Adesea răsare lumina polară în înmiitele și sublimale sale colori și se răsfrînge asemenea [unui] luminos vis ceresc în valurile verzi și întunecate ale mării înghețate. Stincile se-mbracă cu raze de diamant și zaphir, valurile par a trăi, neaua cea îndelungă a cîmpiilor de gheață se coloră fantastic, și prin acea feerie lungă, frumoasă, teribilă, zboară lunecînd o unică ființă vie, palidă ca umbra, visătoare ca [un vis] o noapte, cîntînd doine de primăvară . . . eu 1

Stelele mari și aurite încunună frunțile munților de gheață, a căror poale se pierd în valuri etern rebele, etern spumegînde; pin ele vezi cîte un animal de mare ridicîndu-și capul de femeie și lătrînd dureros; luna e o tablă rotundă de aur, mai mare și mai frumoasă, și cîmpiile par a fi întinse, infinite oglinzi de argint sur. Calde doine de primăvară, doine de-a lui Bujor, contrastă dureros cu iarna eternă și-mi storc lacrimi. Cine știe dacă într-o zi, rătăcînd prin aceste cîmpii de gheață, nu voi cădea în mare, înmormîntat acolo pînă la învierea morților, în fundul

mării înghețate¹. Poate că acolo să fie frumos, să fie palate de smarald, să fie zinele valurilor turburi... ele însă blonde și cu ochi albaștri ca idealele lui Ossian. Și m-aș răsfața pe sinurile lor albe ca neaua de argint, și le-aș săruta ochii străluciți ca stelele și le-aș săruta buzele roșii ca [roșul] roza al luminei polare. Se poate ca bătrînul și întunecatul Nord să aibă fete[le] lui de-mpărat în palatele mării mume, se poate cum că razele stelelor blonde să pătrundă pin înaltele bolți de smarald a palatelor din fundul mării. Se poate ca în acea atmosferă care n-o fi decît un etern joc de colori prismatici, s-ar găsi și pentru mine un loc unde să dorm în reflecțiunea luminelor colorate, să cînt în cîntecul absurd al valurilor! Îmi place să privesc cîte-o uriașă stîncă de gheață și să-mi închipuiesc cum că e bătrînul și înghețatul rege Nord, care se uită rizînd cu vîntul, în fundul mării unde-și scaldă picioarele slabe, pe cînd nori cenușii îi acoperă fruntea cu niște plete sure de bătrînețe. Dar adesea cînd aștept în cîmpie ca steaua polară să se ridice din înghețată mare, atunci cînd ea răsare, mi se pare o strălucită față de sîntă încununată cu raze de aur, o față frumoasă, albă, zimbitoare pusă p-un palid corp în vesmînt de negură. . . Poesis 1 Și vîntul urlă mai amar, și valurile se scutură mai înfricoșate, și stincile rid și șuieră – numai eu stau cu ochii țintiți, asemenea unei statui, la acea stea polară, la acea față de sîntă. Aș fi vrut să mă prefac și eu într-o stîncă de gheață, să privesc etern la răsăritul stelei polare.»

63. Visul unei nopți de iarnă

Sub titlul *Visul unei nopți de iarnă*², Eminescu a proiectat în epoca gazetăriei o nuvelă fantastico-erotică din care n-au rămas decît 8 file, pierzîndu-se 7, și în care e de remarcat atmosfera de țară, familia cu capelă în țintirim,

¹ Eminescu spuse lui I.P. Florentin «că dorește ca după moarte să fie așezat în fundul mării Înghețate, căci acolo nu i-ar putrezii corpul. Altă dată că ar dori să părăsească Europa ca să se ducă în India.» Cf. I. P. Florentin, *Amintiri despre Em.*, în *Universul literar*, 24 oct. 1911, nr. 43.

² Ms. 2255, f. 265 - 266 și 242-249.

boierul din castel și dragostea rurală, elemente ce duc gândul la Ipotești. Povestirea, pusă chiar în gura eroului, începe cu un bal. Aci, tînărul, pe cît se pare, erou vine să uite pe o femeie frumoasă, Măria, care e nepăsătoare la dragostea lui. în vreme ce orchestra cîntă «*La danse macabre*. . . jocul morților» (va să zică Eminescu cunoștea pe Saint Sae'ns), el meditează la soarta sa. «în povestirile lui Hoffmann unul îndrăgește un chip de ceară ce sta într-o fereastră. Degeaba se-nchina la luceafărul dimineții sale, degeaba la luceafărul serilor . . . Luceafărul era o păpușă. . . coeur de marbre.» Aci e o întrerupere de cinci pagini, dar din sfîrșitul fragmentului înțelegem că, spre a-și descărca sufletul, tînărul povestește unei doamne vicisitudinile dragostei sale, care datează din copilărie, de cînd locuia, precum se vede, la țară. în împrejurimile casei părintești era un castel și pe lîngă el, un lac. într-o seară ajunge la lac, se suie în luntre și trece încet prin papură și stuf spre mijlocul apei; «luna răsărea din pădurile seculare și dura o cărare de văpaie pe valurile scînteietoare». Era vară și băiatul adormi în luntre. Deodată din vîrfurile unui copac pînă la luntre se țesu o pinză frumoasă și diamantină, și pe acest pod coborî o fată tînără foarte frumoasă și foarte blondă. «Cum pășea încet, își netezea părul despletit cu mîna dreaptă și venea încet parcă ar fi dormind. . . Veni lîngă mine și-mi zise: — Să vii mîni la noi și să-ntrebi de mine... și să știi că mă cheamă Măria...» Fata era cu vreo zece ani mai mare¹ decît băiatul. A doua zi acesta se apropie de țarm și intră într-o grădină frumoasă și pustie, peste puțin o portiță se deschise și o fată înainta spre băiatul care sta locului pe o bancă. Era ea. îl întrebă: «— A cui ești tu, măi băiete? — A mamei, zisei, nici nu știu cum îl chema pe tata . . . — Dacă ești a mamei vin la tata, zise ea, și mă luă de mîni. . . Intrai în niște odăi frumoase cu covoare pe jos, cu divanuri de jur împrejur... iar un boier bătrîn ședea pe divan și bea ciubuc. -- Uite, tată, ce-am găsit în grădină, zise ea... » Bătrînul dezmiardă pe băiat, îl întrebă fel de fel de lucruri și-i dă portocale, iar acesta se descalță și se suie pe divan. Bătrînul îi vorbește în glumă: «— Vezi, fată, ce voinic a venit să te pețască. . .

¹ în original: «mai mică», corectat după textul povestirii lui Eminescu (n. red.).

Vrei să iei pe Măria? — Mă-nsor, zic, am s-o iau de sigur . . . »

După aceasta băiatul se-ntoarse acasă fără să spuie nimănui întîmplarea, dar în toate zilele mergea la fata din grădină. Venind iarna și nemaiputînd merge, se îmbolnăvește de dor. Sta pe cuptor și dorea să moară, cînd deodată auzi zurgălăi de sanie. Mamă-sa intră în casă îmbrăcată în rochie de «moarfe neagră» și cu mănuși. Se ducea în vecini la nunta unei Marii. «Maria-i a mea, mi-a făgăduit-o tată-său», zise băiatul. Mamă-sa îl întrebă de unde o cunoaște și spunîndu-i-se, crezu că aiurează. Apoi: «— Mamă, unde-o să dorm eu cînd voi muri? o-ntrebai. — Unde, dragul mamei? unde vom dormi toți... în țințirim. Tintirimul și biserica noastră erau alături cu grădina.» Cum plecă mamă-sa, luă o pătură și merse în cimitir. «Era multă și clară lumină de lună. . . ramurile salcîmilor erau negre, gratiile de la capela noastră cu vîrfurile aurite străluceau și vîntul atingea lin de clopot. . . Clopotul abia atins suna dulce, foarte dulce și melodios . . . » Deschise portița de la gîtie și se culcă pe piatră. în depărtare vedea castelul cu ferestrele luminate. Plînse încet pînă adormi. A doua zi se trezește în pat acasă, cu durere de cap, căci mamă-sa, amintindu-și de vorbele sale, îl căutase și găsisese în cimitir. Săptămîni întregi a zăcut în neștire, pînă ce l-au dat la școală.

«— Frumoasă istorie [zice doamna căreia eroul îi povestește acestea]. . . dar n-are sfîrșit. — Ba are, doamnă, un sfîrșit insuportabil...»

Peste douăzeci de ani — acesta e sfîrșitul — trecînd pe o stradă pustie, auzi «glasul de porumb» al Măriei. Făcu cunoștință cu femeia care avea numai vocea fetei din copilărie, fără să fie ea. Femeia avea însă un amant, așa că îndrăgostitul, iritat de răceala ei, era gelos pe tot ce-l înconjura. Spre a uita acel «coeur de marbre», venise așadar la bal.

Sub titlul *întîia sărutare*¹ Eminescu a lăsat o altă compunere fragmentară, unde este de asemeni vorba de o

¹ Ms. 2255, f. 250-254.

idilă tinerească. Cum dragostea celor doi e urmărită pînă fi la maturitate, se pare că poetul a vrut să facă un fel de proverb, avînd ca motiv scara vieții afective:

«Ah, fiecare a gustat-o, care-a iubit; cum este ea? cine o poate ști spune. Și cu toate astea ce n-ar da cineva pe ea – tot-tot. Dacă e vo plăcere pe acest pămînt, pentru care ai sacrifica toate celelalte – apoi e prima sărutare, inocentă, copilăroasă, pedantă chiar, dar, o! cîtă dulceață e tocmai în această copilărie, în această falsă închipuire asupra valorii ei, în această abandonare mută a gurei de copilă. Timidă – pare cu toate astea o cutezanță, dulce – pate un act de violiță, dăruită – pare răpită, și cel ce răpește și cel păgubaș sunt în aceeași măsură fericiți – adică peste măsură. Cîte lucruri în lume nu se pot întîmpla de două ori, revin – dar întîia sărutare cu toate deliciale rămîne întîia în suvenire – dulce, neștearsă, neprețuită.

Era o noapte de iarnă, cu lună, cu nori, cu stele; un frig aspru și reintineritoriu și fără vînt. Brumă și ninsoare se așezase pe grădini și zaplazurile de amîndouă părțile ulicioarei – luna alba încă zăpada încărcată pe crengi de o oprea și pe zaplazuri, ca pe niște bulgări de bumbac, și pe strada înghețată de trosnea sub pași trecea el de braț cu dînsa, el în palton cu gulerul dat în sus, ea în scurteică de blană, roșie la față de frig, capișonul ei de lînă lăsa să se vadă fruntea – astă frunte albă încadrată de un păr de aur – și scurteică, oricît de grea ar fi fost, totuși desena cu acurateța liniile unei talii cum o găsești numai de <1a> 15 pînă la 20 de ani.

El era mult de 18 ani, ea de 16. Vorbeau rizînd, sau [mai] bine zis rideau vorbind – era mai mult ris decît vorbă, și cu cîtă fericire rizi în acea etate de orice prostie ce-ți trece prin minte. Cine nu-și aduce amînte de juneța sa – și fiecare a avut una – de acele angajamente de a fi serioși în amor, că-i pe viață, acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i spuie pe nume, să n-o tutuiască, să n-o sărute – celelalte ar fi cum ar fi, dar însă gurița, cum pustia I Așa erau și ei. De vorbit despre istorie, geografie și alte lucruri folositoare – dai se-nțelege,

Se poate citi și: *garduri*.

cît vrei – de o guriță, un tu, un *pe nume* . . . dulce – asta? niciodată!»

E lună pe cer. «Pe cînd el perora cu stricteță o temă de astronomie, indiferentă atît lui cît și ei, adică pe cînd se chinuiau reciproc, ea se uită la el fără să-l asculte și s-ar fi aruncat de gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori – așa numai ea cel puțin – dacă, dacă s-ar fi căzut. „ Ah I că prostu-i, gîndi ea surizînd, nu poate vorbi și el de altceva, azi cel puțin . . . »

Ei încearcă cu timiditate să se tutuiască, alternînd pe *tu* cu *dumneata*. Se numesc Alecu și Elisa.

Ceva mai încolo ei sînt la jumătatea vieții. Ea are un fir de păr alb. El a pierdut o bună parte din avere într-un proces, dar ea îl mîngîie: «Tu te superi c-ai pierdut o parte din averea ta – dar tu uiți un lucru. . . că suntem la jumătatea vieții noastre și că jumătatea cea mai bogată e îndărătul nostru. Noi nu mai avem pe ce cheltui.» Sînt fericiți. Mai apoi au un copil cuminte ca tată-său, care-i umple de beatitudine. Această naivă și cam inconcludentă povestire se încheie astfel:

« Scriitorul acestor șire ar mai avea de adăogat ceva – nu morala istoriei, cred că-i vădită – ci o întrebare: Oare există fericire fără amor? Poate, dar nu cred.»

65. La aniversată

Din schița de mai sus, dezvoltată în alt chip și cu folosirea descripției iernii și a eroilor, a ieșit acea *La aniversară*, în care Ermil și Elis își împărtășesc cu inocență și toane dragostea, închipuindu-se ca Gajus Iulius Caesar Octavian August și regina Cleopatra. Dintr-o frază reies lecturile tinerești ale poetului: «Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egiptului se numea Tolla. El se numea pe atunci Bertrand. . . pasați [*sic*] tempi.» Narațiunea a fost publicată în *Curierul de Iași* (1876), nesemnată, dar ea este, după toate semnele, mai veche.

O altă aruncătură pe hîrtie intenționat indescifrabilă, cu titlul *Amalia* \ cuprinde istorisirea unei experiențe sexuale din epoca universitară, probabil autobiografică. Deși textul e crud, neliterar, trivial chiar, se pare totuși că Eminescu a dorit să facă, după sublimările trebuitoare, o nuvelă. O astfel de compunere nu se poate decît rezuma ca un document psihologic.

«Amorul lui cel dentii fusese foarte senzual. Pierdut pînă-atunci într-un platonism deșert și cufundat cu capul în curiozități romantice și subtilități filozofice, se-ntimplă să ia o odăiță la o femeie măritată, care avea o fetiță de 12 ani și un bărbat ce toată ziua nu era [a]casă. Amalia o chema pe femeie. Era naltă, plină la făptură, cu părul blond și ochi mari verzi.»

Femeia avea nas grațios, gură asemenea. «El, avînd bani, făcea cu dînsa excursiuni în păduri și pe la birturi de vară, împrejurul orașului universitar, împreună cu fata, care era numai piedică, încît nu putea vorbi decît cu ochii.» Intr-o seară, pe cînd intrau în pădure, el îi spune că ar fi avînd o taină să-i comunice, taina pe care ea o știa de mult. Apoi se suiră în trăsură, ei în fund, fata pe banca dinainte, și el puse brațul împrejurul taliei femeii și o strînse tare. Ea nu zise nimic. Venind acasă, fata plînsese puțin în altă odaie. În întuneric, el cuprinse pe Amalia și o sărută pe gură.

În curînd ea trebuia să plece la țară. El «se topea, căci bogățiile ei trupești erau într-adevăr admirabile». Avînd conștiința acestor comori, ea purta o rochie destul de subțire, prin care se întvedeau «niște sini de albeața marmorii, plini și rotunji». Înainte de plecarea la țară el o prinse într-o odăiță, o ridică în brațe, o așeză pe o măsură înaltă și făcu «păcatul» îndoit și viril. A doua zi ea plecă la țară cu fetița. El îi scrie.

După patruzeci de zile ea se-ntoarce și încep amîndoi o viață de fericiri. Noaptea, în vreme ce fetița dormea, ea intra numai în cămașă în odaia lui și el «se îmbăta de frumusețea ei», vertical; «. . . actul amorului o făcea să tremure, să țipe, și leșina, ceea ce-i adăoga și mai mult femenin».

* Ms. 2255. f. 259-262.

Nuvela *Cezara*, pe care Eminescu a publicat-o în august 1876¹, este și ea un lucru mai vechi. Numele Cezara (scos din *Titanul* lui Jean Paul) îl mai întrebuițase. Castelmare îi venise probabil din lectura în *Convorbiri literare* (an. II, 1868—1869, p. 121) a unei compuneri *Primblări* de Iacob Negruzzi.² Acolo un Edgar face portretul unei marchize pe care o numește convențional marchiza Castelmare. Deși cu nucleu pasional, nuvela eminesciană intră într-un tip nou, deoarece ea expune filozofia practică a poetului și este mai mult o demonstrație închipuită a acesteia. Din punct de vedere formal ea rămîne în cadrul romantismului jeanpaulizant, cu peisaj italic, rousseauianism și extaz în fața naturii.

Doi călugări, bătrînul Onufriu și tînărul Ieronim, merg la oraș să se preumbe. Acolo Ieronim e chemat de pe drum de pictorul Francesco, care are nevoie de un model pentru demonul din tabloul său *Căderea îngerilor*. Fusese zărit însă pe fereastră de contesa Cezara. Pe aceasta tatăl a făgăduit-o marchizului de Castelmare, cu scopul material de a-și stinge unele datorii. În odaia pictorului, bătrîn și protector, Cezara așteaptă modelul, ba chiar îl privește gol prin întredeschizătura ușii. Emoția ei fu așa de mare, încît «era să răcnească». Fata se îndrăgostește de Ieronim, îi mărturisește singură iubirea într-o scrisoare («Iartă dacă o femeie îți spune că te iubește») și atunci cînd se reintîlnesc (Ieronim părăsise mănăstirea și se așezase «într-o chiltuță» din oraș), îi cade în genunchi implorîndu-i afecțiunea. Deocamdată tînărul se dovedește frigid, deoarece, după mărturisirea lui, îi trebuiește timp pentru dezvoltarea sentimentelor. Ieronim primește scrisori de la un unchi al său «bătrîn sihastru», Euthanasius, care nu e decît întruparea schopenhauerianei euthanasii. Acesta trăiește într-o insulă închisă de toate părțile cu stînci, un adevărat eden. Viața lui este o exaltare a naturii neprihănite, a vieții automate «pe

¹ *Curierul de Iași*.

² Din această nuvelă Eminescu avea de gînd să extragă părți în *Cartea de lecturi* pe care o alcătui. Cf. ms. 2306, f. 1 («Anul II, din *Convorbiri*. *Primblări* de J. Negruzzi, pag. 65 — 66»).

temeiul naturii», și Nirvana lui Schopenhauer devine la el un pancosmism euforic. Combinând pe Rousseau cu pesimistul german, bătrînul fuge de durere prin regresivitate spre instincte și își pregătește stingerea în cascada unui pîrîu. Moartea lui va fi « o trecere solemnă <molcomă> și firească» de care nu se teme, va fi adică decesul natural fără boală de care vorbește Schopenhauer.

Pe de altă parte, Ieronim face Cezarei teorii asupra răului și egoismului în natură, asupra instinctelor ce îmbracă haina poeziei, ce, luate toate din Schopenhauer, vor fi dezvoltate și în versuri:

« . . . Tu zici să te iubesc. Dacă te-aș putea iubi ca pe-o stea din cer... da! Dar dacă suspin, dacă dolesc. . . n-aud eu din toate părțile aceleași suspine ordinare, aceleași doruri. . . ordinare; căci care-i scopul lor? Plăcerea dobitocească, reproducerea în moșinoiul pămîntului de viermi, noi cu aceleași murdare dorințe în piept, pe cari le îmbracă cu lumina lune și cu strălucirea lacurilor, aceleași sărutări grețoase, pe cari le aseamnă cu zuzurul zefirilor și cu aiurirea frunzelor de fag... Să cerșesc o sărutare? să fiu sclavul papucului tău, să tremur cînd îți vei descoperi sinul. . . sinul care mini va fi un cadavru și care, după ființa sa, este și astăzi?... Să mă frizez, ca să-ti plac, să spun minciuni, ca să petrec mintea ta ușoară; să mă fac o păpușă pentru. . . cine o și mai spune pentru ce? Nu I nu mă voi face comediantul aceluia rău, care stăpînește lumea...»

Ceea ce respinge în fond Ieronim nu este instinctul dragostei, ci parada exterioară, minciuna, cochetăria, mintea ușoară a femeii, cu papucul, simbolul său. El nu vrea să fie ca tinerii «cu zîmbiri banale, cu simțuri muieratice», dar ar primi dragostea în toată goliciunea ei animală, dincolo de orice convenție. în curînd, rînind pe Castelmare, care e nepot de podestă, Ieronim e nevoit să fugă. Nimerește în chiar insula lui Euthanasius, întorcîndu-se astfel la natură, în ziua cununiei Cezarei cu Castelmare, marchizul Bianchi moare de apoplexie, și fata, respingînd pe logodnic, se refugiază într-o mănăstire. într-o zi ajunge înot în insula lui Ieronim și amîndoi, goi, încep aci existența edenică. Acesta e sfîrșitul logic al nuvelei, peste care nu se mai poate gîndi nimic, și se înțelege de ce Eminescu a renunțat la alte idei de dezvoltare ce-i umblase odată prin cap. Astfel,¹

într-un ms.¹ găsim pe Cezara înapoi în chilia ei, îngrijorată de un foc aprins ce-l vede în noapte, pe mare. Se aruncă înot în valuri, descoperă că focul, care se stinge curînd, e pe o luntre în care mai apoi zărește pe Castelmare. Pricepînd că acesta-i caută, leșină. Ieronim sare și el din insula lui într-o barcă, străpunge pe Castelmare cu spada și culege din valuri pe Cezara moartă, pe care o duce în peștera din insulă. De durere cade și el jos fără simțiri. Deșteptarea a doua zi în chilia de călugăr cu Cezara, goală, alături de sine, poate fi aiurarea sa înainte de a muri, căci ultimele șire se închid cu imaginea cadavrelor strîns îmbrățișate ale celor doi tineri, plutind pe mare.

68. Făt-Frumos din lacrimă

într-un alt ciclu trebuie să așezăm compunerile cu caracter fabulos, în genere povești populare ușor prelucrate sau orientate simbolic. *Făt-Frumos din lacrimă*, publicată în *Convorbiri literare* chiar din vremea studenției, are încă pe ici, pe colo ceva gotic (castele cu arcuri înalte, lebede, viziuni lunare), deși miezul e adînc românesc. E povestea lui Făt-Frumos izbăvind pe împăratul vecin de Mama-Pădurilor, care cere jertfă de copii. Pe fata acesteia, Ileana, și-o ia însuși logodnică, dar din frăție de cruce merge să aducă pentru împăratul prieten pe fata Genarului. Dintr-o înfrîngere, cînd e prefăcut în rîu, îl scapă Dumnezeu și Sfîntul Petru. Slujind la o babă cu șapte iepe năzdrăvane și ajutat de regele țințarilor, de regele racilor, cărora le făcuse bine, și de fata babei, Făt-Frumos căpătă un cal cu șapte inimi. Urmărirea lui de către babă e o capodoperă de analiză a spaimei din vis. Acum poate fura pe fata Genarului. întors acasă, găsește pe Ileana orbită de plîns, dar îndurarea Maicii Domnului îndreaptă totul. Povestea se termină cu tradiționala nuntă.³

¹ Publ. de D. Murărașu în *ReP. soc. Tinerimea rom.*, LI, 1933, iunie, nr. 10, p. 338-341.

² Anul IV, 1870-1871.

³ Cîteva rînduri de poveste cu Ileana Cosinzeana, aruncate în grabă, înt în ms. 2278, f 74 v. urm.

69. Frumoasa lumii

Alte povești au fost aflate prin manuscrise, ele nu sînt decît simple note din auzite pe care poetul urma să le folosească mai tîrziu. Gîndul lui trebuie să fi fost de a le versifica. *Frumoasa lumii*¹ este povestea păsării care face ouă de aur. Un vînător o prinsese în Pădurea-neagră. Pasărea avea și alte daruri. Cel care i-ar fi mîncat inima ar fi devenit împărat, cel care i-ar fi mîncat rînza ar fi găsit de cîte ori s-ar fi trezit peste noapte cîte o pungă de bani sub cap, maiurile aduceau noroc. Un ovrei ispitește pe nevastă, o pune să frigă pasărea. Cei trei copii ai femeii, înfometați, mînîncă măruntaiele și astfel unul se face împărat, altul capătă bani, iar cel cu maiurile așteaptă norocul. Un moș vrăjitor caută să-1 momească. Îl duce la gaura pămîntului, îl îndeamnă să se lase pe celălalt tărîm, unde într-o căsuță dintr-o grădină va găsi în vatră o cheie. Îi dă și o varga de fier ca să poată intra. La ieșire moșul nu vrea să-i dea drumul decît în schimbul cheii. Copilul nu i-o dă și bătrînul, făcînd *tranc* cu piciorul în pămînt, îl lasă închis acolo. Frecînd în neștire varga, vine un om de fier, care îi făgăduiește să-1 scoată dacă îi va frige douăzeci de vaci și-i va pregăti douăzeci de poloboace cu apă pentru drum. În chipul acesta scapă. Cheia e fermecată și la fiecare frecătură a ei apar oameni de fier care fac lucrările cerute. Cu ajutorul lor capătă pe fata împăratului de nevastă. Însă vrăjitorul îi fură cheia, și restul povestii înșiră tocmai întîmplările pentru recăpătarea ei.

După limba dialectală, se vede că povestea i-a fost spusă lui Eminescu în vreme ce el și-o scria repede în caieșel. Apoi a încercat s-o versifice. În altă parte aflăm episodul coborîrii pe lumea cealaltă:

El intră-n căscioara albă
Cu flori negre impistrită
Și găsi-n cenușa vetrei
O cheiță ruginită.

Ce știi ce făcea
Cu cheița de-o avea,

¹ Ms. 2284, f. 27 urm.; Pop.

• Ms. 2280, f. 13-14.

Pînă azi poate ci lumea
Sub un farmec rămînea.

Băiețandru-în briu ș-o pune
Și se ia încet pe scară.
Cînd ajunse-n gura gropii
Și voi să ias-afară,

Zise oțerit moșneagul:

– Nu ieși, băiete, stai,
Dă-mi cheița. – Ba, moșnege,
Mai întii să ies, ș-apoi.

– Nu te las. – Eu nu-ți dau cheial
– De n-o dai te-omor acuma.
– Fă ce știi, răspuse micul,
Mă omoară, de poți numa.

Din picior moșneagul face
Tranc 1 se-nchide-atunci pămîntul
Și băiatul biet rămase
N-întuneric ca mormintul.

Ar vrea să se întoarcă, dar nu poate:

Spre grădină să se-ntoarcă –
Dară, vai, n-o poate face,
Căci înăuntru închisu-i
Ca un pui într-o găoace.

Începu atunci să plîngă,
Fringe minile-i spre cer,
Și frîngîndu-le el freacă
Veriguța cea de fier.

Vine-un om de fier atunce
Și-ntreabă băiatul: Cum
De-[a] ajuns el pîn-aice.
Iacă cum și iacă cum.

Și așa din vorbă-n vorbă,
Vezi, i-a spus băiatul tot.

Omul de fier făgăduiește să-l scoată și-și pregătește proviziile:

– He i' băiet, cu greu te-om scoate,
Dară tot am să te scot.

Deși nouă ni se pare
Că la gură a fost fricos
<Că la gură-a fost fiind >,
Dară el ieși <era> sărmanul
Tocma-n fundul de pământ.

– Ian așteaptă pîn' mi-oi frige
Ca vreo douăzeci de vace
Și de drum s-implu cu apă
Tot pe-atîtea poloboace.

70. Finul lui Dumnezeu. Borta vintului

Finul lui Dumnezeu și Borta vintului sînt de asemeni însemnări de povești auzite, fără prelucrare. În cea dintîi se istorisesc isprăvile unui voinic botezat de Dumnezeu, care luptă cu zmeul, spre a-și scăpa sora, și face o sumedenie de vitejii, ca să capete de soție o fată de împărar. Îl ajută ființele cu puteri peste fire, Statu-palmă-barbă-cot, Flămînzilă, Setilă, cît și unelte fermecate, o cușmă care te face nevăzut, un bici și o sulă cu puteri aviatice. A doua poveste e aceea cosmică, a nucii care scoate bogății, a măgarului care face bani și a cîrjii care bate și pune în măsură pe omul nepriceput să-și recapete lucrurile furate de alții mai isteți.

71. Călin-Nebunul

Povestea *Călin-Nebunul* a fost notată de Eminescu foarte de timpuriu întîi în proză.¹ Cînd apoi a fost versificată i s-a păstrat tot izul poporan. Unul din cei trei feciori

¹ Din cauza corectărilor se poate citi și *Scit si Măi*.

² Ms. 2284, f. 46 urm.; *Pop.*

³ Ms. 2284, f. 44 urm.; *Pop.*

⁴ Ms. 2258, f. 180 (simplă schemă), ms. 2284, f. 14 urm.

ai unui fruntaș din «satul» împăratului, Călin, pornește și el după ceilalți doi, care-l socotesc prost, în căutarea fetelor. În drum au fiecare a se lupta cu cite un zmeu, dar Călin-Nebunul face isprăvile cele mai mari, furînd foc de la vatra a doisprezece zmei și ținînd pe loc pe Miazănoapte și pe Zori-de-zi. Pentru acești zmei el merge să ia pe fata împăratului Roșu, acolo însă taie capetele zmeilor, intră în odaia fetei și-i pune în deget un inel. Cu limbile celor uciși, se întoarce la frați, îi sfătuiește să-l lase să plece singur în căutarea fetelor împărătești, ceea ce și face. Pe cel dintîi soț, zmeu cu virtuți de Flămînzilă și de Setilă, Călin îl aruncă ca pe o muscă. Pe cel de al doilea, mai flămînd, îl omoară la fel. Pe al treilea îl dovedește numai după o luptă cruntă. Se întoarce cu cîteșitrele fetele, dintre care și-a ales pe cea mijlocie, dar frații îi taie picioarele și fug. Călin dă de un tînăr împărat care-și pierduse mîinile într-o luptă cu zmeii și amîndoi, punînd mîna pe mama zmeilor, găsesc apa vie cu care-și întregesc trupurile. Merg apoi la curtea împăratului Roșu, unde era nuntă mare. Fata împăratului se mărită cu țiganul bucătar, care se dăduse drept omorîtor al zmeilor, îi e ușor lui Călin să dezvăluie adevărul cu ajutorul limbilor tăiate. Fata l-ar fi voit acum pe el, el totuși o lasă fratelui său de cruce, împăratul tînăr. Întors acasă la părinți, Călin întilni un copil cu un băț minînd o cireada. Era al său. Mamă-sa ședea într-un bordei, pusă de frații lui să păzească găinile. Călin își pedepsește frații, fără să-și însingereze mîinile, aruncînd în sus o bombă, care, cu voia lui Dumnezeu, cade asupra-le omorîndu-i.

Filele de poveste publicate de Eminescu sub titlul *Călin* (1 nov. 1876) sînt îndepărtate ca idee de povestea populară. Călin intră ca un zburător în odaia unei fete de împărat, pe care o cucerește pentru el însuși. Împăratul își gonește fata. Cînd Călin se întoarce, găsește copilul minînd boboci și pe mamă-sa în bordei. Urmează, după consimțirea subînțeleasă a împăratului, nunta din povești.

72. Basmul lui Arghir

Eminescu nu s-a oprit numai la tradiția orală, ci și-a căutat inspirația pînă și în cărțile mai mult sau mai puțin

populate. Ștefan Cacoveanu știa că poetul, încă de pe vremea când era suflor la București, plănuia un *Arghir fi Elena*:

« Știu... că se apucase să scrie din nou, după gustul lui, pe *Arghir fi Ileana* lui Barac. îl ispitise mult această frumoasă poveste. Scrisese vreo 50—60 de versuri de la început, dar întrerupse lucrarea. Zicea că-i greu a o scrie așa cum trebuie. Ne îndemna pe noi cei ieșiți de la sate s-o facem; pentru că, vezi Doamne, am avea mai la îndemână tezaurele limbii populare decât dîpsul. Faptul era că el studia limba populară și peste tot limba română neconținut.»

Într-adevăr, vreo 70 de versuri au rămas din acest basm (*Basmul lui Arghir*), ele însă ni se par mai târzii. Eminescu a urmat pe Barac din *Istoria preafrumosului Arghir fi a preafrumoasei Elena cea măiastră fi cu părul de aur* (1800), a dat totuși povestirii ritm și imagini țărănești. În locul invocării Muzei:

Te visai mijcînd din buză,
O, prea drăgălașe Muză I. . .
Te rog, Muză mîngîioasă,
Care cinți cîntări frumoasă,
Pică-mi pușintică miete
Din măiastră ta putere. . .

chemarea lăutarului autohton:

Frunză verde fag,
Dorule sărac,
Lăutar pribeag,
Vin, de-mi zi cu drag,
Vin, de-mi zi în șir,
Tot din fir, în fir,
Basmul lui Arghir,
Cel cu păr de fir,
Singur să mă mir.

Din scurta descriere a cetății, abstractă la Barac,

Să zice dintru aflate,
A fi avut o cetate,
Tare și meșteșugită
Și cu șanțuri întărită. . .

¹ Em. Ia Buc. In A. 1868169.

² Pop.

poetul scoate un spectacol de vis:

Fost-a împărat
Mindru luminat.
Ce avea cetate
Cu palate nalte,
Cu turnuri de fier,
Ce lovea în cer.

Și ce urmează, frumusețea împărătesei, știrea despre cei trei feciori ai ei, printre care Arghir, e tot după Barac, după cum de la el vine descrierea grădinii cu mărul de aur, naivă la versificatorul ardelean,

În cetatea părintească,
Se afla o prea firească
Grădină împodobită,
Părea că-i însuflețită.
Era plină de frumsețe,
De ale florilor feațe. .
!ntr-o zi aci craiul,
Desfătîndu-se cu traiul,
La un pom ciudat sosește
Și-l veade cum înverzește,
Alb la floare ca argintul,
Mirosînd în tot pămîntul;
Pre care necunoscîndu-l
Să înduplece cu gîndul,
Aștepta roadă să-i crească
Ca fealiul să-i nimerească:
Că-ntr-o zi înmugurește
Și de trei ori înflorește.
Și pre grădinariul cheamă
Ca să dea de dînsul seamă,
Ce mină au sădit pomul?
Că mult să miră tot omul.
Cum el zioa înflorește,
Noaptea coace și rodește,

paradisiacă la Eminescu:

Și-mpăratu-avea
Lingă curtea sa:
O mindră grădină,
De miresme plină,

Și toiuti de-albine
 Prin florile dalbe
 De naramze albe,
 Grădină de flori
 Din pomi roditori
 Și de sărbători.
 Dar de te duceai,
 De mi te pierdeai
 Prin a umbrei răcori,
 Prin cărări de flori,
 Iată, mări, iată,
 Că-mi dedeai deodată
 D-un pom de grădină
 Cu flori de lumină,
 Ce-nflorea în zori
 Pe la cîntători,¹
 Iar la zi n-amiază
 Scutura de rază
 înflorita-i leasă,
 Iar la miez de noapte
 Rodea mere coapte,
 Mere de-aur mari
 Cu simburii tari
 De mărgăritari. . .

73. « Erotocrit »

Printre manuscrisele împrumutate de Eminescu lui M. Gaster se află și șase foi din *Istoria Aretusii și-a împăratului Iraclie tatăl său, a lui Ierotocrit și a lui Peapstrat tatălui său vioriului*, cu populara dragoste între fata împăratului și băiatul sfetnicului său, în ciuda despărțirii silite. Tot Eminescu își însemna cu literă elină titlul Erotocritului grecesc al lui Vicente Cornaro, tipărit la Veneția în 1819.²

¹ în ms. 2254, f. 25, regăsim o parte din aceste versuri: « Un pom din grădină/Cu flori de lumină» etc.

² *Cbrestomalie rom.*, II, p. 178 urm.

³ Ms. 2284, f. 65. Iată-1 cu ortografia eminesciană: Ερ&JIOXpfIO& Zr&Y]Ua epamxou, auvrsciiv m&pa PITA^EUT^OU Kopvapou cato -rou X<opav T7& aiTa? TOO w<ε&OU TI&C Kp&TjTrj&. Ev Bsvs-ua 7rap& NwcoX&atp TXUXEV TOS z% Iw&v&otvcov, 1819.

Gîndindu-se la acest poem va fi aruncat el cele cîteva versuri sub titlul *Erotocrit*, care s-ar putea foarte bine să n-aibă cu motivul inițial decît un raport de asociație:

Singur aș voi să-mi spun că
 Te-am ținut la pieptu-mi pruncă
 Și că tu ai fost aceea
 Care-n brațu-mi se aruncă,
 Că te-am dus pin codri mîndri,
 Te-am purtat pin flori de luncă –
 Toți or crede că o fată
 Tu ai fost – nici presupun că
 în a mea copilărie
 Am păscut pe deal o giuncă. . .

Nimănu-i nu am să spun că
 Ea în brațe-mi se aruncă
 Cu ochi mari de fată mare,
 Cu suris curat de pruncă
 Și că fruntea ei cea albă
 O-ncunun cu flori de luncă..

74. Mirodonis

Poveștilor, însă, Eminescu vroia să le dea un rost simbolic, o schelă ideologică. Aceasta este pricina pentru care nu le-a scos în haina aceea simplă de prin hîrțile sale. Ideea «Luceafărului» este dintre cele mai vechi și i-o găsim încă din epoca studențească. Pe un carnet cumpărat la Viena, printre alte însemnări bibliografice, poetul schițează cîteva Versuri dintr-un poem *Mirodonis*. El ne dă și un «Plan. Mirodonis întrețesută cu ideea „ Demonului” (Weltgeist, Geist) și cu Povestea ce i-am povestit ei». *Mirodonis* ar fi făcut parte dintr-un ciclu «Demonul», sau, în sfîrșit, *Demonul* ar fi urmat să fie titlul în cele din urmă, dar ideea rămînea aceasta: «Mirodonis, metresa lui Dum-

¹ Ms. 2262, f. 87.

² Ms. 2291, f. 49 v. urm.

nezeu (Lucifer)». Prin urmate, împrumutând de la Goethe și de la panteiști în genere ideea duhului lumii, simbolizat de Luceafăr, Eminescu n-ar fi avut cum aduce povestea altfel decât sau prin incomprehensibilitatea geniului abstras de către femeia pămînteană, sau prin imnul dragostei eterice. Și-ntr-adevăr, sîntem în epoca *Sărmanului Dionis*, în care se cîntă beția siderală, dragostea în Cosmos. în ceea ce ne-a rămas din *Mirodonis*; găsim obișnuitul castel cu hale negre, o « regină tină și blondă », care trece în lună « cu minile-nainte <minile unite> pe-al ei pept », adică o lunatică în felul Mirei, beată de un astru. Toată euforia selenară halucinantă din *Sărmanul Dionis* a trecut aci.

Iată geografia lunei în nuvelă:

« . . . Scări înalte coborau printre coaste prăbușite . . . pînă într-o vale întinsă tăiată de un fluviu măreț. . . Insulele se înălțau cu scorburi de tămîie și cu prund de ambră. Dumbrăvile lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul rîului, cît părea că din una și aceeași rădăcină un rai se înalță în lumina zorilor, altul s-adîncește în fundul apei. Șiruri de cireși scutură grei omătul trandafiriu al înfloririi lor bogate, pe care vîntul îl grămădește în troiene: flori cîntau în aer cu frunze îngreuiete de gîndaci ca pietre scumpe, și murmurul lor împlea lumea de un cutremur voluptos. Greieri răgușiți cîntau ca orlogii aruncate în iarbă, iar paienjeni de smarald au țesut de pe o insulă pînă la malul opus un pod de pinză diamantică ce steclește vîriuri și transparent, încît a Urmelor raze, pătrunzînd prin el, înverzește rîul cu miile lui unde. Cu corpul nalt, mlădîiet, albă ca argintul noaptea, trece Măria pe acel pod, împletindu-și părul, a cărui aur se strecura prin minuțele-i de ceară... pe umărul ei cînta o pasăre măiastră.»

Și acum iată și grădina reginei Mirodonis:

Pe țiul sînt <ce> curge-n valea mare
Care-i grădina cea din codri vechi
A lui Mirodonis. — Insule sfinte
Se nalță-n el ca arbori de tămîie
Cu flori de aur, de smarald — cu stinci
De smîrnă risipită și sfarmate
în bulgări mari. Pe mindreie cărări,
Ce trec prin verzile și mindre plaiuri,

¹ Post.

E pulbere de-argint. Pe drumuri
Cireși în floare scutură zăpada
Trandafirie a înfloririi lor,
Vîntul le mină, văluros le nalță,
De flori troiene în loc de omăt
Și sălcii sfinte mișcă a lor frunză
De-argint deasupra apei și-o oglindă
în fundul ei — astfel încît se pare
Că din aceeași rădăcină crește
O insulă în sus și una-n jos.
Și mîndru în aceste ramuri
Dintr-un copac într-altul numai țes
Paianjini de smarald painjișul
Cel rar de diamant — și greieri cîntă.
Ca orologii aruncate-n iarbă.
Și peste riul mare, de pe-un virf
De arbor antic țesut-au ei
Un pod din pinza lor diamantoasă,
Legindu-I dincolo de alți copaci.
Prin pod străveziu și clar străbate
A lunei rază și-nverzește rîul
Cu miile lui unde, ca-ntr-o mîndră
Nemaivăzută feerie. — Iară peste pod
Trece albă, dulce, mlădioasă, jună,
Albă ca neaua noaptea — păru-i de aur
Lin împletind cu crinii minelor,
Ivind prin haina albă membri-angelici,
Abia călcînd podul cel larg cu a ei
Picioare de omăt, zina Mirodonis.
Ea-ajunge în grădina ei din <de> codri
Și rătăcește-o umbră argintie
Și luminoasă-n umbra lot cea neagră;
Ici se pleacă spre a culege o floare,
Spre-a arunca-[o] în fluviul bătrîn,
Colo aleargă dup-un flutur,
îl prinde — îi sărută ochii și-i dă drumul;
Apoi ea prinde-o pasăre măiastră
De aur, se așază-ntr-a ei aripi
Și zboară-n noapte printre stele de-aur.

75. Fata In grădina de aur

Cu obiceiul său de a versifica întocmai, la început, motivele literare, Eminescu deschide cartea lui Richard Kunisch, *Bucarest tînd Stambul, Sktsgte* atts Ungam, – Rumunien und der Tiirkei* (Berlin, 1861) și prefăce în poem basmul *Das Mädcben im goldenen Garten (Fata în grădina de aur)*, pe care călătorul german îl auzise în Muntenia și pe care îl putem repovesti fără deosebire după un text sau după altul, într-atît, în afară de forma literară, sînt asemănătoare. Un împărat are o fată așa de frumoasă, încît, spre a o feri de privirea celor muritori pe care îi socotește nevrednici de ea, o ține într-un palat minunat cu ferestrele închise. Imprumutînd numele de la un alt basm, mai sus amintit, Eminescu o numește «frumoasa lumii»:

A fost un împărat ș-avea o fată
Frumoasă, de-i zicea frumoasa lumiei,
Cu părul ei ca spuma adorată
De aur plîn în moliciunea spumei,
Cu ochii mari ce avea de la tată
împreuna zimbirea dulce-a mumei.
Nemaivăzut e boiul, ochiul, părul
Și fața-i albă, rumenă [se roșia] ca mărul.

Un fecior de împărat, căruia Eminescu îi zice Florin, auzind de frumusețea fetei, pornește înspre Valea-Galbenă (la poet Valea-Stearpă). Sfînta Miercuri îi dă un cal care fuge ca vîntul și-1 sfătuiește să nu treacă prin Valea-Amin-tirii. Tocmai pe acolo merge și pe dată îl apucă jalea de casă ce-1 întoarce din drum. Sfînta Vineri îi dă o floare s-o arunce pe fereastra deschisă a castelului și-1 îndeamnă să se ferească de Valea-Deznădejdi, pe unde totuși vine feciorul, pentru ca groaza să-1 arunce îndărăt. Sfînta Duminecă îi dă în sfîrșit o pasăre, căreia trebuia să-i dea drumul cînd ar fi văzut lacrimi în ochii fetei. De astă dată Florin trece cu urechi astupate și ochi închiși prin cele două văi, ajunge la castel, omoară balaurul, și, cum fata bolnavă de dorul aerului verde ceruse să i se deschidă o fereastră, îi aruncă floarea înăuntru. Pușin mai înainte trecuse însă pe acolo un zmeu:

¹ Ms. 2258, f. 170 v., și ms. 2281, f. 1 urm.

* Trad. D. Caracostea, în *Două basme necunoscute din izvoarele lui Bm Buc, 1926.*

« Pe cînd stătea la fereastră și privea la Valea-Galbenă, se întîmplă să treacă un zmeu, puternic duh care trăiește în peșterile munților și poate să capete orice înfățișare. Se prefăcu în vînt și cînd adie pe fața și umerii frumoasei fete, se aprinse de dragoste și jură că va fi a lui. Cînd veni noapte, el se prefăcu în stea și se repezi în odaia fecioarei. Acolo însă el se prefăcu în un frumos, luminos tînăr și-i grăi: „ Ești cea mai mîndră dintre femei și nici un om nu e vrednic să-ți desfacă cingătoarea hainei; eu însă sînt mai puternic decît toți muritorii și împărăția mea nu are margini. Urmează-mă și fii a mea, te voi duce acolo unde e lumină veșnică, mai sus de nori, în vecinătatea soarelui. Atunci răspunse frumoasa fată de împărat: „ Mă dor ochii cînd te privesc și nu pot suferi strălucirea ta; dacă te-aș urma, aș orbi, și vecinătatea soarelui m-ar arde . Atunci zmeul cel puternic se întrista, se prefăcu iarăși în stea și se înapoie în cer. Acolo rămase el toată noaptea și privi jos în cămăruța frumoasei fete; razele lui însă erau palide și lîncede, parcă ar fi fost întunecate de jale.

Și cînd veni noaptea următoare, puternicul zmeu se prefăcu în o ploaie și căzu în odaia fetei de împărat. Acolo luă el însă înfățișarea unui tînăr frumos, ai cărui ochi erau albaștri ca marea cea adîncă și al cărui păr lucea în lumina lunii ca solzii peștilor. Și grăi către ea: „ Urmează-mă și fii a mea, te duc acolo unde nu pătrunde rază a soarelui, adînc sub fundul mării, acolo îți dăruiesc castele de coralii roșii și albe mărgăritare". Fecioara de împărat răspunse atunci: „ Mi-e frig în apropierea ta și, dacă te-aș urma în palatele tale de mărgean și mărgăritare albe, unde nu pătrunde nici o rază a soarelui, atunci ar trebui să mor de frig . Și puternicul zmeu se întrista și zise: „ Ce trebuie să fac eu ca tu să mă iubești? Cere ce vrei, dar fii a mea. Atunci fata cea frumoasă gîndi să-i încerce puterea iubirii și dacă nici o jertfă nu i-ar fi prea mare ca s-o cîștige și-i grăi: „Ca să te urmez și să fiu a ta, trebuie să te lepezi de toată puterea și nemurirea ta, trebuie să fii om ca toți ceilalți, ca să te pot îmbrățișa fără să mă tem de tine . Atunci duhul cel puternic se uită la fata cea frumoasă și nici o jertfă nu i se păru prea mare pentru iubirea lui și grăi: „Fie după cum dorești! mîine voi zbura la scaunul Domnului și-i voi aduce înapoi nemurirea și puterea pe care mi le-a dăruit și-1 voi ruga să mă preschimbe într-un om slab și muritor,

ca tu sa fii a mea'. Și zicînd cuvintele acestea, s-a prefăcut în curcubeu, s-a urcat sus în cer și a rămas acolo toată noaptea, deasupra palatului fetei de împărat.»

În vremea aceasta fata vede pe Florin și se îndrăgostește de el și plînge că nu-l poate urma, fiind închisă cu șapte chei. Atunci, după sfatul Sfintei Duminici, feciorul slobozește pasărea, aceasta se mărește și-i ia pe amîndoi în spinare.

«Pe cînd însă feciorul de împărat zbură cu frumoasa fată, zmeul cel puternic zbură la scaunul lui Dumnezeu: „Doamne, îți dau înapoi toată strălucirea și puterea ce mi-ai dăruit. Iubesc o copilă a pămîntului, de aceea îngăduie-mi, o, Doamne, să fiu vremelnic și slab ca ea!” Ziditorul însă răspunde: „Tu nu știi ce ceri. Copiii pămîntului sunt ca spuma mării, o adiere de vînt îi nimicește. Și iubirea lor e ca o stea căzătoare, vine din cer, mersul ei este luminos, dar se stînge cum atinge pămîntul, și viața ei ține numai o clipă. Zmeul însă se rugă a doua oară. Atunci Domnul zise: „Privește jos!” Și zmeul văzu cum frumoasa fată de împărat, care-i ceruse jertfa puterii și nemuririi, fugea în brațele unui fiu al pămîntului. Atunci o lacrimă căzu din ochii celui fără de moarte, întîia de la începutul veșniciei, și lacrima, căzînd în fundul mării, se făcu mîrgăritar.»

Aci s-a oprit Eminescu, și este firesc, căci lui îi trebuia ilustrația singurătății geniului. A înlăturat numai două episoade: urmărirea zadarnică a fetei de către tatăl său împăratul și răzbunarea zmeului care omoară pe fată aruncînd de sus o stîncă, după ce, ademenind-o cu o brătară, o despărțea o clipă de tînăr, care se urcase într-un pom, la cererea ei, să ia lucrul cel strălucitor. Tînărul viteaz moare totuși în Valea-Amintirii, de dor. La acest fapt se va fi gîndit poetul în încheiere:

– Fiți fericiți, cu glasu-i stins a spus,
Atît de fericiți cit viața toată
Un chin s-aveți: ie-a nu muri deodată.

76. Luceafărul

înlăturînd afabulația complexă de basm și oprindu-se numai la episodul zmeului, făcînd din Florin un Cătălin,

copil de casă, contopind zmeul din basm cu Lucifer din *Mirodonis* și din toată literatura romantică, bizuită pe imagini astrale, Eminescu a compus '*Luceafărul*', al cărui înțeles simbolic era pus în marginile romanticei definiții a geniului »:

« în descrierea unui voiaj în [România] țările [noastre] române, germanul K. povestește legenda Luceafărului. Aceasta e povestea. în înțelesul alegoric ce i-am dat, este că dacă geniul nu cunoaște nici moarte, [nici noaptea uitării] și nume[le] lui scapă de noaptea uitării, pe de altă parte însă pe pămînt nu e capabil a ferici pe cineva, nici capabil de-a fi fericit. El n-are moarte, dar n-are nici noroc. Mi s-a părut că soarta luceafărului din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pămînt și i-am dat acest înțeles alegoric. »

77. Miron și frumoasa fără corp

Povestirea în stihuri *Miron și frumoasa fără corp* este și ea călăuzită pas cu pas după *Die Jungfrau ohne Korper*, auzită de același Kunisch¹. Unui prunc de cioban, urși-toarele îi menesc, cerindu-le mama daruri deosebite pentru copilul ei,

. . .să simtă adînc într-insul
Dorul după ce-i mai mare
'N astă lume trecătoare,
După ce-i desăvirșit,
Și să-și vadă la picioare
Acest dar neprețuit.

Făcînd isprava cerută de un împărat, căruia un strigoi îi adunase tot fierul într-o bardă și toate buruienile într-un copac, adică tăind pomul cu securea, pironind moroiul și slobozînd vegetația și bogăția hypogeică, Miron ia de nevastă pe fata craiului, care, de altfel, cu ajutorul unei

¹ Ms. 2275 bis, f. 56 v.; cf. și *Botez*, p. 420.

² Ms. 2281, f. 25 v. urm.; *Ut. pop.*

³ V. trad. în D. Caracostea, *op. cit.*

oglinzi fermecate, îl dezvăluise ca pe cel mai tare, mai frumos și mai cuminte flăcău. Curînd însă viteazul e muncit de năluca desăviririi. Un cîntăreț orb (la Kunisch un bătrîn) îi spune că acea ființă desăvirșită este *frumoasa fără corp*, pe care o va afla scaldîndu-se în lacul de smarald în ajunul Anului nou. Părăsindu-și nevasta, Miron pleacă, vede turburat năluca albă a frumoasei și, întărit cu sfatul Mumei-Pădutii, merge la castelul de diamant al zînei. Aceasta nu vorbește și nu face decît ceea ce se gîndește despre dînsa, și prin urmare se dezgolește, se lasă pradă îmbrățișărilor tînărului, dar și goală umblă fără trup. Chinuit de felul stetp al dragostei zînei, Miron se întoarce acasă, însă bucuria de a se afla din nou cu o femeie dragă și vie e curînd înăbușită de dorul fantasmei veșnic tinere. El își petrece restul vieții pierind de gînduri (după Eminescu la mînăstire) și moare de nemîngîiere. Fără să schimbe propriu-zis nimic, poetul a lăsat să se zărească pietrișul alegoric al poveștii, care este nostalgia de prototip, conflictul între ideal și real. În amănunt a desfășurat un decor neaoș fărănesc, la început mai cu seamă, cînd e vorba de nașterea pruncului:

– Măi ciobane, ortomane,
Unde-mi mergi așa pe frîg?
– Da' la rișniță, la Dane,
Și la borș la Pipirig;
Ce era să spun? Iac-asta,
Mi-a făcut băiat nevasta,
Nu vă fie cu bănat.
Să-mi veniți și dumneavoastră,
Că ș-așa-mi sunteți din sat.

78. Legenda cîntărețului. Nunta piticilor

Încă o încercare de poveste, în stilul lui Uhland, mai aflăm prin hîrțile poetului¹, cu un cîntăreț cărui, spre a fi iubit, i se ceru să fie împărat, ceea ce îndeplini zadarnic,

¹ Ms. 2284, f. 66.

fiindcă fata muri:

A fost odat-un cîntăreț
Frumos și simțitor.
Cîntat-a-ntr-un castel măreț
La masa regelui.

Frumoasă fată el avea
Cum nu s-a pomenit,
Cu ochi albaștri rizători,
Cu părul aurit.

Și cîntărețul o iubi
Și sara prin grădini
Cînd luna tainic strălucea
I-o spuse nemurind.

Ea-l ascultă și-i zise-atunci
Cu glasul apăsător:
– În veci nu pot să fiu a ta
De n-ei fi împărat.

Și el s-a dus și-a răscolit
Popoare, țări întregi,
Sfărmat-a antice cetăți,
Zdrobit-au mindri regi.

Și i-au supus și i-au silit
Să-l aibă împărat.
Unii d-iubire îl ascultau,
Alții de frică iar.

Atunci s-a dus colo, colo,
La cel castel măreț,
Unde ca Iuna-i strălucea
Amoru-adînc și drag.

Dar, vai, cînd intră-n șalele
Mărețe, nalte, reci,
Pe-un sarcofaș întins, văzu
Copila ce-a iubit.

Ca ceara palidă era
Și, moale, părul blond

Sta respirat, amestecat
Ca aurul virgin.

Și preoți tainic murmurau
Adince rugăciuni
Și clopote se auzeau
Vuind încet și lin.

«Atît de mult am suferit
Dureri, mărirea grea,
Și astfel toate s-a sfîrșit
Și-ntreb: de ce? de ce?»

Ea auzise cumcă el
Murise-n bătălii
Și de durere ea s-a stins
Ca fioarea-n vijelii.

O altă fugară schiță conține, cu ritmica lui Biirger, o istorie în lume miniaturală, cu burlesc fabulos și o nuntă de pitici:

Povestim și cîntăm de acel conte cu drag
Ce odată locuit-a castelul,
Azi cînd [unde] un nepot al fericitului moșneag
Ce [Pe] azi însuratul, însurățelul.
Fusese acela în sfîntul război,
C-onoare luptase pin multe nevoi;
De pe cal cînd se dete întors înapoi
Găsi cetățuia lui susă –
Dar slugile, averile dusă.

Acum conșiorului acasă că-mi ești,
Dar afli mai rău cele toate,
Căci vinturile trec neoprit pin ferești
Și vin prin odăile toate.
în noaptea de toamnă ce-ar fi de făcut?
Ah! multe de-aceste mai rău le-am trecut.
Vede-se-va mini ce-a mai fi de făcut.
Deci uite [la zarea de lună] și luna bălaie,
Vechiul crevat și în paie.
[în pat și în paie] (în's Gstelle)

Și cum el de voie-i așa aștepta
Sub pat se mișca ceva parc.
Guzanul foșnească orcitu-și va vrea...
De-ar avea vo fărmiară, cum n-are!
Dar uite-un pitic se arată deodat.
C-a lampei lumină el e spițelat.
Cu mutra lui gravă de-orator marcat
La picioarele contelui vine,
De nu doarme, să doarmă voire-ar.

– Permisu-ne-am noi sărbători aici sus
De cînd părășiși aste sale.
Și căci te credeam îndeaparte-ncă dus
Gindeam să petrecem încalc,
Și dacă dai voie și nu te infrici
Petrece-or în gură și bine (beselig) pitici
'N-onoarea miresei bogate și mici.
Iar contele-n visu-i răspunde:
– Serviți-vă numai oriunde.

Și ies trei călări ce se mișcă ușor,
Ei stătuse sub pat pin-aiec.
Le-urmează un cor cîntător sunător
De chipuri posace și mice.
Și car după car ies [sic] cu toate de fînd
De-p" trece vederea ș-auzul vîzînd,
Cum este-n castelele regilor rînd.
în căruța aurită, în fine,
Mireasă cu oaspeții vine.

Ș-aleatgă cu toții acuma-n galop
Să-și aleagă în sală locșorul.
La-nvirtit și la valț și la veselul hop
își alege oricare odorul. . .
Iar contele uitîndu-se, sigur
îi pare că zace în friguri. . .

De laițe, scaune, mese,
La masa cea mare oricare se vrea
Să stea lîngă puica aleasă.
Ș-aduc cîrnăciorii, jamboancle mici
Și pîini <păsări> și pești și fripture pitici
Și vinul înconjură mesele mici.

¹ Ms. 2257, f. 9 v. - 10,

Și vinuri plăcute me&cioata-nconjur,
Și vuiesc, cuctunesc [gălăgesc], pin' dispere
întreag-arătare-n cîntare.

Vreți ce s-a-ntimplat mai departe să zic.
Să tacă-atunci zvon și cîntare:
Ce atît de gentil el văzuse in mic
I s-a dat ș-a gustat el in mare.
Și trimbițe, sunet, cîntări, tărăboi,
Și căruțt, călăreți, de mireasă convoi,
Ei vin și s-arăt și se pleacă la noi:
Oameni mulți și-n voia lor bună
Aș-a fost și va fi totdeuna.

Ș-acum țiuie, scripcăie, sun' zurăind,
Se rotesc și foșnesc, sușăiesc sfiriind,
Țiștăiesc, poșpăiesc, șoptesc <șopotesc> zviriind.
Conțisorul privește <și> sigur
El crede că zace in friguri.
Ș-acum clappai și dappai și rappai, așea.

79. Harun-al-Rașid și Giafer

Chiar povestea orientală a ademenit pe Eminescu, și este firesc, deoarece orientalismul arab era în vremea romanticilor tot atît de agreat ca și cel egiptean. Cam pe vremea cînd citea pe Hammer, spre a se documenta asupra înaintării turcilor în Europa, oricum, după stil și scriere, ceva mai în urmă, umbla să versifice și el o poveste arabă cu assanidul Harun-al-Rașid și barmecidul Giafer¹, ce n-a fost terminată:

Harun-al-Rașid pin Bagdad adese
Tiptil pe uliți cu vizirul iese,
Pe cînd pin frunza verde de platane
Seninul noptii luminos se țese.

Prin umbra neagr-a strîmtei ulicioare
Ei pe ferești se uită prin pridvoare,

Colo aud rizind cu veselie,
Dincolo suspinînd vrun om ce moare.

Ș-astfel sultanul singur cercetează
Orașul lui, pe cînd in somn visează.
Durerea toat,-adincu-ntreg al vieții
Va s-o pătrunz-a minții sale rază.

Giafer vizirul l-asfințitul serii
[il duce să-i] îi arată ale vieții vii mizerii.
Nu de războaie, chin și crudă moarte –
De-adîncul gol al mizeriei <inimei> te spetii.

Deci într-o sar-ajung departe
Pe uliți strîmte și prin pieți deșarte,
Sub zidul unei case vechi și negre,
Cu trepte scunde și cu ușe sparte.

Aud din întru țipet și suspine,
Aud cum unul bate pe-oarecine,
Iar cel bătut țipa strigînd mai tare:
– Te rog, bătrîne, dă, mai dă in mine.

Ei stau uimiți. Giafer pe scări se suie,
încet cu mina ușa o descuie,
Se uită-nluntru ș-o minune vede
Cum ca să vadă n-a fost dat altuie.

Privi-ntro sală-ngustă însă naltă
Și cărți [in] rafturi una peste altă,
Mașini și sticle, topitori, metaluri,
Ici pergamente, colo unealtă.

Tar un bătrîn cu o fringhie udă
Lovea-nt-un tinăr, ce-n durere crudă
Se zvircolea: – Mai dă, te rog, in mine,
Ca Domnul a ta rugă s-o audă.

Bătrînul însuși îi plîngea de milă.
Vedeai că spre a-l bate-și face silă,
Ștergîndu-și ochii săi cei plini de lacrimi
Dedea mereu in el.

Uimit Giafer se-ntoarce și îi spune
Sultanului văzută-acea minune;

¹ Ms. 2261, f. 258 urm.

Ș-au hotărît la curte a-i aduce,
Pe amîndoi la cercetare a-i pune.

A doua zi Harun în tron de fală,
încunjurat de suita lui regală,
Ordonă ca pe-acel bătrîn de-ascară
Și pe-acel tînăr să-i aducă-n sală.

Ș-atunci apar la tronului său treaptă
Bătrînul alb cu fața înțeleaptă,
Ținînd de mînă pe un mîndru tînăr
Ce ochii lui sfîoși în sus i-ndreaptă.

Ei după chip păreau de viț-arabă,
Dar fața celui tînăr este slabă
Și palidă de multe suferințe –
Deci cu minie împăratu-ntreabă:

– Ce ți-a făcut, moșneag fără de milă,
Acest băiat de-1 chinuiești în silă,
Cînd el te roagă chiar să dai într-insul
Și pare-atît de blind ca o copilă?

Bătrînu zise vorbele aceste:
– Stăpînc, lucrul nu îl știi cum este,
Ciudată e istoria ăstui tînăr,
Deci voie dă-mi să-ți spun a lui poveste.

Tu vei fi auzit de un anume
Ali-ben-Maimun, care a fost în lume
Un învățat și cititor de zodii,
Un vraci prea înțelept cu mare nume.

Cutreierat-au dinsul lumea toată,
Orașe, țări din sfera depărtată,
Pustiile Saharei, riul Gange,
Și la isvorul Nilului o dată.

Acesta dar trecînd odinioară
Pe-a lui cămilă arida Sahară,
Sub arșița cumplită de amiazăzi
Ce sacă riuri, lacuri și isvoare,

Vuînd aude împrejurii vîntul
Samum, ce-n gură-ntunecă cuvîntul,

Și volburi de nisip rotînd în aer
Ce ceru-ntunecat uneau pămîntul.

Prin volburi repezi și prin vînt fierbinte
Zbura pe-un cal arab mereu nainte
Ca o fantomă albă a pustiei:
Era femeie ce-și ieșea din minie.

Căci volburi de nisip o-mpresurără
Și calul ei în loc l-impiedecată,
Iar ea țipa cu un copil în brațe
Chemînd pe-Ali în ajutor să-i sară.

Cum volbura-mprejuru-i se rotește,
Cum arde vîntul viața-i și cum crește,
Prin aer ea-și aruncă copilul,
Strigînd: «O, mîntuie-1, Aii, grăbește!»

80. Rime alegorice

Sub titlul *Rime[simbolice] alegorice* începe, iarăși fără a sfîrși, o compunere în versuri și mai plină de interes. Aci apare Sahara luată ca simbol al basmului-miraj, cu o vrăjitoare atlantică într-un palat nălucă. Ieșirea caravelor de spectre e o repetare a părții din basmul *Fit-Frumos din lacrimă*, unde scheletele înmormîntate în nisipul pustiului se ridică înspre lună:

«Iar din întinsele pustii se răscoleau din năsip sufletele <schelete> nalte... cu capete seci de oase... învălite în lungi mantale albe, țăsute rar din fire de argint, încît prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune. Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini auriți și lungi... și încălecați pe schelete de cai, mergeau încet-încet... în lungi șiruri... dungi mișcătoare de umbre argintii... și urcau drumul lunei și se vedeau <pierdeau> în palatele înmărmurite ale cetății din lună, prin a căror ferești se auzea o muzică lunatică... o muzică de vis.»

Adoptarea endecasilabului și chiar începutul, nu din Petrarca desigur, dar petrarchesc (« Passa la nave mia colma d'oblio») par a arăta lecturi de poeți italieni:

Corabia vieții-mi, grea de gânduri,
De stînca morții risipită-n scinduri,
A vremii valuri o lovesc și sfarmă
Și se izbesc într-însa rînduri-rînduri.

Iar eu pe țarm pustiu rămii * in pace.
Deasupra frunții-mi luna-n nouri zace,
Trecînd încet pustile Saharei
Și luminînd o lume care tace.

La miezul [nopții] vezi pustia plană
Născînd de subtu-i mîndră caravană
De morți în valuri <văluri> lungi și-ntreagă <și, trează>,
Mergînd încet spre-un vis: Fata-Morgana.

într-adevăr, adîncă depărtare
Arată un palat numai splendoare.
Printre ferești pătrunde o lumină;
Perdelele-i păreau muiate-n soare.

într-o strofă mai încîlcită vedem că în vreme ce eroul doarme, întocmai ca Făt-Frumos din povestea știută, vin neîncetat în bătaia lunii, din deserturi, « scheletele uscate». Adormitul vrea și nu poate să se scoale.

O caravană lîngă mine trece,
Naintea ei vine-o suflare rece.
în șiruri lungi se strecur și se strecur,
Eu număr unul, număr doisprezece.

Un chip atuncea de pe cal coboară¹.
La mine-ndrcapt-a lui privire-amară
Și fața slabă, tristă, adîncită,
Ș-osoasă mină o mtinde-adară [sic] <avară>.

Dar să mă mișc nu am nicum putere,
Ca țapăn mort eram și fără vrere.
Pleoapele-mi pe ochi erau lăsate,
Deși pin ele eu aveam vedere.

¹Var.: *calul ț/i coboară*.

Iar umbra-n vălu-i de mătasă sură
D-urechea mea ș-apropic-a ci gură
Și-mi spune lin și-ncet povestea mare,
Ce ca un riu etern în minte-mi cură:

– Colo-n palat rezidă-o vrăjitoare
Și om cu ochii vii de-o vede moate;
Iar celor morți lumina lor adîncă
Li dă viața nopții trecătoare.

Deci vin și tu pe un schelet să-ncalici,
Să vezi palatu-i în lumini opalici;
De șirul nostru să te ții în urmă
Pîn' la grădina ei cu flori italici.

Și iată vălul meu ți-l dau, pe față
Să-1 pui, s-acoperi ochii tăi [de] gheață,
Ca nu cumva să se topească iute
De a privirei ei tainică <tiranică> dulceață.

Mă sui și plec... o umbră sunt din basme
Și o fantasmă sunt între fantasme,
Prin mina mea de o ridic se vede
Ca și prin corpul stăveziei iasme.

Devenit astfel nălucă, eroul pleacă cu caravana de schelete și ajunge într-un fel de oază minunată:

Din ce în ce cu toții se apropii.
Grădini lucesc și flori creșteau cu snopii
Iar roua curge în brilante umezi –
Din crengi de arbori luminează stropii.

Pe scări de mamur ne suim cu toții
Și morții-și caut printre sale: soții.
Sunt tineri unii ca iubirea moartă,
Iar alți cu barbe albe ca preoții.

Dar toți cu toții sunt de om ruine
Și risipiți din cirduri beduine
Au fost găsit amara, cruda moarte,
într-un pustiu arzînd și fără fine.

¹Var.: *D\$furuncul[al]privirei ei*.

*Var.: *pi» coloane*.

Vorbesc încet, ca-n somn... șt vorba sună
Ca frunze-uscate care vintu-adună,
Sun ca mumurul cel vrăjit de ape
Cînd peste codri-apare blonda lună.

Deodată-n două șirul se desface.
In fund apare-un mindru chip ce tace;
Cu roșii flori de mac in păru-i negru,
Cu ochii-nchiși un semn cu mina-mi face.

Acum eroul intră în palatul mauro-clasic al acestei
regine a Saharei, împodobită cu semnul hipnozei, macul,
și se simte din nou viu, fiindcă, de altfel, nici n-a murit
de-a binelea, ci suferă, probabil, ca și Dante, visul călăto-
riei simbolice în lumea umbrelor:

Eu o umez prin galerii înalte.
Isvoare vii din vase stau să salte
Și lingă ele nimfele de riarmuri,
Făpturi cerești unor măiestre dalte.

Pe lucii muri auritele pilastre.
în jurul lor sunt așezate glastre,
Din care cresc bogate-ntunecoase
Ici roze negre, colo flori albastre.

Și pe ferești perdele de purpură.
Un miros răcoros simțirea-mi fură;
Deschisă lin e ușa unei sale
Și noi minuni uimiții ochi văzură.

Un pictor a-nflorit plafondul, murii,
Cu basme mindre, cu frumoase hurii
Și din cățui de-argint, copâr miroase
Cu fum albastru formele picturii.

Iar pe-un divan ascuns între perdele
De stof-albastră și cusute stele,
Ședea regina basmelor măiastră –
Lumină lumea gindurilor mele.

Ea înșira mărgăritare-n poale
Și pe-un covor persan, frumos și moale,
Ea-ntinde surizînd cî-n vis și leneș
A ei picioare de zăpadă – goale.

- Ochii adinei ca' două basme-arabe
Șaman cu-actea.ai. reginei Sabbe,
Cum împăratul Solomon ii scrie,
Cu-a lor priviri de-ntunecime slabe:

Cu ochi pe jumătate-nchiși suride:
– Deși privirea-mi pe cei vii ucide,
Te uită lung la mine, tu, ce mort ești,
Pin-al tău suflet ochii va deschide.

L-al tău mormînt tu ești în pragul porții,
Dar' să te stingi nu este voia sorții
Ci-n fața mea să lași încet să-ți cadă
De pe-ai tăi ochi de gheață vălul morții.

ingenunchind atunci am zis în sine-mi:
– O, dulce chip, cu mina fruntea ține-mi
Și de pe ochi ia-mi vălul trist și rece,
Căci simt bătaia renoitei inemi.

Și de pe ochii-mi cade ceața sură
Și noi minuni uimiții-mi ochi văzură,
Căci înaintea mea stai vrăjitoare
Și basmu-ascuți: cu zimbetul pe gură.

81. Lumină de lună

Opera poetică cunoscută a lui Eminescu, așa de firavă
ca volum față de ceea ce plănuia în tăcere, se alcătuieste
mai toată, în afară de poemele mai lungi pe care le-am
cercetat aici, din poezii -cu cuprins erotic^ pentru care visa
acest titlu de copertă:

L u m i n ă d e . l u n ă

Versuri [poetii]. lirice. ^

¹ Variantă la f. 175.

² Var.: *Cu [dracu-n] basme-» oebi.*

³ Ms. 2277, f. 123.

⁴ Din ms. 2282, f. 110, reținem și această strofă: «Cînd mindra mea
doarme cu păru-i bălai,/Cînd stelele tremură și apele sună,/Răsai,/Lumină
de lună».

Cele mai vechi, pînă prin 1876 (și trebuie să ne gîndim că data publicării lor nu e și aceea a compunerii), sînt liniștite și pătrunse de intimitatea pasională (*Noaptea, Sara pe deal, Floare albastră, Lacul, Dorința, Povestea codrului, Povestea teiului, Freamăt de codru, Lasă-ți lumea etc*). Schițele nedesăvîrșite, mai spontane psihologicește, definesc acest tip de poem intimist, în care, cînd întîlnirea nu e în codru sau pe margine de apă, iubita e contemplată culcată dimineața în pat, pe cînd poetul citește::

Lasă-te-n perini — eu îți voi da pace.
Dormi tu — și îasă să rămîn deștept.
Pe cînd citesc întotdeauna-mi place,
Din cînd în cînd să cat la tine drept. . .

sau întinsă alene pe sofa::

Am pus sofa la fereasta —
Luna trece blondă-tristă,
Stele curg strălucitoare —
Mîndra capu-n mini ș-ascunde.

Ș-apoi și-1 ascunde-[n] perini,
într-un colț al sofei roșii;
Aurul moale se desface,
Curge pe grumazul alb.

Și de ce-și ascunde fața
Dulce, jună, fericită —
Oh, ar vrea să ridă de bucurie
Fără ca s-o vîd și eu.

Luna-n patul ei de nour
Albi, ș-ascunde să se culce,
Păru-n cap eu i-1 incaier
Și-i sărut mînuța dulce.

Stele curg incet la vale,
Aerul moale scinteiază
Și ea ochii plini de lacrimi
Și-i închide și visează.

· M». 2260, f. 145; *Put.*, p. 58.

• Ms. 2284, f. 66 v.

De-umăr alb Îmi razim fruntea,
Zic puțin și mult privesc,
Inima In mine crește...

Tremură talia dulce
Strîns de brațul meu cuprînsă,
Ea se apără — îmi cuprinde
Girul — mă sărută, ride.

Și nimica nu mai zice —
E atît de fericită —
Sunt atît de fericit I
Luna trece liniștită.

Hîrjoana erotică, convorbirea în franțuzește (acesta era, precum știm, snobismul Veronicăi Miele), iată cuprînsul unei alte poezii de acest soi::

Tu cei o curtenire
în glumă — și dorești
Să-ți spun a mea iubire
In versuri franțuzești.

Dar eu sunt melancolic
Și nu știu să răspund,
Nu pot să-mbrac In glumă
O taină ce ascund.

Tu tizi și-ți razemi capul
Duiosă pe-al meu umăr,
Ș-acele dulci momente
In sufletu-mi le număr.

Tu vezi că in iubire
Nu știu ca să glumesc.
Nu-ți pare oare bine
C-atita te iubesc? •

Chiar cu-*Melancolie* (1876) începe să se vadă la poet o oboseală afectivă. Poeziile tipărite de la 1878 încolo (*Singurătate, O, rămîi, Pe aceeași ulicioară, Nu mă înțelegei, De cîte*

· Ms. 2306, f. 11.

* Ultima strofă am luat-o de la o variantă de pe aceeași filă, deoarece strofa din textul folosit era imperfectă. lat-o: «Nu vezi [tu] că simțirea-mi/ Ea [nu] cunoaște gluma/Și-a ei disperare/O știu eu singur mima».

ori, iubito, Atît de fragedă, Despărțire, S-a dus amorul, Adio, Te duci, Pe lingă plopii, Cînd amintirile, Din noaptea etc.) exprimă toate ori o anume ostenire a sentimentelor, ciuda de a nu-și putea vădi afecțiunile în voie, ori amorul propriu jignit al îndrăgostitului respins. Două sonete nude, lipsite de merit literar deosebit, sînt totuși expresia netedă a acestei stări de spirit :

Nenorocit noroc de-a fi iubit,
Iubind în veci să nu i-o poți tu spune,
Singur să-nținzi tu brațele nebune,
Să !e-nclștci pe pieptul ostenit.

Totuși în ochii-i dulci să vezi minune,
Să vezi cît ai putea fi fericit
Dac-un moment pe ea ai fi găsit
[Singură-n casă și în toane bune]
Ca tot ce are-n suflet ea să-ți spună.

Nenorocit! Iubind să fii iubit
Și totuși numai stringerea de mină
Să-ți spună da! la cîte ai dorit,

Pe cînd cu fața rece, ochii reci
Ascunde tot ce sinul ei păstrează,
Tăcere conjurîndu-ți chiar pe veci.

Pe gînduri ziua, nopțile-n veghere,
Astfel viața-mi tot în chinuri trece,
Pîn ce natur-a vrea ca să se plece
La masa mea să-mi deie ce voi cere.

Nimic nu-i cer decît mormintul rece,
Repaos lung la lungă mea durere;
Decît să port amarul în tăcere,
Mii bine geana-mi moartea s-o aplece.

Căci lumea e locașul pătîmirei,
Un chin e valu-i, iară gîndul spuma;
Dureri ascunse-s faramecele firii.

· Ms. 2306, f. 11, 9.

O dată te-am văzut. . . o clipă numa
Și am simțit amarul omenirii:
Ce-am folosit că-1 știu și eu acum?

Între această oboseală și misoginismul e decît un pas. Misoginismul adînc îndurerat, sarcastic, apare, în versurile publicate, ca o fază tîrzie (*Scrisoarea IV* [1881], *Luceafărul, Dalila*) și este în orice caz o atitudine de maturitate, în strînsă legătură cu dragostea pentru Veronica. Însă fiindcă este în versurile de acest tip, cîte găsim prin manuscrise, o mișcare de maliție și batjocură, ieșită dintr-o minie repede, Eminescu, ca de obicei, le-a aruncat pe hîrtie, spre a-și ușura sufletul, lăsîndu-le acolo ca să le purifice mai tîrziu. Aceste poezii sînt totuși foarte caracteristice pentru o latură a spiritului eminescian. Femeia e privită ca un început de sclavie, ca o pricină de înjosire pentru bărbat:

Femeia? Ce mai este și acest măr de ceartă,
Cu masca ei de ceară, și mîntea ei deșartă,
Cu-nfricoșate patimi în fire de copilă,
Cu fapte fără noimă, cînd crudă, cînd cu milă,
A visurilor proprii eternă jucărie?.. etc. *

Lumea-mi părea o cifră, oamenii îmi păreau morți,
Măști, ce rid după comandă, cari ies de după porți
Și dispar – păpuși măiestre, ce că sunt nici că nu știu
Și-ntr-o lume de cadavre căutam un suflet viu;
Mă zbăteam dorind viața, cu ce sete eu cătam,
Precum cel ce se înecă se acăță de-orice ram.
Dibuit-am în științe, în maxime-n poezie,
Dară toate îmi pîrură seacă, stearpă teorie.
N-aveam scop în astă lume, nici aveam ce să trăiesc
Pînă cînd. . . blestem momentul I pîn' ce-a fost să te-nțilnesc
Oare sunt eu tot același? Singur nu mai mă-nțeleg,
De clipirea genei tale putui viața să mi-o leg.

· Variantă în ms. 2283, f. 40; I. *Pe liniari ttiua, noaptea tn veghere, / Astfel viața-mi tot tn chinuri trece – \ Va vrea natura oare se se plece / La ruga mea, să-mi deie ce i-oi cere ? II. . . Declt să port iubirea-mi tn tăcere / Mai Um oebiu-mi moartea să mi-l sece. III. Dureri ascunse. . . Restul identic.*

· Ms. 2269, f. 57 urm.

Eram mmdru – înjosirea, ba sclavia mă înveți,
Mă disprețuiesc pe mine... ce mai are astăzi pret? . . . etc.'

Poetul se aseamănă singur cu un comediant șuierat de spectatori, care urmărește în zadar să smulgă un zîmbet femeii iubite :

Țiștiit-ași' comediantul,
L-aplăudarăși cu sudalme,
S-a sfîrșit acum comedia,
Haida, det bateși în palme.

Nici n-a fost a lui voință
Voi de el să faceși haz,
El a vrut să placă damei
Cu gropițe în obraz.

Ea stă-n lojă rezimată,
Ochii-și pleacă pe sub gene,
E mai albă decit zina
Venus Anadyomene. ..

Pentr-un blind zîmbet al gurii
Comediantul și-ar da viața,
Dar ca marmura-i de albă
Și e rece ca și

Și nici numele-i nu poate
Să-l rostească-n gura mare...
Ci pierdut în al ei suflet
Prin suspine el răsare

O, vedeți-1 In cabină
Intre cei păreți de scinduri
Pllnge... nu de-al vostru șuier,
Ci de propriile ginduri.

Pin-a n-o vedea pe, dinsa
Nici simțea că-n lume este,
Dar acum el simte viața
Ca pe-o tragică poveste.

» Ms. 2278, f. 62.
> Ms. 2278, f. 58 urm.
* Var.: Șmerat-ași.

Ce mai caută-ntr-aiurea,
Are viața lui vrut rost?
Decit viu – mai bine-n lume
Niciodată să nu fi fost. . .

Ce-nsemnează a lui viață?
La ce face el să fie?
La ce joacă zeci de roluri. . . ?
Comedie, comedie l. . .

O, îmi faci plăcere multă
Dacă faci de mine haz,
Damă albă și frumoasă
Cu gropițe în obraz.

Deci te rog nu băga-n seamă,
Uită toate dte-am zis,
Am crezut a ta iubire,
E de ris – grozav de ris!

Am văzut în părul moale
Gitul tău cel de zăpadă
Și-am crezut că pe-al meu umăr
Prea frumos o să mai șadă. . .

Nu! Tu n-ai mai fost femeie,
Ai fost chip ceresc și sfînt,
Și cuvîntul gurii mele
Umbră la al tău cuvînt. . . etc.

82. Tablou și cadru. Cînd te-am văzut, Verena

Vom vedea că misoginismul poetului vine și din filozofia bizuită pe principiul de obîrșie rousseauiană că natura este dacă nu bună, cel puțin dreaptă în scopurile ei. Civilizația nu-i decît un epifenomen, rațiunea o iluzie de auto-determinație. La temeiul existenței stă un automatism, pe care omul îl teoretizează, fără să-i adauge nimic. Adevăratul ideal după Eminescu este, în cîmpul social, statul automat al albinelor, iar în acela al dragostei, întoarcerea

la instincte, la stătea edenica. Femeia "este vinovată atunci când, complicînd instinctul de procreate pe care îl au și păsările, se lasă îhriurită de parada socială, ce însoțește iubirea. Într-un cuvînt, poetul deplînge cochetăria, ceremoniile, amestecul rubedeniilor, prejudecățile, tot ce împiedică de la simpla însoțire naturală. într-o încercare de poem mai lung, *Tablou si cadru [Icoană si privat]*, Eminescu zugrăvește o astfel de femeie, Ana, petrecînd pe socoteala poetului, dar preferînd pe «soldatul țanțoș» și mai ales cu o poziție socială:

De vrei ca toată lumea nebună să o faci,
în catifea, copilă, în negru să te-mbraci,
Ca mamura de albă cu fața ta [de] răsări,
în bolțile sub frunte lumină ochii mai
Și părul blond în caicr.și umeri de zăpadă –
în negru, gură dulce, frumos o să-ți mai șadă.

De vrei să-mi placî tu mie, auzi? și numai [mie],
Atuncea tu îmbracă mătăsă viorie,
Ea-nvinețește dulce, o umbră-abiașor,
Un sin curat ca ceara, obrazul zimbitor
Și-ți dă un aer timid, suferitor, plăpînd,
Nemărginit de gingaș, nemărginit de blind.

Cînd umbli a ta haină de tine se lipește,
Ci gingaș-mlădioasă tu rizi copilărește.
De șezi cu capul mindru pe spate lin lăsat,
Tu pari sau fericită sau parc-ai triumfat,
[De n-ai [fi] o copilă cu ochi așa șiret
Tu ai fi un obraznic și prea frumos băiet).

. . , Și-apoi... Merit eu oare mai mult de la uninger
Decît de-a lui privire eu sufletu-mi să-mi singer?
O, bate-ți joc, copilă, ucide-mă de vrei,
... Zirabirea gurei tale, un vis din ochii tei .
Mai mult e pentru lume decît un trai deșert....
Și încheierea vieții-mi: pe tine să [te] iert.

Ce sunt? Un suflet moale unit c-o minte slabă
De care nime-n lume, eh 1 nimeni nu întreabă.

Și am visat odată să fiu poet... Un vis
Deșert și fără noimă ce merit-un suris
De crudă ironie. . . Și ce-am mai vrut să fiu?
Voit-am ca mea limbă să fie ca un riu

D-eternă mîngiere... și blind să fie cîntu-i.
Acum. . . acuma visul văd bine că rni-1 mintui,
Căci toată poezia și tot ce știu, ce pot,
Nu poate să descrie nici zimbetu-ți în tot.
O, bate-ți joc de mine, pigmeu deșert, nedemn,
Ce am crezut o clipă de fine că sunt demn.

O, ironie cruntă, o, inger, o, femeie,
Eu să te-ating pe tine cu-a patimei sînteie,
Eu, eu să fiu în stare o clipă să-mi închipui
C-al meu e trupul dulce, ca mele fața-i, chipu-i. . .
Nebun ce sunt... Nu rizi tu? O, rizi de mine. . . Rizi.
Plîngînd mă lasă, scumpo, eu ochii să-mi închiz.

Astfel îmi trece viață, astfel etern mă chinui
Și niciodată, Ana, nu m-a lăsat la sinu-i,
Căci ea nu vrea iubire... vrea numai adorare,
Tempit să-mi plec eu fruntea ca sclavul la picioare
Și ea să-mi spuie rece: «Monsieur, ce ai mai scris?»
La glasu-i chiar ironic să fiu în paradis,

Să fiu prea, prea fericite de-a vrea să cate numa
Pe acest mizerabil ce o privește-acuma.
Dai Da! Să fiu fericite de-un zimbet, de-un cuvînt,
Căci zimbetul mai mult e ca viața pe pămînt.
Să simți cum că natura își bate joc de noi,
Ici-colo cite-un geniu și preste tot gunoi.

Și eu simt acel famec și-n sufletu-mi admir
Cum admira cu ochii cei mari odat' Shakespeăre.
Și eu mă simt copilul nefericitei secte
Cuprins de-adîncă sete a formelor perfecte.
Dar unde este dinsul cu geniu-i de foc
Și eu, fire hibridă – copil făr' de noroc?

Făr' de noroc? De ce dar? Au nu sunt fericit
Că-n calea mea o umbră frumoasă s-au ivit?
Nu mi-i destul-avere un zimbet trecător,

¹ Ms. 2278, f. 29—36. Păreră defavorabilă despre militari în ms. 2290,
f. 77: «Maximă: Cu ofițerii nu discuta niciodată materii filosofice»;

O vorbă aruncată ironic – de amor?
Comoară nu-i destulă privirea, un cuvânt.
Ce viață-mi însoți-va de-acum pîn-în mormînt?

Sunt vrednic eu a cere – sunt demn să am mai mult?
A lumii hulă oare în sine-mi n-o ascult?
Putut-am eu cu lira străbate sau trezi
Nu secolul, ca alții – un ceas măcar, o zi?
Cuvinte prea frumoase le-am rînduit șirag
Și-am spus și eu la lume ce-mi este scump sau drag.

Aceasta e menirea unui poet în lume,
Pe valurile vremii ca boabele de spume
Să-nșire-ale lui vorbe, să spuie verzi ș-uscate
Cum luna se ivește, cum vîntu-n codru bate?
Dar oricite ar scrie și oricite ar spune,
Cîmpii, pădure, lanuri fac asta de minune,

O fac cu mult mai bine de cum o spui în vers,
Natura-alăturată cu-acel desen prea șters
Din lirica modernă – e mult, mult mai presus.
O, tristă meserie, să n-ai nimic de spus
Decît povești pe care Homer și-alți autoti
Le spuseră mai bine de zeci de mii de ori.

Da, soarele bătrînu-i, bătrîn pămîntu-acuma,
Pe gîndurile noastre, pe suflet s-a pus bruma
Și tineri numa-n inimi vedem ființa vie,
Dar gîndul nostru-n ceață nu-l punem pe hîrtie.
Sîntem ca flori pripite, citim în colbul școlii
Pe cărți cu file unse, ce roase sînt de molii.

Să reproduci frumosul în formă ne înveți,
De-aceea poezia-mi mă împlin de dispreț. . .
Dar [e] omul să fie a veacului copil,
Altfel ca la nevolnici el naște-n un azil,
Intr-un spital. . . Acolo cirpească cu minciuni <minuni>
Pereții de chilie și spună la minciuni. . .

Da I ticălos e omul născut în alte vremi. . .
Simțind îți vine soarta s-o sudui, s-o blestemi,

S-ar putea citi și: *artă*.
în ms.: *n-o*.

Dar blestemele înșiși poet te-arată iarăș.
Al veacului de mijloc blestemul e tovarăș,
între-un poet nemernic, ce vorbele înnoadă
Ca în cadența rară să sune trist din coadă

Și-ntre [soldatul] țațoș cu spada subsuoară
Alegere nu este, alegerea-i ușoară;
Pocnind în a lui haine, el place la neveste.
Fecioara-nfiorată își zice: acesta este. . .
Acesta dar... Simțirea tu ei <Simțire tu ai> și este dreaptă,
Nebuni suntem cu toții, natura-i înțeleaptă.

Un corp frumos și neted te face să iubești,
În brațul lui puternic tu poți să-ntineresti,
Doar nu ești tu neună
S-alegi în locu-i, fată, pe un împușcă-n lună,
Pe-un om care stă noaptea ș-a minții adîncime
în strofe o desface și o așează-n rime...

Soldatul spune glume ușoare – tu petreci,
Pe cînd poetul gîngav, <gîngăș>, cu mersul de culbeci,
E timid, abia ochii la tine și-i ridică.
El vorbe cumpănește, nu știe ce să-ți zică,
Privindu-te cu jale, oftează – un năuc –
Și zile-ntregi stau astfel în jilț, ș-apoi mă duc.

Copil, copilul nu e? voiește să petreacă.
Ce caut eu [cu] ochii-mi a lor privire seacă,
Ce-i zic Dumnezeuire și înger, stea și zee,
Cînd [ea] este femeie, și vrea a fi femeie?
Și totuși. . . Ah, odată, mi-a spus cu vorbe dulci:
« Aș vrea pe braț aicea tu capul tău să-l culci,

Să mingii a ta frunte, nefericit copiii »
Acest cuvînt, Divino, mai zi-1 o dată, zi-1,
S-ajung o zi în care în strîmța mea chilie
Tu să domnești ca fiică, stăpînă și soție
Și-n ore de durere, cînd gîndul mi-a fost veșted,
Să simt cum dulcea-ți mină se lasă pe-al meu creșted.

Ș-atunci ridicînd capul, dînd ochii-mi peste spate,
Să văd, ah, pămînteasca-mi, duioasa-mi zeitare.
Nu te îndemn eu însumi ca să mai mergi <ca să-mi urmezi>
în cale,

Să fii <fiu> nemernic martor nefericirii tale.
Chiar inima de-aș da-o să bei dintr-însa sînge,
Nevoia este gheața ce-amaru-n grabă-1 stînge.

Visînd astfel tu scumpo* cu mine că petreci,
Copil cu gură caldă [și] cu picioare reci,
Te-apropii, mă-ntrebi dulce: cum nu te curtesc?
O vorb-ai vrea în fine s-auzi cum o rostesc.
Și de brațu-mi afirni dulcele-ți btaș.
întorc spte tine capul, privesc fără de saș.

Cu gura de-al tău umăr încet și trist șoptesc:
«Ești prea frumoasă, doamnă, și prea mult te iubesc!»¹

O singură dată femeia e pătrunsă în cruda înfățișare a
cărnuirilor și secrețiilor ei (*Cînd te-am vă^ut, Verena*):

Te miri atunci, crăiasă, cînd tu zimbești, că tac.
Eu idolului mindru scot ochii blînzi de șerpe,
La rodul gurii tale gîndiric-mi sînt sterpe,
Dc cărnurile albe eu făcile-ți dizbrac.
Și pielea de deasupra șt buzele le tai,
Hidoasa căpățînă de păru-i despoiată,
Din sînge și din flegmă scîrbos e închegată.
O, ce rămase-atuncea naintea minții-mi? Vai 1

83. Viziunea lui Don Quijote

Cu mult mai blindă, de o ironie decentă, deși amară,
este *Viziunea[Utopia]lui Don Quijote[Diamantul Nordului*
(*Capriccio*)]. în fața unui castel spaniol,

Castel singuratec, pierdut în dumbrave,
S-ogîndă în lacul cu ape trîndave –

¹ Tot sens misogin are și un alt proiect (ms. 2259, f. 142 urm.):
«Aveam o muză, ea era frumoasă, / Cum numa-n vis o dată-n viața ta /
Poți ca să vezi icoana radioasă / În strai de-argint a unui elf de nea 1 /
Păr blond deschis, de aur și mătasă, / Grumazii albi și umeri copeica, /
Un strai dc-argint strins de-un colan auros / Stringea mijlocul ei cel mlă-
dios ... / Ea a murit» etc.

² Ms. 2260, f. 45–47; *Post.*; versuri înrudite sînt și în ms. 2261,
f. 119 utm.; aci ele fac parte dintr-un proiect de dramă cu Roman Bodciu,
Mihnea-Singer.

» Ms. 2256, f. 1 urm.; ms. 2285, f. 93 urm.; ms. 2278, f. 16-17
(fragmente); ms. 2259, f. 228 urm. (cu creionul); *Post.*

În vechea zidire mișcate sun numa
Perdelele-n geamuri, nălbite ca bruma,

se-nfățișează cavalerul, spre a face iubitei o serenadă cu
ghitara. Iubita îi cere făptuirea unei mari isprăvi:

– E vană iubirea-ți, frumosul meu june,
De-o vrajă-i legată întreaga mea fire.
Iubirea-mi eternă de-a ei împlinire.

în Marea de Nord diamantu-ace) zace
Ce noaptea cea neagră în zi o preface,
Și cine-l va scoate din neagra-adîncime
Mi-e mire. Afară dc el însă nime.¹

Cavalerul pleacă din Spania în Nord, fugind de ispita
oricărei alte femei, întreabă pe un bătrîn de «piatra eternei
lumine», ajunge în codri unde sînt «șerpi pe trupine»,
balauri dințoși cu ochi de jeratec și solzi de aur, fiare sălba-
tece, scorpii flămînde, trece mai departe în dumbrăvi de vis,
unde încearcă a-1 ademeni o femeie măiastră cu sin de
«virgină zăpadă», ajunge la marea înghețată și se aruncă
în ea. Atunci simte piatra în mîină și înainte-i reapare castelul
cu Inez, frumoasa spaniolă, care se atîrnă de gîtu-i, mărtu-
risindu-i că voise să-1 încerce, dar că-1 iubea oricum. «Cînd
se petrecur-aceste? La o mie patru sute?» se întreabă
Eminescu în *Scrisoarea IV*, după o idilă asemănătoare.
Șt aci, totul nu e decît un vis. Cavalerul adormise sub
fereastra ce nu se deschisese, căpătînd guturai și strănut:

[E] Și drept că-n mișcarea molatecii ierbi
Păștea înainte-i o turmă de cerbi.
Dar tot nu-i <în> ceriu. . . Din genele-i bruma
Cu visul deodată s-o <ș-o> scutur acuma.

își scutură haina cea umedă, plină,
Balconu-1 privește și tare suspină.
Zadarnic făcut-au ghitara-i paradă,
Inez nici visase să vie să-1 vadă.

¹ Variantă în ms. 2256 (citatul din text e din *Post.*): *Ghitara lui tace;*
cu fopot ea spune;/ – Zadarnici este iubirea ta, junei/De-un farnec lega-
tă-i întreaga-mi sim/ire, j Iubirea-mi asemeni de-a lui Împlinire./ A Nordului
mare o piatră ascunde, j Lucește ca și «u pin negrele-i unde,/ Si tui o va
scoate viața mi-o dăru; j Dar, vail s-o zărească [nici s-o vadă] nu-i soarta
oricărui.

Și ce-i mai rămîne să facă săracul,
în lac să privească cum joacă malacul?
Mai bine prin tufe se fufă cu pază...
Ca nimeni s-auză și nimeni să vază.

84. Antropomorfism

O, scriere în versuri, umoristică și crunt misogină, *Antropomorfism*, a fost făcută, după toate semnele, pentru petrecerea prietenilor de la «Junimea». Nu totdeauna încordată ca spirit, cu trivialități ce au putut fi îngăduite în cercul restrîns unde se va fi citit, compunerea este totuși interesantă ca document psihologic și pentru elementele de cultură ce cuprinde. Este istoria unei puici moțate, care e pe rînd ușuratică, cochetă, matronală, spre a sfîrși în bigoterie:

în poata tănuită ca-n umbroasă zăhăstrie,
Trăia puica cea moțată cu penelul de omet;
Nu-i cucuș în toat-ograda, ce de-iubire căpiet
S-urmărească insolent înocenta ei junie.

Ce cochetă e copila, cu ce grație ea îmbla?
Și ce stele zugrăvește în nisip cu dulcea-i labă –
O găină virtuoasă, o găină prea de treabă
Cu evlavie ea cată fire de-orz și coji dc jimblă.

Dară cine să admire a ei nuri și tinereță?
Boul chiar <chior>, ce vede numai jumetă din a lui paie?
Ahl în inima-i fecioară simte-o tainică văpaie
Pentru cucurigu dulce din cintări de dimineață.

Pierde gustul de mîncare, scormolește, de ți-i milă,
în pămînt ca să găsească chipul cel dorit într-una,
Sau se primbla visătoare, noaptea căutînd în lună
A lui umbră luminoasă – melancolica copilă I

O bătrînă găină cu experiență dezvăluie tinerei puici
mecanica tristă a sexualității, folosind din Schopenhauer

· Ms. 2281, f. 51 v. -65 v.

exemplul hermafroditismului plantelor:

– Ah! îi zise mititica, nu privești la rîndunele,
Cum din cuib scot puii capul, se cutează pe ulucuri
Și apoi la miezul nopții îi aud făcînd buclucuri
Sărutîndu-se cu ciocul, drăgostîndu-se-ntre ele.

– Soarte-avem nefericită, îi răspunse atunci bătrînă,
Nu-i găină rîndunica, rîndunoii nu-i cucuș.
Necredința lor știută-i; aspri, răi, tiranicoși,
Ei trezesc viața-n inimi și apoi o învenina.

Numai flori-s fericite, căci pe aceeași trupină
E pistilul feciorelnic și staminul bărbătesc;
Sub perdele verzi de frunze, se-mpreun și se iubesc:
Chipul junelui din floare c-odoranta lui virgînă.

Apare acum și cucușul:

Cum vorbeau înțelepțește ce s-audă și să vadă,
După gard străin cucușul se preimblă-ncet turcește.
Puice-i trece-ndată pofta de-a vorbi filosofește,
Ea ascultă cu iubire cucușeasca serenadă.

Ahl amorul îi pătrunde prin ureche,-n van bătrînă
O ciupește-n cap cu ciudă, vrea s-o ție de aripă,
Ea se smulge și aleargă tremurîndă într-o clipă,
Pintre gard privește dulce l-arătarea lui păgînă.

Iar bătrînă cruce-și face cu-a ei labă și gîndește:
« Tinereță, tinereță 1 » și oftînd întră-n poiată;
Apărată de-ntuneric ipocrita cea șireată
Pe un pui nevrîsnic încă alterată-1 pricăjește.

Unde este învățatul cu talent fonognomic
Să compue un compendiu despre blindele impresii,
Ce un sunet numa-1 naște în simțirile miresii,
Cum un cucurigu poate fi adînc, duios, demonic?

Ce simțiri eroici, mîndre reprezintă cucurigu,
Cît curagi – ce osebire de-al găinei cotcodac,
Ce frumos îi șade creasta ca un roșu comanac.
De dorință se-nfierbîntă, dc amor o trece frigul.

· în ms.: *bit nit lor*.

Amețită de pasiune, puicuța întreabă, după «vM paa angelic», pe claponul Chirilă de nu-i văr cu cocoșul. Acesta, invocând pe Apollo, tăgăduiește cucernic:

– Nul pe mine preuteasa zeității pămîntene
Lingă focul cel de jertfă, pe altar de cărămidă
M-a lipsit de demnitatea de cucoș – ca să-mi suridă
în a mea lipsă de patimi a lui Plato fenomene.

Cu privirea mea cea castă, de-nteres nenfluințată,
Văd în lume și în lucruri numai simburul ș-ideea,
Prototipu-1 văd în toate, și cu-a geniului scinteie
Văd cucoșul lui Mohamet cu-arătare luminată.

în sublime revelații a misterului etern,
Mulțămesc vestalei groase ce-mi crea această soartă;
Dumnezei or s-ospăteze umbra mea cînd va fi moartă,
închin viața-mi cugetării – un Pitagoras modern!

Chirilă reintră ascetic în chilie, iar puicuța rămîne nedumerită asupra lipsurilor lui fiziologice. Cocoșul din curtea vecină se pregătește să sară gardul. Sybilla care are în grije « al vestalelor palat», adică slujnica, îl gonește « cu a maturei magie», lăsînd pe puică întristată de toate «suferințele lui Werther». Noaptea, însă, ea sare gardul de pe o căpiță și află cu ajutorul cocoșului taina dragostei:

Ceru-ntinde sus senina-i pînzărie de azur,
Ce cusută e cu stele tremurînd de-aurul lor grele... .

Ține mult această dulce, dureroasă nerozie.
Al ei suflet se topește de-ntumericul molatec...

Ochișorii și-i închise, ca topită stă acuma
Și cu vocea ei muiată pipăiește nențeles.
El o mîngîie, o-ncredință că de cer a fost trimis
Și menit ca s-o iubească și să-i joace dulcea glumă.

– Tu I ea zise, ce frumos ești, rege-al lumii de găine.
Eu te iert! amoru-ți dulce ca și miros de garofă.
Și ca-n vechile tragedii el răspunde-n antistrofă:
– Tu ești Venus în poiată, ochii tăi cerești lumine.

Cu aceasta s-a încheiat partea întâi a istoriei puicuței.
De aci încolo ea devine o Venera și se lasă înconjurată.

spre gelozia cocoșului-sultan, de cicisbei, de unde luptă și moarte:

Dar curînd al ei caracter și simțirea ei naivă
Se schimbă-n cochetărie. Cucoșei cei mai tineri
împlu curtea strălucită a moșatei noastre Vineri
Și la glasul lor subțire ea s-arată milostivă.

Al găinăriei-Adonis, cu privirile-ndrăznețe,
Petit-creve. blazat, ironic, cu pasiuni titanomahe,
Obiect cronicei zilei a găinelor monahe,
Pe tipic îi face curte – Lovelace de la cotețe.

Cu plăcere ea admite curtea junelui șăgalnic.
Orice obrăznicie, rugă, ea li trece cu vedere,
Ca-n sultanul vechi să-excitate gelozie și durere –
Vai 1 de unde poate crede un sfîrșit atît de jalnic!

Căci sultanul, care-o crede cum că e necredincioasă,
Tinărului Cicisbeo el acum cătă pricină.
Cu curagi el se ridică, creasta-i roșă se-nvenină
Și lugubru el îi zice: – Fugi, sau mori tu, ticăloase!

Făt-frumos gîtu-și îndoie îndărăt și îi răspunde:
– Nu m-atinge-a ta insultă, tu de-origine plebeu –
Diferența prea e mare, cine ești? și cine-s eu?
Eu petrec și eu fac curte cui voiesc și orișiuende.

– Te-oi sili să lupți cu mine I iritat strigă sultanul,
își zburli penele-n ceafă și cu furie s-aruncă,
Luptă crunt, pe cînd deoparte sta nefericita pruncă,
Urzitoarea Iliadei, ce își plînge don-juanul.

Se trîntesc, se rup cu ciocul și mînincă tăvăleală –
Obosesc. Se naște-acuma pe-o minută armistiț.
Dar curînd se-ncaier iarăși. Don-juanul cel pestriț
Cade-n singe și sultanul trîmbiță pe el cu fală.

Iară dofia nu trădează ce-n simțire-i se petrece,
Nu trădează de-i durere, vioșie, nepăsare –
Poate vru să deie prețul părții cei învingătoare
Și de-aceea'rămăsese ca și marmura de rece.

Preoteasa culinară, adică bucătăreasa, ia acum mortul,
îl spală «în apă sfîntă» și-l pregătește pentru jertfă cu felu-

ritc miresme, după care apoi îl frige bine la «focul vetrei sfinte». Palamarul îl duce fierbinte în Olymp, la masa zeilor, unde nimeni nu plînge asupra soartei sale. Iarăși vin acum în haină umoristică propoziții schopenhaueriene:

Oare el nu are-asemeni soarta oricărei ființe?
Suferințele unuia bucurii li sunt altora;
Viața multora se stînge spre-a hrăni viața multora
Și mîncarea reciprocă e-a istoriei ființă.

Bietul raci De viu l-aruncă ca să fiarbă-n vinul cald.
Cite suferă? – Ce-i pasă celui care nu e raci
Ce îi pasă păsăruiceii ce muncește pe-un gîndac,
Sau păianjenul, ce sugă capul muștei de smarald?

Păsăruica ia în sine simțul, gîndul dintr-un greier
Ce ucide. Al lui suflet pe-al ei suflet 'navuțește.
Și cucușul care moare naște-n cei ce-l mistuiește,
Cine știi ce simț în suflet, cine știi ce gînd în creier.

în vreme ce sultanul stă închis drept pedeapsă pentru crimă, puicuța se mîngîie cu alți cocoși:

Ea învăța ca să uite. Ca marquisa de Châtelet
Care pe Voltaire bătrînu-nlocui cu Saint-Lambert.
Pentru inima-i vicleană cucușeii nu se cert,
Căci din tinăr în mai tinăr 'n-academia-i îi ie.

În curînd ea pierde-n curte tot al noutății farmec,
Nu-i cucuș ce nu-i luase tot ce-o puică poate da,
În curînd alte găine al ei nimb l-întuneca,
Cum odat' l-întunecase pe Harun vizirul Barmeg.

Părăsită de toți și devenind la rîndu-i bigotă, puica intră în societatea platonică a ascetului Chirilă:

În curînd cade pe gînduri, deveni curînd bigotă;
Cum sc-ntimpia, din Phrinee deveni călugăriță.
Limba-i imblă ascuțită ca la vechea-i protecțiță,
Poiata afurisește și ograda poliglotă.

Și atunci găinăreasa de cădere-a se îndută,
Despărți găinărimea cu viața imorală
De chilia solitară a puicuței, ce își spală
A trecutului păcate prin asceza cea obscură.

Ea căta societatea părințelului Chirilă,
A claponului lugubru cu humorul lui de bute.
El iubește-n ea ideea frumuseței cei trecute,
În matrona desflorită vede încă pe copilă.

Ea vedea pe înțeleptul cu-arătare cuvioasă.
Prototipul cucușimeii, pe-al cucușilor cucuș,
Cînd cu flori d-oratorie și cu ochi bisericuși,
Adîncit platonizează în tiradă somnolentă.

Filozofia acestei glume amare, care este o paralelă lungă a «motânimeii» din *Sărmanul Dionis*, e îndrăzneț în expresii:

Iară voi, ce-n nopți cînd luna peste virfuri de copaci
Ca un scut de-argint răsare, implînd lungile ale
C-umbre negre și dungi albe – urmăriți pe vro femeie...

Voi, ce-uniți tot universul în zimbirea minții scurte,
Ce cătați gînduri de inger 'n-ochii mari, cari vă par
Două nopți insprincenate – vie-vă-n minte măcar
Cum că demonul din ochii...

e demonul organelor inferioare. Eminescu încheie patriarhal și cu porecla dată lui de Mihail Zamfirescu:

Deci dară, boieri de cinste, că-mi făcui tot boierescu
Mai cu rime, mai cu vorbe, cînd de samă, cînd de clacă;
Am ajuns la *deciu* – mă scarpin – închid cartea mea posacă
Și cu multă plecăciune vi se-nchină – Minunescu.¹

85. Scrisori. Proiecte satirice

Cele dintii Scrisori, abstrăgînd de la sensul lor ideologic, se caracterizează printr-o pornire comună de indignare și amărăciune, mai potolită în cea dintii, vijelioasă în cea de a treia.

¹ Var.: *reverendă*.

² Publicată în întregime de noi în *Adevărul literar*, XIV, s. II, nr. 746, din 24 martie 1935.

Aluzia din *Scrisoarea II* la «academiile» în care dascălii vechi făceau lecții de astronomie și de istorie egipteană,

Vail tot mai gindești la anii, cind visam în academi,
Ascultind pe vechii dascăli cirpocind la haina vremii,
Ale clipelor cadavre din volume stînd s-adune
Și-n a lucrurilor peteci căutind înțelepciune?
Cu murmurele lor blinde, un izvor de *borum-barum*,
Ciștigînd cu clipeală *tiervum rerum gerendarum*,
Cu evlavie adincă ne-nvrîteau al minții scripet,
Legănind cînd o planetă, cînd pe-un rege din Egipt,

privește, precum am văzut, Universitatea din Viena, în amintirea căreia poetul potrivea cîteva versuri glumețe pentru fostul coleg și prieten Rîvneanu-Chibici:

Unde-i vremea aurită,
Oare cînd s-a fi înturs?
Cînd l-aceeași școală naltă
Vizitam același curs. . .

Cu măsurile <murmurele> ei blinde,
Cu isonul <isvorul>: harum horum
Ne primea în a ei brațe
Alma mater philistrorum.

Cu măsura, cu isonul
<Cu murmure ca isvorul >
Cujus, hujus, harum horum.
Ne primea-n [a] sale brațe
Alma mater philistrorum.

Cu evlavie cumplită
Înghițeam pe regii lybici –
Unde sunt acele vremuri,
Te întreb, amice Chibici?

în *Scrisoarea III*, a cărei parte otomană a fost scoasă din Hammer¹, se simte retorica dramatică și este explicabil, fiindcă în acea vreme Eminescu compunea versuri din drama *Alexandru Lăpușneanu*. Indignarea xenofobă, îndrep-

¹ Ms. 2268, f. 24-25.

² *Geichicble des osmaniitben Reiches*, I-er Bd., Pest, 1834, p. 65– 67; v. Grămadă, Af. Em., Heidelberg, 1914; *Botez*, p. 394 urm.

tată mai cu seamă împotriva liberalilor, străbate toate rîndurile așezate de poet în hîrțile sale din această vreme, cu mult mai mari violențe, uneori și cu personificări bătătoare la ochi¹. E de observat de asemeni că satira politicianului instruit la Paris cu « un vals din Bal-Mabil » o făcuse și G. Crețeanu.

Mai înainte, poate chiar la Berlin², poetul își căutase o odihnă a spiritului, nu în figura lui Mircea, ci în aceea a lui Decebal, așezat alături de Odin în Valhala, într-o încercare de poem în care misoginismul din *Scrisoarea IV* se unea cu sila de prezent din *Scrisoarea III*. Dezgustat de contemporani, poetul visa să se-nece în oceanul înghețat, spre a pătrunde la zeul gotic:

Ei cer să cînt. . . durerea mea adincă
S-o lustruiesc în rime și-n cadențe
Dulci ca lumina lunii primăvara
într-o grădină din Italia.
Să fac cu poezia mea cea dulce
Damele să suspine, ce frumoase
Pot fi pentru oricine. Pentru mine
Nu. Și juni năfingi cu țigareta-n gură,
Frizați, cu sticla-n ochi, cu cioc sub dinți,
Să reciteze versuri de-ale mele
Spre-[a] acoperi cu expresii adinei
Unei simuri adevărate – niște mofturi.
Mai binc-aș smulge sufletul din mine,
Aș stoarce cu o mină crudă, rece.
Tot focul sint din el, ca în seîntei

¹ Iată un specimen (ms, 2261, f. 86 urm.): «Mai iată încă unul puind țara lă cale. . . /O minte <mutră> îndrăcită, grețoasă de scapeț, / Bățos și plavăn părul ca cel din badanale, / Cu ochii cei ca zarul. . . /O' mutră îndrăcită grețoasă de scapeț. . . / Ca s-o descrii mai nu știi condeiu cum să-ntorci, / Galbenă ca lămiia, cu zbîrcituri și creți / E fața lui, iar părul bățos ca și la porci, / Ca zarul ochii [fără] scinteia vrunei vieți, / Dintr-un țigan ș-o greacă s-alese acest corciu, / Dar de. . . și el om mate. Cînd țara-i la pericol / îi trebuie s-o scape un inginer agricol. »

² Ms. 2290, f. 31–35. Partea satirică din *Scrisoarea IV* a trecut prin redacții mult mai proaspete (v. *Poezii*, ed. IIG. Călinescu, Buc., Națională-Gh. Mecu, 1943, p. 200, notă). Iată cîteva strofe din ms. 2260, f. 21: « însă tu-ți sucești țigară / Ori smulgi fire din musteți / Și l-adincele reflecții / Tu răspunzi foarte isteț: // – Da, cucoană, o să ploaie / Deși tare m-ar mira, / Cînd veneam la dumneavoastră / A senin parcă era. . . // Tori țin minile în poale / Și pe scaune-a-nlemnit / Și vorbesc de slugi și cloște. . . / Doamne I tare ni-i urit. »

Să sc risipe» pin' se va-njosi
Să animeze pe deșerți și răi.
O, și de-ați plinge chiar, dacă durerea
Adeverată și neprefăcută
V-ar topi ochii și a mea cintare
V-ar arde sufletul din voi. . . Atuncea
E și mai rău – și-atunci și mai puțin
Va gândi cineva pe un moment
L-accl nefericit ce le-[a] avut.
Voi le citiți, ca să puteți a plinge,
Căci prin izvor de lacrimi mor dureri,
Voi știți c-o min' – orcare-ar fi – v-atinge
Fruntea cea plină de sudori, și dulce
Va răcori bolnava fierbințeală
Și stavilă la lacrimi va pune
C-o sărutare... La mine,
Ce singur stau cu fruntea-ntunecată,
Ce nu pot plinge pentru că durerea
Ochii-mi a stors și sufletul meu aspru
L-a împietrit. . . La mine
Nimeni nu va gândi, nici a gândit.
La ce? Au nu știu ei cu toții
Că dacă vor seca a mea durere
Cu mîngieri – atuncea și izvorul
De cinturi va seca?... Nebuni I vă iert...

S-ar crede, deși compunerea pare mai timpurie, că Eminescu face, în aceste versuri din urmă, o aluzie amară la o părere a lui Maiorescu, ce-i va fi ajuns la urechi, că, fericit prin însoțirea cu Veronica, poetul nu ar mai fi plîns așa de frumos în versuri:

O, mare, mare înghețată, cum nu sint
De tine-aproape să mă-nec în tine I
Tu mi-ai deschide-a tale porți albastre,
Ai răcori durerea-mi înfocată
Cu iarna ta eternă. Mi-ai deschide
A tale-albastre hale și mărețe;
Pe scări de valuri coborînd în ele,
Aș saluta cu aspra mea cintate
Pe zeii vechi și mindri ai Valhalei.
– Bine-[ai] venit, tînăr cu ochi din certuri,

Riztnd Odin și ridicîndu-și cupa,
M-ar saluta. – Și haina cea lungă
Și albă creșii ar arunca de neură
Și părul lung mi s-ar sufla <imfla> de vînt.
– Un scaun pentru bard – și-n scaunul nalt
De piatră, cu sprijoanele lui nalte,
Eu m-aș simți că-s uriaș.
Și zeii mîngîind lungele barbe,
Nălșînd privirea-n bolșile antice
Spre a-și reaminti dulci vremuri <suveniruri>,
M-ar asculta spunîndu-le de lumea
Cea de pitici, ce vremuieste <vermuieste> astăzi
Pe țarina ce-au locuit-o ei.
– Lasă-i pustiei, cine-ar fi crezut
C-atit de mizerabilă a deveni
Seminția cea din zei născută.

Auzînd de unde vîne, Decebal întrebă despre Dacia lui, prilej acesta de a se deplînge jonsnicia prezentului:

Dar un bătrîn ce sta-ntr-un colț de masă
Ridică cupa lui înaltă* <cu mied>. – Ascultă,
Nu mi-i ști spune ce mai face țara
Ce Dacia se numea – regatul meu?
Mai stă-nrădăcinată-n munți de piatră,
Cu murii de granit, cu turnuri gote,
Cetatea-mi veche Sarmisgetuza?
– Nici una <Nicipum>, o, Decebal. O vād
Pentru întîia dată acum nălșată
Prin părul tău ca o coroană mîndră,
Lucrată-n pietre scumpe ca-n granit.
– Dară urmașii acelor romani?
– Ce să vorbesc de ei? Toți oamenii
Pigmei sunt azi pe vechiul glob... dar ei
Între pigmeii toți sunt cei mai mici –
Mai slabi, mai fără suflet, mai mișei.
Romani sau daci, daci sau romani, nimic
N-aduce aminte de-a voastră mărire.
Orce popor, oricit de prăpădit,
O piatră va găsi, sau o bucată
De fier or de aramă, ca să sape
In <Cu> ea urmele-adînci, ce le-ați lăsat –
Voi oameni mari, ce stați acum cu zeii

Și ospătați cu ei – în colbul negru
Uitat ș-ușor al vechiului pământ.
Dar ei. . . De-ar merge-n sud și-n nord – nimica.
Sunt ca la cei nomazi și hoți
<Sunt ca o laie de nomazi și de lăieți>
Ce stau deocamdată pre pământul
Ce l-au cuprins, spre a fi alungați
De alt popor mai tare, iubitor
De cele ce-au trecut, ce-s rădăcina
Și gloria celor ce sunt.
– Ah I ce-am dorit în ora morții mele
Roma să guste pin-in fund paharul
Mizeriei și-a decăderii, într-atit
Incit să se disprețuiască ei pe sine,
Asta s-a împlinit. . . Romanii vechi și mindri,
învingătorii lumii, au devenit
Romunculi. . . Dar cu ce s-ocupă ei?
Or fi crescind căței, or fi-nvățind
Să strige ca cucoșii... un popor
Ce se disprețuiește pe el însuși trebui
S-ajungă la d-acestea.

Ceva mai departe, la f. 38–45, pare a fi continuarea:

– Nu, vorbesc franțuzește și fac politică. – E tot atita.
– De unde vii? întrebă Odin blind.
– Am venit din fundul Mării Negre,
Ca un luceafăr am trecut pin lume,
în ceruri am privit și pe pământ
Ș-am coborît la tine, mindre zeu,
Și la consorții tăi cei plini de glorie.
De cîntec este sunetul meu plin.
De vrei s-auzi al inimei glas vuind
Și lunecind pin strunele-mi de fier,
De vrei s-auzi cum viscolește-n arfă-mi
Un cînt bătrîn și răscolind din fundu-i
Sunete-adînci și nemaiauzite,
Ordonă numai – sau de vrei ca fluviul
De foc al glodurilor mele mari
Să curgă-n volburi de-aur pe picioare
De stînci bătrîne, într-o limbă aspră
Și veche – însă clară și înaltă

¹ Var.: clară, naltă ca palatul tău.

Ca bolțile cerului tău, o, Odin,
Spune-mi atunci, să-nstrun ale ei coarde
Ca să-mi cîștig cununa mea de laur.
Poate-ar fi vrut ei să mi-o dea. . . Dără
De la pitici, eu nu primesc nimica.
– Sărman copii, zice bătrînul zeu,
De ce răscolești toată durerea
Ce sufletul tău tinăr a cuprins?
Nu crede că-n furtună, în durere,
în arderea unei păduri bătrîne,
în arderea și-amestecul hidos
Al gîndurilor unui neferice
E frumusețea. Nu. în seninul,
în liniștea adîncă sufletească
Acolo vei găsi adevărata,
Unica frumusețe. Fruntea-i naltă
De neuă coperită și corona-i
De stele-albastre strălucea în hală –
Și vorba lui blinda era duioasă.
Din cupa mea de aur bea auroră
S-intre seninul blindei dimineți
în pieptul tău. Și ți-oi deschide-atunci
Portalele înalte de la hale
Cu lungi colone de zăpadă, cu-arcuri
De neuă albă, cu argint din Ophir,
Cu bolți mai nalte decît însuși cerul.
Acolo pintre aste lungi colone
Suspendă lampc mii și mii <lampe mari ca niște> albe lune
Ce împlu lumea visurilor mele
Cu o lumină dulce, albă, caldă.
Stîlpii scîpesc, bolțile-s strălucite,
Cărările-ș de pulbere mai albă
Ca-argintul cel divin. Un aer
Blind argintiu îți va implea <imfla> tot părul,
Vei răsfla miroase dulci de crin,
Talarul tău va lumina în noapte –
Pin hale vei zări blindele-mi zinc,
Ș-atunci să cînti. Vei ști, ce c frumos.
O vorbă zice – murii cei albaștri
Ai mării, desfăcuți în două, îmi lasă
Privirea într-un labirint de neuă,

* Suti f

Cobor <coloane> nalte, bolți croite <arcate> splendid,
 Pe ele lune lin ardeau, și-n umbra
 [Cea] Asta obscură-a <Cea clar-obscură-a> stilpilor de neură
 Văzut-am o copila dulce-inaltă,
 Subțire ca-ntruparca unui crin.
 Prumosu-i păr de aur desfăcut
 Cădea pîn' la călcie, haina-i albă
 Udă părea de moale, strălucită
 Cuprindea membrii ei dulci și zvelți.
 Mînile-i mici, ca doi crini albi, încearcă
 In van a împleți părul de aur,
 Gura-i o roză surizind deschisă,
 Ochii-i albaștri luminau ca stele,
 Tar pe-a ei umeri albi abia se ține
 Haina cea lungă și bogată. – Vîno,
 Odin îi zice – blind copil al mării.
 Un bard sătul de-a lumii lungi mizerii
 S-a coborît în noaptea noastră clară –
 Să cînte roagă-1. . .

Cu această zîină a fundurilor de mare, simbolizare de bună seamă a poeziei, poetul începe o dragoste patadisiacă și uitucă de durerile lumii:

. . .Ca o umbră
 Strălucind argintiu în clară noapte,
 Muiată [sic] aurul pletelor ei,
 S-apropie. – O, nu te teme,-mi zice,
 Tu ce nu temi furtuna și durerea,
 De ce să tremuri la a mea privire?
 Lin tremură glasul ei blind în noapte.
 – O, zîină, nu de frică, de plăcere
 Tremură-n mine sunetul meu bolnav.
 Să cînt? Dar oare la a ta privire
 Nu amețește <amuțește> cîntul de-admirare?
 Nu ești un cîntec însăși – cel mai dulce,
 Cel mai frumos, ce a fugit vodată
 Din arfa unui bard? O, fecioară,
 Vin lingă mine, să mă uit în ochii-ți,
 Să uit de lume, ah, să pot uita
 Fierea cu care ei m-au adăpat
 în lume. Cine ar fi știut
 Că-n fundul mării tu trăiești, copilă,

Ca un mărgăritar, topit din visul
 Mării întregi?
 Și nu te temi că aurul din plete-ți
 Se va topi în stele – și că păru-ți
 Amestecat cu ele ar străluci
 In noaptea] albastră a acestei lumi?
 – Și nu te temi că glasul tău
 Va-ndulci vecinicia cea amară
 A mării? Măgulitor ea zice
 Ș-o roză ea lasă pe a mea gură.
 Cu tinăr miros – roza gurei sale.
 – Frumoasă ești, ca să găsesc cuvinte
 Spre-a îndulci ochii tăi mari albaștri,
 Sufletul tău cel blind, nevinovat,
 Aș sfărîma soarele în fîndări de aur,
 L-aș presăra-n cărarea ca de neură,
 O închinare 1-a tale picioare
 Mici, dulci și albe. O, Odin,
 Pune-i un sceptru-n mină, sceptra mării,
 Pe fruntea ei nu coronă pune – Mare
 De diamante, umede, topite
 în strălucirea lor cea însoată <înfoată>,
 Căci ea-i regina frumuseții – a lumii.
 Ea capu-și rezîma de ai mei umeri
 Și glasul ei îmi șopti în ureche:
 – Voi îndulci tot chinul, tot amarul
 Cu care-n lume ei te-au adăpat –
 Căci te iubesc, sărmanul meu copil.
 Și Odin își deschise ochii albaștri
 Și mari, rizînd cu ei – iar zeii
 Lin șoșoteau între ei și bătrînește
 Și surizînd își aduceau aminte
 De-a tineretii zile dulci a lor, ascunse
 în negura secolilor trecuți.

86. Epistolă deschisă către homuncule
 Bonifacius și alte diatribe

Compunerea de mai sus e blindă. Însă spiritul lui Eminescu între 1877–1881 era mult mai mușcător și furtunatic. Nepăsător la critică în aparență, el răsuflea acasă, pe

hîrtie. Persoanele asupra cărora a împoșcat mai tare disprețul său sînt D. Petrino, Popovici-Ureche și Bonifaciu Florescu. Pentru acesta din urmă, aprig criticastru în *Revista contemporană* (1875) și *Literatorul* (1880), își alcătuieste o *Epistolă deschisă către homunculus Bonifacius*;

Azi venind din întimplare și sub ochii noștri « Pruncul»,
Am citit critic-adine-a renumitului homuncul.
[El drapează-a sa maimuță, arătînd că c de soi –
Demiurg i-a dat suflare, răsuffînd pe dinapoî]
[Și] El cu mintea sa cilfoasă și cu stil greoi bombastic –
Ce vrea < Cearcă > să ni-arate *nouă* ce-i frumos și ce e plastic,
Intinzînd pe-a noastre versuri groasa minții sale labă
El ni spune cum se cade să rimeze-un om de treabă.
Poate cum că rime proaste și în capul său băte-s-or
Și de-aceea unul < ursul > astăzi face [pune mască] schimă de
profesor.

Astfel e mașina lumii, ciubotari sunt azi politici,
Găsești sculptori făr' de mină, orbii pictori, urșii critici,
Ba încă îți cer cu toții, ca să fii politicos,
Să nu dai cumva cu parul, să lc mingii capul gros.
Să găsești că ei sunt genii și să-i lauzi și să *mi* zici
Cum că muzica e ptoastă, dacă surzii ajung muzici,
Toți pteînd egali să-ți fie, să te-mpaci cu a lor soi
Cărui Joe i-a dat viața, răsuffînd pe dinapoî.
Dar în vremea noastră tontul, fără minte, fără carte,
Fiecate *ipmer*] SooXoc negustor de coji deșarte,
Fiecină cărui mintea e o ștearsă, neagră tablă
îți incalică o vorbă din Bouillet, o veche rablă,
Dur la deal și dur la vale – și atunci te aține,
îmblătoarea minții sale un isvor pustiu devine
De suceală* < cerneală > și gîndire – din acest isvor mefitic
Iese criticele sale, căci homunculus e critic.
Dragul meu! învață carte și ascultă-ni îndemnul:
Cine vrea să zugrăvească să înveț-întii desemnul,
Criticul întii să știe singur cum să-și șteatgă nasul
înainte de-a atinge cu piciorul său Parnasul –

* Ms. 2262, f. 86. Mai departe aceleași idei sînt adunate sub titlul *Versuri tu unghii* (f. 87 v.), iar altele fac aluzie la V. Alexandrescu-Ureche (f. 86 v.): « Crezi că lumea-i curioază sau eu poate curiozu-s / Ca să văd cum se drapează vre un criticus mucosus. . . / Pentru astea trebui crier, și aceasta-ai voștri n-au / Cum nu-1 are toată școala renumitului VAU-VAU.»

Tu vrei să nc-nveți acuma ce e nvnă < rîma >, ce e metru,
Crastaveți la grădinari vinzi și ceaslov lui Sfintu Petru?
Cum s-așează lac pe pin?ă vrei tu să mă-nveti pe mine
Cînd nu știi de-i bun desemnul și culoarea pusă bine?
Cu a tale vorbe goale cite-o sută de para
Nu ești critic, nici istoric, numai simplă mascara.
De-aș gîndi la tine-odată totdeuna-aș scrie tecte
Și mi-ar curge cu grămada toate rimele corecte,
Dar nici pot s-urmez vrodată al scrisori-vă tipic,
Să scriu vrute și nevrute sugînd degetul cel mic.
Și să cat numai atîta cum cuvintele se-noadă –
Hitbuite, fără noimă să le-așez sunînd din coadă,
Să cos vrute și nevrute cum pe pînză coși bibiluri
Și pe public s-amețească săltărețele dactiluri,
Cînd pe mine forma, limba abia poate să mă-ncapă
Tu pretinzi să scriu ca tine o istorie pe apă?
Și cuvinte hîrbutite metric eu in lemn să toc?
De ți-ar place ție versu-mi, eu l-aș arunca pe foc –
Dară pentr-un car de oale e destul, zău, un ciomag
Și de-aceea-n urma urmei ca s-arat cum îmi ești drag
Eu îți zic întoatce încă fila mea cum ai întors-o,
Căci de astăzi înainte îmi întorc spre tine *torso*.

Cînd supărarea lui Eminescu s-a mai risipit, această pe alocuri trivială dar totuși așa de gustoasă diatribă a început a fi decantată de drojdiile prea întunecate, scoțîndu-se elementele de identificare a obiectului.¹ Astfel aluzia directă la opera lui Bonifaciu Florescu, « istoria pe apă», a rămas abstractă, și, după o încercare de a introduce pamphletul de mai sus într-o Scrisoare, Eminescu părăsi fragmentele, păstrînd numai substanța lor în *Scrisoarea II* și în *Criticilor mei*:

E ușor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune,
însîrînd cuvinte goale
Ce din coadă au să sune.

¹ Astfel, întîlnim versuri mizantropice desprinse de punctul lor de plecare polemic (ms. 2259, f. 181 : « Urmînd a cărților străveche / Statormic, nemișcat învăt, / E modă azi a lor ureche / Privindu-ți. firea cu dispreț. / Legată-n lanț e a lor minte / Și rodul minții e sălbatec, / Se plac în mistice cuvinte / Și-explică totul enigmatic.»

Și pe Pantazi Ghica, cel care atacase *Convorbirile literare* drept răspuns la *Beția de cuvinte*, îl înțeapă Eminescu în două versuri

Ci din contra pe ilustrul Fantazaki să-1 întreb,
Care are-un dram de creieri și cincizeci oca de gheb.

Că Ghica era cocoșat știm de la Caragiale (*Din carnetul unui vechi sufteur*), care ni-l înfățișează urît, zezec și ghebos. Tot el trebuie să fie țintit în aceste versuri¹, în care e invocată România:

Ghebos, smintit și saltimbanc de uliți
în lumea noastră, capiștea spoielii. . .
Spre-a arăta că ești locaș spoielii
Ai ridicat pe acest paiăț de uliți,

Crescutu-l-ai sub poalele Fanelii
Și azi în parlament el fringe suliiți
în cinstea și mai mare-a Madmoazelii,
Simțindu-se-n mijlocul cafenelii,

precum el este «uriciunea» din *Scrisoarea III*:

Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget,
Cu privirea-mpăroșată și la fălci umflat și buget:
Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri,
La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri.

Pantazi Ghica era fratele lui Ion Ghica, povestitorul și fostul bey din insula Samos. Iată-i pe amîndoi²:

Prezentul nu e mare, nu-mi dă ce o să-i cer?
La Sybaris nu-s oameni în capiștea spoielii,
Au beiu de la Samos nu e un giuvaier
Cu frate-său, crescutul sub poalele Fanelii,³
Acesta ce vinduse bilete pînă ieri
Pentru-a sa adorată în ușa cafenelii,⁴
El legi dă și aruncă retoricele-i suliiți
în capiștea cea plină de saltimbanci de uliți.

Deci «falnicul juvaer» din *Scrisoarea III* este Ion Ghica sau măcar Pantazi, «capiștea», parlamentul, iar «cafeneaua»,

¹ Botez, P- 392.

² Ms. 2289, f. 15.

³ Botez, P- 398-399.

⁴ C. Botez citește: *Taneli*.

Fialkowski ori poate varicteul «Orpheu». Fanela, o cîntărcăță franceză. Din alte versuri eminesciene, aflăm că Pantazi, a cărui viață părea «curată ca cristalul», era nu numai un stilp de cafenele, dar și de varieturi ca «Orpheu» al lui I. D. Ionescu, unde frecvența actrițele cu tovarășii săi de beție. «Schimele de vulpe» sînt ale lui, și cea mai mare parte din invectiva *Scrisorii II* îl privește. Cumulardul din *Scrisoarea II*, cate dedică broșuri la dame pentru a ajunge ministru, este Petrino, și într-o măsură și L'rechiă, deși acesta din urmă n-a prea făcut poezii. E curios că Eminescu pune și pe Hasdcu în tagma acestora, dintr-un sentiment de solidaritate junimistă:

Nu m-am deprins s-admir de cu vreme sublimel scrieri
Ale lui George Sion, Maxim, Ureche, Hasdeu.⁵

Dimitrie Petrino dedicase în 1877 *Legenda Nurului* doamnei Elena Mirzescu (*Poeme*, Iași, Șaraga) și era un om care prin manierele sale afectat aulice impresionase «lumea bună» din Iași. «Figura lui plăcută și simpatică, — scrie Sion, — surzenia lui chiar, manierele lui distinse, conversațiunea lui teatrală, constituiau pentru dînsul calități care-i deschideau ușile și saloanele tuturor caselor celor bune. Petrino se făcuse omul *a la mode*, cum se zicea în limba saloanelor. Nu era petrecere, masă, prinz, cină sau serată, unde Petrino să nu fi fost invitat, și pus în fruntea tuturor tinerilor de *high-Hje*. Adresîndu-se la guvern cu arătarea că a emigrat din Austria și că dorește a se face folositor României ca nou cetățean, ministrul cultelor îl numi director al Bibliotecii statului, post destul de modest, dar care în Austria nu i s-ar fi dat nici peste douăzeci de ani de servicii. Nu trecu mult și i se mai încredința catedra de literatură română la Universitatea din Iași, care se făcuse vacantă.»

Petrino mai alcătuiuse un poem, evocator al vremilor lui Ștefan cel Mare, intitulat *La gura sobei*, lată dar elementele pentru dezlegarea următoarelor rînduri⁶ care, prin

⁵ Botez, p- 340. în ms. 2260, f. 261, afiș teatral al unui spectacol în «Grădina Orpheu (fostă Grădina Guichard). Direcțiunea d-lui I. D. Ionescu». Se juca (marți, 24 iunie 1880) *Trei palorii*, o comedie tradusă din franțuzește.

⁶ Ms. 2254, f. 90.

⁷ Ms. 2254, f. 90.

sublimare, au intrat în *Scrisoarea II*:

Ș-am lăsat să doarmă-n colbul sfintelor cronici
Pe strălucitul Ștefan și pe viteazul Mihai,
Nu-l așezai pe cel dentăi la cuptorului gură,
Nici pe Mihai nu făcui să se rimeze cu rai,
Nici n-am făcut poemuri spre laudele-unor cucoane
A căror bărbați fi-vor miniștri curînd,
Și de aceea sunt azi horopsit de puternica ceată:
Celor ce prin poezii caută sfintul budget.

Prin urmare Eminescu scria aceste versuri nu prea mult după ce Petrino îi răpise postul de la Bibliotecă, între 1877, data dedicației, și 1879, data morții poetului bucovinean.

Printre panglicarii din *Scrisoarea III*, în afară de C. A. Rosetti «ochii... de broască», «Berlicoco», Pantazi Ghica și poate și Ion, trebuie subînțeles și V. Alexandrescu-Popovici-Urechia, cel cu «șapte nume», pe care-l pironise Maiorescu în *Beția de cuvînt*. În manuscrise Eminescu e ca întotdeauna dezvăluit de amănunte adevărate:

Sau nu e o podoabă a vremilor de azi
Acel ce șapte nume-și pune, de cînd în lume este?
Membru de academie și precinsit obraz,
Țiînd surori vo două, sărmanul, de neveste*.
De ce el să se piardă pe-al vremilor talaz,
De dînsul să nu deie cronistul vre o veste,
Căci cine oare este să poată-a sta păreche
Cu-al genilor genii, cu Popovici-Ureche?

Diatribele lui Eminescu împotriva celor care l-au atins într-un chip oarecare sînt mult mai numeroase. Fără să ne închipuim că adăugăm ceva la meritul operei sale, amintindu-le, dezvăluim o latură sufletească și o predispoziție la petrecerea răutăcioasă, ce spulberă imaginea unui Eminescu abstras, contemplator de stele. De altfel, genul acesta epigramatic era cultivat, după pilda tuturor poezilor germani clasici, de «Junimea», și de n-ar fi la mijloc expresiile tari,

* Aș citi mai degrabă: *cearta*; cf. și *Botez*, P- 385.

² *Botez*, P- 399.

³ *Botez*, p. 399.

⁴ într-adevăr, V. Alexandrescu s-a căsătorit a doua oară cu o Luiza Pestcr. Tată-său se numise clucerul Alexandru Urechia, de unde li s-a dat copiilor, probabil la școală, numirea de Alexandrescu. Cf. mai jos

n-ar fi lucru nevrednic de a-lc publica, spre caracterizarea umorului voltairian al poetului, sau a glumei junimiste. Pe Petrino, care-i luase slujba, l-a caricaturizat Eminescu cu o stăruitoare înverșunare, iscodind felurite porecle:

Moruzi-bei, fiind în bune toane,
La curtea sa chemă voios bacalul,
Și-n loc de-a-și pune-n rang, cum vruse, calul,
Ți-au boierit pe bunul tău, baroane.

De-atuncea neamu-și ridică moralul. . .

Moruzi-bey, fiind în bune toane,
Chemă-ntr-un rînd la curtea sa samsariul,
Și-n loc de-a-și [pune-n rang] boieri, cum vru, magariul,
Ți-au boierit [bunicul tău] pe bunul tău, baroane.

Archontolog devine trăistaru. . .

Domnul care și-a boierit calul nu este, cum crede Eminescu, Moruzi, afară de cazul cînd poetul a voit să-i atribue acest gînd pentru jocul poetic, fiindcă acesta era domnul de care avea nevoie în privința lui Petrino. Mavrogheni e cel care și-a făcut clucer calul Tablabașa. Isprava o amintește, între alții, și Depărățeanu (*Calul*):

Și tu a Romei fie,
România,
N-avuși tot ca ea, o, ceri
Un domn grec cu minți viclene,
Mavroghene,
Ce-și făcu calul boier?

înțelesul a ceea ce urmează și nu se poate cita este că Petrino uitase smeritele slujbe de slugă ale strămoșului său. Altă dată autorul *Legendei Nurului* e bulgar:

Voiți a ști, lectori, întregă spița
Din care a ieșit poetul jalnic?
N-au fost scaldat în floare de năvalnic,
Nici lingă tronuri nu-i sădită vița.

¹ Ms. 2289, f. 11, 12, 13, 14, 16, 24, 27; ms. 2260, f. 26; ms. 2281, f. 74.

Poemul legendar nu-i așa falnic,
Bacalul Petcu s-au numit mlădița,
bulgar armeano-grec din Podgorita,
Pe care rușii l-au făcut racialnic.

Din Chișinău trecind în Bucovina
C-un *von* austriecii-1 suduiră,
Și de l-au nvizilit a lui nu-i vina.

Dar pe nepotul de auzi te miră
Cind vezi calicul iar, pe cioclovina
Din sacul cu minciuni, baroni înșiră.

Mă-ntreb în sine-mi unde este slava,
S-a dus cu totul vechile învățuri?
Deodată văd naintea mea pe jățuri
Neamul lui Petcu ot Udrinaglava.

Astfel în cronici pururea dura-vu
Cum caii lui Moruz ținea de hățuri,
Sau cum prin sală aducea dulcețuri,
Cu multă fală prezentindu-și tava.

Astfel un veac de altul se înnoadă
De-acum și pururi, însă nu va trece
Din Hași-Petcu strălucita roadă.

întii vindea rahat cu apă rece,
Apoi cu vodă el a mers în coadă,
De-atunci trecură ani – de cinci ori zece.

Vestite Armis 1 faci în lume larmă,
Căci *Armis* ești născut, cu spada-n mină.
Al tău blazon gândesc de-o săptămână,
Ca să-1 compun gândirea mi se farmă.

¹ Petrino era rudă cu bogătașul Petrovici-Armis. Diatribele împotriva lui Petrino sînt foarte numeroase și acerbe (*Petri-Notae*, ms. 2261, f. 282 urm.; ms. 2281, f. 74; ms. 2265, f. 67): «Un pui de grec cu-nchi-puită minte, / Viclean și fals, în veci cu două fețe, / El a venit pe noi să ne învețe / Cum în științi să mergem înainte. // Ce face el? Dar chiar

Inspiră-mi, Clio, a istoriei zină,
Un semn măreț, ce orice umbră doarmă <darmă>,
De-al meu erou să fie demnă armă,
Să amintească vremea cea bătrînă.

în mijloc de blazon un praz să punem,
Jur împrejur măslina și migdale
Ca pe-o teighea frumos să le dispunem,

Un mitic semn al descendenței tale,
Și ce-hsemnează iar trebui s-o spunem:
Demetrios Baron de Trei-Sarmale.

Te mai îngrașă, Petcule, și bine paie-ți
Că nimănui nu-i vine azi în minte
Să sufle-nt-al minții tale opaie.

Și Eminescu urmează mai departe, neostenit, să se răzbune în chipul acesta platonice pe Petrino. Nu-1 lasă nici pe Ureche, pe care-l numește Olaniro, pentru că acesta, într-un studiu asupra lui Miron Costin din *Revista contemporană*, pe care-l ironizase Maiorescu în *Beția de cuvinte*, născocise un Olanyro Morales, de nu suferise o eroare tipografică în locul unde ar fi trebuit să fie Ocampo, Morales. Și fiindcă articolul lui Maiorescu se începea cu considerații ale lui Darwin asupra maimuțelor, Eminescu face variații în jurul acestor teme:

Nu, tu nu ești Olaniro,
Ești mai mult, ești mai la fel cu
Marii filosofi din basme,
Cu chir Strolea și Nedelcu.

din tinerețe / El s-au ferit de orice scop cuminte / Și-au risipit averea pe cuvinte, / Stilp de bordel, fanaragiu de piețe. // Impresurat de creditori mulțime, / M în cat de boli, de rele și mizerii, / Tu de trei ani călcași pămîntul terii / Crezînd că-acea nu te știe nime. // Dar cu minciuni pe noi tu nu ne sperii, / Cu poezii de vajnică lungime / Nu faci a crede cum că sunt sublime / Trăgînd pe sfără-adoratorii berii.»

În altă parte Petrino e numit «Du K. K. Erz Czernowirzer Lump» și e ironizat în jargon româno-german (ms. 2265, p. 151): «Te-i dus pentru că nimeni nu-ți mai dădea „auf Pung” / Du hochstprivilegierte Storozinetzer Lump.»

¹ Ms. 2259, f. 224 și urm.

Simt humorul lui Gorilla
Cind desmiard-o pisicuță.

Aste rime-imperunente
Să se ierte, să se ierte.¹

Ah, Urechis, cum ești tu
De-nvățat și mai la fel cu
Haplea cel isteț din basme,
Cu Chirilă și Nedelcu.*

Sună petricică-n vale,
Cine-a pus țara la cale
Și acum la bătrînețe
S-a întins pe criticele?

Ți-am citit cu-ndulgență
Și cu-amor eu criticaua,
O hazlie-impertinență,
Bat-o pozna, mince-o caua.

Zice Darwin după tine
Cum că omul e-o maimuță –
Simt humorul de gorilă
Cind dezmiard-o pisicuță.

Pisicuță criticoasă
Ce îți speli curata labă
Și-ți întorci dulcea musteață,
Fii de treabă, fii de treabă.

¹ F. 224.

² F. 237. Alături: «Scrisori din *Cordun*». Față de V. A. Urechia, Eminescu e foarte înverșunat în mss. Bunăoară (ms. 2280, f. 22): «Născut fecior de popă, orice-ai zice-mpotrivă, / Menit erai la litră, pomene și colivă, / Menit păreai ca viața ta să ți-o duci la strană, / Cu „Doamne miluiește” să cauți a ta hrană, / Cind soarta ce de lume ades își bate joc / Și din gunoi ridică adesea un zbirciog. // Fortuna-ți este mama, iar man-că-ți fu Fortuna, / Oricum eu aș întoarce-o, rămie tot la una-i <revine tot la una>, / Fortuna anticitatea ni-o spune arătare / De uliță, ușoară»etc.

Știri d. V. A. Urechia în: general dr. N. Vicol, *Cartea neamului Vicol*, Buc, 1931: «Tatăl unchiului Urechia a fost clucerul Alexandru Urechia» (P- 89).

Nu se scui-pă-așa în oameni,
Nu se mîncă astfel linte.
Fă politică, iubito,
Fii cuminte, fii cuminte!

Acolo vei putea spune
Tot ce vrei – căci ș-așa nime
Nici te-aude, nici te crede,
O, sublime, o, sublime.

Nu se trec la noi potcoave
De la iepe de mult moarte,
Pune-te de-nvață, dragă,
Nu știi carte, nu știi carte.

Nici «Junimea» nu era de altfel cruțată, dar dacă uneori intra și în epigramele împotriva membrilor ei puțină amărăciune, totul e păstrat în marginile glumei ce ar fi putut fi citite și la ședințe. Caracuda în general era cîntată, nu fără trivialități, așa cum pare-se că se cerea, ca în aceste versuri cu prilejul căderii guvernului Lascăr Catargiu:

Eu sunt biată caracudă
Ce trăiesc fără de trudă
În locaș la Trisfetite,
Trisfetitele vestite. . . etc.

La Trisfetitele ședeau Eminescu, Bodnărescu și Miron Pompiliu, într-o tovărășie numită și «balamuc».

La 1877 probabil era întocmită această propunere militară :

Deci eu voi propune
Ca o legiune
Caracuda toată să formăm,
Și cu turcii, rușii
Și cu cărăbușii
Noi acum în luptă să intrăm. . . etc.

Tot în scopul de a petrece cu «caracuda» va fi închi-puit poetul *Nunta lui Pepelea în corabia lui Noe*, în care

¹ F. 224 v.

² V. *Viata lui M. E.*

³ Ms. 2260, f. 27.

⁴ Ms. 2276 bis, f. 3 și 5 v.

⁵ Ms. 2306, f. 19, 19 v.

regăsim toate comicăriile junimiste, prezidate de Pogor. Vin pe rînd « un nagăţ / Blind şi timid ca un măţ »¹, un scriitor de tragedii, un metafizic. Expresia «*porto! porcoi**» (adică *porro*) răsună des. Cînd caracuda se răzvrăteşte, se scutură talanga (lui Pogor). Apar un Petcu şi un Turcu. Acesta din urmă scoate din buzunar un manuscris. Toată lumea strigă:

– A, Turcu I Turcu! S-auzim pe Turcu.
– Porco, porco!

Turcu citeşte atunci o poliloghie pretins turcească. Iată şi autopersiflări, probabil:

N-ai picioare de ciorap,
Nici căciula merge-n cap,
Nici mantaua pe-umeri stă,
Ce să-ţi fac acuma, dă. i;

Şi tu nu ești după plac,
Nu ai cap de comanac,
Nici picioare de ciorap
Şi hainele nu te-ncap.
Fugi in lume.

87. Epigramaticc

însemnări epigramatice şi glumeţe mai se găsesc adesea în hîrtille lui Eminescu, dar cînd nu le însufleţeşte indignarea sint lipsite de uşurinţa spiritului. Glume ca *La Qua» drat** pentru un jucător de biliard băutor:

înger in patru colţuri, o stea cu barbă lungă.
Cine-a ştiut vtodată că tot ce eu iubeam
E-un dramaturg puternic dar fără bani în pungă,
Un paralelogram?
E-un om a cărui visuri la bere tot ţintează,
Ce se consumă-n asuri şi joacă la hazard,
Un om, dorinţa cărui e pe biliard să şază,
Să doarmă pe biliard.

¹ « Cine este-acel nagăţ / Blind şi timid ca un măţ, / Care-ntoarce roata-n pinten / Ş-apoi face iute minteni.»

² Ms. 2259, f. 139 (epocă mai veche).

Adeseori in noapte văd umbra lui fatală,
în mină cu o halbă, în gură c-un cîrnat,
în buzunări cu chifle şi subsuori o oală

Şi ride — pînă-i beat

Visarea <sa> un şniţel, gîndirea sa o bere,
Să bea etern, acesta e visul lui ciudat —
Ş-odată auzi-vom că-n cruda lui durere

în bere s-a-necat...

sau pentru o Liză:

Cînd aduce blonda Liză
Socoteala unei vedre,
Universul cristaliza
Hexacontetraedre I³

au miros potatoric de societate goliardică.

Filozofia ciinelui:

Un cinc-i omenirea, cu o căldare veche
De coada lui legată... şi nu-ntrebaţi de ce?
Noaptea ca şi poezii îţi urlă la ureche,
Ca un ostaş de gardă el latră-n trecători.
Ca tinetii la baluti e donjuan de stradă,
Se hîrîie în ură, se pupă în amor,
Ca omul are patimi, ca el este zelos
De-a înmulţi nainte tot neamu-i păcătos.
Dar omul are atîtea, cugetători el are,
Poeţi, artişti, istorici, cugetători — căldare

e cel puţin bizară. Putem reţine o epigramă:

Nu faci efect. Nesimţitori
Rămin cu toţii? Fii pe pace:
Cînd piatra cade-n mlaştină,
Ea nici un cerc nu face,

sau această anecdotă ce aminteşte maniera lui Schiller în *Der Metaphysiker*, putînd fi chiar o imitaţie sau o traducere după un text german *:

Dc-a născoci noi ipoteze doi filosofi s-au dus
Ca să găsească ce cătau in aer gol, in sus.

³ Ms. 2261, f. 99.

⁴ Ms. 2259, f. 227.

⁵ Ms. 2306, f. 106.

⁶ Ms. 2258, f. 20 v.

Ast-o făcuse ei ades și fără de balon,
 Acuma însă despărțiți de-a lumii mare zvon
 .Pământu-ntreg li se părea un plan pestrîț departe.
 Și fericit unul din ei exclamă: – Frate, frate,
 Mă simt acuma desfăcut, *deasupra* noastră nime.
 Cellalt se uită supărat la goala adincime:
 Eu zic că nu, zise apoi,
 Nu văd pe nime nici *sub* noi.

88. Parodii după Homer

Trebuie să amintim și unele începuturi de parodie, toate după Homer, și care, dacă n-au peste tot haină cuviincioasă, sînt pline de interes pentru înclinarea la rîs a lui Eminescu, în potrivire cu literatura germană. O *Prescurtare din Odisseia* \ după căderea guvernului Lascăr Catargiu și darea în judecată a cabinetului conservator (10/22.11.1877), înșiruie mai pe toți junimiștii de seamă cu porecele pe care ni le-au dezvăluit Panu și Negruzzi, de la Theodor Rosetti pînă la N. Gane (Draganelos). Odisseu e firește Titu Maiorescu. însă scopul sufletesc era înțeparea lui G. Missail, membru în comisia de judecată, pe care într-un articol din *Timpul*¹ îl denunțase ca pe un ex-jupîn Avram sin Moişe Leiba, fiu al lui Moişe Leiba Roșu sin Burăh Dreicop. Ar fi avut ochii încrucișați, de unde porecla de Kyklopul:

Spune-ne, muză divină, de mult iscusitul bărbat, cum
 Lung rătăci, după ce-au căzut cetatea lui Lascar.
 Multe orașe de oameni văzu și daturi deprins-au,
 Și supărări în inima lui prea multe avut-au,
 Chibzuind să-și mintuie sufletul și caracuda.
 Dar caracuda el n-o mintui cu toată silința,
 Singură ea-și gătise peirea prin fărădelege,
 Căci ea nebuna trăise < tăiase > asemeni cirduri de belferi
 încît zeii le-au luat a bugetului sumă.
 De asta vestește-ne asemeni puțin, a Cronidului frică < fiică >.
 Mulți din ceilalți sînt pe acasă scăpați de peire.

¹ Ms. 2256, f. 50 v. -48 v.

² Nr. 267. V. *Mihai Eminescu*, III, 9, p. 65 urm.

Iarăși în înalta-i Curte intră vestitul Teodor
 Unde ș-acuma el judecă neamul a celor cu pricină
 Și de cu vreme mină la sigur loc Maurojeni
 Turmele lui cu lină de aur în bruma din Londra.
 Boeros cel viclean, cu stele prea-mpodobitul,
 împăcătorul de neamuri Carpos și mulți din Acheii
 Cei cu glumele < gleznele > repezi sînt mîntuiți de nevoie.
 Numai pre el, doritul de liniște, va să-1 rețină
 Zeul cel minunat, Misail, să-1 puie la dubă-n
 Peștera cea boltită la izvoarele feruginoase,
 Misailă Kyklopul cel crunt din neamul lui Nuhăm,
 Peștera cea boltită din Văcărești pregătindu-i.
 în rotitoarea plinire de vremi trei ani se trecură,
 Totuși el de mîna < minie > Kyklopului pace nu are.
 Două popoare întregi, iasieni cu semitice nasuri,
 Bucureșteni compuși din bulgari cu mintea isteasă
 îl urmăresc pe-Odisseu, pe omul de-o samă cu zeii,
 Doar se poate < ar putea > să-1 prindă, să-1 pună în civică gardă
 Ba-n război l-ar mîna să se bată cu bașibuzucii. . .

Iată-1 azi de cetățile vechi aproape-Odisseus,
 Unde-1 primește divinul porcar, iscusitul Ve Pogoros.
 Jur împrejur stă turma frumoasă culcată pe iarbă.
 Iată vierul cu c. . .ele mari, plodiciosul Naumos,
 La-ngrășare e pus porculețul mărunt T. Spacco
 Ca să fie trimis peșitorilor Penelopii,
 Toate le spune pe rînd divinul porcar Ve Pogoros,
 Spre-a onora pre oaspete taie mai iute purcelul
 Cel mai grăsuț, cu carnea mai dulce, numit Draganelos.
 Vai, pe altu-aș tăie, au zis porcarul Pogoros,
 Dacă aici în Ithaca cea-ncunjurată de valuri
 Ar stăpini stăpînul de-altdată, divinul Odisseus,
 Zeii singuri știu dacă el mai este în viață.³

Tot din această vreme trebuie să fie începutul de interpretare haiducească a *Iliadei*, prefăcută în lecție a copiilor Bibi, Mimi, Teodor, prezidați de «mamaea»:

- Povestea chiar din auzit <capăt> să te văd dacă o știi. . .
- Ei Achil și Agamemnon își spuneau grobrienii

¹ Expresie tare.

² Un fragm. și la f. 48 v.

³ Ms. 2289, f. 34 urm.

Și atunci bătrînul Nestor
Prinde-a spune la povești,
Pe-amîndoi îi probozește
Cu cuvinte bătrînești.
împrejur sta toți elinii,
Steteau preoții și regii,
însă Nestor ține una . . .
Știi mata cumu-s moșnegii.
Iar Achil pe Agamemnon
Suduindu-l zice: «Cine!
Mi-ai luat tu pe Brizeis,
Dar uitată nu-ți rămîne,
Las' tu, lasă, măi păgînc <jupîne>,
Știu eu bine ce-am să-ți fac,
Îmi încapi tu-odată-n labe
Ș-apoi las că-ți vin de hac.»
– Taci, obraznicule, astfel tu vorbești ca un muscal!¹
– Singură ai spus, mamae, că Homer îi natural,
Și ne-ai zis să spunem toate așa precum se grăiește,
Ș-apoi tot eu is de vină?

– Natural, nu mojicești!

Spune tu, Bibi!

– Mamae, eu știu tocmai cum e-n carte.

– Dragă, așa se și cuvine, spune, Bibi, mai departe.
– Cum Achil și Agamemnon înde ei se probozesc,
Vine Nestor, ș-amîndoror le ține apoi de rău:
Pe-Agamemnon îl împacă, pe Achil <il> îmblinzește,
Ca acesta pe Brizeis să o dea se învoiește,
Dar îi spune dinainte să nu cerce, de, cumva
Peste Brizeis, din avere-i să s-atingă de ceva,
Iar Uliș luă pe Chriseis, și-n corabie suind,
Merg la preotul Chrise, fata-n minile lui dînd,
I-a adus tauri de jertfă și Comori iar la achi
Ca preotul cu Apolo să-i împace iar pe ei.
– Vezi, măi badeo, cum se spune? Lîmpede fără. . .
– Ce mai treabă: a-nvățat-o pe de rost din fir în păr!
– Tu *mu* știu să-nveți tot astfel. . . Te oprește cineva?
[Cuconașul nu vre numai... Ia urmează, fata mea]
Dacă nu vrea cuconașul, asta-i. . . Spune, fata mea!

– Crainicii lui Agamemnon ei asemenea se luară
Pe Brizeis o aduc. . . dar Achil stătea afară
Lîngă cort și să i-o ceară frică li-i și nu le vine.
Ci Achil nu-i mai încurcă <încearcă>' ci cu ea de mină vine
Și li-o dă în samă.

– Prostyl! numai gura <ii> de el.

De-o iubește pe Brizeis de ce|o| dă ca un mișel?

Astfel mai urmează cîtva, mai departe, Mimi și Teodor.
Dar într-o variantă, *Minte și inimă*, povestitorul e Muți
și Ana «mamaea»:

Ana:

Spune lecția din capăt, să te văd dacă o știi!

Muți:

Ei, atunci bătrînul Nestor prinde-a spune la prostii
Cum că-n vremea lui cea veche să fi fost alt soi de oameni
Și că cei din a lui vreme celor vechi nu se asemăn,
Ba e laie, ba-i bălaie, iar Achil, ieșit din sine,
Suduie pe Agamemnon și îi zice: Auzi, măi cîne,
Mi-ai luat tu [pe] Brizeis, dar și eu ți-oi arăta.

Ani:

Taci, obraznicule! Astfel tu îți știi lecția ta?

Și se poate să rostești tu numai vorbe mojicești. . . etc.

în tonul poemelor homerice, în hexametri, se desfășură
și cele cîteva momente de Olimp comic din *Mitologicele*,
deși uraganul beat cu locuința într-un castel de stîncă din
Rarău, de care este vorba, aparține mai degrabă ciclului
dacic. Divinitatea apare cu fabuloase purtări țărănești:

. . .Uraganul mahmur poticnește

Spre castelul de stînci, ce-și deschide uriașa lui poartă,
Spre-a-l primi pe bolnavul bătrîn în surele hale.
El își ia coroana din cap și în cui o atîrnă
De sclipește-n noapte frumoasă și roșă – un fulger
încremenit în nouri. Cojocu-l anină
El de cuptor. . . Ciubote descalță și negrele-obiile
Cît două lanuri arate le-nține la focul Gheenei

¹ Ms. 2306, f. 91. Schiță dramatică cu un Bibi vioi și Mimi cuminte,
în ms. 2260, f. 121 urm.

* Post.; ms. 2285, f. 97 v. -98 v.

Să se usuce. . . Chimirul descinge și varsă dintr-însul
Galbeni aprinși într-un vechi căuș afumat de pe vatră,
Mare cit pivnița . . . -n patu-i de piclă-nfoiată
Regele-ntinde bătrînele-i membre și horăiește;
Pină-n fundul pământului urlă: peștere negre
Și rădăcinele munților mari se cutremură falnic
De horăitul bătrînului crai. . .

89. Ocazionale

Cîteva din poeziile lui Eminescu ar merita numele de «ocazionale», fiind adică ceea ce germanii numesc *Gelegenheitliches*. Și fiindcă împrejurarea care mișca mai mult pe Eminescu era moartea unei ființe scumpe, aproape toate sînt necrologice. *Mortua est* ascunde un astfel de eveniment, și numai prin abstragere a devenit ce este. întiul necrolog în versuri e cunoscuta *La mormîntul lui Aron Pumnul* (1866), după care i-a urmat cîțiva ani mai tîrziu *La moartea principelui Știrbei* (1869). între postume întiim și *La moartea lui Neamțu*, scrisă pentru un « scump frate », prieten de adolescență prin urmare. Lui Ion Heliade Rădulescu, căruia în 1866 îi compusese un elogiu, *La Heliade* (*Os magna sortaturum*), publicat în *Familia* în 1867 \ la moarte, în 1872 deci, îi alcătuieste un necrolog, în care îl asemăna cu Moise, profetul :

Tăceți! Cearta amuțească. — E o oră grea și mate,
Atipele ei negre în ceruri se întind,
Astfel lumea-amuțește la-ntunecări solare,
Astfel marea-amuțește vulcanii cînd s-aprind,
Cînd pin a vieții visuri, oștiri de nori, apare
A morții umbră slabă cu coasa de argînt.
Tăceți I Cum tace-n spaimă al Nordului popor
Cînd evul asfințește și Dumnezeii mor.

Aduceți-vă aminte de-acele nalte poze,
De frunțile-n lumină a vechilor profeți,
Pe un pustiu de piatră, pe cer d-azur și roze
Trecu un stîlp de flăcări ce lumina măreț,

*Nr. 25; ms. 2259, f. 39.

² Ms. 2286, f. 31-33.

Și-n fruntea unui popol pierdut în chin — e Mosi
Și sufletul lui mare adînc și îndrăzneț
Prevede că din sinul pierdutului popor
E viitorul lumii ș-al ei mîntuitor.

El n-a văzut pămîntul promisei divine,
Viața lui se stîrse în munții slabi și suri,
Corpul îl poartă întregul pustiu fără de fine,
O gînte-ntreagă poartă a lui învățături,
Ca-nmormîntată-n secolii cenușa lui rămîne,
Dar spiritu-i sfărîmă înălții, vechii muri
De Iericho — și-n gîndu-i și-n biblia lui scisă
Viața-ntteagă mare unui popor e-nchisă.

Astfel în noaptea noastră pierdută și amară
Un glas de deșteptare adînc a răsunit,
O stea a rupt puternic eclipsa cea solară,
Un stîlp pin chinuri [grele] un drum ne[a] arătat,
O arfă de aramă cu coarda temerară
Trezî-n sufletul nostru simțire de bărbat.
Ca glasul providenței din stînzele decade,
Astfel s-auzi glasu-ți, bătrîne Eliade 1

O, limba luil îmi pare c-aud cum ea răsună
în aspra ei minie zidînd nor peste nor,
Din ștearsă, nenșeleasa a istoriei rună
A descifrat al gînții puternic viitor.
El trecu peste timpuri, pe valuri cum furtuna,
Valuri cari în ceartă se scutură și mor.
Os magna sonaturum! Ideile lui Crist
în limba inspirată unui evangelist.

Înima lui cea mare menită fu de soartă
Să nasc-ntr-un timp rece, căzut, degenerat.
Dacă în fundul negru, adînc din marea moartă
Cu-ape de plumb, cu valuri greoaie-n a ei pat.
Vulcan puternic care cutremur în el poartă
Cu razele-i de flăcări ar fi acufundat,

¹ Var.: *Ca glasul Providenței din stînzele decade — /Profet a fost Daciei
bătrînul Eliade.*

Pm' ce deodată minare gîndirue-i irump
Pin undele greoaie, pin apele de plumb.

Compunerea n-a fost sfîrșită, și pe aceleași file mai
descoperim cîte o strofă de venerație :

Nu astfel e-arătarea a omului profan.
De astfel de ființe istoria vorbește
Și Dumnezeu i-alege de roindrul lui organ.
Mulți credincioși trăitrau, vorbit-au creștinește;
Unul a fost dintr-inșii evangelistu Ioan.

90. Glossa. Gazeluri

Ne vom opri în fine o clipă la puținele poezii cu formă
fixă (afară de sonete), dintre care cea mai cunoscută e *Glossă*.
E cu puțință ca unele sugestii să-i fi venit poetului din
lectura manuscrisului din 1779 cu *Gîndirile lui Oxensfierna*,
pe care îl avusese și-1 împrumutase lui Gașter pentru *Chres-
tomație*.

Platen îndeosebi, după Hafis, cultivase în poezia ger-
mană gazeluri. Eminescu a lăsat două, în afară de cel din
fruntea poemului *Călin*, tîtnul e *Ghațfel*¹:

Tu cu cruzime m-ai respins, cînd am voit, copilă.
Să devastez frumsețea ta cea dulce, făr' de milă –
Și totuși corpul tău e plin de-o coaptă tinereță,
Tu, al amorului duios demonică prăsilă!
Eu am plecat purtînd în piept durerea-mi toată scrisă,
Precum al primăverei vînt duce-n văzduh o filă;
Dar noaptea cînd am adormit, atunci durerea-mi toată
Se ghemuiește-n ioima-roii, o arde ș-o împilă.
Părea din somn că m-am trezit și te-am văzut pe patu-mi,
Boțînd cerșaful meu cel alb cu mîna ta gentilă. . .

20/12.873.

¹ F. 32 v.

² în ms. 2307, f. 4, 5, se află copiate *Pentru pustietate sau singurătate*
și *Pentru vin*, amîndouă *Din cugetările lui Oxenstierna* după o trad. din
1750, fiind, prin urmare, cea de sus din *Dimitracbe scriitor*, pe o copie din
1779.

³ II, p. 46 urm.; v. *Ser. pol.*, p. 324 urm.

⁴ Ms. 2285, f. 122 v. -123.

Al doilea este mai recentul fragment *Din cînd in cînd*
(epoca București)¹, care are și rime interioare subliniate de
poet:

Eu te-am iubit imi pare-un veac, tu nici *măcar* din cînd în cînd,
Și nici ai vrut să alinezi al meu *amar* din cînd în cînd.
Erai frumoasă cum nu e nimic în cer și pe pămînt,
Azi nu mai ești precum ai fost, frumoasă *doar* din cînd în cînd.
Și ochiul tău ce strălucea mintuitor și înfocat
<Și ochii tăi ce străluceau mistuitor și înfocat >
Sunt osteniți și se aprînd cu mult mai *rar*, din cînd în cînd... etc.

91. Traduceri

încă de pe cînd umbla cu trupele de teatru, Eminescu
va fi fost pus de către directori să traducă drame din limbi
străine, și cele cîteva indicații ce ne-au rămas nu sînt decît
vestigii ale unei activități mai intime. Vulcan știa că Emi-
nescu tipărise un volum ce conținea «tragedia *Moartea*
lui Wallenstein, tradusă după Schiller»²; dar se înșela. Dacă
acest volum este «*Moartea lui Wallenstein*. Tragedia de
Schiller. Tradusă de E. M., Iași, 1864» (publicație a soc.
«Junimea»), ar fi însemnat că înainte de 14 ani poetul
făcea lucrări pentru care actori, cu care nu știm de se împrie-
tenise încă, mijloceau tipărirea. Faptul că Eminescu cunoștea
cu de-amănuntul pe Schiller și că declama din el în gura
mare prin șuri, culcat în fin, a putut să nască confuzia.
Traducerea este totuși de Emilia, sora lui Maiorescu.³

Poeziile lui Schiller, însă, Eminescu va fi plănuț să le
traducă în întregime de vreme ce în 1868 o lua de la capăt
cu *Hektors Abschied (Ec/or fi Andromache)*⁴, tradusă cu

¹ Ms. 2276, f. 128–129; *Post*. Tot un fel de gazel sînt și versurile
indecente din ms. 2287, f. 60 v.: «Cînd tu treci atuncea murul / [Prinde]
Fură umbra-ți și conturul, / Ah, cum nu sunt eu, copilă, / Tinereții tale
furul – / Mai puțin platonice poate / Ți-aș gusta eu dulce nurul, / Te-aș
atrage pe genunchi-mi / De-ai saltă cu zîmbet c...ul»... etc.

² *Familia*, XXI, 1885, p. 14.

³ A1. Ciorănescu, în *Rev. Fund. reg.*, 1934, p. 632-633, și A1. Iordan,
A doua operă a lui Em., în *Corn. lit.*, LXVII, 1934, nr. 10, p. 816 urm.

⁴ Ms. 2259, f. 31 v.

destulă îngrijire pe cât se vede din alăturarea întâiilor două strofe:

Will sich Hektor ewig von mir wenden,
Wo Achill mit den unnahbar Händen
Dem Patroklos schrecklich Opfer bringt?
Wer wird künftig deinen Kleinen lehren
Speere werfen und die Gotter ehren,
Wenn der finstre Orkus sich verschlingt?

Vrea Ector în vecie să meargă de la mine
Unde Achil cu-a sale neapropiate mine
Aduce lui Patroclu jertfiri pe orice zi?
Cine-o-nvăța copiii-ți în vremea viitoare
Sarunce lănci și zei Olympului s-adoare,
Cind Orcul de-ntuner în sinu-i te-o-nghiți?

Cu vreun an mai înainte, în aprilie 1867, tradusese
Resignation:

Auch ich war in Arkadien geboren,
Auch mir hat die Natur
An meiner Wiege Freude zugeschworen,
Auch ich war in Arkadien geboren,
Doch Thränen gab der kurze Lenz mir nur

sub titlul *Resignațiune* și cu multă libertate:

Și eu născui în sinul Arcadiei, și mie
Natura mi-a jurat
La leagănu-mi de aur să-mi deie bucurie;
Și eu născui în sinul Arcadiei, dar mie
O scurtă primăvară dureri numai mi-a dat . . . etc.

în 1881 primea dar cu bucurie să traducă, pentru *Scabalk-Bibliotek* din Leipzig, *Der Handschub* (Mănușa). Dăm prin mss. și de un fel de imitație a *Clopotului* schillerian:

O lume zace
în roș oșel,
Ce vreți a face
Faceți din el.
Voiți coroane,
O, regi făloși,

¹ Ms. 2259, f. 12-14 v.
² Ms. 2254, f. 147.

Mișcați ciocanu
Pe fierul roș.
Ura!

Din al doilea mare clasic german, Goethe, în afară de interpretarea citorva versuri celebre din *West-bstlichen Divan* (*Buch-Suleika*) \

Volk und Knecht und Überwinder,
sie gestehn zu jeder Zeit:
hochstes Glück der Erdenkinder
sei nur die Persönlichkeit.

Spun popoare, sclavii, regii
Că din cite-n lume-avem
Numai petonalitatea
Este binele suprem,

Eminescu pornește, pare-se la Viena, fără să stăruie, tălmăcirea dramei *Torquato Tasso*, din care ne-au rămas câteva replici :

Erster Aufzug

Gartenplatz, mit Hermen der epischer Dichter geziert. Vorn an der Szene zur Rechten Virgil, zur Linken Ariost.

I. Auftritt

Prinzessin. Leonore

Prinzessin:

Du siehst mich lächelnd an, Eleonore,
Und siehst dich selber an und lächelst wieder,
Was hast du? Lass es eine Freundin wissen!
Du scheinst bedenklich, doch du scheinst vergnugt.

Leoare:

Ja, meine Fürstin, mit Vergnügen seh' ich
Uns beide hier so ländlich ausgeschmückt,
Wir scheinen recht beglückte Schäferinnen
Und sind auch wie die Glücklichen beschäftigt.

¹ *Pop.*, p. III.
² Ms. 2259, f. 40 v.

Wir winden Kränze. Dieser, bunt von Bhimen,
Schwillt immer mehr und meht in meiner Hand;
Du hast mit hoherm Sinn und grossem Herzen
Den zarter, schlanken Lorbeer dir gewählt.

Prințesin :

Die Zweige, die ich in Gedanken flocht,
Sie haben gleich ein würdig Haupt gefunden;
Ich setze sie Virgilen dankbar auf.

(Sie krinxf die Herme Virgils)

Lenore:

So dtiick' ich meiner vollen, frohen Kranz
Dem Meister Ludwig auf die hohe Stüme —

(Sie hränit Ariostens Herme)

Er dessen Scherze wie verbliihen, habe
Gleich von dem neuen Frühling seinen Teii.

Tu mă privești zimbînd, Eleonoro,
Apoi privești la tine, zimbești iar,
Cc ai tu? [Să știe lasă și amica] Fă să știe și-o amică,
Tu pari că cugeti, însă pari ferice.
— O, da, princesă — cu plăcere văd
Cum suntem rustic noi împodobite,
Părem mult fericite păstorițe,
Ca-a fericiiților ni-i ocuparea,
Facem cununi. Aceasta cu flori varii
[Crescu] S-imflă din ce în ce sub mina mea,
Iar tu cu simț mai nalt, suflet mai mare,
Ales-ai laurul [gingaș, mlădios (zvelt)] delicat și zvelt.
— Ramurii care-i împleteam pe gânduri
Ele-au găsit un cap de ele demn,
Grată le-așez pe fruntea lui Virgil.
— Iar eu cununa-mi veselă și plină
Apăs pe fruntea maistorului Ludvig.
El cu-a lui glume-n veci neveștejite
Aibă de noua primăvară parte.

Tot la Viena, poetul începuse să traducă și din Heine,¹
dar pînă acum asemenea tălmăciri nu s-au aflat, putîndu-se
numai dovedi unele înriuriri heiniene.

Din Lenau însă, în afară de *Das diirre B/att* (Foaia -wjl-
tedă), a mai tradus, pre cît se poate ști, *Bit te* (Romii dta-
supra-mi) din ciclul *Sebnsucht*.²

Dar Eminescu are predilecție pentru poezii mai mărunți,
uneori chiar anonimi, de unde putea să-și ia, nestingherit,
idei pe care apoi să le topească cu desăvîrșire în fraza lui
personală. Alături de Biirger, a cărui *Lenore* începuse s-o
traducă, îl atrage, dintre autorii secolului al XVIII-lea,
fabulistul Gott. Con. Pfeffel, din care tălmăcește cîteva
mici epigrame (*Imitatorii, Autorfi editor, Leoica fi scroafa*).³
Veneția e aproape o traducere după *Venedig* a obscurului
Cajetan Cerii (*Aus einsamer Stube*)/*La steaua* este hotărît
o prelucrare după *Der Stern* de Gottfried Keiler, eu toate
opiniile recalcitrante, nu pentru că ideea n-af fi 'ptituit
veni și de la sine sau pe alte căi, dar pentru că ritmul Interior
e același, precum aceeași este orientarea simbolică de ra
sfirșit:

Sieht du den Stern im fernsten Blau,
Der sterbend fast erbleicht?
Sein Licht braucht eine Ewigkeit
Bis es dein Aug' erreicht.

Vielleicht vor tausend Jahren schon
Zu Asche stob der Stern
Und doch seh'n seinen lieblicher Schein
Wir dort noch still und fern.

Dem Wesen solchen Scheines glicht,
Der ist und doch nicht ist,
O Lieb, dein anmutsvolles Sein,
Wenn du gestorben bist.

Din nu mai puțin acum obscurul autor al operei *Opti-
mismul ohne Grund*, Hieronymus Lorm, ne rămîn alte două
presupuse traduceri de mici poezii, una căzută în mîinile
lui Stefanelli,⁴ alta aflată de A. C. Cuza printre hîrțiile
poetului bolnav și socotită cu drept cuvînt a fi o prelucrare

¹ Stefanelli, *Amintiri despre Em.*, p. 161 — 162.

² *Opere compl.*

³ Wien, 1864, p. 62.

⁴ *Botef*, p. 526.

⁵ *Amintiri*, p. 163.

după *Sphârengesang*¹, amîndouă lucrări în totul prea mărunte spre a mai fi citate.

Multe compoziții din mss. se pot bănui traduceri, ca versurile, de pildă², vorbind de

O stea în cer albastră
Ce-aruncă-a ei icoană
Pe-oglinđa albă, plană,
A lacului Meran.

Versiunea dramei într-un act, declamatorii și sterpe, a lui Guillom Ierwitz, *Histrion*, aparține vremurilor de peregrinație prin trupele de teatru, ca și tălmăcirea *Artei reprentațiunii dramatice* de Enric Th. Rotscher*. Ea mulțumea spiritul de actor al vagabondului, după cum se poate vedea din subiect. Bătrînul Histrion, fost actor aclamat, e părăsit de toți. I se refuză și întrebuițarea de a copia roluri, fiindcă-i tremură mîna. Fiul său adoptiv Felice izbuteste să joace, în lipsa unui protagonist, un rol de teatru, dîndu-se drept artist străin. E aplaudat, și bătrînul moare în sală de emoție, recunoscut de spectatori, cu mîngierea unui ultim triumf.

Lantiulu de aur, *Novela svedica* de Onkel Adam e în genul senzațional. Un preot primește într-o seară vizita unui june « palid și care avea în privirea sa o dorere sălbatcă ». Acesta îi cere cheia de la mormîntul Lejonswård, pentru a înmormînta pe soția sa Iulia. înmormîntarea se face. După cîțiva ani tînărul reveni și-și arată dorința de a locui în castelul Lejonsnäs, deși acela era în stare de nelocuit. Preotul îl călăuzește pînă la castelul a cărui descriere vom da-o în altă parte. într-o zi îl găsește pe conte citind scrierile lui Jung-Stilling («istorii de visuri și spirite»). Arătîndu-și nedumerirea, contele îi mărturisește că crede în supranatural, îndeosebi în spirite. îi povestește apoi viața lui. în salonul tatălui soției sale, a cunoscut un om

¹ A. C. Cuza, *Kamadeva*, în *Neamul rom. lit.*, 1909, p. 497—501.

² Ms. 2286, f. 65. Poezia începe astfel: « Stam în fereasta susă / Și isvoriau în taină / Cu-a lor de aur haină / A nopții stele mari. »

³ Ms. 2254, f. 2 urm.

⁴ Eminescu și-a luat notă de moartea acestui autor (ms. 2285, f. 179 v.): « (gestorben) Prof. Dr. H. Th. Rotscher, Deutschlands bedeutsamster Dramaturg 69. Jahre alt in Berlin von 9 April, *Allgemeine Leipziger Illustrirte Zeitung*. » Traducerea e în ms. 2254, f. 310 urm.

⁵ *Familia*, 1866, p. 394 urm.

misterios. « El era nalt și slab, avea o față palidă și înfundată, niște trăsături drepte și fără viață, și numai ochii săi scînteietori, pe care-i fixa cu oarecare indignare pe soția mea, arătau viață. » Era atașat la ambasada spaniolă și se numea Don Caldero. Contele se împrietenește cu atașatul crezător de asemeni în supranatural. Caldero îi povestește că are singe maur, că a iubit pe o Măria, pe care părinții n-au voit să i-o dea, că la despărțire i-a încredințat un lanț de aur cu jurămîntul de a-l înapoia dacă nu-l va mai iubi. Măria i l-a înapoiat. Ea nu era alta decît mama Iuliei. Caldero și contele joacă șah pe lanțul de aur, contele îl cîștigă și-l dă soției. Dar aceasta moare. Asta era povestea castelanului pe care după aceea, într-o zi, preotul îl găsește înnebunit în urma unei scrisori de la Caldero. înainte morții, acela îi scria că nu mai crede în nemurire, deoarece aflase pricina morții Iuliei. Măria pusese în micul lacăt al lanțului o otravă puternică și fiica ei căzuse victimă prin hazard.

în afară de traducerea începută a *Criticii rațiunii pure* a lui Kant, pornită la Berlin și continuată la Iași¹, mai trebuie amintită, ca o sarcină supărătoare pentru poet, traducerea unui libret de operă română al Carmen-Sylvei, *Virful cu dor*, apărută și în broșură cu titlul « *Virful cu dor*, *Baladă română în trei părți*. Textul de F. de Laroc. Muzica de Zdislov Lubicz. Traducerea română de M. E-scu » (1879)².

Din traducerea probabilă din limba franceză a comediei în două acte *Diplomatul* de Eugene Scribe și C. Delavigne, făcută în epoca prestudențească³, n-a rămas decît distribuția rolurilor. Tradusese însă și din Victor Hugo (*Serenadă*)⁴, și poate *Monstrul verde* de Gerard de Nerval, publicat în *Timpul* din 5 iunie 1882⁵. Prin mijlocirea limbii franceze ar fi tradus și *Morella* de Edgar Poe, publicată în *Curierul de Iasi* din 8 oct. 1876.⁶ însă cea mai bună tradu-

¹ Ms. 2258.

² Semnalată de Barbu Lăzăreanu în *Adev. lit.*, 1928, nr. 378, 380, 381, 382. Noi ne-am slujit de o coală dintr-un volum al său neapărut.

³ Ms. 2254, f. 300.

⁴ Sînt cupletele cîntate de Fabiano Fabiani, cu acompaniament de ghitară, la marginea patului reginei Marie Tudor (*Marie Tudor*, Ille journee).

⁵ I. M. Rașcu, *Ecouri franc, în op. lui Em.*, IV, în *Secolul*, 25 sept. 1932.

⁶ Cf. *Arbiva*, Iași, XVIII, 1907, p. 428-433.

cete este *Lats*, după *Le joueur de flûte* de Emile Augier⁴ făcută mai în urmă, citită junimiștilor la restabilirea după boală, când îl mai vedem traducând din Mark Twain în *Fîntîna B/andufiei*.

Niște exercitări pe ideea unei navigări spre America pe o vreme fără vînt pat a indica tot o versiune:

Poate aveam șaptesprezece ani, Ioane, cînd pe mare

Sta corabia cu pinze fără vînt în nemișcare.. .

Cînd deodată căpitanul strigă repede, cu ton:

– Sus, America trăiască! Să trăiască Washington!

Din dramaturgul cel mai scump lui după Schiller, din Shakespeare, Eminescu a început să traducă *Timon Ateniianul*, din care a lăsat numai jumătate din scena întâia. Tălmăcirea s-a făcut după toate probabilitățile din limba germană și e de presupus după o ediție ieftină, precum «Universal-Bibliothek». Găsim prin manuscrise⁵ și o tălmăcire din epoca gazetăriei bucureștene a două capitole din // *Principe* al lui Machiavelli, sub titlul *Ideile lui Machiavelli*, și anume § 18: *Pînă unde trebuie să-ți (ie un principe cuvîntul și pînă unde nu, și § 19: Să te ferești de dispreț și de ură*. Tălmăcirea făcută pe deasupra textului, în stil de simplă interpretare, ar putea fi făcută și din nemțește, judecînd după unele glose, ca *Uebermuth* pentru *îngîmfare*, deși poetul avea obiceiul să-și clarifice unele noțiuni în limba germană. Cuvintele *pusilanim* (în textul italian *pusillanimo*), *malcontent*, *malcontenti* (în textul italian *malcontento*, *malcontenti*) ne îndrituiesc să credem că tălmăcirea s-a făcut din italienește, mai ales că acum poetul terținiza în modul *Divinei Comedii*, pe care o deschidea pentru Mite Kremnitz la pasaje celebre. Traducția e foarte frumoasă, cu mișcare cronicărească și arhaisme potrivite (*oblici*, *viclefug*), suferind însă de prolixitate și incoerență, ceea ce dovedește graba și neadaptarea cu spiritul textului.

⁴ 18 dec. 1888.

⁵ Ms. 2276, f. 216.

⁶ Ms. 2254, f. 183-192.

⁷ Cf. G. Călinescu, *Eminescu traducător al lui Shakespeare*, în *Aiev. lit.*, nr. 605, din 10 iulie 1932, unde se dă și textul traducerii.

» Ms. 2257, f. 323-345.

⁸ Cf. G. Călinescu, *Eminescu și Machiavelli*, în *Roma*, XII, nr. 2; se dă și textul traducerii.

Cînd vom statui asupra culturii lui Eminescu, vom vedea ce traduceri din literatura clasică se pornise să facă. Le semnalăm în trecut: începuturi din *Iliada* și din *Odi-seea*, iar din Horațiu Epistola 11 (C. I): *Quid tibi visa Chios, Bullati*. . ., Oda 38 (C. I): *Persicos odi puer, apparatus*, Oda 11 (C. III): *Ad Mercurium*, și Oda 30 (C. III): *Exegi monumentum aere perennitatis*.

Eminescu a început să publice versuri în 1866, deși încă din 1865 avea alcătuită poezia *Din străinătate*. De atunci pînă la moarte a tipărit puțin și a plănuit mult. Dacă recapitulăm acum această activitate mintală de proiecte, împărțind-o în patru epoci (prestudențească, 1864-1869; studențească, 1869-1874; ieșană 1874-1877; bucureșteană, 1877-1883) și despărțim opera în trei mari zone (teatru, proză, poeme mari), căpătăm acest ipotetic tablou:

Teatru:

Epoca prestudențească: Marcu-vodă [Mihai cel Mare, Mira, Anna Movilă]; Doamna Chiajna; Răzvan; Ovidiu-n Dacia; Joe și Crist; Alexandru Lăpușeanu [proiect vechi]; Tudor Vladimirescu [?]; Emmi. *Epoca studențească*: Mureșan; Arpad, regele ungarilor; Ștefan cel tinăr [Mira]; Decebal. *Epoca Iafi*: Dodecameron; Grue-Sînger; Alexandru cel Bun; Domnița Marioara; Petru Rareș [copil]; Cenușotcă; Basmul împăratului fără urmaș; Elvira în disperarea amorului; Gogu tatii; Bedlem-Comodie; Văduva din Ephes; Juneșea lui Mirabeau; Verena [dialog]. *Epoca București*: Cel din urmă Mușatin; Alexandru Lăpușeanu; Trei flori albe.

Proză:

Epoca prestudențească: Geniu pustiu. *Epoca studențească*: Iconostas și Fragmentarium; Avatarii faraonului Tlâ; Făt-Frumos din lacrimă; Umbra mea; Sărmanul Dionis; întâia sărutare; La aniversară; Amalia; Cezara. *Epoca Iafi*: Aur, mărire și amor; Falsificatorii de bani; Boierimea de altădată; Istorie miniaturală; Moș Iosif; Părintele Ermolachie Chisăliță; Archaeus; Visul unei nopți de iarnă. *Epoca [Iafi]-București*: Moartea lui Ioan Vestimie.

Poeme lungi:

Epoca prestudențească: Cassiodor; Gennaia; Horiadele.
Epoca studențească: Povestea magului călător în stele; Memento mori; Decebal; Demonism; Mirodonis [Demonul]; Poveste [Poesis]; Fata în grădina de aur; Miron și frumoasa fără corp; Frumoasa lumii; Basmul lui Arghir; Călin Nebunul; Rime alegorice; Moarte; Decebal în Valhalla; Nunta piticilor. *Epoca Iași:* Gemenii; Strigoii; Mușatin și codrul; Pustnicul; Tablou și cadru; Antropomorfism; Diamantul Nordului; Poveste din Halima. *Epoca București:* Luceafărul; Scrisorile [I, II, III, IV, V].

Aruncînd un ochi asupra acestui tablou, ne putem face o idee mai dreaptă asupra istoriei spiritului eminescian, care poate sluji la rîndu-i cercetătorului pentru lectura manuscriselor și datarea lor. O inspirație patriotică înăbușită de alegorie și platonism naiv, cu eroi lunatici și filozofanți, cu tînguiuri fără durere profundă și exaltare pasională fără senzualitate; o caligrafie citeață, cu multe consonante duble, cu « mut și / din *ph*, cu o cerneală apoasă, decolorată, aceasta este epoca prestudențească. Un patriotism mai politic, panromănesc, cu început de xenofobie, amestecat totuși cu byronism și faustianism, o mare bucurie de aberație fantastică, teoria dragostei angelice și demonice cu izbucnirea senzualității, schopenhauerism integral și cam zgomotos, obsesia morții cuiva, iată epoca studențească vieneză. Acum caligrafia e rotunjită, citeață, așternută pe curat cele mai adese, și multele punnisme au dispărut. Curînd, spre epoca berlineză, ea devine mărunță și ascuțită, confundîndu-se uneori cu scrierea germană pe care poetul o practică des ca funcționar de agenție. Patriotismul s-a făcut amar, poetul începe să se-ntoarcă spre trecut, pesimismul s-a agravat cu o oboseală adevărată de viață, iar senzualitatea aprinsă pe alocuri e mai bărbătească, mai conștientă de amărăciunile dragostei, mai intimistă. Poetul a cunoscut iubirea. Se vede o predilecție pentru mitologia germanică și getică și pentru folclorul național. La Iași, naționalismul devine sociologic. Eminescu se așază să facă drame de studiu al trecutului, fără nici o filozofie. Voiește în același timp să studieze societatea românească în nuvele. Poezia se face pasională,

galeșă sau iritată, apar întiile izbucniri de misoginism și, alături de gluma secretă mușcătoare și cam deșănțată, crizele de mizantropie. Scrierea cu cerneală violetă a redevenit citeață, bine împlîntată, dar mărunță, pe imprimate, pe foi de hîrtie vînată de vechi catastif. La București caligrafia devine mai aparentă, foarte citeață sau alergătoare, cu trăsături ritmice parcă de peniță gotică. Toate scrierile de acum sînt tari dar sigure în expresie, năvalnice sau înalt amare, de o mare volubilitate verbală. Să lăsăm acum la o parte unele glume ce n-ar fi fost nicicînd dezvoltate, să scoatem și acele cîteva compuneri ce intraseră în ediția Maiorescu, și totuși ce vedem? Față de mormanul de planuri și încercări inedite, cele mai multe de dramă, față de o așa uriașă voință de creație, opera rămasă, alcătuită mai ales din scurte poezii, e neînsemnată. Eminescu, mort sufletește la 33 de ani, nu apucase a arunca din spiritul său decît firimituri, sclipitoare firimituri.

**CULTURA. EMINESCU ÎN TIMP
ȘI SPAȚIU**

1. Filozofia

Lipsit de prieteni în timpul vieții și batjocorit, Eminescu devine după moarte, printr-o exagerare de cult tot atît de violentă, prototipul tuturor însușirilor și virtuților umane.

Istoria? Eminescu.

Economia politică? Eminescu.

Pedagogia? Eminescu.

Eminescu e cel mai mare filozof, cel mai de seamă filolog, cel mai învățat individ. El a formulat cu mult înaintea fizicii moderne teoria relativității, a cunoscut pe clasiici ca nimeni altul, a revelat omenirii filozofia asiatică. El este un profet. A prevestit prăbușirea sistemului monetar și reîntregirea patriei. Cel mai inocent cuvînt al paginilor lui e umflat de simboluri ca o rodie coaptă. Ioan din *Geniu pustiu* «reprezintă Banatul, Crișana, Maramureș, Temișana, sau geniul românismului din acele ținuturi românești. Sofia reprezintă pe românii din Ungaria propriuzisă; Toma Nour simbolizează Transilvania, sau geniul românismului de acolo. Poesis însemnează românii din Ardeal; iar autorul [Eminescu] e România.» Dar cunoștințele lui? Pentru el literatura engleză ori lituană nu aveau taine. Manuscrisele lui sînt presărate cu calcule și ecuații care așteaptă numai un mare matematician spre a se scoate la iveală și această neștiută periție a poetului. Precum Dante devenise în Italia cripta tuturor înțelepciunilor

¹I. S. Ordcanu, *Em. pesimist, profet și economist, 1899; Em. plinge în poezii" sa ruina României, I—II, 1914.*

omenești, Eminescu a ajuns și el a fi, în lipsa unei critici adevărate, începutul și sfârșitul oricărei discipline, autoritatea supremă, «atoateștiutorul»¹ Și când un dregător al instrucției, nu demult, dădea unei scoale normale din Ardeal numele de «Titu Maiorescu», o delegație turburată îl conjura să preschimbe acest nume șters în acela de «Țichindeal». Zadarnic se străduia ministrul să dovedească superioritatea culturală a celui dintii. De dincolo de mormînt Eminescu decreta:

Văd poeți ce scriu o limbă ca un fagure de miere,
Țichindeal gură de aur, Mumulean glas cu durere.

A venit, credem, vremea să cercetăm pe Eminescu în spiritul adevărului și cu o pietate care să nu degenereze în caricatură.

Oricît de greu ne-ar veni, fără știri despre cuprinsul acelei biblioteci de șapte rafturi, fără aluziuni, în scrieri, asupra operelor citite, să tragem hotarele culturii lui Eminescu, bizuiți pe o intuiție nestricată de o falsă idolatrie și pe atîtea referințe cîte se află prin manuscrise și prin compunerile publicate, vom fi în măsură să ne dăm seama, sub specia unei anume relativități, de întinderea și lacunele culturii sale. Un lucru pare însă dovedit de la început. Foarte de tînăr, poetul a citit cu patimă, de toate, fără alegere, din ce i-a căzut în mînă și s-a potrivit predispozițiilor lui. Cititor neostenit de gazete, el a putut să aibă adeseori cunoștințe din acele «hîrtii. . . ziare rupte, broșuri efemere, din cîte se-mpart gratis. . .»², fără a fi mers la operele originale. Întrucît privește soiul citirilor, filozofismul alegoric și platonizant al însemnărilor din adolescență arată în tinerețe înclinarea către scrierile de a doua mînă, cu aer adînc, de acelea din care citea Dionis:

«Era tînăr — poate nici optsprezece ani — cu atît mai rău... ce viață-l aștepta pe el? . . . Un copist avizat a se cultiva pe apucate, singur... și această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare. Lucruri mistice, subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet...»

¹ G. Bogdan-Duică.

² I. Petrovici, *Din amintirile unui fost dregător*, Bibi. p. toți, 1931.

³ *Sărmanul Dionis*.

Eminescu și-a făcut studiile universitare la Viena și la Berlin, și acolo știm că cimentul tuturor disciplinelor este filozofia. Prin programul universităților pe care le-a urmat și prin propria alegere, el a fost în starea indiscutabilă de a avea cunoștințe temeinice de filozofie. Scrierile lui teoretice, însemnările, totul, în sfîrșit, dezvăluie un om apt să priceapă și să minuiască abstracții oricît de înalte. Iată un lucru pe deplin verificat. înseamnă aceasta că poetul avea informații amănunțite în toate ramurile disciplinei, că posedă o cultură de specialist? Sîntem îndreptățiti să credem că nu. Viața academică i-a fost frămîntată și întreruptă, aci de Congresul de la Putna, aci de funcțiunile pe lîngă Agenția din Berlin. Oricît de intensă ar fi lectura unui student, în doi-trei ani și în asemenea împrejurări, nimeni nu devine un învățat. Anii care au urmat apoi în țară sînt prinși de revizorat și gazetărie. Manuscrisele gem de compuneri literare. Dacă vreo preocupare de informație se găsește la poet, aceea e mai degrabă în cîmpul istoriei și al filologiei. Că citea și acum cărți de filozofie, putem bănui. De nicăiri nu se vede însă un progres de preocupări de specialitate, vreo îmbulzire de idei — și la Eminescu informația are totdeauna ecouri în însemnări — care să arate o lectură metodică de profesionist. Cînd Eminescu, la Berlin, scria lui Titu Maiorescu că nu se simte încă pregătit pentru a ocupa o catedră universitară, de ce i-am pune la îndoială sinceritatea, date fiind tinerețea, dezordinea studiilor secundare și puținii ani de studii superioare efective?

La vîrsta de 19 ani, epoca sosirii la Viena, Eminescu nu putea să aibă nici o cunoștință serioasă de filozofie, afară de ceea ce găsisese în operele complete ale lui Schiller. La Universitatea din Viena a dat de profesori iluștri. Theodor Vogt făcea într-un rînd o introducere la cartea întii a *Metafizicii* aristotelice și într-altul un curs de logică. Sigmund Barach-Rappaport dădea principii de filozofie și comenta clasici ca Descartes, Spinoza și Leibniz. De la cel mai de seamă dintre profesori, de la R. Zimmermann, afla mecnica realelor din filozofia lui Herbart, de care peste cîțiva ani se arăta dezgustat:

«La Viena, eram sub influența nefastă a filosofiei lui Herbart, care prin firea ei te dispensează de studiul lui Kant. în această prelucrare a înțelesurilor s-a prelucrat și

însuși intelectul meu ca un înțeles herbartian, pînă la to-cire. Cînd însă după această frămîntare și luptă de două luni de zile, vine la sfîrșit Zimmermann, zicînd că există într-adevăr un suflet, dar acesta e un atom, aruncaî indignat caietul meu de note la dracu, și n-am mai venit la cursuri.»

Zimmermann era însă și un istoric al filozofiei. La Uni-versitate el a ținut prelegeri de istorie a doctrinelor, înce-pînd cu antichitatea și sfîrșind cu Kant. Să zicem că Emi-nescu nu l-a frecventat. După cum este obiceiul studen-ților, el va fi citit acasă ori la bibliotecă texte de speciali-tate și în rîndul întîi cărți de sinteză. Va fi fost el în contact nemijlocit, la vîrsta aceasta între 19–21 de ani, cu marii filozofi? Greu de spus. Într-un articol din acea vreme (*Echilibrul*, 187fj) citează pe Kant, cu vădită cunoaștere nu numai a principiilor «transcendente», dar și a pă-re-rilor estetice din opere mai puțin consultate, ca *Kritik der Urtheilskraft*, cum ar fi definiția ridiculului, care este «ri-sipirea spontană a unei așteptări mari într-o nimică în-treagă». Un pasaj din scrisoarea către D. Brătianu pare multora o înfrîurire netăgăduită a lui Hegel, ceea ce în partea strict formală ar putea să și fie, după unde care plu-teau atunci în aer. Cînd, mai tîrziu, avea cunoștințe ho-tărîte despre Hegel, el lua atitudine împotriva lui. Artico-lul *Cultură fi ftiință* din această vreme, cu citate din *Diop-trica* lui Borne, din *Knigge* și un onor. C. F. Vochele este, precum arată stilul silnic, nefiresc, o traducere, cu unele comentarii în notă asupra problemelor românești. De alt-fel, se zice acolo că «de la timpul de-nflorire a literaturii naționale încoace a fost ades multă vorbă despre o cultură a inimii», ceea ce nu se potrivește decît Germaniei, precum ei îi convine opinia asupra acelor «amice din provincie

¹ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 35. Propoziția despre «das Lächerlich» se află în P. I, C. II, § 54 («Das Lachen ist ein Affekt aus der plotz-lichen Verwandlung einer gespannten Erwartung in nichts»). Cf. *Imma-nuel Kant's Werke in acht Buechern*, I–II, A. Weichert. Cam din vremea cînd traducea pe Kant sint exercițiile de terminologie gnoseologică din ms. 2255, f. 8–9: «Erkenntnis – Connaissance; Vernunft-Raison; Causalität; Ursache; Principium rationis sufficientis cognoscendi»; aci se vorbește de patru forme de adevăr: «logischformelle Wahrheit, empiri-sche Wahrheit, transcendente Wahrheit, metalogische Wahrheit.» în ms. 2291, f. 28 urm.: «Gegensatz von Vorstellung u. Ding an sich».

² Ms. 2255, f. 209–241.

ale lui Schiller, care prin lux francez și romane engleze își cîștigă pretențiunea de-a trece de culte». Epidemia pic-turii în porțelan nu era nici ea un fenomen românesc și nu Eminescu putea vorbi de «scrierile pedagogiei noastre atît de înaintate» și de acele multe «asupra eticei». Pe Schopenhauer îl citise încă de acum, căci în chiar *Sărmanul Dionis* se amintește de «ipocrizia vecinică, care ține cît istoria omenirii», de «acel sîmbure negru și rău, care-i rădăcina adevărată a vieții și a faptelor sale – egois-mul său». După stilul însemnărilor de atunci, după nuanța lor eclectică, după aprinderea patriotică și multitudinea proiectelor literare, putem să afirmăm atît: că poetul se iniția în problemele filozofice și citea de toate, dar noțiuni temeinice și pornire tehnică de specialitate n-avea.

La Berlin a fost și putea fi mai cu folos harnic. Aci predau Duhring, Zeller, Althaus, Bonitz. Dată fiind natura istorică a operei celor mai mulți din ei și caracterul enci-clopedic al formației poetului, trebuie să presupunem că, spre a studia mai bine, Eminescu și-a procurat lucrările lor. Și-ntr-adevăr, Eduard Zeller e autorul unei celebre *Filosofii a grecilor* (*Philosophie der Griechen*, 1842–1852) și a unei *Istorie a filozofiei germane de la Leibniz* (*Geschichte der deutschen Philosophie seit Leibniz*, 1873), E. Duhring are o *Istorie critică a filozofiei de la origini pînă în zilele noastre* (*Kritische Geschichte der Philosophie*, 1869), Bonitz comen-tase pe Platon și pe Aristot (*Platonische Studien; Aristotelische Studien*, 1862–1867). Prin însemnările poetului găsim adesea numele lui Fr. Ueberweg, aruncat se pare în delîrul boalei.¹ Ueberweg alcătuiuse și el o *Schiță a istoriei filozofiei de la Tales pînă în zilele noastre* (*Grundriss der Geschichte der Philosophie*, 1862–1866), operă îndeajuns de cunoscută.² Toate aceste lucrări erau atunci relativ recente.

¹ Ms. 2255, f. 354, 362.

² Aluzii la Tales găsim prin mss. din epoca cea mai juvenilă (ms. 2254, f. 12 v.), pe locul proiectelor cu *Mira*: «Din două elemente poate să conștie lumea – din unul niciodată – forma materiei bielementare ar atîma de la proporțiune, de la densitate, de la culoare, care se reduce la una și aceeași, adică la proporțiune și la impregiurări, și lumina ensuși n-ar fi decît un rezultat al impregiurărilor acestui element, d. ex. apa curată în nouri groși apare neagră, apa [-n] nouri albi apare albă – apa [-n nouri] nour vîntul serei apare roșie, apa-n curcubeu apare șepticoloră – apa înghiaciată, apa &c.

S-ar putea dar ca lumea toată să fie compusă din elementele apei, adică recte din apă, după cum zice un filosof grec.»

Nici gînd că Eminescu a avut unele din ele, pentru că nu e de închipuit că s-ar fi pornit să traducă pe Kant și să se pregătească pentru cariera universitară fără să aibă măcar operele de sinteză capitale, ce se întimplau a fi chiar ale profesorilor săi. Sintem siguri deocamdată că poetul citise pe Kant și pe Schopenhauer. E foarte probabil iarăși să fi consultat și alte opere filozofice originale, de pildă unele dialoguri platoniciene (precum afirmă Slavici), de vreme ce pomenea odată de «statul ideal al lui Platon» (*Despre program*, 1880)¹, ceea ce ar fi putut face, nu-i vorbă, și fără lectură directă, pe Spinoza, pe Fichte. Lui Slavici îi dădea sfatul să nu-și piardă vremea cu Kant, Fichte, Schelling și Hegel, ci să pornească de la Schopenhauer.

În 1877, cînd deci trecuse prin Biblioteca centrală din Iași, cu prilejul apărării lui Maiorescu de criticile lui Zotu, trimitea în privința lui Epicur la Diogene Laerțiu, cartea X, pe care urma dar că o consultase. Despre Aristot, asupra căruia fusese în măsură să asculte cursurile lui Bonitz, sintem mai îndoșiți, deși întîia carte a *Metafizicii* măcar putea să-i fie cunoscută. O aluzie despre *Logică* («acel nume pe care călugării îl dădeau în evul mediu logicei lui Aristotel: *medicamentam mentis*») arată că, substanțial cel puțin, poetul era aci în largul lui. Mai citează de altminteri pe Aristot în articole și o dată *Topica*.

În «*Cinismul*» *liberalilor*, Eminescu dă lămuriri despre școala cinică, însă cu mai multe date de cîte sînt în Diogen Laerțiu :

«Cuvîntul „cynic” are a face tot așa de puțin cu cuvîntul grecesc *Kion* (cîne, și încă nelegiuit și spurcat) pre-

¹ *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 288. Despre Platon, Aristot (platonism, aristotelism, realism, nominalism, xotSct paif, chestiuni de poetică), însemnări de cursuri (ms. 2257, f. 11 urm., f. 189 urm.). Iată și strofe din *Luceafărul* (ms. 2275 B, f. 62): «Și dacă vrei să fii un sfînt, / Să știi ce-i chinul, truda, / Îți dau un petec de pămînt / Ca să te cheme Buddha. // De vrei un număr să mă chemi / În lumea ce-am creat-o, / Îți dau o fâșie din vreme / Să te numească Plato.»

² Slavici, *Amintiri*, p. 19. în ms. 2259, f. 201 v., notiță bibi.: «Kant, 13 Bande; Schlegel, *Phil. Vorlesungen*».

³ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 292; III, p. 377. în ms. 2258, f. 191 și urm., copia unor capitole de logică în limba romană arhaică. Ms. 2285, f. 168: «Kuno Fischer u. Trendelenburg». Despre modurile silogistice: «Barbara, Darii, Celarent, Ferio», în ms. 2269, f. 77 v. (intors).

⁴ *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 85-86.

cît de puțin are a face d-1 C. A. Rosetti cu partidul *roșei* roșie din Anglia.

Iată cum stă lucrul.

După moartea lui Socrate discipolii lui se împărțiră în două direcțiuni, unii căutînd a dezvolta mai departe principiul cunoștinței (școlile lui Euclid și Phaedo), alții căutînd a dezvolta principiile lui *morale*, și anume școala *cynică* a lui Antisthene și cea a lui Aristipp din Cyrenae.

De ce școala lui Antistene se numea *cynică*? Pentru că vechiul filosof, un model de virtute și de înțelepciune, era un cîne nelegiuit și sputcat după explicarea d-lui Grădișteanu și a *Românului*?

Ciudată calificare pentru-un discipol al lui Socrate.

Cauza poreclirii e următoarea: Antistene (născut la 444 înainte de Chr.) nu era copil legitim, deci nici cetățean cu drepturi egale în Atena. Tatăl său fusese atenian, mamă-sa însă *thracă*. Ca discipol și ca învățător el era deci mărginit la locul de educațiune Kuv6(Tapye<; (cinele alb), un sat pe un deal spre nord de Atena, consfințit lui Hercule și loc de educațiune a copiilor bastarzi. Aci își preda Antistene lecțiile și de aici elevii lui au luat numele de cynici. Numele acestui sat venea de acolo că cu prilejul unei jertfe aduse lui Hercule, un cîne alb, răpind o bucată din cărnurile de jertfă, a dus-o în gură pe acel deal.

Iată originea cuvîntului „cynic”. Însemnarea originară a cuvîntului este deci: discipol al filosofului socratic Antistene. Școala cynică e totodată mama școlii *stoice*.

Mai tirziu și mai ales de pilda lui Diogen din Sinope, cuvîntul și-a schimbat întrucîtva semnificațiunea. Cinismul a degenerat în trufie și lipsă de pudoare.»

Feluritele referințe pe care le găsim în manuscrisele sale sînt ecouri universitare. Că cita pe Heraclit \ pe Giordano Bruno², pe cardinalul de Cusa³, pe Descartes⁴, pe Spinoza⁵, pe Leibniz⁶, pe Berkeley⁷, pe Hegel⁸ (despre

¹ Ms. 2255, f. 15.

² Ms. 2257, f. 15; ms. 2255, f. 372, f. 377.

³ Ms. 2257, f. 15.

⁴ Ms. 2267, f. 13: Cartesius; aci și Leibniz.

⁵ Ms. 2287, f. 83; ms. 2291, f. 31 v.

⁶ Ms. 2255, f. 372; ms. 2257, f. 11 urm. etc.

⁷ Ms. 2285, f. 168.

⁸ Ms. 2280, f. 1 urm. La f. 3 și v.: «Skizze aus dem Leben H[egel]s». Lecții despre Hegel în ms. 2286, f. 39 urm. și 44 urm. Citarea numai a

care în primele luni ale anului 1873 Althaus ținuse un curs la Universitatea din Berlin: *Ueber die Primtzipien der Hegelseben Philosophie*), pe Lotze \ pe Wundt, *Etica* lui Herbart, *Estetică* lui Vischer și altele, toate aceste ne duc îndeosebi către cursurile audiate. Găsim citeodată o însemnare cum e aceea, tot de la Berlin, asupra lui Helvetius, care pare făcută pe marginea textului original și care ne dovedește felul cu totul enciclopedic în care se informa. Sub titlul ediției (Helvetius, *De l'esprit*, David. A., 1758) el scrie aceste puține cuvinte:

numelui: ms. 2255, f. 360 v. în ms. 2290, f. 85 v., program de curs: Althaus, *Entwicklung u. Kritik der Hegelschen Philosophie*. Tot aci anunțat Duhring cu un curs *ilherpbil. u. politische Optimismus u. Pessimismus*.

¹ Ms. 2287, f. 35 v. urm., passim.

² Ms. 2261, f. 185 urm.

³ Ms. 2257, f. 86; la f. 11 urm.: Schopenhauer, Hegel, Herbart, Vischer.

* *Uid.*, f. 64: *Aus Vischers Ästetik*; v. și ms. 2285, f. 146 v.; ms. 2291, f. 28 (însemnarea bibliografică a operei). Se citează și *Ästetik* v. Moritz Carriere (ms. 2285, f. 147). Asemeni: *Ästetik und Philosophie des Sehnen u. der Kunst* de Max Schosler, Berlin, Nicolai, 1871 (ms. 2291, f. 27 v.).

¹ Ms. 2290, f. 14. Totuși e dubitabil că Eminescu ar fi consultat direct pe Helvetius. Acesta nu «reduce totul la materie», întrucît admite o Ființă supremă, așadar un factor metafizic inteligibil, nu se preocupă însă de loc de chestiunea transcendentalității, adică dacă spiritul e o substanță spirituală ori materială. «Ce que j'ai à dire de l'esprit, s'accorde également bien avec l'une et l'autre de ces hypotheses». Distinge între suflet (âme) – simplă «faculte de sentir», nu importă dacă «immortelle et immatérielle», factor viu, existînd ca orga care încă nu sună, cînd copilul se află în pîntecele mamei sau cînd omul e cufundat ta somn adine – și spirit (esprit), efectul facultății de a simți, «assemblage de pensees». «La pensee n'est donc pas absolument necessaire à l'existence de l'âme.» Ca virtualitate de a simți, sufletul posedă două facultăți, sensibilitatea fizică («la faculte de recevoir les impressions») și memoria («la faculte de conserver l'impression»), care e o senzație continuată, însă slăbită. Din funcționarea acestor facultăți rezultă spiritul. Asta vrea să zică la Eminescu «binomium a două simțiri». Oamenii au o capacitate de memorie superioară uzului obișnuit: «. . . ce n'est point à l'inégale etendue de la memoire qu'on doit attribuer la force inegale des esprits». «L'homme naît ignorant: il ne naît point sot». Omul este «le produit de son education» și al hazardului («întîmplătoarea dezvoltare» din nota lui Eminescu), ca «enchainement inconnu des causes». «Toute idee neuve est un don du hasard.» Prin determinism obscur și educațiile diferă, de unde inegalitatea spiritelor. Motorul tuturor lucrurilor pe pămînt este interesul. «. . . c'est uniquement à la maniere difterente dont l'interet personnel se modifit, que l'on doit ses vices et ses vertus.» «L'interet est la mesure des actions des hommes.» «Les moteurs de l'homme sont le plaisir et la douleur physique.» Omul vrea, cu alte cuvinte, să fie fericit. Fiecare e împins de «l'amour de lui-meme». «Aimer c'est avoir besoin.» «Nulle

« Pornirea vădită de a reduce totul la materie și la întîmplătoarea dezvoltare a diferitelor forme a ei. Materia creatoarea tuturor lucrurilor.

Cuget, închipuire, aducere-aminte – simțiri. Judecata binomium a două simțiri.»

în carnețelele sale poetul își nota adesea bibliografia pe care i-o indicau profesorii. Ar fi tot așa de riscat să afirmăm că a consultat aceste opere sau că nu le-a consultat. Dar, de pildă, nimic nu ne îndreptățește să presupunem că, însemnîndu-și, după recomandarea profesorilor, opusulele lui Porphir (*Vita Pithagorae, De abstinentia ab esu animalium, De antro Nympharum, Epistola de diis, daemnonibus etc. ad Anebonem*) și întrucît amintește de neoplatonicul Plotin (subînțelegînd desigur și *Viața* acestuia și

amitie sans besoin: ce seroit un effet sans cause.» Oamenii înclină spre despotism din dorința de fericire, posibilă prin cît mai multă putere. Anume pasiuni «factice», ieșite din viața complicată a societății (invidie, orgoliu, avariție, ambiție), n-au altă origine. A le reprobă nu-i cuminte. « On devient stupide, des qu'on cesse d'être passionne.» «Detruisez dans un homme la passion qui l'anime, vous le privez, au meme instant, de toutes ses lumieres; il semble que la chevelure de Samson soit, à ost egard, Pembleme des passions: cette chevelure est-elle coupee? Samson n'est plus qu'un homme ordinaire.» Omul superior e unul care se ridică la pasiuni tot mai abstracte, la idei generale. Prin educație, spiritul se clarifică și astfel se pot înlătura intoleranța, ipocrizia, despotismul, ajungîndu-se la o «religie universală». «La morale fondee sur des principes vrais est la seule vraie religion.» în spiritul de mai sus, Helvetius scrie și un poem alegoric, *Le bonheur*. El e din familia lui Epicur (și acesta proclama senzația ca origine a cunoașterii, plăcerea și durerea drept elemente ale existenței) și visa, pe de altă parte, ca Seneca, o «viață tihnită», mărturisînd cu candoare despre opera *De l'homme et de son iducation*: «. . . Si j'eusse donne ce livre de mon vivant, je me serois expose à la persecution et n'aurais accumule sur moi, ni richesses, ni dignites nouvelles».

Helvetius e citat de Schopenhauer, care utilizează pe moralistii francezi în sensul pesimismului și mizantropiei sale. Helvetius e filozof experimental: «Toute metaphysique, non fondee sur l'observation, ne consiste que dans l'art d'abuser des mots». Aceasta e și părerea lui Schopenhauer. «Interesul» nu-i decît «voînța», «egoismul». Oaia pașnică, zice Helvetius, este obiect de spaimă pentru micile gingăanii din iarba pe care o paște. Geniul, ca individ luminat, reprezintă pentru amîndoi omul care s-a ridicat la principii. Rîndînd vanitățile mărunte, «l'homme de genie est presque partout plus vivement poursuivi que l'assassin». De la un punct, Schopenhauer se desparte de Helvetius. Pentru acesta «l'ennui est une maladie de l'âme», în vreme ce filozoful german caută tocmai apatia, ca soluție, negativă, a problemei fericirii. În scurt, Helvetius pregătea pe Eminescu pentru lectura lui Schopenhauer, *Oeuvres d'Helvetius*, I – V, A Paris, Chez Jean Serviers, Jean François Bastien, 1792.

I Ms. 2257, f. 412 v.

poate ediția *Enneadelor*), le-a și citit, și încă în latinește. Poate fi discuție asupra a ceea ce urmează:

Reihl A., *Realistische Grunda\iige. Eine philosophische Abhandlung der allgemeinen Erfahrungsbegriffe*, Gra[^], Leuschner und Lubensky.

Zelle F., *Der Unterschied in der Auffassung der Logik bei Aristoteles u. Kant*, Berlin, weber.

Zimmermann R., *Samuel Clarkes Leben und Lesen*, Wien, Gerolds Sohn.

Wolfgang Menzel, *Kritik des modernen Zeitbewusstseins*, Frankfurt am M., Geider u. Zimmer.

Dr. Dühring, *Kritische Geschichte der Philosophie von ihren Anfängen bis i\ur Gegenwart*. . ., Berlin, 1869.

Michelet C. L., *Hegel der unwiederlegte Weltphilosoph*. Ein Jubelschrift, Leipzig, Duncker u. Humboldt [*sic*].

Mai toate numele proeminente ale științei psihologice apar în mss.:

Beiträge s\ur Charakterologie mit besonderer Berücksichtigung pädagogischer Frage v. Dr. Julius Bahnsen, 2 Bände [1867] (ms. 2291, f. 1 v.).

Der Charakter von Samuel Smiles, Deutsche autorisierte Ausgabe v. F. Steger, Leipzig, Weber, 1872 (ms. 2257, f. 174).

M. Lazarus, *Leben der Seele* (ms. 2285, f. 177 v.).

Zeitschrift fur Volkerpsychologie v. Lazarus und Steinthal (ms. 2291, f. 1 v.).

[R. H.] Lotze, *Mikrokosmos [Ideen %ur Naturgeschichte und Geschichte der Menschheit]* (ms. 2291, f. 60 v.).

[K. G.] Carus, *Psychologie*, I-II [prob. *Vorlesungen i\uber Psychologie*, iar nu *Psyche*] (ms. 2259, f. 201 v.).²

J. Volkmar, *Das Verhältniß v. Geist und Körper im Menschen nach Cartesius* (ms. 2285, f. 175).

La curs își luase însemnări de psihologie colectivă, la modă atunci, sub titlul *Einleitende Gedanken i\uber Volkerpsychologie*³.

Iată și două nume mai proeminente de gânditori:

¹ Ms. 2291, ep. Berlin, f. 2 v. -3.

² Sub Carus mai sînt notate și aceste titluri de opere (ms. 2259, f. 201 v.): *Getei. 4. Psych.*; *Ideen f.G.d. Pbil.*; *Psych. der Hebr.*; *Id. f. Geseb. der Menschheit: 7. Moralp\ilosophie*.

³ Ms. 2285, f. 3 urm. în ms. 2257, f. 13: Herbert Spencer, *Flourens, Psychologie comparativă*.

W. Windelband, *Die Lehren [sic] v. Zufall* (ms. 2285, f. 176).

R. Eucken, *Über die Methode in die Grundlagen der Aristotelischen Ethik* (ms. 2285, f. 175) \

Filozoful de predilecție, pe care către sfîrșitul vieții Eminescu îl răsfoia atent, este Schopenhauer. Cît este de tribut ar poetul gîndirii acestuia vom vedea la studiul filozofiei lui. E de ajuns a da aici cîteva indicații. Astfel, luînd apărarea lui Schopenhauer, pentru a apăra de fapt

¹ Alte notițe bibliografice:

F. F. Kampe, *Die Erkenntnistheorie des Aristoteles* (ms. 2285, f. 175).
Reinkens J. H., *Aristoteles i\uber Kunst, besonders i\uber Tragodie. Exegetische u kritische Untertuchungen*, Wien, Braumüller (ms. 2285, f. 175, și ms. 2291, f. 10).

M. Vermehren, *Platonische Studien* (ms. 2285, f. 175).

M. Brusch, *Benedikt Spinoza's System der Philosophie* (*ibid.*).

O. Carpani, *Leibnitz' Philosophie* (*ibid.*).

C. Grapengieser, *Kants Lehre v. Raum u. Zeit* (*ibid.*).

F. Frederich's, *Über Berkeleys Idealismus. Aus Schelling's Leben. In Briefen*, Berlin, Adolf u. Comp. (*ibid.* și f. 177 v.).

Elemente der Philosophie v. G. Hagemann (ms. 2285, f. 176).

Die Wissenschaft des Geistes v. G. Biedermann (*ibid.*).

Metaphysik in ihrer Bedeutung fur die Begriffswissenschaft [v.] G. Biedermann (*ibid.*).

Pragmatische, u. begriffswissenschaftliche Geschichtsschreibung der Philosophie [v.] G. Biedermann (*ibid.*).

Zur logischen Frage v. Ulrici (*ibid.*).

Grundlinien einer Theorie des Bewusstseins v. J. Bergmann (ms. 2285, f. 176).

Grundriss der Seelenlehre v. J. Mick (*ibid.*).

H. Baumgarten, *Natur u. Golt* (*ibid.*).

Galton F., *Hereditary Genius: an inquiry into its laws and consequences*. London, 1869 (Macmillan et comp.) (*ibid.*).

Prosper Lucas, *Trâite de l'heredite*, Paris (*ibid.*).

M. Eyffert, *Der Begriff der Zeit* (ms. 2285, f. 174 v., și ms. 2259, f. 201 v.).

Quäbicker R., *Kritisch philosophische Untersuchungen; Kants u. Herbarts metaphysische Grundansichten i\uber das Wesen der Seele*, Berlin, Heimann (ms. 2291, f. 3, și ms. 2285, f. 175 v.).

Das Seelenleben v. Gustav Struve (ms. 2291, f. 9).

Erdmann, *Logik u. Metaphysik* (ms. 2259, f. 201 v.).

Grube, *Triebleben der Seele* (*ibid.*).

Kuhn, *Rep. der Geseb. d. Pb.* (*ibid.*).

Malewski, *Gefässlehre* (*ibid.*).

Bunsen [Chr. K. J.] *Gott in der Geschichte oder [der] Fortschritt des Glaubent an eine siltliche Weltordnung* (ms. 2257, f. 174, cu creionul).

L. Huber, *Kleine Schriften* (ms. 2285, f. 175).

: Schultze T., *Das Fetisbismut*, Leipzig, Wilferodt, 1871 (ms. 2285, f. 177 v.).

pc Maiorescu în legătură cu unele acuzații asupra nefastei direcții filozofice, Eminescu, în articole, explica pe Schopenhauer:

« Schopenhauer zice:

„Dreptul poate fi suprimat prin forță, niciodată nimic” („bloss unterdrückt nie aufgehoben”) (vezi *Lumea ca voință fi idee*, voi. II, pag. 680) și fiecare are dreptul a face tot ce nu atinge pe altul” (*Parerga*, voi. II, pag. 257).

„Aplicarea dreptului pur se face adesea cu privire la împrejurările deosebite ale poporului. Dar numai atunci când legile pozitive s-au făcut în esență și preste tot după conducerea dreptului pur, și numai când pentru fiecare dispoziție a lor se poate găsi o rațiune în dreptul pur, numai atunci legile sunt un « drept » pozitiv, iar statul o societate juridică. La din contra, legile pozitive nu sunt decât « o nedreptate » pozitivă, o nedreptate proclamată în public și susținută cu d-a sila. Astfel este orice « despotie », constituția celor mai multe state mahometane, ba chiar multe părți din alte constituții, precum sclavia, claca ș. a.” (v. Schopenhauer, *Lumea ca voință fi idee*, voi. I, pag. 409).

Rolul pe care cugetătorul îl dă forței brute este următorul: într-o lume plină de ființe rele și mincinoase, precum este a noastră, dreptatea este slabă și trebuie susținută cu puterea, iar tot geniul politic, toată munca seculară a statelor consistă numai și numai într-o singură țintă: a face ca dreptatea să stăpânească preste putere, iar nu puterea preste dreptate.»¹

Sau:

« Schopenhauer e unul din cei mai aprigi apărători ai proprietății; castitatea o arată ca o virtute principală și ca temelul familiei; sentimentul de patrie e-n ochii lui atît de mare, încît în scara virtuților omenești sacrificarea pentru patrie e aproape de sfințenia deplină, de asceză; el cere aspre legiuiri pentru păstrarea onorii cetățenești, combate însă „le point d'honneur” al evului mediu, care-ți comandă să nu-ți plătești datoriile contractate legitim, ci

¹ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 220-221. Note, posibil de curs, în ms. 2285, f. 78, pe tema *Philosophie ier Geschichte*, interpretați schopenhauerian, căci se zice: «Egoismus, das ist der Kern des Lebens».

numai pe cele de la jocuri de hazard, iar cînd cineva îți spune adevărul, să-l ucizi.»²

Cu această împrejurare, spre a înlătura o confuzie, pomenea și de Max Stirner:

« Max Stirner, pseudonimul sub care a scris un oarecare Caspar Schmidt (născ. la 25 oct. 1806), este hegelian, fost teolog, cunoscut prin traducerea *Economiei politice* a lui Say și a cărții despre bogăția națiunilor a lui Adam Smith. După credințe politice, acest filosof al egoismului, al dreptului ca creațiune a forței este „ radical liberal”. Ca filosof a scris o caricatură ironică a filosofiei lui Feuerbach, în care neagă morala în favoarea egoismului. (Vezi *Der Einzigste und sein Eigenthum*, Lipsea, 1845.)»³

Prin Euthanasius, Eminescu a voit să răspundă la problema morții, care l-a chinuit întotdeauna. într-o însemnare pe care am dat-o, poetul încearcă să-și stabilească durata vieții:

« 78 de ani viața mea întreagă, atîta am să trăiesc. Bătrînul tot astfel. Asta este mărimea constantă de timp a vieții unui individ din rasa noastră. Vor fi urcări și scăderi pe această scară, va fi o oscilație, născută din coadaptarea cu împrejurările, dar, în fine, un constant rămîne un constant. »⁴

Chiar de ar fi scrisă la începutul boalei, însemnarea cuprinde un gînd adînc, căci e o răsfrîngere a unui pasaj din *Aporismen %ur Lebensweisbeit dr. ale lui Art. Schopenhauer*:

«Im Upanischad des Veda (voi. II, p. 53) wird die natiiirliche Lebensdauer auf 100 Jahre angegeben. Ich glaube, mit Recht, weil ich bemerkt habe, dass nur die, welche das 90. Jahr uberschritten haben, der Euthanasie teilhaft werden, d. h. ohne Krankheit, auch ohne Apoplexie, ohne Zuckung, ohne Rocheln, ja bisweilen ohne

² *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 303. în ms. 2285, f. 176, Eminescu notează: « *Uber das Seben K. die Farben v. A. v. Schoppenhauer* [sic]. însă, fără îndoială, opera filozofului pesimist poetul a consultat-o în ediția Frauenstädt. Pe acesta l-a vizitat în Berlin sau a vrut să-l viziteze, căci i-a însemnat adresa scriindu-i numele în caractere greco-chirilice: « 9paSEHcuieiu, Potsdamstrasse 276, I, H. Tot acolo își setia adresele lui Lepsius, Du Bois-Reymond, Helmholtz, Zeller (ms. 2291, f. 57 v.).

³ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 219-220.

⁴ *Viafa hi M.E.*, ed. III, p. 42-43.

⁵ Ms. 2255, f. 347.

zu erblassen, meistens sitzend, und zwar nach dem Essen, sterben, oder vielmehr gar nicht sterben, sondern nur zu leben aufhören. In jedem friiheren Alter stirbt man bloss an Krankheiten, also vorzeitig.»

Mai jos, în notă, Schopenhauer repetă că boala e o anormalitate («die Krankheit aber ist wesentlich eine Abnormität») și adaugă că după psalmi (90. 10) și după Herodot (I, 32 și III, 22) durata vieții ar fi între 70 și 80 ani. Eminescu, așadar, urmînd mai mult pe Herodot, care pune lungimea vieții în legătură cu rasa, căci vorbește de greci și perși, își calculează vîrsta cînd ar fi să moară «ohne Krankheit». Euthanasius a ajuns la această vîrstă firească și moartea lui va fi un fenomen natural.¹

Titlul *Archaeus* și apoi folosirea lui Kant arată felul informației și eclecticismul lui Eminescu. într-adevăr, «archaeul» ar presupune cunoașterea mulțumitoare, chiar și indirectă (Schopenhauer producea această noțiune) a misticismului naturalistic, fie al lui Paracelsus, fie al lui J. B. Van Helmont, adică, în ce privește pe cel din urmă, a substanței din *Archaeus faber, causae et iniția rerum naturalium*. Creația helmontiană pornește platonicește de la factorul divin, prin mijlocirea principiilor, care sînt: elementele (aer, apă), archeii, fermentii, blas (principiul propulsiv) și sufletele. Archaeul, jumătate spiritual, jumătate corporal, este imboldul seminal al tuturor fenomenelor de viață. Este un «Archaeus faber», obștesc, și toți atîția archaei cîte organisme sînt. în fond, acestea sînt abstracții cabalistice pentru niște constatări foarte cumînți, că anume materia cosmică fermentează veșnic, adică e mereu păstrătoare de viață, după tipuri sau genuri stabile, care se refac mereu cu ajutorul fermentilor. Am amintit pe misticul olandez pentru că Dimitrie Cantemir a fost un adept al lui Van Helmont, despre care a scris

¹ Preocuparea de longevitate a fost mare în epoca romantică și merită a fi memorată foarte inteligentă *Makrobiotik oder die Kunst das menschliche Leben z* verlängern de Dr. Chr. Will. Hufeland, apărută în 1796 (Reclams U.B., nr. 481—484). O cita și Novalis. Există o versiune română din 1844 la Brașov. în partea teoretică, între altele, Hufeland subliniază importanța somnului, «das gtosste Retardations und Erhaltungsmittel des Lebens». înșiră și el cazuri de longevitate, începînd cu Moise, iar printre eremiți constată că «Athanasius, Hieronymus uberschritten ebenfalls das 80. Jahr». Filozoful Daemonax, care a murit centenar, era «von einer ungewöhnlichen stoiseben Apathie».

și un elogiu (*Encomion in J. B. Van Helmont et virtutem physices universalis doctrinae ejus*) și după care a alcătuit în latinește, cu foarte puțină originalitate, o *Sacro-Sanctae Scientiae indepingibile imago*, deși nu vedem cum Eminescu ar fi putut să cunoască atunci aceste scrieri. Poate că poetul și-a luat noțiunea mai degrabă din ceea ce istoriile de filozofie spun despre *Archaeus faber* al lui Paracelsus, precursor și acela, prin naturalismul lui spiritualist, al filozofiei naturii de la începutul secolului al XIX-lea.

însemnările asupra unor gînditori, îndeosebi antici (Pitagoras, Xenofon, Parmenide, Zenon, Platon, Aristoteles, Epicur, Descartes), aflate în «colecții particulare», de vor fi autentice \ ar aparține epocii studenției. Ele nu sînt decît sinteze elementare, așa cum dă orice manual de istorie a filozofiei. Găsim printre multe titluri de cărți literare de mîna a doua, pe care s-ar zice că le-a avut în propria bibliotecă, și maioreșciana *Einiges Philosophische in gemeinfaßlicher Form*. Și de n-ar fi pomenită, putem fi siguri că Eminescu a citit-o. în lipsa unor urme mai adinei asupra lecturilor sale, sîntem totuși în stare să tragem și a posteriori unica încheiere certă de care avem nevoie. Nu se vede de nicăiri din manuscrisele și operele publicate intenția de a face studii speciale de filozofie, nici acea febrilitate bibliografică ce este sindromul începerii lor, așa cum constatăm că există în altă latută. Poetul, ieșit de la universitate, citea desigur ce era mai de seamă și impresia noastră este că se pune în curent cu noua școală transformistă a lui Darwin și Lamarck, pe care îi citează des în ultima vreme sănătoasă a vieții sale, cît și în genere cu monismul materialist științific, pe care-l respingea din punct de vedere metafizic, dar a cărui curiozitate investigatoare, pozitivistă, îl atrăgea, precum dovedesc însemnările sale «fiziografice». El însă avea noțiuni integrale de istoria problemelor și doctrinelor filozofice și aceasta concordă și cu tendința sa generală de a epuiza școlărește o disciplină,

¹ M. Eminescu, *Probleme fi analize filozofice, descoperite fi comentate de O/ap Minor*, Buc, «Probleme și idei», 1924. Numele lui William Hamilton pus alături de al lui Herbert Spencer (ms. 2291, f. 49) e o dovadă că Eminescu luase cunoștință de un reprezentant al școlii filozofice scoțiene. Hamilton, kantian, susținea incognoscibilitatea absolutului. Termenul «das Unerkennbare», adăugat de poet, face aluzie la aceasta.

² Ms. 2291, f. 13: Maioreșcu, *Etwas Pbylosophisches*.

cît și cu liniștita limpeziciune cu care se mișcă în cîmpul ideilor. De altfel, cu puțin înainte de moarte, el arăta o îndrumare largă în mișcarea ideilor, ce ne îndeamnă să presupunem o informație continuă.

« . . . Schopenhauer — scrie el în ultimul său articol — e Dumnezeu, Hartmann profetul său. Pozitivismul lui Auguste Comte nu face nici un progres; filosofii francezi nu mai studiază decît psycho-physiologia, filosofia engleză nu mai merită numele de metafizică și se ocupă de chestii practice de ordine secundară, nu de soluțiunea unor probleme universale.»¹

Dacă dar Eminescu ar fi fost în situația de a fi chemat la o catedră universitară, el, care îndrăznise să traducă pe Kant, ar fi avut o temelie destul de trainică în virtutea căreia să-și însușească unele aspecte de specialitate.

2. Economie politică

Mult mai orientați sîntem în domeniul științelor social-economice. Aci avem dovada evidentă a lecturilor directe și a preocupării intensive.

Poetul citează, consimțind în unele privinți, pe dr. Quesnay, pe Montesquieu și pe J.-J. Rousseau: Iată școala fiziocrată și aderențele ei. într-un articol cu multe referințe (*Despre muncă*)² sînt citați Adam Smith cu opera *Wealth of Nations* (book I, chap. 5) și J. B. Say cu al său *Trăite d'Economie politique* (lib. V, chap. VII). Iată dar școala fondatoare a economiei politice moderne, să-i zicem optimistă și naturalistă. Pe Malthus îl întîlnim chiar într-un articol de gazetă (*Liberalismul socialist*)³, pe Ricardo

¹ *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 568—569. Ed. v. Hartmann e frecvent citat în mss. din vremea boalei (d. ex. ms. 2255, f. 379 v.), dar și înainte. Astfel, sub rubrica *Werke uber Philosophie*, poetul trece și *Philosophie des Unbetruss'en*, v. E. v. Hartmann (ms. 2285, f. 176). De asemenea sînt notate (ms. 2291, f. 3) *Aporismen uber der Drama von E. v. Hartmann*, Berlin, Miiller, 1870.

² *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 299; IV, p. 350, 400; II, p. 74; III, p. 189.

³ Ms. 2270, f. 53-60.

⁴ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 418; IV, p. 139; *Scrieri politice*, ed. D. Murrășu, p. 166; Say citat și în ms. 2291, f. 10, cu *Notionalokonomie [sic]*.

(*Politica! Economy*, chap. II)⁴ și pe Mac Culloch: în manuscrise. Iată școala pesimistă cu adiacentele ei. De numele lui Saint-Simon dăm foarte des chiar în articole⁵ și, lucru important, nu-i scapă lui Eminescu nici strămoșul socialismului comunist, Francois Babeuf, zis și Caius Gracchus, pe care avea de gînd să-l folosească drept erou în una din cumpunerile sale dramatice (*Decebal*) încă de pe vremea studenției. în privința socialismului, despre care avea, nici vorbă, cunoștințe mai întinse, găsim citarea, într-o notă bibliografică, a lui Louis Blanc⁶. Cît privește pe Frederic List și teoria sa protecționistă, cu care Eminescu avea înrudiri, este dovedit că l-a cunoscut și prin mijlocirea lui Diihring — admirator al lui List, și care în opera sa *Kritische Geschichte der Nationalokonomie* îl tratează pe larg — dar și direct, fiindcă face, într-un articol, extrase din el⁷. Tot prin influența lui Diihring ia cunoștință poetul de protecționistul american H. Carey, din ale cărui *Principles of Political Economy*, Philadelphia, 1837-1840, scoate extrase într-un articol, luînd ca bază, probabil, traducerea germană a lui Adler (Miinchen, 1863), pe care o citează⁸. Prin Diihring s-a orientat de bună seamă Eminescu în problemele economice, deoarece acesta nu mai ținuse un curs de economie națională, dar publicase în 1873 un *Kursus der National und Socialokonomie*. Tot de la Diihring își va fi luat însemnarea de a citi *Contradictions economiques [sic]* de Proudhon, afară de care amintește și pe Blanqui⁹, ceea ce ne împlinește capitolul socialismului de la 1848, precum și *Les Harmonies Economiques*

apoi în *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 298; Malthus: ms. 2257, f. 175, ms. 2255, f. 368, ms. 2276, II, f. 26 (Malthus u. Ricardo).

¹ Ms. 2257, f. 320 urm.

² Ms. 2270, f. 53-60.

³ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 184.

⁴ Ms. 2291, f. 45-46.

⁵ *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 355. Vezi și Aug. D. Pop, *Din Eminescu necunoscut*, Cernăuți, 1942. Mai tirziu List e tradus în românește: List Frederic, *Sistem național de economie politici*, traducere de I. N. Papiniu, cu o prefață de P. S. Aurelian, Buc, 1887.

⁶ *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 299-300.

⁷ însă Blanqui din articole (*Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 511; IV, p. 20, 358, 373) nu pare a fi economistul (Adolphe), ci socialistul Louis-Auguste, căci Eminescu vorbește de «petecul roșu al demagogiei cosmopolite», de comunarzi, de nihilisti, cu ton foarte polemic.

de Fiederic Bastiat, cu care intrăm în plin liberalism¹. Aci, bineînțeles, Mill trebuia să-1 intereseze în rîndul întii² și într-adevăr îl vedem citat, și nu numai cu celebrele *Principii de economie politică* (*Grundsätze der politischen Ökonomie*), dar cu «scrierea sa asupra guvernului reprezentativ», însemnîndu-și în scripte și acest titlu englez: *Evidence before a Committee of the House of Commons*. Starea economică și politică a Engliterei pare să-1 fi atras îndeosebi, deoarece găsim însemnări bibliografice despre opere în legătură cu ea, cum ar fi Montalembert, *De l'avenir politique de l'Angleterre*, din care făcea și un extras³, și Joseph Kay, *[The Social Condition of [the People in] England and of Europa [1850]]*. Aceste notițe sînt dintr-o vreme mai recentă, de cînd, preocupat de economia noastră agricolă, începea să strîngă informații despre cultivarea cartofului⁴ și despre economia agrară în genere, după cum dovedește folosirea operei Schmith and Trall, *Fruits and Farinacea*. Eminescu n-avea cum ști limba engleză, astfel că sîntem ispitii să presupunem, întăriți de un procedeu informativ ce-i este caracteristic, că se folosea de extrase și recenzii de prin reviste.

Chiar dacă n-am întilni în notițele de studiu ale poetului numele lui Gustav Schmoller și ar trebui să bănuim că-1 cunoștea. într-adevăr, școala istorică al cărei reprezentant mai de seamă era Schmoller și care se dezvoltă chiar în anii de studenție ai poetului cerea aplicarea studiului istoric la fenomenele economice, înlocuirea metodei speculative clasice cu cea empirică, adică, într-un cuvînt, susținea cu îndreptățire relativitatea legilor economice și necesitatea cercetării condițiilor de timp și de spațiu înainte de a se lua vreo măsură. Dar aci este tot antiliberalismul eminescian, toată ura împotriva factorului universal și

credința în specificitatea ordinii publice și economice, pentru care poetul va fi găsit de altfel sprijin și în școala istorică engleză.

« Pentru noi – zice Eminescu – adevărurile sociale, economice, juridice nu sînt decît adevăruri istorice », cu vorbele aproape ale lui Knies, după care « . . . teoria economică, oricare i-ar fi forma și aspectul, argumentele și urmările, este un produs al dezvoltării istorice »\

Școala lui Gustav Schmoller a excelat în monografiile, în statistici și tablouri ale stării sociale. îl vedem și pe poet datat la observații statistico-sociologice, cum ar fi cercetarea sporului populației rurale. Tot unei tendințe de istoricism economic se cade să atribuim lecturile și însemnările asupra stării sociale în felurite state, îndeosebi Franța sub Richelieu, Mazarin și Ludovic al XIV-lea, sau consultarea lui Tocqueville în *L'Ancien Regime*, adică *UAncien Regime et la Revolution (1856)*. Putem emite o vagă bănuială că ar fi citit și *Ea cite antique* de Fustei de Coulanges, deoarece citarea lui Tocqueville se face în legătură cu însemnări economice sub titlul *Înainte și după resboiul peloponeziac*. Că Eminescu a cunoscut pe Gustav Schmoller avem dovada directă în citarea operei *Über einige Grundfragen der Rechts- und Volkswissenschaft*⁵:

Nu poate exista de asemeni îndoială că printre cunoștințele economice ale poetului intra și socialismul de stat așa cum l-a formulat în Germania mai ales Rodbertus. Ideile politice ale lui Eminescu sînt îndeosebi germane, național-conservatoare, antiliberaliste și antiindividualiste, deci anti-franceze. Bismarck trebuia să fie pentru el exemplificarea bunei politici. Concepția istoricității și organicității statului, a diviziunii muncii, a ierarhiei, a rolului intervenționist și armonizator al statului, toate acestea precum și monarhismul și unitarismul se află la socialiștii germani de stat, precum se află și la poet. Aceste teorii au fost trans-

¹ Ms. 2291, f. 45–46 v. Se face aluzie și la liberalismul cooperatist al lui Schultze-Delitsch, întrucît numele acestuia se întilnește în ms. 2285, f. 174 v.

² Ms. 2291, f. 9: *Principie* of Political Economy*, 1848. Cf. și *Opere* ed. I. Crețu, IV, p. 398, 400.

³ V. art. *Arta guvernării*, 1882; *Considerations on Representative Government*, 1861.

⁴ « June, 6, 1880. » Ms. 2257, f. 31 urm.

⁵ Ms. 2257, f. 319–320.

⁶ Ms. 2257, f. 320.

⁷ Ms. 2257, f. 313.

¹ Gide et Rist, *Hist. des doct. hon.*, p. 465.

² Ms. 2270, f. 64–66 (Statistica pe anul 1877. Minorități naționale deosebit, f. 65).

³ Ms. 2257, f. 377. Felul citării în ms. ar presupune o confuzie de titlu cu opera lui Taine, ceea ce nu-i cazul, căci Eminescu citează, cu extrase, pe Tocqueville în articole, reproducînd titlul exact; dar nu-i exclus să fi cunoscut și *L'Ancien Regime* al lui Taine, apărut în 1875. *Opere*, ed. I. Crețu, II°, p. 442, 444, 454.

⁴ Ms. 2292, f. 58.

puse în formă sociologică de Albert Schaeffle, care e unul din cei mai de seamă, alături de Spencer, întemeietori ai sociologiei științifice, bazate pe ideea societății ca organism de sine stătător (cf. *Bau und 'Leben des socialen korpers*, 1875—1878). Pe Schaeffle, Eminescu îl citează de asemeni.

Marxismul, pe care poetul îl urmărea cu atenție în ultimii ani ai vieții, îndreptându-i în parte existența, în măsura în care încerca o ocrotire a clasei proletare (pentru aceasta prețuia încercările poetice ale lui Const. Miile), intrase printre cunoștințele lui încă din universitate. Este, nici vorbă, în doctrina politică a lui Eminescu o nuanță de materialism istoric.¹ După citarea lui A. Bebel cu un articol din *Volksstaat* din 1873, reiese că poetul se informa încă din vremea studenției în problemele socialiste și păstra notițele, așa încît să le poată întrebuița cițiva ani mai târziu.

Tot din însemnările bibliografice luate la universitate constatăm că poetul plănuia să consulte operele enciclopedice capitale, cum ar fi *Dictionnaire d'economie politique* al lui Coquelin și Guillaumin și *Journal des Economiste***.

Că nu s-a mulțumit să le însemne și că avea obiceiul să se ducă la dulapul cu cărți spre a se documenta, ori de cîte ori discuta o chestiune cu latură economică, ne încredin-

¹ Ms. 2291, f. 9: *Capitalismul u. Socialismul mit besonierer Rucksicht auf Geschäfts u. Vermögensformen Vorträge z"r Vertobnung ier Gegensatz v. Lohmarbeit u. Capital*, Tiibingen, 1870; în ms. 2285, f. 174 v., altă notă: A. E. F. Schäffle, *Capitalismul u. Socialismul; Das Capital u. iie Arbeit*.

² Ms. 2291, f. 45—46. Iată o imagine a notițelor eminesciene: Proudhon, *Contradictions economiques* (Bastiat, *Harmonies iconomiques*) organisation naturelle (Carey plagiiert); Max Wirth (Ferrata) Bastiat, *Die Wertb-1 theorie (iie ersparte Dienstleistung)*. *Er will das Socialismul bekämpfen etc*; Louis Blanc, *Er dachte implicite po/emisch. Mischung des Socialismul uni politii cben Fragen etc. Bis jet^f keine neue Formulirung des Socialismul; Marx, Das Capital*. . . în același ms. 2291, la f. 67 v., e pomenit Bakunin și citat un Maler v. Genf cu *Le Proletariat français*. V. și ms. 2261, f. 90: «Karl Marx, Cari Marx, Cari Marx».

³ Marx, Lasalle, Bebel, Liebknecht sînt citați într-un articol, *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 402; Bebel citat și în altă parte, *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 201; apoi ms. 2257, f. 288.

⁴ Ms. 2291, f. 45—46 v. Alte note bibliografice: Thornton, *Die Arbeit*; I. Fruhauf, *Das moderne Socialismul u. Communismus*; Latour-Dumoulin, *Travaux sur l'adminstraiion comparie de differents peuples dont les journeaux ont publit divers exlraits* (ms. 2285, f. 174 v. și 175); *Sociale Brie/e* von Julius Duboc, Samburg, Griimig, 1873; *Die offentliche Sittenlosigkeit von Julius Duboc* (ms. 2257, f. 174).

țează acel articol atît de bine condus din punct de vedere tehnic, intitulat *Creditul Mobiliar*. *Eta* vorba de a face o distincție între operațiile bancare comerciale și cele «de speculă», oricum, va să zică, a intra pe un tărîm de obicei închis literaților. Eminescu aleargă la lucrarea *Ban-kwesen* a lui Max Wirth și la *trăite des operations de banque* de Courcelle-Seneuil, din care citează pe larg.

Și aci, în cîmpul economiei politice, Eminescu avea așadar cunoștințe integrale și temeinice și, fără să putem ști în ce măsură contribuia la asta lectura directă a izvoarelor, sîntem îndreptățiți a constata că se mișca în voie în lumea acestui soi de idei.²

3. Științe

Cercetarea manuscriselor poate sugera impresia că poetul avea noțiuni de științe. Un examen îndelung al acestor însemnări ne dă certitudinea că faza investigatoare a lui Eminescu începe cu pușini ani înaintea boalei și că mare parte din notițe sînt chiar din perioada întunecării minții. Rostul lor? în afară de împrejurarea generală că poezii străbătuți de problemele adînci ale vieții sînt mai simțitori la științele exacte, cate le potolesc în parte chinurile necunoscutului, și în această privință trebuie citați Goethe și Novalis, Eminescu trăia într-o vreme de înflorire a pozitivismului și așa-zisului monism materialist, într-o epocă de mare avînt științific în orice caz. Judecînd după anume însemnări ale poetului și după cel din urmă articol al său (*Flintina Blandușiei*), Eminescu osîndea atît idealismul excesiv al lui Hegel, cît și materialismul «brutal».

¹ *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 163, 164.

² Numărul de însemnări juridice, de Ia cursuri, e foarte mare prin mss. Chiar în timpul boalei, Eminescu are proaspăt în minte pe R. Ihering, căci *Lupta pentru drept* pusă în dreptul numelui acestuia (ms. 2255, f. 377 v.) este *Der Kampf ums Rechts*. Alte opere juridice: Prof. Dr. Bastian, *Die Rechtsverhältnisse bei verschiedenen Volkern der Erde. Ein Beitrag zur verg/eichenden Ethnologie*, Berlin, 1872, G. Reiner (ms. 2257, f. 174); R. v. Mohl, *Volkrecht u. Politik*; Bluntschli, *Staatswörterbuch* (ms. 2291, f. 9; despre un prof. Bluntschli, acesta sau altul, cf. și *Opere*, ed. I. Crepi, IU, p. 80); *Reden* v. E. Castelar (ms. 2291, f. 13).

El visa o filozofie care, pornită de la datele experienței, să încerce a răspunde totuși la marile întrebări ale existenței. Încredințat însă că și filozofia trebuie să aibă un temelie pozitiv, se străduia să strângă informații de științe exacte, cu care voia probabil să-și satisfacă nevoile sale spirituale, în caietele poetului apar nume celebre în gândirea bizuită pe fapte și calcul, ca Galilei, Laplace, pe acesta din urmă consultându-l «în privirea legii atracțiunii» în *Exposition du systbme du monde*, Newton, Lamarck, Darwin (*Originea spețelor*, carte aproape populară, credem că o citise?), James Watt, Helmholtz, Robert Mayer, Du Bois-Reymond, John Tyndall, Wundt, Pouillet, Bernoulli, Biichner. Opera acestuia din urmă, *Kraft und Stoff*, o citise încă de la Viena. Pe Darwin îl pune în legătură cu Goethe naturalist, căci amintea de: «Descoperirea unității ființelor organice, făcută în același timp de Goethe și de Lamarck și legile diversificării acestei unități și ale evoluțiunii, teorie atât de splendid dezvoltată de Darwin . . . » (*Efectele demagogiei*).

Positivistă era dar tendința spiritului eminescian în cei din urmă ani ai vieții. Dar se poate vorbi de o îndrumare științifică serioasă? Poetul fusese slab de tot la matematici în școală, lucru pe care îl mărturisește mai târziu, când e cuprins deodată de un entuziasm nemăsurat pentru această știință, pe care o profesa de altfel și Sărmanul Dionis, care « făcea c-un creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit. . . ». Exercițiile pe care le așterne la maturitate în caietele sale sînt de tot elementare, în cite un loc se încearcă să învețe a extrage rădăcina pătrată ȘJ

¹ Ms. 2275 bis, f. 41 v.: *Principiul independenței absolutului*; *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 548; v. și ms. 2267, f. 13: Bernoulli.

² *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 207.

³ Ms. 2255, 2261 passim. în articole, citați Galilei, Ptolomeu, Copernic (*Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 403); Galilei (*op. cit.*, III, p. 362); Newton (*op. cit.*, III, p. 350); Galilei, Newton, James Watt (*op. cit.*, III, p. 264). în ms. 2308, f. 62 (*Dief. de rime*) și în ms. 2287, f. 40, e amintit doctorul și chimistul olandez H. Boerhave. Wundt și în ms. 2261, f. 30, f. 185. în ms. 2308, f. 7, e o tăietură de jurnal despre cometa lui Encke: « Ein uraltes Lied, welches Pfuhl anzieht, vor Jahrhunderterten auf Island gesungen, weissagt » (urmează versuri copiate de noi în cap. *Cadrul psihic*).

* Vasile Gherasim, *Em. la Viena*, în *Jun. Ut.*, 1923, p. 374— 379.

* *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 261. în ms. 2291, f. 40: Goethe, Priestley, Dumas [J. B. chimistul?]; mai jos (f. 49 v.): [A.] Comte.

* *Pol.*, p. 245.

cubică, să facă multiplicarea și împărțirea fracțiilor zecimale, precum și aducerea celor comune la același numitor, în altă parte se inițiază în *calculul cu litere*, care nu e decît o algebră, făcînd fracțiuni pentru cele patru operații și extrageri de rădăcini. O mare rîvnă de matematici îl cuprinde. Boala vine pe cînd voia să așeze totul în numere. Bunăoară se pregătea să întreprindă «studiul matematic al jocului de cărți». «Să calculez — zicea el — suma combinațiilor posibile între cărți, suma combinațiilor posibile — cărți, să fac exerciții jucînd cu mine însumi.»

8

Ecuatiile lui sînt cu totul închipuite și nu trebuie multă pătrundere ca să se vadă că ele aparțin epocii de rătăcire. Eminescu voia să aplice numerele la toate:

« Care e deci sistemul capitalului mic? El se-nvrîștește repede, se primenește cum se zice, lăsînd pururea o mică diferență în urmă:

3 X 50 = 150 — mișcare rotatorie chimică

50 X 3 = 150 — „ „ mecanică »

Aci e vorba de economie. Dar și arta războiului, sociologia, femeia, arta, educația, psihologia sînt puse în ecuație. Caracterul rasei e dovedit mecanicește:

« Un om nu este într-o mișcare generală decît o parenteză mecanică — o mașină intercalată. Caracterul drept va merge în mișcare în direcția AB ->, caracterul strîmb, națiunea perversă, pusă în mișcare de același riu, de aceeași putere motorie va merge în senz invers, BA <-. Noi credem că caracterul grecului e atât de pervers, încît, cu cea mai mare bunăvoință din parte-i, nu poate apuca decît direcția contrară direcției noastre de cultură.»

Aceste elucubrații dovedesc două lucruri: că Eminescu n-avea cunoștințe temeinice de matematici, ci numai o dorință tîrzie de poet de a se instrui, și că cele mai multe notițe fiind din epoca boalei n-au decît o valoare de documentare a direcției spiritului.

1 Ms. 2270, f. 8-14.

² Ms. 2269, f. 9 și v.

³ Ms. 2258, f. 236 urm., 247 urm.

* Ms. 2292, f. 46 v.

* Ms. 2275 bis, f. 18.

• Ms. 2275 bis, f. 11 și passim. Nu lipsește nici «Perpetuum mo (ms. 2291, f. 40, epocă lucidă).

Cit despre științele fizico-naturale, Eminescu se arată foarte harnic. Un caiet întreg¹ cuprinde notițe fiziografice, cărora poetul însuși le face, la sfârșit, un indice, și anume despre: magnetism și magneți, electricitate, energie, teoria mecanică a căldurii, radierea căldurii, teoria mecanică, insolațiune etc. O mulțime de alte însemnări de fizică (gravitație, cădere, masă, calorimetrie, legile mișcării, definiția noțiunii de forță) sînt luate după R. Mayer.² Altele sînt de științe naturale, ca «determinațiunea de mai nainte a sexului» (după Dr. Enric Ianke, *Vorausbestimmung des Geschluhts der Haustiere*, Berlin, 1881)³, sau excerpte după *Die Pflanze* de Schleiden⁴. Acelea asupra «puterilor naturii neviețuitoare» sînt extrase din *Annalen der Chemie und Pharmacie* von Wohler und Liebig, 1842, Bd. XI-II Maiheft⁵. Sînt și notițe de geologie, de atmosferă, unde e citat Baco de Verulam, cu *Phisica configuratione mundi*, ceea ce confirmă tendința lui experimentală în filozofie. Trebuie amintit că fizicianul J. Tyndall, pe care îl cita⁶, scrisese o cunoscută carte despre *Ghețari și transformările apei*. La Viena știm că asista la cursul de medicină legală al lui Gatscher și la cel de fiziologie al lui Brucke!⁷ De acolo știa poate de autorul *Anatomiei generale*, de «fiziologul

¹ Ms. 2270.

² Alte însemnări: Principiul conservării muncii (Satz von der Erhaltung der Arbeit), ms. 2270, f. 84—99; tot despre «Erhaltung der Kraft», cu citarea lui Helmholtz, ms. 2270, f. 114; despre cultivarea cartofului, ms. 2257, f. 313; numiri de plante și flori, ms. 2277, f. 2; nașterea albinei, cu o notă interesantă în margine: «Stupul e o mînaștire de călugărițe fecioare, în care numai starea are amanți și face copii», ms. 2257, f. 268 urm. în vremea boalei poetul își propunea și tehnica fotografică: «Să-nvăț arta fotografiei, pentru că nu știu a desemna», ms. 2292, f. 21.

³ Ms. 2270.

⁴ Ms. 2257, f. 290 urm.

⁵ Ms. 2267, f. 1 urm. Extrasele ar fi prin J. R. Mayer.

⁶ Ms. 2278, f. 13. în *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 271, vorbește de «Baco de Verulam, autorul scrierii *Novum Organon*, întemeietorul științei moderne». V. și II, p. 46. în ms. 2257, f. 18 dăm de Charles Lyell, autorul unor vestite *Principles of Geology*, de care Eminescu nu pomenește; ms. 2291, f. 1 v.: *Lehrbuch der Chemie* von Frch, Gorup v. Bezanetz, 3 Bande. Prof. der Chemie an der Un. Erlangen; ms. 2291, f. 10: Cauchy, *Theorie der Licble*.

⁷ Cf. și ms. 2255, f. 371.

⁸ De Dr. Gatscher vorbește Stefanelli (*Amint.*, p. 53—54). Slavici amintește de Hirtl și Brucke (*Amint.*, p. 20). Nu este nici o contradicție, cel dintîi predind medicina legală, al doilea anatomia, ultimul fiziologia.

Bichat» \ sau mai degrabă din Schopenhauer, care comentează pe latg *Sur la vie et la mort*. Articolul asupra sinuciderii lui Petru Kuzminski arată obișnuința cu termenii de patologie. Pe fanarioșii perversi el îi trimitea spre consultarea craniului la Wirchow sau la Quatrefages (*Polemica cu «Românul»*)¹. E vorba desigur de Virchow, celebrul profesor de la Universitatea din Berlin, autor al unei monumentale *Patologii a tumorilor*, și de De Quatrefages antropologul, căruia i se datoresc de multe ori retipărită *L'espèce humaine* și studii asupra transformismului darwinian. Și de «vestitul etnograf francez Lejean» pomenea într-un articol din 1882 (*Maferialuri etnologice*)². Teoriile fizice asupra universului, chiar cînd nu sîntem siguri că ar aparține epocii de boală, au bizareria diletantismului:

«Presiunea unui gaz asupra pereților cari-l încunjură nu se poate explica așadar decît prin mișcarea particulelor sale celor mai mici. Trebuie să admitem că moleculele unei materii în stare de agregatie gazoasă plutesc în spațiu cu totul neatîrnate unul de altul. Fiecare-și face drumul lin în linie dreaptă pînă ce se lovește de-o piedică, fie alt moleculi, fie un părete, și de aci răsare îndărăt în altă direcție ca un glonte elastic. Dacă ne închipuim așadar o asemenea masă de gaz răspîndită în spațiul liber al universului, unde nici o putere străină nu exercită o acțiune asupra ei, atunci moleculele s-ar risipi dintre stele în toate direcțiile în infinit (Nirvana ein ewig sich bewegender Tod. . .). Dar mișcarea ar fi din ce în ce mai lentă: ea ar scădea în proporție inversă cu volumul pe care l-ar ocupa și volumul acesta fiind infinit și mișcarea ar deveni infinit de slabă — *nimica* etc. . . »

Munca aceasta relevă, prin urmare, o fire entuziastă de poet diletant în ale științelor, o minte curioasă, cunoștințe solide însă nu.

¹ Din *filosofia dreptului. Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 355; ms. 2287, f. 68 v.: Bichat, *Physiologie de la mort*; ms. 2257, f. 15: Bichat, *Kebercbes physiques sur la vie et la mort*; aci: Lamarque [Cuvier]. In ms. 2287, f. 40, dăm de numele naturalistului italian Spallanzani [Lazzaro].

² *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 267.

³ *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 413.

⁴ Ms. 2270, f. 142. Recopiem, corectată, și această «experiență» (ms. 2255, f. 386): «O țeava cu apă atîrnată drept la mijloc, oriunde ai atinge țeava, aerul se suie în partea opusă. în țeava o mărgea de plumb pe un fir de sirmă reprezentînd puterea gravitației și nițel aer. Echilibru? Amîndouă una peste alta. Dezechilibru? Amîndouă fug în părți opuse.»

în câmpul filologic cunoștințele lui Eminescu pot fi determinate mult mai aproape de adevăr. Impresia unora este că poetul e un clasicist emerit, un adinc cunoscător al antichității greco-latine. Ce va fi putut da această opinie? O anume atitudine de interes pentru clasicitate, ce nu trebuie confundată cu specializarea. Multă latinească din școală n-avea cum ști Eminescu. E probabil însă că la Viena sau la Berlin a căutat să îplinească în parte niște lipsuri împiedicătoare pentru studiile înalte. Atita limbă latină cită poate desluși un absolvent de școală secundară e de admis principal că poetul știa. O dovadă că învățătura lui era proaspătă și nescolastică o formează din epoca studenției încolo plăcerea naivă și cam de autodidact cu care își presară scrierile cu locuțiuni și zicători latine clasico-moderne ca:

«divide et impera; virtus romana rediviva; parturiunt montes, nascitur ridiculus mus»; salus reipublicae summa lex esto; bellum omnium contra omnes; non datur saltus in natura; finis coronat opus; si fata favissent; quod capita tot sensus; affirmanti obstat probatio; hinc illae lacrimae; laudatores temporis acti; ex nihilo nil fit; non idem est si duo dicunt idem; vivat sequens; vivat sequentes; calumniare audacter semper aliquid haeret; non multa, sed multum; ubi bene, ibi patria; caveant consules populusque; incidit in Scylam qui vult vitare Charrybdam; fecit cui prodest; adversus hostem aeterna auctoritas esto; velle non discitur; amicus Plato, magis amica veritas; iterum censeo Carthaginem esse delendam; video meliora proboque, deteriora sequor; cinis et umbra sumus; sit transit gloria mundi; de mortuis nil, nisi bene; nil admirari; ergo; ad rem; pro domo; mutatis mutandis; ad absurdum; tale quale; mirabile dictu; ad litteram; ad libitum; sine qua non; ex abrupto; ex professo; pro forma; implicate; pro primo; a priori; a posteriori; per excellentiam; generis nullius; posito; posito sed non concesso; ab antiquo; id est; res nullius; item; punctum; distinguendum est; ex officio; qui-pro-quo; demonstrandum est; medicamentum mentis; odium generis humani; in succum et sanguinem; ejusdem farinae; mânu

¹ Horațiu, *Arta poetici*, v. 139: «Parturient montes nascetur ridiculus mus».

militari; ad hominem; in adjecto; secundum veritatem; in publicis; mea culpa; status controversiae; nervus probationis; bona fide; veto; ecce homo; ipsissimis verbis; minorum gentium; de nos sine nobis; aurea mediocritas; advocatus diaboli; occasio legis; Deus ex machina; punctum saliens; numerus clausus; delirium tremens; ecclesia; liberum mare; mare clausum; primus inter pares; memento mori; modus vivendi; de jure; de facto; jus posterius derogat priori; de omni re scibili et de quibusdam aliis; utile cum dulci; crimen majestatis; majestate minuere; de visu; stat pro ratione voluntas; transeat major; risum teneatis; tertium non datur; epitheton ornans; animal scribax; contradictio in adjecto; mater parens; collegium logicum; in contrarium; Morituri; ave Caesar; sancta simplicitas; panem et circenses; horror vacui; ad hoc; ex ungue leonem; in usum Delphini; sapienti sat; cum grano salis; in infinitum» etc.¹

Eminescu era omul care-și notează o dată sau o expresie și o întrebuițează când vine împrejurarea. De altfel, în caietele lui dăm de exerciții de gramatică latină după manuale germane, care, la un examen al scrierii și al altor elemente de datare, se arată a proveni din epoca Berlin—Iași. Sint reguli versificate asupra genului substantivelor, pe care poetul le traduce într-un chip foarte hazliu în românește:

Commune ist was einen Mann
Und cine Ftau bereichnen kann.

Commune poate ca să steie
Și la bărbat și la femeie.

Die Männer, Volker, Fliisse, Wind
Und Monat masculina sind.

îți, popoare, riuri, vint,
Lunile masculine sînt.

¹ Numeroase sint în mss. însemnările latine. De pildă: «Bonum vinum acuit ingenium. Venite, potemus» (ms. 2257, f. 286); «Naturam furca expellas, tandem usque recurret» (ms. 2257, f. 273); «Aequus animus» (ms. 2255, f. 288 v.); «Vincere scis Hannibal – victoriam uti nescis» (ms. 2280, f. 35 v.); «Sperne mundum, sperne te ipsum, sperne te sperni» (ms. 2276 bis, f. 64); «Id est» (ms. 2255, f. 352 v.); «Haec est rerum ratio» (ms. 2291, f. 12); multe citate latine ta notițe de la un curs juridic în ms. 2286, f. 16 urm.

² Ms. 2278, f. 1 urm.

Die Weiber, Bäume, Städte, Land
Und Inseln weiblich sind bennant.

Femei, copaci, orașe, teri
Și insuli gen au de muieri.

În același scop didactic își va fi însemnat Eminescu și aceste exerciții școlare:

« Ubi est pater? Hic. Ubi est mater? Illic. Ubi est frater? Hic. Ubi est soror? Illic. Ubi est pater? Illic est pater. Hic est pater. Ubi est frater? Illic est frater. Ubi est mater? Hic est mater. . . Quid agit pater? Pater scribit. Quid agit mater? Mater legit etc.

Virginitas Sos est et virginis aurea dos est
Concubitus fex est sua merces pessima nex est
Ebtietas fax est, limphae potatis pax est
Ira leo trux est, paciencia previa lux est
Vera fides nix est, fraus et deceptio pix est.»

Exerciții de limbă latină sînt presărate prin caiete: într-unul sînt însemnate verbe române de conjugarea a III-a la infinitiv și participiu trecut, însă de origine latină, și indicîndu-se pe alocuri cantitatea. Într-o polemică jurnalistică își pune în valoare cunoștințele:

« Autorul scrisorilor din *Pressa* știa foarte bine, precum ne declară, că atunci trebuia să ne unim cu forma numită: *acusativum cum infinitivum*.

Oare *acusativum cum infinitivum* tot un *lapsus* este?

Limba latină e ca o femeie frumoasă, dar cam crudă, onorabili confrăți, față cu lasciva bătrînețe care-ar voi să abuzeze de ea. Prin simple injurii, adresate ardelenilor, genul substantivelor latinești nu se schimbă, nici prepoziția *cum* nu-ncetează a cere ablativul, c-un cuvînt *acusativus cum infinitivo* nu devine așa de lesne *acusativum cum infinitivum*.» *

Printre exerciții poetul își transcrie chiar *Pater noster* și *Ave Măria*: « Deipara Virgo, ave, gratia plena Măria,

* Ms. 2276, f. 2 v.; ms. 2269, f. 8 v.

* Ms. 2292, f. 6: «Să cumpăr pe Tacit – juxta linca și să-1 iau cu mine. Lecții de latină»; ms. 2276, f. 6 urm.

* Ms. 2308, f. 165.

* *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 484.

* Ms. 2276, f. 12.

Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui, quia Salvatorem peperisti animarum nostrarum.» Și, lucru vrednic de notat, cam pe aceleași pagini apar fragmente din cunoscuta rugăciune:

O, sfîntă Măriei
Regina țăriiilor
Și scutul soțiilor,
Nădejdea corăbiei
Și pavăza săbiei.
Limanul sermanilor
Și soarele anilor,
O, Maica-ndurăriiilor,
Luceafăr al mărilor,
Ne dă bucurie,
Sfîntă Mărie,
O, sfîntă Fecioară Mărie,

precum și o invocație către Isus:

Isuse Htistoase,
Isvor mintuirilor
Și Domn al oștirilor,
De oameni iubitomle,
Mintuitoaruie.

Cunoscuta *Odă in metru antic* este o urmare neînsemnată a unor studii hamice de versificație latină, făcute pe temeiul lui Horațiu. Într-un loc, bunăoară, aflăm încercări de acestea:

Dulce marmură tu, ochii tăi blinzi, cerești,
Cînd se lasă încet, creștetul meu arzînd.
Ah, atuncea te cheamă
Pieptul, inima, dorul meu.

E o strofă asclepiadă B, compusă din două versuri asclepiadee de cîte 12 silabe, un pherecratian și un glyconic.

v Ms cit f. 18.

» *Ibu*) p 19. încercase să rectifice prozodic și: «Christos au înviat din morți"/Cu moarte pre moarte călcînd / Și celor din mommte / V^așă auocLd» (ms. 2254, f. 99). Vezi și ms. 2261, f. 79: «Chmtos au invit din morți / Cu cetele sfînte, / Cu moartea P^ET^MT^f^[^] Lumina ducînd-o / Celor din mormmte». V. ms. 2259, f. 322. 339 urm. și ms. 2260, f. 182.

» Ms. 2306, f. 15-16.

Iată și strofa alcaică, alcătuită din două alcaice de 11 silabe, un vers de nouă și altul de zece silabe:

Și fuge soare capu-ostenit plecnd
Pletosul tînăr, ziua cu tine acum,
Pămîntul doarme – vezi-o fața
Pleacă-se lin și pe valul mării.

în sfîrșit, versurile ce urmează:

Niciodată nu țe-a cuprins mirarea
Nici în fața vechilor regi d'Egipt,
Cînd te văd viu, fiule, ochii triști lui
Jupiter Ammon

compun o strofă safică (3 safice de 11 silabe și un adonic). Aceasta a plăcut mai mult lui Eminescu și la ea s-a oprit, studiind deosebit adonicul și compunînd spondei:

Filia salis
mamura mării
marmură rece-i
Undele sta-vor
întemeia-voi, vei, va, vom, voi
singurătatea-i. . .
sta-vor
sta-vom. . .
lua-v-ar
lua-m-ar

la care, în *Dalila*, făceau aluzie versurile:

Descifrînd a tale patimi și amori-i cu nesațiu,
El ar frînge-n vers adonic limba lui ca și Horațiu.

Eminescu răsfoia cu atenție pe Horațiu, deoarece în exercițiile lui de scandare descoperim versuri din felurite ode, despărțite în grupe:

Mercuri fa / cun // de ne / pos Atlantis
Sedibus virga / que le / vem coeres

¹ Ms. 2308, f. 85. în ms. 2258, f. 164 v., improvizării libere în asclepiadee și adonice: «Murmură glasul mării stîns și molcom, / încunjurînd a Italiei insulă mîndră – / O, luminați a cerului stele albe / Cîmpilor noștri, // Vă vărsați icoanele voastre în Tibur, / Nori, zugrăviți pe cîmpie umbre fugînde, / Tu, măreție a nopții, a mării, a lunei, / Împle Italia, // Mare, poartă pe undele tale corăbii, / Unele grele ni-aducă aur din Ofir, / Altele înfoiate de rose d'Egipt, / Vinuri și smirnă» etc.

² Ms. 2277, f. 22 urm.

sînt versurile 1 și 18 din *Oda X* (CI).

Cântă / ber se / rã // doml / tus cătenă

e versul 22 din *Oda VIU* (CUI).

Negligens nequa populus laborct
Parce privatus nimium cavere[et]

sînt versurile 25 și 26 din aceeași odă.

în sfîrșit, versul:

Mercuri, nam te docilis magistro

e întîiul din *Oda XI* (OII), pe care Eminescu o tălmăcește în întregime¹, sub titlul *Ad Mercurium*:

O, Mercur, a cărui poveți pătruns-au
Amphion, urnind după cîntu-i pietre,
Și tu, liră, care-n avînt din șapte
Coarde răsuni în

Templuri și ospețele mari le farmeci
Nu c-alt' dată, fără de rost, o, spune
Cîntul, cărui nenduplecata Lyde-i
Plece urechea,

Ea-i ca mlîza ttetină-n cîmp, se joacă
S-o ating chiar nengăduind, nu știe
Rostul morții, crudă rămîne pentru a
Soțului doruri.

Tigri după tine se iau și codri,
Riul care fuge spumînd opri-l-vei
Și-ngîndu-l fere-nderăt portarul
Orcului groaznic,

Cerber care sute de șerpi pe creștet
Are asemeni furiilor; ciumatu-i
Duhul spumegînd de venin tustrele
Limbile gurii...

Chiar Ixion, Tytios chiar încearcă
Să zimbească, goală-i o clipă uma:

¹ Ms. 2277, f. 65; ms. 2282, f. 96-99.

² Var.: . . -goală, 'muntru stă urna.

Cit ascultă fiicele lui Dana os
Cintul de famec

Lyde-ascultă dar crimele acelor fete
Și pedeapsa lor e să împle vasul,
Ce de-a pururi fără fund se scurge
Soarta-ndelungă.

Urmărește fărădelegi în iad chiar...¹
Căci păcat mai nelegiuit putea-s-ar
Decît moarte soților lor cu rece
Fier să le deie?

Una numai, demnă de-a nunții faclă,
Vicleni frumos pe cumplitu-i tată,
Strălucind vestită de atunci în lunga
Vremilor cale.

«Scoli, ea zise, tinărul soț ttezindu-și,
Scoli să nu-ți dea somnul de veci de unde
N-aștepți, fugi dc socru, de-a mele surori fugi.
Ca scelerate,

Ca leoaice cari surprind juncanii
Soții și-au ucis. . . numai eu mai blinda
Nici în tine dau, nici voi a te ține-n*
Temnița neagră,

M-o-ncărca părintele meu cu landuri
Pentru că-ndurare avui de-un om biet,
Sau pe un vas ttimate-mă-va departe-n
Cîmpii numidici.

Fugi, picioarele unde te-or duce or vîntul
Pînă cînd e noapte și Venus vede,
Mergi cu bine, spre amintire-mi sap-un
Vers⁴ pe mormîntu-mi.»

¹ Var.: *A tui Danau fiiiei ascultînd cîntare-ti, / Femeacătoare.*

² Var.: *. . .crimele mari ta Orc.*

³ Var.: *. . .si te fin In.*

⁴ Var.: *Slib.*

Din poetul latin, Eminescu a mai tradus *Oda XXXVIII*
(CI):¹

Persicos odi, puer, apparatus,
Displicent nexae philyra coronae;
Mitte sectari rosa quo locorum
Sera motetur.

Lux persan urăsc, copile, și nu voi
Cu fășii de coajă să legi cununa-mi.
Nu cerca-n zadar să-mi afli unde-i
Ultima roză. . . etc,

o parte din celebra *Odă XXX* (CUI):²

Exegi monumentum aere perennius
Regalique situ pyramidum altius,
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere aut innumcrabilis
Annorum series et fuga temporum.
Non omnis moriar multaue pars mei
Vitabit libitinam.

Mi-am zidit monument, decit acel de [metal] fier
Mult mai trainic și nalt ca piramizi cerești,
Ploaia nu-l va muia, nici Aquilonul slab,
Nici al anilor șir, vremile ca să frmg.
Nu de tot voi muri, partea mai bună a mea
Va scăpa de mormînt,

precum și *Epistola XI* din Cartea I, către Bullatius, care
începe așa:

Quid tibi visa Chios, Bullati, notaque Lesbos?
Quid concinna Samos? quid Crocsi regia Sardes?
Zmyrna quid et Colophon? majora minorave fama?
Cunctane prae Campo et Tiberino flumine sordent?
An venit in votum Attalicis ex urbibus una?
An Lebedum laudas odio maris atque viarum?

¹ Ms. 2306, f. 99. în ms. 2279, f. 2, altă versiune: «Lux persan urii,
băiete, și nu voi / Cu fășii de tei ca să legi cununa-mi. / Nu căta-n
zadar să descoperi unde-i / Ultima roză. // Simplul mirt cu flori să nu-l
mai adăogi, / Nu te-ar prinde rău pe tine, paharnic, / Și nici mie rău
nu-mi șade cînd beau la / Umbra de viță.»

² Ms. 2306, f. 99.

și a cărei traducere o dăm în întregime:

Chio îți place, o, Bullatius, falnicul Lesbo,
Samosul cel elegant și Sardes, cetatea lui Croesus,
Smyrna și Colophon? Mai mari, mai mici decât faima-i?
Ori prea urite alături cu cimpul lui Mart și cu Tibrul.
Sau preferi vrun oraș, din cele-nchinat prin Attal,
Sau de leametea mării și a drumului Lebedu-l lauzi?

Lebedul? Știi tu ce e-mi răspunzi? Mai puțin decât Gabii,
Sau orașelul Fidenis, și totuși aicea viața-mi
- Voi s-o petrec uitat de ai mei, uitându-i pe dinșii
Și privind de departe pe țărm pe Neptun turburatul.
Oare-acei ce la Roma din Capua vine, pe ploaie,
Plin de noroi, pentru aceasta viața-i în han va petrece,
Oare-acei degerat lăuda-va cuptorul și baia
Ca și când numai ele-ar fi dând fericire vieții?

Pentru că Austrul puternic te scutură vindere-ai oare
Vasul în care-ai plecat dincolo de [marea Egee] vălul Egeic?
Pentru-un om cuminte Rhodos, Mitilene frumoasa
Sint ca pânura grea pe arșiță, sint ca și haina
Cea de vară-n timp vicolos, or ca baia în Tibru
Iarna, un foc în cămin în luna lui august.
Căci din Roma se cade, soarta-ți fiind cu priință,
Să ferești depărtatele Samos, Chios și Rhodos.

Ia dar mulțumitor în mîni fericitele ore
Cari un zeu ți le dă; n-amina cele bune în alt an,
Să te alegi trăind fericit pretutindene-n lume.
Grijile noastre pier prin cuvinte și-nțelepciune,
Nu prin vrun loc, ce răsare dormind [pestei din apele mării,
Cerul deasupra-l schimbi, nu inima, marea trecînd-o.

Harnica noastră lene ne zburciumă. . . Duși de corăbii
Și de trăsuri căutăm- mulțumire... Ce cauți aici e
Chiar și-n micul Ulubra, avînd în inimă cumpet.

Un vers din această epistolă e citat într-un articol din
1878 (*Tendențe de cucerire*), altele într-unui din 1880 (*Polemica cu «Steaua României»*); ceea ce determină epoca aprin-

- ¹ Ms. 2260, f. 72, și ms. 2282, f. 76. în acest ultim ms., la f. 72, poezia
Apari să dai lumină e intitulată *Pygmaïon*.

² *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 297, III, p. 418.

derii pentru Horațiu, pe care îl glorifica într-o strofă:

Cum pe dulcea-i liră Horaț cîntat-au
Astfel eu cercai să te cînt pe tine,
încordînd un vers tînguios în graiul
Traco-romanic.

Stefanelli afirmă că încă de la Viena, Eminescu îi declama
din liricul latin: «Poetul Horațiu se vede că i-a plăcut cu
deosebire, căci după ani de zile, cînd petreceam la studii
în Viena, îmi recita adese ode ale acestui poet, între care
mai ales: „Beatus ille qui procul negotiis . . .”, „Eheu ul
fugaces, Posthume, Posthume, labuntur anni. . .”, versuri
din *Carmen saeculare* ș.a.»³.

Eheu fugaces, Postume, Postume,
Labuntur anni,

este din *Oda XIV*, Cartea II, iar cu

Beatus ille qui procul negotiis

începe *Epoda II*. De *Carmen saeculare* Eminescu pomenește
în *Scrisoarea IV*:

P-ici, pe colo mai străbate cîte-o rază mai curată
Dintr-un *Carmen saeculare* ce-l visai și eu odată.

«N-admiram nimic» din poezia *In metru antic*⁴ nu e
decît «Nil admirări» al *Epistolei VI* (CI), pe care-l citează
și într-un manuscris⁵. Ca ecou horațian (*Satire*, I, 4, 43—44)
poate fi socotit și subtitlul din poezia *La Heliade* (*Os magna
sonaturum*):

Ingenium cui sit, cui mens diviniat atque os
Magna sonaturum, des nominis hujus honorem.

Ideea de a compune *Scrisori* îi vine lui Eminescu desigur
de la Horațiu, pe care-l studia cu sîrguință în acea vreme,
începutul *Scrisorii II*:

De ce pana mea rămîne în cerneală mă întreb?
De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi?

¹ *Post.*, p. 119.

² T. V. St., *Amintiri d. Em.*, p. 34-35.

³ *Poezii postume*, Buc, Minerva, 1908, p. 120.

⁴ De altfel și în *Glossă*, ms. 2258, f. 173: «Tu să nu admiri nimica».

corespunde îndemnului față de Horațiu al lui Mecena (*Epistole*, 1,1) de a se întoarce în arena politică:

Prima diete mihi, summa dicendo Camena,
Spectatum satis et donatum jam rude quaeris,
Maecenas, iterum antiquo me includere ludo,

iar încheierea:

Și de-aceia de-azi nainte poți să nu mă mai întrebi:
De ce ritmul nu m-abate cu ispită de la trebi,

lămuririi horațiene:

Nune itaque et versus et cetera ludica pono.

în drama *Alexandru cel Bun* ni se povestește o minune întâmplată cu feciorul urgisit al domnului moldovean:

«Măria-ta, o minune s-a întâmplat. Azi adunată fiind împrejurul castelului domnesc mulțime de oameni cită frunză și iarbă, fiind zi de dreptate mare, un tinăr împlătoșat a adormit la o parte de osteneală în atșița soarelui. Atunci ce să vezi? Un vultur mare își întinse aripile drept soare deasupra lui, de dormea tinărul în umbra lui. Oamenii făcură cerc împrejurul lui și se uitau cu mirare la frumusețea și tinereță lui, iar pe platoșe au văzut zugrăvite în aur semnele măriei-tale și ale Moldovei. Nimeni nu știe cine e, nimeni nu-și aduce aminte a-l mai fi văzut.»

Chiar dacă, să zicem, apropierea e întâmplătoare, gândul nostru merge la Horațiu, pe care Eminescu îl cultiva cu deosebire în acei ani. În *Oda IV* din Cartea III poetul latin povestește, spre a dovedi că e ocrotit de zei, cum, copil fiind, pe muntele Volrur, îndepărtat de casă, căzu jos frînt de oboseală. Atunci porumbeii «fabuloși» se coborîră asupra-i și-l acoperiră cu frunze de mirt și laur, așa încît dormea ferit de vipere și de urși, spre uimirea țăranilor din satele învecinate, care îl priveau:

Me fabulosae Volture in avio
Altricis extra limen Apuliae
Ludo fatigatumque somno
Fronde nova puerum palumbes

Texere. .. etc.

Și *Arta poetică* a cunoscut-o, din moment ce într-un
372 articol (*Veneticii*) folosea pe «risum teneatis», care e în

versul 5:

Spectatum admissi risum teneatis, amicis?

Desigur că dacă Eminescu cita sentința « Video meliora proboque, deteriora sequor », care e versul 20 din *Metamorfoza VII*, nu înseamnă numaidecît că avea sub ochi pe Ovidiu.¹ Noi credem totuși că și pe acesta îl răsfoie din obiceiul pe care îl avea de a lua în șir autorii clasici ai unei literaturi. Atunci, firește, ar fi cu putință ca Propertiu să-i fi sugerat *Mai am un singur dor* cu *Elegia XIII* (C.II, vv. 17—24):

Quodocunque igitur nostros mors claudet ocellos,
Accipe quae funeris acta mei,
Nec mea tunc longa spatietur imagine pompa,
Nec tuba sit fati vana querela mei;
Nec mihi tum fulcro sternetur lectus eburno;
Nec sit in Attalico mors nixa toro.
Desit odoriferis ardo mihi lancibus; adsint
Plebeii parvae funeris exsequia.

Totuși tema nu e rară, și versurile properțiene sînt cele mai puțin apropiate. Mormîntul acvatic îl dorise Petrarca: .

S'egli e pur mio destino,
E'l cielo in cio s'adopra,
Ch'Amor quest'occhi lagrimando chiuda;
Qualche grazia il meschino
Corpo fra voi ricopra,

¹ De asemeni comparația cu *Amor fi Psyche* dintr-o scrisoare (ms. 2255, f. 315 v. urm.; cf. *Mihai Eminescu*, III, fasc. 8, p. 11) nu înseamnă în chip necesar cunoașterea lui Apuleius, oricît s-ar afla la același tema «văduvei ephesiene», pe care încerca s-o dramatizeze Eminescu, însă după Lessing. Bogdan-Duică, susținătorul acestei lecturi, aflase însuși în *Mitologia* lui Reinbeck și mitul Amor și Psyche. Oricum, poetul cunoștea unele puncte din *Metamorfozele* ovidiene. Astfel, în ms. 2261, f. 47, poezia care începe «Te duci și ani de suferință» cuprinde aceste versuri (v. și *Dlf. eh rime*, ms. 2265, f. 139): «O, unde-i iubirea, unde Philemon, / Idilul pacinic și duios.»

Idila senilă între Philemon și Baucis e narată în *Mei. VIII*. Cum acești bătrîni au cerut lui Jupiter să moară odată, atunci sintem îndreptățiți să credem că la aceasta face aluzie în *Fata în grădina de aia*-versul final: «Un chin s-aveți: de-a nu muri deodată!»

* C. Balmuș, în *Viata rom.*, 1928, nr. 5—6. V. *Extraits des tligiaques romaini, texte latin* par A. Waltz, Paris, Hachette, 1887.

E torni l'alma ai proprio albergo ignuda.
La morte fia men cruda,
Se questa speno porto
A questo dubbioso passo;
Che lo spirito lasso
Non poria mai' n piu riposato porto
Ne in piu tranquilla fossa
Fuggir la carne travagliata e l'ossa.

Mult mai înrudită cu poezia eminesciană este *De l'election de son sepulcre* a lui Ronsard:

Quand le ciel et mon heure
Jugeront que je meure
Ravi du beau séjour
Du commun jour,

Je defends qu'on ne rompe
Le marbre pour la pompe
De vouloir mon tombeau
Batir plus beau...

Mais bien je veux qu'un arbre
M'ombrage en lieu d'un marbre,
Arbre qui soit couvert
Toujours de vert.

De moi puisse la terre
Engendrer un lierre
M'embrassant en maint tour
Tout à l'entour;

Et la rigne tortisse
Mon sepulcre embelisse
Faisant de toutes parts
Un ombre epars.

Là viendront chaque annee
A ma fete ordonnee,
Avec ques leus troupeaux
Les pastoutcaux.

Cine nu-și aduce aminte, în fine, versurile din *Lucie* de Alfred de Musset:

Mes chers amis, quand je mourrai,
Plantez un saule au cimetiere.
J'aime son feuillage eplore,
La paleur m'en est douce et chere,
Et son ombre sera legere
A la tetre ou je dormirai?

Prin urmare nu putem afirma fără îndoieli cunoașterea de către poet a lui Propertiu. Când cita însă pe Tacit (*Dezvoltarea istorică*), pe Sallust, pe Cicero (*Invățământul clasic*), avem toată dreptatea să bănuim că-i consultase într-un chip oarecare. Nu ne îndoim că citise pe Virgil, din care contemporanii afirmă că declama în cei din urmă ani ai vieții. Entuziasmul lui Eminescu pentru clasicism a crescut pînă într-atît, încît, într-o epocă pe care trebuie s-o socotim a declinului inteligenței, propunea nici mai mult nici mai puțin ca «toate cărțile de școală» să fie «traduse în latinește», visînd predarea în latinește a tuturor obiectelor și «introducerea limbii latine în comparație cu cea română în școlile primare».

De aci putem trage încheierea că poetul căpătase o relativ tardivă pasiune pentru poezia latină, pe care era în stare s-o descifreze; că ar fi fost un latinist în adevărata accepție a cuvîntului, un pricepător adînc al limbii și stilului latin, nu avem. nici o îndreptățire să susținem.

¹ *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 113.

² *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 399. Alte aluzii romane: «Aretați un Cato.— Cato era sufletul roman» (ms. 2259, f. 48); «Noaptea Greciei antice e o-nviere-n Panteon» (ms. 2259, f. 278).

³ Ms. 2266, f. 4 v.: «Toate cărțile de școală traduse în latinește și învățîndu-se latinește toate obiectele. Introducerea limbii latine în comparație cu cea română în școlile primare. Cihac, partea I.» în ms. 2292, f. 34 (din timpul boalei): «Juxtaline latină, Abecedar româno-latin»; (f. 37 v.): «Istoria latinește, Logica și psihologia latinește; Matematica și geometria latinește». într-un loc (ms. 2254, f. 86) o însemnare tinerească recomandă împerecherea studiului istoriei cu acela al 1. latine: «Exercițiile latine din gimnasiul inferior cl. I & II să se aleagă din autori ce au scris latinește viața lui Mihai, Ștefan etc. în gramatică la Metrică să se pună hexametria făcuți pentru Mihai.»

⁴ în ms. 2258, f. 163, e copiată această epigramă: «Armatam vidit Venerem Laced[aj]emone Pallas / Nune pugnamus ait, iudice vel Paride. / Cui Venus: Armatam tu me temeraria tennis / Quae, quo te viei, tempore

încercările de traducere și parodic din Homer, îndeosebi din *Odisseia*, pot da convingerea că Eminescu a cunoscut și literatura elină. Pe Homer¹, pe tragici, pe Platon, pe Aristot îi cunoaște, în traducere, orice om cult, încât n-ar fi un lucru afară din comun. Faptul aluziilor într-o parodie la vicisitudinile « Junimii » după căderea guvernului conservator al lui Lascăr Catargiu datează oarecum ferventa elenistă a poetului:

Spune-ne, muză divină, de mult iscusitul bărbat, cum
Lung rătăci, după ce-au căzut cetatea lui Lascăr.
* Multe orașe de oameni văzu și daturi deprins-au,
Și supărări în inima lui prea multe avut-au,
Chibzuind să-și mintuie sufletul și caracuda,
Dar caracuda el n-o mintui cu toată silința,
Singură ea-și gătise peira prin fărâdelege. . . etc.

în altă parte am văzut o parodie a *Iliadei*, prefăcută în lecție a câtorva copii. într-un manuscris² aflăm începuturile bune ale ambelor poeme. *Iliada*:

Cîntă, divină muză, p-Achil Pelidul a căruia
Cruntă minie trimis-au mulțime de suflete-n iaduri.

Cîntă-ne, zină, a lui Ahil Peleidul minie
Carea cumplită făcu Aheilor jale nespūsă.

Odisseia:

Spune-mi, muză divină, de mult iscusitul bărbat ce
Mult rătăci după ce-au dărimat Troada cea sfînta.

Despre Ulisse ademenit de cîntecul Sirenelor amintește o poezie *Pentru pășirea urechei*, recomandând ferirea de

nuda fui», pe care o traduce: «Pallas în Lacedemon văzu pe Venerea armată. / – Aiide acum să luptăm, judice Paride acum. / Venerea însă răspunse: – Armată mă-nfrunți temerară, / Eu pe cînd te-am învins știu cum că goală eram.»

¹ Homer e citat și în articole: *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 179, UI p. 265, IV, p. 471.

² Ms. 2256, f. 50-48 v.

³ Ms. 2308, f. 96 și 1.

⁴ Var. (ms. 2266, f. 7): *Ura ne-o etnă, tu zeie, ce-au prins pe Acbiil « lui Petid [PeleM].*

« Ms. 2281, f. 76.

* Ms. 2262, f. 137. Circe pomenită în variante ale *Glossei*, ms. 2289.

ispitele femeii:

De vrei să scapi de ele, de umarea lor amară,
Astup-a ta ureche tu singur chiar – cu ceară.
Nu spune un basmu numai poetul cel vorbăreț
De eroul Odisseu, cel mult meșteșugateț?
Și-au astupat cu ceară urechea să se culce
La glasul de Sirenă adormitor de dulce,
Ș-astfel putut-a numai corabia-i s-o poarte
Pe lîngă a lor ostrov aducător de moarte.

Grecește, Eminescu hotărît nu știa. Dar învășase slova elină de cînd simțise nevoia transcrierii izvoarelor istorice pentru o lucrare ce se pare a fi plănuit-o. Scrierea îi este citeață, frumoasă. Atît de mult îi place această slovă, încît în vremea boalei o folosește pentru lista datoriiilor, cu titlu de altfel italianesc (*le mie dette*), în chipul acesta:

« As	[xie	SSTTS
POffSTTI		100
MauSpsa		140
£i[A7i£iou		500» etc,

sau pentru felurite inscripții unde stăruie obsesia unei cabale: «Kop'aXXa XOUY TIXTIO», «KapaXXa Ai[x(3£t rjaucop£Te» etc.³ într-o bună zi Eminescu se hotărăște să învețe bine latinește și mai cu seamă grecește, și în acest scop ia în mîini *Iliada*, pe care desigur că urma apoi s-o traducă. Textul folosit pare derivat din ediția grecolatină a lui Clarke (OMHPOT IAIAS, *Homeri Ilias: ex recensione Samuelis Clarkii*, S.T.P. Glasguae, Londini, 1814). Poetul transcrie cinci versuri grecești, pe care le dăm și noi cu ortografia corectată, după aceea înseamnă cu slovă românească pronunția și, în sfîrșit, desface frazele în elemente, punînd în drept traducerea latină, așa:

Mijviv 6t£äe Oe<£, TC7XIMC££> AxtXIj;
OUXO(X£VIV), fl ttupt 'Axaio'i£ axys E&TJXE
IloXXdti; 8t<£*Muou? i^u/i£ #£8i 7pouiat£iv
'Hptituv, auIOU£ 8' sXtopia TEU/ XUV£CJCHV,
OtkovoTaf TE £S.iii. (Aioq 8'ETEXE£ETO POUXYJ).

¹ Ms. 2292, f. 17-18.

² Ms. 2292, f. 20.

³ Vocabule eline se mai găsesc în ms. 2257, f. 375: «mzpuzla» și derivate: «7topv(8too, 7opw)3ooXEIOU» etc, apoi: «ars metetricia, merces stupri, lupanar, lustrum».

* Ms. 2266, f. 1-3.

Se citește:

Minina / idete / api liia / deoachi / lios
Ulome / nini / miri-a / heis / alghee / thike
Polas / difti / muspsi / hasai / diproi / apsen
Iro / on af / tus de e / ioria / tefheki / nesis
Io / nisite / pazidi / osdete / lieto / vuli.

"AstSs Oea	Cane, Dea
Mijvtv 6uXoue7v	- iram perniciosam
AxiXTJo7 Il7Xir7ia5c(d	- Achillis Pelidae
¶ eStb7ev 'Axatoi7	• quae Achivis fecit
âXyea uup7a	- dolores innumerabiles
7poia<pe 8e "AiSt	- et Orco misit
7noX<e7; "Jiuxâc; tp^ijjou?	- multas animas fortes
77ptodv, Tsu^e 8s aorou7	- Heroum, et fecit ipsos
eXtipia x7veoatu	- praedam canibus
nâot TE oUovo7ai	- alitibusque omnibus
(SouX^ 8e Ai6q	- consilium autem Iovis
sxeXe7E7o)	- petficiebatui

Iată, spre comparație, versiunea latină din ediția Clarke :

Iram, cane, Dea, Pelidae Achillis
Perniciosam, quae plurimes Achivis dolores fecit
Multasque fortes animas orco praematurae misit
Heroum, ipsosque praedam discerpendam fecit canibus,
Alitibus omnibus: Iovis autem perficiebatur consilium.

Eminescu își mai extrage apoi vocabule grecești în forma normală, neflexionată, însoțindu-le de traducerea română și latină.

Gînd a început poetul învățătura limbii grecești? Nu mult înaintea îmbolnăvirii, deoarece toate celelalte însemnări cu privire la aceasta sînt din vremea rătăcirii. Iată ce-și propunea: «Să traduc unele [versuri] din traducerea metrică germană din care traduc mai ușor și apoi să compar șir cu șir cu textul grec. în 6 luni să fie gata Cîntul I.» Constata că «limba română are cantitate» și avea trebuință de un dicționar: «Ich brauche ein Lexicon zu Homer».

¹ Aproape același text, cu *et ipsos* in loc de *ipsosque*, copiat de Eminescu în ms. 2276, f. 7.

² Ms. 2266, f. 4 v. La *Glossă* ar fi vrut să pună acest motto (ms. 2276, II, f. 64): «AeY°oai7 â SeXooai7; – / AeyeT7tooav! Teu7e-XsicroC. / Zic ce vor. Zică! Ce-mi pasă?»

³ *Ibid.*, f. 5 v.

Avea și o metodă proprie de învățare, aceea folosită mai

« Sistemul meu de aci înainte:

Mai întii cele cinci versuri scrise grecește.

Apoi fiecare picior – sau cîte două picioare împreunate și în dteptul [lor] traducerea latină, în fine vocabule.

Regule gramaticale rezultînd din vocabule.»

Metoda avea mai ales însușirea de a fi grabnică. După textul homeric, își făcea următoarea socoteală:

«I. Româno-latino-grec

610: 5 = 102

610:10 = 61

în două luni înveți orice limbă

600 de versuri latine.

6 moduri posibile după regula combinației (Vezi Moinik)

Rotație:

Română 1

Latină 2

Greacă 3.»

Că asemenea planuri nu sînt ieșite din limpezimea minții» o dovedesc toate însemnările lingvistice din aceste manu-
scrise, printre care următoarea :

« Să iau și Evangelia lui Luther tot pentru grecește, dar îmi trebuie și Biblia latină.

De acu Biblia trebuie citită în textul ei original în școală și să aibă două traduceri alături, latină–greacă. Așa se-nvață limbile classice.»

Și mai încolo :

« Gramatica lui Zottu tradusă în latinește – să se-nvețe latinește limba greacă, să se-nvețe grecește limba paleo-slavă.»¹

De altfel, toate acestea fac parte dintr-un nemărginit plan de învățare a tuturor limbilor, fapt ce dovedește la poet, în vremurile de sănătate, cel puțin o mare rîvnă lingvistică. Limbile clasice alcătuiau punctul I al programului.

¹ Ms. 2266, f. 6.

² *Ibid.*, f. 3 v.

³ *Ibid.*, f. 4 v.

* E vorba de dr. G. Zotu, *Carte de citire greacă și Gramatica de limba greacă.*

în totul etau însă zece; cu aceleași înfrățiri cu limba latină și limba română, probabil în texte de Biblie:

- «II paleoslavă-latină-română
- III sanscrită-latină-română
- IV turcească-latină-română
- V bulgărească-latină-română
- VI sirbească-latină-română
- VII ungurească-latină-română. Dic. de Buda¹
- VIII moscovită-lat[ină]-rom[ână]
- IX polonă-lat[ină]-rom[ână]
- X albaneză-latină-română.»

în acest scop avea de gând să-și cumpere felurite ediții de Biblie: «Rom.-grecește. Rom.-bulg. Rom.-serbește. Dicționar neo-greco-serbo-bulgaro-român. Să-mi cumpăr Bibl[ia] în toate limbile aceste.» îi trebuiau dicționare de tot felul, gramatici, texte:

- «Ce iau cu mine. . . actualitate?
- Abecedar turcesc. Petrescu
- Abecedar bulgăresc (de la Costache)
- Dicționar bulgăresc
- Dicționar neogrec
- Gramatica turco-greacă
- Gram. anglo-franco-turcă
- Dicționar mic greco-latin
- Cîntul I Homer
- Dicționar mare graeco-latin vechi.»

«Să cer – mai zicea el – de la Tocilescu ori de la Hasdeu actul de hotărnicie. Să-nveț a citi turcește în citeva zile.»²

într-adevăr, mai aflăm în scripte, dintr-o vreme ce pare a sănătății, sub titlul 'AA<pop^Tou TOUpixou exerciții de scriere turcească'. într-un loc³ sînt însemnate numerele arabe («O sifîr, 1 bir, 2 iki, 3 iie, 4 dort» etc.) în paralelă cu cele grecești și bulgărești. Sub *Cheia nume-*

¹ Probabil *Exicon-Valaibico-Germanicum*, Buda, 1825.

² Ms. 2292, f. 26.

³ Ms. 2292, f. 23. înșirări de limbi străine și în ms. 2255, f. 375.

⁴ Ms. 2292, f. 21. Această însemnare este în legătură cu obsesia răs-cumpărării Ipoteștilor. Tot în această agendă (ms. 2292, f. 7): «Poate să găsec bani la rudele lui pentru Ipoteșt, să-i pun să-și tacă tovarăși la arendă pe *Christatbeti*.

⁵ Ms. 2276, f. 2-5.

• *IbU*, f. 1 și v.

relor greco-slavone sînt numai numerele slavone. Voia să-și alcătuiască și un «Călindariu turcesc (persan) *Uxe Nime*».²

De aci urmează concluzia că manuscrisele poetului trebuie cercetate cu mare băgare de seamă și fără misticismul care alterează adevărul și amestecă acțiunile limpezi cu cele patologice.

Dacă Eminescu nu citise *Iliada* și *Odisseia* în grecește sau latinește, le citise ca toată lumea, în traducere, probabil în versiunea germană celebră a lui I. H. Voss, răspîdită în ediții ieftine, și desigur în aceea română a junimistului Caragiani (Omer, *Odisseia fi Batrachomiomacbia*, ttad. în proză rom., Iași, 1876). Cunoștea în chip neîndoielnic pe tragici. într-un articol (*La un an nou*, 1883) vorbește de «Edipul destinului noastre». În proiectul de tragedie *Grue-Singer* mitul oedipian e folosit pe toată întinderea. Iată dar pe Sofocle.³ într-un alt articol din 1881 (*Teoria păturii superpuse*) amintește de «eroii lui Eschil», iar în *Dicționarele de rime* întîlnim votbele *Teba*, *Clitemnestre*⁴, *Atride*. în vremea gazetăriei la București, Eminescu îndemna de altfel pe Vlahuță să traducă în versuri *Cei fapte din Teba*, lăudîndu-i «seninătatea și măreția tragediilor clasice».⁵ Cunoștințele mitologice nu trebuie socotite ca ceva excepțional. Că pomenea de Atlas (*Scrisoarea I*), de Hetcul, Nessus (*Odă*), de Venus și Adonis (*Cezara*), de Aurora care răpește pe Orion «de care se-namorasă însăși cruda și virgina Diana și-1 duse în insula Delos» (*Cezara*), asta înseamnă că avusese la îndemînă o carte de mitologie, care ar putea fi chiar *Mythologie fur Nichtstudierende* de G. Reinbeck, pe care în 1865 o dăruise Bibliotecii gimnaziaștilor din Cernăuți și după care, spunea el lui Stefanelli, învăța «mitologia grecilor și a romanilor».⁷

¹ Ms. 2269, f. 60 și v.

² Ms. 2268, f. 19 (întors).

³ Altă referință: «Astfel, în tragediile lui Sofocle știu de mai nainte ce are să se-ntimple, dar caracterele sunt cristalizate și ne uimesc prin teribila lor consecvență, pînă sunt înfrînte prin ele înșile, uriași ce cad sfârmași supt propria lor greutate» (*Pol*, p. 531).

⁴ Ms. 2265, f. 275; Menelaos, Agesilaos (p. 181); Alceste (f. 64). Cunoștea și o tragedie *Klytamiustra* de un Siegert, apărută la Miinchen, Ackermann Buchhandlung, 1871 (ms. 2291, f. 3 v.).

* Ms. 2308, f. 43 v.

⁵ Al. Vlahuță, *Amintiri a. Em.*, în *Lue^irnl*, 1909, p. 291-292.

⁷ în timpul boalei se gîndea să facă o comedie în 5 acte, *Jupittr fi Ompbale* (ms. 2266, f. 19 v.).

5. Limba și literatura franceză

Știa Eminescu limba franceză? Iată o întrebare la care se poate răspunde în chip exact. Deși pregătirea poetului se face de la început mai ales în direcția limbii germane, limba franceză nu era un domeniu zăbreleit pentru un tânăr român care avea să se miște în cercurile de actori unde se reprezentau vodeviluri franțuzești. Ceva noțiuni va fi căpătat chiar de la Victor Blanchin, la care stătuse în gazdă în Cernăuți. Cu scrierea din epoca prestudențească aflăm numai lista persoanelor din comedia în două acte *Diplomatul*, de Eugene Scribe și C. Delavigne¹, pe care poate s-ar fi încercat s-o traducă. Din reprezentațiile de teatru trebuia să cunoască pe dramaturgii francezi, și într-adevăr, tot pe atunci visează o dramă creștină în felul comelianeii *Polyeucte*. La Viena înțelegea și citea franțuzește, deoarece, în afară de lectura lui J.-J. Rousseau², probabil în original, și împreună cu Slavici a « dialoagelor lui Platon » și a publicației, cu dări de seamă despre budism și confucianism, *UOrient pittoresque*, folosea în *Avatarii faraonului Tlâ* și în *Sărmanul Dionis* pe Theophile Gautier, și îndeosebi *Romans et contes*. La Berlin, între două însemnări de curs asupra Egiptului³, făcea exerciții de limbă franceză. își

¹ Ms. 2254, f. 300.

² Ms. 2254, f. 19.

³ *Momente din viața lui M. E.*, în *Adev. Hi.*, 1923, nr. 125. în articole J.-J. Rousseau este citat: *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 74, III, p. 189.

⁴ După I. M. Rașcu (care cel dintâi, în strălucite articole în *îndreptar*, 1930, a scos în evidență cultura franceză a poetului): *La revue de l'Orient* sau *La revue pittoresque* (*Ecouri fr. in op. I. Em.*, IV, în *Secolul*, 25 sept. 1932).

⁵ Ms. 2286, f. 58. Prin mss. sint foarte frecvente citatele și exercităriile franțuzești (cu ortografie arbitrară): « Pas trop de zele, pas trop de zele, pas trop de zele; Il faut cajoler et simuler d'aimer les hommes qu'on veut perdre » (ms. 2292, f. 28); « L'art de l'intrigue suppose de l'esprit et esclue le talent » (ms. 2276, f. 209); « l'atheisme de la patrie; meconnaissant ses destinees » etc. (ms. 2276, f. 211); « c'est une femme debauchee » (ms. 2275 B, f. 27); « Pour-quoi ne reponds tu pas a mes lettres. C'est tres mechant de ta part. Moi, je suis fache sur toi pour; ton amie Clarisse; Bon soir mon etoil et mon ange » (ms. 2259, f. 145 v.); « repli, pli, plier, coulisse, rainure, rainer, socle » (ms. 2261, f. 52); « connaissance, recipiscence, jugement, principe de connaissance, atendement, intelligence, raison, bon sens » (ms. 2255, f. 8); « c'est quelque chose » (ms. 2255, f. 352 v.); « Les petit cheval [sie] des paysans litouaniens ne differe pas du

transcrisese un text de roman franțuzesc pe care își sublinia cuvintele necunoscute, transportînd apoi vocabulele rare într-un mic vocabular franco-german. Eminescu căuta în dicționar vorbe ca: *lueur, tas, ravir, aise, ruban, incandescent, fauve, orei/ler, nuque, enivrer, jarret*, ceea ce înseamnă că nu era prea înaintat cu studiul. Iată în întregime acele rînduri, cu greșelile copierii:

« Elles se fient a leur bonne humeur, a leur charme, a leur cheveux tres noirs, a leurs yeux *fendus* en amande et surtout a leur bains froids . . . L'une des ces demoiselles a trouve, en la cherchant un peu, une anse favorable oii le petillement de l'eau transparente invite les belles nageuses à battre le fer pendant qu'il est chaud. Je veux parler de ces eaux merveilleuses; on s'y jette et tout de suite on est couvert d'une quantité d'etoiles. L'eau apelle a son charme un millier de petits infusoires, especes de globules phosphorescens qui s'echappent du fond de la mer et qui couvrent d'une *lueur* energique les beautes les plus cachees des belles nageuses. En ce moment le jeune homme qui s'expose à ce phenomfene se voit entoure d'un *tas* de merveilles. La premiere exitation qu'il rencontre sur le sabie, a cote de l'onde claire ce sont les vetements de M-elle Diane Berard, tres' jolie fille ornee de cheveux superbes *tirant sur le roux* et faite a *ravir*. Elle a change cet eau de miracles en un lac *incandescent*; son bain est une *fournaise* ardente d'ou s'echappent des milliers d'etincelles. Diane *obe'it* a l'ete, au vent qui souffle, a la nuit *tilde* au *Poullignen* qui s'endort. Elle se plait a montrer ses jambes nues et a les baigner dans l'ecume des vagues; son imagination ardente est à *l'aise* dans cette immense site. La voila qui jette à l'ocean sa robe azuree, et la fine batiste, qui lui sert de costume intime. Et, tenez, la voyez vous, calme, souriante et gracieuse, voluptueuse et chaste, qui s'abandonne à tous ses caprices. O bonheur! La voila qui disparaît dans un paysage pittoresque et coloré, pendant que les jeunes Basses-Brettes, les plus jeunes et les plus jolies jouent sur leur *biniou*: un viei air național. L'ocean exhale un dernier soupir de regret. . . Les pieds nus, ornements d'un *ruban* bleu; un *peignoir* de laine blanche dissimule à peine un

du no illustre dans les chants primitifs des ces peuples, et dont les squelettes se retrouvent dans les anciens tombeaux » (ms. 2286, f. 89); « D e la souverainite du Roi » etc. (ms. 2257, f. 18 urm.).

buste long, elegant et des *hanebes accusies* d'un delieieux contour. Sa tete est pleine de contrastes *tour a tour*⁶⁶ elle se montre aux curieux irregulierement classique ou classiquement irreguliere; ses cheveux d'un blond chaud ou d'un blond *fauve*⁶⁷ flava und fulva comes, sont d'une longueur demesuree. La dame ne porte ni bonnet ni cha-peau; ses yeux sont sans couleur distincte; de longs *ci/s*⁶⁸ d'un dessin tres pure, des levres fraiches et des dents blan-ches, une chaude carnation; la voilâ toute . . .

La mer etait en feu: un bras enfonce dans le sabie et servant *d'oreiller*⁶⁹ a sa tete bouelee, elle regardait la mer et chantait une barcarole italienne . . . douceurs *ecoerantes*⁷⁰, demarche voluptueuse, *nuque cottoneuse*⁷¹. Elle etait adora-ble dans cette fraiche toilette; et que dites vous de son *dos*⁷² d'un coloris un peu *mou*⁷³ et les *filz cottoneux*⁷⁴ de la *nuque*⁷⁵ ou l'on voyait circuler le sang? Et du conseil de M-elle Berard â son valseut, pendant que les voluptueux parfums, de chaudes *effluves*⁷⁶ montaient jusqu'â lui et achevaient de *l'enivrer*⁷⁷ faites le mort. . .

Otons nos bottines et relevons nos robes. . . Alors voilâ M-elle Diane, qui court deci delâ, avec de *rousseatre duvet*⁷⁸ dont ses jambes exquises etaient couvertes, et ce delieieux signe place a la naissance du *jarret*⁷⁹.

Notîndu-și traducerea în nemțește, Eminescu renunța la unele cuvinte, deoarece le înțelegea probabil satisfăcător. Din aceste notări din care dăm unele (« 1. Spalten, zer-springen, bärsten, sich spalten; 2. Schein, Glanz; 3. Haufen; 4. In's Rote fallen; 5. entzucken, begeistern; 7. Schmelzofen, Brennofen; 9. Iau, laulich; 11. bequem; 13. Band; 14. Pudermantel; 15. Hiifte; 16. nach der Reihe, wechselweise; 17. falb, fahl; 18. Augenwimper; 19. Kopfkissen; 21. Nacken, Genick, pelzig, fasig; 22. spate; 23. weich, wol-lustig; 27. betrunken, berauscht; 28. Milchbart, rotlich; 29. Kniebugf[el]») reiese rîvna la învățătură a poetului, care știa încă imperfect franțuzește, dar voia și putea să citească orice. Cîțiva ani mai tîrziu, la Iași, el se folosea bine de limba franceză și nu ne mai putem îndoi că de aici încolo, dată fiindu-i curiozitatea, căuta cărțile scrise în această limbă. Legăturile cu Veronica Miele îl fac să incline către un franțuzism tot mai accentuat, și articolele și scriso-rile îi sînt presărate de expresii galice. în articole mai în-filnim:

« apres moi le deluge; apres eux le deluge; chacun pour soi; pauvre paysan, pauvre pays – pauvre pays, pauvre roy; qui a fait ses etudes en France; l'etat c'est moi; point d'honneur; peuplades â demi sauvages; lambeau de terre; legitime possession; possesseurs legitimes; embarras de richesse; pur sang, â la vapeur; le tout non-plus-ultra; pour civiliser en deux jours le sauvage Dobroudja; mot d'ordre; par excellence; sans phrase; plaisanterie; se moque; canaille; noblesse oblige; une noble inutilite; cavalierement; le mot de patrie; voyons!; en masse; â propos; rendez-vous; coiffeur; le monde; le demi-monde; haute banque; galopin; vive la Roumanie; des braves gens; caffe chan-tant.»

Pe lîngă citări de localuri pariziene vestite, ca «Le crapaud volant», «Procopie», Eminescu uzează de unele franțuzisme stridente: *flibustieri, mancuri, insignifiant, fene-antism*. Iată-1 odată înceteîndu-se a scrie o epistolă ironică în franțuzește, nici vorbă Veronicăi, imputîndu-i amar frecventarea unei societăți de « petits crevets e d'une artil-lerie considerable par ses groses moustaches». Caligrafia, ștersăturile, alintarea *bibi*, ironia *eminente*, aluzia obișnuită la Leibniz («cet mailleur des mondes possibles»), totul certifică autenticitatea scrisorii. Limba franceză în care scrie Eminescu aceste rînduri este – ce-i dreptul – hazlie, dar este totuși limbă franceză, și asta înseamnă că poetul citea asiduu cărți (din care îi rămăsese atîtea cuvinte și expresii), fără să studieze însă gramatica. Reproducem textul aidoma, fără să punem *sic* acolo unde, mai totdeauna, forma este greșită :

« Madame,

J'escris en francais pour faire des beaux exercices de compilation et traduction. Ce serait vraiment une belle traduction, de-une petite conte trouvee dans les papiers de mon viell. Le papier de l'original est ronge, – comme ga se ronge mon Dieu 1 quand elle y est une histoire des hommes morts, mais pourtant se la trouve interessant, c'est d'un chic mirifique que de savoir comment les hom-mes vivatent avânt nous. Eh bien ! il y a îți dans cette his-toire un jeune homme eminent, ca veut dire d'une eminente

stupidite. Il y a des yeux bleus. Vous savez les yeux bleus sont fideles et bien betes, ce qu'on ne peut pas soutenir des yeux gris, verts ou verdatres. Mais laissons la la theorie. La dame – dans toutes ces histoires il y a aussi une dame AU plus possible belle, blonde (ou brunette? non). Le jeune homme aux yeux bleus (par leur stupidite plus que par leur couleur) – vous savez la couleur est une chose tres souvent indefinissable? N'ai-je Vous faite la meme question sur le meme sujet, et vous mi devez encore la difinition? – Recomentons. Le jeune aux yeux (Pproblematiques) vit la dame aux yeux (tres problematiques). Il s'en fuit, parcqu'il avait peure d'un troisieme probleme plus difficile encore de ressoudre. Mais iți commence le comique de la chose. La dame etait tres interessante par la faculte d'etre enrhumee – toujours enrhumee. Ses yeux languissait, cet doux. profil de cire blanche montrait tant de souffrance et de douceur. A la seconde fois se fut le jeune homme qui sentait le pesement du reflet de ce beaux type sur son cceur. Il lui plaisait de contempler des heures entieres cette douce figure de marbre, de la resorber dans son ame, avec mille des fibres, tant qu'il fut maintenant sa seconde ame, son espoir sur ce monde, en c'est foi sa vie meme parcqu'il ne se souvient pas d'avoir vecu avânt de ça. Il arive un beaux jour une lettre – slavonne, parsque la bouquine de mon pere est ecrite en caracteres slaves – dans laquelle on lui disait un foule de petites bonnes choses. De la son sort fut decidee – son âme n'est fut plus qu'une glace pour reflecter toute la figure, tous les mouvements d'un pauvre petit ange. Enfin Msieur est parti. Cet Msieur X c'est toujours l'homme qu'on trouve le plus souvent dans cet meilleur des mondes possibles. Il est un peu chauve. Le *bibi*, car ainsi s'appelait l'animal, croyait qu'un lui donnera des avances. On lui a donne une heure d'un doux embarras, tout modeste, toute sans pretention d'etre plus qu'un embrassement. Apres ça on lui a dit: pauvre petit animal, ne venez si souvent une autre fois: comme je regrette de ne pouvoir pas repondre aux desirs de tes yeux – mais je suis enrhumee – je me sens malade. Bon. Du depart de Msieur X [on se presentait] avec de duenas, on va faire des visites, on est empressees de faire des petites achettes, on est entoure des hommes, qui ne c'est montrent jamais, si on veut. Si on reste par malheur seule – on est enrhumee,

tres enrhumee, on ne voit pas, n'attend pas, on baille enfin. Mais quand l'animal n'est pas la? Ah ça change. On aille a la promenade, au jardin, en societe de petits crevets et d'une artillerie considerable par ses groses moustaches. On a ses douces amies – des jolies, petites femmes, qui ne sont pas que les reproduction du meme cliche, avec une vie a peu pres – monastique. Mes c'est curieux qu'au ermitage de cettes belles dames les moines sont tres nombreux, et cettes belles dames sont les seules religieuses.

Enfin arrive un Dimanche. L'animal vient et s'asseoit, Madame etait parti pour la Russie. Triste histoire. Il reste une heure, deux, trois, quatre etc. rien. Enfin! La dame vient fatigue, tres fatiguee, jette un regard distrait sur tout le monde, prende sa robe de chambre – apres une *toilette d'une heure*, parcequ'on devait etre toute noyee des parfums pour la delices de la nuit – ct reappare du nouveaux. Elle est enrhumee, tres enrhumee, elle veut se coucher – elle est malade – et cet insupportable animal restait encore! Enfin vient une de ces belles dames, tous les deux se retirent dans le boudoir – une demi heure de chouchou – apres ça vient la deuxieme de ces dames, plus routinee dans des telles affaires, chouchou de cinque minutes. Elle s'habille, et part avec la deuxieme dame – pour prendre de l'argent de la caisse publique – a dix heures du soir parceque – hum! parceque le caissier va partir le lendemain pour la Russie. Enfin l'animal se leve, aille a la maison, change ces habits, et vient s'asseoir dans une embouchure de la rue, pour voir quand elle retournera a la maison. Il reste iți une heure, deux, trois, quatre il voyait si bien, cachee dans l'ombre – et rien, ni des pietons, ni des voitures. Des voitures oui, une, deux, trois, mai pas elle. Rester encore. Pourquoi? Madame avait de reņervoir des millions, et de millions, mon Dieux, il les faut compter. L'animal s'en aille a la maison et rit deux heures. C'etait une jolie comedie, n'etre qu'un manteau! En fin a cinque heures du matin, n'ayant dormi, n'ay[ant] mangee a rire depuis vingt quatres heures, il veut aussi partir pour la Russie, ayant grandes choses de dire a Mseur le – caissier. Il attend a la gare depuis cinqes heures du matin. Les salles a attendre se remplirent de Russes, des Juifes, pas

† Var.: *cbagrin*, şters.

un seule – caissiet. On voit le docteur C, le boiteux I, pas un seule – caissier. Enfin a huit heures il retourne a la maison et se mit a rire de nouveau. Mai comment? Que dirait le monde, que dirait le monde d'un homme, qui rit avec de larmes aux yeux, en pleine rue? On doit feigner quelque chose, et l'animal feignit. Il a donne de signes bien perceptibles a cette dame, qu'il sait tout, et elle l'a compris.

(Petites conversations pour l'usage des enfants)

Leton premiere
Une vielle. Un animal.

Vanimal. Madame est ce que votre fille a pris de l'argent hier au soir?

La veille. Pas tout.

L'animal. Est-ce que madame votre fille a bien dormi?

La veille. Tres-bien. Elle est retournee vers dix heures, e s'est couchee.

Deuxieme leton

L'animal. Est que le caissier est parti pour les bains?
Elle (Avec un imperceptible tresaillement). Non Msieur – comment – peut-etre pour la Russie.

L'animal. Hum!... Madame! Comment vous vous etes amusee en Russie?

Elle (Pause). Pas si bien.

L'animal. Madame avez-vous bien dormi?

Elle. Tres bien Msieur.

C'est toute la betise. N'est ce pas Madame qu'elle a une odeur vive d'artillerie? Le diable sait, mais je trouve ça.»

Cit a citit Eminescu în franțuzește este mai anevoie de determinat, dar nu-i nici o greutate să ne închipuim că se ținea în curent cu ce era mai de seamă. În *Timpul* el citează adesea scriitorii francezi vechi și contemporani, precum și autori care se ocupă de chestiuni orientale privind țările noastre. Pe dramaturgi îi cunoștea din vremea cit trăise

¹ Astfel, din ms. 2258, f. 163 constatăm că știa de Alain Chartier și de cunoscuta anecdotă a lui Etienne Pasquier: «...Sărutarea pe care regina Margareta de Scoția a dat-o învățatului însă uritului Alain Chartier a fost numai o grimasă». într-un *Dicționar de rime* (ms. 2308, f. 33) e amintit *Malberbes* [sic].

² De pildă, Jurien de la Graviere, *La station du Levant: Opere*, ed. I. Crețu, II, f. 85.

în preajma teatrului. Prețuia pe Moliere, ale cărui farse le socotea clasice ca fiind imitate după natură, despre Racine și Corneille n-avea însă păreri prea bune: «...dramele lui Racine și Corneille și cum se mai numesc acei iluștri mergători [pe] catalici nu sunt de fel clasice, ci niște imitații slabe și greșite ale tragediei antice»¹. În 1876, când scria aceste rânduri, Eminescu era așadar departe de a bănui adevărata esență a artei lui Racine, și aceasta se explică prin aceea că avea cunoștințe noționale de limba franceză, nu și muzicale. De nu altfel, poetul știa de Regnard, și anume de *Mennechmi*, prin tălmăcirea veche românească, din care își transcrisese în caietele sale². Facerea I și trei cînturi din Facerea II:

Cu o slugă blăstemată mintea voi să-mi prăpădesc –
Firea l-au născut în lume numai ca să pățimesc –
Lenea lui cea osindită nu mai este de răbdare,
în tot ceasul blestematul mă duce la turburare.

Acest *Cavaleriul Minegmul* este o copie după traducerea lui Alecu Beldiman (1803)³. Cu toate că nu putem dovedi vreun contact direct, întrucît este vorba numai de sfera de inspirație, *Văduva din Ephes* ne duce la o cunoscută anecdotă povestită în antichitate de Apuleius și Petronius și pe care a făcut-o populară La Fontaine în ale sale *Contes* (V-eme parte, VI):

Dans Ephese il fut autrefois
Une dame en sagesse et vertus sans egale,
Et, selon la commune voht,
Ayant su raffiner sur l'amour conjugale.
Il n'était bruit que d'elle et de sa chastete;
On l'allait voir par rarete;
C'était l'honneur du sexe: heureuse sa patrie! etc

¹ Pol., p. 337.

² Ms. 2283, f. 2-21.

³ Cf. *Arhiva*, Iași, III, 1892, p. 279 urm. Se poate că Eminescu a folosit o variantă, căci textul publicat sună astfel:

«Facire întâi. Arătare întâi. / Cavaleriul Menegmu. / Cu o slugă blăstemată, minte vroi să-mi prăpădesc, / Fire l-au născut în lumi numai ca să pățimesc / Lene lui ce osindită nu mai poci a i-o răbda, / în tot ciasul blăstămatul turburări vroști-am da.» Titlul comediei este *Menegmu sau fra/ăi cei de gemine*. «Cavaleriul Menegmu» e de fapt indicația persoanei care vorbește.

O cunoscuse și Brantome, de la un M. d'Aurat, care și el o știa din Lampridius, istoric latin din sec. IV d.Cr., și mai apoi o aflase și în « le livre des *Funerailles*. . . dedie à feu M. de Savoye». Tema era așadar de pe atunci prea cunoscută. Pentru a înțelege planul eminescian, cea mai limpede narație ni se pare aceea a lui Brantome (*La vie des dames galantes*, Discours septieme, article III):

«J'alleguerai là-dessus un bel exemple, qui pourra servir a semblable, d'une belle et honnête dame d'Effeze, laquelle ayant perdu son mari, il fut impossible à ses parents et amis; de lui trouver aucune consolation; si bien qu'accompagnant son mari en ses funerailles, avecqu'une infinie de regrets, d'ennuis, de sanglots, de cris, de plaintes et de larmes, apres qu'il fut mis dans le charnier oii il devait reposer, elle, en depit de tout le monde, s'y jeta, jurant et protestant de n'en partir jamais, et que là elle se voulait laisser à la faim, et là finir ses jours aupres du corps de son mari qu'elle ne voulait abandonner jamais; et de fait fit cette vie l'espace de deux ou trois jours. La fortune sur ce voulut qu'il fut execute un homme de là, et pendu, pour quelque forfait, dans la viile, et apres fut porte hors la viile aux gibets accoutumes, oii fallait que tels corps pendus et executes fussent gardes quelques jours soigneusement, par quelques soldats ou sergents, pour servir d'exemple afin qu'ils ne fussent de là enleves. Ainsi donc qu'un soldat qui était en sentinelle et ecoute, il ouit la pres une voix fort deplorante, et s'en approchant vit que c'était dans ce charnier, oii, y étant descendu, y apercut cette dame belle comme le jour, tout eploree et lamentant; et, s'avançant à elle, se mit à l'interroger de la cause de sa desolation, qu'elle lui declara benignement; et se mettant à la consoler là dessus, n'y pouvant rien gagner pour la premiere fois, y retourna pour la deuxieme et troisieme; et fit si bien qu'il la gagna, la remit peu à peu, lui fit essayer ses larmes; et, entendant la raison, se laissa si bien aller que se jurèrent mariage: ce qu'ayant accompli tres-heureusement, le soldat s'en retourna, par son conge, à la garde de son pendu; car il lui allait de la vie. Mais ainsi qu'il avait etd bienheureux en cette belle entreprise et execution, le malheur fut tel pour lui, que, cependant qu'il s'y amusait par trop, voici venit les parents de ce pauvre corps au vent, pour le dependre s'ils n'y eussent trouve de garde; et, n'y en ayant

point trouve, le dependirent, et l'emportereht de vitesse pour l'enterrer oii ils pourraient, afin d'etre privés d'un tel deshonneur. Le soldat, voyant et trouvant à dire le corps, s'en vint courant desesperé à sa dame, lui annoncer son infortune, et comment il était perdu, d'autant que la loi de là portait que, quiconque soldat s'endormait en garde, et qui laissait emporter le corps, devait être mis en sa place et être pendu et que pour ce il courrait cette fortune. La dame, qui auparavant avait été consolée de lui, et avait besoin de consolation pour elle, s'en trouva garnie à propos pour lui, et pour ce lui dit: „ Otez-vous de peine, et venez-moi seulement aider pour ôter mon mari de son tombeau, et nous le mettrons et pendrons au lieu de l'autre". Tout ainsi qu'il fut dit, tout ainsi fut-il fait: encore dit-on que le pendu de devant avait eu une oreille coupée; elle en fit de même pour le représenter mieux. La Justice vint le lendemain, qui n'y trouva rien à dire; et par ainsi sauva son galant.»

Eminescu își scotea sentințe din La Rochefoucauld și amintea de La Bruyere. Despre Voltaire, de care pomenea în articole, știa amănunte biografice (*Antropomorfism*):

Ea învață ca să uite. Ca marquiza de Cbatelet,

Care pe Voltaire bătrinu-nlocui cu Saint-Lambert.

Este o imagine tipic voltairiană, folosită de Eminescu, din care tragem concluzia unei frecvente lecturi a operei patriarhului din Ferney:

«Și acum, când o jumătate a universului stă să s-arunce asupra celeilalte, d-voastră, nobili confrați, ați opri pe cutare ori cutare să nu-și aibă ideile lui asupra unei conflații europene? Voyons!»

Din Pascal cita în franțuzește într-o scrisoare din 1871, pe Montesquieu, Rousseau, d'Alembert: îi utiliza în articolele lui politice.

Intrucât privește orgoliul romanilor, statornicia lor, dirzenia față de dușmani, definite de Iaromir în proiectul de dramă *Decebal*, e instructivă răsfoirea *Considerațiilor* lui Montesquieu *asupra mării și decăderii romanilor* (passim):

1 *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 398; v. și ms. 2267, f. 13.

2 *Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 55.

8 Și ms. 2267, f. 13.

« Les Romains étaient ambitieux par orgueil. . . Rome fut un prodige de constance. Après les journées du Tesin, de Trebies et de Trasimenc, après celle de Cannes, plus funeste encore, abandonnée de presque tous les peuples d'Italie, elle ne demanda point la paix. . . Après la bataille de Cannes, il ne fut pas permis aux femmes mêmes de verser des larmes; le sénat refusa de racheter les prisonniers. . . Leur coutume était de parler toujours en maîtres les ambassadeurs qu'ils envoyaient chez les peuples. . . étaient sûrement maltraités: ce qui était un prétexte sur pour faire une nouvelle guerre. . . Quoique le titre de leur allié fut une espèce de servitude, il était néanmoins très recherché...»

Și de Buffon avea știință, căci într-un loc¹ spune: « . . . *stilul e omul*, se-nțelege de-aceia, fiindcă nu e numai forma limbistică și fiindcă nu consistă numai în cunoștința limbii, ci fiindcă exprimă totodată maniera de cugetare și percepțiune a omului».

Dorințele afrodisiace ale lui Angelo din *Avatarii faraului Tlâ* față de demon sînt de categoria celor din *Le diable amoureux*, «nuvela spaniolă» a lui Jacques Cazotte, unde întîlnim același transformism și iluzionism, deoarece diavolul conjurat de erou se înfățișează întîi ca efeb masculin, ca paj, apoi feminin, ca dansatoare. Numele eroului, Alvarez, este tipic literaturii fantastice și fataliste, și e între altele chiar al eroului din *Le diable amoureux*, scriere cu mari efecte asupra romantismului german.

Viața lui Mirabeau o știa așa de bine, încît a plănuit o dramă cu acest nume. Informații despre om avea, precum vom vedea mai jos, strîmbîndu-le ca să le supună ideii sale dramatice. Gabriel-Honore de Riquetti, conte de Mirabeau, fusese, după adevărul istoric, silit de tată-său să se căsătorească cu Emilie de Marignane, în 1772. În vremea cînd începe aventura folosită de Eminescu, avea supărări ieșite dintr-o legătură silnică în care fusese și înșelat. Marchizul Mirabeau, tată-său, pe de altă parte, se despărțise într-adevăr de soția lui și se știe cu cită îndîrjită asprime și-a chinuit pe ai săi și îndeosebi pe tînărul viitor corifeu al revoluției. Pentru un scandal în legătură cu soră-sa și nu pentru altceva, Mirabeau fu închis în Chateau d'If.

¹ Pel., p. 12.

Mutat de aci, pentru turbulență, în fortul Joux, pe lângă Pontarlier, face cunoștință cu marchiza Sophie de Monnier, soția în vîrstă de 20 de ani a primului-președinte onorar la Curtea de conturi din Dole. Bătrînul soț avea 70 de ani, cît îi dă Eminescu. Printr-o mijlocitoare, tinerii se întîlnesc fără știrea președintelui. Îndrăgostiții încearcă să fugă. Sophia e readusă la soț, iar Mirabeau e purtat din închisoare în închisoare, pînă ce izbuteste să fugă. Și Sophia evadează în cele din urmă și amîndoi se refugiază în Elveția și de acolo în Olanda, la Amsterdam, unde trăiesc din broșurile tipărite de Mirabeau și petrecute clandestin în Franța. În lipsă, tribunalul din Pontarlier osîndise pe tînăr la moarte prin decapitare și pe amantă la reclusiune într-o casă de corecție. Arestați și extrădați, primesc o pedeapsă mai blîndă. Sophia merge la mînăstire, iar Mirabeau la Vincennes, unde stă vreo trei ani în donjonul din care binevoieste în sfîrșit, în urma unei scrisori, să-l scoată tatăl său prin intercesiunea soției închisului. Cu Sophia, care-i dăduse și o fetiță, moartă curînd, Mirabeau nu mai izbuteste să lege vechea dragoste, totuși aceasta nu « se înjunghie».

Traducînd pe Rotscher (*Aria represinlațiunei dramatice*), Eminescu întîlnea citarea unui studiu al lui Victor Hugo asupra lui Mirabeau (*Etude sur Mirabeau*, Paris, Caneî, 1834; în textul tradus: *Etudes sur Mirabeau*), de la care va fi rămas cu vreo îndrumare. În *Timpul* din 7 iunie 1877 scria: « . . . origina despotismului în delir, cum l-a numit prevăzătorul geniu al lui Mirabeau».

O mare parte din demonstrația poemului eminescian *Memento mori* se bizuie pe ceea ce era încă destul de recent și general în lirica noastră de atunci, pe « ruina» romantică de tip Volney:

«Ici, me dis-je, ici fleurit jadis une ville opulente; ici fut le siege d'un empire puissant. Oui, ces lieux, maintenant si deserts, jadis une multitude vivante animoit leur enceinte, une foule active circuloit dans ces routes aujourd'hui solitaires; en ces murs, oii regne un morne silence, retentissoient sans cesse le bruit des arts et les cris d'alegresse et de fetes; ces marbres amoncelés formoient des palais reguliers; ces colonnes abattues ornoient la majeste des temples; ces galeries ecroulees dessinoient les places

¹ Ms. 2254, f. 310 urm.

publiques! Lâ, pour les devoirs respectables de son culte, pour les soins touchants de sa subsistance, affluoit un peuple nombreux. Lâ une industrie creatrice de jouissances appelloit les richesses de tous les climats, et l'on voyoit s'échanger la pourpre de *Tyr* pour le fii précieux de la *Serique*; les tissus mcelleux de *Cacbemire* pour les tapis fastueux de la *Lydie*; l'ambre de la Baltique pour les perles et les parfums arabes; l'or â'Ophyr pour l'etain de *Tbulei*

Et maintenant, voilà ce qui subsiste de cette viile puissante, un lugubre squellette! Voilà ce qui reste d'une vaste domination, un souvenir obscur et vain! Au concours bruyant qui se pressoit sous ces portiques, a succede une solitude de mort. Le silence des tombeaux s'est substitue au murmure des places publiques. L'opulence d'une cite de commerce s'est changee en une pauvreté hideuse. Les palais des rois sont devenus le repaire des betes fauves; les troupeaux parquent au seuil des temples, et les reptiles immondes habitent le sanctuaire des dieux! . . . Ah! comment s'est eclipse tant de gloire! . . . comment se sont aneantis tant de travaux! . . . Ainsi donc perissent les ouvrages des hommes! Ainsi s'évanouissent les empires et les nations!» (Volney, *Les Ruines: Les Ruines de Palmyre*).

Chiar dacă Eminescu n-a cunoscut direct *Ruinele* lui Volney, *Diorama* sa reprezintă cea mai tipică dezvoltare poetică română a spiritului acelora și e prin structura ei mai aproape de poezia civilizațiilor orientale (Delille, Chenedolle, Dorion, Chateaubriand ș.a.). în ce privește Grecia, poate că cititul și de Goethe *Voyage du Jeune Anacharsis en Grece* de Barthelemy nu-1 va fi lăsat fără vreo ascunsă unduire, de vreme ce talmăcirea românească (*Voiajul tânărului Anacharsis*, Iași, 1845) făcea parte, după toate semnele, din cărțile sale¹.

Robespierre, Fr.-Emile Babceuf, Napoleon apar în *Memento mori*; întâiul e citat și într-un articol². Pe romantici îi cunoștea poate și mai bine, întâi, firește, indirect, prin traducerile românești, apoi nemijlocit. La Berlin își copia *Sacer esto* din *Les châtiments* (Livre IV-e). *Serenada* după Victor Hugo nu este altceva decât romanța cântată de Fabiano reginei, în *Mărie Tudor*. Pe Victor Hugo,

¹ Ms. 2278, f. 80v.-82.

² *Opere*, ed. I. Crețu, m, p. 490.

³ *Opere compl.*

⁴ Vezi și sonetul din *Post*.

Eminescu trebuie să-1 fi citit într-o largă măsură.¹ O strofă amintește de *Marion de Lorme*:

Să cînt ironic cum se naște impulsul
în corp de inger, sufletul diform,
Ironiei lui Byron să-i simt pulsul,
Or lui Hugo, ce-a scris *Marion de Lorme*,
Să descriu nopți romantice.

în poezia socială, plină de insulte colorate, monologică, inventivă în expresie, maestrul lui Eminescu a fost Victor Hugo. Citiți de pildă *A propos d'Horace* și veți găsi, cu deosebire firești de mijloace literare, toată invectiva năvalnică, spumegătoare din *Scrisoarea III*:

Marchands de grec! marchands de latin! cuitres! dogues
Philistins! magisters! je vous hais, peagogues!
Car, dans votre aplomb grave, infaillible, hebetes,
Vous niez l'ideal, la grâce et la beaultel
Car vos textes, vos lois, vos regles sont fossiles!
Car avec l'ait profond, vous êtes imbeciles!
Car vous enseignez tout, et vous ignorez tout!
Car vous êtes mauvais et mechants! Mon sang bout
Rien qu'à songer au temps oii, reveuse bourrique,
Grand diable de seize ans, j'étais en rhetorique!
Que d'ennuis! de fureurs! de betises! – gredins! –
Que de froids châtiments et que de chocs soudains!
Dimanche en retenuc et cinq cents vers d'Horace!
Je regardais le monstre aux ongles noits de crasse,
Et je balbutiais: Monsieur. . . – Pas de raisons:
Vingt fois l'ode à Plancus et l'epitre aux Pisons!

Lui Hugo îi datorește Eminescu tonul general din *împărat și proletar*. «Noaptele romantice» pomenite mai sus sînt, de bună seamă, acelea mussetiene. Vorbind de

¹ Numele propriu *Frollo* în *Dicf. de rime* (ms. 2265, f. 144) ar dovedi că a citit *Nolre-Dame de Paris* sau libretul *La Esmeralda*. Totuși Eminescu ar fi putut să se gîndească și la profesorul Giovanni Frollo, autor, între altele, al studiului *O nouă încercare de soluțiune a problemului ortografic*, pe care îl și citează în ms. 2266, f. 45 v., așa: «Resolvateea problemului ortografic, V, [sic] Frollo».

² *De Lorme* se întilnește de asemeni în versuri din ms. 2255, f. 305. 395

Bonifaciu Florescu, întocmește aceste două versuri:

Prin Pamas la Ipokrene, pe Musset, pe alții pradă
Și cu versuri rău traduse tu îi vezi făcînd paradă.

De altfel, nu aceasta e o dovadă că citise pe Musset. Lucrul este principial indiscutabil. Citirea lui Vigny, a lui Lamartine o revelă contaminațiile. Și pe Beranger îl cunoștea.¹ Dintre prozatori, îi erau cunoscuți Dumas (în *Geniul pustiu* scrie: «Dumas zice că romanul a existat totdeauna»)², George Sand, Jules Verne, Paul de Kock, Eugene Sue, Ponson de Terrail, dintre dramaturgi, Casimir Delavigne, Scribe, Sardou, fimiile Augier (din care traduseseră *Le joueur de flute*), Dumas fils, Legouve. Dintre ideologi, Taine, Tocqueville, lăsînd pe sociologi, îi sînt cunoscuți, pe cît arată cite o însemnare bibliografică și citatele. Din opera lui Renan amintește *Questions contemporaines* și *Lettres à un ami d'Allemagne*.³ Cînd era bolnav la București cerea prietenilor *Correspondența* lui Jules de Goncourt. M. N. Bouillet era autorul unui foarte consultat pe atunci *Dictionnaire universel d'histoire et de geographie*. V. A. Ureche, răsputînd lui Titu Maiorescu în *Revista contemporană* (1873, *Miron Costin*, p. 321, 322, 324), îl ironizează că-și scoate erudiția «răscolînd *Dicționarul* lui Bouillet»; «Și iute năvălă la Bouillet», «Pentru numele lui Dumnezeu, erudit critic, un coup de Bouillet iute . . . » Eminescu, în *Epistola deschisă către homunculus Bonifacius*, îl amintește și el:

îți incaiică o vorbă din Bouillet o veche rablă.

Am lăsat la urmă pe Th. Gautier, ca fiind acela cu care poetul se dovedește a fi mai înrudit. Eminescu a copiat

¹ Botez, p. 391. în ms. 2308, f. 53 v. (*Diçl. de rime*): Namune.

² *Pot.*, p. 296. Ca o curiozitate copiem în traducere românească un pasaj din Xavier de Maistre: «. . . Timpul și Spațiul sunt alic melle: ori-cînd voescu strămut sufletul în soșietatea lui Omer, Milton, Virgilie, Ossian», ș.c. 1. (Cap. XXXVII din *Călătorie împrejurul cammeriei nelle* de contele Xavier de Maistre tradusă de C. D. Aricescu, Buc, Imprimeria lui Ferdinand Om, 1856).

³ Citise *Cei trei mușchetari*, deoarece în diatribele împotriva lui Petrino, vorbind de «vestitul Armis» (Petrino era rudă cu un Petrovici-Armis), face o vădită aluzie la Aramis («Căci Aramis ești, născut cu spada-n mină»). Poate că și bolta cu comori din *Avatarii faraonului Tlâ* nu e străină de grota cu bogățiile familiei Spada din *Contele de Monte-Cristo*.

⁴ Pentru unele lucruri de detaliu v. I. M. Rașcu, *op. cit.* în ms. 2291, f. 12: «*Ein Frauenleben*, Roman Dumas fils; *Mademoistlli CUopâtre*, 2 voi.».

el însuși pe o foaie de hîrtie pagina de scrisoare a lui Th. Gautier către Gerard de Nerval, din care și-a extras încheierea, dovadă poate că-și împrumutase cartea (*Hist. de l'art dramatique en France*, III, Paris, Hetzel, 1859, p. 76—77):

« On n'est pas toujours du pays, qui vous a vu naître, et alors on cherche à travers tout sa vraie patrie. Ceux, qui sont faits de la sorte se sentent exiles dans leur viile, etrangers dans leur foyers et tourmentes des nostalgies inverses. C'est une bizarre maladie. L'on est comme des oiseaux de passage encages. Quand le temps du depart arrive, les grands desirs vous agitent, et vous etes pris d'inquietudes en voyant les nuages qui vont du cîte de la lumiere. Si l'on voulait, il serait facile d'assigner à chaque celebre d'aujourd'hui *non seuiement le pays, mais le sihle ou aurait du se passer son existence veritable*: Lamartine et de Vigny sont Anglais modernes; Hugo est Espagnol-flamand du temps de Charles-Quint; Alfred de Musset, Napolitain du temps de la domination espagnole; Decamp Turc Asiatique; Marilhat Arabe; Delacroix Marocain. L'on pourrait pousser fort loin ces remarques justifiables jusque dans les moindtes details, et que viennent confirmer memes les types de figures. Toi tu es Allemand; moi je suis Turc, non de Constantinople mais d'Egypte. Il me semble, que j'ai vecu en Orient, et lorsque pendant le carnaval, je me deguise avec quelque caftan et quelque tarbouch authentique, je crois reprendre mes vrais habits. J'ai toujours ete surpris de ne pas entendre Tarabe couramment; il faut que je Taie oublie. En Espagne, tout ce que rappelait les Maures m'interessait aussi vivement que si j'eusse ete un enfant de l'Islam, et je prenaiss partie pour eux contre les chretiens.»

Idea reincarnației devenise predilectă mai ales prin cercetările noi asupra literaturii sanscrite de la începutul secolului al XIX-Iea. (A. von Schlegel, Chezy, Franz Bopp, Max Miiller), a căror urmare mai răsunătoare fu, în afară de felurite ecouri literare (Riickert, Heine), filozofia lui Schopenhauer. în cap. XLI (Cartea IV) din *Die Welt als Wille und Vorstellung* găsea Eminescu toată bibliografia metempsihosei ca documentare a indestructibilității esenței noastre. Tot din mitologia indiană, combinînd-o, ca și

⁵ Ms. 2258, p. 261. Păstrăm ortografia poetului. Cf. și I. M. Rașcu Evandruj, în *Îndreptar*, 1930, nr. 10, p. 7. De acolo rezultă că pasajul era des reproduș și că Eminescu și-1 putea copia din felurite locuri.

Schopenhauer, cu cea scandinavă și cu misticismul german, se inspira și Novalis, care cita și el *Sakoniata* și în al cărui *Heinrich von Ofterdingen* metempsihoza trebuia să joace un mare rol. Acela care în literatura franceză făcuse mai multă paradă de exotism oriental și popularizase expresia « avatari » a fost Theophile Gautier. În *Avatar* al său erudiția exotică cea mai arătoasă consta în enumerarea reîncarnărilor lui Vișnu:

« . . . le long des murailles etaient appendues des miniatures gouachees, oeuvre de quelque peintre de Calcutta ou de Lucknow, qui representaient les neufs *Avatars* deja accomplis de Wishnou, en poisson, en tortue, en cochon, en Hon à tete humaine, en nain brahminc, en Rama, en heros combattant le geant aux mille bras Cartasuciriargunen, en Kitsna, l'enfant miraculeux dans lequel des reveurs voient un Christ indien; en Bouddha adorateur du grand dieu Mahadevi; et, enfin, le montraient endormi, au milieu de la mer lactee, sur la couleuvre aux cinq tetes recourbees en dais, attendant l'heure de prendre, pour derniere incarnation, la forme de ce cheval blanc aile qui, en laissant retomber son sabot sur l'univers, doit amener la fin du monde.»

Dar tot Theophile Gautier era în literatură și egiptologul evocator de mumii și papiruse descifrabile după metoda lui Champollion-Figeac. În *Le roman de la momie* descria cu multă pompă arheologică viața tinerei regine Tahoser din Oph (Theba) după un papirus fantezist găsit, zicea el, sub brațul mormii aceleia. E un lucru vrednic de reținut că la un moment dat Rumphius, arheologul, exclamă cu ambiție: « . . . j'egalerais Champollion, et je ferai mourir Lepsius de jalousie ». însă Lepsius nu era decât profesorul de la Berlin al lui Eminescu și ilustru egiptolog, de la care poetul va fi ascultat frumoase cursuri. Totuși, cum am spus, episodul egiptean, fiind înrudit cu *Egiptid*, trebuie să fi fost conceput înainte de înscrierea la Universitatea din Berlin. Cu prietenul său Chibici, prin urmare la Viena, Eminescu asculta « același curs » despre craii Rhamses și nevasta lui Rodope.¹ Era un curs, se pare, de istorie antică generală, cuprinzând și Asiria, căci o strofă zice:

Și apoi iar împreună
Ca științei să sacrifice

Coaie lungi, cu-assirologii

Căutați să te edificați.

Rodope e chiar eroina din *Avatar* » faraonului Tlâ. Pe faraonul însuși, care nu mai e Rhamses, ci Tlâ, îl găsim citat într-o serie de faraoni ca Tlas (T-Las) sau King Tla în însemnări ce sînt, ce-i dreptul, aproape sigur din epoca Berlin. Despre Rodope vorbesc Strabon în *Geografia* sa (C. XVII, 33) și Herodot în *Istorie* (II, 134).² Cel dintîi primește legenda, pe care celălalt o tăgăduiește, că piramida ce noi o socotim azi a lui Mycerinus ar fi fost făcută pentru Rhodopis. Acestei curtezane, pe cînd era la baie, un vultur i-ar fi furat delicata sandală, pe care ar fi lăsat-o apoi la Memfis în poalele regelui. Acesta făcu ceea ce face voievodul din *Cenușăreasa*, găsi pe fată după măsura încălțăminte și o luă în căsătorie. Murind Rhodopis înaintea lui, îi zidi mareața piramidă. La acest lucru face desigur aluzie Thomas Moore în *Epicureanul*, a căror părți versificate le traduce tot Th. Gautier (*Poesies completes*, II):

Rhodope, cette nymphe à la beauté splendide
Qui vit, dit-on, plongée en un demi-sommeil
Sur Tor et les bijoux inconnus au soleil
La Dame de la Pyramide!

Tot din Th. Gautier (*Avatar*) pare-se că a fost luată și ideea consultării viitorului în cupa cu apă de Nil:

« — . . . Penchez-vous sur cette coupe et pensez fixement à la personne que vous desirez faire apparaître; vivante ou morte, lointaine ou rapprochée, elle viendra à votre appel, du bout du monde ou des profondeurs de l'histoire.

Le comte s'inclina sur la coupe, dont l'eau se troubla bientôt sous son regard et prit des teintes opalines, comme si l'on y eut versé une goutte d'essence; un cercle irisé: de couleurs du prisme couronna les bords du vase, encadrant le tableau qui s'dbauchait déjà sous le nuage blanchâtre.

Le brouillard se dissipe. Une jeune femme en peignoir de dentelles, aux yeux vert de mer, aux cheveux d'or crespelés, laissant errer comme des papillons blancs ses belles mains distraites sur l'ivoire du clavier, se dessina ainsi

¹ Ms. 2257, f. 210 v., 221 v.

² Pe Herodot, Eminescu îl amintește în articole: *Opere*, ed. 1. Crețu, II, p. 335, 340.

que sous une glace au fond de l'eau redevenue transparente» etc.

Cît despre înfățișarea interioară a piramidei, descripția amintește pe aceea din *Le pied de momie* de Th. Gautier, unde prințesa Hermonthis călăuzește pe autor la mormîntul subteran:

« Elle me tendit sa main, qui était douce et froide comme une peau de couleuvre, et nous partîmes.

Nous filâmes pendant quelque temps avec la rapidité de la fleche dans un milieu fluide et grisâtre, oii des silhouettes à peine ebauchées passaient à droite et à gauche.

Un instant, nous ne vîmes que l'eau et le ciel.

Quelques minutes après, des obelisques commencerent à pointer, des pylones, des rampes cotoyées de sphynx se dessinerent à l'horizon.

Nous etions arrivés.

La princesse me conduisit devant une montagne de granit rose, oii se trouvait une ouverture étroite et basse qu'il eut été difficile de distinguer des fissures de la pierre si deux stèles bariolées de sculptures ne l'eussent fait reconnaître.

Hermonthis alluma une torche et se mit à marcher devant moi.

C'étaient des corridors taillés dans le roc vif; les murs, couverts de panneaux d'hieroglyphes et de processions allegoriques, avaient du occuper des milliers de bras pendant des milliers d'années; ces corridors, d'une longueur interminable, aboutissaient à des chambres carrées, au milieu desquelles étaient pratiqués des puits, oii nous descendions au moyen de crampons ou d'escaliers en spirale; ces puits conduisaient dans d'autres chambres, d'oii partaient d'autres corridors également bigarres d'eperviers, de serpents roulés en cercle, de tau, de pedum, de bari mystiques, prodigieux travail que nul ceil vivant ne devait voir, interminables legendes de granit que les morts avaient seuls le temps de lire pendant l'éternité.

Enfin, nous débouchâmes dans une salle si vaste, si enorme, si dâmesurée, que l'on ne pouvait en apercevoir les bornes; à perte de vue s'étendaient des fils de colonnes monstrueuses entre lesquelles tremblotaient de livides étoiles de lumière jaune; ces points brillants révélaient des profondeurs incalculables.

La princesse Hermonthis me tenait toujours par la main et saluait gracieusement les momies de sa connaissance.

Mes yeux s'accoutumaient à ce demi-jour crpusculaire et commençaient à discerner les objets.

Je vis, assis sur des trones, les rois des races souterraines. C'étaient de grands vieillards secs, rides, parchemines, noirs de naphte et de bitume, coiffés de pschents d'or, bandes de pectoraux et de hausse-cols, constelles de pierrieres avec des yeux d'une fixité de sphinx et de longues barbes blanchies par la neige des siècles: derrière eux, leurs peuples embaumés se tenaient debout dans les poses roides et contraintes de l'art égyptien gardant éternellement l'attitude prescrite par le codex hieratique . . . »

Descrierea palatului Pimodon făcută de Gautier în *Le club des bachichins* putea izbi închipuirea lui Eminescu, care, în materie de descripție, se află mult mai aproape de modul artistic-arheologic al lui Gautier decât de autorii germani. Palatul marchizului Alvarez din *Avatarii faraului Tlâ* este descris în modul lui Gautier. În zarva statuilor din aceeași năvelă trebuie să vedem și o analiză a ebrietății bătrînului, care are halucinații asemănătoare cu acelea pe care Gautier le descrie în *Clubul hafifinilor*.

S-ar părea că *împărat fi proletar* nu e decât dezvoltarea tezelor opuse ale Despotului și Proletarului din *Les homicides* de Auguste Bărbier:

Le proletare. . .

Fatigue d'être esclave et de voir au supplice
Un grand peuple, je dis: Tout monarque ici-bas,
Est un lâche egoïste et digne du trépas
C'est l'éponge qui boit les richesses sans nombre
Que l'ouvrier plaintif élabora dans l'ombre.
Rien n'en sort qu'un peu d'or, qui parfois se repand
Aux mains d'un vil bouffon ou d'un bourreau rampant.
Est-il juste, grand Dieu! qu'ici-bas d'un seul homme
Des millions d'humains soient les bêtes de somme;
Que tant d'êtres de chair soient les hochets sanglants
D'un seul, issu comme eux de tes célestes francs? . . .

¹ *Iambes et poemes*, treizeeme edition, Paris, E. Dentu, 1862. Pe Bărbier, Eminescu îl pomenește în art. *Răspunderea* (*Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 384): «Vă trebuie satirici ca Juvenal și ca Bărbier...»

Le iespote...

Que deviendraient, grand Dieu! les peuples de ce monde,
Si, dans les erements sur la terre féconde,
Bs venaient à tuer leurs sacres conducteurs?
Que feraient ces troupes depourvus de pasteurs?
Ce serait le betail marchant à Paventure,
Et le débordement de toute creature.

În *Cînd te-am vă\ut*, *Verenă* e un vădit accent baudelairian și nu-i de loc de mirare ca Eminescu să fi citit *Les fleurs du mal*, din care prietenul său V. Pogor traduce în *Convorbiri literare* (IV, 1870–1871, f. 51) *Bohemiens en voyage* și *Don Juan aux enfers*. De altminteri, viziunea aceasta sarcastică de *Trionfo della morte* o aflăm și la Gautier, a căruia *La comédie de la mort* (convorbire între o moartă și un vierme) era tradusă de A. Naum în aceleași *Convorbiri literare* (VII, 1873–1874, p. 60–78).

Dar și-a însemnat oare Eminescu tot ce citise? E oare cu puțință să nu fi luat în mîini dintre romancierii pe Balzac, dintre poeții pe Sully Prudhomme, cu care are atîtea afinități? Atît putem spune totuși cu înfățișare de adevăr. Cunoștințele lui Eminescu de literatură franceză sînt mai întinse decît se pare la început din notele lui, nu însă profunde, nu încă ajunse la priceperea spiritului galic, deoarece ele sînt relativ tîrzii și căpătate cu prîpa entuziasmului proaspăt, nu cu tihna unei statornice dezvoltări în duhul limbii franceze.¹

6. Literaturile italiană și spaniolă

La Viena e cu puțință ca Eminescu să fi umblat și pe la cursul de limbă italiană al lui Cattaneo, de vreme ce-1 frecventa pe acela de limbi romanice al lui Mussafia. Cîte o

¹ Referindu-se la «colecții particulare», O. Minar scrie: «Nici Montaigne, nici Rousseau nu sînt lăsați fără adnotări. Gîndirea filozofică franceză îi era tot așa de bine cunoscută ca și cea germană. O citise în original, căci limba o cunoștea la perfecție, dovadă sînt traducerile nepublicate din Musset, *Noaptele*, Victor Hugo, *Orientalele* etc.» (*Probi, fi analize filozof*, p. 61). Fără documente nu putem pune însă temeii pe afirmațiile lui O. Minar. În ms. 2287, f. 8 v. (ep. Berlin), găsim un rezumat francez după *De la corruption littéraire en France* par Charles Potvin, C. Muquard (Henry Merzbach), Verlag, Bruxelles.

mică încercare, greșită și aceea, de frază italiană («Io amo la lingua italiana perche ella e la musica di piti grande maestro di monde, la musico di Dio»), sau transcrierea cîntecului venețian *Santa Lucia* (cu greșeli):

Sul mare luccia l'astro d'argento
Placida e l'onda, prospero il vento
Venite all['] agile barchetta mia,
Santa Lucia, Santa Lucia

dau de bănuît că poetul își pusese o clipă în gînd să învețe și această limbă. Cu memoria sa neasemuită, cu rîvna lui la muncă, nu-i de mirare, dată fiind și ușurința materiei pentru un român, să fi ajuns a pricepe italienește, acolo unde textul nu e încurcat, ca în clasici. Într-o vreme, el recomanda, de pildă, românilor studiul dialectelor italice:

«Dacă românii ar da mai mare atenție dialectelor limbei italice (cu deosebire celui calabrez) și limbei postclasice și din evul meziu, rezultatele pentru etimologismul nostru ar fi mult mai mari, căci am regăsi pînă [și] sintaxa noastră mult mai analitică, ba pînă și scrisoarea fonetică a pluralilor».

Diferitele expresii italiene, ca *in petto*, *tutti quanti*, *crescendo*, *paialgrp*, *maestro**, *v* vin însă poetului din literatura germană, unde erau foarte la modă (v. Hoffmann). Încercarea de a face terține românești² și unele versuri de structură adînc dantescă, ce s-au întîlnit la locul lor, arată că Eminescu citise pe Dante, în original sau în traducere. «Dante a avut cuvînt cînd a zis că locașul celor răi, iadul, e paradis cu bune intenții», scrie el într-un articol (*Triumful princ. conser.*)³. Iar după ce sărutase pe Mite Kremnitz, scosese din raft *Divina Comedie* și o deschisese la Cîntul V:

Quando legemmo il disiato riso
Esser baciato da cotanto amante,
Questi, che mai da me non fia diviso,

La bocca mi bacio tutto tremante.

¹ Ms. 2262, f. 4.

² Ms. 2285, f. 70 v.

³ Ms. 2255, f. 14.

⁴ În articole: *anticipando*; *doppia scrittura*; *se non i vero e ben trovato*; *pasati* [sic] *tempi*.

⁵ Ms. 2270, f. 65 v.; ms. 2278, f. 48 urm.; ms. 2285, f. 47 v.: Dante; de asemenea, în *Dicf. de rime*, ms. 2308, f. 58 v.: *Danie rimat* cu *Khadamante*.

• *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 188.

Dodecameronul eminescian e un indiciu că poetul avea cunoștință de *Decameronul* lui Boccaccio. Din *II principe* al lui Machiavelli, Eminescu a tradus în românește două capitole (18, 19).¹ Se poate să fi citit în traducere *Orlando furioso* și *Gerusalemme liberata*, fiindcă în *Dicționarul de rime*² sînt aluzii la cele două poeme.

O potrivă puțin comună este între unele puncte fabuloase din opera lui Eminescu și *Orlando innamorato* de Bojardo, dar e greu să vorbești de izvoare în acest cîmp. Descrierea palatului de marmoră care răsfrînge grădina în el (*Făt-frumos din lacrimă*) :

« Luna- răsărise dintre munți și se oglindea într-un lac mare și limpede, ca seninul ceriului. În fundul lui, se vedea sclipind, de limpede ce era, un nisip de aur; iar în mijlocul lui pe o insulă de smarand înconjurat de un cîrîng de arbori verzi și stufoși, se ridica un mîndru palat de marmoră ca laptele, lucie și albă, – atît de lucie, încît în ziduri resfrîngea ca-ntr-o oglindă de argint: dumbravă și luncă, lac și fîrmuri»

iat-o (*Op., im., P.I, C. VIII, str. 1–2*):

Giunse Ranaldo al Palazzo Gioioso,
Cosi s'avea quell 'isola a chiamare,
Ove la nave te'il primo riposo,
La nave che ha il nocchier che non appare.
Era quello un giardin d'arbori ombroso,
Da ciascun lato in cerchio il batte il mare,
Piano era tutto, coperto a verdura,
Quindici miglia e in giro per misura.

Di ver ponente, appunto sopra 'l lito
Un bel palazzo e ricco si mostra va,
Fatto d'un mammo si terso e pulito,
Che'l giardin in esso si specchiava.

¹ în vremea boalei, Machiavel încă îl obseda (ms. 2275, II, f. 28): «Machiavelli recomandă să-ți ascunzi planurile adevărate și ceea ce areți lumii să iie mari planuri de întreprinderi imaginare. Planul imaginar este bunăoară Y.» Urmează elucubrații algebrice care duc la ecuația

$$X = \frac{b+c-t-d+e + (-a-p-n)}{+... - x}$$
 în articole de asemenea se citează Machiavel: *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 255, 261, 514.

² Ms. 2265, f. 195: caligrafiat *Rotatul, Orlando furioso*; f. 63: *las-o, Tasso*.

Tot atît de ispititoare, fiind vorba de *ottava rima*, e compararea între lupta cu balaurul de la poarta din *Fata în grădina de aur*:

Dar un balaur tologit în poartă
Sorea cu lene pielea lui pestriță
Cu ochii-nchiși pe jumătate, poartă
Privirea jucătoare să-l înghiță.
Iară Florin – inima-n el e moartă
Cînd vede solzii, dinții cei de criță,
Sărind la el și-nfipse a lui spadă
Și pe pămînt îl țintui de coadă. . .

și aceea din același poem italian (P. II, C. IV, str. 17):

Fuor de la porta non esce niente,
Ma stavvi sopra come guardiano.
Il conte s'avvicina arditamente,
Col scudo in braccio e col bastone in mano.
La bocca tutta aperse il grand serpente,
Per inghiottirsi quel baron soprano:
Lui che di tal battaglia era ben uso,
Mena il bastone e colse a mezzo il muso.

Unde nu sînt însă balauri și chiar *ottave rime* ?

Dar sînt asemănări bătătoare la ochi în *Făt-frumos din lacrimă* și cu Ariosto. Risipa de pietre prețioase, cruditatea virgină a ierburilor sînt însușirile priveliștii din basmul eminescian, cu castelul său cristalin pe o insulă de smarald. Acestea se reîntîlesc în paradisul terestru ariostesc (O.F., C. XXXIV, str. 49–53):

Zaffir, rubini, oro, topazi e perle
E diamanti e crisoliti e iacinti
Potriano i fiori assomigliar, che per le
Liete piaggie n'avea l'aura dipinti;
Si verdi l'erbe che, possendo averle
Quaggiu, ne foran gli smeraldi vinti;
Ne men belle degli arbori le frondi,
E di frutti e di fior sempre fecondi.

Iată și strălucitorul castel, în apropierea căruia se află de altfel și lacuri liniștite, mai limpezi decît sticla,

cheti laghi
Di limpidezza vincono i cristalli,

și unde nu talerele sînt făcute dintr-o singură piatră prețioasă, ci zidurile:

Surgea un palazzo in mezzo alia pianura,
Ch'acceso esser parca di fiamma viva:
Tanto splendorc intorno e tanto lume
Raggiava, fuor d'ogni mortal costume.

Astolfo il suo destrier verso il palagio
Che piu di trenta miglia intorno aggira,
A passo lento fa muovere adagio,
E quindi e quindi il bel paese ammira;
E giudica, appo quel brutto e malvagio
E che sia al cielo ed a natura in ira
Questo ch'abitiam noi fetido mondo:
Tanto e soave quei, chiaro e giocondo.

Come egli e presso al luminoso tetto,
Attonito riman di maraviglia;
Che tutto d'una gemma e 'l muro schietto,
Piu che carbonchio lucida e vetmiglia.
Oh stupenda opra, oh dedalo architetto!

Și interioarele ariostești sînt de aceeași bogăție de aur, covoare și tapete ca și cel din basmul lui Eminescu (haine aurite, catifea roșie), precum castelul fermecat al lui Atlante:

D'oro e di seta i letti ornați vede:
Nulla di muri appar ne di pareti;
Che quelli, o il suolo ove si mette il piede,
Son da cortine ascose e da tappeti.

Pe Goldoni, de care amintește într-o cronică dramatică, îl cunoscuse din reprezentațiile teatrale și probabil numai prin *La Locandiera*. Copiii îmbrăcați «ca-n poveștile dramatizate» de pe covorul descris în *Aur, mărire fi amor deșteaptă* în minte ideea de «fiaba teatrale». A cunoscut Eminescu pe Carlo Gozzi? Se vede că da, de vreme ce printre cărțile împrumutate probabil «la Lupu» se afla: «Gozzi, Gluckliche Bettler», așadar *I pitocchi fortunati*.

¹ Ms. 2285, f. 185.

Aceasta este deocamdată tot ce se întrevede a fi știut Eminescu despre literatura italiană, și ni se pare că cu mult mai multe noțiuni nu avea.¹

Din literatura spaniolă Eminescu vorbește numai de «celebrul erou de la Mancha», amintind doar de *Cid* în *Dicționarul de rime*. începuse a studia și gramatica, din care n-apucase a transcrie decît «Pronunțarea sunetelor limbei spaniole»², cu cîteva exemple: «*el cbapin*, papucul, *la cbancha*, înșelăciunea [dar probabil e vorba de *la cbatKța*], *la cbiunca*, păduchele de lemn [de fapt *la cbinche*]» etc. După felul greșelilor s-ar zice că poetul scrisese la dictare.

7. Literatura germană

în chestiunea culturii germane, sîntem scutiți de prea multe demonstrații. întinderea ei se poate stabili prin legăturile ce se vor găsi pas cu pas între opera eminesciană și literatura germană. Nemțește, Eminescu știa încă de acasă, fiindcă scrisorile germane ale lui Gh. Eminovici dovedesc că această limbă se folosea la Ipotești. Trăit la Cernăuți, Viena și Berlin, în mediu germanic, poetul ajunge să-și însușească astfel limba de acolo încît s-o scrie slobod

¹ în ms. 2280, ep. Berlin, ind. bibliografică pe carton: «N. Marcellii, *La scienza Jella storia*, Turin, Loscher, 1873»; în ms. 2278, f. 80–82 v., într-o listă de cărți pe care le-ar fi avut: «Alfieri, *Virginia*, trad. de K. Aristia, Buc, 1836; Alfieri, *SauJ*, Buc, 1836». în ms. 2256, pe carton, nume italiene: «Bonaventura Genelli, Domenico». în ms. 2265, f. 134: «Contadin» (probabil pentru *contadina*); f. 144: «Gorgonzolo»; f. 284 v.: «Pavia (gen. Pavii)»; ms. 2285, f. 173: «chiaroscuro»; ms. 2262, f. 52: «Carlotta Patti»; ms. 2274 (rime): «andiamo». în ms. 2291, f. 47 v.: «Abatele, Gypriano Galeani. Roma locuia est».

* Ms. 2265, f. 89 v.

² Ms. 2276, f. 222–227. Alte însemnări bibliografice de la Berlin: «*Gottl*, von Francesco Sunir y Capdevila. Aus dem spanischen iibzt [mit] einer Einleitung v. Hedwig Hcinrich, Zurich, Verlagsmagazin, 1872» (ms. 2280, pe cartouln carnetului); «*Legenda din Sevilla, Don Juan de Magnara* vers. germ.» (ms. 2287, f. 7 v.). în ms. 2265 (*Dicționar de rime*): «*Cid, Madrid, Valadolid*» (f. 89); «*Andaluzii*» (f. 281 v.). ms. 2256, pe carton: «*Buenretiro*». Putem cita aci și glumele contra lui I. Negruzzi (ms. 2257, f. 51): *Furtișagurile lui Cocotei Moretto sau vicleniile lui Scapin traduse-n spaniolesce de Signorulu Don Lopez de Poeticolet*.

și colorat. Cîteodată, în marginea poeziilor sale încerca o versiune germană, cum reiese din căutarea formelor:

Und der Wind, er [murmelt] rauschet leise
Finster kriikend durre Reise
Waldeseinsam klare Quelle
Lärmen [wonnig] lispelnd mit (den) Wellen.

Copil încă, Eminescu citea lucruri de duzină, literatură fantastică și sentimentală, și, printre cele bune, hoffmannienele *Enrählungen*.¹ Din literatura dramatică îi plăcea și era încă la modă Kotzebue. Cu tovarășii săi de gazdă el întocmea reprezentații teatrale, în repertoriul cărora cel puțin una este o piesă a popularului comedigraf. Dăm aici în întregime însemnarea din copilărie care amintește de aceasta:

«*Suvenir* din copilărie. La Dzierzek în casa cu plopii. – Grădina cu mere în care-mi făcusem cuibu [ca vulturul] și găseam mere toamna rămase din scuturătură. Pazirski.

Galeria de tablouri. în căsuța din grădină lipisem pe păreți chipuri rupte din jurnale – ca un quod-libet – și o numeam galerie de tablouri, pentru vederea căreia trebuia să se plătească entree.

Teatru l-am jucat odată în odaia din pod, în care ședeam cu Armanul, a doua în grădină „Landhaus an der Heerstrasse” – „Liebelei am Fenster”.

Grospapa. Bostanul găurit cu luminare. – Scuturatul ferestei. Curiozitatea lui Dzierzek, care iese noaptea cu ciubucul, ca să vadă ce-i – un ucenic sare dintr-un măr, Dzierzek după el, sare gardul și-ncape-n gura unor dini.

Domnișoara cea bătrână de sus.

Sentimentalismul lui Scheffer.

în casa lingă fîntină:

Mîncam corcoduși de foame, făceam chisăliță și povidlă. învățînd în ist. nat. despre maimuțe, ne suiam în nuci spre a le imita și a-nvăța lecția.

¹ Botez, p. 320.

² «Pe cînd colegii jucau cărți, rideau, beau și povesteau anecdote, care de care mai frivole și mai de ris, de Pepelea, de țigani, de popi, eu îmi minam viața cu capul așezat în mini, cu coatele rezemate pe marginea mesei, neascultînd la ei și citind romanțe fioroase și fantastice, care-mi iritau creierii» (*Geniu pustiu*).

Porcul leșesc, care voia să se înnăsprească prin receală. Modul cu care-a venit cu cățel – cu purcel din Galiția – Gramatica lui Ollendorf.

Măria Buicliu.

Vlăcbos.»¹

în *Landhaus an der Heerstrasse* a lui A. von Kotzebue ni se înfățișează feluritele farse pe care doi servitori, Baltasar și Aneta, le joacă proprietarului Lorch spre a-l scîrbi de o casă și a-l sili să o vîndă.² S-ar zice că și *Liebelei am Fenster* este tot o farsă a lui Kotzebue, și anume *Lustspiel am Fenster*, ceea ce s-ar potrivi oarecum cu nevoile colegilor de gazdă, fiindcă în această piesă apare și o fantomă cu cearcef și luminare.

Poetul clasic pe care Eminescu l-a gustat în adolescență este fără îndoială focolul, pateticul Schiller. L-a citit din scoarță pînă în scoarță, fiindcă, lăsînd la o parte traducerile, se vede că l-a avut ca model statornic în dramele sale. Indicațiile din planul *Marcu-vodă* (Mira, Anna Movilă) ne arată că poetul avea în gînd ca modele dramele lui Schiller și ale lui Goethe. în *Kabale und Liebe* găsea tipul curtezanei prin-ciare în acea Lady Milford, care, ca și Magdalena, iubește fără corespundere pe un tînăr, pe Ferdinand, în vreme ce acesta iubește pe o Louise. Tatăl lui Ferdinand însuși, Prășident von Walter, din socoteli materiale, împinge pe tînăr spre Lady Milford și-i închide calea, prin anume intrigi, spre Louise. Cînd însă această cabală duce la moartea tinerilor, el se va căi, așa cum pare a se căi mai tîrziu Toma Nour, din al cărui excesiv machiavellism va rezulta mai încolo moartea Mirei și nebunia lui Miron. Scena la care face aluzie Eminescu este a 3-a din actul al II-lea. Acolo Ferdinand von Walter vine să ceară mina Lady-ei Milford din ordinul tatălui său, « auf Befehl meines Vaters », dar îi mărturisește că iubește pe o alta. A doua analogie e cu *Don Carlos*. Toma Nour avea să vorbească lui Ieremia Movilă în spiritul scenic în care marchizul de Posa vorbea regelui Philip II (III-er Akt, 10-ter Auftritt). (în alte însem-

¹ Ms. 2291, f. 35.

² A. von Kotzebue, *Das Landhaus an der Heerstrasse*, Fastrachspiel in einem Aufzug, Leipzig, Reclams U.B., nr. 232.

³ V. Bogdan-Duică în *Mihai Eminescu*, III, 1932, fasc. 8, p. 5 urm. B.-D. citește *Liebeleben* (deși în ms. stă scris *Liebelei*, cu i final ce seamănă a n, dar nu pare a fi prescurtare), *Dziewiek* în loc de *Dzierzek*.

nări din *Mira* \ poetul își notează, în afată de Posa și Essex, și pe Ruy-Blas de V. Hugo. E citat și Delavigne.) Este de tot interesul să vedem cum Eminescu nu se lasă de loc ademenit de ideile lui Schiller și folosește scena în chipul său. Politica pe care o sfătuiește prin exaltare Posa regelui absolutist e cea liberală, după catehismul Revoluției Franceze, cum reiese din noțiunile *frați, cetățean, libertate*:

Weihen Sie
Dem Glück der Völker die Regeatenkraft,
Die – ach so lang – des Thrones Grosse nur
Gewuchert hatte – stellen Sie der Menschheit
Verloren Adel wieder her! Der Bürger
Sey wiederum, was er zuvor gewesen,
Der Krone Zweck – ihm binde keine Pflicht,
Als seiner Brüder gleich ehrwürd'ge Recht
Wenn nun der Mensch sich selbst zurückgegeben,
Zu seines Werths Gefühl erwacht – der Freiheit
Erhabne, stolze Tugenden gedeihen –
Dann, Sire, wenn Sie zum Glücklichsten der Welt
Ihr eignes Königreich gemacht – dann ist
Es Ihre Pflicht, die Welt zu unterwerfen.

Chiar Schiller mărturisește intențiile republicane puse în Posa: «Alle Grundsätze und Lieblingsgefühle des Marquis drehen sich um republikanische Tugend» (*Briefe über Don Carlos*, II). Eminescu însă i-a dat – și asta dovedește, cu toate divagațiile romantice, timpuria sa meditație politică – o gândire naționalistă. Movilă e prietenul polonilor și al turcilor, primitorul de bună voie de juguri străine. Nour este exponentul unirii tuturor românilor și al neatîrării. Nu putem să nu ne gândim (în *Avatarii faraonului Tio*), fiind vorba de chemarea zeiței Isis, la poezia lui Schiller *Das verscheuerte Bild* %ou Sais, din care se obîrșește și *Die Lehrlinge* V(u \$' de Novalis. Acolo tinărul învățacel al hierophantului, vrînd să afle adevărul, smulge noaptea, cînd luna e palidă, vîlul de pe statuia zeiței, dar a doua zi nu poate spune taina oracolului fiindcă a fost găsit în nesimțire. Hohotul batjocoritor al ecoului seamănă cu cel din nuvela noastră. De altfel, multe din ideile de tinerețe ale poetului sînt în strînsă legătură cu opera ideologică

· Ms. 2254, f. 23.

și istorică a lui Schiller, a cărui proză și chiar operă poetică n-o prea prețuia însă mai tirziu, învinovățind-o de lipsă de culoare dialectală în limbă și de cosmopolitism în idei.

Privitor la o traducere după *Die Sendung Moses* scria în 1877: « N-am încuviințat niciodată literatura frumoasă a traducțiunilor, mai ales a acelora de pe texte de o valoare îndoielnică. Scrierea lui Schiller e lipsită de meritul istoric și suferă de boala de care sufăr toate scrierile acestui autor german, de „cosmopolitism".»¹

Dimpotrivă, lauda pe Goethe, care «dă lui Faust prin archaism în vorbă și forma versului, coloritul cel bizar al evului-miez», și cita bucuros din el (*Christos a înviat*):

Die Botschaft hor' ich wohl, allein mir fehlt der Glaube.

Cînd prietenii de universitate, aflîndu-l la București, îl întreabă cum o mai duce, Eminescu le răspunde cu două versuri din *Der Schattgräber*:

Atm am Beutel, krank am Herzen
Schlepp'ich meine langen Tage.

Frinturi de traduceri din *Torquato Tasso, Westblicher Diwan* arată întinderea cunoștințelor sale din Goethe, pe care, nici vorbă, îl citise în întregime.

Accentele amare ale lui Mureșan împotriva preoților:

Dar nu – ce zic? Tu blastemi, poete. . . Cată bine,
Căci lumea e creată anume pentru bine.
N-o spun aceasta popii și cărțile lor vechi?
De mii de ani nu sună legenda în urechi?
Nu vezi tu că virtutea găsește-a ei răsplată,
Răsplată ce de oameni și cer e-nvidiată?
Răsplată prea frumoasă: un giulgi și patru scinduri,
Ți-e îndemînă-n nuntru și scapi de multe ginduri –
Și-atunci. . . atuncea popii vorbit-au foarte drept,
Deșertăciuni sunt toate, cînd moartea ți-i în piept. . .

sînt înrudite cu atitudinea tăgăduitoare a lui Mephistopheles

¹ Pol., p. 307.

² Expresia. . . «voi să-ți beau sufletul» în *Avatarii faraonului Tlă* aduce aminte un vers din Schiller: «Ewig star an deinem Mund zu hangen, / Wer enthüllt wir dieses Glutverlangen? / Wer die Wollust, ienen Hauch ZU trinken, \ In dein Wesen, wenn sich Blicke winken / Sterben zu versinken?» (*Das Geheimnis der Reminiscenz*) •

³ Stefanelli, *Amint.*, p. 159.

care, la fel ironizator al credulului popă ce-și asigură bine hrănitul pîntec («den wohlgenährten Bauch», F. II, IV-er Akt), este și el un filozof al zădărniceii unei lumi ce merge spre neant («auf Vernichtung»):

Vorbeil ein dummes Wort.
Warum vorbei?
Vorbei und reines Nichts, vollkommnes Einerlei I
Was soli uns denn das ew'ge Schaffen!
Geschaffenes zu nichts hinwegzuraffen!
«Da ist's vorbei!» Was ist daran zu lesen?
Es ist so gut, als wär'es nicht gewesen,
Und treibt sich doch im Kreis, als wenn es wäre,
Ich liebte mir dafür das Ewig-Leere.

(Faust, II, V-er Akt)

Tot de aici poate să vină și mitul clasic al perechei Philemon și Baucis.

Eminescu n-a insistat, dar din examenul altor opere se vede cum că după el, reîntoarcerea lui Mureșan spre străvechea Dacie ar fi avut același efect de regenerare pentru individul român modern, în împrejurarea de față Mureșan, pe care îl avusese la goticul Faust împerecherea cu clasică Helenă. În vreme ce Goethe urmărește să desălbățească pe eroul său, căci acea nuntă e o definiție a Renașterii, Eminescu, dimpotrivă, caută să-1 urce la munte și la pădure, îndărăt spre evii arhaici ai voievozilor și mai departe, spre geți. Tot goethean este și neptunismul acestei părți de poem, neptunism propriu întregii opere a lui Eminescu, pînă la *Mai am un singur dor*. Priveliște cu stînci, mare și lună e și aceea în care Goethe aduce pe Homuncul spre a se naște cu adevărat, prin uniune cu oceanul, pe spinarea Proteului-Delfin, deoarece valul folosește mult vieții («Dem Leben frommt die Welle besser»), precum demonstrează Thales însuși:

Alles ist aus dem Wasser entsprungen!
Alles wird durch das Wasser erhalten!
Ozean, gonn' uns dein ewiges Walten! . . .
Du bist's, der das frischeste Leben erhält.

(Faust, II, III-er Akt)

Din Goethe, poetul a reținut în *Mira* [Marcu-Vodă] drama *Clavigo*, ca model pentru scena morții Mirei. În-

tr-adevăr, atunci cînd, în drama goetheană, Clavigo află de moartea Măriei Beaumarchais, iese în niște declamații de deznădejde în stilul *Mortua est*:

«Tot 1 Mărie tot 1 Die Facheln dort 1 ihre traurigen Begleiter! . . . Nein 1 Nein ! du solist nicht sterben. Ich komme ! Ich komme ! . . . Es ist wahr – Wahr ! – Kannst du's fassen? – Sie ist tot 1 – Es ergreift mich mit aliem Schauer der Nacht das Gefiihl: sie ist tot 1» etc.

Mai superficială este folosirea actului V din *Torquato Tasso* al lui Goethe. Leonore von Este are față de Tasso un sentiment nobil de compătimire, pe care acesta, simbolul geniului visător, îl crede iubire. Cînd Tasso, după cuvintele de despărțire ale Leonorei (V-er Aufzug, 4 Auftritt), se socotește îndreptățit s-o îmbrățișeze, aceasta, înspăimîntată, se smulge strigînd: « înapoi, Hinweg!». La Eminescu nu putea fi vorba de o incompatibilitate socială. Mira iubește cu adevărat pe Miron și fuga ei poate fi pusă pe socoteala pudoarei virginale. Este caracteristic că eroul lui Eminescu e poet ca Torquato Tasso, ceea ce nu duce neapărat la Goethe, ci la tot romantismul în care din teoria geniului se desprinde apoi figura profetic-tenebroasă a « poetului ».

Compenetrația regnurilor și ideea transformistă ce se desprinde din *Avatarii faraonului Tlâ* putea să-i vină lui Eminescu de oriunde, dar e de crezut că l-a înrîurit întrucîtva și panteismul goethean din ciclul de poezii *Gott und Welt*, unde ideea treptelor, gîndite, nu-i vorbă, mai mult logic decît naturalistic, se exprimă prin imaginea cercului:

Und hier schliesst die Natur den Ring der ewigen Kräfte;
Doch ein neuer sogleich fasset den vorigen an,
Dass die Kette sich fort durch alle Zeiten verlänge
Und das Ganze belebt, so wie das einzelne, sei.

(Die Metamorphose der Pflanzen)

Oreada din episodul «Grecia» (*Memento mori*) poate fi o reminiscență din *Faust*. Cei doi eroi greci, Oreste și

Plîngerea la căpătiiul iubitei moarte e comună în poezia romantică. Vezi, de pildă, *Lenore* de Edgar Poe, *An der Babre der Geliebten* de Lenau. Cea dinții e mai în spiritul eminescian: «Ah, broken is the golden bowl the spirit flown forever / Let the beli toii I – a saintly soul floats on the Stygian river; / And, Guy de Vere, hast *tbou* no tear? – weep now or never more / See 1 on you drear and tigid biet low lies thy love, Lenore I»

Pilade, amintiți în *Povestea magului*, ne conduc mai degrabă la o lectură proaspătă a piesei *Ipbigenie auf Tauris* de Goethe.

În studiul limbii, în alcătuirea strofelor, în critica săgalnică, se pot descoperi la Eminescu înrîuriri goetheene. O amintire din copilărie¹,

Copii eram noi amîndoi,
Frate-meu și cu mine,
Din coji de nucă car cu boi
Făceam și înhămam la el
Culbeci bătrîni cu coarne,

deși are asemănări cu o poezie a lui Heine (*Die Heimkehr*, 40), este în tonul glumeț al unor compuneri goetheene, precum *Dernene Amadis*:

Als ich noch ein Knabe war,
Speerte man mich ein;
Und so sass ich manches Jahr
Ueber mir allein
Wie im Mutterleib.

Doch du warst mein Zeitwertreib
Goldne Phantasie;
Und ich ward ein warmer Held,
Wie der Prinz Pipi,
Und durchzog die Welt...

Ritterlich befreit 'ich dann
Die Prinzessin Fisch;
Sie war gar zu obligant,
Führte mich zu Tisch,
Und ich war galant.²

¹ Ms. 2259, f. 279.

² Acest mod, ingenuu prozaic, de a evoca copilăria a făcut apoi carieră în poezia romantică. Holderlin: « Da ich ein Knabe war, / Rettet' ein Gott mich oft / Vom Geschrei und der Rute der Menschen, / Da spielt ich sicher und gut / Mit den Blumen des Hains, / Und die Luftchen des Himmels / Spielten mit mir. »

Morike, în *Erinnerung*, își aduce aminte cum el și soră-sa Klärchen se virau duminica după amiază în butoaiele unui butnar, făcîndu-și acolo casă și citînd pe *Robinson*, în vreme ce alți copii luau parte la exercițiile corale din biserică: « „Weisst du auch noch", frug ich dich, / „Nachbar Büttnermeisters Häfchen, / Wo die grossen Kufen lagen, / Drin wir Sonntags noch Mittag uns / Immer häuslich niederliessen, / Plauderten, Gschichten lassen, / Während druber in der Kirche / Kinderlehre war – ich hore /

Prințesa Fisch este la Eminescu o scindură de lemn, Tlantagu-caputli:

Am mulțămît c-un umil semn,
Drept mantie o prostire,
M-am dus l-amanta mea de lemn
în sfînta minăstire
într-un colton de sobă.

Anume versuri eminesciene au lucrătură goetheană.

îl vede azi, îl vede mini

e, bunăoară, un fel de

Ich seh' sie dort, ich seh' sie hier

din *Cbristel*. Jocul de calități:

Pentru că-n toat-a ei făptură
B-un « nu știu cum » și-un « nu știu ce »

poate fi alăturat, în factură, de goetheenele (*Genialisch Treiben*):

Bald ist es dies, bald ist es das,
Es ist Nichts und ist ein Was.

Citirile germane ale lui Eminescu trebuie să se fi făcut și ele după programul istoriei literare. Avusese la îndemînă *Edda* și în general mitologia scandinavă, care mișună în compunerile lui berlineze. Introducerea lui Zamolxe în Valhalla nu va fi la poet numai fantezie literară, deoarece filologul german Jacob Grimm, citat adesea de Hasdeu și de Odobescu, o susținuse, identificînd pe geți cu goții (*Geschichte der deutschen Sprache*, Leipzig, 1848, 2 Aufl., 1853) \

Heute noch den Ton der Orgel." / Durch die Stille ringsumher. / Sage I lessen wir nicht einmal / Wieder, wie zu jenen Zeiten – / Just nich in der Kufe, mein'ich / Den beliebten Robinson?»

În fine, Heine: « Mein Kind, wir waren Kinder / Zwei Kinder, klein und froh; / Wir krochen ins Hühnerhäuschen, / Versteckten uns unter das Stroh. // Wir krähen wie die Hühne / Und kamen Leute vorbei – / „Kikerekih" sie glaubten, / Es wäre Hahnengeschrei. »

¹ *Geschichte der deutschen Sprache* von Jacob Grimm, dritte Auflage I–II, Leipzig, S. Hirzel, 1868 [IX, Thraker und Geten]; *Deutsche Mythologie* von Jacob Grimm. Vierte Ausgabe besorgt von Elard Hugo Meyer, I–III, Berlin. Ferd. Diimmlers Verlagsbuchhandlung, 1875, 77, 78. în v. I se referă opinia lui Jordanes că Zamolxe ar fi « einen gotischen (getischen) vergotterten König » (p. 120).

De Ulfila, traducătorul în grai gotic al Bibliei, poetul știa.¹ Numele Hildebrand în *Dicționarul de rime* poate să ducă la *Das Hildebrandlied*.²

Nibelungenlied îi era cunoscut măcar prin dramatizarea lui Hebbel. De altfel cita pe Chriemhilda în *Dicționarul de rime*^{*}, unde totodată pomenea și de Grai, ceea ce ne îndreptățește să presupunem că avea știință de *Parsival* al lui Wolfram von Eschenbach³. Lebăda din *Mureșan* și poemele înrudite arată de asemeni cunoașterea ciclului regelui Artus. În *Dicționarul de rime* apare o Mechtilde, care trebuie să fie Mechtild von Magdeburg, mistica autoare a cărții spirituale *Däs fliessende Licht der Gottbeit*.

Într-un loc traduce o epigramă de Christian Wernike (1665—1715), acel Marțial german, după Lessing, posibil după vreo antologie :

Un om de stat, ce multe îți promite,
Să nu-i arăți că tu nu-i dai credință,
Ci-i mulțamește cu-nchinări mărite.

Ca să nu-și dea prea mult silința
Te fă că crezi orice el o să-ți zică,
Ajută-l însuși tu ca să te mintă.
Destul folos, dacă măcar nu-ți strică.

Tschokke din *Dicționarul de rime* e firește H. Zschokke, autor de nuvele și romane senzaționale, *Abällino, der grosse "Bandit, sau Die schwanzten Bruder*.⁴ Sînt și cîteva traduceri din Gottlieb Conrad Pfeffel, *Imitatorii, Autor fi editor, Leoica fi scroafa*. Iat-o pe cea de a doua:

E.

De ce așa de trist, obscur?

¹ Ms. 2257, f. 431 urm. *Memento mori*, salutul trappiștilor, e titlul care are secvențe latine de teritoriu german.

² Ms. 2265, f. 90.

³ Paul Wiegler, *Gesch. der deutschebeit Literatur*, Berlin, ullstein, 1930, Erster B., p. 24.

⁴ Ms. 2265, f. 11.

* Ms. 2265, f. 113.

⁵ Ms. 2308, f. 44.

⁶ Ms. 2259, f. 322.

⁷ Ms. 2308, f. 48 v.

• Ms. 2287, f. 60.

A.

Ah I un nemernic mi-a furat
Poemul meu neimprimat.

E.

Sermanul furi

Cu dreptate se pune în legătură *Strigoii cu Lenore* de Biirger:

Lenore fuhr ums Morgenrot
Empor aus schweren Träumen...
Bist untreu, Wilhelm, oder tot?
Wie langc willst du säumen?

pe care Eminescu începuse a o traduce (*I/7, pop., XXVII*):

Din visuri grele-a tresărit
In zori de zi Lenore,
Wilhelm, ești infidel ori mort
Și cit mai pregeți oare? . . .

Și unele versuri onomatopoeice de prin compunerile manuscrise :

ș-acum klappai și dappai și rappai așa!

duc tot la Biirger:

Und hurre, hurre, hopp, hopp, hopp
ging's fort in sausendem Galopp,
dass Ross und Reiter schnoben
und Kies und Funken stoben.

La poetul german lucrurile sînt răsturnate: bărbatul, un cavaler mort în război, e strigoii și femeia aceea care îl urmează tot călare, pînă ce, cîntînd cocoșul, năluca devine schelet și Lenore cade moartă de spaimă. În fond, macabru simfonic lipsește din poemul lui Eminescu, care se bizuie tot pe răzvrătirea împotriva morții (compară cu *Mortua est*), pe conjurația faustiană a spiritelor și pe ideea autohtoniei. De la Biirger, Eminescu putea să împrumute, în afară de ritmuri, o anume senzualitate idilică:

Freund Amor, kanst du machen,
Für cincn hübschen Kuss,

• Ms. 2257 f. 9v. - 10 v.

Dass mir Agneachen lachen
Aus frommen Augen muss?

(*Stuttgerländerlei*)

ideea intimității rustice:

Konnt' auf väterlichen Auen
Ein verkümmerten Poet,
Konnt' er dir ein Hiittchen bauen,
Wie es vor dem Geist ihm steht;

In der Hiitt' ein frohes Stübchen,
Gross genug fur Weib und Mann
Und zwei Mädchen oder Btübchen
Die Gott leicht bescheren kann.

(*An F.M. a/s sie ttacb London ging*)

Chiar tema mormintului se află la poetul german:

Und wenn ich längst gestorben bin
Und unter Ulmen schlafe,
So weidet gern die Schäferin
Noch um mein Grab die Schafe.

(*Der Liebesdiebter*)

Cît despre *Văduva din Ephes*, Eminescu n-a luat subiectul din literatura franceză, ci din Lessing, printre ale cărui *Dramatische Entwürfe und Fragmente* se află și *Die Matrone von Ephesus*, *Ein Lustspiel in einem Aufzuge*.¹ Asta înseamnă că avea operele complete. Poetul a reținut numai numele slavei (Mysis, die Magd), născocind din nou pe celelalte. Lessing făcuse două schițe (cea de a doua mai dezvoltată, unde se arată limpede că scena se petrece într-un mormînt), însă planul se potrivește amîndurora, și pe el va fi brodat Eminescu planul său:

« 1. *Au/irit*/

Die Matrone in der Entfernung schlafend. Ihre Bediente.

¹ O comedie *Die Matrone von Ephesus* a scris și dramaturgul de duzină Ernst Raupach, trăit, ca și popularul Kotzebue cu care e contemporan, în Rusia. Nu-i imposibil ca Eminescu să-l fi citit și să fi primit chiar sugestii de la el. în ms. 2291, f. 49, poetul își notează «*Die Erdemacht*, dram. Gedicht, Lzig., 1820». Raupach scrisese un ciclu dramatic *Die Hobenstaufen*, în 16 piese, urmărind neamul lui Barbarossa pînă la Konradin. Cam în același sens s-ar fi desfășurat și «ciclul Mușatinilor». în sfîrșit, Raupach a setis și un *Mirabeau*, cum avea de grad și Eminescu.

2. *Auftritt*

Man hort hinter der Scene jemand kommen. Die Bediente fragt. Endlich tritt ein gemeiner Soldat herein, welcher bittet, dass man ihm sein Licht auszuzunden erlaube. Er hat Essen bei sich. Die Bediente bekommt Appetit.

3. *Auftritt*

Der Offizier kommt und sucht seinen Mann. Er sieht die Matrone, hort ihre traurige Geschichte und verliebt sich. Er nähert sich ihr, und sie erwacht.

4. *Auftritt*

Der Offizier schickt den Soldaten weg, um zu sehen, ob der Gehangene noch da ist.

5. *Auftritt*

Der Soldat kommt wieder, erzählt, dass der Gehangene gestohlen sei. Der Offizier will verzweifeln. Die Bediente kommt auf den Einfall, den Toten Man an die Stelle zu hängen. Die Matrone willigt endlich darein, und da sie sich eben dartiber machen, entdeckt der Soldat lachend, dass der Gehangene noch da sei.»

Deosebiriile se văd. în Brantome, rudele fură cadavrul spînzuratului, în Lafontaine, un hoț. La amîndoi soldatul se îndrăgostește de văduvă. La Lessing, soldatul dibuie pe văduvă, dar cheamă pe căpitanul său, pe Herr Hauptmann, care e îndrăgostitul. La sfîrșit în schița germană ar fi urmat ca furtul cadavrului să fie numai o minciună de încercare din partea lui Dromo, soldatul. Eminescu complică. Spînzuratul nu e un simplu hoț ci face parte dintr-o conjurație de trei, a căror osîndire trebuia să alcătuiască un act. Un partizan, Suphis, îl fură. Soldatul roman Arcion e acela care se îndrăgostește.

Cel care pomenește întîia dată de «Glosse» credem că este Lessing, într-o notă din *Hamburgische Dramaturgie* (63-es Stiick):

«Die Spanier haben ein Art von Gedichten, welche sie *Glossas* nennen. Sie nehmen eine oder mehrere Zeilen gleichsam zum Texte und erklären oder umschreiben diesen Text so, dass sie die Zeilen selbst in diese Erklärung oder Umschreibung wiederum einflechten. Den Text heissen sie *Mote* oder *Letra* und die Auslegung insbesondere

Glossa, welches denn aber auch der Name des Gedichte überhaupt ist.»

Lessing citează apei un exemplu dintr-o piesă spaniolă de un necunoscut¹, avînd ca erou pe contele de Essex (*Dar la vida por su Dama o el Conde de Sex*). O Glossă făcuse W. A. v. Schlegel, trei Glosse găsim în Platen, una în *Lieder und Romane*, două în *Jugendgedichte, Vermischte und Gelegenheitsgedichte*. Una din aceste din urmă e mai asemănătoare ritmic cu aceea a lui Eminescu:

Als du – horch' nur auf die Glosse –
Mir zum erstmal erschienen,
Pufften tausend Amorinen
Vor dir her die Wurfgeschosse:
Aber ihre goldnen Schwingen
Mit der Schere zu bescheiden,
Ja, zu fliehen dich, zu meiden,
Konnte dein Gebot mich zwingen.

Trei Glosse (*Der Re^nsent, Der Roman^iker und der Refensent* și *Die Nachtschwärmer*) sînt în opera poetică a lui Uhland². Firește, Eminescu putea găsi această formă și în *Don Quijote* al lui Cervantes.

în episodul «Grecia» din *Memento mori* e ceva din voluptatea glumeață a Grațiilor (*Die Gra^ien*) lui Wieland. Cu strofa și inspirația fabuloasă a lui Wieland avea înrudiri și de altfel pomenea undeva³ de «Cornul lui Httton» din *Oberon*. Pe Jung-Stilling, pe care-l amintea în traducerea după Onkel Adam, îl putea cunoaște prin mijlocirea lui Goethe, din G. Chr. Lichtenberg traducea cite o maximă⁴, Herder, în sfîrșit, îi era propus la cursuri⁵.

Dar oare, spre a nu vorbi de toată literatura eremitică, *Das Paradies in der Waste*, una din legendele lui Herder, nu vorbește de un bătrîn pustnic Antonius (un fel de Euthanasius), pe care Hilarion îl caută în raiul lui din pustiu și

¹ Piesa este de un «ingenio de esta cortex, care se presupune a fi Felipe IV însuși.

² *Ublanis gesammelte Werke*, Stuttgart, I.G. Cotta, I-er Band.

³ Ms. 2276, f. 71.

⁴ Scrierile lui își propunea cîndva să le citească (ms. 2287, f. 68 v.): «Lichtenbergs, Sc[h]riften».

⁵ Ms. 2287, f. 31.

căruia nu-i mai găsește locul înmormîntării?

Durch grause Wusten ging er; siehe da
Erhob ein Fels sich; aus dem Felsen sprang
Ein heller Bach, beschattet rings von Palmen.
An Felsen hob sich eine Traubenwand
Empor. Wohl ausgehauen Ictete
Ein Schneckengang zur Hoh'hinauf; im Teich
Des Baches spielten Fische. Kräuter bluthen,
Und viei gesunde Fruchte prangeten
Im Garten – ringsum ein Elysium.

Același Herder are o poezie, *Der Wald und der Wanderer*, în care pădurea îmbie pe călător:

Komm, o komm in meine Schatten,
In der Ruhe Aufenthalt
Wanderer der heissen Strasse,
Wo dein Herz unruhig wallt.

Meine frischen Zweige wehen
Lebenskraft dem Matten zu,
Und mein Athem duftet Balsam.
Neuen Muth und sisse Ruh.

Pare că auzi pe Eminescu:

O rămii, rămii la mine,
Te iubesc atît de mult!
Alte tale doruri toate
Numai eu știu să le-ascult.

Relativ la mitologia neptunică atît de curentă la Eminescu, e de semnalat că Herder, în *Ideen %our Geschichte der Menschheit*, citează după Cranz, *Geschichte von Gronland*, un dialog din care dăm un fragment:

«*Erfage*]: Wo bleibt sie denn [die Seele] im Tode?

Antwort]: Da geht sie an den gluckseligen Ort in der Tiefe des Meeres. Daselbst wohnt Torngarsuk und seine Mutter: da ist ein beständiger Sommer schöner Sonnenschein und keine Nacht. Auch gutes Wasser ist da und ein Tjberfluss an Vogel, Fischen, Seehunden und Rennthieren, die man alle ohne Muhe fangen kann, oder die man gar schon in einem grossen Kessel kochend findet.»

E cu puțință ca poetul să se gîndească în privința «isonului» *borum-harum* la recepția goliardică a noviceului în

asociația studentească, întrucât latinitățile de vaganți *horum-harum*, folosit de Goethe în *Zeichen der Zeit*, vin dintr-un cîntec studentesc al prietenului acestuia, *Zelter*:

Vivat omnes
Hi et haec,
Qui et quae,
Horum harum
Quorum quarum
Sanitatem bibimus.

Parodiile eminesciene după Homer sînt exact în spiritul lui Aloys Blumauer din *Abenteuer des frommen Aneas* (1783). Poetul avea această operă, pe care și-o notează într-o listă de cărți date cu împrumut¹. Însemnarea « Schulze, Căcilie » e o dovadă că măcar avea idee de eposul în stanțe al lui Ernst Schulze (1789–1817), *Căcilia*.²

Cunoașterea lui Tieck reiese indirect din aerul comun, și apoi îl cita Rotscher. *Floare albastră* ar dovedi citirea lui Novalis, pe care n-am aflat pînă acum să-1 fi însemnat undeva, deși de opera acestuia trebuie să fi avut o știință măcar teoretică.

Lăsînd la o parte specifica exultantă mistică, opera lui Novalis definește acel romantism căruia Eminescu îi e larg tributar. În *Sărmanul Dionis*, poetul este, evident, un idealist magic. Lumea e o proiecție a subiectului universal prin coparticiparea arheilor. Și Novalis pomenește de atelierul Archeului («Werkstatt des Archaeus»). Omul e o metaforă, « ein vollkommener Trope des Geistes », universul întreg cu regnurile sale o « Chifferschrift » a spiritului, « ein Universaltröpsel des Geistes ». Verbul însuși e o oglindă a Totului și totdeauna o cheie mistică a lui « Die Sprache – sagte Heinrich – ist wirklich eine kleine Welt in Zeichen und Formen. Wie der Mensch sie beherrscht so mochte er gern die grosse Welt beherrschen. » Existența lumii este efectul unei magii. « Alles ist Zauberei » și « jedes Wort ist ein Wort der Beschwörung. » Aceasta-i « logologia ». Decît că Novalis, dintre toate cuvintele, alege ca mai substanțiale numerele, profesînd o « matematică universală » în duh pitagorician, ca și Eminescu. « Magie der Zahlen.

¹ I.S. Giorgiu, *M. Em. fi Goethe*.

² Ms. 2291, f. 1 v.: «Blumauer, Eiteije».

* Ms. 2291, f. 49.

Mystische Lehre des Pythagoras. Personifikation der 3, der, 4» etc. Filozofia e o « Universal – oder höhere Mathematik. » Numai atunci cînd murim,

Wenn nicht mehr Zahlen und Figuren
Sind Schlüssel aller Kreaturen
Wenn die so singen, oder küssen
Mehr als die Tiefgelehrten wissen,

intrăm în marea lume, al cărui cuvînt, « Name des Namens », « Schenhamphorasch », ne rămîne, dincoace, absolut necunoscut.

Și în detalii, paralela Novalis-Eminescu se poate continua. Ceea ce surprinde în *Heinrich von Ofterdingen* este confuzia temporală, intențională, căci poetul vrea să demonstreze puterea onirică și esențele. În roman avea să joace un rol «[die] Metempsychose». Personajele ar fi revenit. Văzînd pe doctorul Sylvester «glaubte Heinrich den Bergmann vor sich zu sehn», adică alt erou anterior, simbol al lumii minerale, cu care acesta, teoretician al regnului vegetal, trebuie să aibă comună ideea prototipistică a naturii. Poetul Klingsohr se va identifica drept regele din Atlantis. Ar fi trebuit să se vorbească, precum în Bohme, despre oamenii siderali (« Geburt des siderischen Menschen »). Țara Sophiei, un fel de lună eminesciană, ar fi fost o natură de vis în care plantele ar fi vorbit (Schwaning, bunicul matern al lui Heinrich, ar fi fost «der Mond»), Viața subterană e un loc comun. Fata regelui din Atlantis, în basmul spus de neguțători, e ținută de mirele ei necunoscut în niște « unterirdische Zimmer », der Bergmann dizertează despre mine (Novalis însuși făcuse studii geologice la o Bergakademie), într-o peșteră Heinrich și minerul dau de contele von Hohenzollern, care trăiește eremitic. Un « Anachoret » ar fi trebuit să se ivească în roman, care ar fi descris și « ein Kloster höchst wunderbar, wie ein Eingang ans Paradies », o mînaștire, « wie eine mystische magische Loge ». Serata cu bal din casa bunicului Schwaning e foarte analoagă cu balurile mirifice din proiectele eminesciene. Reminiscența metafizică se constată la Mathilde: «Mich diinkt, sagte Mathilde, ich konnte dich seit unendlichen Zeiten». Și Novalis face anatomie fină: « Eine nach der aufgehenden Sonne geneigte Lilie war ihr Gesicht, und von dem schlanken, weissen Halse schlängelten sich blaue Adern in

teizenden Windungen um die zarten Wangen». Regele Atktur (dintr-o plictisitoare alegorie) trăiește cu fiică-sa Freya într-un palat de gheață. Iată deci borealismul. Cum vom vedea, Eminescu a luat ideea din *Diamantul Nordului* dintr-o scriere obscură, aceasta banalizează pe Novalis. Heinrich găsește o cheiță de aur, o duce la împărat, care, urmînd instrucțiunile unui pergament vechi, îl trimite pe tînăr în țara Sophiei, la Mathilde, floarea albastră, adormită printr-o vrajă și posedînd un rubin talismanic.

Novalis cîntă somnul (« Ewig ist die Dauer das Schlafs »), somnolența eternă:

Gelobt set uns die ewge Nacht
Gelobt der ewge Schlummer,

setea de moarte:

Noch wenig Zeiten
So bin ich los,
Und liege trunken
Der Lieb im Schoos
Ich fuhle des Todes
Verjungende Flut,
Zu Balsam und Äther
Verwandelt mein Blut,

în fine, chiar și teiul:

Holde, traute Linde
Stets warst du mir gut,
Wenn beim Säuselwinde
Hier mein Korper ruht. *

Din Heine, a cărui înrîurire este mult mai redusă decît se credea odată, ar fi început să traducă la Viena¹. *Cugetările sărmanului Dionis* îl amintesc:

Noaptea-n pod, cerdac și streșini heinizind duios la lună.

Dintre prozatori, Jean Paul Richter îi era de aproape cunoscut. îl și citează într-un loc² (« căci spiritul – zice Jean Paul – este raționamentul femeii»), dar înrîurirea i

se vede mai cu seamă în *Cesara*, și anume în chipul numelui propriu al eroinei, și înainte de aceasta în *Avatarii farao-nului Tlâ*.

Aci apare pentru întia oată numele Cesara, pentru o ființă de sex incert, care se numește, cînd e crezută bărbat, și Cesar. Desigur că Eminescu putea să-1 inventeze spre a-1 opune ca simbol al dragostei întreprinzătoare și tiranice numelor Angelo, Angela, simboluri de angelitate. Totuși l-a folosit și Jean Paul în al său *Titan* pentru tînărul spaniol Graf von Cesara sau Zesara, care are și o soră cu același nume³. Lilla este și el un nume foarte romantic. îl întrebuițase însă înainte Wieland în *Idris und Zenide*. îl regăsim la Musset, într-o poezie (*Su%oon*) în al cărui motto citează pe Jean Paul, și la Depărățeanu al nostru (*L.ila*). Toată atmosfera din societatea mistică «Amicii întunericii» aduce a scriere «senzațională». Totuși și aci putem descoperi izvodul cult al acestui fel de literatură. Subterana e o încăpere tipic romantică, încît lui Richter i-a putut trece prin cap să facă educația micului erou din *Unsihtbaren Loge* sub pămînt. în povestea dramatică a lui Raimund, *Moisasurs Zauberfluch*, există chiar sala de marmură neagră. Cît despre viziunile magice pe care le procură demonul, ele sînt și o simbolizare literară a narcozei și o dezvoltare fantastică a reprezentăției necromantice pe care Faust o dă la curtea împăratului. S-ar părea că nici versul

Papa cu-a lui trei coroane, puse una peste alta

nu e străin de Jean Paul, care în al său *Titan* face această comparație: « . . .wie eine Missgeburt mit drei Kopfen – oder auf einen Papst mit ebensoviel Mtitzen...»

Cît despre *nervus rerum*, pînă la aflarea izvorului direct, e de observat că Jean Paul, în *Der Komet*, făcînd ironii financiare, îl folosește (« Zehntes Kapital»):

« Ist indess ein Land mit dem Geld-Durchfall (Diarrhoe), mit dieser Nervenschwindsucht (*nervus rerum gerendarum*), befallen: so befolgt die Regierung mit Recht Galenus, Regel...»

¹ Căsar e un nume frecvent în această epocă. Gutzkow îl folosește pentru un erou din *Walli, die Zmei/bria*, unde intilnim și un Jeronimo.

² *Der Komet, Eine komisebe Geschichte*, Leipzig, Reclam, nr. 221 – 224, p. 237. Ms. 1175 [Kogălniceanu], f. 248 memora: «Le tout-puis-sant „nervus rerum gerendarum" de nos jours, la vaporeur».

¹ *Novalis Schriften*. Im Vercin mit Richard Samuel herausgegeben von Paul Kluchkohn, I – IV, Leipzig, Bibliographisches Institut.

* Vasile Gherasim, *Em. la Viena*, in *Jm. lit.*, 1923, p. 374 – 379

* *Pol.*, p. 69.

Fie că ar fi citit pe idealişti ca Fichte, Schelling, Hegel, sau poeţi ca Goethe şi Schiller, sau, în sfârşit, naturalişti, ideea statornică ce rezultă din aceste lecturi e aceea panteistică. La Eminescu e mai mult decît ce numim de obicei sentiment al naturii, e spaima de Cosmul singuratic, inuman, beţie panteistică. Buckle observa, după o metodă anticipînd pe aceea a lui Keyserling, că natura asiatică striveşte pe om dîndu-i fantazii monstruoase. Natura lui Eminescu este şi ea, precum am văzut, gigantică, lunară. Acest naturism asiatic (Eminescu e în multe privinţe un asiat) îl găsim şi la-.poeţii germani romantici. Cînd contele Cesara al lui Jean Paul Richter vede peisajul alpin, scoate exclamaţii religioase. Alpii îi stau înainte ca nişte uriaşi înfrăţiţi, şi dinspre pavezele gheţarilor cascade se desfăşură ca panglici spre oglinzile lacurilor de la poalele munţilor (*Ti/a*», *Erste Jobelperiode*, I. Zykel):

« O Gott! rief er selig erschrocken, als alle Turen neuen Himmels aufsprangen und der Olymp der Natur mit seinen tausend ruhenden Gottern um ihn stand. Welche eine Welt! Die Alpen standen, wie verbriiderte Riesen der Vorwelt, fern in der Vergangenheit verbunden beisammen und hielten hoch der Sonne die glänzenden Schilde der Eisberge entgegen – die Riesen trugen blaue Giirtel aus Wäldern – und zu ihren Fiissen lagen Hugel und Weinberge – und Zwischen den Gewolben aus Reben spielten die Morgenwinde mit Kaskaden wie mit wassertaftnen Bändern – und an den Bändern hing der iiberfullte Wasserspiegel des Sees von den Bergen nieder, und sie flatterten in den Spiegel, und ein Laubwerk aus Kastanienwäldern fasste ihn ein . . . »

Priveliştea naturii cu munţi şi cataracte îi umflă sufletul într-un sentiment de bunătate universală:

«Hohe Natur! wenn wir dich sehen und lieben, so lieben wir unsere Menschen wärmer, und wenn wir sie betrauern oder vergessen müssen, so bleibst du bei uns und ruhest vor den nassen Augen ein wie grunendes, abendrotes Gebirge».

Ca în insula lui Euthanasius, natura lui Jean Paul e de o putere germinativă enormă. Stînd într-un măr în bătaia fluturilor, a albinelor şi florilor, eroul măreşte cu închipuirea copacul în univers, trimiţîndu-i rădăcinile în fundul pămîntului, dîndu-i norii ca flori, luna ca fructe şi stelele

ca rouă, adică făcînd tocmai acele imense raporturi cosmice caracteristice lui Eminescu din *Sărmanul Dionis* şi *Cesara* (*op. cit.*, 4. Zykel):

«Er war nämlich oft im Mai auf einem säulendicken Apfelbaum, der ein ganzes hängendes grünes Kabinett erhob, bei heftigem Wind gestiegen und hatte in die Arme seines Gezweigs gelegt. Wenn ihn nun so die schwankende Lufthecke zwischen dem Gaukeln der Lilienschmetterlinge und den Summen der Bienen und Miicken und den Nebeln der Bliiten schaukelte, und wenn ihn der aufgeblähte Wipfel bald unter fettes Griin versenkte, bald vor tiefes Blau und bald vor Sonnenblitze drehte, dann zog seine Phantasie den Baum riesenhaft empor, er wuchs allein im Universum, gleichsam als sei er der Baum des unendlichen Lebens, seine Wurzeln stiegen in den Abgrund, die weissen und roten Wolken hingen als Bliiten in ihm, der Mond als eine Frucht, die kleinen Seme blitzten wie Tau, und Albano ruhte in seinem unendlichen Gipfel, und ein Sturm bog den Gipfel aus dem Tag in die Nacht aus der Nacht in den Tag.»

La Tieck natura ia chipul mitului. O melancolie grea trece prin cîntecul pasării fabuloase, care, peste logica basmului *Der blonde Eckbert*, simbolizează chemarea pădurii singuraticice:

Waldeinsamkeit
Die mich erfreut,
So morgen wie heut'
In ew'ger Zeit.
O, wie mich freut
Waldeinsamkeit!

Că Eminescu ar fi avut neapărat nevoie să cunoască *Die Epigonen* de Karl Immermann ca să scrie *Epigonii* nu-i de susţinut. Ideea de « epigon » e curentă, mai răspîndită, e adevărat, în epoca romantică. W. Scherer intitulează un paragraf din a sa *Geschichte der deutschen Literatur, Die Epigonen*. Pe Scherer, Eminescu ş-1 notează. Totuşi opera lui Immermann merge în sensul celeia a lui Eminescu. în *Die Epigonen*, roman ironic, ne sînt evocate două societăţi de epocă, cea princiară şi cea « demagogică », adică liberală.

Der Herzog e un principe minuscul plin de vanitate, care, căpătând dreptul « eine Leibwache zu halten», pune două gărzi să paradeze « gravitătisch» în fața castelului, în primejdie de a fi pierdut, căci prințul nu poate face dovada că Măria Sibylla, antenata sa, a fost nobilă. Conflictul cu der Kammerrat Wilhelmi pentru un dulap pe care principele nu vrea să-1 urnească din loc revelă meschinătatea existenței castelanilor. în cele din urmă dulapul e deplasat și-ntr-o încăpere ascunsă se găsește mult căutata scrisoare de nobleță. Prințesa, pe de altă parte, se pierde în fatuități romanțioase. Organizează un tournoi, pe baza lecturii lui *Ivanhoe* din W. Scott, «eine Nachahmung des Turniers von Ashby de la Zouche», precum și un Karussell ca pe vremea lui Ludovic al XIV-lea. Cu acest prilej un saltimbanc obține regretabile succese. Johanna, sora prințului, a fugit cu un « demagog», Medon. E un contrast pînă la un punct asemănător cu acela din *inger fi demon*:

Ea? – O fiică e de rege, blondă-n diadem de stele,
Trece-n lume fericită, inger, rege și femeie.
Eli – Răscoală în popoare a distrugerii scînteie
Și în inimi pustiite samănă gîndiri rebele.

Medon, în fond, e foarte conformist și se ascunde cînd, după ce a agitat spiritele tinerilor, s-a compromis. Pe acești studenți conspiratori în frunte cu « der Mecklemburger» îi ironizează Immermann, punîndu-i să discute într-o reuniune burlesc solemnă despre pensiile principilor și regilor. Arestat din eroare, Hermann dă ochii cu un Polizeikommissarius al zbirilor, care nu-i decît un fost revoluționar, supranumit «der Philhelleno», fiindcă a avut de gînd să meargă să lupte pentru libertatea Greciei. Și culmea, manifestele compromițătoare ale lui Hermann sînt chiar ale comisarului, printr-o schimbare de portofolii. Aceștia sînt dar «epigonii». Wilhelmi, chemînd pe Hermann în cabinetul său, lîngă un aparat mistic, propunîndu-i un grad inițiativ în Templul înființat de el, face teoria epigonilor, astfel:

«Wir können nicht leugnen, dass iiber unsre Hâupter eine gefährliche Weltepoche hereingebrochen ist. Unglücks haben die Menschen zu allen Zeiten genug gehabt; der Fluch des gegenwärtigen Geschlechts ist aber, sich auch ohne alles besondere Leid unselig zu fühlen. Ein odes Wan-

ken und Schwanken, ein lächerliches Sichenstellen und Zerstreutsein, ein Haschen, man weiss nicht, wonach, ein Furcht vor Schrecknissen, die um so umheimlicher sind, als sie keine Gestalt haben! Es ist, als ob die Menschheit, in ihrem Schiffflein auf einem iibergewaltigen Meere umherworfen, an einer moralischen Seekrankheit leide, deren Ende andern Periode angehört.

Man muss noch zum Teii einer andern Periode angehört haben, um den Gegensatz der beiden Zeiten, deren jungste die Revolution in ihrem Anfangspunkte bezeichnet, ganz empfinden zu können. Unsre Tagesschwätzer sehen mit grosser Verachtung auf jener Zustand Deutschlands, wie er gegen das letzte Viertel des vorigen Jahrhunderts sich gebildet hatte und noch eine Reich von Jahren nachwirkte, herab. Er kommt ihnen schal und diirftig vor; aber sie irren sich. Freilich wussten und trieben die Menschen damals nicht so vielerlei als jetzt; die Kreise in denen sie sich bewegten, waren kleiner, aber man war mehr in seinen Kreise zu Hause; man trieb die Sache um der Sache willen, und, dass ich bei der Spruchlein argumentiere: der Schuster blieb bei seinem Leisten. Jetzt ist jedem Schuster der Leisten zu gering, woher es auch riihrt, dass kein Schuh mehr Uns bequem sitzen will.

Wir sind, um in einem Worte das ganze Elend anzusprechen, Epigonen, und tragen an der Last, die jeder Erb und Nachgeborenschaft anzukleben pflegt» etc.

Hermann va adăuga: «Auch der Adel ist so eine Ruine. . . Die Lebens luft der Aristokratie ist der Egoismus ».

Cu spiritul funambulesc din *Munchhausen*, Eminescu nu-i familiar. Printre prăpăstiile debitate de cavalerul de Munchhausen (fabricator de pietre din aer și întemeietor al unei Luftverdichtungsaktienkompanie) este și aceea a șederii pe Helicon printre capre. Parodia pedagogică a caprelor silind cărăbușul și musca să nu mai mănînce mîrdării e în genul «miniaturii» eminesciene. în altă parte e persiflat J. Kerner cu spiritismul lui. Cusătoreasa Schnott-erbaum e posedată de un strigoi, iar «croitorul magic» vrea s-o exorcizeze. Se face aluzie la idiomul îngerilor (Popobelo). O mască antihegeliană, cam fără sens, este învățătorul Agesel, care se crede urmaș al lui Agesilaus, mîncînd supă spartană și stînd pe un imaginar Tayget.

Desigur, bufoneria eminesciană își are punctul de plecare în pantalonada germană. Totuși ardentă baroneasă de Schnick-Schnack-Schnurr pentru Signor Rucciopuccio, sienez din naștere, «in Kriegsdiensten Seiner Majestät des Keisers aller Birmanen, bei den Truppen auf europäische Art, Kommandeur der sechsten Elefantenkompagnie», un excroc dispărut, pe care Emerentia crede a-l recunoaște travestit în persoana impertinentului servitor al lui Munchhausen, Karl Buttervogel, motiv pentru care îl tratează pe acesta cu cîrnași, e de un umor mult mai savant decît acela al Elvirei «în disperarea amorului»¹.

Tipurile literare ce au intrat în alcătuirea nuvelei *Sărmanul Dionis* sînt ușor de determinat. Întîi de toate reapar aci avatarii faraonului Tlâ și ai reginei Rodope. Conjurația cărții astrologice e faustiană, Riven-Ruben e un Mephistopheles. Călătoria înapoi în timp și revenirea sînt și ele înrudite cu regresivitatea lui Faust în epoca Elenei. Despre dedublare și călătoria lunară vom vorbi mai departe. Tonul în genere al nuvelei e acela al povestirilor lui Edgar Poe și ale lui Hoffmann. Și compunerea de memorii (umbra lui Dionis și le va scrie) e de asemeni un meșteșug romantic, și n-avem decît să ne amintim de Hoffmann, Hauff și Heine (*Nachgelassene Papiere des Bruders Medardus, Memoiren des Satan, Aus den Memoiren des Herrn von Schnabelewopski*).

Eroarea pe care o face tînăra Dona Ana luînd pe unul drept altul e greșala Euphemiei din *Elixiere des Taufels* de Hoffmann, care vede în Medardus pe mortul Viktorin. Dubla înfățișare a unui erou era o temă comună romanțismului.

Baltazar nu e un nume rar în literatura fantastică, îl poartă, de pildă, studentul din *Klein Zaches genannt Zinnober* al lui Hoffmann și doctorul Cherbonneau din *Avatar* de Th. Gautier.

Tipul romantic al narațiunii inedite din *Geniu pustiu* (ms. 2255, f. 178—179), cu veșnica localitate italiană, cu scrisori și memorii, este bătător la ochi. În preocuparea politică se poate vedea o asemănare cu romanele lui Laube și Gutzkow, acestuia din urmă datorîndu-i-se, se pretinde,

¹ *Immermanns Werke*, herausgegeben von Harry Mayne, Kritisch durchgesehene und erläuterte Ausgabe I—IV, Leipzig u. Wien, Bibliographisches Institut.

² în *Avatarii faraonului TU*.

chiar unele idei (Bogdan-Duică). însă neliniștea, nevoia de a călători pe glob, e izbitor înrudită cu alergarea peste tot, cu ajutorul cizmilor de șapte leghe (Siebenmeilenstiefel), a lui Peter Schlemihl, la ghețurile polare, în Groenlanda, în America, în Africa, în Tibet, în China și celelalte. Desigur că Eminescu auzise și de călătoria spătarului Milescu prin Siberia și China, precum e foarte probabil că, citînd *Alixândria*, a dat de acea întîmplare a patru corăbieri ruși naufragiați în Spitzberg, ce se află de obicei adăosă la sfîrșit (*Vrednică de însemnare întîmplare a patru corăbieri rusești cari au fost strămutați de iarnă în ostrovul Spitzberg la anul 1743 etc.*).

Povestea orientală despre Harun-al-Rașid era în nota romantică. Gautier însuși broda în marginile traducerii lui Galland a celor 1001 de nopți (*La miile et deuxième nuit*). în literatura germană bibliografia e bogată. Amintim doar romanul lui Fr. M. Klinger, *Geschichte Gafers des Barmeciden*, cele nouă cîntări din *Die Abbassiden* de Platen, *Das Wintermärchen* de Wieland, *Die Karawane*, *Der Scheik von Alexandria und seine Sklaven* de Hauff. Eminescu a cunoscut *Halimaua* și, de vreme ce prelucrea pe Barac, poate chiar în traducerea acestuia (Brașov, 7 voi., 1836—1838).

Pe urmă îl atrăsese în chip deosebit poezia lui Lenau, al cărui *Faust* îl cunoștea de asemeni și pe care l-ar fi socotit superior celui al lui Marlowe și Goethe.

Printre dramaturgii îi erau firește cunoscuți Fr. Hebbel, pe a cărui «sublimă dramă» *Măria Magdalena* o cita și într-un articol din 1870, și Grillparzer. Numele Jaromir din proiectul de dramă *Decebal* se întîlnește în tragedia *Die Ahnfrau* a lui Grillparzer. Nu putea să nesocotească de asemeni pe Heinrich Laube, fostul dîtektor al Burgtheatrului, din al cărui *Graf Essex* se va inspira în *Mira* [Ștefan cel tînăr], în dreptul lui Arbore, Eminescu înseamnă «Alba-Posa-Essex», adică două personaje din *Don Carlos* al lui Schiller — înfățișînd amîndouă iubirea de țară, unul în

¹ Ms. 2257, f. 55 v.: «Viața lui Milescu».

² O. Pursch, *Amintiri*, în *Ramuri*, IV, 1909, p. 509-510.

³ *Pol.*, p. 62; v. și ms. 2291, f. 12.

⁴ Ms. 2285, f. 173 v., f. 175.

⁵ *Pol.*, p. 59. Heinrich Laube, *Graf Essex*, Trauerspiel, Leipzig, Reclams Universal Bibliothek, nr. 5746. Se pare că Eminescu cunoștea și teatrul lui Chr. D. Grabbe, fiindcă în ms. 2291, f. 13, găsim notat «*Dramen Grabbe*» printre cărțile probabil date cu împrumut.

chip liberal, altul despotic – și eroul dramei *Igi* Laube. Din *Essex* poetul reține se vede ideea de rebeliune pedepsită cu decapitarea, ceea ce e cazul cu Arbore. O legătură cu *Graf Essex* al lui Laube și prin el cu *Hamlet* al lui Shakespeare o face și figura Mirei. Această «vergină ce-a visat cerul», cu sufletul «învelit în mister» e o lunatică, o nebună ca Ofelia, și așa apare și contesa Rutland din *Graf Essex*. Nu-1 va fi ignorat nici pe Wilbrandt, soțul Augustei Baudius și viitor director al aceleiași teatru. De altminteri, Laube împreună cu Borne, Heine, Gutzkow și alții aparțin a ceea ce s-a numit «Das junge Deutschland», «Juna Germanie», și pe aceasta o pomeniște de asemeni poetul (*Man. K. Epureanu*).

Într-o variantă din proiectul *Mira*¹, Magdalina, iubind pe Miron, se silește «să-și purifice caracterul, să caute a deveni o Ierta». Acest nume, Ierta, trebuie raportat negreșit la cunoscuta Schicksalsdrama a lui Adolph Müllner, *Die Schuld*. Teatrul lui Müllner, cu lirismul lui exaltat și noros și cu deznodămintele sangvinare, este foarte în spiritul inspirației juvenile a lui Eminescu. Fatalismul oedipian din *Grue-Sînger* intră în această formulă. Sintem în Scandinavia. Hugo, conte de Orindur, se întoarce de la vînătoare, unde a ucis un mistreț. Soția sa Elvira are presimțiri rele, căci o coardă a harfei a plesnit. Într-adevăr, Hugo mărturisește contesei de Orindur, Ierta, că nu e fratele ei. Apoi sosește un Don Valeros, grande de Castilia, fost socru al Elvirei, și cu acest prilej se află că un destin malign a fost împlinit. Elvira fusese căsătorită înainte cu Carlos, ucis. Se descoperă că omoritorul este Hugo, care însă a intrat în familia Orindur printr-o substituie, el fiind de fapt fiul lui Don Valeros și fratele lui Don Carlos. Așadar Hugo e un Cain. Disperată, Elvira se sinucide și Hugo la fel. Ierta iubise spiritual pe Hugo («ich lieb' ihn Seel' um Seele») și fusese pentru el un inger («Ierta Hugos Engel»).

Preferința lui Eminescu merge însă spre autorii mai mărunți, uneori de tot șterși², din care poate împrumuta

¹ *Opere*, ed. I. Crețu, HI, p. 461.

² Ms. 2254, f. 28-29.

³ Adolph Müllner, *Die Schuld*, Trauerspiel in vier Aufzügen, Leipzig, Reclams Universal Bibliothek, nr. 6.

⁴ De exemplu, din citeva tragedii obscure cităm (ms. 2291, f. 3): Scholz B., *Gustav Wesa oder Maske für Masie*. Schauspiel, Leipzig, Diirische Buchhandlung, 1871.

idei fără primejdia sacrificării personalității. Ideea călătoriei pentru aducerea diamantului Nordului a scos-o Eminescu din recenzia unui obscur poem romantic dintr-un număr din *B/ä/ler für literarische Unterhaltung* (nr. 291, 17 October 1844), ce-i picase în mîini și care a rămas printre hîrtille sale¹, ca o dovadă de felul cum își scotea inspirații din cele mai neînsemnate mărunțișuri. În acea revistă, la coloana *Übersicht der neuesten poetischen Er^eugnisse*, sub punctul 22, se recenzează *Zuleima. Ein Jugendtraum im Kerker*, von Hermann Behn-Eschenburg, Bonn, Henry und Cohen, 1843. E o poveste romantică. Erthgorn, «ein kuhner nordischer Jungling», vede în vis icoana unei femei de care se îndrăgostește. Hotărît să cucerească acea făptură scumpă, «das holde Wesen durch Kampf und Sieg zu erringen», merge în Alhambra, intră într-o «unterirdisches Gemach», unde «hundert und mehr Männer ihn drohend umringen». Un bătrîn îi gonește, îl salută pe Erthgorn «im Zauberlande» și i se oferă drept călăuză «zu hoherm Schauen». La o masă, un cerc de chefuitori inofensivi intonează un Jubelgesang. Un tînăr îi cîntă apoi un cîntec cu următorul cuprins: Cel din urmă rege, Boadbil, părăsindu-și leagănul copilăriei, Zuleima, unica lui fată, e tristă că trebuie să se lipsească de Alhambra. Ea se roagă de tatăl ei s-o lase. Acesta cheamă pe un bătrîn înțelept, Alzajid, care arată gîndurile lui Allah cu privire la Zuleima:

Allah band ein gross Verhängniss
An Zuleima – los'es wieder,
Und es steigt in neuem Glanz
Herrlich all das Alte nieder.

In den unterird'schen Sälen
Des Alhambra muss sie bleiben,
Bis die Zeiten in dem Strom
Zum Erfüllungsziele treiben:

Bis der Demantstern des Nordens
Sich dem Erdenschoss entrungen
Und sich in den Himmelstag
Sthrahlenaugend aufgeschwungen . . .etc

¹ Ms. 2255, f. 434 - 435.

Zuleima e închisă într-un castel subpămîntean și miini nevăzute și mute fac pentru ea încăperi strălucitoare și grădini. Pînă la întoarcerea bătrînelui, ea cade acolo într-un somn adînc. Bătrînel Alzajid însă a uitat de ea (un alt bătrîn rămas în locu-i a adormit) și pe patul de moarte își amîn-tește cu groază:

Ich verlör des Bannes Schliissel.

Nu e decît o singură scăpare:

Will ein Jungling liebesmüthig
Um den Preis zu ringen wagen,
Wird zu endlos sel'gen Ziel
Ihn die Ktaft des Busens tragen. . . etc.

Cîntărețul sîrșește cu speranța că se va găsi un astfel de tînăr, și Erthgorn știe ce are de făcut. Recenzentul îi prescurtează isprăvile:

«Nun können wir Erthgorn's Thaten freilich nur mit wenigen Federstrichen undeuten: wie er, unterrichtet von einem greisen Führer, forteilt, Land und Meer durchzieht, in die Heimat kommt. . . ; was et Wunderbares im Berge Gnothis mit einem weissagenden Frosche, einem schup-pingen Drachen, einem Riesenhunde, einer Schlange, aus deren Haupte der obergenannte *Detnantstern des Nordens* hervorspringt, und einem Voglein etlebt, das ihn durch alle Gefahren fiihrt; wie er mit dem schwer errungenen Kleinod aus der unheimlichen nächtlichen Tiefe wieder an das Sonnenlicht tritt; wie er durch die Kraft desselben den Gefahren eines Meersturms und verfolgenden Corsaren entrinnt; wie er nach Granada zuriichkehrt und in Alhambras unterirdischen Marmorlabyrinthen Zuleima erweckt, die nun fiir immer die Seine ist.»

într-o scrisoare din 1870 poetul arată că *Blätter fiir Hterarische Unterhaltung* anunță sau mai bine zis recomandă *Gebarnischte Sonette*. Acestea sînt ale lui Fr. Riickert, pe care Eminescu trebuie să-l fi citit penttu traduceri din literatura sanscrită¹ (*Weisheit der Brahmanen*). îl vedem folosind pe Gott. Keller, traducînd din H. Lorm², din

¹ într-un extras din *Studii fi cercetări de istorie lierră fi folclor*, V, 1956, nr. 1-2, G. Călinescu modifică astfel, cu cerneală: «scrierile în spiritul literaturii sanscrito-orientale» (n. red.).

² T. V. Stefanelli, *Amintiri d. Em.*, Buc., 1914. Lorm e citat și în *Dicționarul de rime* (ms. 2265, f. 123).

C. Cerri, transcriind din Ern. Eckstein³, din Adolf Stern⁴, prieten al lui Hcbbel, alcătuitor de ediții de clasiți și al unei *Geschichte der nemn Literatur*, în 7 volume, dintr-un obscur cezarocrăiesc K. G. Ritter v. Leitner⁵, din L. Schfer⁶, din I. V. Scheffel, Hoffmann von Fallersleben, Platen, Graf Schack⁷. *Somnoroase păsărele* și-ar avea izvorul într-o poezie anonimă publicată în *Regensburger Uederkran*⁸ (ed. 7, Regensburg, 1880) :

So sanft wie auf den Zweigen
Die Voglein schlafen nun,
Wie sich die Blumchen neigen
Im Schoss der Nacht zu ruh'n,
Wie Engel wieder steigen,
Den Menschen wohl zu thun,
So soli dein Schlummer sein,
So sanft, so selig rein. . . etc.

«Gute Nacht» se află numai în titlu. în realitate, poezia aceasta e foarte îndepărtată de aceea a lui Eminescu. Pe drept cuvînt se propune printre altele poezia *Gute Nacht* de Karl Drächsler⁹:

Gute Nacht, du siisses Kind
Mogen Engel dich behuten,
Und der Schlummer leis und lind,
Streue dir die schonsten Blüten,
Gute Nacht.

Chestiunea totuși nu-i așa simplă. Motivul a fost la modă odată. O poezie *Gute Nacht* are și Geibel (*Atben*).

³ Ms. 2255, f. 182: «Sie ist so fromfm], so tugendhaft, so edel. . . »

⁴ Ms. 2258, f. 223.

⁵ Ms. 2257, f. 88 și u.

⁶ Ms. 2260, f. 311.

⁷ *Ut. pop.*, XVI-XVII; ms. 2260, f. 311. Din Hoffmann von Fallersleben, autorul lui *Dtutschland, Deutschland uber alles* (1798-1874), transcrie o poezie (*Unsere politische Seite*), apoi o traduce (ms. 2260, f. 51): «Germanu-i foarte tacticos / Și cu temeii în toate, / De are-o pată la surtuc / Chemia o învață. // învață azi, învață mini, / Pin-izbutește-n fine / Să știe cum dintr-un surtuc / Scoți petele mai bine. // Cînd știe tot din fir în păr / Atunci îl calcă focul. . . / Căci în surtuc n-a mai rămas / Decît numai cu josul.»

⁸ M. Bantaș, în *Via/a rom.*, 1926, p. 97-100.

⁹ Radu Manoliu, *Izvoarele motivelor fi procedeele din poeziile lui M. Eminescu*, în *Preocupări literare*, I, nr. 5, p. 271.

Iată o strofă:

Nun suchen in den Zweigen
Ihr Nest die Vogelein,
Die Halm' und Blumen neigen
Das Haupt im Mondenschein,
Und selbst des Muhlbachs Wellen
Lassen das wilde Schwellen
Und schlummern murmelnd ein.
Schlafet in Ruh, schlafet in Ruh!
Vorüber der Tag und sein Schall;
Die Liebe Gottes deckt euch zu
AUüberall.

Se pare că poezia din *Liederkrantz* e imitată după Geibel.
Iată acum o strofă dintr-o poezie engleză *Good Night!*
de Hemans:

Day is past I
Stars have set their watch at last,
Fountains that thro' the deep woods flow,
Make sweet sounds, unheard till now,
Flowers have shut with fading light.
Good night I

Fără îndoială că Eminescu avea pentru poezii mărunți vreo antologie. Chiar povestitorul popular Fritz Reuter îi era cunoscut precum știa de celebrul, nu-i vorba, dar prea puțin cititul David Fr. Strauss, hegelianul, și de a lui *Leben Jesu*. «La întrebarea ce și-o face David Strauss, scriitorul lui Isus — spune el în *Christos a înviat* — de mai suntem creștini sau ba, o întrebare la care răspunde negativ, noi adăogăm alta: fost-am vreodată creștini? — și suntem dispuși a răspunde nu.» în *Dicționarul de rime* citează pe P. Heyse, pe Th. Storm. își nota bibliografic o *Poetik* (2. Aufl., 1870) de R. Gottschall, de asemeni *Sha-*

¹ *Pol.*, p. 343.

² în ms., la bibliografie, își consemna și Voltaire de același (ms. 2291, f. 10).

³ Ms. 2278, f. 70. Și o *Poetik* v. Otto Lange (ms. 2291, f. 28).

⁴ Ms. 2265, f. 123.

⁵ Ms. 2280 (pe carton); ms. 2285, f. 177 (cu oarecare extrase de idei); ms. 2291, f. 28; de același sint notate și *Portrale u. Studien* 1 u. 2 B, Leipzig, Brockhaus (ms. 2285, f. 177 v.).

kespeare (I—II) de G. G. Gervinus și *Deutsche Dichtung* de același, care nu poate să fie decât *Geschichte der poetischen Nationalliteratur der Deutschen*. Și fiindcă e vorba de poetică, întilnim nota «Horn, Poesie u. Beredsamkeit», prin urmare *Poesie und Beredsamkeit der Deutschen von Luthers Zeit bis zur Gegenwart* [1822] de Franz Horn, *Technik des Dramas* de G. Freytag și [Hermann] Hettner, *Das moderne Drama* [1852]. își înseamnă și pe germanistul K. Simrock cu *Die Quellen des Shakespeare in Novellen, Märchen u. Sagen*. Nu putea să ignoreze pe Wolfgang Menzel, criticul galofob, editor al unei *Literaturblatt* și prieten cu Gutzkow.⁷

Firește că nu numai atât a citit Eminescu, dar n-avem știri prea multe despre lecturile sale germane, care, ajutate de o istorie a literaturii, trebuie să fi fost largi și sănătoase, întemeiate mai cu seamă pe cițiva poeți mari (Schiller, Goethe, Heine, Lenau).⁸

Pentru alte literaturi a căror limbă nu-i era cunoscută, poetul va fi avut informații indirecte. într-un loc⁹ trimite la o *Allgemeine Literaturgeschichte* de Scherr¹⁰. Avea apoi

⁷ Ms. 2259, f. 201 v.

⁸ Ms. 2291, f. 28.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Ms. 2291, f. 12 (din cărțile pe care probabil le avea).

¹² Ms. 2291, f. 3 v.: Bonn, Marcus.

¹³ în ms. 2291, f. 2 v. — 3: Wolfgang Menzel, *Kritik des modernen Zeitbewusstseins*, Frankfurt am M.

¹⁴ Mai cităm un fragment de scrisoare de la Berlin (1874) către o revistă germană care atacase pe un Johann Jacobi (poetul sau filozoful Fr. Jacobi?) și de unde se vede încă o dată antihegelismul profund al poetului (cf. Torouțiu, IV, p. 118—119):

«De aci înainte, vă asigur, nu mai puneți mina pe alții... și nici pe un alt Goethe nu-l veți mai avea; în schimb, destui Redwitz-i, Geibel-i și un cîrd de Schelling-i, Hegel-i, Fichte și cum s-ar numi domnii consilierii aulici. [Și desigur n-are nici un merit și nici o vină] că masa aceea de oameni are aceiași strămoși care-i are, că ocupă în lume spațiul care-l ocupă și că a devenit ce-a devenit. Două motoare pun în circulație istoria universală scrisă după calapodul prost al lui Hegel: stomacul și încă ceva ce se poate ușor ghici, deși expresia nu-i de loc delicată.»

¹⁵ Ms. 2257, f. 235, și *Pol.*, p. 21.

¹⁶ Cartea lui Johannes Scherr, *Allgemeine Geschichte der Literatur*, I—II, Dritte Auflage, Stuttgart, C. Conradi, 1869, este inteligentă și bine informată, cuprinzînd noțiuni despre culturile chineză, indiană, egiptiană, ebreă, arabă, persiană, turcă, elenă, romană, franceză, italiană, spaniolă, portugheză, moldo-valahică, engleză, germană, olandeză, scandinavă, slave, ungară, neogreacă. în voi. II, p. 267, sint două citate care se pot

la îndemină ieftina « Universal-Bibliothek », pe care o recomanda tinerilor împreună cu « Clasische Theater-Bibliothek aller Nationen »¹, iar în hîrțile lui se găsește o fasciculă din « Both's Bühnen-Repertoire » (nr. 45), cuprinzînd *Damen und Husareti, Lustspiel in drei Aufzügen, nach dem Polnischen des Grafen Fredro von J. F. S. Zimmermann*.

8. Literatura engleză

Dintre autorii englezi, Shakespeare îi era cel mai scump, încă din vremea romanului *Geniu pustiu*, ridică în slavă « geniul divinului Brit », iar mai tîrziu îi făcea un adevărat elogiu în versuri sub titlul [*Învețării*] *Cărțile [mele]*:

Shakespeare 1 adesea te gîndesc cu jale,
Prieten blind al sunetului meu,
Isvorul plin al centurilor tale
îmi sare-n gînd și le repet mereu.

Îl amintea cu orice prilej și-i cunoștea, probabil, foarte de timpuriu opera întregă a « celui mai mare poet pe care l-a purtat pămîntul nostru »*. într-o însemnare veche, din vremea șederii la București ca sufleur, stă scris așa: « Urmărirea din partea mea a [a]celei fete de boieri în Cișmigiu – cînd am venit din Blasiu. Figura – Coriolano ! » Este vorba, fără îndoială, printr-o asociație oarecare, de

adăuga la tema din *Mai am un singur dor*, unul din Müller (« Mein Grab sei unter Weiden. / Am stillen dunkeln Bach, / Wenn Leib und Seele scheiden / Lässt Herz und Kummer nach »), altul din Tieck (« Dicht von Felsen eingeschlossen, / Wo die stillen Bächlein geh'n / Wo die dunkeln Weiden sprossen, / Wiensch ich bald mein Grab zu sehn »). în același volum, la p. 303, se scoate un citat din poemul *Ahasver* (1838) al lui Julius Moser. în fine, tot aici, la p. 405, e un citat din *Ianos* de Petofi, care seamănă cu *Descripția Indiei* (« In der Mitte Indiens sind die Berge nieder, / Doch dann strecken immer hoher sie die Glicder, / Und wo beider Länder Gränzen sich begleichen, / Bis hinein die Berge in den Himmel reichen »).

¹ *Pol.*, p. 61.

² Ms. 2254, la sfîrșit.

³ Ms. 2262, f. 67.

⁴ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 179.

⁵ Ms. 2257, f. 183.

tragedia shakespeareiană *Coriolan*. Fabula lui Menenius Agrippa citată în cutare articol¹ s-ar putea să-i fie cunoscută tot de aci. Eminescu începuse să traducă *Timon Ateniianul**. *Regele Lear*, *Hamlet* îi vin des sub condei și de cîteva ori citează vorba lui Hamlet (act. II, sc. II): « Ce e Hecuba pentru ei ? »². în legătură cu aceste piese face niște considerații asupra dramatismului cecității și nebuliei:

« . . . pentru a fi frumos, orbul trebuie să fie liniștit. Un orb agitat de spaimă sau de patimi este un spectacol penibil. Tot astfel nebulia reflexivă și numai aceasta este într-adevăr dramatică. Nebunii lui Shakespeare sînt adevărați înțelepți. Cuprinși de o idee fixă, exprimă în maxime paradoxale adevăruri veșnice, dar aceste idei paradoxale, pe care omul cuminte le exprimă c-un fel de agitație, nebunul le spune liniștit, ca un ce cu totul firesc »³.

într-o notă politică din *Curierul de Iași*, din 1876⁴, traduce, cam slobod și cu comentarii, cîteva rînduri dintr-o replică a lui Falstaff (*King Henry IV*, part. I, act. II, sc. IV):

« . . . Toți promit cu religiozitate publicului că vor face impresia nemuritorului Sir John, admirabilul Sir John Falstaff, cum îl descrie Shakespeare divinul, Sir John, care de o mulțime de ani nu s-a mai văzut genunchii de gros și gras ce este și care a cîștigat aceste invidiabile dimensiuni numai din cauza sentimentalității sale. Ah ! Enrichet dragă – strigă Sir John – cînd eram tînar, eram atît de subțirel, că m-ai fi putut trece prin inelul unui membru de la primărie – dar ce să le faci grijilor și necazurilor, ardă-le focul: *ele* îmfală pe om. »

Altă dată îi vine în mînte lui Eminescu « vestitul monolog al lui Sir John Falstaff, în care el dă definiția onorii »⁵ și pe care îl aplică, parafrazînd cu totul larg, la cazul soldaților români răniți ori morți în Bulgaria. Monologul amintit este de asemeni în *King Henry IV* (part. I, act. V, sc. I):

« . . . Honour pricks me on. Yea, but how, if honour prick me off when I come on? How then? Can honour

¹ *Despre program* în *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 293.

² Ms. 2254, f. 183-192.

³ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 104, p. 128; *Scrieri politice*, p. 143. în ms. 2285, f. 377: « That ist [*sic*] the question ».

⁴ *Scrieri politice*, p. 349.

⁵ *Op. cit.*, p. 186.

⁶ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 305.

set to a leg? No. Or an arm? No. Or take away the grief of a wound? No. Honour hath no skill in surgery then? No. What is honour? A word. What is in that word, honour? What is that honour? Air. . . »¹

Cam în acest spirit comentează Eminescu:

« Gloria nu se bea, nu se mănincă, nu se îmbracă; ea nu vindecă oasele sfărimate de ghiulele, nu cîrpește mantalele rupte prin care suflă amorțitorul crivăț, nu-nlocuiește porumbul crud, pe care l-au mîncat soldații noștri, cu pine caldă, c-un cuvînt, gloria ce-o cîștigi e frumos lucru, dar pentru dînsa e bine ca omul să nu riște nici măcar degetul cel mic. . . »

Într-un articol din 1879, *Inegalitatea naturală*, Eminescu face un lung citat în traducere din Shakespeare, și anume vorbele pe care autorul englez le pune « în gura cumintelui Uliș »:

« Dacă planeteii în vălmășag rău ar rătăci fără regulă, ce grozăvie ar fi ! Ce furtună ar fi pe mare, cum ar tremura pămîntul, cum ar turba vînturile ! Frica, răsturnarea, groaza și dezbinarea ar rupe la pămînt, ar submina, sparge, dezrădăcina din încheieturi concordia și liniștea dintre state » etc.

Citatul este din *Troilus and Cressida*:

But, when the planets,
In evil mixture, to disorder wander,
What plagues, and what portents? what mutiny?
What raging of the sea? shaking of earth?
Commotion in the winds? frights, changes, horrors,
Divert and crack, rend and deracinate
The unity and mated calm of states
Quite from their fixture? etc.

Bănuim că și « Casandra din Troada », citată în alt articol din 1878, provine din lectura aceleiași piese.⁴

Amintirea lui Ariei într-o însemnare dintre cele mai vechi poate fi o dovadă că a citit *Furtuna*.⁵ Un alt fragment,

¹ *The play and poems of William Shakespeare with notes by the late Edmond Malone, with Dr. Johnson's preface, Leipsic, Ernest Fleischer, 1840.*

² *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 419-420.

⁴ *The play* etc, p. 578.

^{*} *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 310.

⁵ Ms. 2262, f. 4.

într-o critică a dramelor lui Bolintineanu, arată admirația pentru Shakespeare și extensiunea lecturilor la anul 1870:

« . . . într-adevăr, cînd iei în mînă opurile sale, care se par așa de rupte, așa de fără legătură în sine, și se pare că nu e nimica mai ușor decît a scrie ca el, ba poate a-1 și întrece chiar prin regularitate. Însă poate că n-a existat autor tragic care să fi domnit cu mai multă siguranță asupra materiei sale, care să fi ținut cu mai multă conștiință toate firele operei sale, ca tocmai Shakespeare; căci ruptura sa e numai părută, și unui ochi mai clar i se arată îndată unitatea cea plină de simbolism și de profunditate care domnește în toate creațiunile acestui geniu puternic. Goethe – un geniu – a declarat cum că un dramaturg, care cetește pe an mai mult de una piesă a lui Shakespeare, e un dramaturg ruinat pentru eternitate. Shakespeare nu trebuie cerșit, ci studiat, și încă astfel ca să poți cunoaște ceea ce-ți permiț puterile ca să imiți după el, căci, după părerea mea, terenul shakespeareian, pe care d. Bolintineanu ar fi putut să-1 calce mai cu succes, ar fi fost acela al abstracțiunii absolute, cum sînt d. e. *Visul unei nopți de vară*, *Basmul de iarnă*, *Ceea ce vreți* etc. »

Va să zică Eminescu citise *Midsiwinter-Night's Dream*, *Winter's Tale*, *What you Will*.

Apoi găsim reflexe shakespeareiene în proiectele poetului. Irina din *Grue-Sînger* ar fi fost, prin complicitatea cu Mihnea-Sînger, soțul ei, o Lady Macbeth. La fel, Bogdana, soția lui Sas, din *Bogdan-Dragoș*. În această piesă, scena transmiterii coroanei de către Dragul, cu greutatea bătrînului de a se despărți de ea, aduce aminte (cu deosebiri de caractere) de aceea din *A doua parte din Henric al IV-lea* (act. IV, sc. IV). Mira din proiectul de dramă cu același nume, așezată în epoca lui Ștefăniță-vodă, acea « vergine cc-a visat cerul » cu sufletul învelit în mister, e o nebulă ca Ofelia din *Hamlet*. Numele « Iuliu Cesar », pus asupra și în apropierea unei note arătînd intenția unei drame *Mihaiu [cel Mare]*, nu credem să arate gîndul unei drame despre eroul antic, cît propunerea ca uciderea mișelească a lui Mihai să fie condusă după aceea a lui Cesar (și avea în vedere probabil tragedia lui Shakespeare). În proiectul *Mira* (epoca

¹ *Scrieri politice*, p. 58.

Mihai Viteazul), Mira e adormită cu un narcotic. Ca și în *Romeo și Julieta*, moartea aparentă a fetei stârnește o mare durere în tinăr, așa încît tatăl e nevoit a fîgădui c-o va învia. Afară de aceasta, Mira e lunatică. Reprezentațiile de teatru în teatru sînt caracteristica lui Shakespeare (*Midsummer-Night's Dream, Hamlet, Taming of the Shrew*). Și în Mira vom întîlni o «comedie» la curte. Meditațiile mizantropice ale lui Alvarez de Bilbao, în subterană, în fața unei țeste goale (*Avatarii faraonului Tlâ*) sînt înrudite cu ale lui Timon Atenianul. în fine, în *Dicționarul de rime* întîlnim pe Desdemon, cate e Desdemona din *Othello*.

Eminescu ar mai fi cunoscut și *Faust* de Marlowe², foarte popular în Germania. într-un manuscris³ aflăm o sentință de William Temple («O dorință neliniștită în sufletele oamenilor de a fi ceea ce nu sunt și de a avea ceea ce nu au este rădăcina a toată imoralitatea»). Temple fusese servitorul lui Swift, pe care nu ne vine să credem că Eminescu nu-l citise, mai ales că relativitatea lumilor după dimensiunile indivizilor ttebuia să-i fie foarte pe plac. în treacăt fie zis, Eminescu începuse a da unele raite prin istoria și literatura Mării Britanii. într-un caiet⁴ își însemnează următoarele:

«Puține ore înaintea morții ei, Măria Stuart a compus poezia aceasta în limba latină:

O Domine Deus!
Spera vi in Te;
O care mi Jesu
Nune libera me;
In dura catena
In misera poena
Desidero Te;
Languendo, gemendo
Et genunectendo
Adoro, imploro
Ut liber es' me!»

¹ Ms. 2265, f. 139.

² O. Pursch, *Amintiri*, în *Ramuri*, IV, 1909, p. 509-510.

³ Ms. 2258, f. 163 v.

⁴ Ms. 2258, f. 163 v.

* în ms.: *liberai*.

De *Robinson Crusoe* știa din copilărie. 11 citea fratele mai mare, Șerban¹:

Și el citea pe Robinson,
Mi-l povestea și mie.

Pe Defoe îl pune și în *Dicționarul de rime*.²

Nopti/e lui Young se pare că le avea în tălmăcire românească din 1835³, pe Ossian îl citează (poate după Goethe) într-un fragment din *Geniu pustiu*, iar într-un vers din *Antropomorfism*.⁴

Pe tipic îi face curte Lovelace de la cotețe

face aluzie la popularul roman *Clarisse Harloive* al lui Richardson. La un curs din Berlin asupra pesimismului sub perspectiva istorică⁵ aflase de Byron, de Shelley și i se cita *Queen Mab* a acestuia din urmă. Desigur că Eminescu nu s-a mulțumit numai cu atât. Byron îndeosebi ieșea în cale în felurite traduceri și fragmentar chiar în autori clasici (Goethe, Heine). Aforismele lui Thomas Moore, pe care plănuește să le așeze într-o carte de lectură⁶, aceea pe care i-o ceruse Maiorescu, sînt luate din C. Negruzzi. Numeroase traduceri de versuri mai putea întîlni însă printre poeziile lui F. Freiligrath. Mai descoperea apoi că drama *RienŃfi* a lui Bodnărescu era o dramaturgie a romanului cu același nume al lui Bulwer Lytton⁷, care se află tradus în «Universal-Bibliothek» (nr. 881—885). Din autorii americani, Eminescu citise, poate sub inspirația lui Titu Maiorescu, neapărat pe Edgar Poe (din care ar fi tradus, prin mijlocirea limbii franceze, *Morella*)⁸, pe Bret Harțe⁹ și pe Mark Twain¹⁰.

¹ Ms. 2259, f. 279.

² Ms. 2308, f. 53 v. în ms. 2289, f. 80: «Bourke» [«V】.

³ Ms. 2278, f. 80 v. - 82.

⁴ Ms. 2281, f. 51 v. - 65 v.

⁵ Ms. 2276, II, f. 6, 26 (*Socialer Pessimismus bei Byron u. Shelly*). *Don Juan* al lui Byron era considerat acolo «der Epos des 19 Hundrts», în ms. 2291, f. 43, aluzie: «iiber Byrons Manfred». Era pomenit și Buckle (ms. 2276, II, f. 6).

⁶ Ms. 2306, f. 1.

⁷ *Scrieri politice*, p. 59. în ms. 2259, f. 278, citat și [w.J Scott.

⁸ *Curierul de lași* din 8 oct. 1876. în *Dicț. de rime* (ms. 2308, f. 53 v.): Poe.

⁹ *Scrieri politice*, p. 343.

¹⁰ *Flnltna Blanduieiei* din 18 dec. 1888. O însemnare din ms. 2257, f. 105 urm., poartă titlul *Die amerikanische Diclung der Gegenwart*. Acolo

întia impresie citind însemnarea *Bedlem-Combdié* e că ar fi vreo aluzie la o piesă germană, de care noi n-avem știință. Dar versurile sînt originale și cu nota satirică a lui Eminescu. *Bedlem* este numele unui celebru ospiciu de alienați, al lui «Bethlehem hospital» din Londra, ceea ce lămurește prezența eroului nebun. S-ar părea că poetului care celebrase «sfînta Golie» i-a lucit o clipă ideea unei lucrări dramatice în care nebunia să simbolizeze o caracterizare sau o soluție a vieții. Oricum, numele ne duce spre literatura engleză și nu putem uita că prin acea vreme (8 octombrie 1876) Eminescu publica în *Curierul de Iași* traducerea nuvelei *Mcrella* de Edgar Poe, făcută întii de Veronica Miele și probabil revăzută sau din nou alcătuită de el. Însă în *Istoriile extraordinare* sînt unele sunete asemănătoare, ce puteau obișnui urechea poetului cu vorba *Bedlam*, și anume *Cîntecul lui Tom O'Bed'am* din fruntea *Aventurii fără pereche a unuia Hans Pfall*, și *Bedloe* din *Amintirile d. August Bedlo*. Și A. Bărbier face aluzie la acest ospiciu londonez (*Bedlam, în lambes et poemes*).

9. Alte literaturi

Aflăm în scrierile și manuscrisurile poetului oarecare indicații de lecturi și din alte literaturi. Știa de «comediile cele populare ale poetului danez Holberg», de un «autor norvegian, românilor prea puțin cunoscut, dramaturgul Bjornstjerne Bjornson». Și vine numaidecît întrebarea: cu asemenea curiozitate, să nu-l fi cunoscut oare tocmai pe Ibsen, tradus din belșug în «Universal-Bibliothek»? Din literatura maghiară pomenea de Petofi, de marele

e transcrisă o poezie în limba germană despre «die Geburt Kamas oder Kamadevas, der indische Liebesgott», fiecare strofă sfîrșindu-se cu «Als Kamadeva kam». Se vorbește, între altele, în aceste notițe, de scenariile peisajului american, de pădurile virgine, de prerii, de giganticii munți de stîncă.

¹ *Pol.*, p. 62

² *Ibid.*, p. 61.

³ *Ibid.*, p. 343.

maestru al francmasonilor, Pulsky și de Mauriciu Iokay (*Geniupustiú*):

«Un june aplecat asupra unui biliard scria cu creta pe pînura verde. Cugetam că e din vița lui Arpad și că și-o fi scoțînd din rezervorul memoriei sale vreun dulce nume de iubită sau vreun ideal unguresc din romanele lui Mauriciu Iokay.»

Peste orînduirea de hronograf și meditația asupra ruinelor din *Memento mori* domnește mereu faustianismul, comun operelor din această epocă, ce constă în întrebarea asupra finalității lumii. O paralelă cu faustiana *Tragedie a omului (A% ember tragedidja, 1861)* a lui Madách Imre, fundată aceea pe reîncarnarea succesivă a lui Adam, metodă folosită de Eminescu în proză, arată înrudiri. Și la Madách aflăm un lung spațiu hronografic, începînd din Cer și trecînd prin Egipt, Atena, Roma, Bizanț, Praga (sec. XVIII) și, de reținut, prin Revoluția franceză și epoca burgheză a capitalismului (Londra).

Romanța *De ce nu-mi vii* a căpătat și ea un izvor, de astă dată unguresc:

Huli a levdl, száll a madár,

Itt az dsz.

Galambon a kebelemre,

Mért nem josz?*

* *Ibid.*, p. 22. Franz Pulsky, proscris din cauza participării la revoluția din 1848, se întorsese în patrie în 1867. De aci încolo e celebru pentru salonul lui literar (cf. V. Tissot, *Voyage au pays des Ifiganes. La Hongrie inconnue*, X-e ed., Paris, 1880, p. 504). Vezi trad. în *Familia*, 1867.

E interesant că într-un ms. Eminescu descrie pusta maghiată, dacă nu cumva traduce un text străin (ms. 2257, f. 371): «Șesul nemișcat seamănă în adevăr cu marea ocean în formă solidă. Milă cu milă se-ntinde în apăsătoare monotonie care te-nfiorează și nu e întreruptă nici prin sat, nici prin casă, nici prin arbori. Numele „Puszta” însemnează pustie. . . Și-n adevăr, e pleșuvă, goală, deșartă și n-are nici măcar apă curgătoare. Ici și colo se ridică în văzduh capătul lung al unei fintini cu cumpănă, ca brațul unei fantasme sau ca catargul unei corăbii înecate. Din cînd în cînd se vede o cireada de vite, căutînd pășune, pascute de-un om calare, încolo nu se mai vede nici o ființă viețuitoare, doar cite o cocoadă or vreun cocostîrc singuratec, care se leagă-ntr-un picior pe vro mlaștină acoperită c-o coajă albă de natron, sau cite-un uliu care, sus din aer, caută pradă. Cea mai adîncă tăcere domnește în pustiú, și dacă o-ntrerupe strigătul unui păstor sau mugetul unei turme, tonul te sperie, care, adus de aripele vîntului în ureche, nu știi de unde vine.»

* Iată traducerea juxtalinară: «Cade(hull) frunza (a lev^l), se naltă (száll) păsările (a madár), aici (itt) [este] toamna (az osz), porumbița (galambon) la (-re) pieptul [meu] (a kebelem) de ce (mert) nu (nem) vii (josz)?»

«Frunza cade, se duc păsări, / Toamna e aci. / Puiculifă,
în brațul meu / De ce nu vii?» (Ghiță Pop, în *Conv. lit.*,
XXX, 1.1.1896). Bunul-simț nu află însă nici o asemănare,

într-o poezie (*Printre s/inici de piatră seacă*) vorbește
de o daină :

Vezi cum luna înghețată
Printr-al nourilor hău
Trece ca și visul greu.
Sună-n noaptea descintată
Cîntul trist din ceasul rău.

Este daina cea bătrînă
Care cîntă noaptea-n crîng,
Pe cînd stelele se sîng,
Pe cînd frunzele-abia sună,
Pe cînd apcle-abia plîng!

Oricît s-ar pune această compunere în legătură cu vreo credință din popor, fiind vorba, după chiar însemnările poetului, de lunatecii care «fac luna o zîină, dîndu-i un imperiu de voință și capricii», este vădit că Eminescu are în minte dainele lituaniene, de care putea lua cunoștință prin Herder, traducător al citorva în *Stimmen der Völker in Liedern* (I, 11–18), sau prin Lessing, care într-una din *Literaturbriefe* (XXXIII) citează două daine după traducerea lui Ruhig (*Betrachtung der litthauischen Sprache*).¹

Faustianismul lui Ștefăniță din *Mira* e întărit de cuvîntul «Twardowski» pus de Eminescu în lista *Dodecameronului* și care e numele unui legendar Faust polonez, matematician și fizician trăind în Cracovia pe vremea lui Sigismund August (sec. XVI). Ca și eroul lui Goethe, Twardowski se vinde diavolului spre a sorbi adînc din viață. Printr-un cîntec mistic izbutește să sfarme pactul, însă va sta pînă la judecata de apoi între cer și pămînt. Mickiewicz (1820), Kraszewski (1879) și alții au tratat figura lui Twardowski,

¹ Vezi și ms. 2254, f. 85 v. Versurile sînt în legătură și cu ideea de «fată nebună» și apar prin preajma proiectelor cu *Mira*. Astfel (ms. 2254, f. 25 v.): «Daina fata cea nebună / Plînge noaptea prin prîpor / Cum o buhă la isvor / Tipă-n luncă, țîpă-n lună / Al ei cîntec plîngător.»

² *Pol.*, p. 270.

³ Două cîntece lituane și printre poeziile lui Ad. von Chamisso (*Die Waisi, Treue Litbe*). în *Odes et Batlades* de V. Hugo (XVII) e citat un *Datno litbmien*.

pe care Eminescu n-a putut-o cunoaște decît prin cel dintîi sau prin referințe, cum ar fi studiul lui Vogî, *Twardowski der polnische Faust* (1861).

Din literatura rusă poetul admiră pe Gogol, al cărui *Revizor general* îl dă drept pildă pentru adevăratul teatru. Comedia aceasta o văzuse reprezentată, dar Eminescu citise și proza scriitorului rus, fiindcă ne citează din *Suflete moarte*:

«Gogol însuși, cel mai glumeț scriitor al rușilor, a avut în suflet un fond de nepătrunsă melancolie, care a fost în stare să-i nimicească spiritul sub greutatea ei. Pentru a descrie caracterele oamenilor, autorul caută un pretext, adesea îndestul de ingenios. în romanul *Suflete moarte* un cavaler de industrie își face următorul calcul:

„Guvernul rus vrea să răscumpere pe robi, dar catagrafia locuitorilor se face numai din cinci în cinci ani, prin urmare toți robii cîți mor pînă la facerea unei nouă catagrafii sunt trecuți în registre ca fiind în viață. Cumpărînd sufletele moarte, voi putea să le vînd guvernului cu prețuri scăzute, dar fiindcă pe mine nu mă vor costa nimica, am totuși perspectiva de a face avere.”

Astfel el colindă toată Rusia și trece drept un emisar secret, și mai misterios încă prin împrejurarea că se ocupă cu cumpărarea de oameni „morți”. Trezite prin arătarea misteriosului străin, caracterele dintr-un oraș de provincie se desfășură împrejuru-i cu o varietate rară, iar sfîrșitul? . . . Necunoscutul călător redispăre în întunericul din care ieșise, și lumea în urmă-i rămîne cum a fost înaintea venirii lui.»

Compararea portretului din *Sărmanul Dionis* cu cel din *Portretul* lui Gogol e de natură să ne facă să bănuim o legătură, întrucît în amîndouă nuvelele e caracteristică penetrația ochilor și în amîndouă portretul sare jos din cadru.

Deasa folosire a imaginii «roze de Șiraz», obsesia trandafirilor așadar, vine fără îndoială din citirea *Gulistaniului* lui Saadi sau a *Divanului* lui Hafis². Din cel dintîi putea găsi traduceri în Herder (*Aus Sadis Rosentbal*), din cel de al doilea imitații în Platen (*Nachbildungen aus dem*

² *Pol.*, p. 343 urm.

³ « . . . a cetit el mult din literatura indică și persană. . . Cetise. . . și frumoasele versuri ale lui Hafis din literatura persană. . . » (Stefanelli, *Amint.*, p. 72). O traducere din persană a *Divanului* lui Hafis dăduse Josef von Hammer. Pe aceasta o consultase Goethe.

Divan Hafis). Știa și de Firdusi, pe care îl cita într-un șir de terține *, vorbind de sufletul poetului, care

Alege forme dulci în orice limbă,
Acuma-l vezi umblînd cărarea dreaptă,
Acum pe-a lui Firdusi cale strîmbă.

Dar orișicînd el alta nu așteaptă
Decît ca ție, suflete, să-ți placă,
Tu să-l aprobi cu gura înțeleaptă.

în "sfîrșit, de *Halima* amintește chiar în *Sărmanul Dionis*, cu prilejul' jocului de cărți care « era o poveste lungă și încurcată, ca din *Halima*», și de altfel va încerca să facă în versuri un basm de *0 mie si una de nopti*.

Pomenește și de Șeherazade :

Ce-i lumea asta, mă întreb acuma.
Au nebunit-au sau domnește ciuma?
De-acopăr moartea, ranele hidoase
Cu vii, cu-amorul, cu beții, cu gluma?

— Ba nu — răspunse-atunci Șeherazade —
Nu vrei să vezi așa precum se cade.
Viața lor un vis al morții este,
Azi pradă ei, iar mină ea o să-i prade.

10. Literatura indică

După Titu Maiorescu, Eminescu era cunoscător «al credințelor religioase, mai ales al celei creștine și buddhiste», și « admirator al Vedelor », ceea ce în linia generală este neîndoios. Întîia cunoștință despre budism o are poetul,

* Terține cu un conținut asemănător și în ms. 2283, f. 113—114; de asemeni versuri cu Firdusi în ms. 2262, f. 20: «Eu doream odat să vină / Inspirarea cea streină / Care-n lira lui Firdusi / în gazeluri se combină, / Mindru vis de roze roșii / Ca la Șiraz în grădină.»

Fr. Riickert făcuse și el traduceri din Hafis, din Firdusi și din Saadi, însă acestea au apărut postum în 1877, 1882. E puțin probabil ca Eminescu să le fi cunoscut.

* Ms. 2262, f. 75.

nici vorbă, din Schopenhauer. La o prelecțiune pe care Maiorescu o ținuse în Iași, la 19 februarie 1876, Eminescu n-avusese putința să fie de față. Numai *Convorbirile literare* (1867—1868, p. 14) dădeau această prescurtare:

« A treia prelecțiune ținută de d. Maiorescu a avut de obiect buddhismul (Khagiur). După o introducere despre studiul sanscrit, autorul a trecut la literatura acestei limbi, în special la Khagiur, colecțiunea ideilor morale și religioase a buddhismului, și, descriind în larg starea poporului indic după împărțirea sa în caste (conform cu legislațiunea lui Mănu), a desprins necesitatea unei reforme care a fost întreprinsă de Buddha. După aceasta a explicat din punctul de vedere filosofic nihilismul (nirvana) faimoasei religii asiatică.»

Maiorescu se ocupă dar de literatura budistă canonică, de «cele trei coșuri ale legii», de *Tipitaka*. Izvoarele lui, ca știutor și de limba engleză, nu puteau fi, la acea vreme, în afară de *History of Ancient Sanscrit Literature* a lui Max Müller și de *Introduction à l'histoire du bouddhisme* a lui Burnouf, prea multe. Din literatura propriu-zis budistă, numai *Dhammapada* era tradusă în latinește de Fausboll (1855) și în limba germană de A. Weber (1860). Pe aceștia va fi fost în măsură să-i cunoască și Eminescu la vremea potrivită, deși, citind pe Max Müller, el se gîndește la *Lectures on the science of language*, tradusă în nemțește. Din Schopenhauer n-avea prea multe de învățat. Acesta se slujise aproape numai de *Oupnek' hat*, adică de traducerea latină făcută printr-o versiune persană de Anquetil Du Perron din *Upanisads*, de Colebrooke, de Spence Hardy (*Manual of Buddhism*), și, firește, de cît se tradusese în limba germană. Vedele în toată întinderea lor nu le avusese la îndemînă. Eminescu se întîmplă să găsească la Berlin pe un mare indianist. Printre cursurile ce se țineau acolo, probabil în semestrul de vară 1874, sînt însemnate în hîrțile lui următoarele două :

1 London, 1859. Max Müller însemnat în ms. 2257, f. 27.

2 *Pol.*, p. 310.

3 Ms. 2280, f. 34 v. Iată în întregime programul cursurilor: «Beseler, *De jure publico civitatum unitarum Americae septentrionalis*. die Mere. h. X-XI.

Bruns, *De romanorum ordine privatorum judiciorum*. Sat. h. VIII—IX. Gneist, *Jus publicum Angliat bodiernum*. d. Sat. hor. IV—VI.

«Ebel, *De iusta ratione linguae sanscritae in linguarum comparatione*. Mere. XI – XII.

Weber, *Kalidassae Malakagnimitra*. Luni și Joi III – IV.»

Lui Albrecht Weber i se datorește o foarte bună istorie a literaturii indice, sub titlul *Akademische Vorlesungen über indische Literaturgeschichte* (1852), și tot el e traducător al textului *Dbammapada*. Prin Weber trebuie să fi avut Eminescu noțiunile generale asupra literaturii sanscrite. Când spunem că Eminescu a citit *Vedele*, ne gândim, firește, la *Rigveda-Samhita* din clasa «colecțiilor» (*Sambitās*), fiindcă literaturii vedice îi mai aparțin încă două clase de texte: *Brahmanas* (comentarii) și *Aranyakas* și *Upanisads* (meditații de anahoreți și inițieri), și chiar cea dintâi clasă se compune din patru colecții (*Rigveda*, *Atharvavedā*, *Sāmaveda* și *Jajurveda neagră și albă*).¹ Dar nici *Rigveda* propriu-zisă n-o putuse citi într-un text organizat decât sau în 1875, când apare o culegere sub titlul *Siebewtzig Lieder des Rigveda* (Tubingen), ttadusă de Karl Geldner și Adolf Kaegi, sau în 1876 și 1877 când apar două volume de traduceri metrice ale lui H. Grossmann (Leipzig). Pînă atunci Eminescu se putea informa din fragmente publicate în opere de sinteză, în *Columna lui Traian* din 1876,² Hasdeu recenzează două cărți de Alfred Ludwig, apărute la Praga în 1875 (de același

Behrend, *Fontei iurii germanici*. L. IV – V.
Ordinii medici.

Al du Bois-Reymond, *De mensura temporis in nervorum et musculorum actionibus*. Sat. IX – X.

Ordinii philoiopbici.

Dove, *Opticeae phaenomena*. Marți și vineri d. 5–6.

Ebel, *De iusta ratione linguae lantcritae in linguarum comparatione*. Mere. XI-XII.

Weber, *Kalidassae Malakagnimitra*. Luni și joi III–IV.

Zeller, *De natura religionis*. Mere. et Sat. IX – X.

Bastian, *De milbologia comparativa*. Jov. 4–5.

Bellermann, *Historiam musices aeui medii inde ab initio doctrine Cbrisitanae usque ad Francontm de Colonia*. Marți și vin. 9 – 10.

Erman, *Observationum geographicarum et physicarum*. Jov. Ven. 9–10.

Kiepert, *Gtographiam et etnographiam Europae antiquam quatenis horis*. Mere. Samts V-VII.

Petermann, *Grammaticam linguae Chaldaicae*. Jov. 3 – 4.

Poggendorff, *Geographiam pbysicam*. Mere. et Samb. 11 – 12.

Steinthal, *De origine linguae generisque bumani*. Mere. 6 – 7.»

¹ Cf. Dr. M. Winternitz, *Geschichte der indischen Literatur*, I – II, 2. Ausgabe, Leipzig, 1909, 1920.

² VII, 1876, tom. 1, p. 236-237.

autor se anunță și o traducere germană a *Rigvotdei*),* *Du Nacbrichten des Rig und Atharvavedā uber Geographie, Geschichle, Verj'assung des allen Indien; Die pbi/osoppbischen und religiosen Anschauungen des Veda in ihrer YLntwicklung*. La p. 480 se anunță la *Notițe*: «D-l dr. G. D. Georgian, elevul lui Abel Bergaigne din Paris și al lui Brockhaus din Leipzig, a obținut permisiunea – ni se spune – de a deschide la Facultatea de litere din București un curs liber de limba sanscrită, menit a înlesni studenților înțelegerea cursului de filologie comparativă al d-lui B. P. Hasdeu».¹ Maiorescu, Hasdeu, Odobscu (ba chiar Eliade), pe felurite căi, arătase cunoștințe în această direcție. Povestirea din care face parte *Rugăciunea unui dac* și în care e parafrazat *Imnul creațitnii* (*Rv.*, X, 129) a fost compusă între dec. 1875 și iulie 1877, după chiar însemnarea poetului, și tot în 1877, ca după o lectură proaspătă, Eminescu scria (*Bătrînii si tinerii* *):

«Citim azi cu plăcere versurile bătrînului Qmer, eu care petreceau odată neamurile de ciobani din Grecia, și imnele din *Rig-Veda*, pe care păstorii Indiei le îndreptau luminii și puterilor naturii, pentru a le lăuda și a cerc de la dîrsele iarbă și turme de vite».

Din celelalte colecții, e puțin probabil ca Eminescu să fi citit ceva, deși o traducere veche din *S'amaveda* există în nemțește (de Th. Benfey, Leipzig, 1848). Din *Brāhmanas*, cu atît mai puțin, fiindcă textele acestea erau cunoscute mai mult specialiștilor. Despre *Upanisads*, așa de hotărîtoare în ce privește gîndirea brahmanică, nu putea avea la acea vreme și cu mijloacele sale decît o informație indirectă, prin Schopenhauer, prin Weber, însă desigur că acel curs, *Cosmogonie der Inder*, de la care și-a luat cîteva însemnări*, se bizuia și pe aceste texte.

Colegii de studenție de la Viena își aminteau că încă de acolo Eminescu citea, în afară de *Sakuntala*, «eposuri străvechi ale Inzilor» și *Vedele* în nemțește, făcînd rezumate

¹ în 1876 V. Burii ceruse Rectoratului Universității din Iași favoarea de a ține niște lecții de limba sanscrită. Cf. G. Călinescu, *Știri despre Maiorescu și contemporanii săi Burtă și Petrino*, în *Jurnalul literar*, 1939, nr. 5.

² *Opere*, ed. I. Cnștu, H, p. 179.

* Ms. 2276. D.

și memorizînd. « Idealul meu – zicea el – e Nirvana.»¹ După Slavici el cunoștea învățăturile lui Buddha, iar Stefanelli afirmă că Eminescu citise nici mai mult nici mai puțin *Rāmāyana* și *Māhābhārata*.² Desigur că prietenii n-aveau idee ce' sînt *Vedele*, fiindcă am văzut că la acea vreme nu ar fi fost în stare să le cunoască decît fragmentar, în cărți sintetice. Cît despre epopeile indice, ele sînt așa de lungi, încît citirea lor ar fi însemnat o adevărată specializare, și de altfel o traducere integrală în nemțește sau în franțuzește nu exista. Episodul *Sakuntala* din *Māhābhārata* era popular prin drama lui Kalidasa. Un alt episod celebru, *Nala fi Damayanti*, fusese tradus de Fr. Riickert. * *Bhagavadgīta* apărea chiar atunci în două traduceri noi, a lui Fr. Lorinser (1869) și a lui R. Boxberger (1870). Acest frumos episod, pe care îl cunoaște și Schopenhauer, îl va fi citit Eminescu și-i va fi plăcut acea parte în care se lămurește lui Kṛṣṇa lipsa de putere a morții, idee pe care o va folosi în *Murefan*:

«Wer da den einen filr den Toter erklärt und den anderen fur getotet halt – die wissen beide nichts. Denn der Mensch totet nicht und wird nicht getotet. Er wird nicht geboren und stirbt niemals und niemals wird er, wenn er einmal enstanden ist, aufhoren zu sein. Ungeboren, besfändig, ewig und uranfänglich, wird er nicht getotet wenn der Leib getoten wird. . . Wie ein Mann alte kleider abwirft und andere neue anzieht, so wirft der Mensch die alten Leiber ab und nimmt andere neue an. Ihn verwundet

¹ V. Gherasim, *Em. la Viena*, in *Jun. Hi.*, 1923, p. 374-379.

² Sprijinindu-se pe un vers din poezia din tinerețe *Amicului F. I.*: «Voi cînd mi-or duce ingerii săi /Palida-mi umbră în albul munte», Bogdan-Duică afirma că Eminescu avea de pe atunci cunoștințe hinduiste, întrucît în *Māhābhārata* se vorbește de un munte alb al zeilor, *Kailasa* (*Mihai Eminescu*, III, fasc. 8, p. 58 – 60). Argumentația nu ni se pare convingătoare.

³ Traducerile franceze sînt și ele fragmentare: *Fragments in Māhābhārata* traduits en francais sur le texte sanscrit de Calcutta par Th. Pavie, Paris, 1844; *Le Māhā-Bhārata*. Poeme epique. *. plus communement appele Wda-Vyasa' c'est-à-dire le compileur et l'ordonnateur de Veas, traduit par Hippolyte Fauche, I–X, Paris, 1868–1870; Ph. E. Foucaux, *Le Māhābhārata*, onze episodes tires de ce poeme epique, Paris, 1862.

⁴ *Nai uni Damajanti*, Eine indische Geschichte bearbeitet von Fr. Ricner., Frankfurt a. M., Verlag von Joh. Dav. Sauerländer, 1838 [II. Auflage; I. Aufl., 1828].

kein Schwert, ihn brennt kein Feuer, ihn netzt kein Wasser, ihn diirst kein Wind aus . . . »¹

Din *Rāmāyana* nu putea să cunoască decît fragmente, afară de împrejurarea că ar fi avut la îndemînă traducerea franceză a lui H. Fauche. Prin Riickert, Bopp, A. W. și Fr. von Schlegel² și poate prin prescurtarea cărții a doua în versiunea lui A. Holtzmann (Karlsruhe, 2. Aufl., 1843) ar fi fost în stare să-și facă o idee și despre acest epos.

în *La aniversară* se află aceste rînduri:

« Vorbiră mai departe – de astă dată mai intim – nu despre amor, însă totuși despre lucru serios – despre căsătorie, cum ea fondează statele, care-i origina căsătoriei la indienii, tot lucruri adînci.»

E cu puțință ca de la același Weber, Eminescu să fi auzit ceva despre literatura indică de ritual, în legătură cu căsătoria, căci în colaborare cu E. Haas acesta Va publica în *Indische Studien* (V) o cercetare intitulată *Die Heiratsgebräuche der alten Inder nach den Grihyasātra*.

Pe Eminescu trebuia să-l atragă latura metafizică a literaturii sanscrite. în *Rugăciunea unui dac*, în *Lucașfărul* dădea definirea spiritului universal³:

Astfel și pasăre și om
Și soarele și luna
Sc nasc și mor în sfintul Brahma
În care toate-» una.

Și mii de veacuri, neam de neam
Ca soarele și luna
Se nasc și mor în sfintul Brahm
În care toate-s una.

Eminescu pare a lua expresia « Brahma » cu sensul de « Brahm », cu toate că între ele e o deosebire, pe care, în lungul capitol *Indien* din *Philosophie der Geschichte*, Hegel

¹ Apud wnternitz, *op. cit.*, I, p. 368.

² Fr. v. Schlegel, *Über die Sprache und Weisheit der Inder*, 1807 (cu trad. din *Rāmāyana*, cartea de legi a lui Mānu, *Bhagavadgītā* și ep. *Saunfala* din *Māhābhārata*).

* Botez, p. 429.

o lămurește foarte bine. Brahma este termenul întii al trinității Brahmă, Vișnu (Crișna), Siva, iar Brahm este substanța primordială:

« . . . Andere Engländer . . . meinten, Brahm sey ein nrichtssagndes Epitheton, das auf alle Gotter angewendet werde; Wischnu sage; ich bin Brahm; auch dic Sonne, die Luft, die Meere werden Brahm genannt. Brahm sey so die einfache Substanz welche sich wesentl'ich in das Witde der Verschiedenheit aus einander schlägt. Denn diese Abstraktion, diese reine Einheit ist das Aliem zu Grunde Liegende, die Wurzel allcr Bestlrnmtheit.»

De aceea îl vedem pe Eminescu preocupat mai ales de budism. Caietele îi sînt presărate cu numele lui Buddha-Șakya-Muni, și pe acesta îl cita și ca simbol de împăciuire cu prilejul învierii (*Cbristos a înviat*):

« De mai multe mii de ani Buddha-Șakya-Muni visează împăcarea omenirii, liniștea inimei și a minții, îndurarea și nepismuirea, și cu toate aceste de tot atîtea mii de ani, de la începutul lumii, războaiele presură pămîntul cu sînge și cu certușe.»

Se vede îndată că Eminescu avea cunoștința de cuprinsul legilor budistice din *Tipitaka*. S-ar zice chiar – dar aceasta e o simplă alăturare fără dovezi mai temeinice – că insula lui Euthanasius ar fi O simbolizare a nirvanei din *Stittanipāta* (V. 11):

« – Spune-mi, o, slăvitule, o insulă – zise venerabilul Kappa – pentru aceia care se află în mijlocul apei, sub umflarea înspăimîntătorului torent, doborîți dc bătrînețe și dc moarte. Numește-mi o insulă, pentru ca această supărare să nu mai fie.

Pentru aceia care se află în mijlocul apei, o, Kappa – zise prea înălțatul [Buddha] – sub umflarea înspăimîntătorului torent, doborîți dc bătrînețe și de moarte, îți spun o insulă, o, Kappa.

Această insulă fără pereche, în care orice lucru dispare și orice legătură încetează, o numesc nibbāna [nirvana], distrugerea bătrîneței și a morții. »

¹ *Tuli di murate buidislca (Dhammapada, Suttanipita, Itivuttakaj,* trad. E. Pavolini, Ianc'ano, Carabba, p. <1–95.

Cît despre Kalidasa și a lui *Sakuntală*, găsim însemnări mai peste tot. îl introducea și într-un vers:

Din mii de mii de vorbe consist-a voastră lume,
Nu cea altă lume, a geniului rod,
Căreia tot pămîntul e numai un isvod
Pe care se înalță pămînt și om și cer
în gînd la Kalidasa, pe buza lui Omer.

în timpul boalei se gîndea și la o comedie avînd ca erou pe dramaturgul indian («*Kalidasa, Nevasta lui Kalidasa, Amorul lui Kalidasa*. Corn. V acte»).² E de presupus că Eminescu va fi cunoscut și alte drame de Kalidasa, precum *Urvasi, Malavika și Agnimitra*, și un sprijin în această presupunere este cursul lui A. Weber.³

Cîte un punct de bibliografie poate da naștere părerii că poetul știa limba sanscrită. Adevărul este că în timpul boalei, cuprins de mania lingvistică, făcea planuri și în această direcție, începînd cu ideea unei cărți de vizită cu litere sanscrite. învățase, ce-i dreptul, să formeze literele și-și făgăduia cu tot dinadinsul să se așeze pe muncă:

« KapaXXa Aiu^st, aaurjxpixe. Tpsjtioue crăncep prin a scrie sunete comune sanscrite și sunetelor române și să scriu românește atît în sunetele simple cît și cu legăturile. Apoi bha, dha, tha etc. Tot așa cu "E(3pouxă, cu Āpāpa, cu ToupT^sārjxa».

«Gramatica sanscrită» pe care o lăsase la Biblioteca din Iași (Cat. I, nr. 5783, în trei caiete 8°) o începuse probabil în 1884 – 1885, cînd era subbibliotecar. Cu dicționarul lui Otto Bohtlingh și Rudolph Roth (*Sanskrit-Worterbuch, St. Petersburg, 1852*), cu acela al lui Bopp (*Glossarium Sanscritum, Berlin, 1830*), cu *Gramatica* aceluiași, putea să înceapă o învățătură pe care însă n-a căpătat-o niciodată.

¹ Botez, p. 384.

² Ms. 2266, f. 19 v.

³ Orientări generale despre *Rigveda, Alharvaveda, Brahmana* și *Upanisbad*, în Carlo Formichi, // *pensiero religioso nell'India prima del Buddha*, Bologna, N. Zanichelli, 1925; despre budism: Giuseppe Tucci, *Il Budbismo*, Foligno, F. Campitelli, 1926.

⁴ Ms. 2266, f. 21: «Cu litere sanscrite Carte de vizită».

⁵ Ms. cit., f. 45 v.

⁶ Ms. 2292, f. 34 v.

⁷ într-adevăr, Radu Manoliu (*O traducere a lui Em.*, în *Arhiva*, Iași, XIII, 1907, p. 415–416] a găsit că «Gramatica sanscrită» traduce *Kritische Gramatik der Sanskrita-Sprache* a lui Fr. Bopp pînă la § 320, adică

11. Religii orientale

Toți prietenii susțin că Eminescu se informa și în alte religii orientale. Este stabilit că despre zendism avea cunoștințe satisfăcătoare, de vreme ce le dezvoltă în poezii (*Demonism*). E tot așa de probabil să fi știut de confucianism¹, mai ales că obișnuia să amintească, alături de runa germanică, vorba chineză²:

Ca umbre visătoare astfel trected îi vezi,

* C-o rună în. . . capu-i [sau c-un cuvânt chinez].

Dacă va fi consultat și texte, atunci de bună seamă că s-a folosit de traduceri franceze ale lui G. Pauthier, și nu atât de *Chou-king* (în *Livres sacres de l'Orient*, Paris, F. Didot, 1840) cit de *Sse chou*, în volumul mai răspândit *Confucius et Mencius* (Paris, Charpentier, 1858). Dovezi de aceste lecturi n-avem însă.³

Biblia o răsfoie des, iată un lucru sigur. Chiar versurile :

Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea,

Cînd dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea,

De l-au prins apoi dușmanii, l-au legat și i-au scos ochii;

Ca dovadă de ce suflet stă în piepții unei rochii. . .

sînt o mărturisire a consultării directe. în *Memento mori* vorbea de David, făcînd aluzie la psalmii săi, de Solomon, poetul-rege, de templul de pe Sion, de Libanul *Cîntării cîntărilor*, în altă parte, de Gog și Magog. O poezie s-ar fi intitulat *Potiphar*.⁴ Istoria de ghetou din *Iconostas si fragmentarium* conține nume (Hagar, Ismail, Levi Canaan, Ruben) evident scoase din *Geneză*. Agar este (*Facerea*, 16) roaba egipteană, dată de sterila Sara soțului ei Avram spre a avea copii. Iar Agar naște pe Ismaii. Mai departe întîlnim și numele Ruben, Levi. Probabil că lui Levi, Eminescu i-a mai zis și Canaan, pornind de la noțiunea că Avram locuia în Canaan. Agar este izgonită, și ea pleacă cu copilul

jumătate, introducînd și o parte din *Glossarium comparativum linguae ianurite* de același. Ms. e datat de o mîna străină, 1886.

¹ I. Slavici, *Amint.*, p. 18.

² Botez, p. 378.

³ De «morală lui Laotse» amintește în *Infl. austr., Oprrt.*, ed. I. Crețu, II, p. 49.

⁴ Ms. 2259, f. 43 urm.

care suferă de sete cînd apa din burduf s-a isprăvit. Dumnezeu îi scoate în cale un izvor, făgăduind a face din copil un popor mare. De aci a putut să iasă ideea de a închide pe Hagar la închisoare, a morții copilului probabil de sete, a urciurului spart, aluzia la izvor în temniță. Tema a circulat. O trata Brentano:

O Wlste, Traum der Liebe, die verachtet

Vom Haus verstossen mit der Hagar irrt,

Wo schläft der Quell? da Ismael verschmachtet,

Bis deine Brust ihm eine Amme wird.

Levi va mărturisi că a jertfit-o pe Hagar « ca Iephta din Galaad ». Asta e semn că poetul cunoștea de asemeni *Cartea judecătorilor*, în care, de altfel, se găsește și episodul « Samson și Dalila ». Iefta a făgăduit Domnului să jertfească pe oricine i s-ar ivi în cale dacă ar învinge pe amoniți. L-a întîmpinat chiar fata lui. O tragedie *Iephta* de Buchanan fusese tradusă în limba germană în 1569, de Ionas Bitner (Iosef Nadler, *Literaturgeschichte des Deutschen Volkes*, I. Band, p. 429, Berlin, Im Propyläen-Verlag, 1938).

Vanitas vanitatum vanitas, alt titlu pentru *Memento mori*, ne duce la Eclisiast. Vorba « famen » pare a veni tot din Biblie. Mai tirziu, cînd nu mai era sănătos, se încapățîna să transcrie cu o ortografie proprie, care este cam aceea a lui Eliad, *Evangelia* lui Ioan:

«Santa Evangelia

quta de la Iwam (Cuvîntătorul de Dumnezeu).

La început era Cuventulu și Cuventulu era la Domne-Dieu și Domne-Dieu era cuventulu. Aquesta era la începutu la Domne-Dieu. Tote pre într'Ensulu se au făcut sî fora de d'Ensulu nemic nu se au facutu» etc.

Dacul blestemînd (« Să blesteme pe-oricine de mine-o avînd milă » etc.) are ceva din suflul ebraic al lui Iov:

« Și a blestemat ziua sa, zicînd: Piară ziua în care m-am născut și noaptea aceea, în care s-a zis: iată bărbat. . . Pentru că n-a închis porțile pîntecului maicii mele, că ar fi depărtat durerea de la ochii mei. . . Au nu este puțină vreme a vieții mele? Lasă-mă să mă odihnesc puțin.»

¹ *Pol.*, p. 394.

² Ms. 2266, f. 45—46. Alături poetul semnează: «[Mihaliu] *Miatiu* Eminescu».

în *Cbristos a înviat* vorbește acel « soi de oameni pe care Calistii descrie așa de bine în rugăciunea lui ». De care Calist ar putea fi chestiunea, dacă nu de preasfințitul patriarh Calist, din a cărui *Facere* sint scoase în *Evhlogieiu* câteva rugăciuni (pentru rege și oastea lui, în vreme de ciură și de foamete, la vreme de secetă și neplouare)?

12. Filologie

Cu aceasta intrăm în câmpul mai larg al filologiei, pentru care Eminescu arată o deosebită băgare de seamă. În rîndul întii, el era un strîngător harnic de texte vechi, tipărite și manuscrise, din care scotea, spre a turna în formă nouă, « limba veche și-nțeleaptă ». Din nefericire, nevoia îl constrîngea să le vîndă pe nimic pe la anticari. La Viena, Stefanelli îl văzuse cum se încerca să lase zălog lui Muritz, băcanul, « o carte veche românească tipărită cu litere chirilice . . . *viețile sfinților* sau o *biblie veche* », pe care apoi a răscumpărat-o, și anecdota ni-l înfățișează, la Iași, căutînd să petreacă anticarului Haim Smelkes din Piața Unirii « trei cărți vechi grecești »:

« — Îs vechi, îi spuse Haim, răsfoindu-le și cercetîndu-le prin ochelarii lui rotunzi. Îs prea vechi. Și apoi sunt așa scrise de prost. N-am ce face cu ele . . . »

Eminescu insistă, căutînd să-l convingă pe negustor de valoarea cărților,

— Și-apoi să-ți mai spun un lucru, adăugă moș Haim, ca să scape de insistențele poetului. Eu mi-am pus în gînd să nu mai cumpăr decît biblioteci întregi. . . Cărțile cu bucată nu sunt o afacere. . . »

— Așal replică imediat Eminescu, prinzînd pretextul negustorului. Apoi dacă nu cumperi decît biblioteci întregi,

¹ *Amint.*, p. 143. În materie de lingvistică generală cita pe Max Muller, autorul unei *Science of language*, în note « zur Naturgeschichte des menschlichen Sprache » (ms. 2257, f. 27). Nu-l scăpa din vedere pe orientalistul Bastian, pe care îl avea profesor (ms. 2291, f. 1 v.): *Sprachvergleichende Studien mit besonderer Berücksichtigung der indochinesischen Sprachen* von Dr. Adolf Bastian, Verlag Brockhaus, Leipzig. Dintre romaniști cita pe H. Schuchardt (ms. 2257, f. 174).

² *Orașul nostru*, Iași, 11 iulie 1928, nr. 10.

cumpără-mi aceste trei cărți. În momentul de față, te asigur, ele sunt toată biblioteca mea.»

Din anecdota sint adevărate două lucruri: că Eminescu avea cărți rare și că întimplarea îl făcuse să le cam risipească, într-o ciornă de scrisoare sau simplă însemnare¹, din București, cam din vremea din urmă a gazetăriei [1883], fiindcă e vorba de redactorul N. Bassarabescu, se vădea supărat în chestiunea locuinței. Condiția lui fusese să ia « odaia cu cabinetul », ceea ce nu s-a putut. Acum ședea într-o odaie întunecoasă, pentru care plătea cît costa pe an casa întreagă:

« . . . slugi stupide, o lipsă absolută de serviciul cel mai elementar . . . toate acestea mă desperează. Am să vorbesc cu Simțion să-mi dea odaia alături cu el. Am să duc un dulap cumpărat din tîrgul de vechituri; să măsoz întii ușa, să nu fie dulapul prea mare și să nu dea loc la supărările cîte le-am avut pînă acum. Tot acolo duc cărțile de la Gaster, să nu mai am nevoie a i le împrumuta. Egoist în privirea cărților din cari mi s-a pierdut o mulțime. (Să scriu lui Tiktin pentru Bojadgi și Cipariu. N. Bass.) Acolo, legîndu-mi cărțile, le vom transporta încet-încet, pînă nu va mai fi nici una aci. Pînă la toamnă mi-o succede. Acum anunț că mă duc și pace. »

Cele două cărți despre care face mențiune deosebită nu pot fi decît:

Boiadji, *Macedowlachische Sprachlehre*, Buc, 1863 [prima ediție, Viena, 1813];

T. Cipariu, *Crestomație sau analecte literare*, Blasiu, 1855 [ed. a II-a, Blasiu, 1862].

Lui M. Gaster, Eminescu i-a împrumutat manuscrise pe care acesta le-a folosit în a sa *Chrestomatie română* (I—II, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1891). Iată-le pe cele citate chiar de Gaster:

Udriște Năsturel, *Varlaam fi Ioasaf*, ms. M. Eminescu din 1814. *Chrest.*, I, p. 129.

Tetraevangel, ms. M. Eminescu, 16°, 330 foi paginate (cea. 1650—1675). *Chrest.*, I, p. 194.

Kozma, *Amartolom sotirie, adecă: mintuirea păcătoșilor*, ms. M. Eminescu, Codex Miscellaneus, 4°, No. 1, 34 foi pag. [1692]. *Cbrest.*, I, p. 295.

¹ Ms. 2255, f. 303.

[Kozma], *Partea trei pentru mîntuire păcătoșilor. Dintru ceale piste fire multe fi nenumărate minuni a prea sfintei fi de Dumnățău născătoare fi purure picioare Mariai, spre folosul celor ce vor ceti*, Codex M. Eminescu, No. 2, fol. 1 a 86-a [1692]. *Chrest*, I, p. 299.

[Kozma], *Viața fi supunere petrecerii minunilor a prea cuviosului părintelui nostru Vas[i]lie cel nou scris[ă] de Grigorie călugărul fi ucenicul lui, cuvînt de folos cătră iubitorii de Hs. cetitori*, Codex Eminescu, No. 2, fol. 86 b. — 124 [1692]. *Chrest*., I, p. 301.

[Kozma], *Scrisoare de tnvă[ă]tur[a] pre cuviofilor țî de Dijău purtătorilor părinți ce-au viețuit în pustie* [Pateric adică Otecinic], Codex Eminescu, No. 3, 133 foi pag. [1692]. *Chrest*., I, p. 304.

Oesisteri, ms. Eminescu, copie din 1779, defect, foaia întîia cu titlu lipsește, V nepag.+228 pag. paginate [1750]. *Cbrest*., II, p. 46.¹

Hronograf, ms. Eminescu, folio, defect, 505 foi nepag. [1760]. *Cbrest*, II, p. 70.

[Thoma], *A lui Iliodor istorie etiopicească*, ms. Eminescu, Codex miscell., copie din cea. 1813, folio, fol. 1—73=cap. VI—X [1773]. *Cbrest*., II, p. 88.

Ierotocrit fi Aretusa, ms. Eminescu, fragm. 6 foi cea. 1800. *Cbrest*., II, p. 178.

[Vărnav], *Kartea ce să numefte %ăbava fandosîși... în anii de la nafterea lui Hs. 1802*, ms. Eminescu, tom. I, 4°, VI nepaginate+117 paginate+scara. *Chrest*., II, p. 193.

Cuvînt pentru viitoare judecată fi pentru sfirfitul lumii... ms. Eminescu, 4°, 48 pagini nepaginate [1815]. *Cbrest*., II, 216.

într-o listă de datorii și cheltuieli e și acest punct: « Manuscript 50 (Minuni)». El se referă desigur la ms. *Minunile Sfintului Vasilie* și poate că 50 de lei a costat tot codicele din care făcea parte.²

Prin caietele poetului mai aflăm și alte însemnări de manuscrise:

¹ în ms. 2307, f. 4—5, Eminescu își transcrie *Pentru pustietate sau singurătate (Din cugetările lui Oxenstierna. Traducere din 1750) și Pentru vin. în Curierul de Iafi (v. Pol, p. 324—325)* se dau extrase din același ms. ca fiind din 1790. Trebuie să fie o greșeală de tipar.

² Ms. 2306, f. 42.

*Vedenie ce au vă%ut un schimnic Varlaam de la mînăstirea Secului din Moldova la anii de la %idirea lumii 7329, iar de la întruparea Mîntuitorului nostru Is. Cbr. 1821.*¹

*întrebările din partea Bucovinei fi răspunsurile din partea boierilor la vl. 1782.*²

*Scurtă istorie a Franciei, ms.*³

*Istorie în stihuri intru care se află viața fi faptele a marelui vileag anume Doncilă împreună cu a lui Ștefan-vodă fi a Brîncoveanului fi altele ca aceste spre englendisirea tinerilor, 1809, april 15.*⁴

*Cîteva irmoase, ce se cîntă după masă. Cîntece de lume din jumătatea întîia a secolului (Extrase dintr-un manuscript cu cîntece).*⁵

Pe extrasele din manuscrisul din urmă, care i-a plăcut îndeosebi, Eminescu a făcut unele sublinieri și încercuiri cu creion roșu. Folosirea unor idei este de altfel învederată, în strofa aceasta:

Nu știu dacă ceriul
îmi va ajuta
Să mai țin vrodată
La piept mina ta...

I-a îneintat imaginea mîinii la piept. Și iată alături o strofă a poetului:

Să țin încă o dată
Mănuța ta la piept
Și-n ochii tăi cei limpezi
Să caut lung și drept.

¹ Ms. 2307, f. 6 urm. (copie).

² *Ibid.*, f. 28.

³ Ms. 2278, f. 80 v.

* Ms. 2308, f. 80 urm.

⁴ *Ibid.*, f. 6 urm. V, și ms. 2277, f. 143 v. *Cîntece de lume și în ms. 2282, f. 1 urm. în ms. 2281, f. 69, un Cîntec pecii de lume: « Anger cu păr galben ». Numeroase sînt de asemenea culegerile de folclor în ms. eminesciene, parte editate. De notat (ms. 2262, f. 123) *Cîntecul streinătății*, al cărui spirit a trecut în *Doină* (« Numai umbra spinului / La ușa creștinului »): « Și mîncatu-s de dușmani / Ca iarba de bolovani, / Și mîncatu-s de ai mei / Ca iarba de mielușei » etc.*

• F. 6. v.

⁵ F. 5 v.

Din alte strofe ca aceste:

De-acum nădejdlile toate
De la mine s-au svirșit,
Moriu, luindu-mi ziua bună
De la ceea ce-am iubit.

Astăzi mă despart de tine
Și sufletul mi-ai săvirșit.
Pentru că a ta cruzime
M-au ars și m-au otrăvit

a putut să iasă ideea fundamentală din *Adio*:

De-acuma nu te-oi mai vedea,
Rămii, rămii cu bine !
Mă voi feri în calea mea
De tine.

Într-un articol, în fine, Eminescu se referă la niște caiete de studiu manuscrise de la Socola, din 1810, pe care le posedă.²

Poetul avea o cunoștință atît de largă a vechilor manuscrise românești, încît în 1875 (martie 16), ca director al Bibliotecii din Iași, făcea un raport către Ministerul Instrucțiunii, recomandînd cumpărarea unor cărți și mss. a căror listă o dădea.³ De acolo se vede că socotise la 269 tipăriturile din sec. XVI, XVII și XVIII și că din prefața *Condicti civile a Moldovei* aflase că tipărirea se făcuse numai de frica plastografiei.* La bibliotecă îi treceau multe cărți prin

¹ F. 10 v.

² *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 409. Sentimentalismul naiv al cîntecelor de lume place lui Eminescu, care își copiază acest aproape burlesc *Clitlec vecbiu* (ms. 2262, f. 117): «Vino scumpo de privește / Dorul teu cum mă muncește, / Nici de fel cum nu mă lasă / Nici să intru sara-n casă, / Ci din așternut mă scoală / Ca pe-un pățimaș de boală / Și mă face de alerg / Neștiind pe unde merg. / Cînd in zori de dimineață / Mă visez cu tine-n brață, / Cînd te strîng să nu te pierd / Și te chem și te desmierd, / Ars deodată sar din pat, / Singurel m-am deșteptat, / Suspinînd și amețit, / Mă simt mai nenorocit / Sunt de carne, nu-s de fier, / Ce să fac ca să nu pier, / Căci rănît sunt de amor / De nici trăiesc, nici nu mor. / Somnul meu nu este somn, / Nici pe mine nu sunt domn. / A dormi de sunt pe cale, / Zăresc chipul dumitale, / O icoană zugrăvită, / Cu mulți nuri închipuită.»

³ Cf. I. Scurtu, *Mibail Eminescu's Leben und Prosasebriften*, Leipzig, 1903, p. 42-43.

⁴ *Pol.*, p. 293.

mîini, dar și fără aceasta el s-ar fi ocupat de literatura veche, într-o notă din gazetă⁴ citează dintr-o *învățătură părinților duhovnici* anume obiceiuri pămîntene, înșirînd idolii Peruin, Lado, Colleado, Cron, Cupal și obiceiurile atingătoare de ei. Cartea se presupune a fi *Sinopsis, adică Adunare de multe învățăături*, Iași, 1757. într-un loc⁵, o însemnare dovedește că a avut sub ochi o tipăritură brîncovenească: *Stihuri politice i asupra stemei prea luminatului, slăvitului și blagocestivului Domn io Constantin B: Basarab Voevoda*. Văzuse și *Erotocritul lui Cornaro* ЦЕРWТохпиТОѣ Туоивѣа ^пamxov, ауvТісiiv Трапа BIT^SVT^OV Копvâпов... 'Ev BevсТІа... (1819) și felurite alte tipărituri din care își făcuse o listă⁶.

Pe Eminescu îl atrăgea orice operă cu caracter filologic privind dezvoltarea limbii poporului român. *Columna lui Traian* a lui Hasdeu o citește cu de-amănuntul și o recomandă tinerilor.⁷ Un necrolog al lui Fr. Diez⁸ arată că-i erau cunoscute operele acestuia (*Grammatik der romanischen Sprachen, Etymologisches Wbrterbuch der romanischen Sprachen*). Cu atît mai mult trebuia să-1 fi citit pe Miklosich. într-un șir de considerații filologice despre asemănările între limbile română și albaneză se sprijinea pe *Slavische Elemente in Rumunischer*:

«Toate limbile cite se vorbesc păstrează o seamă de numiri filologice cari, nefiînd nici de origină greacă, nici romană, nici slavă, nu pot să fi ieșit din senin ci trebuie să fi fost proprie unui popor care a dispărut acum, trebuie să corespunză c-o realitate etnică care-a existat în trecut, c-un corelat etnic. Numai în limba albaneză ele par a fi cu totul originare, și fiindcă această limbă este totodată cea mai veche din peninsulă, putem trage concluziunea îndreptățită că acele proprietăți indicate mai sus s-au născut fără îndoială dintr-un element înrudit cu limba albaneză, așadar dintr-o limbă străveche dispărută azi, din limba *traco-ilirică*. Așadar, limba traco-ilirică este temelia și substratul peste cari s-au superpus deosebitele pături lingvistice, dar aceste

¹ *Ibid.*, p. 328.

² Ms. 2276, f. 163.

³ Ms. 2278, f. 80 v. - 82; un *Apostol*, ms. 2269, f. 61.

⁴ *Pol.*, p. 233.

⁵ *Ibid.*, p. 326.

⁶ Ms. 2257, f. 425 și 428.

din urmă, cu toată suprapunerea, sunt în chiar esența lor modificate prin acel substrat.»

Aceeași opinie după Kopitar și Miklosich o îmbrățișează și Hasdeu.¹ Alte însemnări dovedesc o statornică încordare filologică. Observa, de pildă,² că *a* prepoziție și-a pierdut funcția prepozițională și înseamnă *către, la, ca și, de*: «acasă, urlă *a* pustiu, miroase *a* brânză, vremea-i *a* ploaie, *a* ninsoare, este vrednic *a* mare întristare și lacrimi». Spre documentare, trimitea la cutare pagină din *Pravila* lui Matei Basarab.

În privirea limbii latine socotea³ că «limba românească în partea ei formală latină e o limbă moată», că sufixele latine «nu mai au putere de a încolți în cuvinte nouă», excepție făcând numai *-ură, -tate, -ință* și din cele noi *-bil, -al, -ență, -oiu*. Dacă am fi redus limba numai la formele și materialul de cuvinte latine, întâi am fi sărăcit-o de locuțiuni cu nuanțe deosebite și al doilea am fi omorât-o, res-trîngînd-o la cerul mic de sufixe în mare parte moarte. Sufixele străine le socotea însă vii, mai ales cele diminutive. E un antilatinism care-1 făcea să scuze fonetismul lui Pumnul și să osîndească etimologismul lui Petru Maior și purismul *Dicționarului* «fantastic» al lui Laurian și Massim, «babilonia academică». Cum limba istorică îl interesa, preocuparea de românii de pretutindeni îl face să caute studii dialectologice. În afară de *Gramatica* lui Boiadji, care cuprindea și texte, cunoștea bunăoară o colecție de cîntece populare ale românilor din Moravia (Fr. I. Kozeluk, *Kytice % narod pisni morav. Valacbuo*, Praga, 1874). Tot-deodată colecta cuvinte românești mai rare, însoțindu-le de traducere neogreacă, germană, după caz, sau numai de lămuriri sinonimice române (*avan, angariă, adioforit, coraslă, cordun, dimon, ghron, hat, jidovină, mascara, potricală, sbeg, toloacă*).⁴ Ba chiar studia gramatica generală, luîndu-și notițe teoretice cu exemple române și mai ales germane.⁵

¹ *Fragmente p. ist. 1. rom., Ghinji*, în *Columna lui Traian*, ian. 1876, p. 4.

² Ms. 2306, f. 43.

³ Ms. 2283, f. 97 v.

⁴ *Pol.*, p. 68.

⁵ *Pol.*, p. 328.

⁶ Ms. 2258, f. 1-20.

⁷ Ms. 2269, f. 2 urm.

Anghel Demetriescu a afirmat că Eminescu «se mira cum un cap ca al lui Adolf Kirchoff își pierde vremea cu critica și restabilirea textelor antice». Totuși afirmația nu se potrivește cu mentalitatea filologică a poetului, care avea năzuințe erudite. Dacă el nu s-a încumetat la Konigsberg să culeagă din Arhivă documente privitoare la istoria noastră, este tocmai fiindcă își făcea despre lectura textelor o idee prea aspră. Ce-i dreptul, atunci nu era dedat în materie de paleografie, deși singurul mijloc de a se pregăti ar fi fost acela de a transcrie. Desigur că nu cunoștea limba latină atît cît ar fi trebuit ca să nu greșească formele gramaticale și să interpreteze bine prescurtările, și nici cunoștințe slavistice nu posedă. Abia întors în țară, și poate cu gîndul tot la studii de arhivistică, începea să-și caligrafieze capitole de gramatică slavă (altbulgarische) și să se deprindă chiar cu alfabetul glogolitic.⁶

13. Literatura română

Dacă pentru un specialist în filologie orientările de mai sus nu sînt satisfăcătoare, pentru poet atîta pricepere în privința textelor de limbă veche este un lucru admirabil. La aceasta se adaugă cunoașterea amănunțită a literaturii române. La 1870 cunoștințele lui de poezie se consemnau în compunerea bibliografică *Epigonii*: Cichindeal, Mumuleanu, Prale, Daniil Scavinschi, Ioan Văcărescu, D. Cantemir, Beldiman, Sihleanu, Donici, A. Pann, Eliade Rădulescu, Bolliac, Cîrlova, Gr. Alecsandrescu, Bolintineanu, Mureșanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri.⁷

Întîia informație istorică asupra literaturii noastre a avut-o Eminescu din vestitul *Lepturariu* al lui Arune Pumnul (I—IV, Viena, 1862—1865). Versul din *Epigonii*:

S-a întors mașina lumii, cu voi viitorul trece...

¹ *Lit. fi artă rom.*, 1903, p. 378-379.

² Ms. 2307, f. 36 urm.

³ Ms. 2306, f. 50.

⁴ în *DVN*, de rime, ms. 2265, f. 268 v.: «Bojinca».

este scos dintr-un poem al lui Vasile Fabian Bob, citat în tom. III al *Lepturariului*:

S-a întors mașina lumii, s-a întors cu capu-n jos,
Și curg toate din potrivă, anapoda și pe dos.
Soarele de-acum răsare dimineața la apus,
Și apune despre sară către răsărit în sus.

Pe Cichindeal, Mumuleanu, Prale, Scavinschi, poetul i-a cunoscut mai degrabă de acolo. De Scavinschi vorbește și C. Negruzzi, de Prale, și Titu Maiorescu în *Observările polemici*¹ îndreptate împotriva lui Pumnul (1869). Aci povestește, după amintirile lui V. Alecsandri, cum Prale își făcuse un pat mișcător pe care îl muta după direcția soarelui și cum se dezbrăca de la ușă, punându-și hainele, pe rînd, în cuie bătute în perete de la ușă și pînă la pat. De aceea adjectivul lui Eminescu:

Prale firea cea întoarsă,

sau:

Praleă — tontul fire întoarsă.

Scavinschi spunea el însuși despre sine în introducția la traducerea lui *Democrit* de Regnard:

A lui Democrit cel vesel întîmplare comicească
De Regnard alcătuită în limba cea gălăcescă,
Dar astăzi este tradusă întru această rumână
Pentru obșteasca plăcere de a unui finăr mină,
De un Daniil Scavinschi cel mititel la statură,
Pe care plăcu natutei a-1 lucra-n miniatură.

De unde:

Daniil cel trist și mic.

Vorbînd de «a iubirei primăvară» a lui Ioan Văcărescu, Eminescu face aluzie la *Primăvara amorului*:

N-am să scap, în piept port dorul
Peste ape, peste munți,
Văd că peste mări amorul
Cînd o vrea își face punți.

De aci:

Văcărescu cîntînd dulce a iubirei primăvară.

Planurile din «cuțite și pahare» ale lui Cantemir sînt mai curioase. În predoslovie *Divanului*, pe care poetul nu l-a putut citi decît în *Arhiva istorică a României* (tom. II, 1865), Cantemir dă cititorului «trei spre a sufletului dulce gustare. . . mescioare», iar la masă, în afară de «tot feliiul de hrană», întinde două pahare, «paharul vieții și paharul morței». Totdeodată însă *Lepturariul* extrage din cronică lui N. Costin partea în care se vorbește de venirea țarului la Iași și de banchetul oferit acestuia de către Cantemir. Ar fi vorba de planuri politice.¹ *Letopisețele* vorbesc într-adevăr de «paharul de-nțiu, cînd i-au închinat Dumitrașcu-vodă. . . »².

«Războiul inimic» al lui Beldiman este *Tragodia*, citită de poet mai degrabă în *Letopisețele* lui Kogălniceanu (III).³ «Lira de argint» nu e un atribut propriu numai autorului *Armoniilor intime*, căci în ms.⁴ stătuse la început Crețianu, ale cărui *Melodii intime*, așadar, le cunoștea. Tot atît de puțin erau potrivite expresiile «gură de aur» pentru fabulistul Țichindeal și «glas de durere» pentru autorul comicelor *Caractiruri*. Dar întrucît privește calificarea celui din urmă, ea s-ar datora lui Eliade, care, în biografia publicată în *Lepturariul* lui Pumnul (IV, 2), are această propoziție: «Amorul dete loc durerii și melancoliei».⁵ O însemnare⁶ arată, pare-se, că ar fi avut din Anton Pann, în biblioteca lui, *O șezătoare la tară* (1853, Partea I). Pe Pann îl și citează cu respect în articole.⁷

¹ D. Murărașu, în *Preocupări literare*, I, 3, p. 136.

² *Letopisețele*, ed. II, 2, p. 102.

³ Mai știa că Beldiman tradusese în versuri *Tragedia lui Orest*, în proză *Istoria lui Numa Pompiliu și Alexii, sau căsuța din codru* (Pol., p. 327). Credem că și «Satira din 1821» de care vorbește într-un articol (*Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 359) e tot *Jalnica tragedie*.

⁴ Botez, p. 288.

⁵ *Preocupări literare*, I, 3, p. 136.

⁶ Ms. 2278, f. 80 v. - 82.

⁷ *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 90. în ms. 2257, f. 250, se pomenește de «negustoria lui Nastratin Hoge». Aci Eminescu înșiră un număr de proverbe, făcînd dar paremiologie în spirit pannesc:

«Socoteala de acasă nu se potrivește cu tocmeala din țîrg. — Scara de sus în jos se mătură, iar nu de jos în sus. — Tot un cuc nu ne cîntă în toată vremea. — Dracu nu face biserică. — Șapte frați pe un cojoc. — Și cu vîrf și îndesată. — Știe moșul ce are-n traistă. — Tot cinele iese din iarnă, dar numai pielea lui știe cum. — Din pumni străini nu te saturezi cînd bei apă. — Acul este mic, dar scumpe haine coase. — Vinde via și cumpără stafide. — Vinde moșia și cumpără sanie. — Vremea vinde

Eliade fusese mult prețuit de poet, care face aluzie aici:

- Eliad zidea din visuri și din basme seculare
Delta biblicelor sinte, profețiilor amare...

la *Biblicele sale* (Paris, 1858). Eliade era un pseudohegelian, cultivând în *Echilibrul între antiteze* o dialectică de soiul celei kabbaliste. Vestejind pe moniști și pe dualiști, Eliade se declară trinitar, adică adept al dualităților naturale ce pot produce sinteze. După el sînt și dualități monstroase, nerezolvabile, ce țin cugetarea pe loc: viață-moarte, cald-frig. Progresul înseamnă contopirea termenilor antitetici. De pildă, timpul și spațiul se rezolvă în vecinicie, spiritul și materia în creație, sufletul și corpul în om, progresul și conservarea în perfectibilitate, guvernul și poporul în

paiele și nevoia le cumpără. — Haina asta străină a ta este. — Eu n-am ciștigat estimp, am păgubit, la anul trag nădejde.»

în același ms., f. 287:

«Decit un an cioară, mai bine o zi șoim. — Na-ți paraua, dă-mi romana.»

în ms. 2307, f. 2–3, *Proverbe românești*:

«Ai îmbiat cît ai îmbiat, dar acum ți s-a-nfundat. — Ai înghițit un ac, ai să scoți un fier de plug. — Ai găsit un sat fără de cini și îmblu cu mîinile-n șolduri. — A intrat vulpea-n sac. — Ai dat spuza și-ai luat cenușă. — A vorbit și nea Ion că este și el om» etc.

în același ms., f. 26:

«Unde auzi vorbă multă acolo-i spor puțin, că șiretlicul o îneacă. — Îmbucătura mare pop: băga-n gură, iar vorbă mare să nu scoți din gură. Vorba n zadar, pierdere de vreme.» etc.

(Zicătorile sînt așezate sub cîte o noțiune: Vorbe, Văduve, Virstă, Vreme, Vrednicie, Gură, Gust ș. a.)

în ms. 2275, f. 3, f. 142 urm., sînt culese comparații, din care extragem:

«Aleargă ca cu poșta.

„ ca la colaci.

„ ca călugării la morți.

„ ca căruța lui Ilie (aleargă trăsînd).

Alege ca vîntul gunoaielor din bucate.

Alb ca laptele — ca pana de lebădă, ca rochia rîndunelei.

Amestică vorba ca făcălețul mămăliga.

„ „ ca o corcofeală amestecată.

Ca chiagul în lapte se —

Ca măraru-n bucate se. —

Umblă ca miresele.

» » pe piuă.

„ „ rațele.

„ cu ouă-n poale —

„ c-o bubă coaptă —

„ cu picioroange

societate. 'De aci o doctrină politică asemănătoare aceleia a lui Eminescu de mai tîrziu, adică un conservatorism progresist. Eliade e un polemist înflăcărat și, cu toată extravaganța lui, viguros. Invectiva e plastică, spumegătoare, spiritul mușcător și ideile înfășurate în flăcări de pasiune. Iată cîteva rînduri care pot da o idee de contribuția teoretică a lui Eliade la formația spiritului eminescian:

«N-aveți ce face timpului, o, potenți și despoți ai lumii!

N-aveți ce face progresului, o, conservatori exclusivi, căci pasă cu timpul, și tot înainte, și tot înainte pasă, și ne duce pe toți împreună.

Din aceasta urmează că:

Spiritul este activ și materia pasivă; spiritul este mirele universal și materia este mireasa universală.

Spiritul are mișcarea, și prin urmare puterea, și prin urmare libertatea, și prin urmare inteligența, și prin urmare progresul.

Materia are inerția (nemișcarea sau starea în loc), și inerția este asemenea o putere, și în loc de libertate sau voie liberă, materia are scrisul sau factul, sau fatalitatea, sau predestinarea, și prin urmare corelativ progresului materia are conservația.

Progresul dar este activul, conservația, pasivul, progresul este mirele, conservația este mireasa.

Spiritul fără materie nu poate, nu e întreg, materia fără spirit, asemenea. Progresul fără conservație nu poate, pentru că singur e netot ca toți Sarsailii, pentru că singur e o totală risipă sau destrucție. Conservația iai fără progres e o eternă inerție, e o eternă sterpitate; conservația singură iar e ne-toată ca toți conservatorii exclusivi.

Spiritul este fecondator, materia e fecondată; progresul e fecondator, conservația e fecondată.

Din aceasta iar se vede și se recunoaște că activul este egal pasivului, însă activul e superior pasivului.

Că tot ce este egal, spre a fi dreptate, cată a sta în echilibru, cît se rumpe echilibru, nu mai e dreptate și prin urmare e rău.»¹

Să nu se uite că Eliade e singurul poet metafizician dinaintea lui Eminescu. în versuri stîlcite de neologisme,

¹ *Eqtilibru Intre anlbitesii sau spiritul si materia* de I. Heliade-R., București. Publicat de la 1889 pînă la 1869, p. 15—16.

dar solemne și nu lipsite de măreție abstractă, într-un vădit aer dantesc, el face în *Michaida* o cosmogonie spiritualistă platonico-hegeliană:

Sunt Alfa și Omega, Principiul și Finitul;
Iar intervalul este al liberei Voințe.
Am întregit Atomul, i-am dat proprietatea,
Impus-am Simpatia cu altul a se stringe
Și întregit-am Totul; iar legile-mi divine
il leagă și îl ține. Materie și Minte
Unitu-le-am prin nuntă, și Facultăți, Talente
Fărfit-am cu mâini pline, predestinai organe.
Am înăscut Instinctul spre usul Facultății;
Memoria impus-am și Rația-ntronat-am.
Format-am cunoștințe, am dat curs judecății,
Am nemurit Ideea în Formă, Calitate,
Și-n nuntă uniformă pe lege neschimbată,
De șiruri sunt conduse în line, dulci comerțe,
Idee cu idee am zis să se-nmulțească
Și-n sacră armonie formînd societate,
A combina Știința, sub care cea mai dură
Materie, docilă a se supune Formei
Și artă să producă. încit Artă cu Artă,
Știință cu Știință, și toate între sine,
Să-ncheie cunoștința Luminei neapuse,
Eternei Verități, vecin să fie Omul
Cu-a noastră Freștiință, ș-ajuns Ia sa ursită.

De la Eliade, înainte de a veni în legătură cu literatura germană, Eminescu a putut căpăta noțiunea « geniului » ca emanație a Spiritului :

Din epocă în alta, din secol în alt secol,
întreaga-mi Providență a provăzut s-aleagă
Predestinate vase spre cultul Verității,
Spre creșterea științei și sacra-i propagare.
Aceștia vorbiră, culeseră științe,
Urmașilor legară a lor înavuțire;
Se consacrară Faptei, veghiară, suferită,
Descoperiră Lumii divine adevăruri,
Pe Omul educară. Și-n zelul lor cel mare,
Fierbîntea lor credință chiemară jos Cuvîntul,
Spre împlinirea Legii ș-a omului noire.

Lui Eliade, Eminescu îi închinase două poezii, între care un necrolog. Aceasta nu-l împiedica să-și facă despre el o foarte dreaptă judecată:

« Eliad se vede a fi fost în tinerețe un om foarte inteligent. Prin gramatica sa eliminează din ortografia română toate semnele prisositoare, prin cărțile sale didactice a dat ființă limbii științifice, din tipografia sa a ieșit la lumină între anii 30 și 50. aproape tot ce s-a tradus mai bine în românește. Cam pe la anul 1845 începe însă în mintea scriitorului bucureștean o suficiență nepomenită și o decădere intelectuală cu atît mai primejdioasă cu cît Eliade era privit în vremea lui ca un fel de oracol. Limba *Curierului de ambe sexe* se latinizează și se franțuzește, el începe a scrie c-o ortografie imposibilă, nesistematică, un product bastard al lipsei sale de știință filologică pozitivă, și al unei imaginații utopiste. Făr-a avea însuși talent poetic, dă cu toate acestea tonul *unii* direcții poetice, a carii merite consistau într-o limbă pocită și în versificarea unor abstracții pe jumătate teologice, pe jumătate sofistice. Ruina frumoasei limbi vechi, care se scria încă cu toată vigoarea în veacul trecut, o datorim în mare parte înrîuririi stricacioase a lui Eliade. întimplările politice de la 1848 și petrecerea sa în străinătate îi răpiră și restul de bun-simț cît îi mai rămăsese.

El deveni din ce în ce mai închipuit și mai apocaliptic, încît, întors în țara lui și fără a fi încetat de a exercita b înrîurire și mai mare ca-n trecut, el a mai trăit ca o primejdie vie pentru orice aspirare adevărată și serioasă. *Istoria românilor* scrisă de el este o țesătură de închipuiri subiective și de greșeli; o a doua ediție a gramaticii e o adevărată babilonie de fantezii etimologice, iar poeziile sale sînt stîrpituri de cuvinte străine înșirate după o măsură oarecare. Aproape tot ce-a făcut Ion Eliad, modestul învățător de la Sf. Sava, a fost caricat de Heliade-Rădulescu. Oricine va scrie o istorie a culturii pe malurile Dunării, va trebui să vadă într-acest singur individ doi oameni cu totul deosebiți: unul modest, îngăduitor, plin de bun-simț; celalt suficient, invidios, trăind în ficțiuni și lipsit de orice bun-simț.»

Iată dovada că părerile din *Epigonii* n-au decît un înțeles literar, precum de altfel poetul însuși mărturisește în scri-

soarea către I. Negruzzi, și că el își avea opiniile sale critice deosebite. E instructiv să-1 vedem pe poet studiind în timpul rătăcirii legile fonologice ale limbii române și ortografia care rezulta din ele, plănuiind, sub amintirea lui Heliade utopicul, adaptarea unei ortografii proprii, cu care începea a-și transcrie *Luceafărul*, de altfel încă normal:

Dar neci nu știu măcar cerni ceri,
Dă-mi pace, fugi departe
Caci de luceferulu din ceriu
M'a prins un doru de moarte.

« Iobagul » lui Bolliac este, nici vorbă, *Clăcasul*:

Oh! legați pentru vecie
De pământul unde stăm,
Plătim vecinică chirie
Și pe apa care bem.
Nu avem nimic al nostru;
Tot în preajmă e străini
Venim ruși din lucrul nostru,
Și dăm peste-al lipsei chin.

Nu se vorbește aci de loc de lanțuri, încît aceasta (« Bolliac cînta iobagul ș-a lui lanțuri de aramă ») e o imagine proprie a lui Eminescu, de nu va fi o reminiscență din altă poezie a lui Bolliac, *Ocna*:

înconjurat de paznici, cu fiarele-n picioare,
Cu miinile-n cătușe, de gît cu lanțul greu.

Despre Bolliac ca jurnalist, Eminescu avea o foarte bună părere.

La Cîrlova (« L-ale țării flamuri negre Cîrlova oștirea cheamă, / în prezent vrăjește umbre dintr-al secolilor plan ») poetul subînțelege *Marșul*, dar poate și *Ruinurile Tirgoviștii*, la Gr. Alecsandrescu, *Anul 1840* (« Și ca Byron, treaz de vîntul cel sălbatic al durerei, / Palid stinge-Alecsandrescu sînta candel-a sperărei, / Descifrînd eterni-

¹ Ms. 2266, f. 20 v. Tot aci, f. 44 v., divagații ortografice: « Legile fonologice ale limbei romane și orthographia care rezultă d'in ele. *Legenda Luceftrului* aquellu *Ophpbor* (Mih-aîl). Lonchofor, Lencifer, Lancifer, lanx,-cis»; f. 45 v.: « Dați un premiu pentru rezolvarea problemului ortografic. »

tatea din ruina unui an »). Dar poate și *Candela*:

Iar tu, candelă sfîntă, a căreia vedere
îmi aduce aminte atîtea năluciri I
îmi vei fi totdeauna rază de mingîiere,
Vei ști deopotrivă și fapte și gîndiri.

« Lebăda murindă » a lui Bolintineanu este *O fată tinăra pe patul mort ei*:

Ca robul ce cîntă amar în robie
Cu lanțul de brațe un aer duios,
Ca rîul ce geme de rea vijelie,
Pe patu-mi de moarte eu cînt dureros.

Și despre Bolintineanu avea, în 1870, păreri netezi, prea binevoitoare în privința poeziei, socotindu-1 poet mare, pe deplin îndreptățite cu privire la drame:

« Venim cu părere de rău la creaturile dramatice ale d-lui Bolintineanu. O repetăm cu părere de rău căci națiunea aștepta cu mult mai mult de la poetul cel mare șt iubit, de la copilul ei cel desmierdat, decît acele drame fără caractere, fără scop, fără legătură, imposibile prin nimicnicia lor, astfel că autorul lor se pare a fi uitat că e compunătorul plin de geniu și inimă a *Cîntecelor si a Plîngerilor*, a *Baladelor*, *sinte oglinzi de aur ale trecutului românesc*. . . dramele d-lui Bolintineanu nu au nici un fond de viață, ba încă adesea respiră un fel de imoralitate crasă și greșoasă. (Vezi de ex. *Ștefan-vodă cel Berbant*.) »

Pe C. Negruzzi trebuie să-1 fi avut la îndemînă încă de acasă, pentru că și Harieta îl citise. Versurile pe care le trimite aceasta d-rei Cornelia Emilian, cu aerul necăjit de a nu fi izbutit să facă altele mai bune:

O puternică plecare ce nu rabdă-mpotrivire
Mă îndeamnă să-ți scriu astăzi cea tinăra simțire
Ce numai în singurătate își are locașul său,
Dar ceresc trimis în lume din sinul lui Dumnezeu.
Fie ca aceste scrisori ce curînd vor fi uitate
Să-ți aducă alinare unor zile întristate,
Și resfirînd pe a lor cale niște nemernice flori,
Să-ți împrăștie necazul ș-al supărărilor nori...

¹ *Pol.*, p. 57—58; cf. despre Bolintineanu și *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 144.

sint scoase, cu mici schimbări, din *Melancolie* de Negruzzi:

O puternică plecare ce nu rabdă-mpotrivire
Mă îndeamnă să cînt astăzi acea tinără simțire
Ce-n singurătate numai își are locașul său,
Dar ceresc trimis în lume din sinul lui Dumnezeu.
Fie ca aceste versuri ce curînd vor fi uitate
Să aducă alinare vrurilor inimii întristate,
Și respirînd pe a lor cale niște nemernice flori,
Să le împrăștie necazul ș-al supărărilor nori;

în *Epigonii*, Eminescu se gîndește la opera cu inspirație istorică a lui C. Negruzzi, în rîndul întii la *Alexandru Lăpușneanu*, apoi, firește, la *Rîga Poloniei și domnul Moldovei, Sobie-sebi și românii, Aprodul Purice*, scoase toate într-adevăr din « cronicile bătrîne »:

Iar Negruzzi șterge colbul de pe cronice bătrîne.

Din traduceri ale lui Negruzzi după Thomas Moore voia să folosească în cartea de lectură pe care o pregătea șase aforisme (*Ferește-te de a da sfaturi. . . , în foile organului. . . , Este lipsă de dreaptă cugetare. . . , în posifiunea cea mai nedemă... , Dacă atingi... , Iubeții intensitatea mării*).¹ Pentru aceeași carte decide să extragă din același C. Negruzzi: « *Sobieski și românii*, I (2), *Regele și domnul Moldovei, Cîntec vecbiu (Scrisori), Primblarea, Un poet necunoscut, Păcălă și Ttudală, Omul de țară, Un proces de la 1826* ».

Stima pe care o nutrește față de V. Alecsandri (« Ș-acel rege-al poeziei, vecinie tînăr și ferică ») se vede din aceea eă-i consacră trei strofe, făcînd aluzii la *Doine* (« din frunze îți doinește »), poate la cîteva din « legende », bunăoară la *înțiră-te mărgărite* din *Mărgăritarele* (« ce cu basmul poveștește »), la *Suvenire (Dridri)*, la *Mărgăritarele* (« ce-nșirînd mărgăritare. . . »), *Vis de poet*, la *Altarul Mînăstirii Put na* din amintitele *Doine*. Vorbind de comediile lui Alecsandri, Eminescu le găsește însă cam « frivole »*.

Cunoștințele literare ale poetului sînt mult mai întinse. El răsfoie bine întiile periodice românești, *Curierul româ-*

¹ Ms. 2306, f. 1.

² *Ibid.*

* « El evocă-n dulci icoane a istoriei minune, / Vreamea lui Ștefan cel Mare, zimbrul sombru și regal. »

« *Pol.*, p. 58.

nesc al lui Heliade, din care scoate citate (Paralele economice), Albina românească și Foaia satească din « Tipografia Albinei », din care avea unele numere: *Albina românească*,

Ms. 2278, f. 81 v. – 82. Copiem aci toată lista (afară de un punct, al treilea numărînd de la fine, pe care nu l-am descifrat), adăogînd note bibliografice din alte mss.:

Tipografia 177? op6080i;ou mrjTEOș de Antonie Manoil, mare sardar moldovenesc. Tipărită cu cheltuiala și dedicată lui Ioan Văcărescu. Trad. din limba italiană, Vienne, 1791.

1. Scrisoare a lui Manoil către Văcărești (Giovine instruito)
2. Scrisoare Epp. Sinadon Nicodim către Manoil.
3. Epigram făcut de marele Postelnic George Rizoi către marele

Logofet Ioan Tzareli.

KoșaxiOTDCoL. Comedie neogreacă s.a.s.l. înainte-i versuri eline ale lui Alexandru Mavrocordat.

Clotilda fi Edmond, rOmantiu istoric trad. dc I.d.N. Tom I, București, 1844.

Francesca de Palermo. Roman. La sfîrșit cîteva poezii. Buc, ș.a. *Scurta istorie a Franciei*, ms.

Aricescu C. D., *Procesul meu pentru oda la Grecia, Bucărești*, 1863.

N. T. Orașanu, *O pagină din viața mea*, Buc, 1861.

Exposifia stării învățăturilor publice în Moldova etc, 1843 s.l.

Tractate între Turcia și Rusia de Kafalov, Buc, 1850.

Memoar asupra unei epitropii nerăfuite de Aga Pavel Samsonef, Iași, 1861.

Bujoreanu, *Revederea Moldovei cu România*, Buc, 1859.

Rosetti Rosnovanu, *Apel la creștini*, Cernăuți, 1865.

Măria Rosnovanu, *Respuns ziarului Buciumul*, Iași, 1864.

ИловъJuliaItov itept opSoypacпiac. IaTpotпиXopoș ©cotza MavSaxaat, Lipsea, 1777. Dedicată (în versuri) lui Grig. Alexandru Ghika.

Este proprietatea unei farmacii un privilegiu sau nul București, 1867.

Antonie monah, *Mina lui Damaskin*, Iași, 1830.

Uniunea israelită. Respuns d-lui A. D. Holban, Iași, 1864.

Strămutarea curții de Cassapune la Iasi. Buc, 1866.

Hareti M., *Calendariu etern*, Botoșani, 1866.

Mărzescu G., *Aperarea lui Maiorescu*, Iași, 1865.

Boldur Lătescu, *Adeverut adeveri*, Cernăuți, 1866.

Alfieri, *Virginia*, trad. de K. Aristia, Buc, 1836.

Bucur, *Dascălul Caraeagea*, Buc, 1857, necomplet.

Biblioteca română din Paris, Paris, 1846.

Calendar pe 1841, Iași.

Pann Anton, *O feșătoare la fără*, Buc, 1853. Partea I.

Albina românească, anul I (No. 1 din 1 iunie 1829).

Sergiescu T., *Trei romani*, Buc, 1857.

Leon Archimandrit, *Cuvînt*, Iași, 1820.

Consulul general de Bot., *Espositia din 1870*, Bot., 1870.

Nic. Rosetti Rosnovan, *Petitiume*, Iași, 1864.

Istructiisiel fi deslegări atingătoare de legea rurală, Buc, 1864.

Reflectare, Iași, 1844.

Făia satească, an IV, 1842, complet.

an. I, nr. 1 din 1 iunie 1829, *Foaia sătească*, an. IV, 1842 (complet), an. VI, 1844 (complet). Văzuse de asemenea învâțătorul satului redactat de P. Poenaru și Aristia (invă-

- Foaia sătească*, an VI, 1844.
Voiajat tenărului Anacharsis, Iași, 1845.
Proiect pentru reorganizarea Ime/ăturitor publice, Iași, 1847.
Evreii în România, Buc, 1865.
Orașanu N. T., *Ilustrii contemporani*, Buc, 1861.
N. Rosetti Rosn., *A doua petifiune*, Iași, 1864.
Alfieri, *Saut*, Buc, 1836.
Astrucii, Iași, 1835.
Foae literară, 1838.
Agatocles. Tom. II și III, 1843.
Pelimon A., *Crimeea*, Buc, 1855.
Călătoria a trei țerani în București, 1867.
Respuns la apelul la creștini, Cernăuți, 1865.
*Spira Direște**, Modele de [. .], Iași, 1863.
Clerul roman, Buzeu, 1860.
Carte teologică fără titlu.
Asezămint p. lucrarea scoalelor, Iași, 1841.
Legiuiri, a. 1842 și 1843, Iași, 1844.
Proiect de reorganizatul triv/ăiurilor publice, Iași, 1847.
Expunerea situațiunei Moldovei, Cernăuți, 1866.
Spiferia casnici [. .] de drum, Iași, 1848.
Tableau de l'biitoire Moldave, Iași, 1840.
G. M. Alexandrescu, *Orafi*, Focșani, 1866.
Correspondenta secreți a lui Vogoridi, Paris, 1857.
Young, *Noptile*, Buc, 1835.
Misterele mahalalelor. Buc, 1857, 1,4,5,7,8,9.
Oamenii reshelului din Orient, Iași, 1855, II, IV, V.
Ms. 2276 bis:
Baraș Iuliu, *Minunile naturei*, Buc și Craiova, 1850.
Alte note bibliografice în ms. 2285, f. 71:
Escerpte. Din îndreptarea legii (Pravila) și din Nomocanon, în privința căușelor matrimoniale și disciplinare preotesei de Meletiu Dreghiciu, protopresviterul Timișoarei.
Amicul poporului. Calendarul pe anul 1872. Editor: Visarion Roman în Sibiu.
Elemente de pedagogii și metodologia de I. P. Eliad. Ediția a doua, Buc, Socex et Comp.
Istoria contemporani de la ISIS pini în z'lele noastre de P. I. Cernătescu.
Istoria reshelului franco-german de d. N. Preda, ilustrată. Broșura III. Dicționarul limbei române. Proiectu alu academiei de A. T. Laurian și I. C. Massim. Fasciculul al 26.
Înfluința tuminii asupra vieții de Stef. C. Michăilescu.
S-a pus sub tiparu:
Gramatici români teoretici și practici compuși după metoda lui Aln fi Ollandorf în limba ungurească de Andreiu Cosma.
Vornicul Bucioiu. Dramă în 5 acte de V. A. Urechia.

țămîntul democratic). Se vede iarăși că-i sînt foarte bine cunoscute litografiile *Albinei*. Că amintește odată de Gh. Lazăr nu e de mirare. Pe Ion Barac¹ îl folosise în *Basmul lui Arghir*. Știa și de Vasile Aaron, autorul poemelor *Patima lui Hristos și Piram fi Tisbe*.² Amintea la moartea lui S. Marcovici³ de traducerile acestuia, într-o « limbă aproape clasică » ce « poate servi de model oricărui scriitor român », de unde urmează că citise *Filip și Oreste* după Alfieri. Lăuda informația harnică din *Istoria lui Mibai-vodă Viteazul* a lui N. Bălcescu, dar mai cu seamă limba, care este « culmea la care a ajuns românimea în deobște de la 1560 începînd și pînă astăzi » (1877, *Bălcescu fi urmașii lui*).⁴ Despre C. Negri, la moartea lui (1876), scria cu o adevărată venerație, numindu-l « poet și prozaist eminent ».⁵ Stimă ceva mai cumpătată avea pentru C. Bălăcescu, ale cărui scrieri le cunoaște foarte bine.⁶ Chiar scrierile agronomice ale lui Ion Ionescu de la Brad (deci *Calendar pentru bunul cultivator*, ed. III, Buc, 1861) îi sînt cunoscute și le prețuiește ca fiind scrise « în limba și în chipul de a gândi a poporului ». Din Baronzi declama încă de pe cînd era la Blaj:

Dane, băiete, copil de lele,
Pe cine cauți noaptea la stele?

versuri anume din *Nopturnele (Dan fi arabul)*. În *Romana*, acesta utiliza numele *Mira* și cuvîntul *Somnia*⁷. *Daciada* a apărut mult prea tîrziu (1890), dar în proza lui Baronzi Eminescu putea întîlni material senzațional. Afară de *Bătrînul misterios*, Baronzi mai publica în aceeași broșură o traducere, *Fantasmel nopturne*, tratînd despre preținșii strigoi ai unui castel pe care un tînăr duce viteaz îi identifică drept « fabricatori de monede false ». Asta amintește de *Falsificatorii*

¹ *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 408.

² *Pol.*, p. 302; *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 144.

³ *Pol.*, p. 306.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, p. 329.

⁶ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 154 urm.

⁷ *Pol.*, p. 300.

⁸ *Ibid.*, p. 294 urm.

⁹ *Ibid.*, p. 306; v. și *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 30-34.

¹⁰ Regăsim *Somnia* și în *Momente ctmpefti, kolektsie din Poeziile unui Sătean*, II, București, 1852.

de bani. Castelul Brîncovenesc, traducere și ea din Al. Dumas¹, e o poveste cu vampiri în care strigoiul banditului Costache vine noaptea și suge sânge dintr-o rană de la gîtul Edviței. În *Confesiunile unui arbore* sînt reconstituiri din epoca cețoasă a originilor, cu un Corcoduva (nume luat de la Petru Maior), consacrat pe muntele Pion, de către bătrînul eremit Adanail, drept căpetenie a românilor în veacul lui Ion Asan. *Fîntina finelor* narează întîmplări din vremea lui Bogdan-Dragoș, cu români apărîndu-se de tătari în subpămînte secrete, mobilate cu scaune și mese de mesteacăn.

Drama *Grigore-vodă* a lui Depărățeanu i se părea «o genială aruncătură pe hîrtie în țesătura ei, neadevărată și neverosimilă pe alocuirea». Din *Grigore-vodă* e posibil să vină expresia «Udrinaglava» din diatribele împotriva lui Petrino (act. I, sc. XIV)*:

Măi sîrbule, mă jur,
Ce-ți trag acum o uiri na glavă!

De acolo poate să fi ieșit și sugestia îndrăgostirii unei evreice de un creștin, deoarece în *Grigore-vodă* Rebeca iubește pe căminarul Costachi.

Iar opinia amară dintr-o scrisoare de la Berlin, anti-hegeliană, că «două motoare pun în circulațiune istoria universală scrisă după calapodul prost al lui Hegel: stomacul și încă ceva ce se poate ușor ghici...» seamănă cu o strofă din *Vara la țară*:

în Paris, în Londra, n Viena,
De la Sena
Pîn' la marea de Azof,
Vede, toată-nvățătura
Că e gura,
Și stomacul – filozof.

¹ Nuvela a fost retradusă mai tîrziu: Al. Dumas-Tatăl, *Strigoi* Carpatitor, traducere de D. Anghel și St. O. Iosif, Buc, Bibi. Mînervei, nr. 38, 1909.

² Gr. H. Granda, în *Misterele românilor*, va încerca (1879) să lege prin metempsihoasă generația de la 1877 a unui Deciu Longin cu strămoșii daco-romani, descriind un sat etnic în munții Bucegilor și sanctuarul cu simulacrele zeilor străbuni. Și acolo, mobilier rustic de stejar.

³ *Pol.*, p. 59.

⁴ în *Satire politice care au circulat în public, manuscrise și anonime între anii 1840–1866*, culese de C. D. Aricescu (Buc, Gr. Luis, 1884), întîlnim la p. 19: «Udina glava / A luat slava / De la sultanul chiar de Mușir.»

- Ar fi urmat să extragă apoi pentru manualul de care am vorbit și din *Pildele* lui Iordache Golescu: *Cinele credincios*, *Țăranul ministru*, *Prietenul adevărat*, *Mulțimea doftorilor*.

Pe Russo, în fine, îl amintește în *Dicționarul de rime*.*

Se înțelege că trebuie să fi cercetat de aproape cu atît mai mult pe scriitorii contemporani, pe unii prețuindu-i, pe alții nu, și întîi de toate pe junimiști. Maiorescu¹, Slavici², Pogor³, Creangă⁴, Iacob Negruzzi⁵, V. Conta⁶, Al. Odobescu⁷, I. Ghica⁸, S. Bodnărescu⁹, aceștia îi ieșeau în cale la tot pasul, și apoi erau în parte prietenii lui. Pe Hasdeu, ale cărui opere de erudiție le consulta în așa fel încît își atrăgea protestul istoricului, și în *Ră^yan fi Vidra* al căruia jucase un rol la teatru, trebuia neapărat să-l prețuiască. Dar fiindcă Hasdeu e un dușman al «Junimii», poetul îl ironizează și-l pune laolaltă cu G. Sion, Maxim și Petrino, căci și de acesta din urmă e vorba de vreme ce el așezase pe Ștefan la gura cuptorului¹⁰:

Nu m-am deprins s-admir de cu vreme sublimele scrieri
Ale lui George Sion, Maxim, Ureche, Hasdeu
Ș-am lăsat să doarmă-n colbul sfințelor cronici
Pe strălucitul Ștefan și pe viteazul Mihai,
Nu-l așezai pe cel dentii l-a cuptorului gură,
Nici pe Mihai nu făcui să rimeze cu rai.

¹ Ms. 2306, f. 1.

² Ms. 2265: «pus-o, Russo». în ms. 2257, f. 286, sînt cîteva proverbe cu glose extrase probabil tot din Iordache Golescu: «A umblat cît a umblat, dar acum i s-a-nfundat. Se zice pentru cei ce cad în multe primejdii, dar de cea din urmă nu mai pot scăpa» etc. De asemeni, în ms. 2269, f. 55, sînt notate iarăși pentru o *Carte ie lectură*. A. I § II: *Cinele credincios*, pag. 831, *Calul*, p. 788 jos, *Prietenul adevărat*, p. 797, *Trei tovarăși*, p. 798, *Păstorul ministru* și alte două bucăți scrise cu creion roșu.

³ *Pol.*, p. 21-23; *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 127.

⁴ *Pol.*, p. 343. Eroii din comedia *Toane sau vorbă ie clacă* de I. Slavici sînt Cesar Gaetan, Stante-Pede, părintele Chiriac Chisăliță, dascălul Averchie Buchilat. Numele celor doi din urmă a fost împrumutat și de Eminescu.

⁵ *Ibid.* p. 323.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Veneticii*.

⁸ *Pol.*, p. 330.

⁹ *Ibid.*, p. 297.

¹⁰ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 127.

¹¹ *Pol.*, p. 59.

¹² *Botez*, p. 385.

Alături de Popovici-Ureche, o țintă a ironiilor lui Eminescu este Fundescu, foarte maltratat.

Ca unul ce trăise prin preajma teatrului, Eminescu se arată foarte expert în această materie și se citează nume de dramaturgi astăzi cu desăvârșire uitați, ca Dimitrescu, Lăzărescu, Halepliu, Mavrodol, St. Mihăilean, Carada.

Studiul asemănarilor ne mai poate da alte indicații, dar nu înseamnă că Eminescu era dator neapărat să lase o urmă de ceea ce citise. Astfel: Mihnea din proiectul *Grue-Singer* trăiește ca prisăcar prin locuri sălbatice. Asta aduce aminte de poemul polon al lui Miron Costin, pe care Eminescu îl cunoștea (*Letop.*, III, ed. 2):

«Cutreierind toate locurile împrejur, ceata vânătorilor zărește deodată, în tăcerea seninei aurore, o columnă căruntă de fum înălțându-se în valuri pînă la nouri. . .

Merg fără sfială după indicațiunea fumului, trec un al doilea riu, și li se prezintă înaintea ochilor o dumbrăvioară rotundă și veselă, din care iesă misteriosul fum de cărbune.

Alergînd prin rediu, iată că unii vînători găsesc într-o prisaca un moșneguț cocoșat de ani, care acopere stupii, ia seama la toate, priveghează cum matca își scoate albi- nuțele, dezlipește strătușoarele de chihlimbar ale cerei, drege, îndreaptă, reînnoiește...»

Episodul Traian-Dacia din *Memento mori* e o acceptare vădită a legendei lui Asachi, *Dochia și Traian*, în care Dochia, fiica lui Decebal, spre a scăpa de urmărirea împăratului Traian, e prefăcută în piatră. «Potica » și elementul pastoral sînt și la Asachi:

împăratu-n zadar cată
Pe Dochia a-mblinzi;
Văzînd patria ferecată,
Ea se-ndeamnă a fugi.
Prin a codrului potecă
Ea ascunde al ei traiu;
Acea doamnă tinerică
Turma paște peste plaiu. . .

¹ *Opere*, ed. I. Crețu, III, p. 384, 401, 423.

a *Pol.*, p. 57.

Cînd întinde a sa mîină
Ca s-o stringă-n braț Traian,
De-al ei zeu scutită zîină
Se prefăce-n bolovan.

Asachi, în încercările lui de mitologie, cu evocarea lui Dragoș, trebuia să intereseze pe Eminescu. Sonetele asachiene au rezonanțe eminesciene:

Ca să doresc a vieței nemurire
Mă-ndeamnă raza-ți care-n cer se vede,
Cum statornică urmează-a ei rotire.

Muntele Pion din *Povestea magului* nu este decit Ceahlăul, așa cum îl botează Gh. Asachi.

E cu puțință ca gîndul unei comedii lirice cu titlul *Arpad* să fi ieșit, prin analogie, din opera lui G. Verdi, *Attila*, al cărei libret fusese publicat de Asachi.

Litografiile institutului «Albina», de care se vorbește în *Aur, mărire și amor*, nu sînt scormite. *Dochia și Traian* de Schiavoni (1839), *Alexandru I, domn al Moldovei, luînd coroana din mîna solilor împăratului Ioan Paleologul*, litografie de K. T. Hoffmann, sînt foarte cunoscute. Litografia înfă- țîșînd pe *Belitșar, generalul Ini Justinian, ducînd pe brațe pe călăuzul său muțcat de șarpe* trebuie să fie făcută după *Salvator Rosa* sau poate după Franțois Gerard. După acesta din urmă, Belisariu, bătrîn și orb, ține pe brațul stîng copilul care-l călăuzea, în vreme ce cu bățul dibuiește drumul, în jurul picioarelor copilului e învîlătucit un șarpe subțire ce i-a făcut o mică rană.

Pentru un cunoscător atît de desăvîrșit al publicațiilor «Albinei», cum era Eminescu, titlul *Pustnicul* al unui proiect putea fi întărit în mînte și de titlul unui roman senzațional «cu arătări» tradus de Pavel Pruncu, și anume *Pustnicul, alcătuirea scriitorului franțez Viconte D'Arlehkurt (I—II, Eșii, în tipografia «Albinei», 1837)*, cu două destul de izbutite «icoane litografisite».

Interpretate, datele de mai sus dovedesc curiozitatea largă a poetului și deplina stăpînire a literaturii române, pînă în colțurile cele mai obscure.

Ideea epopeii dacice nu era nouă pentru literatura română. Gh. Asachi o folosise cu evlavie în *Dochia și Traian*,

¹ Ms. 2255, f. 85-91.

pe care o divulga și în opuri explicative la tablouri, pentru străini, ca *Doquie et Trajan, legende populaire des Roumains suivie d'un itineraire au mont Pion* (1840). Traianida lui D. Bolintineanu, naiv epos în VIII doine, este totuși o încercare serioasă de a combina miturile române cu cele getice, nu fără relativă informație. Astfel, soli sînt trimiși lui Zamolxis în cer, prin însulițare. Zeul e dătător de noi forme și mai ales (ca fost sclav la Samos) pitagorizează:

... Unindu-se,
O, zei, cu numărul soț unitatea,
Naște din sine-le viața, armonia,
Rod al neantului, umanitatea.
Corpul și sufletul două sunt, zeilor.
Sufletul omului e despărțit:
Partea cu vintului ș-a necuvîntului,
Sufletul omului e nefinit:
Trece la soarele vieței sub fotmele
Noi ce le capătă prin încetare,
După cum merită pentru păcatele
Și rătăcirile ce-n lume are.

Printre divinitățile Carpaților se află și Fosforos (adică Luceafărul), zeu al războiului, al amorului, zis și Făt-Frumos. Zeii sînt incredințați, ca și în *Panorama eminesciană*, că «causa Daciei este a zeilor Daciei». De aceea, după chipul homeric, se amestecă în luptele oamenilor. Dragostea își are și aici o mare parte. Decebal iubește pe iasiga Tilia, soție a regelui Vesura, iar romanul Masiam Levian pe «vergura» dacă Lazea. Apar numeroși aliați ai dacilor, iasigi, sarmați, buri, besi, roxolani. Sub titlul *Decebal*, I. P. Florantin publică în *Convorbiri literare* (an. III, 1869–1870, p. 1 urm.) o nuvelă destul de pitorescă unde, abia întors din luptă cu iasigii, Decebal află de suirea pe tron a lui Traian. Mai încolo, Longin, mina dreaptă a împăratului, e atras în cursă de Decebal, cu ispita că acesta se va preda. Longin se omoară. Decebal are o fată, pe Dochia, care se îndrăgostește de Traian. Ea se duce cu Bicilie la acela. Văzîndu-1, fiecare se repede să-1 apere, bănuind pe celălalt, și Bicilie omoară pe Dochia. Decebal săgetează din turn și ucide pe Bicilie, care dezvăluise lui Traian unde se aflau ascunse comorile. Decebal dă foc ce-

tății Sarmisgetuza. Și Pclimon scrisese un astfel de poem.¹

Grue-Singer c o dramatizare a legendei *Gruui-Singer* de acel V'. Alecsandri, căruia poetul îi mai folosise ca punct de pornire a unei scurte drame poezia *PLmmi. Gruui-Singer* fusese publicat în *Convorbiri literare*, numărul din iunie 1875, astfel încît tragedia eminesciană se așează după această dată, aducînd îndrumări cronologice și pentru alte computuri adiacente. Alecsandri făcuse din Gruiu un caz patologic de ereditate criminală:

E crud destinul, crudă moartea! Dar în cruzime
Pe Singer ucigașul nu îl întrece nime I
De-abia sosit în viață prin moartea mamei sale,
Vrăjitu-1-au Satana cu poftă criminale
Să schingiuie, să rupă, să prade, să omoare,
Să fugă-n întuneric de oameni și de soare.
Străin de toată mila, plăcerca-i cea mai vie
Au fost să nimicească pe lume tot ce-nvie,
Să calce flori și toadă, să strice cuibuti pline,
Să smulgă aripioare de fluturi și albine.
Acum însă el cată un alt soi de victime,
îi place-a sui scara năpraznicelor crime;
Acum Ucide oameni I. . . Cum îi zărește, ride
Și îi ucide, numai de setea de-a ucide I

Gruiu nu se gîndește cu înduioșare decît numai la bătrînul său tată, dar cînd acesta vine în codru spre a-1 scoate de pe calea pierdută, îl lovește cu barda. Fulgere

¹ Alessandro Pelimon, *Trajan în Dacia, rebelul romanilor cu dacii la anul 102–105 după Christos*, poemă istorică în versuri. O nouă ediție corectată și cu oare care adăogiri, Buc, 1874. Numele de daci sînt Pelasgion, Vizen, Decidav, Hemidrat, Decen, Totida, Giliu, Diego, Vicol, Midon, Sahi, Teras, Eusor, Alastor, Zevula, iar de femei, Dochia, Nivi, Pertas, Dava, Mira și Simbrula. în sinul Carpaților sînt grote, tezaurul dac e îngropat sub apa Sargeția. Spectacolul alpestru și minier e sugestiv: «Peste-a muntelui mărîre / Sunt profunde grote, negre / Mult obscure nepătrunse, / Construite din mari petre, / Monstruoase și imense; / într-o largă-ntunecime, / Haos negru, scufundate, / Parc-ar fi o adîncime / D-o adînc' adîncă mare».

în *Flori de Moldo-România* (poesii, Buc, Tip. «Cesar Bolliac», 1864), dăm de o compoziție *Drumul negușătorului*, care prevestește *Doina*: «Hai-deți I Hai I la Dorohoi, / C-avem sumă, cai și boi; / Multe capete să zic / Să le vindem pe nimic. . . / Ș-apoi cum, românii, noi / Dăm ca racii înapoi?..»

aprinde pădurea, un glas de sus îl blesteamă:

« Tu, proclat, ucigașe! infame paricide !
Tu, pentru care astăzi tot iadul se deschide,
Tu, răpitor de zile cui ți-au dat viață, nume!
Atunci a ta osindă sfinșit să aibă-n lume,
Când astă buturugă de arbor ars, sub care
Părintele tău zace ucis, fără suflare,
Va da și flori și frunze, etern fiind udată
Cu apa cea din vale în gura ta cărată.»

Peste o jumătate de veac, paricidul își ispășea încă pedeapsa:

Bătrîn ca lumea, girbov, sub vîntul relei soarte,
El pare că de secuii au fost uitat de moarte.
Pleșuv, pe a lui frunte pîrlită, nesenină,
Trec nori de gînduri negri sub cari ea se-nclină
Și desele sbîrcele pe ea sînt împletite
Precum o țesătură de fire încilcite,
Sprincenele lui albe pe ochii lui se pleacă,
Lăsînd de-abia prin ele lumina ca să treacă.
Iar barba-i lungă, aspră, se tîrîie-n cărare
Pe cînd el se tot urcă pe brînci, fără-ncetare.

Dînd apă unei păsăruici pe jumătate moartă de sete,
este în sfinșit absolvit și moare.

înfrîurirea cea mare o exercită Alecsandri nu în cele
cîteva poezii de adolescență sau în *Mortua est*, ci în studiul
general al formelor. Răsfoind bine pe Alecsandri, vom fi
mirați să întîlnim eminescianisme.

Tu să mori, dulce minune!

amintește nu numai pe:

Și te-ai dus, dulce minune. . .

dar toate idilele în versuri de 8 silabe.

« Hai cu mine-n codrul verde
S-auzi doina cea de jale
Cînd plăieșii trec la vale
Pe cărarea ce se pierde»

nu e decît:

« Hai în codrul cu verdeață,
Und-isoare plîng în vale,
Stîncă stă să se prăvale
în prăpastia măreață.»

Tot astfel, strofa din aceeași doină *Sora și hoțul*:

« Vin în lumea fericită
Cu voinicul ce te cheamă,
Căci cu dînsul nu e teamă
De-a mai fi călugătită». . .

are căderea lirică din:

Vino-n codru la isvorul
Care tremură pe prund,
Unde prispa cea de brazde
Crengi plecate o ascund.

«Cu ochi mari fără' de noroc» (*Baba Cloanța*) nu pare
oare un vers scos din Eminescu? Lungile compoziții epice
fabuloase, cu descrieri grandioase de natură, cu sfortări
de expresie viguroasă și nouă se izvodesc din *Legende*. Iată
versuri ce ar părea scoase din episodul dacic al poemului
Memento mori:

Pădurea-ntreagă arde cu negrele-i păcate,
Lășînd lumini pe ceruri, pe dealuri depărtate,
Și oaspeții prădalnici în zboruri zgomotoase
Se duc, vîrtej fantastic, cu țipete fioroase.
Pădurea arde; brazii s-aprînd ca nalte torții,
Sub bolte-nflăcărâte trec victimele morții,
Lung șir de spectri palizi ce merg ca să arate
Lui Singer a lor fețe și răni nevindecate.

O poezie alecsandriană, publicată în 1865 în *Foaia Sofie-
tății din Bucovina*, intitulată *La o mamă*, sună așa de emines-
cian:

Sînt oare de jale fără mîrginire,
Cînd sufletul simte dor de pribegite

Și-ar vrea ca să treacă de-a lumii hotar,
Scuturînd din aripi a vieții amar. . .

încît, în repezeală, N. Iorga a crezut-o de Eminescu, deși poezia se găsește în culegerile lui V. Alecsandri.

în Gr. Alecsandrescu, poetul adolescent a putut să-și întărească platonismul, care-i venea totuși din alte fintini. Cutări versuri par luate din *Povestea magului*:

Acolo în stele ca-n lumi de lumină,
Sunt suflete, îngeri, ce cînt și ador;
Ființi grațioase ce blind se înclină,
Cătindu-și în lume tovarășii lor.

Un vers din Nicoleanu¹:

Cea mai dulce, mai frumoasă și mai scumpă din femei I

amintește pe:

De astăzi nu-mi mai pasă
Că cea mai dulce-ntre femei
Mă Iasă.²

Dar e nevoie să imiți pentru a întocmi un adjectiv așa de simplu?

Din Bolintineanu, Eminescu a luat ritmuri; precum a luat din Sihleanu, Depărățeanu și din Alecsandri. în *Revederea de Sihleanu* e mișcarea din *Amicului F. I.*:

Frumoase locuri, verde cîmpie.
Unde junețea mi-am petrecut,
Iacă vin astăzi cu bucurie
Să vă văz iarăși, să vă salut.

Barcarola amintește puțin idila lacustră eminesciană:

Valul doarme, vîntul tace;
Singur numai eu veghez,
Și in barca mea îmi place
L-a mea dulce să visez.

¹ N. Iorga, *Literatura română necunoscută*, în *Rev. Fund. reg.*, 1 aprilie 1934.

² Ms. 2257, f. 55 v., notă bibliografică: *Poesii* de Nicoleanu. Tot aici: *Ideal și real* [de Gr. H. Granda]; *Grigore-vodă* [de Depărățeanu]; *Poesii* de Gr. Alecsandrescu; *Viața lui Mălescu*; *Epistole etice*; *Studii economice*; Florentin (f. 68); Negruzzi (f. 68); Crepanu (f. 72).

³ Cf. și N. Scuttescu, *Poesii*, 1867-1876, Buc., 1877: «Mai mult timp nu mă vei ține / Lingă ține / Ca p-un orb, / Desmierdările-ți să sorb» (*Sirena*).

«Multe flori în lume, flori mirositoare» ar fi putut-să se înfigă în memorie, dacă ne-am închipui că Eminescu sorbea pe Sihleanu, ca să dea:

Multe flori sunt, dar puține
Rod în lume o să poarte.

Dar nu trebuie să uităm versurile alecsandriene:

Multe flori lucesc în lume,
Multe flori mirositoare.

Versul din *Veghiarea*:

Bătu chiar miezul nopții și somnul nu sosește. . .

sună puțin ca începutul din *Muresan*:

Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă,
Și somnul, vameș vieții, nu vrea să-mi ieie vamă.

Sihleanu vorbește tot astfel de «păduri misterioase». în *Logodnicii morții* sînt mișcări din *Strigoii*, dar și din *Gemenii*. Oscar întâlnește pe Ema ca Arald pe Măria. Blîndețea fetei îi dezarmase brațul.

De-atunci, fecioară blondă ca spicul cel de griu,
Veneai la mine noaptea. . .

zice Eminescu, iar Sihleanu:

De atunci la dînsa mă-nchinai fierbinte.

Arald «tăbărise» pe Nistru, iar Oscar porni «în taberi». Crezîndu-se fără bună naștere, el pleacă în lume,

Să mă-narc de slavă, să ciștig un nume,

așa cum face alt erou eminescian (*Legenda cîntărețului*). în vreme ce Conrad nuntea, apare pe neașteptate Oscar, plin de blesteme. E scena din *Gemenii*, apariția lui Sarmis la nunta lui Brigbelu.

Sihleanu are și el înclinațiunea către colosal și geologie:

Cu cedri-a căror frunte se nalță pîn'la nori,
Cu munții săi gigantici, din cari furioase
Șiroaie cad și umplu prăpăstii negricioase,
Cu zgomote și urlet ce umple de flori. . .

precum și plăcerea de a descrie în proporții fabuloase salonul cu lume:

Intr-o sală decorată
Cu tapeturi purpurii,
Mult mai mult iluminată
Decit bolta instelată
Cu lucirile ei vii.

Voi o masă-ncoronată
Cu cristaluri și cu flori.

Sala de marmură și daurită,
Cu bolți mărețe, stâlpi de granit,
De flori ghirlande e-mpodobită. . .

Mii de lumine schinteitoare
Din policandre se răspindesc;
Valuri de flăcări strălucitoare
în candelii d-aur vesel lucesc.

Și Sihleanu cultivă macabru biirgerian în *Strigoii* și *Eogpducii morții*. Acesta era însă un motiv la modă în deceniile care au premers apariției lui Eminescu. La *Strigoii* lui Alecsandri, Costache Negri făcuse partea a II-a iar M. Zamfirescu compusese poemul macabru *Mireasa strigoiiului*.

În Andrei Mureșanu, pe care Eminescu îl alege ca erou al poemului său faustian, sînt mai multe pretexte decît motive literare. Mureșan profesa un fel de pesimism, de care n-avea probabil conștiință:

Cum dar pulberea cutează
Firei a s-împotrivi,
Cum viermele nu-ncetează
Pe alt vierme — a1 urgisi? . . .

De nu cumva mama fire
A propus din început:
Fiară fierei spre nutrire,
Alt exemplu n-am văzut.

¹ Cf. A.I. Papadopol-Calimach, *Amintiri despre Costache Negri*, II, în *Revista nouă*, II, 1889, nr. 10.

Viața e somn:

Au doară lași ursitei să poarte cîrma-n lume,
Seau sclav venii la gînte și soțul meu de domn?
Atunci din legea firei s-a șters cerescul nume
De « Drept » și de « Dreptate », atunci viața-i somn.

Ca și Toma Nour, ar dori să rătăcească prin părțile boreale:

La ce vii, primăveară, să-mi trîndăvești viața,
Mai bine-mi este iama prin poli a rătăci.

Poate că poetul l-a făcut pustnic pornind de la aceste versuri:

La voi, codri din pustie,
Mi-a rămas să viețuiesc;
Voi gătiți-mi o chilie
Supt fagi, carii nu-nverzesc!

Dacă Eminescu citează pe Bolliac este fiindcă acesta, pe nedrept ignorat, era un viguros poet al colosalului, al devenirii cosmice, al invectivei (*Cugetarea I-a, Susana. Epistola la D.K.A.K.* are mișcarea *Scrisorii I* (« O să-mi spui că. . . »). Fără o apropiere vădită verbală, Bolliac este substanțial cel mai înrudit poet premergător cu modul eminescian. Ideologic, Eminescu îl aproba.

Depărățeanu, poet remarcabil, avea sarcasm și o mare inventivitate verbală¹, și astea au putut fi utile lui Eminescu în muștrările făcute junimii și oamenilor noi.

E de observat că satira politicianului instruit la Paris cu « un vals din Bal-Mabil »² o făcuse și G. Crețeanu,

¹ Anume cuvinte (*ufure, verdură, chiară, flamă, vil, respândă*) sînt comune la cei doi poeți. În *Nihil novi sub sote* critica monarhilor amintește împărat fi proletar. *Pelegrinul* e învățatul din *Scrisoarea I*, urmărind prin « sticla telescopă » cometele, poezia XIX conține o cosmogonie (« Na-înte, mai nainte d-a mundului creare, / Spiritul div pe-ntinse tenebre se purta »). Și poezia XXVII, cu critica progresului, cuprinde mișcări eminesciene (« . . . o turmă ș-un păstor / Acesta e progresul... — poetică minciună »). În *Vara la fără* aflăm: « înțeleptul, / Care zi cu zi cîr-pind / Ale sale zile pline / De suspine, / Vede cărțile-i mințind I ». În *Isus în templu*: « Așează-aureolă pe fruntea cea obscură, / Pe mic îl face mare, pe mare-l face mic ».

² Din *Notes sur Paris, vie et opinions de M. Fre'd.- Th. Graindorge de H. Taine* ne putem face o idee despre balul Mabil.

spirit satiric, în «schița contimporană» *Un boier nou* (*Rev. contimp.*, 1873, p. 44 urm.):

Iar la Paris o dată cînd m-am văzut ajuns,
Pe lingă drept, cancanul a studia m-am pus.
în amator la școală din cînd în cînd mergeam,
Dar la *Mabille*, la *Prado*¹, foarte exact eram.

Partea mortuară din *Strigoi* Eminescu o pune sub semnul deșertăciunii biblice: «. . .că trece aceasta ca fumul de pre pămînt. Ca floarea au înflorit, ca iarba s-au tăiat, cu pînză se înfășură, cu pămînt se acopere.» A doua are ca «motto» o credință poporană, atestată într-o poezie a a lui G. Barozzi, *Cățelul pămîntului* (*Revista Carpaților*, 1861, p. 256 urm.):

Cînd eram copil, țin mînte,
Mama-adeșea îmi zicea
Ș-a mea lacrimă fierbinte
De pe ochii mei ștergea:
– în numele sînruului,
Taci, s-auzi cum latră
Cățelul pămîntului
Sub crucea de piatră.

A treia parte din *Strigoi* aduce un citat din *Pravila lui Matei Basarab*, 1652, pe care Eminescu și-l însemnase în hîrțile sale: «. . .cum de multe ori cînd mor oamenii, mulți diîntr-acei morți zic se școală de să fac strigoi. . .».

Comparația între *Mureșan*, operă postumă, și *Abasveros tn veacul nostru* de Samson Bodnărescu, scrisă în același metru dar fără rime, ne dovedește apropierea lor. Aceleași imprecății din partea lui Ahasveros, lovit de trăsnete de Iehova, și aceeași nepăsare sarcastică:

Zadarnic încercarea ți-a fi de-a mă sfărma. ..
M-ai pedepsit odată să fiu ca tine vecinie. ..
(Un fulger lovește asupra-i)
Ha! ha! îl repește, îmi place jocul tău,
Ades seîntei de-aceșta zburdat-au împrejur-mi,
Ades am ris de ele și de mînia ta.

¹ în text: *Prudo*.

² Ms. 2306, f. 43.

Un alt fulger «pălește» o floare privită de rătăcitor, dar acesta socotește zadarnică «tirania» lui Iehova:

Și crezi c-ai nimic-it-o? I-ai dat o nouă formă
– Atit – căci existența tu nu i-o poți răpi!
Sfărmată în atome va dovedi și dînsa
Cit ești de neputernic; un fir de-a ei cenușă
Ajunge să-ți arate că n-o poți nimici!

Schimbarea tabloului după furtună corespunde întocmai dezvoltării poemului eminescian. De altfel, accentele «eminesciene» sînt dese în opera lui Bodnărescu. Filozofia «răului» se află limpede formulată în *Ei*:

Și cînd mă-ntreb cu mîntea, nimic nu-mi pot răspunde,
Decit că-i rău în lume, durerile pe unde
Mai des sunt semădate și nasc, trăiesc și cresc. . .
Mă-ntreb ce este scopul durerii pe pămînt? . . .
Că-i doamna firii noastre pricepem și simțim.
Dar care-i e chemarea, aceasta nu o știm.

în ce fel și din ce parte s-a făcut contaminația nu este încă limpede.

Urmărirea de sus, în raza lunii, a omenirii nocturne, a regelui, a zarafului, a dascălului astronom deșteaptă în mîntea, fără să putem totuși stabili cu încredere un proces de filiație, o pagină asemănătoare a lui Samson Bodnărescu din *Suferință* (*După zjune June*), nuvelă dulceag pesimistă și wertheriană, publicată în *Convorbiri literare* (I, 1, p. 6, 1867–1868), unde se povestește dragostea Junelui cu Luinela, împiedicată de părinți, prin ducerea la minăstire a fetei. Ni se face o descriere a lașului văzut de pe dîmbul Repedeș (p. 125–126):

«. . .dincolo se afundă o adîncime ce duce în poalele ei un lac, în carele se oglindește icoana unui schit ce stă ca un ameninț trist în fruntea codrilor. De aci priveam în astă mică lume; un fel de nepăsare își lua ființă în pieptul meu, mă simțeam plutind pe valul unei viețe neînțelese, și pe lingă astă natură frumoasă și amorul meu sfărîmat, mi se arătau toate întreprinderile și lucrările omenești numai ca niște esaltări ale firii sale neîmpăcate. Părea-mi că văd colo monarcul sumeș crezîndu-se ales de zeitate ca să omoare libertatea popoarelor; de-a dreapta lui șchio-păta o altă ființă – mefistofeles ascuns sub rasă. De altă

parte, un biet astronom; sudoarea i se vărsa șiroaie peste fața sbîrcită. Ochiul său se afunda prin adîncimile ceriului și prin îngusta sa ochiană se strepunea el pe alte sfere iscodind, măsurînd și cîntărind zborul lor – o mică excursiune a curioșității neîmpăcavere! Mai colo filosoful; o, vezi-l clocind lîngă masa sa la lampa abia filfiitoare! Pana îi înțepenește în mînă, gîndul său și-l cîntărește însuși, dar unde-i este cumpăna? o caută, curînd alunecă peste marginile realității, cade naintea unor nebunii uriașe și surprins de ele, mînjește repede coaie întregi de hîrtie. Mai vedeam pe altul" cu o căpățînă de om în mînă. Repede o aruncă într-o scafă,' apucă unelte, începu a o desface, și cea lume de gînduri, iat-o, durducîndu-se ca un glob ce se amăgește prin greutatea sa tot mai la vale. *Cearcă! al tău va fi adevărul*, vorbii către acea visiune. Acestea toate treceau pe dinaintea mea și mii de alte feliiuri, dar în acesta tot de toate plutea numai o umbră *nemică* așa-numită.»

Foarte curioasă e legătura cu Bodnărescu, a cărui operă este eminesciană de sus pînă jos. Uneori pare a-l fi înrîurit pe acesta contactul oral cu Eminescu, alteori cel cărturăresc. Cu toate astea, și Eminescu l-ar fi folosit, fiindcă în poezia *Mai departe*, citată și de Maiorescu în *Direcția nouă*, liniștea lacustră e de dată mai veche:

«Iată-ne în altă lume,
 Dragă luntre! stăi la mal;
 Voi să cerc, de e de mine. . .
 Tu te leagăna pe val.»

Și așa am ptiptonit-o
 De-un țărș și m-am tot dus,
 Cînd în dreapta, cînd în stingă,
 Cînd spre-amiază, cînd spre-apus.

Dar n-am fost, ah! nici aice
 Fericit cu al meu dor.
 «Mai departe, mai departe,
 Dragă luntre, zbori ușor!»

Asta aduce aminte de *Peste vîrfuri*:

Mai departe, mai departe,
 Mai încet, tot mai încet. . .

fiindcă repetiția e proprie lui Eminescu («Fundul mării, fundul mării»).

Peste vîrfuri aparține însă dramei *Bogdan-Drăgos*, încît bănuim și de data asta că, stînd în aceeași cameră cu poetul, Bodnărescu s-a lăsat înrîurit de manuscrisele lui.

În *Epistola deschisă către hom un cuiul Bonifacius* Eminescu zice:

Azi venind din întîmplare și sub ochii noștri «Pruncul»,
 Am citit critic-adînc-a renumitului homuncul. . .

La ce critică anume face aluzie poetul nu știm deocamdată, căci o publicație *Pruncul* pe acea vreme nu exista. Mai degrabă este vorba de *Literatorul* din 1880 («prunc», fiindcă ieșise în acel an), adică din epoca de gestație a *Scrisorilor*. Acolo (24 februarie 1880, nr. 6) apăruse o critică împotriva lui Eminescu, *Frunte găsite prin volume*, semnată Rienzi, și care s-a presupus a fi D. Zamfirescu. B. Florescu se arătase ostil poetului într-o *Cronică* (3 febr. 1880, nr. 3), unde scria: «Fiind obiceiul de a termina cronicile prin ceva nostim, alergăm la *Timpul*, unde scriu celebrii Eminescu și Slavici». Găsea apoi că rău pusese un Nicodem Nînive în Babylonia. Același Bonifaciu Florescu publica tot acolo o sumedenie de articole de estetică poetică. De o «istorie pe apă» în acest moment nu e nici o urmă, însă Eminescu spune, ce-i drept, că publicația i-a căzut sub ochi «din întîmplare», deci și mai tîrziu, dacă nu vrea să zică cum că în mod obișnuit nu citește astfel de scrieri. B. Florescu publică în acest an o serie de poeme în proză, *Acuarele* (iată ideea de «apă»), și între ele un cîntec danez *Omul apelor* (11 mai 1880, nr. 16). Voind să se căsătorească cu fata lui Marshig, omul apelor cere povața mamei sale. Aceasta îi dă un cal de apă. Eroul pleacă, face nunta, se întoarce cu fata la mare, îi dă să-i ție calul și face o corabie, pare-se tot de apă, pe mare însă, fata, materială, se scufundă. Legenda e celebră. Sub titlul *Der Wassermann* o traduce Herder. O versiune dă Heine în *De L'Allimagne*. Tatăl fetei se cheamă acolo Marsk-Stig. Prin urmare, ori poetul bănuiește că sub Rienzi se ascunde B. Florescu,

¹ Ms. 2262, f. 86.

² D. Perpessicus bănuiește a fi de Al. Macedonski (cf. *Mențiuni critice*, în *Ret. Fund. reg.*, XIV, nr. 5, mai 1947).

ori se gindește la un alt articol al homuncului, apărut aiurea; «istoria pe apă» credem că este una din aceste *Acuarele*.

14. Istorie

Urmărind descrierea operei eminesciene, se pot vedea informațiile și greșelile istorice ale poetului. Putem spune dinainte că Eminescu, încă de tânăr, arată și în acest câmp de cultură multă stăruință, dar că știri mai temeinice nu începe a stringe decât după întoarcerea în țară. Întieile îndrumări în istoria universală le capătă însă la Viena și Berlin.

Cel puțin cursul de *Istoria Egiptului* al lui Lepsius, de la Berlin, știm sigur că-l urmărește.¹ Acest curs cuprindea, după toate indiciile, informații mai largi de istorie și geografie africană, fiindcă amintea de Libia, Etiopia, Abyssinia.² Pentru istoria antică în genere i se propunea la cursuri consultarea lui Herodot,³ din a cărui Carte a V-a, par. 3, își și scotea un citat despre caracterul tracilor.⁴ I se mai recomandau *Geografia* lui Ptolemeu și *Tabu/a itineraria Peutingeriana* (12 Bit., Leipzig, 1824),⁵ apoi *Corpus Inscriptionum Latinarum* al lui Mommsen, din care își extrăgea cu bună caligrafie date privitoare la Dacia,⁶ așa cum făcea cu Eutropius, al cărui *Breviarium historiae romanae* îl desfăcuse la cap. VIII, 6,⁷ și cu *Historia augusta*, din care-și însemna partea lui Iulius Capitolinus despre Antonin Piu.⁸ Pentru sfârșitul imperiului i se recomandau Jordanes, *De regnorum et temporum successionibus*,⁹ despre care i se spunea că este o

¹ Ms. 2276, II, f. 30-31; ms. 2286, f. 49: *Aegyptische Geschichte*. La bibliografie (ms. 2285, f. 174 v.): C. Hutzemann, *Einfluss Ptolemäers auf die Cultur des Orientes*.

² Ms. 2276, II, f. 30 urm.: (Sfitten) u. Gfehrduche] der Egypter). In ms. 2290, f. 85 v., anunțat fără prescurtări; și ms. 2286, f. 59 urm.

³ Ms. 2257, f. 412.

⁴ Ms. 2257, f. 424. Eminescu audiase prelegeri despre *Cosmogenie der Indier* (ms. 2276, II, f. 18 v.).

* Ms. 2257, f. 411.

⁶ Ms. 2257, f. 410.

⁷ III, p. 182, p. 228; ms. 2257, f. 431 urm.

⁸ Ms. 2257, f. 431 urm.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Ms. 2257, f. 409.

«Weltgeschichte bis zum Zeitgenossen Justinian», și *De Getarum sive Gotharum origine*. În legătură cu această operă iar nu cu altceva trebuie să i se fi citat *Getica* lui Dio Chrysostomus și *Istoria Goților* a lui Ablavius, amîndouă pomenite de Jordanes,¹ precum și *De origine actusque Getarum*, «eine Gesch[ichte] der Gothen»²; a senatorului Magnus Aurelius Cassiodorus, ale cărui douăsprezece volume le consultase și le excerptase Jordanes. Altă însemnare aduce citarea altor doi scriitori, istoricul bizantin Priscus (din Miiller, *Fragm. Historic. Graecur.*, tom. IV, p. 69–110) și a preotului Salvianus³:

« Scriind acele scrieri pline de amărăciune, ne-a trecut prin minte raportul ambasadorului bizantin, Priscus, trimis la curtea lui Attila. Acolo găsi un roman, care fusese adus ca prizonier, dar își recîștigase libertatea și se afla bine. Acesta spuse ministrului Priscus că aci nu e eternă șicană ca-n imperiu, că judecățile sunt strict drepte, că judecătorii nu sunt venali, că generali nu mînîncă continue bătăi ca ai romanilor, încît pînă aceasta birurile să devie în permanență insuportabile. Ceea ce cineva cîștigă cu muncă onestă, de aceea se poate bucura în liniște, cu totul opus stărilor de lucruri din imperiu. Un alt scriitor vechi, Salvian, observă că acei romani cari fug la goți nu se tem de nimic mai mult decât ca să redevie romani. Ba chiar toți oamenii mici ar căuta refugiu la goți, dacă și-ar putea lua cu ei puțina avere ce-o posedă. Căci acolo nu li-i permis celor mari, ca la romani, să asuprească nepedepsiți pe cei mici (Salvianus). „Una et consentiens illic Romanae plebis oratio, ut liceat eis vitam quam agunt, agere cum barbaris. Et miramur, si non vincuntur a nostris partibus Gothi, cum malint apud eos esse quam apud nos Romani? Itaque non solum transfugere ab eis ad nos fratres noștri omnino nolunt; sed ut ad eos confugiant, nos relinquunt.”

Salvianus, preot din Marsilia, născut la 390 dintr-o familie galică. Noul Iremia. Din numeroasele sale uvraje a rămas un tractat, *De Gubernatione Dti* (V, 8), în care spune că barbarii au fost însărcinați de Dumnezeu ca să pedepsească lumea romană.

¹ *Ibid.*

² *Ibid.*

³ Ms. 2270, f. 62–63. în articolul *Realia/ea* (*Opere*, ed. I. Crețu, IV, p. 478[^] sînt folosite aceste notițe.

Bizantinul Priscos tu trimis la anul 448 la curtea lui Attila, regele hunilor, în Ungaria de azi. Prisci excerpta.»

Altă dată e o notiță cu o etimologie posibilă a Clujului:

« Numele Clușiu e probabil că format în imitarea numelui etrusc *Clttsium*, care azi se numește Chiusi. Acest din urmă se numea odată Camars, „ad Clusium, quod Camars vel Camers olim appellabant”. Tit. Liv., I, X, c. XXV. Cluvier și Ott. Miiller conchid că aci fusese un oraș umbric, pe care etruscii luându-l, i-au impus numele Clusium. După Servius, Clusius era într-adevăr un fiu de a lui Tyrrhenus. Etruscii par a fi avut acest obicei al schimbării numelui orașelor cucerite; astfel au schimbat pe pelascigul Agylla în Coere. Trei orașe: Clusium, Coere și Alba Longa sunt cele de cari se leagă legendele antice, împreunînd căderea Troici de începătura tradițiilor romane, de aceea e firesc ca romanii să fi onorat memoria acelora în coloniile lor (vezi *Eneida*, X, 166, 180, 561). Astăzi în *Chiusi* și *Albano* se găsesc cimitire etrusce.»

Tot de la cursurile universitare vor fi însemnările de creionul în nemțește, sub titlul *Quellen bis vñitr Zerstorung von Chartago*.

Aflăm unele urme de cultură istorică și prin scrieri. Sabia lui Brennus, din cumpăna de aur (*Echilibrul*, 1870), arată cunoașterea episodului prădării Romei de către gali (390 a.C.), citarea lui Menenius Agrippa (*Despre program*), fie și după Shakespeare, a retragerii plebei pe Aventin (503 a.C.), « Senatul cel de regi » din *Memento mori*, a venirii la Roma a lui Cineas, ministrul regelui Pyrrhos al Epirului. Într-un loc¹ sînt amintiți Hanibal și Masinisa. E vorba și de Cesar (*Christos a înviat*), tot cam shakespeareian:

« Ce-i ajută lui Cesar c-a fost un om mare? Astăzi poate cenușa lui lipește un zid vechi împotriva ploii și furtunei.»

Episodul războaielor dacice e bine studiat în *Memento mori* și «Decebal». S-ar părea că pentru aceasta a avut sub ochi pe Dio Cassius, căci știrile despre Duras și Diurpaneu (Decebal) pleacă de la acela. Sînt și aluzii la lucruri mai vechi, cum e cazul cu numele Tomiris din *Gemenii*,

¹ Ms. 2255, f. 14.

² Ms. 2278, f. 10 v. urm.

³ *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 28.

⁴ *Pol.*, p. 176.

care evocă pe regina cu același nume a massageților, omori-toarea copilului lui Cyrus.

Despre istoria grecilor nu aflăm aproape nici o însemnare. Vorba «iloși» din poezii ne îndrituiește să presupunem că știa condițiile sociale din Sparta.

Interesul cel mare îl arată Eminescu pentru problema originilor românilor. își scoate lista autorilor consultați de Șincai¹ în *Cronică*, studiază apoi năvălirile barbarilor², alcătuiindu-și un tablou sinoptic de evenimentele de la 395 pînă la 1453³, precum și evenimentele bizantine care au vreun raport cu istoria românismului, cum ar fi momentul Asanizilor (1186—1207)⁴. Astfel, își copiază cu slovă grecească șirele din cronicarul bizantin Nicetas Choniates (*De Manuele imperatore*], IV, 2, p. 169—172), în care se vorbește de fuga «sebastocratorului Andronicus Komnenus de la Anhial (Ay/taXo?) I, Halic»⁵. De acest fapt pome-nește și Șincai în a sa *Cronică*, sub anul 1186, zicînd că Andronic a fugit « în Baliția, adică în Moldova de acum ». Un alt extract grecesc, folosit și el adesea de istoricii români, este după Golubinski, *Kratkii o&erkb istorii pravoslavnycbb cerkvei bolgarskoi, serbskoi i rumynskoi* (Moskva, 1871, p. 163), și cuprinde hrisovul din 1019 prin care Vasile VI Bulgaroc-tonul dă patriarhului din Ochrida jurisdicțiune asupra vlahilor din toată Bulgaria, hrisov introdus într-altul mai nou, din 1272, al lui Mihail Paleologul⁶ (xod Xa[A(5avs(v TO xavovixov owticuv TtavTcov, xai TGJV âvâ rrarjav BouAyapiav BXaywv). însemnarea, probabil din Berlin, a trei sfinți, Auxentius, Saba și Nicetas, cei doi din urmă spre a fi căutați în *Acta Sanctorum* (*Vita S. Sabae, Vita S.*

¹ Ms. 2257, f. 418.

² Ms. 2270, p. 99 v. urm. în ms. 2285, f. 163, un mic dialog pe tema superstiției barbare în Roma:

« Pe Aventin
Teutobad [sic] Roma I Roma!
— Ce cugeti tu, barbare?
T. Roma I Roma I
— Ce-ai zis?
— Roma — și nimic.»

³ V. și ms. 2270, f. 74-75.

⁴ Ms. 2270, f. 71.

⁵ Ms. 2270, f. 69 v.

⁶ Ms. 2270, f. 70. în ms. 2270, f. 47, pomeniți cronicarii bizantini: Nicetas Choniates, George Acropolita, G. Pachymeres, Michael Paleolog, G. Phranzes.

Nicetae) e în legătură tot cu Imperiul de Răsărit, și anume cu mișcarea religioasă, întrucît Sf. Auxentiu și Saba sînt întemeietori de instituții monastice, iar Sf. Nicetas s-a împotrivit iconoclastiei împăratului Leon Armeanul.

Calitatea cunoștințelor istorice ale lui Eminescu se poate defini cu un exemplu. În *Alexandru-vodă*, domnul, Alexandru cel Bun, face acest pomelnic:

« Cîți ani sunt de cînd s-a întemeiat Moldova? Patruzeci-cincizeci. După Bogdan-vodă Dragoș a urmat Sas, după Sas, Alexandru, după Alexandru, bunu-meu Bogdan Mușat, după Bogdan, Petru, după Petru, Ștefan, după Ștefan, Roman, apoi iar Ștefan, apoi iar Roman, apoi Iuga . . . și-n sfîrșit, Noi. Noi am ținut treizeci de ani domnia. În treizeci de ani înaintea noastră au fost șapte Domni în Moldova, umbre trecătoare, Jurgea, dar umbre sîngeroase. Frate alunga pe frate, fii pe tată și tată pe fiu, sîngele mușatin clocotea de fărădelegi.»

Deci: Dragoș [Bogdan Dragoș], Sas, Alexandru, Bogdan [Mușat], Petru, Ștefan, Roman, Ștefan, Roman, Iuga, Alexandru cel Bun.

Acțiunea dramei se petrece cam în anul 1430, după 30 de ani de domnie. Scăzînd din această cifră cei 40—50 de ani de la descălecare, urmează că întemeierea Moldovei s-ar fi făcut între 1380—1390, dată prea tîrzie, pe care nici un istoric contemporan lui Eminescu n-o îmbrățișa. Cum însă înșirarea întîiilor domnii se face în *Cronica* lui Șincai sub anul 1390, e cu puțință ca aci să fie izvorul eroarei. Lista domniilor după cercetările mai noi (D. Onciul, *Orig. princ. rom.*, 1899; N. Iorga) ar fi aceasta: Dragoș (1343—1345), Sas, fiul lui Dragoș (prob. 1345—1349)², Bogdan I (1349—1365)³, Latsco, fiul lui B. (1365—1373), Iuga Korias-

¹ Ms. 2257, f. 431 urm. Episcopul Auxentius din Durostorum scrisese *Viafa lui Ulfilas, apostolul galilor*, pe care Eminescu o citează în ed. Waitz. Pentru cellalți citează: *Vita S. Sobe* (O. Holder, *Egger die Weltcbroiaak der sogenannten Sulpicius Severus und Sudgallische Annalen des S. Iabrbrundersts*), GSttingen, 1875, p. 50; *Vita S. Nicetae* (cf. Wattenbach, *Deutschlands Geschichtsquellen*, 13, 37. Berndorfs Bemerkungen in Buidinger's Untersuchungen Z. Rom. Kaisergeschichte, III, 357—379. *Ibidem*, p. 321—338. Ediție făcută de Wattenbach acelei «Passio»).

² După C. C. Giurescu, *Curs de istoria românilor*, Buc, 1928, p. 896, domnește pînă în 1388.

³ După C. C. Giurescu, descălecat în Moldova în 1389 (*op. cit.*, p. 896). În *Istoria românilor* de C. C. Giurescu: Dragoș, 1352—1354; Sas, 1354—1358; Bale, 1359; Bogdan, 1359—1365.

tovis (1374), Petru I, fiul lui Costea Mușat (1375—1391), Roman, fratele lui Petru (1391—1393), Ștefan I, fratele lui Roman (1393—1399), Roman I (a doua oară, 1399—1400), asociat cu fiii săi Alexandru și Bogdan, Iuga, fiul lui Roman (1399—1400), Alexandru cel Bun (1400—). Asupra duratei domniilor, istoricii nu sînt încă înțeleși, dar chiar de pe vremea lui Eminescu erau cîteva puncte clarificate. De pildă, nimeni (afară doar de Hurmuzachi) nu confunda pe Dragoș cu Bogdan. Cît despre dinastia Mușatinilor, Hasdeu însuși dovedise că prin căsătoria fetei lui Lațcu cu Roman, fiul unui Coste Mușat, se întemeiază noua dinastie. Alexandru al lui Eminescu trebuie să fie Lațcu, care era fiul lui Bogdan. Dacă poetul îl așează după Sas, înseamnă că urmase cronica lui Ureche, unde într-adevăr Lațcu e fiul lui Sas. Numai așa se explică punerea lui Bogdan numaidecît înaintea lui Petru, cînd după el a urmat Lațcu. Ceea ce urmează e încurcat și în cronici, dar mai încurcat la Eminescu, încît poetul, în conferința *Influența austriacă*, tăia nodul gordian evitînd enumerarea:

« Domnia scurtă a lui Dragoș ne inspiră mari îndoieli asupra sorții aceluia voievod. După el urmează 6 domni în răstimp de 50 de ani, pentru fiecare media de 8 ani.»

începuturile Țării Românești sînt ceva mai limpezi în mîntea poetului (*Infl. austr.*):

« . . . după Tugomir Basarab — a cărui începătură se perde în noaptea unei istorii, străfulgerate din cînd în cînd de numele banilor Basarabi — urmează Alexandru, care bate pe regele Carol Robert, apoi Vladislav, care întinde repede marginile țării. La 1360 el e voievod al Țării Românești, la 1365 ban de Severin, la 1368 duce de Făgăraș. Urmează Radu Negru, care bate pe Ludovic cel Mare, regele Ungariei, și cîștigă deplina autonomie a țării sale. El lasă doi fii: Dan și Mircea. Dan I-i e renumit prin războaiele sale, purtate precum se vede de frate-său Mircea. Mircea I-i se suie pe tron la 1383 și domnește pînă la 1418, adică 35 de ani.»

Deci: Tugomir Basarab, Alexandru [. . . bate pe Carol Robert], Vladislav [. . . 1360. . . 1365 . . . 1368 . . .], Radu Negru [. . . bate pe Ludovic cel Mare], Dan, Mircea [1383—1418].

Istoria modernă pune între Tugomir și Alexandru pe un Basarab (Io Basaraba, 1310—1338, după Onciul, *Orig.*,

p. 226). Hasdeu însă (*Ist. crit.*, I, p. 136) și Roesler (*Rom. Stud.*, p. 296) identifică pe acest Basarab cu Alexandru, așa încât aci Eminescu se ține de opiniile vremii, fără vreă cercetare personală. Vlaicu s-a suit în scaun în 1364. Data de 1360 trebuie să fie scoasă din Șincai (I, an. 1360). Datarea titlaturilor succesive ale lui Vlaicu nu corespunde documentelor, întâiul titlu e atestat într-un document din 1368 («Ladizlaus dei et regiae maiestatis gratia vaivoda Tranșai-pinus et banus de Zeurino», *Docum.*, I, 2, p. 144), al doilea e din 1369 («Ladyzlaus dei et regis Hungariae gratia vaivoda Transalpinus et banus Zeurinio necnon dux de Flogaras», *Docum.*, I, 2, p. 148). În sfârșit, domnia lui Mircea, despre care poetul avea destule noțiuni (rezumarea faptelor politice ale acestuia în *Independența română*), începe la 1386.

Proiectele de poeme și drame istorice ale lui Eminescu aduc un amestec de adevăr și eroare, a căror proporție e schimbată după cum poetul are sau nu momentan la îndemână cărțile trebuitoare. Deși *Letopisețele* i-au fost o lectură de temelie, el nu le are și nu le folosește întotdeauna, în *Grue-Singer* aduce pe acel scornit Bogdan-Dragoș și-l face contemporan cu mai vechiul Tugomir Basarab, dându-i un pisar din vremea lui Alexandru Lăpușneanu. Aceasta nu poate fi socotită neștiință, ci licență literară, mai cu seamă că în *Bogdan-Dracof* dovedea o documentare destul de largă, deși foarte liber folosită, cum se constată dintr-o repede analiză.

În *Memento mori* trebuie desfăcute două elemente deosebite: cronologia civilizațiilor și filozofia pesimistă a mortalității lor. Acestea nu sînt în chip necesar împreunate și într-adevăr, *La legende des siecles* (1859) a lui Victor Hugo, din care puteau veni sugestii, deși *Memento mori* e în substanță cu totul altceva, alcătuieste o demonstrație uriașă a progresului. Eminescu, proaspăt cititor al lui Schopenhauer pe atunci, întâlnește anume factori de cultură ce se întăriră unul pe altul în chipul cel mai firesc și se așezară de la sine ca premise ale pesimismului. În universitate dădu fără îndoială de acea atmosferă istoricistă ce caracterizează idealismul post-kantian și care merge mîna în mîna cu ideea națională și a progresului. Dacă Hegel e în centrul acestui

evoluționism, sînt alte demonstrații mai vechi și mai didactice de istorism antropocentric, ca de pildă amintitele *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* ale lui Herder, care sînt o adevărată panoramă, începînd cu istoria cosmografică și coborîndu-se în catagrafia civilizațiilor (China, Babylon, Assiria, Chaldea, Medo-Persia, Iudea, Egipt, Grecia, Roma, Barbarii etc). Herder era prin urmare în marginea *Hronografului*, a acelor mult citite *Istории ale lumii* (de la Adam), cum e aceea a lui Giovanni Tarcagnola, ce se află în biblioteca lui Don Ferrante al lui A1. Manzoni (*7 promessi sposi*), și față de care *Discours sur l'Histoire universelle* de Bossuet (afară de intenția didactic-religioasă) nu e decît o variantă. Cronica lui Mihail Moxa (1620), publicată în *Kuvente den bătrâni*, I, abia în 1878, și care și ea, luînd-o de la Facere, înșiruie împărățiile lui Nebrod, a Egiptului, Asyriilor (citind pe Sardanapal), lui David, lui Kyr, lui Alexandru Makidon, lui Potolomei Epure și celelalte, n-a putut fi cunoscută decît prea tîrziu lui Eminescu. Dar n-ar fi fără probabilitate ca *Hronograful* de 505 foi, din 1760, pe care poetul îl împrumută lui Gaster (*Chrest.*, II, 70 urm.), și care copiază unul cu vreun secol mai vechi, să se fi aflat în chiar casa lui Gh. Eminovici.

Un poem al deșertăciunii este și *Viața lumii* al lui Miron Costin, cu aceeași perindare a neamurilor:

Vremea începe țările, vremea le sfîrșește,
 îndelungate împărății, vremea premenește.
 Vremea petrece toate, nici o împărăție
 să stea în veaci nu o lasă; nici o avuție
 A trăi mult nu poate. Unde-s cei din lume
 mari împărați și vestiți? acum d-abia au numel
 Li-au rămas de poveste, ei sînt cu primejdii,
 trecuți 1 cine a lumii să lasă nădejdi.
 Unde-s a lumii împărați? unde iaste Xercis?
 Alexandru Machidon? unde-i Artaxerxis?
 August, Pompei, și Chesariu, ei au luat lumea,
 pre toți i-au stîns cu vreme, ca pe niște spume.
 Fost-au Chiros împărat, vestit cu războaie,
 cu avere peste toți, și multă nevoie.
 Au strîns Haldii, tătarii, și Asia toată,
 caută la ce l-au adus înșelătoarea roată I
 Prinsu-l-au o fâmeie, i-au pus capul în sînge:
 satură-te de moarte, Chiros, și te stînge. ..

¹ Aceste documente sînt des citate. Le amintea Hasdeu, după Fejer, IX, în *Ist. crit.*, I, p. 18—19, și Onciul, *Orig.*, p. 198-199. Cf. acum C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 393-395.

² *Opere.* ed. I. Crețu, II, p. 60, 80; II, p. 188, 266, 269; II, p. 468.

Femeia e Tomiris «masageta» (după Herodot). O enumerație asemănătoare se află în *Divanul* lui D. Cantemir.

Alături de istorismul german și autohtona hronografică, stă întreg romantismul de întâia fază, pe care ar fi inutil să-l documentăm, întrucât el răzbătea de pretutindeni în mintea lui Eminescu.

Gr. H. Grandea publica în chiar *Familia* (I, 1865) o astfel de compoziție:

Antica Babilonă, splendidele palate,
Grădinile suave, în aer suspendate,
Și al Semiramidei giganticul momint
Ce s-au făcut? Perit-au de veacuri spulberate.

Versul:

Și Cesarii-mpart pământul în Senatul cel de regi. . .

din episodul Roma (*Memento mori*) cuprinde o imagine care nu e de loc născocită de Eminescu. Dintr-un manual oarecare, mai degrabă decât de-a dreptul din Plutarh (*Viețile paralele*, Pyrrhos), poetul știa de războaiele cu romanii ale tarentinilor și ale lui Pyrrhos, regele Pirului, venit în ajutorul lor. Cîneas, imputernicitul regelui, fusese acela căruia senatul i se părușe «o adunare de regi». Și Mommsen, de altfel (*Romisebe Geschichte*, König Pyrrhos), pomenește această memorabilă prețuire: « – er erklärte daheim, dass in dieser Stadt [Roma] jeder Bürger ihm erschienen sei wie ein König ».

Numele lui Sarmis (din poemul cu același nume) ar putea fi și dedus din Sarmisegetuza, dar mai degrabă credem că poetul cunoștea ipoteza propusă de istoricii sași ai Daciei, printre care și Neigebaur, despre un Sarmis presupus întemeietor al Sarmisegetuzei, asupra căruia se produceau monede găsite în Ardeal cu inscripția *Sarmis Vasilfevs*. Acela al lui Brig-Belu pare inventat. Jordanes, în *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis*, cap. IV, vorbește de un Berig, rege got, ai cărui urmași au emigrat în Scoția. Brig trebuie pus însă în legătură mai degrabă cu neamul trac al *Brygilor* (Strabon, VII, 8–9). *Bellus* e atestat în T. Livius (XLIV, 31). S-ar putea chiar ca Eminescu să fi scos numele de-a gata din vreo scriere ce acum ne scapă din vedere. Tomiris este însă numele reginei massagitelor (Tomiris), al cărei fiu îl ucisese Cyrus, după Herodot (I,

CCXI), și pe care o pomenește și Jordanes în *De Getarum*, cap. X.

Dorința dacului din *Rugăciunea unui dac* de a intra «în vecinicul repaos» seamănă cu aceea a lui Dușanta din *Sakuntala* de Kalidasa:

Te rog atunci, la moarte, să-mi iei această fire;
Să fiu pământ de-a pururi, atunci cînd nu voi fi
Acel ce sunt eu astăzi! Atît a; mai dori,
Ca zeii cei puternici să nu mă mai renască
în acest cuib de plîngerii pe lumea pămîntească
(Trad. G. Coșbuc)

De altminteri, acest elogiu al morții trebuie pus în legătură și cu ceea ce Herodot scrie despre popoarele trace, la punctul 3 și urm. din Cartea a V-a, de unde Eminescu își ia însemnări și unde se spune că atunci cînd la Trausi se naște un copil, părinții, așezați în juru-i, înșiră relele la care e supusă viața omenească și se căinează asupra soartei sale, în vreme ce glumesc la moartea unui om.

Poetul putea găsi cu privire la «Planul lui Decebal», tratat istoricește, informații cronologice în Șincai, pe care avea obiceiul să-l consulte, poate de-a dreptul în Dion Cassius, dar este vădit că a științificat cunoștințele sale cu note din manuale germane și, foarte probabil, din Mommsen (*Romisebe Geschichte*).

Episodul Longin din epopeea *Decebal* provine din Dion (apud Șincai). «Deci Decheval pre Longhin povăfuitorul romanilor, carele era foarte învățat în meșteșugul de oaste la atîta l-au adus (prilejuind, ca cum ar vrea să facă ce el ar porunci) cît au mers la dînsul. Pre acesta, după ce au mers, au poruncit de l-au legat, și înaintea tuturor l-au întrebat de sfaturile lui Traian, ci nimica putînd scoate din gura lui, au poruncit să-l deslege; și la închisoare să-l țină, apoi s-au rugat prin cărți lui Traian, ca pentru slobozirea lui Longhin să se împace cu sine. Căruia Traian așa i-au răspuns, cît s-au văzut nici a prea prețui pre Longhin, nici a nu-l băga în vreo samă, ca pre unul a cui moarte nu o vrea, dară viața încă nu o prea poftea. Care pînă cînd le-au socotit Decheval și-au cercetat ce ar trebui să facă, Longhin, bînd veninul carele căpătase, au murit.»

Arald din *Strigoii* își oprește invazia « pe plaiuri dunărene », însă avarii nu s-au oprit în Dacia, ci și-au așezat hringul în mijlocul Ungariei, acolo unde stătuse Attila. Dar învederat este că sosirea aceasta a avarilor lui Arald de dincolo de Volga are toate înfățișările unei întâi invazii. Acest lucru s-a petrecut în veacul al VI-lea, în timp ce Harald Haarfagre se născuse către 850. Cu vreo 60 de ani înainte, Carol cel Mare îi bătuse într-o campanie îndelungată în urma căreia un han al lor se botezase, mergând la Aix-la-Chapelle. Când pentru ultima oară, la 822, așadar tot înaintea nașterii lui Harald, se mai amintește de ei, nu mai împingeau noroade « pînă la poluri ». Harald, de altminteri, moare octogenar în 933, e înmormîntat păgînește într-o movilă de pămînt, lăsînd o droaie de copii de la numeroasele neveste. Dacă Eminescu s-a gîndit cumva la Harald norvegul, n-a pus însă, hotărît, nimic istoric în persoana lui. Totuși, un element e menit să ne-ncurce, îndurerat de moartea iubitei, Arald abjură credința creștină și se întoarce la zeii săi nordici¹:

De azi mai creadă Dracul în Dumnezeu creștin,
La zeii mei cei nordici de-acum mă reinchin,
Zei cavaleri ca mine... Al vostru e un hoț I

De aci reiese că regele e un scandinav. Dar atunci ori Eminescu nu știa de ce rasă sînt avarii, ori folosea numele lui Harald cu o libertate într-adevăr poetică. Aceste versuri nici nu ajung în textul definitiv. Prin urmare, în afară de noțiunea de invazie, nimic coerent istoric nu se află în acest poem, pornit din cine știe ce străfulgerare la vreo lectură de lucruri neînsemnate, așa cum e obiceiul poetului, care folosește un nume sonor, purtat de numeroși regi nordici, ce se putea întîlni oriunde, dovadă că Th. Korner l-a folosit în libretul de operă *Alfred der Grosse*, și Uhland în al său *Harald*, ce este, în treacăt fie zis, o mică baladă despre un Harald ademenit de Elfi în pădure și adormit de veacuri, după ce a bătut dintr-un izvor. Cît despre un *Harald* (1825) al unui francez Lerebours, care, în cadrul unei tragedii, iubește o fată din locuri dacice², se poate spune că, întocmai ca Eminescu, literatul francez putea inventa orice, de altfel aci după metoda epiceii cavaleresti

¹ Botez, p. 325.

² Dacă nu e vorba de Danemarca, numită și ea Dacia I

care pune bunăoară pe un Astolf să călătorească pretutindeni și în Dacia.

Un Arald, rege al avarilor, neexistînd, s-a presupus că figura e împrumutată longobardului Alboin¹. Dar fiindcă se pomenește și de Odin, de nații călătoare « pîn' la poluri », s-a încercat a se dovedi că acest Arald este chiar Harald scandinavul, unificatorul Norvegiei, și că poetul n-a înțeles a-l face rege al avarilor, ci numai un subjugator, un *stăpînitor* al lor (Jura). De altfel, Harald a fost supranumit Haarfagre (« cel cu frumoase plete »), pentru că făgăduise logodnicei sale de a nu-și tăia părul pînă ce nu va fi supus pe celelalte căpetenii norvege. Iar Eminescu spune:

Și încilcit e părul lui negru. . .

însă poetul dă plete lungi și craiului get:

Cu plete lungi și negre, întunecos, Brigbel,

după cum dăduse « miini reci » la toate femeile, fără deosebire. Amănuntul acesta nu individualizează, căci iată, nu mai departe Bolintineanu, în pomenita *Traianida*, Doina VI, îl atribuie, și bine întemeiat, luptătorilor germanici:

Poartă lungi pletele ce de la naștere
Nu le mai piaptănă pîn' ce n-abat
Capul neamicului.

Apoi Arald este, vădit, nu un subjugator al avarilor pînă într-acolo încît să-și uite de țara la care norvegul Harald ținuse atît, ci, precum arată variantele, « craiul vitejilor avari »³. Cercetarea mai departe a proiectelor dramatice eminesciene va dovedi cît de puțină precizie istorică punea în lucrările sale poetul, singur adunător de cunoștințe elementare pe care n-avusese prilej să le pătrundă în școală. Din această vreme par a fi însemnările cronologice asupra întîmplărilor de la moartea lui Theodosiu cel Mare și pînă la căderea Constantinopolului (« Tablou sinoptic de evenimente de la 395 în Bizanț, Roma, Bulgaria, Serbia, Polonia, Moldova, Țara Rom., Ungaria »⁴, cuprinzînd îndeosebi năvălirile barbarilor (goții, f. 102, hunii, f. 104, gepizii, f. 105, vandalii, avarii, f. 106, longobarzii, f. 107), unde e notat între regi, la 561, și Alboin (f. 108 v.

¹ Al. Bogdan, în *Trans.*, XL, 1909, p. 133.

² Botez, p. 323.

³ Ms. 2270, f. 99 v. - 100 urm.

– 109 urni.), și care, de vor fi mai tirzii, dovedesc condițiile de informație în care a fost scrisă legenda.

Roesler, de a cărui teotie amintește Eminescu în *Geniu pustiu*, își tipărise studiul în volum abia în 1871 (*Romänische Studien*, Leipzig), după ce îl publicase întâi în analele Academiei din Viena (tom. LIII, 1867) și se pare că în broșură (*Die Anfänge des walachischen Fürstenthums von Robert Roesler*, 1867, apud *Familia*, V, p. 265). Eminescu a trebuit să audă la Blaj discuții înfocate despre această chestiune, și în tot cazul, în *Familia*, Gavril Pop se ocupa, în 1869, *Despre validitatea argumentelor contra d-ruului Robert Roesler* (p. 125 urm.; 138 urm.) și expunea chiar ideile broșurii sub titlul *Începutul principatului românesc* de Dr. Robert Roesler (p. 265 urm., 289 urm., 301 urm., 313 urm.).

Partea otomană din *Scrisoarea III* a fost scoasă din Hammer (*Geschichte des osmanischen Reiches*, I-er Bd., Pest., 1834, p. 65–67).¹

Începerea materiei tragediabile a istoriei Moldovei cu voievozii maramureșeni, în vremile neguroase ale predescălecării, o făcuse Asachi în a sa nuvelă *Dragos*, prefăcută apoi într-o piesă, azi pierdută. În acea istorie bănoasă ni se povestea de Dragoș, principele românilor din Maramureș, ducând război împotriva hanului tătar Haroboe, care silnicea pe Branda, fata domnului româno-bulgarilor din Mezia și logodnica fiului său Bogdan, căzută în miinile aceluia, prin pirații birlădeni, în urma unei furtuni. În treacărt vorbind, ipoteza unui voievodat birlădean l-a imbiat și pe Eminescu, fiindcă găsim versuri vorbind de un domn țărănesc din vremi fabuloase:

Sus în curtea cea domnească
La domnia din Birlad,
Șade tinăr domnul Vlad,
Sub căciula-i țărănească
Pe-a lui umeri plete cad.

¹ Tot în același ms., la f. 71, se mai află alte însemnări despre năvălirile barbarilor: «106 – 271 romanii [sint, cum se vede, datele cuceririi și părăsirii Daciei], 289 carpii, 321 goții, vandalii, 369 goții, 448 – 453 Attila, hunii, 568 gepizii, longobarzii și avarii».

² Ion Grămadă, *Af. Em.*, Heidelberg, 1914; Botez, p. 394 urm. în ms. 2291, f. 10, notat: Kantemir, *Gesthichbe ies osmanischen Kaiserreiches*, 1745; în ms. 2270, f. 105; Des Guignes, *Hisloire ies Huns, ies Turcs et ies Mongpls* (1756-1758).

³ Ms. 2257, f. 58.

De principatul Birladului, Eminescu putuse afla din *Arhiva istorică a României* (Tom. I, P. 7, p. 16) a lui Hasdeu, unde e rezumat un document, socotit apoi fals de către I. Bogdan (*Mem. Ac. Rom.*, S. II, T. XI), de la Ivanco Rostislavovici, principele Birladului (1134, mai 20). Hasdeu, în special, s-a ocupat de această chestiune (*Traian*, an. I, 1868).¹

Împerecherea de nume Bogdan-Dragoș, din proiectele de dramă, e cu totul împotriva datelor istoriei, dar a fost primită și de alții (Eudoxiu von Hurmuzachi, *Frag. țar Geschichte der Rumänen*, Buc, 1878, p. 250). Bogdan nu e Dragoș și Dragoș nu e Bogdan, fiecare făcând parte din familii deosebite, ba chiar îndușmănite. Bogdan intra în Moldova «clandestine», izgonind pe Bale, fiul lui Sas, fiul lui Dragoș, care Dragoș ținuse aceste părți în numele regelui ungar. Dragoș ar fi stătut între 1343 și 1345, iar Bogdan, descălecătorul, între 1349 și 1365 (Onciul). Aducerea ca personaj a lui Tugomir Basarab, voievodul Țării Românești, e anacronică, deoarece acesta e pus de istorici cu câteva decenii mai înainte (1290–1310). De prisos a spune că Juga, Mihnea cu femeile lor sint scorniți. Gallu (firește, numai numele) e atestat în mult folosita de Eminescu *Archivă istorică a României* (I, 1, p. 97), după Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch* ț «r Geschichte Siebenbuergens» (Wien, 1857, t. 1, p. 50). Unele nume de persoane sint atestate, dar anacronice și mai cu seamă purtate de poet dintr-un proiect într-altul. Dascălul Cracaleiu este pisarul Cracaleiu Căpotescu de pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu și e citat într-un document din aceeași *Archivă* (I, 1, nr. 181, p. 125–126). Pepelea nu-i numai un nume popular, ci al unui grămătic din vremea lui Ieremia Movilă, citat tot în *Archivă* (I, 1, nr. 94, p. 78). Limbă-dulce ar părea scos din *Despot-vodă* al lui Alecsandri (care însă a fost reprezentat în 1879 și tipărit în 1880), dar e un nume atestat și se vede că și Alecsandri l-a luat din documente. (Un Duma al lui Limbă-dulce e citat într-un document din 1436, iulie 24, emanînd de la Ilie-vodă și fratele domnesc Ștefan-vodă, publicat în *Columna lui Traian*, an. VII, n.s.t. 1, 1876, p. 500 urm., și într-unui al lui Ștefan din

¹ Vezi și Radu Rosetti, *Statul birlădean*, în *Revista nouă*, II, 1889, nr. 11 – 12, unde autorul încearcă a demonstra autenticitatea documentului de mai sus.

Suceava, 8 mai 1442, din *Archiva istorică a României*, I, 1, p. 123).

În proiectul *Bogdan-Dragos*, din care o bună parte a fost înfăptuită, dăinuie contopirea lui Dragoș cu Bogdan. Informația poetului, mult mai harnică acum, e cam turbure. Astfel, în niște însemnări istorice luate, de bună seamă, în scopul lucrărilor sale dramatice, găsim că Lațcu (nume existent de altfel și în afară de această serie) e socotit frate al lui Dragoș, în vreme ce el era fiu al lui Bogdan.¹ Dar înlocuirea lui Juga, tatăl din *Grue-Sliger*, cu Dragul, voievod de țară în Maramureș, deși neatestată, e mai istorică prin aceea că documentele dau lui Dragoș ca tată pe un Gyula și ca moș pe un «Dragus Olacus» (Doc. de la Ludovic regele Ungariei din Bistrița, 1349). Eminescu nu avea cum să cunoască aceste documente, în care apare chiar un Juga frate cu Bogdan (*Re*», p. *ist., arcb. si filii*, III [1885], v. V, fasc. 1, p. 166 urm.), încît aici e vorba mai mult de intuiție, era însă în măsură să cunoască altele în care se află nume folosite de el. Astfel Sas, vărul lui Dragul, după poet, este Sas, Moldovanul, voievod al Maramureșului și fiul lui Dragoș, care a fost ucis, după Șincai, de Bogdan. Balcu, Dragu, Dragomir, Ștefan, voievozi de neamuri din piesa eminesciană, nu sînt decît fiii lui Sas (probabil că așa îi socotește și poetul), după o cunoscută diplomă a lui Ludovic citată prin Carolus Vagner (*Disseratione de Cumania*, nr. 4) și de Șincai: «Ludovicus strenuo viro Balk filio Saaz Moldavo, woiwodae Maramuresensi quod idem adhuc in terra nostra moldavana regi fideliter adhaeserit, ibique complura vulnera, ammissis servitoribus suis pro regi sustinendi terrasque proprios et iuta ibidem reliquendo, regem in Hungariam secutus fuerit, ipsi Balk et per eum Drag, Dragomir et Stephano fratribus uterinis, possessionem Cuhnia vocatam, quos per infidelitatem et notam Bogdan woiwodae ejusque filiorum; qui terram regis moldovanam occupantes clandestine in contumeliam regis moliantur conservare – confert» (Fejer, IX, 3, p. 469). Un Pahomie, arhieru de Rădăuți, există, dar de la 18 noiembrie 1504. Este însă un egumen Pahomie (și numele acestuia l-a luat desigur poetul) de la minăstirea Peri, ctitorită de Dragoș, poate chiar de Sas, și pentru care Bale, feciorul lui,

căpătase exarhatul citorva locuri maramureșene, dar în 1391 (*Archiva românească*, I, ed. II, 1860, p. 11–13; *Magazinul istoric*, III, p. 173, și alte izvoare).² După datele actuale ale istoriei, contopind domniile lui Dragoș și Bogdan, acțiunea s-ar petrece între 1343 și 1365. La curtea lui Dragul vine un sol al lui Alexandru Basarab, din Muntenia, care însă pentru Eminescu (ca și pentru Roesler, Hasdeu, Xenopol) e tot unul cu Jo. Basarab, cu acel «Basarab, filium Thocomery», care bătuse în 1330 pe Carol Robert. Prin această confuzie, Bogdan-Dragoș cel împerecheat devine contemporan cu nu mai puțin lipiții Basarab și Alexandru (*1310–1338; 1338–1364). Nici Dragomir solul, burgrav al cetății Dimboviței, nu e născocit, căci se știe că un vornic Dragomir a bătut pe Ludovic al ungarilor la cetatea Dimboviței, însă pe vremea lui Vlaicu-vodă (1364–1372), ceea ce ne dă iarăși un ușor anacronism. Ludovic cel Mare al Ungariei, de care se amintește, domnea în toată această epocă (1342–1382). Acțiunea dramei se petrece de altfel în primăvara lui 1365 (istoricește, anul morții lui Bogdan I și vremea domniei lui Vlaicu), și Eminescu (dovadă de rea informație) socotește anul de la zidirea lumii în chip greșit 6865 în loc de 6873, adăugind la cifra creștină numai 5500 în loc de 5508. Dragul, care e un vasal al lui Ludovic Sfîntul, ia parte cu acesta, înainte de marginea de început a domniei, la împresurarea Varnei, deși Ludovic a lovit Vidinul lui Strașimir, cumnatul lui Vlaicu, dar asta după anul petrecerii dramei.

Hrisovul pe care îl citește Toader Ghimpiș din *Bogdan-Dragos* nu-i de fantezie, căci ctitoria Drăgoseștilor din Peri, la care va fi egumen și apoi exarh Pahomie, se cheamă tocmai Sf. Mihail. Hrisovul sună astfel:

«Satele Salagiu, Artunți, Inbereche, Șițovi, Balăuncții și Bistra cu toate pămînturile cite curg asupra apusului acestor sate dăruimu-le minăstirii noastre, închinat Sf. Archangel și archistrateg Mihail, și să i se deie Sf. minăstiri și înscrisele vechi pe cumpărătura Părintelui nostru, cum și țidulele hotarilor de alegerea acestor părți, ca de astăzi înainte și în veci să aibă minăstirea din neam în neam a stăpîni aceste părți, cu bună pace și nesupărată despre nimene în țară, din tot locul și în tot venitul.»

Numirile de sate nu sînt nici ele scornite de Eminescu. Ele au fost scoase din *Arhiva românească* (I, ed. II, Iași, 1860, p. 11—13), din diploma grecească a patriarhului de Constantinople, Antonie (13 august 1391), care încuviința la cererea fraților Baliță și Dragoș, doi din fiii lui Sas, intrați ca personaje și în dramă, ca Pahomie să fie exarh al minăstirii Peri. Din cele șapte numiri de sate, ΣΣΧΟΤ^COU, 'ΑρΤοοvυv, "OyyoTcia, 'Iouu,Ttepxeu, Tciil-oPiu, IlaXpxvs^tt), ITiapa', Eminescu alege numai șase, traducîndu-le în chipul de mai sus, fără să meargă la o traducere latină a aceluiași document, din 14 mai 1494, Cassovia, ce se află în *Magazinul istoric pentru Dacia* (Buc, 1846, III, p. 173). Poetul începuse așadar, în vederea lucrărilor de arhivistică pe care le plănuia, să învețe scrierea și poate chiar limba grecească. Ce va fi făcînd însă pe Eminescu să așeze scaunul lui Dragul în «Cetatea Arieșului», nume ce ne scoate din Maramureș? E de bună seamă o amintire de pe cînd poetul rătăcea prin Ardeal, deoarece Arieșul se află în munții Abrudului, nu prea de tot departe de Blaj. Bistra, din document, ce se găsește puțin mai încolo, lîngă Cîmpeni, și de care poate avea cunoștință, i-l va fi redeșteptat în minte.

Multe lucruri din proiectul *Alexandru cel Bun* sînt împotriva adevărului istoric. Bunăoară, acțiunea piesei e pusă cam în anul 1430, către sfîrșitul domniei (Alexandru se urcă pe tron în 1400 și moare în 1432), pentru că domnul spune: «Noi am ținut treizeci de ani domnia». În dramă apare, ca soție a domnului, Ringala, însă de această rudă a regelui polon cu care trăise foarte puțin după moartea Anei, Alexandru se despărțise la 15 decembrie 1421. Prin urmare prezența ei este anacronică, după cum neîntemeiată este dragostea ei pentru Ștefan, a cărui mamă nu era. De data aceasta Eminescu a fost înșelat prin lipsa pe atunci a unor izvoare amănunțite și la îndemină. Cînd însă a fost în măsură să aducă date adevărate, poetul le-a adus, mergînd, cred,

¹ N. Iorga identifică aceste sate cu Sălagiu, Arva, Ugocea, Beregul, Ciceiu, Ungurașul și Bistra (*Studii fi docum.*, XII, p. XXXVIII urm), în privința aceasta cf. I. Lupaș, *Din trecutul românilor maramureșeni*, în *Graiul românesc*, an. I, nr. 4, aprilie 1927, Grigore Nandriș, *Despre mînăstirea din Peri (cu fose figuri)*, în *Graiul românesc*, an. II, nr. 2, februarie 1928, și mai ales G. G. Rafiroiu, *Mînistirea din Peri*, Oradea, 1934, unde se dau și anexe cu traduceri ale textului grecesc și celui latin.

J

iv

'\
ț
j|
1
*

I

!

•

:

I

I

!

I

I

tot la *Arhiva istorică a României*. Astfel Jurgea, starostele de Suceava, Ciurbă și Dămăcuș sînt Jurgu, vornic, Ciurbă și Domoncuș stolnic, pe care-i arată un hrisov din Suceava, 6 februarie 6939 [1431] (*Arb. ist. a Rom.*, I, 1, nr. 176, p. 127—132).

Numele Mira pe care Eminescu îl opune lui Miron (precum Cătălina lui Cătălin) nu e născocit de poet, ci atestat, îl găsim de pildă într-un pomelnic al mitropoliei din Bucu-rești, reprodus după Venelin de Hasdeu în *Arc. ist. a Rom.*, (I, 1, p. 71). îl folosește și G. A. Baronzi în *Romana*, trilogie epică (1847). Eminescu a pornit, bineînțeles, direct sau indirect de la cronica lui Ureche, unde stă scris că Ștefăniță a tăiat pe Arbure Hatmanul: «într-acestaș an, în luna lui april [701 = 1523], în cetatea Hirlăului, au tăiat Ștefan-vodă pre Arbure Hatmanul, pre care zic să-1 fie aflat în viclenie. Eară lucru adevărat nu se scie; numai atît putem cunoaște, că norocul fie unde are zavistie, ales un om ca acela ce cres-cuse Ștefan-vodă pe palmele lui, avînd atîta credință, și în tinerețile lui Ștefan-vodă toată țeara ocîrmuia, unde mulți vrăjmași i s-au aflat, de cu multe cuvinte rele l-au îmbucac în urechile domnu-său.» în treacăt fie zis, Ștefăniță e căsă-torit cu Stanca, fiica lui Neagoe Basarab, fapt de care, deși cronica face aluzie la el, Eminescu nu ține nici o socoteală, fiindcă nu se potrivește subiectului său. Folosește însă miezul rîndurilor în care cronica spune că Ștefan ar fi fost otrăvit chiar de doamna sa.

Eminescu n-a inventat nici ideea unei ligi creștine în frunte cu regele Poloniei, visate de Ștefăniță, ci s-a călăuzit din aceeași binecuvîntată *Arhiva istorică a României* (I, 1, p. 8 urm.), care traduce un document în dialect rutean din *Acta Tomiciana* (VI, p. 226—231), pe care deci nu l-ar fi putut consulta în original. Documentul din Cracovia, 1523, adică tocmai anul tăierii lui Arbore, este o cuvîntare a boierului Luca Cîrje către regele polon Sigismund I, în vederea unei alianțe universale împotriva turcilor. «Dom-nul meu — sună actul — amicul măriei-voastre ținuu acum sfat cu consilierii săi despre regii și domnii creștini, pentru ca să hotărască, care din ei ar fi atît de vrednic și înțelept, încît să fie în stare de a începe, de a întocmi, de a conduce marea afacere a împăciuirii creștinilor contra dușmanilor păgîni ai creștinătății; și nici domnul meu, nici consilierii săi nu se putură dumeri de a găsi un rege și domn atît de

vrednic și înțelept pentru această treabă, afară numai pe măriia-voastră...» Se vorbește acolo și de invoieli tainice cu Sinan-Celebiul, moldovean din naștere, spre a întoarce pe turci, și de solii la regele unguresc.

Eminescu a continuat și mai târziu, la Iași, studiul epocii Bogdan–Ștefăniță–Rareș, fiindcă îl vedem¹ desfășurând pe ani (1510, 1513, 1515, 1517, 1519, 1523, 1525) domniile lui Bogdan și Ștefăniță, spre a urmări mișcarea boierilor, pe Arbore îndeosebi. Dar nu s-a mai oprit la Ștefăniță-vodă, ci a încercat a trata deosebit domnia lui Petru Rareș.

Figura lui Petru Rareș, din *Cel din urmă Mușatin*, pornește de la cronică: «Și iscodind unul de altul, s-au aflat unul de altul că au înțeles dintru mitropolitul, ce s-au săvârșit mai înainte de Ștefan-vodă; și fiind bolnav Ștefan-vodă la Hotin, au lăsat cuvânt de se va săvârși el, să nu poată pre altul la domnie, ci pre Petrul Măgearul, ce l-au poreclit Rareș, despre numele muierii ce au fost după alt bărbat, țirgoveț din Hirlău, și l-au chemat Rareș. Și așa, pre Petru aflându-l, și adevărind că-i de osul lui Ștefan-vodă, cu toții l-au rădicat domn.»

Clănău, cavalerul de Malta din proiectul de mai sus, trebuie să fi fost sugerat poetului de chestiunea cronicii apocrifă a lui Huru (*Revista română*, 1861), sau poate de-a dreptul din documente, deoarece spătarul Clănău a fost de fapt un boier prea cunoscut al lui Ștefan cel Mare. De cronică lui Hurul, Eminescu pomenea în articolul *Actualitatea*.

Cît privește documentarea istorică a schemei, ea este mult mai nesocotită. Petru Rareș a fost căsătorit de două ori. El era domn cînd în 28 iunie 1529 murea înția lui soție, Măria, moldoveancă, cu care avusese copii (Chiajna). A doua soție a lui Rareș, luată după această dată, e într-adevăr fata lui Ioan, Despotul sîrbesc, dar ea se chema Elena (Ecaterina). Nu numai genealogia lui Iacob Eraclidul, pe care Eminescu o putea găsi în *Archiva* ce-i fusese mereu la îndemîină, arăta acest nume, dar chiar în *Letopiseș!* (III)

¹ Ms. 2258, f. 216 v.; liste de domni de la Dragoș pînă la Despot-vodă, în ms. 2308, f. 88; alte liste de la Bogdan I Dragoș (1359-1361) pînă la Petru III Aron (1456-1458) în ms. 2261, f. 30; tot acolo (f. 40), boierii lui Alexandru ce) Bun și mai departe ai lui Ștefan I vodă. Petru-vodă etc.

se găseau *Versurile* lui Dosoftei:

Dup-acesta stătut-au Rareș Petru-vodă
De toate bunătăți plin de cerească roadă,
îi Pobrata sălaşul unde odihnesce,
Cu doamna sa Elena de se pomenesce.

Mitropolitul Anthim nu a existat nicînd. O notă a lui Kogălniceanu îi arăta lui Eminescu pe Teoctist, care murise pe vremea folosită în această piesă, și Teoctiștii care urmau n-aveau de unde fi cunoscuți poetului. Născocirea aci nu atinge de loc verosimilitatea istorică. Domnița Ruxandra, de care se pomenește, nu era prin urmare fata Măriei Doamna, de mult moartă, ci a Elenei, și mai ales nu avea nici un frate Bogdan, «prinț de coroană». Iliăș turciful, Ștefan «curvarul», căruia boierii i-au tăiat așele cortului, ca să lăsăm alți copii adevărați sau pretinși, ca Constantin și Iancul Sasul, sînt prea cunoscuți din cronică pentru a fi nesocotiți cu atîta liniște. Un Bogdan a fost abia fiul Lăpușeanului. Eminescu însuși în *Dodecameron*, după Petru Rareș așează la punctul 8 pe Alexandru și Iliș, deși ar fi fost mai nimerit să închipuie o dramă cu Iliș și Ștefan. Alexandru trebuie să fie Cornea. Licența verbală e inutilă. O licență istorică mai serioasă ce se putea îngădui în *Ștefan cel tînăr* este aducerea lui Arbore în această epocă. Arbore a fost tăiat în 1523, cu patru ani înainte de moartea lui Ștefăniță și de înscăunarea lui Rareș (ianuarie 1527). Dacă alegerea de la Direptate se face după stingerea lui Ștefăniță, atunci prezența lui Arbore, mai ales dacă Eminescu ar fi înfăptuit tot ciclul Mușatinilor, e intolerabilă. Dacă Ștefăniță mai trăiește și urmează a fi ucis, ne întrebăm cum îi va fi cu puțință acestuia, părăsit de toți, după ce Rareș a fost încoronat, să mai taie pe Arbore, pe care poetul îl face să dispară în actul următor. Eminescu nu adîncise pentru acest proiect, care nu-l încălzea prea tare, cronicile, pe care totuși le folosea, de vreme ce în *Dicționarul de rime* se află citat Jolde, fost logodnic sau soț al Ruxandei lui Rareș, a cărui scurtă domnie (septembrie 1552) precede pe aceea a lui Alexandru Lăpușeanu, care îi ia și tron și femeie.

¹ Ms. 2308, f. 44.

Personajele din *Alexandru Lăpușneanu* sînt, în afară de Bogdana • și Gruie, istorice. Un document din Huși, 4 aprilie 1552 (7060), prin care Alexandru Lăpușneanu întărește o vînzare a unui sat, făcută de el în scopul de a constitui daniile la mînăstiri pentru sufletul răposatului Maxim Hrăbor, a cărui avere o moștenise din lipsă de urmași, îi amintește pe toți, pe pan Motoc, vornic, pe Vascan Movilă, pîrcălabul de Hotin, pe Iosef Veveriță, Ioan Visternic și Cracaleiu Căpotescu, pisar. Jurg Hrăbor nu e contemporan cu aceștia, căci e tatăl răposatului Maxim Hrăbor.¹

Ideea urnii Marcu-vodă a aflat-o poetul în cronică. Miron Costin spune:

«Pus-au Mihai-vodă și un domnișor, anume Marcu-vodă, căruia numele nici se povestese, pentru scurtă vreme ce au avut acel domnișor; și nu se află numele acei domnii nice în letopisețele streine.»

Domnișorul nu este însă fiul lui Mihai, cum crede Eminescu, ci al lui Petre Cercel, ceea ce se putea bănuși din *Cronica Buzăștilor* (*Magazinul istoric pentru Dacia*), unde se vorbește și de intrarea lui Mihai în Moldova (mai 1600) și de trimiterea lui Marcu:

«Iar Mihai-vodă începu a scrie și a se mărturisi cum că este domn a trei țeri. Atuncea boiarii și bătrînii Moldovei pohtiră de la Mihai-vodă să le dea domn pe fiiu-său Nicoală-vodă. Și se făgădui Mihai-vodă că le va face pre voie. Apoi, în urmă, se socoti Mihai-vodă cum că este fiiu-său mic, și nu va putea fi domn într-o țară de margine ca aceea — căci tot se temea de Ierimia-vodă. . . Atuncea Mihai găti pre Marco-vodă, fiul lui Petru-vodă, și-l trimise la Moldova să fie domn. Și trimise cu dînsul pre Preda Buzescul. Și deacă sosiră în Iași, începură a se veseli.»

Izvorul în virtutea căruia compunea Eminescu cîntecul de beție și de slăvire a bătrînei Moldove, *Umbra lui Dabija-vodă*, este cronică lui Niculce:

«Acest domn avea obiceiul, cînd ședea la masă și vedea niskaiva oameni săraci dînd prin ogradă, învăța de lua cîte două-trei blide de bucate din masa lui și pine și vin, și le trimetea acelor oameni, de mînceau în ogradă. Și zicea

către boieri: „ De mult or fi dînd ei și or fi flămînzit, neavînd de cheltuială”. Și făcea divanuri dese ca să nu zăbovească oamenii mult, dacă or veni la Iași pentru nevoile lor . . . Așijderea el bea vin mai mult din oară roșie decît din pahar de cristal, zicînd că-i mai dulce vinul din oală decît din pahar. Și el era de locul lui din ținutul Putnei; și sciind el încă din boierie că au oamenii săraci dobîndă bună din vie, din toate cele rele au scornit și acest obiceiul rău de vie, de pogonul de vie cîte un leu să deie, care de atuncea s-au tras multă vreme, la mulți domni.»

Numele lui Săban Gliga din *Cenușotcă* e istoric. El e luat dintr-un înscris din 20 martie 1612 publicat în *Arhiva istorică a României* (I, 1, p. 71). Numele eroilor îndeobște sînt născocite în duhul vremii, căci, dacă cercetăm același pomelnic al mitropoliei citat mai sus (*Arhiva ist. a Rom.*, I, 1, p. 89—90), găsim nume ca Angelina, Bogdana, Crăciuna, Mușă, Mira, Tudora, Cătălin, Gruia, Socol, Udriște, toate folosite de Eminescu.

Hasdeu protestă printr-o scrisoare (la care se face aluzie în *Timpul* din 5 martie 1878) că Eminescu, în seria de articole despre Basarabia, își scotea arsenalul de citațiuni din *Istoria critică* și *Arhiva istorică*. La sfîrșit poetul dă bibliografia:

«Pentru veacul al XIV-lea și al XV-lea am cercetat cu mult folos *Istoria critică a românilor* de d. B. P. Hajdeu și *Arhiva istorică a României*, editată de același, apoi *Beiträge zur Geschichte der Rumänen v. Eudoxius v. Hurmuzaki*; pentru veacul al XVI-lea materialul cel mai prețios sunt capitulațiunile domnilor moldoveni cu Poarta; pentru al XVII-lea, textul cronicelor editate de d. Mihail Kogălniceanu, iar în privirea eparhiei Proilaviei, *Cronica Hușilor* de p.s.s. părintele Melchisedec, episcopul Dunărei de jos; pentru al XVIII-lea, aceeași colecție de cronici, cu deosebire însă cronică tradusă după ordinul lui Grigorie-vodă în grecește de un *Amiras*, în care e cuprins și textul autentic al înscrisului tătarilor din Buceag, apoi colecțiunea de documente al [sic] lui Hurmuzaki, voi VII; pentru veacul al XIX-lea, în fine, mai sus citata carte a consulului general englez Wilkinson. Asupra lui *Amiras* și Wilkinson ne-au atras atenția d. A. I. Odobescu.»

Nu, e vorba de a înșira cîți domni moldoveni și munteni cunoștea Eminescu, deoarece citirea scrierilor lui dezvăluie numaidecît prietenia cu trecutul țării. Rămîne de dovedit numai aptitudinea lui tehnică de istoric, capacitatea de a se documenta, îndrumarea bibliografică. Eminescu, într-adevăr, știe să alerge la document încă de tînăr. Cînd vrea să răspundă unui articol din foaia ruteană *Zorile Bucovinei*¹, care îi socotește pe românii din Bucovina ruși româniizați, aleargă la poemul polon al lui Miron Costin, tradus atunci de Hasdeu în *Archivă ist. a Rom.* (I, p. 159 urm.), și la diferite documente din aceeași *Archivă*. Și *Archivă românească* îi era de folos și fără îndoială utiliza și *Magazinul istoric pentru Dacia*, pentru cronicile muntene. De vreme ce mărturisea că avea opere de Cipariu, va fi avut și *Arhivul pentru filologie și istorie*. Citea statornic *Columna lui Traian*, în care vedea documentele scoase de Esarcu din arhivele venețiene (1873). Dintre istoricii străini vechi cita pe Bonfinius (*Dicț. de rime*) și-l lua notițe despre Dlugosz, dintre cei mai noi citise pe Iulius Jung (*Die Anfänge der Rumänen*), pe care-l recenzează, pe Roesler (*Die Anfänge des walachischen Fürstenthums*), și lua în genere însemnări bibliografice despre orice carte străină cu vreun raport la țările noastre. La Berlin dibuise în bibliotecă, așa e probabil² colecția din *Illustrierte Leipziger [Z.]* (din ian. pînă în iunie 1844), în care aflate ilustrații ce ne privesc, la o cercetare asupra claselor române, îndeosebi boieria, «Der Adel in der Moldau». Văzuse acolo «un țigan sau slav», un boier îmbrăcat moldoveneste, un individ din «clasa de mijloc, adică judan» etc.³ în *Über Land u. Meer*, XIII, Bud., 1865,

¹ în ms. 2269, f. 62, de pildă, «insemnări din istoria românilor»: Mihnea, Matei Basarab, Const. Șerban, Const. Brîncoveanu. în ms. 2257, f. 421, notiță despre Pravilele lui Matei Basarab și Vasile Lupu: «Codicile lui Matei Bassarab și Vasile Lupu sunt mai mult de drept canonic pentru regula clerului și pentru caracter poliției morale din partea sfînte» noastre biserici. Viteaz în războaie, muncitor și cinstit în timp de pace, grăitor de adevăr, glumeț și senin, drept și bun la inimă, ca un copiii poporul românesc nu e capabil nici de trădare, nici de infamie (11 fevr, n-a fost român. Candiano grec, Pilat grec, Leca bulgar).»

² *Pol.*, p. 398 urm.

³ Ms. 2308, f. 52. în ms. 2291, f. 71 v. și 72: Kromer și Piasecky

* Ms. 2257, f. 419.

« *Pol.*, p. 303-304.

• Ms. 2291, f. 62.

reținea « Ein Ausflug nach dem ungarischen Schwarzwalde, I, 198, II, 268 » își mai nota pe binecunoscutul Wickenhauser, cu *Bohotin od. Gescbichte der Stadt Cernowitz und Umgegend* (Cernovitz bei Pardini), și *Staufe-Simiginowitz, Die Boden/astik der Bucovina, Kronstadt, Sindel*. Nu numai R. Kunish îl oprise (*Bucaresl und Stambul, Ski%oen aus Ungarn, Rumunien und der Tlitrkei*, Berlin, 1861), dar și V. R. Henke (*Rumänien, v. Mater. etnolog.*), Jurien de la Graviere (*La station du Levant*). Și desigur că Eminescu știa cu mult mai multe lucruri, fără să avem tîme despre aceasta.*

în istoria universală el se instruia mereu, cum arată dese cite. întîile scrieri străine cu caracter istoric pe care le va fi citit în afară de manuale trebuie să fie acelea ale lui Schiller (*Geschichte des Abfalls der vereinigten Nieder/ande von der spanischen Regierung, Gescbichte des dreissigjährligen Kriegs, Gescbichte der Unruhen in Frankreich. . .*). Cam despre aceeași materie trata și cursul pe care îl audia Eminescu la Berlin, deoarece se ocupa de Olanda (f. 2), de Anglia din epoca lui Cromwell (p. 4, 6 urm.), de Suedia lui Carol X, urmașul Christinei, și de Gustav Adolf (f. 22 urm.), de Războiul de treizeci de ani și pacea westfalică, de poloni și de cazaci Dar mai tirziu, istoria Franței și a Angliei este aceea care-l interesează mai mult, pentru exemplele pe care le poate scoate din ea. însemnările despre Ludovic XIII, Mazarin și Richelieu,

¹ *Ibid.* în *Dicț. de rime*, ms. 2265, f. 125: Bem rimat cu bem.

² Ms. 2255, f. 14.

³ *Pol.*, p. 126.

⁴ Alte însemnări în caietul ms. 2263, cu indice făcut chiar de poet: Comitatul Hunedoarei, Sinoptic (Mol., T. Rom., Ard., Turcia), Uniad Ioan, Uniad Matei, Polonia, Timur Lenk, Ungaria ist., Ungaria geogr., Scander Beg, Osmani, Transilvania, Făgăraș, Maramureș. în ms. 2292, f. 24: «Să formez un anume dosar al tuturor minăstirilor române». Caietul e din vremea boalei și propunerea de mai sus credem a fi în legătură cu antisemitismul și ideea unui stat ortodox pe care o nutrea atunci. De aci deci această notiță (f. 39): «Jesus Christus, Rex Daco-Romanorum».

* Ms. 2276, II. Cursul de *Neuere Gescbichte* îl făcea prof. Droyser, ms. 2290, f. 85 v.

• Ms. 2280, f. 3-6.

¹ Ms. 2276, II, f. 6 v. urm.

² Ms. 2270, f. 47. Notă bibi. (ms. 2291, f. 3): Phillipson M., *Heinrich IV u. Pbilipp der III, die Begrkndung des franțdsischen Ubergem'cbts*

aluziile la Ludovic al XIV-lea («L'etat, c'est moi», în *Gr. Ghica-voievod*), episoadele de revoluție franceză folosite în poezii, citarea lui Talleyrand¹, iar întrucît privește Anglia, note² pomenind pe Cromwell, Hugo Grotius (*Mare liberum*, 1608) și alte referințe despre politica modernă (wygs și tory)³, Lord Beaconsfield, Gladstone⁴ arată o informație satisfăcătoare.

15. Arte

Nu s-a gândit nimeni la cultura artistică a poetului, fiindcă elementul estetic pare absent din opera lui, dar mai ales pentru că felul lui de viață nu se arată potrivit unei educații artistice. Și totuși, această năzuință nu lipsește lui Eminescu, căruia îi place să citeze artiștii celebri. Oare *Venere și Madonă* nu e o poezie în marginea lui Rafael?

O, cum Rafael creat-a pe Madona Dumnezee
Cu diademă de stele, cu surisul blind, vergin.

Prietenul pictorului Epaminonda Bucevschi văzuse fără îndoială gravuri, poate a Madonei din Galeria din Dresda, sau chiar a *Fecioarei cu diademă* din Luvru, deși în Hofmuseum din Viena era de asemeni o Madonă. În același muzeu este și un Giacomo Palma. Portretul Cesarei (să se observe că în nuvela cu acest nume apare un pictor, iar Ieronim e bun desenator) s-ar zice copiat după acela al femeii tinere de Palma Vecchio din Hofmuseum:

« Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea! Fața ei era de o albeață chilimbarie, întunecată numai de o viorie

in Europa; Stein L., *Handbuch der Verwaltungslehre und der Verwaltungsrechts mit Vergleichung der Literatur u. Gesetzgebung v. Frankreich, England u. Deutschland*, Stuttgart, Cotta.

¹ Pol, p. 243. în ms. 2291, f. 65 v., e o informație bibi.: *Die Journale der Commune. « Journal officiel ». Die Quellenfälschung in Versailles*, care trebuie să aibă raport la războiul franco-german și la mișcarea comunală care preocupa pe poet și nicidecum cu chestiunea socială în sine.

² Ms. 2270, f. 47.

³ Infl. austr.

⁴ Martiriul lucrativ.

umbră, transparența celui din sistem venos, ce concentrează ideile artei în boltită frunte și-n acei ochi de un albastru întuneric, cari sclipesc în umbra genelor lungi și devin prin asta mai dulci, mai întunecoși, mai demonici. Părul ei blond pare o brumă aurită, gura dulce cu buza dedesupt puțin mai plină părea că cere sărutări, nasul fin și bărbia rotundă și dulce ca la femeile lui Giacomo Palma.»

La Viena putea vedea și un Corregio (*Ganimede*), de unde poate versul:

Ca pe-o marmură de Faros sau o pînă de Corregio. . .

sau un Carracci (*Venus și Adonis*), care s-ar putea să fie izvorul citării acestui mit în *Cesara*. Eminescu urmărea publicațiile *Albinei*. îi plăceau litografiile acesteia, pe care le cita într-un proiect de nuvelă (*Anul 1840*). În sfîrșit, pomenește cu laude pe N. Grigorescu¹.

Citarea lui Fidias, lui Praxiteles (*Bătrînii și tinerii*), amintirea unor celebre sculpturi ca *Antinous* e tot ce mai găsim la Eminescu. Dintre moderni știa de «maestrul Canova», arătîndu-se minunat de operele «marmoreului său geniu. . . » (*Geniu pustiu*), și fiindcă vorbește de «morminte», înseamnă că văzuse reproducerea vreunui monument funerar al aceluia (Clement XV, Papa Rezzonico).

Stilul rococo, în fine, nu-i era străin:

Astfel de nemurire o vînd cui o poștește,
Ușor de ea mă mingii, rizind filosofește
O pun în cărți întreagă pe dama de caro,
Sau o spedez la Londra pe-o plisă rococo.

Plăcerea cu care Eminescu cînta cîntece de lume este atestată de prieteni (Stefanelli). Însă înclinațiile lui muzicale sînt ceva mai complexe și ating chiar forma unui ușor snobism melic. De altfel, frecventînd pe Maiorescu, nu putea să nu rămînă înrîurit de o parte bună a deprinderilor aceluia, care era flautist și întocmea în salonul lui alb concerte de cameră². Însă chiar din *Geniu pustiu* apar elemen-

¹ Pomenit și în ms. 2276, II, f. 68 v.

² Botez, p. 383.

³ Cf. Gr. Tăușan, *Dincolo de cotidian*, Buc, «Cugetarea», 1934, p. 183.

tele de cultură muzicală. Tatăl eroinei Poesis e în orchestra unui teatru unde ține violoncelul. Sofia cântă «cîntecul unei murinde», întovărășită de Poesis: « . . .era unul din acele cîntece superbe – zice poetul – a aceluia maestro divin în țipetele sale: Palestrina». Măria din *Sărmanul Dionis* cântă o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare: «rugăciunea unei vergine», care ar fi prin urmare *Priere d'une vierge* de Badarjewska. într-un loc se vorbește de *Ughenoșii* lui Mayerbeer:

«Luă un ziar românesc. La pagina anunțurilor citi cu o setai voce sarcastică: Opera italiană... *Vghenoșii*.

– Ai vrea să fie română! zisei indiferent.

– Se-nțelege. N-am putea avea o muzică mai dulce și mai frumoasă ca cea italiană? [Nu avem voci, nu avem talente, nu avem o muzică populară – neexploatăată pînă astăzi?]

Iată și *Norma* de Bellini (*Geniu pustiu*):

«își pusese aripele albe; își gătise complect toaleta, și pe cînd orchestra începu cu rugăciunea din *Norma*, Poesis căzu pe scaun într-o atitudine visătoare . . . »

Sau *Somnambula* de același:

«Cînd vedeam în *Somnambula* pe amant aruncîndu-și pe amanta sa în genunchi departe de el, deși se ruga cu lacrimi, mă miram cum un om poate să refuze rugăciunile sau e-n stare să nu creadă asigurărilor unei femei atît de frumoase. Eu în locu-i aș fi căzut în brațe-i și-aș fi uitat tot. – Atunci. Azi nu mă mai mir.»

E și o notă despre *Mignon*, operă în 3 acte; ceea ce ar însemna că ascultase sau voise să asculte această operă muzicală de Ambroise Thomas.

Eminescu fusese de altfel sufleur la Teatrul Național, unde trei zile din săptămînă erau ale Operei italiene, avea prin urmare de timpuriu cunoștințe în materie. La Viena cl merge, cînd capătă bilete gratuite, la concertele de la Musikverein și frecventează, cînd poate, Opera imperială, unde a ascultat bunăoară *Fidelio* de Beethoven, de acel Beethoven pe care îl va pomeni întotdeauna cu respect

¹ Ms. 2258, f. 173 v.

² Ms. 2291, f. 14.

* *Momente din viața lui Em.*, în *Ader. Ut.*, 1923, nr. 125.

(*Tendențe de cucerire*). Poate chiar la Viena făcuse cunoștință cu conservatorul T. h. Micheru, la ale cărui concerte de violină asistă, deoarece își păstrează anunțurile. Acesta dăduse la Iași, desigur, un concert, luni 23 februarie/ 6 martie 1876, cu Caudella, și un altul la 30 martie 1877, în sala Palatului. La 18 februarie 1882, în articolul «*Timpul*» *fi problema țărănească*, Eminescu ironiza pe Emil Costinescu prin compararea cu marele violonist spaniol Don Pablo de Sarasate. Aceasta se explică prin faptul că în luna aceea chiar Sarasate dăduse cîteva audiții la București. Poetul, care auzise două concerte, scria în 21 februarie Veronicăi:

«Mă frec cu mîna pe frunte și încep a-ți spune mii de lucruri pe care le aveam alaltăseară în minte și capul rău mă doare, dacă ai fi aci n-ai ști ce să-mi faci ca s-adorm. Se vede că durerea asta e o urmare a concertului al doilea al lui Sarasate, care a fost admirabil, ca și cel dintîi.»

În fragmentul de nuvelă *Visul unei nopți de iarnă* orchestra cântă *La danse macabre* (care este din 1874, datînd astfel aproximativ compunerea), dovadă că Eminescu știa de Saint-Saens.

Poetul are, de altminteri, prieteni muzicanți sau numai cunosători, pe Caudella, ale cărui compoziții le laudă, pe Kauffmann-Galați, care avea un magazin de artă și muzică la Iași, probabil și pe Schellitti, pe O. Pursch.

Nu trebuie să înlăturăm dintre factorii de educație muzicală și literatura romantică, germană mai cu seamă, străbătută de exaltare pentru instrumentiști și compozitori. De un deosebit interes este, în această privință, nuvela lui Tieck, *Musikalische Leiden und Freuden*, unde, trecînd peste aspectul ironic, sînt enumerați mai toți marii compozitori, mai ales din școala italiană, printre care, la loc de frunte, Palestrina.

Din această cercetare nu se poate trage încheierea că numai atît răsfoise și știa Eminescu. Un om cult nu e îndatorat să-și însemne ce citește, și desigur că dacă am avea

¹ V. și *Opere*, ed. I. Crețu, II, p. 297; Palestrina de asemeni citat în articole, *op. cit.*, II, p. 179.

² Ms. 2260, f. 79 v. și 272 v.

³ O. Mînar, *Cum a iubit Em.*, p. 147.

⁴ *Pot.*, p. 362; vezi și prețuirea lui Wachman tatăl, *Pol.*, p. 353–354. ⁵ 521

vreo știre despre cărțile din biblioteca poetului, care s-au mistuit, am fi altfel informați despre cultura lui. Dar cu multă măsură și băgare de seamă se pot scoate unele concluzii temeinice. De pildă, nu se va putea spune că Eminescu avea vreo pricepere în matematici și științe, că citea grecește sau că era un clasicist desăvârșit, că înțelegea în alte limbi străine decât în cea germană și franceză și poate prea puțin italienește și englezește, că avea îndrumări adinei de specialist în istorie, unde însă știa foarte multe lucruri, că era pregătit artisticeste într-o înaltă măsură. Prețuirea lui nu trebuie să cadă în exagerații, care nu-i sînt de folos. Eminescu, luat pe fiecare latură în parte, nu este pentru vremea lui cel mai învățat. El avea o minte limpede, obișnuită cu abstracții filozofice, și dacă ar fi stăruiț în această ramură, ar fi făptuit lucruri mai mari decît Maiorescu, dar acesta avea o cultură de idei bine organizată și o bibliotecă de specialist, care pînă la anume dată este completă. Eminescu citea din clasici, din Horațiu de pildă, dar erau alții și mai pregătiți în această direcție și (ca să înlăturăm «specialiști» ca Ollănescu, Caragiani) Maiorescu însuși avea întinse cunoștințe clasice, în vreme ce Odobescu, și mai erudit, adăuga la aceasta o pregătire istorică și artistică superioară. Dar în materie de filologie era Hasdeu, în istorie Xenopol, în literatura mai veche Lambrior. În literaturile mai dezvoltate, scriitorii obișnuiesc a-și alege un cîmp de erudiție, și rari sînt aceia care n-au publicat și astfel de opere. Eminescu ar fi fost apt pentru lucrările filozofice și, după o mai temeinică pregătire pe care moartea timpurie l-a împiedicat s-o aibă, și pentru cercetările istorice, însă lectură (adică erudiție) și cultură nu sînt termeni sinonimi. Bine îndrumat în fiecare disciplină mai de seamă, dar nu îndeajuns ca învățat, Eminescu este totuși, ca poet, un om foarte cult, înțelegînd prin cultură cea mai înaltă pregătire în anume scop, care aci e poezia. Ca poet, Eminescu a fost cel mai cult dintre poeții noștri, cu cea mai ridicată putere de folosire a tuturor factorilor de cultură. Hasdeu însăpăimîntă prin erudiție. Cunoscător al mai tuturor limbilor culte, vechi și moderne, latină, greacă, germană, engleză, franceză, italiană, spaniolă, rusă, polonă, bulgară, Sîrbă, filolog vast, istoric știutor de toate, cunoscător al tuturor literaturilor, informat și în filozofie, el n-are totuși acel echilibru în care totul pare cu rost și folositor, și pe

care îl posedă în cea mai mare măsură Eminescu. încît, pentru aceia care au tendința de a ne înfățișa un Eminescu «a toate știutor», fîntină de înțelepciune și profet, Aristot medievalizat, concluzia e aceasta: foarte cultivat ca poet, Eminescu n-a putut să fie și n-a fost un *monstrum traditionis*.

<i>Contradițiile trei burgheze oglindite In ideologia lui Eminescu</i>	V
<i>Prefață</i>	3

DESCRIEREA OPEREI

1. Rugăciunea unui dac. Scrisoarea I	9
4; 2. Fata în grădina de aur. Demonism	10
3. Moarte... Eu nu cred nici în Iehova. In metru antic	13
4. Terține asupra Trinității.	15
5. Genaia •	16
6. Muresan. Ondina	17
7. Povestea magului.	24
8. Cassiodot	33
9. Egiptul. Memento mori.	35
10. împărat și proletar	46
11. Asia budistă. Descripția Indiei.	48
12. Sarmis.	50
13. Nirvana (Rugăciunea unui dac).	56
14. Horiadele	57
15. Decebal, epopée.	58
16. Decebal, ciclu •	60
17. Decebal, dramă	62
18. Dochia	69
19. Ovidiu în Dacia. Crucea-n Dacia sau Joe și Crist	70
20. Strigoi	70

21. Arpad, regele ungarilor	73
22. Ciclul Mușatinilor: Grue-Singr	74
23. Nunta lui Dragoș	79
24. Bogdan-Dragoș	80
25. Proiecte cu Mușatini	89
26. Dodecameron dramatic	93
27. Alexandru cel Bun	94
28. Bogdan-vodă	96
29. Mira (Ștefan cel Tânăr)	98
30. Cel din urmă Mușatin	107
31. Alexandru Lăpușneanu	112
32. Doamna Chiajna	125
33. Râzvan	128
34. Mira (Marcu-vodă)	126
35. Dabija-vodă	133
36. Cenușotcă	140
37. Doja, Horia, Iancu	141
38. Poveste (Poesis, Carmen-Sylva)	143
39. Emmi	144
40. Demon și înger	148
41. Văduva din EpheS	149
42. Verena	151
43. Junețea lui Mirabeau	152
44. Județul împăratului	154
45. Infamia, cruzimea și disperarea	155
46. Bedlem-Comodie	157
47. Trei flori albe și alte pretinse proiecte	157
48. Gogu tatii	158
49. Boierimea de altădată. Istorie miniaturală	160
50. Pustnicul	161
51. Moș Iosif	173
52. Aur, mărire și amor	177
53. Falsificatorii de bani	182
54. Părintele Ermolachie Chisăliță	183
55. Avatarii faraonului Tlă	186
56. Archaeus	215
57. Umbra mea	217
58. Sărmanul Dionis	

59. Ahasver. Iconostas și fragmentarium	223
60. Moartea lui Ioan Vestimie	232
61. Visul din 11-12 februarie 1876	237
62. Geniu pustiu	239
63. Visul unei nopți de iarnă	243
64. întâia sărutare	245
65. -La aniversară	247
66. : Amalia	248
67. Cezara	249
68. -Făt-Frumos din lacrimă	251
69. -Frumoasa lumii	252
70. Finul lui Dumnezeu. Borta vîntului	254
71. Călin-Nebunul	254
72. Basmul lui Arghir	255
73. «Erotocrit»	258
74. Mirodonis	259
f< 75. Fata în grădina de aur	262
\ 76. Luceafărul	264
/ 77. Miron și frumoasa fără corp	265
78. Legenda cîntărețului. Nunta piticilor	266
79. Harun-al-Rașid și Giafer	270
80. Rime alegorice	273
81. Lumină de lună	277
82. Tablou și cadru. Cînd te-am văzut, Verena	283
83. Viziunea lui Don Quijote	288
84. Antropomorfism	290
85. Scrisori. Proiecte satirice	295
86. Epistolă deschisă către homunculele Bonifacius și alte diatribe	303
87. Epigramatice	314
88. Parodii după Homer	316
89. Ocazionale	320
90. Glossa. Gazeluri	322
91. Traduceri	323

CULTURA. EMINESCU ÎN TIMP ȘI SPAȚIU

1. Filozofia	337
2. Economie politică	352

3. Științe	357
4. Limbi și literaturi clasice. Orientale	362
5. Limba și literatura franceză	382
6. Literaturile italiană și spaniolă	402
7. Literatura germană	407
8. Literatura engleză	436
9. Alte literaturi	444
10. Literatura indică	448
11. Religii orientale	456
12. filologie	458
13. Literatura română	465
14. Istorie	494
15. Arte	518

VERIFICAT

1987

- u - MXir.rif r--^

Kedactor: ANDREI RUSU
Tehnoredactor: IONEL GHEORGHIU

Apărut 1969. Hirtie Soris IA de 63 g/m'. Format 800 x 920 1X2.
Coli ed. 31,2/i. Coli tipar 77,25. A. nr. 19.873119S8. C. Z.
pentru bibliotecile mari și mici 859-0.

Tiparul executat sub com. nr. 798 la întreprinderea
Poligrafică „Arta Grafică”, calea Șerban Vodă 133,
București — Republica Socialistă România